

NOTÍCIES BIBLIOGRÀFIQUES

I. OBRES GENERALS I BIBLIOGRAFIES

Dictionnaire d'Histoire et de Géographie Ecclésiastiques. Fascicule 150: *Iriberry-Isle*; Fascicule 151: *Isle-Izvorov*; Fascicule 152-153: *Izvorov-Japon*, París, Letouzey et Ané 1995-1996, 1024 cols.

Hom troba en aquests fascicles les biografies següents: *Isabelle de Portugal* (106-107); *Isabelle de Villena* (110); *Isalguer, Miquel*, abat de S. Joan de les Abadesses, d'Ernest Zaragoza (127-128); *Isil (Sant Joan d')*, del mateix (224-225); *Istela (Luis)*, de C. Longo (330-331); *Ivorra (Santa Maria de)*, d'Ernest Zaragoza (473-474); *Izquierdo (Antonio)*, del mateix (497-498); *Izquierdo (Juan)*, de Roger Aubert (498); *Izquierdo Capdevila (Joan)*, d'Ernest Zaragoza (503); *Jacobus Aegidii (Jaume Gil, Catalanus)* (583 i 673-674, aquest de C. Longo); *Jacques d'Aragon (cardenal Jaume d'Aragó)* (619); *Jacques de Barcelone (Jacobus de Sancto Joanne)*, de Roger Aubert (627-628); *Jacques de Cardona, Jaume Francesc*, d'Ernest Zaragoza (639-642); *Jacques de Casanova* (642); *Jacques Civerosus*, de G. Dahan (649-650); *Jacques Domènech*, de C. Longo (661-662); *Jacques Pérez/Jacques de Valence* (719 i 764-765, aquest de Roger Aubert); *Jacques Serra* (740); *Jacques de Valence, Diego de Valencia* [lul·lista?], de Isaac Vázquez Janeiro (762-764); *Jaume (Pedro, bisbe de Vic)*, d'Ernest Zaragoza (824-825); *Jalpi i Julià, Josep*, del mateix (846-847); *Janer, Jaume*, del mateix (896-897).— J. P. E. [12556

Dizionario Biografico degli Italiani. XLVI. *Feducci-Ferrero*, Roma, Istituto dell'Enciclopedia Italiana, XX i 816 pp.

Els següents articles recauen en el nostre camp: *Ferdinando I (Ferrante) d'Aragona, re di Napoli*: (fill il·legítim d'Alfons dit el Magnànim, nascut a València el 1424, de mare potser napolitana, després casada a Barcelona amb Gaspar Reverdit), d'Alan Ryder (174-189); *Ferdinando II (Ferrandino) d'Aragona, re di Napoli*, de Giampiero Brunelli (189-194); *Ferdinando (Ferrán [sic]) di Maiorca*, d'Andreas Kiesewetter (252-258); *Fernández, Pedro* (pintor documentat a Girona el 1521, abans d'anar a Itàlia), de Tiziana Mancini (34-346); *Ferno, Michele* (notari milanès, que descriví l'elecció d'Alexandre VI), de Massimo Ceresa (359-361); *Ferraro (Ferrario, Ferrari, Ferrava, Ferreri)*, *Filippo di* (carmelita de Sicília, col·laborador de Martí l'Humà i de Martí el Jove, i documentat a l'ACA, *Canc.*, reg. 2299), de Salvatore Fodale (743-746).— J. P. E. [12557

Lexikon für Theologie und Kirche, Fünfter Band. *Hermeneutik bis Kirchengemeinschaft*, Freiburg, Basel, Rom, Wien, Herder 1996, 14* pp i 1514 col.

El present volum conté els següents articles que recauen en el nostre camp: *Himerius (Eumerius, Comerius)*, *Ebf. v. Tarragona*, d'Albert Viciano (114-115); *Jakob Pérez v. Valencia*, de Willigis Eckermann (731); *Johannes v. Biclaro*, de Christoph Breuer-Winkler (884); *Johannes de Montesono*, de Leonhard Hell (938); *Johannes v. Palomar*, de Dieter Girgensohn (942); *Joseph v. Calasanza*, de Karl Suso Frank (1005); *Justus, b. (Fest 28. Mai)*, *Bf. v. Urgel*, de Christoph Breuer-Winkler (1115); i *Katalonien*, d'Odilo Engels (1300-1301). Hi ha d'altres articles

que, tot i no correspondre'ns directament, han tingut repercussió en la història cultural dels Països Catalans, com el dedicat a *Johannes v. Roquetaillade (de Rupescissa)*, d'Amalie Fössel (1963).—J. P. E. [12558]

Histoire et Archéologie de la Péninsule Ibérique Antique. Chronique V: 1988-1992, [sous la responsabilité de Jacques FONTAINE et Pierre SILLIÈRES], dins «Revue des Études Anciennes», 97 (1995), 253-453.

Aquest servei bibliogràfic és quinquennal; les presents pàgines informen de les publicacions sobre temes que van de la prehistòria ibèrica a la invasió musulmana. Després de les pàgines inicials, on hom troba les abreviatures tant de periòdics (254-257) com de volums col·lectius (257-263), ve el cos del treball, en el qual és ben distingible el text que va resumint fins al màxim les aportacions del quinquenni i les referències corresponents donades en nota, que puguen a 2141 [precisem que nombre d'aquestes contenen més d'una referència bibliogràfica]. En els primers estrats (món tartàssic i món ibèric) l'exposició dedica seccions especials a Catalunya, a la Vall de l'Ebre i a València fins a Múrcia (266-271); a mesura que passen els segles, van compareixent els grecs, sobretot a Empòrion (303-305), els romans (amb secció dedicada a l'epigrafia: 312; o a la numismàtica: 316-328), i tota mena d'estudis sobre les condicions de vida en l'època romana, fins que arriben les referències a autors (Pacià: 403; Sever de Menorca: 404; Teodulf d'Orleans: 408), i sobre paleografia (411-412) i epigrafia (413, 417, 418). El repàs s'acaba amb taula de topònims (444-453).—J. P. E. [12559]

Enric SANMARTÍ-GREGO, *Bibliografia emporitana 1901-1995*, dins «Cypsela», XI (1996), 161-175.

Lista bibliogràfica limitada a les obres sobre Empúries aparegudes durant el segle XX, ordenades de forma temàtica en trenta-sis grups, no numerades: hem d'assenyalar els dedicats a epigrafia (grega, llatina, ibèrica i púnica: 169-171), a numismàtica (grega, romana, ibèrica: 171-172) i a ceràmica (grega, romana, etrusca, ibèrica i àmfors: 172-174).—J. P. E. [12560]

«Medioevo Latino. Bolletino bibliografico della cultura europea da Boezio a Erasmo (secoli VI-XV)», XVII (1996), XXXVI i 978 pp.

La primera part, dedicada a autors i textos, ofereix bibliografia, sovint amb resum de contingut, dels següents temes nostres en seqüència alfabètica: *Alexander VI papa* (20), *Arnaldus de Villanova* (39-40), *Arnaldus de Villanova-pseudo* (40), *Benedictus XIII antipapa* (51), *Bernardus Oliverius ep.*, *Bernardus Olleri* (60), *Caesarius Montserratensis abbas*, *Tarraconensis ep.*, *Calixtus III papa* (73), *Claudius Taurinensis* (81), *Dhuoda* (90), *Ermengaudus de Blasi* (101), *Florus Lugdunensis diac.* (104), *Franciscus Ximenius Gerundensis ep.* (!) (112), *Fridericus III Aragoniae*, *Trinacriae rex* (120), *Guillelmus Anglesii (Anglès) Valentinus* (140), *Guillelmus Sedacernus ordinis fratrum beate Marie de Monte Carmeli* (146), *Iacobus ben David ben Yom-tob (Bonjorn, Bongodon, Bongoron)* (164), *Iacobus Pérez de València* (165), *Inghetus Contardus* (168), *Ioannes de Aragon, Tolletanus archiepiscopus* (172), *Joannes de Montesono Valentinus* (184), *Iohannes Serra Valentinus* (190), *Iulianus de Tallada Maioricensis* (198), *Liber Maioricinus* (209), *Nabmanides* (227), *Nicolaus Eymericus* (233), *Nicolaus Rosell Maioricensis* (236), *Oliva Rivipullensis abbas* (238), *Paulus Christiani* (341), *Petrus Degui* (247), *Petrus Rossellus* (252), *Philippus Ribotus Gerundensis* (254), *Quiricus Barcinonensis* (257), *Raimundus Lullus* (260-262); *Raimundus Lullus ps.* (262), *Raymundus Martini* (263), *Raymundus de Pennaforti* (263), *Raymundus Sabunde (de Sibiunda)* (263),

Salomon ben Abraham ibn Adret Barcinonensis (273), *Savasorda (Abraham bar Hiyya)* (273), *Summula seu Breuiloquium super concordia Veteris et Novi Testamenti* (279), *Thomas Migerii (Le Myésier)*, *Atrebatensis can.* (301), *Vincentius Ferrerius* (307), *Vitalis de Canellas (vel Caniellas) Catalanus* (308). Aquesta primera secció és completada per un apèndix intítulat *Vitae, miracula, passionis, translationes et alia biographica et hagiographica*, dins el qual trobem indicacions bibliogràfiques relatives a sant Cugat de Barcelona (316), a *Eulalia Barcinonensis martyr* (318), a *Iacobus I Aragoniae rex* (322) i a *Vincentius Caesaraugustanus diac., Valentiae martyr* (332). En les seccions monogràfiques següents la presència de bibliografia nostra és aplegada sense sotstítols específics; només la secció de catàlegs de manuscrits és disposada per ordre alfabètic de les ciutats on es troben els respectius fons (755-753); assenyalem la que estructura les notícies de còpies manuscrites rebudes de catàlegs, que en dona sobre *Florus Lugdunensis diac.* (879), *Idalius Barcinonensis ep.* (886), *Raymundus de Pennaforti* (897). Les quatre taules finals (de manuscrits i d'impresos; de lèxic; geogràfic; i d'autors actuals) faciliten la utilització del volum (909-978).— J. P. E. [12561]

«Bibliographie annuelle du Moyen-Âge tardif. Auteurs et textes latins». Ressemblée et compilée à la section latine de l'Institut de recherche et d'histoire des textes (C. N. R. S.) par Jean-Pierre ROTSCCHILD, VI (1996), VII i 631 pp.

Són aplegats en aquest volum títols publicats durant el segon semestre del 1995 i el primer del 1996: d'*Adam (Alderspacensis) magister*, són assenyalades dues versions de la seva *Summa de Summa Raymundi*, una a Munic, BSB, Clm. 14104; i l'altra a Olomouc SVK, M 1. 271, i a Estrasburg, BNU 107 (1); l'entrada sobre l'*Alchimia* reporta estudis que s'ocupen d'Arnau de Vilanova (17-18). Segueixen indicacions bibliogràfiques relatives a Antonius Andreae (31-32), Armengaudus Blasii (43), Arnau de Vilanova (43-57: resum del tom primer de les «I Jornades...»); Anfredus Gonterii Brito (63); Bernardus Olivarius (80), Dominicus Ram Lanaja (128), Franciscus Eximenius (148), Guido de Monte Rocherii (172), Guido Terreni (172); Guillelmus de Aragonia (173 i 178-179), Guillelmus de Rubione (188), Hieronymus Pau (223), Iohannes de Aragonia (249), Iohannes Ludovicus Vives (316), Marcus Bonifilius (354-355), Nicolaus Eymerich (387), Petrus (Pere) Deguí (435-436), Petrus Thomae (450), *Prophetiae* (464-465), Raymundus Lullus (470-475), Raymundus de Pennaforte (475), Raymundus Sabunde (476), Thomas Migerii (556), i Vincentius Ferrarius (562-563).— J. P. E. [12562]

«International Medieval Bibliography (450-1500)», 29/1 (January-June 1995 [1996]), XLVIII i 486 pp; 29/2 (July-December 1995 [1996]), L i 530 pp.

Són integrats en la primera part els títols publicats en els volums X i XI d'aquest anuari (XVII); d'aquelles o de moltes altres publicacions hi ha referències bibliogràfiques que recauen en el nostre camp en les seccions següents, sempre, dins cada una d'elles, sota l'epígraf 'Iberia': Archaeology-Sites (40), Architecture-General (45); Architecture-Religious (51); Architecture-Secular (57); Archives and Sources (60-61); Art History-General (63-64); Art History-Decorative Arts (68-69); Art History-Painting (76); Art History-Sculpture (85); Canon Law (87); Charters and Diplomatics (90-91); Crusades (94); Daily Life (96); Demography (98); Ecclesiastical History (105-106); Economics-General (111); Economics-Rural (113-114); Economics-Trade (116); Economics-Urban (120); Epigraphy (124); Genealogy and Prosopography (131-132); Geography and Settlement Studies (137-138); Hagiography (146-147); Hebrew and Jewish Studies (155-157); Language (176-179); Law (184); Learning (186-187); Literature-General (192); Literature-Drama (196); Literature-Prose (200-201); Literature-Verse (230-231); Liturgy (341); Local History (245); Manuscripts and Paleo-

graphy (254); Medicine (259-260); Military History (264); Monasticism (274-277); Numismatics (294); Politics and Diplomacy (317); Religious Life (327-328); Science (332); Sermons and Preaching (334); Social History (339); Theology and Biblical Study (348-349); i Woman's Studies (353). Hi ha taules d'autors (355-389) i general (391-485), dins la qual hi ha l'alfabètica de biblioteques posseïdores de manuscrits esmentats en els estudis (440-451).

El segon volum és, amb poques variants, paral·lel de l'anterior.— J. P. E. [12563-12564

[Jesús] M. de BUJANDA, Ugo ROZZO, Peter G. BIETENHOLZ, Paul F. GRENDLER, avec l'assistance de René DAVIGNON, Ela STANEK, Marcella RICHTER, *Index de Rome. 1590, 1593, 1596. Avec étude des index de Parme et Munich 1582* (Index des livres interdits, IX), Sherbrooke - Ginebra, Centre d'Études de la Renaissance 1994, 1174 pp.

J. M. de BUJANDA, avec l'assistance de René DAVIGNON, Ela STANEK, Marcella RICHTER, *Thesaurus de la littérature interdite au XVIe siècle. Auteurs, ouvrages, éditions avec Addenda et corrigenda* (Index de Livres Interdits, X), Sherbrooke - Ginebra, Centre d'Études de la Renaissance 1996, 840 pp.

L'*Index* de Parma 1580 contenia: Arnau de Vilanova (80, n.ºs. 28 i 53), Arnau Albertí, *De propositionibus haereticis corrigendis* (87, n.º. 54), Bernat de Lavinheta, *Explanatio artis Raymundi Lulli* (81, n.ºs. 65 i 414), Durandus de Baldach (94, n.ºs. 83 i 185), *Diana*, de Jorge Montemayor, València 1559 (114, n.º. 168), Ludovicus Vives, *In Augustinum De Civitate Dei* (152, n.º. 360), *Manipulus curatorum cost' volgare come latino*, [de Guiu de Montroquer] (155, n.º. 380) i *Raimundi Lulli opera alias damnata* (168, n.º. 446). A l'índex de Munic 1582 no figura cap autor nostre (189-267). Trobem en el de Roma 1590: Anselm Turmeda, *Liber de asino* (354, n.º. 04), *Viola Animae* (358, n.º. 023), *Collirium spirituale*, de Francesc de Borja (366, n.ºs. 050 i 0303), *De conservanda bona valetudine*, [atribuït a Arnau de Vilanova] (371, n.º. 068), *Gamaliel* (374, n.º. 083), el ja conegut *Manipulus curatorum* (389, n.º. 0155), Bernardo Pérez de Chinchón [de Gandia], *Speculum vitae humanae* (395, n.º. 0181), i *Raymundi Lulli opera per Gregorium XI damnata* (423, n.º. 0264). Finalment, l'*Index Romanus* del 1596, acull els següents: *Arnaldi de Villanova opera, nisi expurgentur* (465, n.º. 72); *Bononia, sive de libris sacris convertendis in vernaculam linguam*, de Francesc Furió i Ceriol (478-479, n.º. 114); *Durandus de Baldach* (518, n.º. 246); *Exercitatio vitae spiritualis, sine nomine auctorum et quocunque idiomate impressa*, en realitat de Francisco Jiménez de Cisneros, abat de Montserrat (539, n.º. 309); *Iacobus Iusti* (588, n.º. 517); *Ludovici Vives Valentini Annotationes in S. Augustinum, nisi expurgentur* (635, n.º. 738); i *Philosophia amoris*, sembla la de Ramon Llull, publicada el 1516 a París per Jacques Lefèvre d'Étaples (696, n.º. 968). Les pàgines 779-977 són ocupades per la reproducció anastàtica dels successius índexs; segueixen la *Table des auteurs et des ouvrages condamnés* (979-1051), la *Table des imprimeurs et des libraires par lieux d'activité* (1053-1074; Montserrat: 1065; i València: 1070); la bibliografia (1075-1111), la *Liste des bibliothèques citées*, on trobem Barcelona, BC i BU (1115-1120), i finalment, l'*Index général des noms de personnes et des ouvrages condamnés comme anonymes* (1121-1172).

El volum desè i sembla darrer de tota la sèrie conté la llista general de tots els autors dels diversos índexs de llibres prohibits, amb indicació de les obres corresponents a cada un d'aquells. En aquesta notícia bibliogràfica farem constar el nom de l'autor i el o els títols incriminats: Agrippa von Nettesheim, *In Artem brevem Raymundi Lullii commentaria* (54); Albertini, Arnaldo (Arnau Albertí), *Tractatus de agnoscendis assertionibus catholicis et haereticis* (55); Aragón, Pedro de, *Opera omnia* (62); Baldach, Durandus de, *Opera omnia* (69); Balistarius, Joannes, carmelite catalan, *Opera omnia* (69); Beuther, Michael, *Opera omnia* i *Fastorum libri duo. Ephemeris historica* (?) (77); Borja, Francisco de, *Colirio spiritual* i *Obras del cristiano* (93); Cazalla, Juan de, *Lumbre del alma* (resum del *Liber de homine* de Ramon de Sibuda) (120); Claude de Turin, *Opera omnia* (126); Dorland, Pierre, *Despertador del alma, Viola animae, Violeta del*

alma (156); Furió Ceriol, Federico, *Bononia* (193); *Gamaliel* (194); Justí, Jacobus, *Opera omnia* (240); Lavinhetta, Bernardus de, *Explanatio artis Raymundi Lulli* (250); Lull, Ramón, *Philosophia amoris*, *Traité*s (vingt) *condamnés par la bulle de Grégoire XI* (263); Luna, Petrus de (Benedictus XIII, antipapa), *Opera omnia* (264); Monte Rocherio, Guido de, *Manipulus curatorum* (288); Pérez, Miguel (?), *Vergel de Nuestra Señora i Vida de Nuestra Señora* (315); Pérez de Chinchón, Bernardo, *Diálogos christianos contra la secta mahomética y la pertinacia de los judíos i Espejo de vida humana* (315); Raymundus Neophitus (Ramon de Tàrraga?), *Opera omnia* (333); Sabunde, Raimundo, *Theologia naturalis* (347); Turmeda, Anselm, *Disputa del asno* (388); Vilanova, Arnau de, *Opera omnia, De conservanda bona valetudine, Sept traités à rejeter des Opera, Treize traités théologiques* *condamnés en 1316 par l'inquisition de Tarragone* (400); i Vives, Juan Luis, *In commentarios in libros Augustini de Civitate Dei* (403). Segueix la secció intitulada *Éditions des ouvrages condamnés regroupées par lieux d'activité des imprimeurs et des libraires*, on trobem els títols que havien estat impresos a Barcelona (455-456), a Lleida (562-563), a Montserrat (612), a Tarragona (687) i a València (692-694).— J. P. E. [12565-12566]

José SÁNCHEZ CASTRO, *La censura de la figuración artística en España (1487-1820)*, dins «Boletín del Museo e Instituto 'Camón Aznar'», LXV (1996), 37-98.

Madrid, AHN, *Inquisición*, conserva les proves del control exercit per aquella institució sobre les representacions icòniques. En l'exposició introductòria trobem notícies escadusseres que ens afecten, com és la que la Cartoixa de Valldemossa imprimia des del 1649 unes làmines en les quals dos dels generals cartoixans apareixien amb aureoles de sant; o la d'unes estampes, també mallorquines, contràries a la Puríssima Concepció de Maria (57); en la secció de reproduccions en trobem una de l'arcàngel sant Gabriel, de Barcelona, AHCB (72), quatre de les làmines mallorquines esmentades (80-83), i tres d'altres, també mallorquines, en les quals Ramon Llull ja és qualificat de Sant (86-88).— J. P. E. [12567]

Ferran SOLDEVILA, *Cronistes. joglars i poetes*. A cura de Joaquim MOLAS i de Josep MASSOT I MUNTANER (Biblioteca Abat Oliba, 175), Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat 1996, 472 pp.

Els estudis de Ferran Soldevila són aplegats en aquest volum formant tres blocs, els dos primers dels quals recauen en el camp d'aquest anuari. El primer engloba: *Una al·lusió del trobador Bernat de Rovenhac*, del 1926 (13-23); *La llegenda arturiana en la nostra literatura*, del 1926 (25-36); *El primer volum de les cròniques catalanes (Gesta comitum Barcinonensium)*, del 1926 (37-52); *La Crònica de Jaume I i el monestir de Poblet*, del 1966 (52-59); *La Crònica de Marsili i ha influït en la redacció de la Crònica de Jaume I?*, del 1962

(61-73); *Josep de Villarroya i la Crònica de Jaume I*, del 1971 (75-89); *La figura de Pere el Catòlic en les Cròniques catalanes*, del 1926 (91-106); *Sardenya en les Cròniques de Bernat Desclot i Ramon Muntaner*, del 1962 (107-121); *El concepte d'Espanya en la Crònica de Muntaner*, del 1938 (123-131); *Ramon Muntaner i els clergues*, del 1938 (133-138); *L'ús del pretèrit perifràstic en la Crònica de Muntaner*, del 1963-1968 (139-143); *Zurita com a historiador*, del 1962 (145-197); *Una nova edició de la Crònica de Bernat Boades*, del 1947-1948 (199-207). Trobem en el bloc segon: *Més notícies sobre joglars del temps de Pere el Gran de Catalunya-Aragó*, del 1958 (211-217); *Els joglars en la Crònica de Muntaner*, del 1940 (219-223); *Catalunya ha tingut poesia èpicopopular?*, del 1925 (225-255); *La qüestió de les prosificacions en les Cròniques catalanes*, del 1926 (257-274); *La qüestió de les prosificacions en les Cròniques catalanes*, del 1926 (275-290); *Les cançons de gesta i la Crònica de Desclot*, del 1928 (291-302); *Un poema joglaresc català sobre la batalla de Muret*, del 1954 (303-306); *Un poema joglaresc sobre l'engendrament de Jaume I*, del 1957

(307-317); *Les prosificacions en els primers capítols de la Crònica de Desclot*, del 1958 (318-347); *Un poema joglaresc sobre l'assalt de la Ciutat de Mallorca*, del 1961 (349-362); *Un poema narratiu català sobre la batalla de les Navas*, del 1970 (363-368).— J. P. E. [12568]

Demetrio MANSILLA REYO, *Geografía Eclesiástica de España. Estudio histórico-geográfico de las diócesis*. Tomo II (Publicaciones del Instituto Español de Historia Eclesiástica. Monografías núm. 35), Roma, Iglesia Nacional Española 1994, 556 pp.

Alguns dels estudis reproduïts en aquest conjunt recauen en el nostre camp: *Restauración de la provincia eclesiástica de Toledo (Cartaginense)*, que té pàgines dedicades al bisbat de València en els segles XI i XIII (180-181); *Restauración eclesiástica en los reinos de Navarra y Aragón* s'ocupa dels bisbats de Pallars i de Roda (201-205) i dedica tot un capítol a les esglésies dels comtats catalans fins a la restauració de Tarragona (214-237); *Obispos exentos de la Iglesia Española* informa de Besalú, Mallorca (271-277) i de València (283-284); *Formación de la provincia eclesiástica de Zaragoza*, desmembrada de la Tarraconense (311-324); *La reorganización eclesiástica española del siglo XVI* informa sobre l'elevació d'Oriola a seu episcopal (327-347; 433), també de la de Solsona (407-410) i de moments particulars d'Elna, de la Val d'Aran, de Barcelona i de Xàtiva (411-413).— J. P. E. [12569]

Xavier PARÉS I SALTOR, *Rituals impresos a Catalunya*, dins «Revista Catalana de Teologia», XXI (1996), 377-386.

Les primeres pàgines recorden allò que els llibres rituals signifiquen en la litúrgia catòlica i resumeixen informació sobre rituals a Catalunya entre els segles IX-XV, amb llista dels deu exemplars de manuscrits conservats en arxius de la Província Eclesiàstica Tarraconense (380-381). A començaments del segle XVI, Pere Posa i Joan Rosembach n'imprimiren pel seu compte, però ja en la segona meitat del segle XVI, i sobretot després del Concili de Trento, el bisbe de cada diòcesi anà prenent la iniciativa de llur edició.— J. P. E. [12570]

Jaime MOLL, *De la imprenta al lector. Estudios sobre el libro español de los siglos XVI al XVIII*, Madrid, Arco/Libros 1994, 176 pp.

Hi són aplegats, entre d'altres, aquests dos títols: *Implantación de la legislación castellana del libro en los Reinos de la Corona de Aragón*, del 1980, traduït del català (89-94); i *Un memorial del impresor y librero barcelonés Carlos Gibert y Tutó*, del 1973 (95-107).— J. P. E. [12571]

Josep M. BENÍTEZ I RIERA, *Jesuïtes i Catalunya: fets i figures* (Scripta et Documenta, 52), Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat 1996, 244 pp. i quatre fulls de làmines entre les pàgines 32 i 33.

Recull d'estudis de l'autor, prologat per Joan Bada (5-8), en el qual el lector troba els següents, que recauen en el nostre camp: *Manresa en la vida de sant Ignasi*, del 1990 (11-32); *Francesc de Borja, virrei de Catalunya, duc de Gandia, jesuïta i sant*, del 1992 (33-48); *L'acció pastoral del jesuïta Pere Ferrussola, professor de la Universitat de Cervera*, del 1989 (49-61: [resumit dins ATCA, XI (1992), 736, núm. 7932]); *L'informe oficial inèdit de l'expulsió dels jesuïtes de la Ciutat de Cervera (1767)*, del 1989 (85-93 [resumit més avall en aquest volum]); *Història de l'exili dels jesuïtes catalanoaragonesos*, del 1992 [1997] (95-110); *Ramon Llätzer de Dou, autor*

d'un índex temàtic a una obra inèdita del pare Isla en defensa de la Companyia de Jesús, del 1988 (111-122 [resumit dins ATCA, IX (1990), 641, núm. 5975]); *La trajectòria vital i intel·lectual del Pare Batllori*, del 1990 (133-146 [resumit dins ATCA, XII (1993), 490, núm. 8136]), amb dos complements sobre les *Opera omnia* batllorians (146-147) i sobre l'atorgament del premi Príncep d'Astúries (147-148); *La Pontifícia Universitat Gregoriana de Roma i els seus professors catalans*, del 1993, que entra en el nostre camp per la semblança i les indicacions bibliogràfiques del balaguerí Joan Bta. Gener (152-154); i *Nomenclàtor dels jesuïtes catalans més signíficis*, que ofereix resum biobibliogràfic dels següents: Jaume Albert, Mateu Aymerich, Josep Borràs, Francesc Bru, Pere Cabrera, Ignasi Campserver, Josep Casanovas, Rafael Casany, Tomàs Cerdà, Josep Cirarench, Pere Claver i Corberó (sant), Antoni Codorniu, Francesc Colín, Joan Bta. Colomé, Miquel Conill, Ignasi Rafael Coromina, Pere Domènech, Josep Ferrer, Rafael Ferrer, Pere Ferrussola, Fidel Fita i Colomer, Francesc Xavier Fluvià, Joan Pau Fons, Pere Fons, Joan Font, Andreu Friz, Llucà Gallissà i COsta, Francesc Garau, Joan Bta. Gener, Antoni Gou, Francesc Gustà, Francesc Icart, Antoni Julià, Blas Larraz, Francesc Xavier Llampillas, Francesc Lloses, Pere Marban, Ignasi March, Manuel Marcillo, Antoni Marquès, Martí Bru, Josep Martínez, Onofre Martorell, Teodor Maurís, Antoni Mollet, Pere Montaner, Antoni de Montserrat, Joan de Nuix i de Perpinyà, Rafael de Nuix i de Perpinyà, Antoni Oliva, Pere Oriol, Magí Pagès, Josep Pastor, Jaume Pedralbes, Josep Miquel Peramàs i Guarro, Joaquim Pla, Josep Pons i Massana, Bartomeu Pou i Puigserver, Raimon de Prado, Onofre Pratdesaba, Antoni Prats, Bonaventura Prats i Martí, Jaume Puig, Onofre Relles, Narcís Riera, Rafael Riera, Josep de Rocabertí, Francesc Ros, Emmanuel Segarra, Joan Saloni, Antoni Salvador, Onofre Serra, Magí Solà, Agustí Soler, Agustí Miquel Soler, Miquel Turbaví, Gerard Vas, Gabriel Vasià, Antoni Vila, Jaume Vilar, Narcís Vilar, Miquel de Viñas i Gerard Virgili(o), tots anteriors al segle XIX.— J. P. E. [12572]

Prim BERTRAN, *La historiografia del comtat d'Urgell*, dins *El Comtat d'Urgell* (Col·lecció El Comtat d'Urgell, 1), Lleida, Edicions de la Universitat - Institut d'Estudis Ilerdencs 1995, 11-16.

Breu presentació i qualificació de les successives aportacions, començant per les referències dins els *Gesta Comitum Barchinonensium* i seguint per d'altres textos medievals (11) i estudis moderns, entre els quals destaquen Jerónimo Zurita, Dídac Monfar i Sors, Jaume Caresmar i Domènec Costa i Bafarull (12-14). Una pàgina és dedicada a les publicacions del segle actual (15).— J. P. E. [12573]

Hèctor MORET I COSO, *Onomàstica aragonesa al Diccionari Català-Valencià-Balear*, dins «Alazet. Revista de Filologia», 7 (1995), 75-95.

Llista alfabètica única de topònims i antropònims que en el dit diccionari són col·locats en relació amb les comarques aragoneses de parla catalana; ací s'han mantingut les indicacions de l'any en què alguns han estat documentats, però no «els breus fragments, trets de la llengua escrita, on figura el topònim o l'antropònim en qüestió» (75, nota 1).— J. P. E. [12574]

Jean Pierre CHAMBON, *Notes sur les noms de famille méridionaux*: Chab(b)ert, Chabbal, Chabaud, Chatard, Xatard, Xammar et quelques autres (domaines catalan, franco-provençal et catalan), dins «Travaux de Linguistique et de Philologie», XXXIII-XXXIV (1995-1996), 81-108.

,Xatart/Xatard' seria ara ben documentat al Rosselló i conegut des del 1456 (92-93); també ,Xammar/Xatmar' és present al Principat, però més poc als Comtats; en canvi, ja és documentat el 1112 (93-94).— J. P. E. [12575]

Maria Reïna BASTARDAS I RUFAT, Jean-Pierre CHAMBON, Jatbertus = Teudbertus. *Note sur quelques noms de personne occitans et catalans en Jat- d'origine germanique*, dins «Nouvelle Revue d'Onomastique», 27-28 (1996), 67-73.

Les compilacions de documents d'entorn l'any Mil tant del ,Midi de la Gaule' com de Catalunya (entre els quals hi ha els de Roses, Sant Cugat del Vallès, Roca-Rossa i Solsona: 71-72), han ofert nombre d'antropònims en Jat- o Xat- que permeten als autors d'indicar-los una arrel frànica: ,*thiad-'.— J. P. E. [12576]

Joseph GULSOY, *QUER 'roca, penyal' i la seva família en la toponímia catalana*, dins «Llengua & Literatura. Revista anual de la Societat Catalana de Llengua i Literatura», 7 (1996), 167-208.

Aquestes pàgines, basades en part en recopilacions de documents [on no es troben les dels darrers anys procedents de la Seu d'Urgell, de Vic i de Girona] (168), assenyalen els més antics usos documentats de les nombroses variants d'aquella arrel probablement celta, tant les que s'expliquen directament per l'arrel esmentada (169-171), com les que s'hi basen (171-175), o li perpetuen els derivats (175-183), o entren en composició en antropònims (183-189) o en d'altres substantius (189-192) o en adjectius (192-200). És exposat en apèndix l'origen i l'evolució del topònim ,Cardedeu = Caro titulo' (200-206) i en nota addicional el de ,Querrenca = ça Clau' (206). Hi ha bibliografia (207-208).— J. P. E. [12577]

Josep GULSOY, *Quercus 'alzina' en la toponímia catalana*, dins «Actes Berkeley, 1993», 95-112.

Recordats els estudis precedents (Josep Balari i Jubany, Paul Aebischer, Wilhelm Meyer-Lübke), l'autor repren el tema tractat per ell en l'*Onomasticon Cataloniae*, tenint en compte les darreres aportacions sobre el tema relacionades amb d'altres àmbits de llengües romàniques (96), als quals és dedicada la primera part de l'article (97-102). La segona presenta els «reflexos toponímics de ,quercus' i dels seus derivants... en els documents antics procedents de les regions pirinenques de la Cerdanya, el Berguedà, l'Alt Urgell, el Pallars, la Ribagorça, el Solsonès, i en algun del Conflent i la Garrotxa i es troben també en escrits expedits al Vallès Occidental» (102), amb particular concentració en la zona berguedana; i així trobem indicació dels documents més antics on compareixen Cerc, Cercs (103), Cèrvols, Cercós, Cercosa (104-105), Cerconeda (105-106), Cerqueda (107), Cercet, Cercèdol (108-109) i Cerceneda (109-111). Hi ha bibliografia (111-112).— J. P. E. [12578]

Philip D. RASICO, *Els topònims Canavelles / Cànoes, Caborriu / Caborreu, segons les dades de l'Onomasticon Cataloniae*, dins «Actes Berkeley, 1993», 221-231.

A base dels materials de l'*Onomasticon Cataloniae* l'autor es proposa d'estudiar breument els quatre topònims integrats en el títol, per a cada un dels quals hi ha un apartat que recull la seva presència en la documentació antiga (223, 225, i 227: Cànoes i Canavelles), i 229 (Caborriu / Caborreu). Hi ha bibliografia (230-231).— J. P. E. [12579]

Antonio GARCÍA GARCÍA, *La canonistique française méridionale et la péninsule ibérique*, dins «Cahiers de Fanjeaux», 29 (1994 = *L'Église et le droit dans le Midi*), 117-143.

Després de recordar que Catalunya i Mallorca també podrien pertànyer al «Midi» i que la nació catalana era una de les tres de l'Estudi General de Montpeller (118), [l'autor desplaça la seva atenció d'aquell marc natural] al de la Corona de Castella, i de Catalunya només té en compte la Biblioteca Capitular de La Seu d'Urgell (119). Esmenta les *Concordantiae Decretorum cum Biblia* de Bernardo (!) Oliver, conservat al Collegio di Spagna de Bolonya (122), l'*Apparatus in Sextum Decretalium* de Bernardo Raimundo (!), en versió més breu a París, BN, lat. 4089 i a Philadelphia, i més extensa a París, BN, lat. 4088 i al dit Collegio de Bolonya (122-124, amb transcripció del pròleg); és resumida la biografia de Joan Burgunyó (132). L'apèndix conté un *Catalogue des manuscrits canoniques de la France méridionale conservés dans les bibliothèques ibériques*, on consten obres de Bernardus Oliverii i Bernardus Raymundi (137), de Guido de Terrena (138), de Iohannes Burgundus Maioricensis (140-141) i de Nicolaus Eymericus (!) (141: exemplar del *Directorium Inquisitorum*, de Salamanca, BU ms. 81).— J. P. E. [12580

José Ángel GARCÍA CUADRADO, *La filosofía cristiana medieval: panorama de los estudios hispánicos (siglo XX)*, dins «Revista Española de Filosofía Medieval», 3 (1996), 127-146.

Aquestes pàgines també proporcionen alguna informació sobre estudis dedicats a autors nostres ja abans del 1936: hi destaquen tres temes: la relació de Ramon Martí amb Tomàs d'Aquino (131), Guiu Terrena, i Ramon Llull (132). Per al temps posterior al 1940, una secció informa del treball de membres d'ordes religiosos (Miquel Batllori, Eusebi Colomer: 135) i una altra té perspectiva més general com són els treballs de Tomàs i Joaquim Carreras i Artau (137-138), o els estudis dedicats a Guillem Rubió o a Ramon Llull (139); no manca una referència a aquest anuari [que agraïm] (143). Els autors estrangers han estudiat sobretot Ramon Llull (143-145).— J. P. E. [12581

Antoni SERRÀ CAMPINS, *Aproximació al poeta oral de llengua catalana*, dins «Llengua & Literatura. Revista anual de la Societat Catalana de Llengua i Literatura», 7 (1996), 7-59.

Després d'informar dels noms diversos que el poeta oral rep en els distints Països Catalans (13-15), l'autor aplega notícies d'aquells que són documentats, començant pel mallorquí Dionís Silvestre, favorable a les Germanies (17), seguint pels de la Guerra dels Segadors (18) i pels ja més coneguts del segle XVIII (19), després dels quals resumeix els aplecs de peces i els estudis que hom els ha dedicat en els dos darrers segles, sobretot a Mallorca (20-22), també a Catalunya (23-24) i al País Valencià (25-26); recordada l'exigència d'una etapa d'aprenentatge (34-37), en les pàgines següents les referències recaïen en el nostre temps tornen escadusseres (34, 42). Les darreres pàgines són de bibliografia (51-59).— J. P. E. [12582

Josep MASSOT I MUNTANER, *Els estudis literaris*, dins «Quaderni ibero-americi», 77 (giugno 1995 = *Omaggio alla Catalogna*), 9-20.

En les primeres pàgines és recordada la llista de publicacions periòdiques i de col·leccions d'estudis capolades per la guerra civil i el franquisme (9-10); és exposat després el llarg camí vers la normalitat cultural fins a l'acabament de la dictadura (10-16) i donada informació de les activitats i d'algunes publicacions posteriors —entre les quals aquest anuari [en referència que agraïm] (14 i 18).— J. P. E. [12583

Maria Teresa FERRER I MALLOL, *Cavalliers catalans i aragonesos al servizio dei guelfi in Italia*, dins «Medioevo. Saggi e Ricerche», 20 (1995), 161-194.

Seria simplista la identificació dels nostres comtes-reis amb el partit gibel·lí italià i l'autora recorda la ziga-zaga de la política reial entre el 1295 i el 1299; amb la Pau de Caltabellotta del 1302, els cavallers catalans preferiren en general enrolar-se en la Companyia Catalana i actuar en l'Imperi d'Orient, però, per raons diverses, alguns passaren al servei dels Anjou o dels seus amics: Dalmau de Banyuls (172-178), Gilabert de Centelles (178-186), Simó de Bell-lloc (186-194); llurs actuacions són conegudes sobretot per ACA, *Canc. Reg.*, i *Cartes Reials Diplomàtiques*, ja directament, ja a través dels *Acta Aragonensia* de Heinrich Finke o de recents compilacions realitzades per estudiosos italians (Luisa D'Arienzo, Marina Scarlata, p. e.), i per bibliografia pròpiament italiana.— J. P. E. [12584

Manuel SÁNCHEZ MARTÍNEZ, *El naixement de la fiscalitat d'Estat a Catalunya (segles XII-XIV)* (Biblioteca Universitària, 4), Vic, Eumo Editorial 1995, 148 pp.

[Els estudis del prof. Manuel Sánchez Martínez i de col·laboradors seus entorn el patrimoni i la fiscalitat sobretot reial a Catalunya són ben coneguts dels lectors d'ATCA: XII (1993), 612, núm. 8570; XIII (1994), 475, núm. 8924, i 550-551, núm. 9214; XIV (1995), 474, núm. 10015, i 591, núm. 10414; XVI (1997), 685-686, núms. 12173 i 12174, i per d'altres resumits en aquest volum, començant pels dos que segueixen]. Ell mateix qualifica aquestes pàgines de «primera aproximació al tema» (12) en la seva totalitat, on són sintetitzades les dades d'aquells estudis, en relació a les quals, però, «pretenen marcar les fites fonamentals en el procés de construcció de la fiscalitat de l'Estat a Catalunya entre la fi del segle XIII i mitjan segle XIV» (10). Per la particular proximitat a la temàtica d'aquestes pàgines, assenyalem el capítol primer, *Una ullada breu a les principals fonts documentals*, constituïdes per sèries diverses de l'ACA (19-28), i les pàgines finals d'*Apèndix bibliogràfic* (135-144). L'autor mateix qualifica el capítol segon *La gestió dels dominis comtals i la fiscalitat extraordinària sota els primers comtes-reis* (29-48), de «resum de les investigacions» (29) del prof. Thomas N. Bisson. [El contingut dels altres cinc capítols, que ressegueixen el problema fins al 1360, és conegut pels resums esmentats al començament d'aquesta notícia bibliogràfica].— J. P. E. [12585

Max TURULL RUBINAT, *Fiscalitat a l'època medieval*, dins «Actes del III Congrés Internacional d'Història Local de Catalunya. Funcionament de les finances locals al llarg de la Història. Barcelona, 17-18 de novembre de 1995», Barcelona l'Avenç 1996, 23-55.

Max TURULL RUBINAT, *Sources normatives du droit municipal et fiscalité en Catalogne (XIII-XIV siècles)*, dins *La fiscalité des villes au Moyen Age (France Méridionale, Catalogne et Castille)*. I. *Étude des sources*. Denis MENJOT, Manuel SÁNCHEZ MARTÍNEZ Coordinateurs, Tolosa de Llenguadoc, Éditions Privat 1996, 147-161.

Objectiu de les primeres pàgines: «mostrar, de forma sintètica i esquemàtica, l'estat actual dels nostres coneixements, presentar una mena d'estat de la qüestió i adreçar el lector interessat a les publicacions específiques» (23), la llista alfabètica de les quals ocupa les pàgines 48-55. Passos previs a l'estudi de la fiscalitat local catalana són les històries de poblacions i els estudis específics estrangers (24); fou pioner ací Josep M. Font i Rius amb el seu *Órganos y funcionarios...*, del 1964, després del qual les monografies locals han estat més atentes a la fiscalitat o als aspectes socioeconòmics de la vida col·lectiva. L'impuls decisiu, però, arribà del 1990 ençà i s'ha articulada entorn els treballs de Manuel Sánchez Martínez, realitzats tant ací com a França (25-26). Alguns treballs i les recents edicions de llibres de privilegis locals han suplert parcialment la manca de col·leccions de fonts: han estat estudiats, de més a més, els orígens de

la hisenda i de la fiscalitat municipals (27) i les seves fonts (28), o el conjunt de la hisenda municipal (29). Tota una pàgina és destinada a esquematitzar la diversitat de fonts per a l'estudi de la hisenda local (31), d'entre les quals, però, destaquen les sèries de l'ACA, *Reial Patrimoni*, i algunes de *Cancelleria* (32). L'autor precisa que els orígens de la fiscalitat municipal pressuposen l'existència d'un cos social legalment constituït ('universitas') i amb capacitat de posseir caixa pròpia, a la qual, d'altra banda, l'autoritat suprema hagi atorgat privilegi de recaptació (32-34), que tingué successives manifestacions (35-38) i es concretà en talles, en les imposicions damunt productes i en els censals i violaris (39-40); finalment suggereix línies diverses de recerca (42-47), la primera de les quals és l'edició de fonts (42).

El segon títol coincideix amb l'anterior en tot allò que fa referència a la 'universitas' i a les raons per les quals entrava dins la legalitat que l'administració local imposés tributs, tant si era en virtut de llei com de costum (158-162). Essent els privilegis reials la primera font legal tributària, és normal que aquests siguin aplegats dins llibres de privilegis de les diverses poblacions (dels quals hi pot haver còpia tant en els arxius locals, com en l'ACA), que inclouen d'altra documentació (154-155), d'entre la qual destaquen les cartes de població o de franquesa (156); contemporanis de la primera fiscalitat municipal són els llibres de costums (157); l'altre capítol, ja detallat fins al màxim, són les ordinacions i les decisions dels consells municipals (158-160). Tota aquesta legislació és integrada dins un marc més ampli, a Catalunya en les *Constitucions i altres drets de Catalunya* (161).— J. P. E. [12586-12587]

Francisco A. ROCA TRAVER, *La colección Meliá de Cartas-Pueblas*, dins «Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura», LXXI (1996), 17-54.

Casimir Meliá Martí (1863-1936), malgrat les limitacions de la seva preparació tècnica i de la seva dedicació mercantil dins Albocàsser, perseguí durant anys l'objectiu d'aplegar totes les cartes de poblament de les comarques castellenques, dèria coneguda per la seva correspondència dels anys 1900-1907 amb Manuel Ferrandis Irlas (1853-1920) (21, nota 2), conservada entre els papers de Josep M. Ruiz de Lihori i Pardines, baró d'Alcalalí, en poder del prof. Josep Giner a Alcalà de Xivert (20-21). Són vint-i-nou lletres, ací transcrites (32-48), a través de les quals hom pot seguir la col·laboració entre ells dos en la realització d'aquell treball, i també trobar-hi nombre d'altres notícies, com la que el 'manuscrit de Benifassà', procedent de Vilafranca del Cid, es trobava a l'Observatori de l'Ebre (31 i 46). És reproduïda la *Carta-puebla de Turris de Vimrabino*, del 1263 (49-52), i una llista de *Cartas pueblas para copiar* (53).— J. P. E. [12588]

Gaspar FELIU, *El règim senyorial català als segles XVI i XVII*, dins «Pedralbes. Revista d'història moderna», 16 (1996), 31-45.

[Com si fossin les d'un butlletí bibliogràfic, aquestes pàgines resumeixen aportacions dels darrers anys i llurs resultats entorn al tema]. Jurídicament, res no havia canviat en relació als senyors medievals, però la realitat era ben altra; així, per exemple, seguien plantant forques, però les penes capitals havien passat a la jurisdicció reial; d'altra banda, castellanitzades les grans cases, la petita noblesa restant era en general molt pobra, i d'ací, la proximitat dels baronets al bandolerisme, d'una banda, i el mercat de drets senyorials de l'altra; el mateix mot 'feudalisme' i el seu ús i abús, car no tota senyoria era feudal, ja que podia ésser purament alodial. Tampoc no hi ha idees clares quant a la senyoria, en la qual l'autor diferencia la jurisdiccional, capacitada a establir normes i a impartir justícia; la territorial, a la qual corresponia el fogatge, la quístia i l'aprofitament dels béns, serveis i monopolis comunals; i la campal, que es traduïa en emfiteusi. Hom discuteix entorn la *Sentència de Guadalupe*: per als pagesos «la vict-

òria no va ser total, però em sembla difícil no dir-ne victòria» (39); després d'ella, en efecte, els senyors s'hagueren de posar a la defensiva, i en canvi hauria propiciat el progrés de la pagesia benestant. Quant a la renda senyorial, aquesta s'ha de posar en comparació amb la despesa senyorial d'una banda, i amb la càrrega que representava sobre les economies pageses, de l'altra, cosa que no es pot fer considerant només la línia del preu del blat, més problemàtica per a la primera banda que per a la segona (43-45).— J. P. E. [12589]

Epistolari de M. Milà i Fontanals. Volum III. Anys 1881-1884. Correspondència recollida i anotada per Lluís NICOLAU D'OLWER (Memòries de la Secció Històrico-Arqueològica, XLVII), Barcelona, Institut d'Estudis Catalans 1995, 174 pp.

Gairebé enllestit el 1939 (1-2, nota 1), per les conseqüències de la Guerra Civil i de la posterior Dictadura aquest volum ha hagut d'esperar fins ara a veure la llum pública, Hi són incloses les lletres 405-558 de tot el conjunt, datades entre el 1881 i el 1884 (5-145). El cos del volum és completat amb un índex onomàstic (147-163) i amb la *Bibliografia citada per M. Milà i Fontanals* cronològicament ordenada (165-169). Per mitjà de la taula onomàstica és fàcil de trobar les lletres adreçades a contemporanis, que també s'ocuparen de textos recaients en el nostre camp; i, en realitat, en el curs de la correspondència, és normal de trobar referències a escriptors o a obres catalanes antigues: és particularment interessant la lletra amb la qual Gaston Paris, en nom de l'Académie Française, demanava ajut per a millorar l'article dedicat a Ramon Llull en l'*Histoire Littéraire de la France* (53-54, núm. 462).— J. P. E. [12590]

Miquel BATLLORI, *De l'Humanisme i del Renaixement*. Edició a cura d'Eulàlia DURAN (dir.) i Josep SOLERVICENS (coord.). Pròleg d'Eulàlia DURAN (Biblioteca d'Estudis i Investigacions, 22; Obra completa, vol. V), València, Tres i Quatre 1995, XII i 450 pp.

[El lector d'ATCA coneix volums anteriors d'aquesta edició de l'*Obra completa* de Miquel Batllori: cf. ATCA, XIV (1995), 545, núm. 10272; XV (1996), 774-775, núm. 11202]. Són aplegats en aquest volum els següents títols de l'autor: *El Renaixement i la cultura catalana*, del 1988 (3-20) amb la *Nota complementària: Entorn de certs corrents actuals sobre l'Humanisme i el Renaixement a Catalunya*, del 1983 (21-26); *Els regnes hispànics i els regnes itàlics de la Corona Catalano-Aragonesa, 1416-1516. Elements comuns de cultura i d'espiritualitat*, del 1973-1978 (119-132); *El diàleg filosòfic a Catalunya i a Castella*, del 1987-1990 (133-141); *Humanisme i erasmisme a Barcelona, 1524-1526*, del 1955-1959 (145-169); *Cenacles lul·lians i cenacles erasmistes a la Barcelona del Renaixement* del 1989 (171-190); *Joan-Lluís Vives, comentarista del «De civitate Dei» de sant Agustí*, del 1992 (191-204); *Joan-Lluís Vives en l'Europa d'avui*, del 1984 (205-218; cf. 365-367; i 400-402; cf. ATCA, V (1986), 510, núm. 2966; i VI (1987), 526, núm. 3720); *La cultura de Sardenya, Sicília i Nàpols al segle XVI en relació amb els altres estats catalano-aragonesos* del 1967 (219-250); *Ferran el Catòlic i el reialme de Nàpols*, del 1977 (251-254); *Reflexions sobre la cultura catalana entre el Renaixement i el Barroc*, del 1978 (263-284); *Jordi Rubió i l'Humanisme catalano-aragonès*, del 1990 (307-318); en *Del Renaixement a la Contrareforma*, del 1990, hi ha pàgines dedicades a la fundació del col·legi de Gandia pel futur sant Francesc de Borja (336-337); [*Notes crítiques sobre Jaume Vicens i Vives*], del 1967 i el 1971 (367-380). Hi ha taula d'antropònims (407-445).— J. P. E. [12591]

Miquel BATLLORI, *Les reformes religioses al segle XVI*. Edició a cura d'Eulàlia DURAN (dir.) i Josep SOLERVICENS (coord.). Pròleg de Ricardo GARCÍA CÁRCEL (Biblioteca d'Estudis i

Investigacions, 23; Obra completa, vol. VI), València, Eliseu Climent editor 1996, XII i 634 pp.

Les pàgines proemials incideixen en la visió que els treballs de Batllori proporcionen tant de la reforma protestant com de la contrareforma catòlica «entrellaçades, com a variants d'un gegantí esforç d'aculturació, que pretén extirpar les pràctiques paganes d'un poble supersticiós» (VII), esforç que tingué repercussions en els Països Catalans, estudiades en els títols següents: *Temes i problemes de la història religiosa de Catalunya*, del 1984 (3-18); *Carles V, Lloïola i Borja*, del 1959, revisat el 1990 (83-116); *Els Exercicis que Nadal dugué a Espanya i les Meditacions de la mort i del judici*, del 1952 (153-178); *L'expansió de Montserrat*, del 1962 (193-206); *Sibiuda, Lloïola i Montaigne*, del 1969 al 1990 (207-220). La secció *Sobre Mallorca i Catalunya a Trento*, ultra la introducció (223-234), reproduïx *Lo bisbe Jubí*, del 1946-1964 (235-294); *Jeroni Nadal i l'aplicació del Concili a Alemanya*, del 1945 (295-349), i *Miquel Tomàs de Taixaquet, canonista de Trento i bisbe de Lleida*, del 1946 (351-365). A partir d'ací els temes nostres són més escadussers: *La santedat agençada de Joan de Ribera (1532-1611-1960)*, del darrer any esmentat (369-378); *Pere-Lluís Beuter, teòleg valencià a Portugal*, del 1967 (385-407); *Roberto Bellarmino i la Contrareforma*, del 1990 (409-415); *Sant Alfons Rodríguez: una carta dispersa*, del 1941 (la lletra és adreçada al P. Pere Gil) (417-420). Segueix una secció de *Notes crítiques*, entre les quals trobem els pròlegs a Joan Bada, *La situació religiosa de Barcelona en el segle XVI*, i a Antoni Nughes, *Els Sinodes del bisbe Bacallar*, del 1970, i *L'Alguer. Església i Societat en el segle XVI*, del 1991 (479-488); i pàgines bibliogràfiques dedicades a les col·laboracions que recauen en el nostre camp en la «Miscelànea Martínez Ferrando», del 1968 (513-514); a Josep Calveras, *San Ignacio en Montserrat y Manresa...*, del 1957 (525-530); a Mario Scaduto, *L'opera di Francesco Borgia*, del 1992 (550-560); i a Josep Iglésies, *Pere Gil...*, i a Mateu Aymerich, ambdós del 1949 (560-563); el pròleg a *Catalunya i Europa en l'època moderna*, del 1969 (576-578); i les pàgines bibliogràfiques dedicades a Agustí Duran i Sanpere, *Barcelona i la seva història*, del 1976 (581-583) i a *Epistolari del Renaixement*, a cura de Max Cahner, del 1982 (584-585). Després de la llista de sigles i abreviatures (589-592), el volum és completat amb la taula onomàstica, obra de Josep Solervicens (595-629).— J. P. E. [12592

Enrico PISPISA, *Medioevo meridionale. Studi e ricerche* (Collana di testi e studi storici, 6), Messina, Intilla editore 1994, 478 pp.

Aplec d'estudis publicats del 1975 ençà. Hi trobem, entre d'altres, *Il problema storico del Vespro*, del 1980 (219-241); *La 'Descendentia dominorum regum Siciliae' di Paolo Rosselli*, del 1976 (283-313) i *Messina e i Martini*, del 1971 (413-435).— J. P. E. [12593

Maria Rosa MUÑOZ POMER, Regina PINILLA PÉREZ DE TUDELA, *Studi e ricerche dedicati a Giacomo II d'Aragona in Spagna (1850-1995)*, dins «Medioevo. Saggi e Ricerche», 20 (1995), 399-360.

No tenint a la mà una xarxa informàtica mínimament general, les autores s'han hagut de limitar a les possibilitats ofertes per la Universitat de València (401 i 405, nota 11); recordades les dades bàsiques sobre Jaume II i el seu temps (401-404), les autores precisen que s'han limitat a aplegar els estudis d'autors espanyols publicats dins l'Estat Espanyol dins les dates indicades en el títol (405), segueixen la llista de publicacions periòdiques (406-416), la indicació del nombre de títols col·locables dins cada secció temàtica (417-420) i la llista de treballs, alfabèticament ordenats pels cognoms dels autors (420-454), la de revistes realment consultades (454-456) i la de miscel·lànies, volums d'homenatge, etc. (457-460).— J. P. E. [12594

Nikolas JASPERT, *La storiografia tedesca e gli studi sulla Corona d'Aragona con particolare riferimento all'epoca de Giacomo II*, dins «Medioevo. Saggi e Ricerche», 20 (1995), 461-491.

Fins a la Guerra Civil (1936-1939), cap aportació no es pot comparar a l'alemanya quant a estudis dedicats a la Corona catalano-aragonesa i a Jaume II en particular. Sense que manquesin precedents (463), l'iniciador autèntic fou Heinrich Finke i el darrer continuador Johannes Vincke (463-467), completats per Odilo Engels i Ludwig Vones (467-468). Llurs treballs d'investigació es concentraren en l'ACA, base per a aplecs de documents (469-470) i per als conseqüents estudis entorn a relacions entre Església i Estat (471-476), enfortiment del poder reial (476), administració règia (477-478), formes de fiscalitat reial (479), representants diplomàtics (479-480), la simbologia del poder i la mateixa família reial (480-484), Arnau de Vilanova i Ramon Llull (484-485), el naixement de les universitats (485-486), els jueus (486), les Balears (487), l'expansió per la Mediterrània (488-490) i les relacions vers Alemanya (490-491). [L'autor potser no s'hauria d'haver queixat tant del poc record que a Catalunya hom conserva ara d'aquells grans mestres alemanys de la primera meitat del segle, si s'hagués informat, per exemple, en els sis volums dedicats a la commemoració del VI Centenari del Cisma d'Occident i hagués fullejat les taules finals de cada un dels volums d'aquest anuari].— J. P. E. [12595]

Pep VILA, *Anicet Pagès de Puig vist per Llorenç Vives. Una conferència*, dins «Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos», 29 (1996), 441-471.

La dita conferència, datada el 5 de juny del 1930, es conservava inèdita a Figueres, Biblioteca Fages de Climent, *Fons Vives*; la primera meitat de la mateixa és com un resum d'història de la llengua i de la literatura catalana medieval (459-460).— J. P. E. [12596]

Manel GÜELL (editor), *Panoràmica històrica del català. La llengua en la història de Tarragona i de Catalunya* (Biblioteca Tarraconense, 15), Tarragona, Delegació de la Societat Catalana de Genealogia 1995, 96 pp.

Visió general de la història de la llengua catalana, amb indicacions de particular atenció a Tarragona; entren en el nostre camp, les dues primeres aportacions: Montserrat Sanmartí i Roset, *Els primers passos* (17-28), i Manel Güell, *La decadent regressió del Barroc* (29-54), en ambdós casos hi ha bibliografia. Són reproduïdes portades o primeres pàgines d'antigues edicions, algunes d'elles tarragonines, relatives a la llengua: Dídac Cisteller, *Memorial en defensa de la lengua catalana*, del 1636 (7); portada i una pàgina, manuscrites, del *Llibre del consolat*, dels 1387 i 1396 (21 i 25); *Diálogos de medallas*, d'Antoni Agostí (33); *Constitucions i altres drets de Catalunya*, Barcelona, H. Gotard 1588 (41), *Llibre del consolat dels fets marítics*, en edició del s. XVII (47)).— J. P. E. [12597]

Jürgen BAER, *Seit 1945 im deutschen Sprachbereich fertiggestellte oder begonnene Promotions-, Magister- oder Examensarbeiten katalanistischer Thematik: 3. Nachtrag*, dins «Zeitschrift für Katalanistik», 9 (1996), 175-179.

Complement d'una informació, els dos primers lliuraments de la qual els lectors d'ATCA coneixen pels resums publicats en els volums XII (1993), 496, núm. 8170 i XIV (1995), 409, núm. 9766. En aquest, que és el terç, som informats de tres tesis dedicades a aspectes diversos de la llengua catalana durant l'Edat Moderna o Decadència: les de Konstanze Jungbluth, Rolf Kailuweit, Patrik Steinkrüger; i de dues a aspectes medievals: són de Stephan Koppelberg i Sabine Philipp-Sattel.— J. P. E. [12598]

Robert Ignatius BURNS, *Catalan Studies in North America Medieval History*, dins «Proceedings Bellet», 15-27.

Josep M. SOLÀ SOLÉ, *Catalan Language and Catalan Dissertations in the USA (up to July 1991)*, ibid., 95-132.

El P. Burns, després d'haver precisat que, més que de Nord Amèrica, cal aclarir que parla d'autors que s'expressen o publiquen els seus estudis en anglès qualsevol que sigui el país, recorda el gran salt en la presència de temàtica catalana a les universitats dels Estats Units entre el 1940 i el 1990 i desgrana els principals camps de recerca i els noms dels recercadors.

Les pàgines del prof. Solà Solé exposen les dades proporcionades per una enquesta adreçada a les universitats nordamericanes, d'on es dedueix l'oferta d'ensenyament de català que hom pot trobar-hi; les tesis doctorals sobre llengua catalana o d'altres aspectes dels Països Catalans han estat cent cinquanta-dues durant aquest segle, del 1901 ençà, la llista de les quals ocupa les pàgines 99-126; la majoria és dedicada a història de la literatura, amb clara preferència per Ramon Llull, Ausiàs Marc i *Tirant lo Blanc* (127). Hi ha quadre dels centres universitaris que successivament han programat assignatures de català (129) i un segon que recorda l'oferta dels darrers anys (130).— J. P. E. [12599-12600]

Francesc BONASTRE, *La investigació musical a la Universitat Autònoma de Barcelona*, dins «Butlletí de la Societat Catalana de Musicologia», III (1995), 133-135.

Informació entorn a la creació de l'especialitat de musicologia dins el Departament d'Art, de les tesines, dels treballs de recerca i de les tesis doctorals de tema musicològic, de les jornades d'estudi i dels projectes, entre els quals figura la catalogació de fons musicals diversos.— J. P. E. [12601]

José I. PADILLA LAFUENTE (coord.), *Arqueologia medieval a Catalunya. Recull d'intervencions, 1994*, dins «Acta historica et archaeologica mediaevalia», 16-17 (1995-1996), 311-352.

Som informats que en l'excavació de l'església vella de Sant Menna (Sentmenat, Vallès Occidental), ultra una moneda del comte Ramon Borrell, fou trobada una ara paleocristiana de marbre amb nombrosos grafitos dels segles X-XI (324); i que en prospecció a Santa Maria de Talló (Bellver de Cerdanya), fou identificada «una llosa de pissarra inscrita amb dos o tres tipus de caràcters —majúscules llatines i cursiva visigòtica» i dos diners, un de Ramon Berenguer III (1096-1131), i un de Felip IV de Castella (349).— J. P. E. [12602]

Francesc ESTEVE GALVEZ, *Vida. II. El goig de créixer. Els estudis superiors*, Castelló, Diputació 1996, 316 pp.

Des de Castelló de la Plana, Francesc Esteve arribava a Barcelona, a la seva Universitat i a l'Institut d'Estudis Catalans l'octubre del 1925. En aquestes pàgines trobem la figura que tenien als ulls d'un universitari novençà institucions i persones que entren plenament en les nostres pàgines: l'Institut d'Estudis Catalans (13-14, 50), Antoni Rubió i Lluch (14-15), Antonio de la Torre y del Cerro (15-17, 58-59), la Biblioteca de Catalunya (19-20), Josep Guardiola i Conill (30, 139), Lluís Pericot (30-32), i, arreu, els mestres Pere Bosch i Gimpera (32, 41, 77, 137-138, 289), Josep M. de Casacuberta (36-37) i Pompeu Fabra (80); sense que hi manqui algun condeixeble, com Miquel Batllori i Munné (86-87); ja cap al final, assenyalem la narració de la seva recerca a Castelló, AM, *Manuale de Consells*, de les dades sobre la construcció del campanar (o Fadrí) (270-271).— J. P. E. [12603]

Assumpció HERAS i TRIAS, *Víctor Català versus Caterina Albert: aproximació a la persona que hi ha darrera l'escriptora. Estat de la qüestió*, dins «Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos», 29 (1996), 431-439.

Carme OLIVERAS i LLOVERA, *La col·lecció emporitana de Caterina Albert i Paradís*, dins «Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos», 29 (1996), 413-429.

L'exposició feta en el primer títol és necessària per a col·locar-hi l'activitat més restringida d'arqueòloga; és particularment interessant en les pàgines del segon títol la narració de les gestions realitzades entre l'agost del 1936 i el gener del 1937 per la Generalitat de Catalunya, i en el seu nom per Pere Bosch i Gimpera a fi de salvar dipositades dins el Museu d'Empúries, les col·leccions de troballes arqueològiques emporitanes propietat de l'escriptora; les gestions són exposades mitjançant transcripció de les anotacions diàries d'Emili Gandia, ajudant de Bosch, en el seu diari conservat al Museu d'Empúries; entre els objectes hi havia «les monedes [de plata i bronze], que són bona quantitat» (425: el 1966, les que de fet es trobaven en la col·lecció de l'escriptora eren quatre-centes seixanta-sis: 428); també som informats que, en canvi, les col·leccions de Mercè Granell i de Ramon Oliveras, que no anaren al museu, s'han de considerar «perdues definitivament» (427).— J. P. E. [12604-12605]

Eduard RIPOLL PERELLÓ, *Laudatio. Solemne acte d'investidura com a doctor Honoris causa del P. Miquel Batllori i Munné, S. I.*, dins «Palestra Universitària», 7 (1995 [1996]), 27-48.

Miquel BATLLORI i MUNNÉ, *Les borles de doctorat a la Universitat de Cervera*, dins «Palestra Universitària», 7 (1995 [1996]), 49-62.

Miquel BATLLORI, *De l'Edat Mitjana als temps moderns i contemporanis. Cinc converses sobre els meus escrits*. Edició a cura de Carla CARRERAS (Biblioteca Universitària, 3), Vic, Eumo Editorial 1994, 144 pp.

El prof. Ripoll resumeix la trajectòria acadèmica de Miquel Batllori a Barcelona i a Itàlia abans del 1936, a Mallorca i a Roma després del 1939 i desplega a continuació tot el ventall de les seves aportacions, que van de l'Edat Mitjana de Ramon Llull, d'Arnau de Vilanova, i dels Borja, i passant pel Renaixement entre Itàlia i Catalunya amb la figura de Joan Lluís Vives, pel Barroc del també jesuïta Baltasar Gracián, per la Il·lustració de la Universitat de Cervera i dels jesuïtes expulsats per Carles III, i per l'emancipació americana, arriba als personatges com Francesc Vidal i Barraquer i als mestres catalans del segle XX.

La lliçó doctoral de Miquel Batllori consistí a recordar allò que els estatuts universitaris de Cervera del 1726 establien quant a l'acte de concessió del doctorat (56), en el qual era preceptuada una 'laudatio' del catedràtic; del centenar que hauria pronunciades Josep de Finestres i de Monsalvo se n'han conservat vint-i-set i Batllori es fixa en les de Francesc Blanquet, Francesc Macarulla i Aguilaniu i Ferran de Pujal i d'Anglesola; en cada exposició hi transpuava el domini del dret romà i de la cultura clàssica units a una convençuda religiositat (61).

El tercer títol engloba, tal com diu el sotstítol, altres tantes explicacions donades els dies 1-5 de juny de 1992 en el marc de la Càtedra Ferrerter Mora de la Universitat de Girona. Hi trobem un repàs de la pròpia activitat, des dels dies d'estudiant universitari fins a l'època actual, entorn quatre temes, que són: alguns dels grans personatges catalans medievals i llur repercussió a Itàlia (9-32), Humanisme i Renaixement, amb el gran bloc format pels Borja (33-59), el temps del Barroc amb la Guerra de Separació; i Baltasar Gracián i les seves relacions amb els Països Catalans (61-81); i el segle de la Il·lustració, exposició de la qual ens afecten les pàgines dedicades als 'novatores', a la inspiració política regalista de la cort barcelonina de l'Arxiduc Carles, i als 'preil·lustrats' Gregori Maians i Josep Finestres (83-110). El darrer apartat no entra en el nostre camp.— J. P. E. [12606-12607-12608]

Federico BALAGUER, *María Dolores Cabré y el Instituto de Estudios Altoaragoneses*, dins «Argensola. Revista de Ciencias Sociales del Instituto de Estudios Altoaragoneses», núm. 109 (1995), 99-109.

M. de los Ángeles CAMPO GUIRAL, *María Dolores Cabré Montserrat y el Instituto «Ramón y Cajal»*, dins «Argensola», núm. 109 (1995), 111-113.

Teresa RAMÓN PALACIO, *Recordando a M. Dolores Cabré a través de la Fiesta de la Poesía y de la Cofradía de Montserrat*, dins «Argensola», núm. 109 (1995), 116-119.

[Cf. ATCA, XVI (1997), 558, núm. 11622]. Alumna de la Universitat Autònoma de Barcelona anterior al 1939, M. Dolores Cabré és ací recordada per la seva activitat de consellera de l'Institut de Estudios Altoaragoneses d'Osca, al qual representava en els Congressos d'Història de la Corona d'Aragó, i per la col·laboració en el naixement i trajectòria d'«Argensola», on publicà un estudi sobre Antoni Rubió i Lluch i la seva escola (102); també posà aquell Institut en connexió amb estudiosos catalans: Martí de Riquer, Ferran Soldevila, Frederic Udina i Martorell, Vicent Salavert i els esposos Josep M. Millàs i Vallicrosa i Francesca Vendrell; dedicà sengles articles necrològics amb motiu del traspàs d'Antoni Duran i Gudiol i de Miquel Dolç i Dolç (106-109).

Els altres dos articles no semblen tenir relació directa amb el nostre tema, però contribueixen al coneixement d'aquella professora.— J. P. E. [12609-12610-12611

Ramón FITA REVERT, *El fenómeno Chabás*, dins «Saitabi», 46 (1996), 67-80.

Mateu RODRIGO LIZONDO, *Roc Chabàs, medievalista*, dins «Saitabi», 46 (1996), 47-66.

Roc Chabàs arribava a Roma el 1890 a fi d'investigar en l'Archivio Segreto Vaticano, obert als estudiosos el 1881 (69), i tant a València com a Barcelona i a Europa connectà, amb paciència i fe en el treball, amb els qui cultivaven el coneixement del passat amb sentit positivista (71); la seva gran obra hauria estat la reordenació de l'Arxiu de la Catedral de València, dels fons del qual elaborà l'*Índice de materias y personas* (73-74), i ell mateix exposà els criteris de reorganització en document del 1898, ací transcrit de l'ACV, lligall 521 (77-79).

Definit 'home de gran empenya', Roc Chabàs manifestà el seu tremp de medievalista amb la *Historia de Denia i El Archivo* (47-49); fou continuador d'historiadors positivistes valencians com Josep Teixidor i Jaume Villanueva i influí en un estol de continuadors (51); el 1886 descobria l'ACA i el reconeixia indispensable per a qualsevol història valenciana (52), el 1887 reordenava l'Arxiu Municipal d'Alzira, i el 1890 arribava al de la Catedral de València (53); seguiria el projecte d'uns «Monumentos históricos de Valencia y su Reino», parat després del primer títol, les *Antigüedades de Valencia*, de Josep Teixidor (56 i 63); també seguiren algunes de les publicacions ja esmentades; després, l'estudi, excessivament bogal de *Los mozárabes valencianos* (60), els aplecs de dades toponímiques i cronològiques entorn Jaume I (61), la documentació sobre Arnau de Vilanova (62), i els fragments de sermons de sant Vicent Ferrer (63); publicà el *Spill* de Jaume Roig, estudià els inicis del Dret Foral Valencià (64) i, en morir el 1912, donava els darrers tocs a la seva obra «de major densitat», l'*Episcopologio Valentino* (65-66). Fou un dels creadors dels Congressos d'Història de la Corona d'Aragó.— J. P. E. [12612-12613

Miquel DOLÇ I [DOLÇ], *Estudis de crítica literària. De Ramon Llull a Bartomeu Rosselló-Porcel*.

Introducció i edició a cura de M. del Carme BOSCH (Biblioteca Miquel del Sants Oliver, 2), Barcelona, Departament de Filologia Catalana i Lingüística General de la Universitat de les Illes Balears i Publicacions de l'Abadia de Montserrat 1994, 235 pp.

[Cf. ATCA, XVI (1997), 559, nùms. 11633-11634]. Entre d'altres (que no encaixen en el nostre camp), trobem aplegats en aquest volum els estudis següents: *El sentiment de la natura*

en l'obra rimada de Ramon Llull, del 1961; *Ocells i arbres en el Llibre d'amic i amat*, del 1967; *Ausiàs March, poeta mediterrani*, dels anys 1959-1962; i *Metafores clàssiques en Bernat Metge i Roís de Corella*, del 1973.— J. P. E. [12614

Antonio FONTÁN, *Miquel Dolç Dolç (1912-1994)*, dins «Cuadernos de Filología Clásica. Estudios Latinos», 8 (1995), 317-322

Federico BALAGUER, *Miquel Dolç y Argensola*, dins «Argensola. Revista de Ciencias Sociales del Instituto de Estudios Antoaragoneses», núm. 109 (1995), 89-97.

[Vegeu el resum anterior]. Sinteritzada la biografia, Fontán valora de Miquel Dolç en particular les publicacions i treballs en la «Col·lecció Bernat Metge» (318-329) i, en conseqüència, les aportacions a estudis de temàtica llatina clàssica.

L'article de Federico Balaguer recorda l'estada de Miquel Dolç i les seves activitats a Osca entre el 1945 i el 1955, en particular les relacionades amb «Argensola» des del seu naixement el 1949; l'autor també destaca la concessió del premi Alfons Bonay de l'Institut d'Estudis Catalans i el nomenament de 'Magister' de la Maioricensis Schola Lullistica.— J. P. E.

[12615-12616

Federico BALAGUER, *Don Antonio Durán, un catalán al servicio del Altoaragón*, dins «Argensola. Revista de Ciencias Sociales del Instituto de Estudios Antoaragoneses», núm. 109 (1995), 9-12.

Ana OLIVA MORA, Ester PUYOL IBORT, *Bibliografía de don Antonio Durán Gudiol*, dins «Argensola», núm. 109 (1995), 45-61.

M. Dolores BARRIOS MARTÍNEZ, *Don Antonio Durán Gudiol y el Museo Episcopal y Capitular de Huesca*, dins «Argensola», núm. 109 (1995), 63-66.

Federico BALAGUER, *Don Antonio Durán Gudiol y el Instituto de Estudios Altoaragoneses*, dins «Argensola», núm. 109 (1995), 67-87.

El primer article subratlla la presència i influència conjunta a l'institut de segon ensenyament d'Osca dels professors Maria Dolors Cabré, Miquel Dolç i Dolç i Antoni Duran i Gudiol, bo i subratllant les innovacions metodològiques que representà a Osca el treball de Duran. La bibliografia distingeix monografies (46-47), edicions de fonts (47-48), articles d'erudició i col·laboracions en obres col·lectives (48-54) i articles de diaris (54-61); bon nombre dels títols recauen en el nostre camp i alguns foren escrits en català. El treball a l'arxiu de la catedral no sols representà la posada a disposició dels seus fons als estudiosos, sinó també l'intent de dignificació d'estructures arquitectòniques. Una mostra de com des del dit arxiu Duran realitzà un treball d'investigador que fou reconegut més enllà de la ciutat i de com a través de les institucions culturals d'Osca el seu tarannà decidí activitats políticament poc adients amb el franquisme aleshores imperant, es troba en el darrer article.— J. P. E.

[12617-12618-12619-12620

Joan FUSTER, *Papers d'exili. Assaigs, polèmiques i recensions (1950-1967)*. Edició a cura de Josep FERRER i COSTA, Joan PUJADAS i MARQUÈS (La Mata de Jonc, 34), Barcelona, Curial 1995, 374 pp.

Els editors recorden en les pàgines proemials l'origen i les concrecions de la col·laboració de Joan Fuster en revistes de catalans exiliats durant la dictadura franquista (5-16); una de les seccions de l'aplec engloba assaigs literaris, per a cada un dels quals consta el títol i la data de

la publicació que l'acollí; hi trobem: *Detalls d'una decadència*, del 1950 (39-44); *Hipòtesi sobre el Tirant*, del 1953 (71-76); *Joan Roís de Corella*, del 1954 (77-81); *Ausiàs Marc*, del 1955 (82-88); *Ramon Llull*, del 1955 (89-93); [títol no aplegat en la bibliografia de Rudolf Brummer]; *Sobre una fama antiga dels valencians*, del 1955 (94-99); *Jordi de Sant Jordi i el Petrarca*, del 1957 (100-102); *La ficció autobiogràfica de «L'Espill»*, del 1957 (103-105); *Isabel de Villena, escriptora aristòcrata*, del 1957 (106-109).— J. P. E. [12621

Lluís GIMENO BETÍ, *Mossèn Joaquim Garcia Girona i la recerca lingüística valenciana de començaments de segle*, dins «Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura», LXXII (1996), 431-456.

Imitador de Jacint Verdguer, col·laborador d'Antoni M. Alcover i Sureda en l'obra del *Diccionari* (435), basà aquest treball en gran part en les *Rúbriques e stabliments del loch de Benasal* (435-437), de l'Arxiu Municipal de la mateixa població; subratllà la riquesa del de Vistabella, sobretot en protocols notariais (436-437); també s'hauria documentat en el *Deslliurament de Morella* (440, 450) i, a través d'un alumne, en el manuscrit tortosí del *Miracle de madona Santa Maria del Palau* (448); obra seva fou el *Vocabulari del Maestrat* (441, 454); hi ha bibliografia (455-456).— J. P. E. [12622

Mark D. MEYERSON, *El professor Jocelyn N. Hillgarth*, dins «Anuario de Estudios Medievales», 26/1 (1996), 489-501.

Les primeres pàgines resumeixen la trajectòria vital i acadèmica del prof. Hillgarth, tant en l'aspecte d'estudiant a Cambridge i a l'Institut Warburg de Londres, com de professor en universitats dels Estats Units i del Canadà, i de membre d'institucions científiques de països diversos (489-493, amb fotografia: 492); la seva especialització en història cultural de Mallorca, amb particular atenció a Ramon Llull (491), i a la més general de la Corona catalano-aragonesa dins el context hispànic (491-493), s'ha concretat en llista de setanta-nou títols, que conté tant llibres com articles (494-501).— J. P. E. [12623

Bartomeu FONT I OBRADOR, *Josep de Calassanç Mascaró i Passarius (Alaior, 1923 - Palma de Mallorca, 1996)*, dins «Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana», LII (1996), 499-502.

Col·laborador de Joan Coromines en l'*Onomasticon Cataloniae*, com a darrera anella de la seva dedicació a la cartografia, a la qual consagrà primer la *Toponímia de Mallorca* el 1960 i al cap de dos anys el *Corpus de Toponímia de Mallorca* en sis volums; són remarcables les seves aportacions a l'arqueologia, sobretot de Menorca, illa en la qual visqué llarga temporada i a la qual corresponen la majoria de les seves publicacions.— J. P. E. [12624

Philip D. RASICO, *Joaquim Miret i Sans i el patrius sermo: A la recerca del català medieval popular*, dins «Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona», XLV (1995-1996 [1996]), 9-27.

Les primeres pàgines recorden els anys d'estudis universitaris de Joaquim Miret i Sans, i la seva posterior plena dedicació, primer a la preparació d'una història de l'antic comtat de Pallars, trescant per aquelles valls a la recerca de documentació primitiva, que comprà amb el

seu peculi i arribà als 2.265 pergamins, donats a la secció d'Arxiu de la Biblioteca de Catalunya; entre les compres hi ha la de l'arxiu del monestir de Mur i la de la documentació de la Canònica d'Organyà, on comparegueren les *Homilies* (12). Aquella activitat es traduí en nombre de publicacions (13), en les quals, però, «moltes de les seves transcripcions són incompletes i sovint caracteritzades per l'ús de punts suspensius»; això no obstant, els documents per ell publicats són «una riquíssima font d'informació sobre el català medieval» (15); l'autor n'ofereix dues mostres: la sentència del 1252 en el plet entre Domènec Jover, de Solsona, i Ramon de Gedes, de Tremp, donada en transcripció de Miret (17-18) i en la de l'autor (19-20); i les declaracions dels testimonis del mateix plet, pergami 340 (20-22), textos analitzats filològicament en les pàgines darreres (22-27).— J. P. E. [12625

A. *Joaquim Molas* (Biblioteca Serra d'Or, 165), Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat 1996, 160 pp.

Tots els vint-i-cinc textos contribueixen al coneixement del prof. Joaquim Molas, però recauen en particular en el nostre camp els de Lola Badia, *Nota sobre Joaquim Molas i el medievalisme* (15-17) o els dedicats especialment al mestratge: Josep M. Benet i Jornet, *Mestre en temps difícils* (29-42), Jordi Castellanos, *De la meua experiència i del seu mestratge* (61-67), Enric Gallén, *El doctor Molas* (77-83), Manuel Jorba, *De la literatura moderna a la contemporània. Esbós de panorama parcial dels estudis de Joaquim Molas, precedit d'un assaig de filípica* (97-104), Oriol Pi de Cabanyes, *Sobre el primer Molas, a l'Autònoma* (131-135).— J. P. E. [12626

Montserrat VILÀ i BAYERRI, Joan MOLAR i NAVARRA, *Bibliografia sobre Lluís Nicolau d'Olwer*, dins «Llengua & Literatura. Revista anual de la Societat Catalana de Llengua i Literatura», 7 (1996), 407-425.

[Cf. ATCA, XVI (1997), 560, núm. 11639]. Pàgines que, deixant d'altres aspectes, com és ara el polític, se centren «en l'activitat intel·lectual i acadèmica de Nicolau» (407), per al coneixement de la qual, en una primera secció, assenyalen fonts d'abast més general que se n'ocuparen, enquestes periodístiques, o publicacions motivades pels setanta anys, el traspàs, i el centenari del naixement (408-412; cf també 417-419), dades que els autors sintetitzen en els aspectes d'helenista i llatínia, i d'historiador, en particular de la literatura catalana medieval (413-416); la segona secció presenta tres llistes bibliogràfiques de llibres, articles de revista i articles de periòdic (420-425).— J. P. E. [12627

Xavier PLANAS, *Pere de Palol, l'estudiós del paleocristianisme*, dins «Revista de Girona», núm. 174 (gener-febrer 1996), 24-29.

Entrevista, en la qual Pere de Palol repassa la seva trajectòria familiar, personal i acadèmica, assenyalant els estudis que voldria enllestir en el futur pròxim i parla d'una reelaboració del seu estudi sobre el Tapís de la Creació de la Seu de Girona.— J. P. E. [12628

Josep M. GURT i ESPARRAGUERA, *El professor Pere de Palol. Paraules a propòsit d'un homenatge*, dins «Annals de l'Institut d'Estudis Gironins», XXXVI (1996-1997), 21-24.

Xavier BARRAL i ALTET, *Pere de Palol: amistat arqueològica i relacions internacionals*, dins «Annals de l'Institut d'Estudis Gironins», XXXVI (1996-1997), 25-36.

Les primeres pàgines presenten el professor d'arqueologia paleocristiana, bo i resumint la seva activitat docent, i l'evocació de les seves obres més assenyaladores, en ocasió de l'homenatge que li reté l'Institut d'Estudis Gironins, del qual és president.

Les segones descriuen la trajectòria i el pes científic de Pere de Palol en el món de la investigació arqueològica europea. L'autor reproduceix, de més a més, l'extret d'una entrevista que li féu el 1992 i que havia d'aparèixer en una miscel·lània catalana a honor de Paul-Albert Février, en la qual Pere de Palol forneix detalls preciosos sobre les seves actuacions arqueològiques i, sobretot, dibuixa amb molta precisió el rol que ell mateix protagonitzà a fi d'enllaçar l'arqueologia hispànica amb l'europea i d'orientar l'arqueologia catalana en una direcció molt conscient i determinada, obrint-la a un futur que és a les mans de les noves generacions.— J. de P. [12629-12630]

Eduard RIPOLL I PERELLÓ, *Pere de Palol i Salellas: l'home i la seva obra*, dins «Misc. de Palol», 7-11.

Jaume MARQUÈS I CASANOVAS, *El doctor Pere de Palol i la seu de Girona*, dins «Misc. de Palol», 13-16.

Josep VILELLA, Josep M. GURT, *Bibliografia de Pere de Palol*, dins «Misc. de Palol», 17-24.

El primer dels tres articles repassa els anys de formació arqueològica de Pere de Palol, ja en la família en excavació a Agullana, a la Universitat de Barcelona (com a alumne i al cap de poc com a professor) on encara planava el mestratge de Pere Bosch i Gimpera, com també en el Museu Arqueològic i a les ruïnes d'Empúries; després a Valladolid, fins al retorn a Barcelona amb la creació per a ell de la Càtedra d'Arqueologia Cristiana; entre els seus treballs d'excavació destaca el descobriment de Clunia, a Castella. És recordat el seu reconeixement internacional en tota mena de congressos.

L'observació de les capelles laterals de la Seu de Girona conduí Pere de Palol a afirmar que el projecte de cobrir la nau amb volta única ja el 1347 és confirmada per document del 1386 que parla de treballs fets en aquell sentit quaranta anys abans; el 1417, Dalmau de Mur i el capítol decidiria a favor de la nau única.

La bibliografia consisteix en llista de fitxes de trenta-un llibres i de dos-cents cinquanta-dos articles.— J. P. E. [12631-12632-12633]

Francesc MASSIP, *Les arrels del teatre català*, dins «Revista de Catalunya», núm. 107 (maig 1996), 115-121.

Descobridor «de l'enorme interès de l'activitat dramàtica catalana durant l'època medieval» (116) fou Josep Romeu i Figueras, els textos de la qual publicà, alhora que subratllava la importància dels components escènics de l'espectacle d'acord amb l'actual línia europea d'investigació (117); edicions i estudis desembocaren en escenificacions, que reintroduïren elements medievals en el teatre català d'ara (118). Tor aquest treball és d'alguna manera concentrat en els tres volums del *Teatre català antic* (118) [ja coneguts dels nostres lectors d'ATCA, XVI (1997), 521-526], on són aplegades les successives aportacions de Josep Romeu a la història del nostre teatre.— J. P. E. [12634]

G(uillem) Rosselló Bordoy, *Un adéu a l'amic que es retira*, dins «Misc. Mut», 9-16.

Biografia personal i professional, on destaquen els tres anys de professor a la Universitat de Montpeller, la seva incorporació al Cos d'Arxivers, de la dedicació al qual són fruit els dos

inventaris del fons balear de l'Arxiu del Palau Reial de Madrid, publicats el 1980 (12), i els anys de direcció de l'ARM, que calgué renovar, atesos el creixement de la documentació per fons particulars, oficials i econòmics, i el del nombre d'investigadors.— J. P. E. [12635]

Josep M. BERNILS MACH, *Cent anys d'Eduard Rodeja, primer cronista oficial de Figueres*, dins «Revista de Girona», núm. 177 (juliol-agost 1996), 37-39

De professió professor de dibuix, d'afecció recercador d'arxius ja abans de la guerra civil del 1936 (durant la qual ell hagué de cremar part de la biblioteca particular: 38, i per culpa de la qual fou cremat l'arxiu el parroquial de Figueres), amb la documentació ja aplegada i amb la que es procurà, des de l'ACA fins als «arxius de les cases particulars, a les quals tenia fàcil accés» (39) (entre els quals, però, «el de la casa Fages roman tancat amb pany i clau»: 38), publicà a partir del 1942 quatre volums de notícies històriques de Figueres del 1753 ençà.— J. P. E. [12636]

Jordi RUBIÓ I BALAGUER, *Estudis literaris. Temes culturals i individualitats cradores*. Selecció i edició a cura de Joaquim MOLAS (Les millors obres de la literatura catalana, 122), Barcelona, Edicions 62 i «La Caixa» 1996, 268 pp.

Després d'una síntesi biogràfica de Jordi Rubió i Balaguer, signada per C[arme] A[rnau] (5-7), i de la *Nota sobre l'edició*, de J[oaquim] Molas], trobem els següents títols de Jordi Rubió: *Ferran Valls-Taberner: els anys de formació d'un grup*, del 1952 (17-59), *Pròleg a una història de la literatura catalana*, del 1954 (79-86), *Alguns aspectes de l'obra literària de Ramon Llull* (89-127), *Sobre la Crònica de Desclot* (129-148), *Sobre els orígens de l'humanisme a Catalunya* (149-160), *El beat fra Mateu d'Agrigento a Catalunya i a València: notes sobre la vida religiosa en una cort del Renaixement* (161-172), *Un bibliòfil català del segle XV: En Pere Miquel Carbonell* (173-180), *Confluències de cultures a Barcelona en temps de l'emperador Carles V* (181-192), *Notes sobre els llibres de lectura espiritual a Barcelona des de 1500 a 1530* (193-203); les notes i afegits complementaris als estudis dedicats a Llull i posteriors ocupen les pàgines 245-263.— J. P. E. [12637]

Jaume ESPINAGOSA I MARSÀ, Gener GONZALVO I BOU, *Magí Serés i Roca (1898-1969)*. *Apunts biogràfics*, dins «Urtx. Revista Cultural de L'Urgell», 9 (1996), 263-274.

La trajectòria vital del personatge el portà a ésser nomenat director de l'Arxiu Municipal de Tàrrrega a començos del 1937, i, més important per a aquestes pàgines, a col·laborar en el Servei de Protecció dels Arxius Històrics de Catalunya; les seves actuacions per tot Catalunya foren anotades en dues «llibretes, sortosament conservades» i de les quals és transcrita l'anotació del 4 de gener del 1939, viatge de Poblet a Barcelona-Monestir de Pedralbes, en el qual foren transportades 135 caixes; també hi salvà, entre d'altres de la comarca de l'Anoia, l'arxiu parroquial de la Pobra de Claramunt, i el Febrés dels Marquesos de la mateixa població (268).— J. P. E. [12638]

MARQUÈS DE VALLGORNERA, *En record de Josep M. de Solà-Morales*, dins «Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona», XLV (1995-1996 [1996]), 507-510.

Resum biogràfic d'En Josep M. de Solà-Morales i de Rosselló, on l'autor subratlla «la seva seriosa tasca d'investigador en arxius notariais, parroquials i privats» d'Olot i comarca (507), que fruità en cent catorze treballs agrupables en diversos camps d'estudi: iconogràfic, ge-

neològic, heràldic, d'art i d'arquitectura, i l'històric, en cada un dels quals són reportats els títols principals.— J. P. E. [12639

Rosa MONTORIOL, *Ferran Soldevila 1894-1971. Una aproximació biobibliogràfica*. Pròleg d'Emili GIRALT i RAVENTÓS (Els llibres del contemporani, 1), Catarroja i Barcelona, Editorial Afers 1994, 148 pp.

Enric PUJOL, *Ferran Soldevila. Els fonaments de la historiografia {catalana} contemporània* (Personatges, 1), Catarroja i Barcelona 1995, 372 pp.

Enric PUJOL, *Fons per a l'estudi de l'obra de Ferran Soldevila*, dins «L'Avenç», núm. 189 (1994), 14-16.

Sota el primer títol hi ha un recull de l'obra publicada per Ferran Soldevila [que, però, quant a l'obra inèdita, no pogué tenir em compte tot el material després descobert en l'Arxiu de l'Institut d'Estudis Catalans].

En el segon trobem allò que d'aquella personalitat múltiple d'investigador, editor, publicista i literat recau en el nostre camp: la seva adscripció al grup fundacional de l'Institut d'Estudis Catalans, amb la qual cosa els esforços esmerçats en l'estudi de la catalanística arribaven a un primer grau d'institucionalització (31-41): la seva feina en la secció d'*Història i erudició* de la «Revista de Catalunya» (60-61), el tema de les peces èpiques integrades en les cròniques de Jaume I o de Bernat Desclot (66), l'ingrés en el Cos d'Arxivers de l'Estat Espanyol (71); ens passa davant els ulls la riquesa dels arxius de Catalunya (74), l'activitat en la Universitat Autònoma de Barcelona amb el Seminari d'Història de Catalunya (92-100; 129, 146-149), l'accés directe a les fonts en les exposicions sintètiques de la *Història de Catalunya* (116), la *Història d'Espanya* (168, 191), la reinserció en els «Estudis Universitaris Catalans», posterior en retornar de l'exili (184), la reintegració en el cos d'Arxivers (213), el treball en arxius de València (216-217), les edicions d'estudis sobre el segle XIII, i en particular sobre *Pere el Gran* [cf. ATCA, XVI (1997), 562, núm. 11648]. Hi ha inventari del fons Soldevila an poder del fill, Gerard, a Chavornay (Suïssa) (293-305), del fons personal de l'IEC (305-316), i bibliografia (321-348). Clou el volum la taula onomàstica (351-363).

El títol tercer concentra les informacions més adients a aquestes pàgines.— J. P. E.

[12640-12641-12642

Àngels VENTAYOL i BOSCH, *Josep Soler i Palet, 75 anys després*, dins «Terme [Terrassa]», núm. 11 (novembre 1996), 60-63.

La personalitat d'aquell terrassenc, que donà nom a una biblioteca de la seva ciutat, és ací recordada per la seva pertanyença a aquella generació de començaments de segle (la d'Antoni Rubió i Lluch, Joaquim Miret i Sans, Josep Carreras i Candi) que, sense renunciar als impulsos de la generació anterior, romàntica, treballà sobretot de forma positivista a la recerca de la dada i del document, i desembocà en la següent generació dels «Estudis Universitaris Catalans»; i així féu néixer la «Biblioteca Històrica Terrassenca», on publicà quatre volums entre el 1893 i el 1910, i contribuï a d'altres iniciatives amb aportacions terrassenques (60-61). L'activitat política cau fora d'aquestes pàgines.— J. P. E. [12643

C[ebrià] B[ARAU] OBIOLS, *Ferran Valls i Taberner*, dins «Quaderns d'Estudis Andorrans», 7 (1996), 149-156.

Valls és recordat en aquestes pàgines pel càrrec de Juge d'Apel·lacions del Principat d'Andorra, cosa que li facilità l'accés als seus arxius, fins aleshores tancats, i la publicació del

volum III de *Privilegis i ordinacions de les Valls Pirinenques*. III. *Andorra*, de Barcelona 1920; són reproduïts dos documents relatius al seu nomenament a jutge (151-152) i la taula dels trenta-tres documents més els cinc de l'apèndix integrats en el dit volum (153-156).— J. P. E. [12644]

Bibliografía complementaria de Juan Vernet, dins «Anuari de Filologia. Estudis àrabs i islàmics», XIX (1996), 15-18.

La bibliografia del prof. Joan Vernet i Ginés, prou coneguda [cf. ATCA, XIII (1994), 484, núm. 8967], és ací completada per al període 1989-1996 amb sis llibres (del 33 al 38) i quaranta-dos articles (del 286-327).— J. P. E. [12645]

Pau VICIANO, *Entre l'erudició històrica i el pamflet polític: la figura de Francesc de Vinatea en la societat valenciana*, dins «Revista d'Història Medieval», 4 (1993), 263-274.

Un actual intent partidista d'exalçar esbiaixadament la figura de Francesc de Vinatea és ocasió de recordar les versions que successius historiadors valencians n'han donat del 1845 ençà: defensor de la legalitat foral, però desconfiat davant l'amenaça dels excessos populars (265: Vicent Boix); defensor del poble contra les tendències autoritàries de la monarquia (265-266: Joan Bra. Perales); resistència de les viles reials contra el feudalisme (267: Josep Martínez Aloy) i més en concret contra el despòtic feudalisme de Castella (268: Josep M. Bayarri, 1928), afirmador de la personalitat valenciana i de la llibertat dels sectors populars (269: Antoni Igual Úbeda, 1938). Finalment, el 1933, Salvador Carreres Zacarés el presentava com a personificació del triomf del liberalisme contra el feudalisme (270). Després del franquisme, la figura de Vinatea passaria de la manipulació erudita al pamflet polític nés visceral.— J. P. E. [12646]

Dr. MARTÍNEZ RUIZ, Magdalena PACIS, *Resumen de artículos referentes a monjas clarisas*, de la revista «Archivo Ibero-Americano», dins «Archivo Ibero-Americano», LVI (1996), 309-384.

Els autors presenten resums dels articles indicats en el títol, trets els del 1920 i 1987, que no han pogut tenir a les mans. Els que entren en el nostre camp són: Andreu Ivars, *Origen y propagación de las clarisas coletinas o descalzas en España*, del 1924, centrat en el convent de Gandia, d'on procediren les comunitats de Girona, Perpinyà, Santa Isabel de Barcelona i Montblanc (312-315) i encara els de Jerusalem i de Russafa de València, de Castelló d'Empúries, Tarragona, Balaguer i Alacant (Santa Faç) (317-319); Pacífic Sendra, *Observaciones de Pedro IV de Aragón a las Constituciones llamadas Benedictinas o Cartucenses 1338* (!: Caturcenses) (334-336), del 1926; Atanasio López, *El franciscanismo en España durante los pontificados de Eugenio IV y Nicolás V a la luz de los documentos vaticanos (examen del «Bullarium Franciscanum»)*, del 1932 (337-343: pàgines dedicades a la Província Franciscana d'Aragó); Manuel R. Pazos, *Los franciscanos españoles en el pontificado de Sixto IV (1471-1484)*, del 1950, on per a la província d'Aragó hi hauria trenta-un documents (358-359); Lleó Amorós, *El monasterio de Santa Clara de Gandía y la familia ducal de los Borjas*, dels anys 1960 i 1961 (365-371).— J. P. E. [12647]

Adela SERRA, *Índexs dels volums XI (1986) - XX (1995)*, dins «Revista Catalana de Teologia», XX (1995), 451-492.

Consta en aquestes taules que en els deu darrers volums de «Revista Catalana de Teologia» hi ha estudis dedicats a Antoni Agostí, Arnau de Vilanova, sant Vicent Ferrer, Cisma

d'Occident, Eusebi Colomer, Consagracions d'esglésies de Catalunya, Litúrgia a Catalunya, Ramon Llull i Nicolau de Cusa, Bernardo Pérez de Chinchón, Sagramentaris catalans, i Joan Luís Vives.— J. P. E. [12648]

Index of articles according to Author, dins «Traditio», 50 (1995), 347-407.

Amb motiu del cinquantenari de la publicació d'aquesta revista, tota ella dedicada a les èpoques antiga i medieval, hom ofereix una taula general dels títols que hi han aparegut: una primera part en dona la llista seguint l'estricta ordre alfabètic dels cognoms dels autors (347-376); la segona, els agrupa per temes: manuscrits i transmissió de textos (377), història de les idees (377-378), bíblica (378), antiguitat grega clàssica (378-379), antiguitat llatina clàssica (379-380), patrologia grega (380-381), patrologia llatina (382-383), bizantinística (383-384), còptica, geòrgica... (384), aràbica i judaica (384-385), història eclesiàstica medieval (385-386), història medieval del papat (386), croades i ordes militars (386-387), història política medieval anglesa i alemanya (387-388), història política medieval italiana i hispànica (388-389), història política medieval alemanya (389), exegesi escripturística medieval (389-390), teologia medieval (390-393), filosofia medieval (383-385), gramàtica i arts medievals (395-396), matemàtica i ciències medievals (396-397), ètica i teoria política medieval (397), lleis canònica i civil medievals (398-402), educació i universitats medievals (402), renaixement i humanisme (402-403), literatures anglesa i alemanya medievals (403-405), literatures romàniques medievals (405-406), art i història litúrgiques (406-407). Nombre de títols recauen en el nostre camp.— J. P. E. [12649]

Pedralbes núms. 10 al 15. Índex general alfabètic d'autors per seccions, dins «Pedralbes. Revista d'Història Moderna», 16 (1996), 9-27.

Les seccions dins les quals trobem la llista alfabètica d'autors amb respectius títols, gairebé tots recaients en el nostre camp, són: *Articles* (9-13); *Seminaris* (13-14); *Tesis doctorals* [resumides] (14); *Tesis de llicenciatura* [resumides] (15); *Comentaris de llibres* (15); i «III Congrés d'Història Moderna de Catalunya» (16-27).— J. P. E. [12650]

Índexs dels números 1 a 10 de Miscel·lània Cerverina, dins «Miscel·lània Cerverina», 10 (1996), 279-296.

Aquesta taula comença repetint llista dels títols publicats en cada un dels deu primers volums [molts dels quals recauen en el nostre camp i han estat resumits en aquestes pàgines] (281-288), disposats a continuació per ordre alfabètic dels respectius autors (289-294); el darrer apartat és el de la llista de recensions, seguint l'ordre alfabètic dels autors de les obres recensionades.— J. P. E. [12651]

II. ESTUDIS DE REFERÈNCIA GEOGRÀFICA

Enrique PERDIGUERO GIL, Josep BERNABEU MESTRE, *La col·lectivització de l'assistència mèdica a l'Alacant del segle XVIII: els metges de la ciutat*, dins «III Trobada Ciència i Tècnica», 199-205.

La documentació d'Alacant, Arxiu Històric Municipal, permet de conèixer les condicions per a ésser admès a la categoria de merge de la ciutat durant el segle XVIII (200), les obligacions del qual eren l'assistència als malalts pobres, l'atenció al monestir de la Santa Faç, la vigilància sanitària dels vaixells arribats a port, i la visita als malalts de l'Hospital de Sant Joan de Déu: llur compliment efectiu és deduïble dels memorials tant dels merges com dels regidors, conservats en l'arxiu esmentat.— J. P. E. [12652]

Francisco CASTILLÓN CORTADA, *Documentos del monasterio de Santa María de Alaón y de sus prioratos de Santa María de Vilet y Chalamera*, dins «Argensola. Revista de ciencias sociales del Instituto de Estudios Altoaragoneses», núm. 110 (1996), 287-325.

En primer lloc, trobem algunes informacions dels segles XVII i XVIII relatives a l'estat de conservació de l'arxiu o a la dispersió d'alguns dels seus fons (288-289). A continuació són elencats (293-302) i transcrits els vuit documents d'Alaó, datats entre el 1160 i el 1330 (303-308), els cinc de Santa Maria de Vilet, datats entre el 1215 i el 1421 (309-312) i els vint de Xalamera, datats entre el 1178 i el 1334 (312-325). Són, en general, donacions, compra-ventes i establiments. La majoria dels originals és ara a Montserrat, Arxiu del Monestir, *Carpeta Alaó*; un és a Lleida, Arxiu Capitular; quatre a Barcelona, ACA; i un a Madrid, AHN, *Órdenes Militares. Libro Verde de Montsó*.— J. P. E. [12653]

Francesca ESPAÑOL BERTRAN, *Les esglésies medievals d'Alcover*, dins Francesca ESPAÑOL BERTRAN, *Retaule romànic i gòtic d'Alcover* (Cicle de conferències celebrades el desembre de 1992), Alcover, Centre d'Estudis Alcoverencs 1996, 7-34.

Isidre PUIG SANCHIS, Ximo COMPANY CLIMENT, *El retaule major d'Alcover, obra de Jaume Ferrer II*, dins *Ibid.*, 73-91.

Antoni MARTÍNEZ SUBIAS, *L'argenteria gòtica i els exemplars d'Alcover*, dins *Ibid.*, 93-124.

El primer article exposa allò que sabem de l'església per a la qual fou construït el retaule, començant per recordar la primera compareixença de l'Alcover en la documentació el 1059, les cartes de població tant de la vila (12) com de llogarrets de la contrada (9), i el fet que en el primer manual notarial del 1228, un dels més antics de Catalunya, ja consten deixes a les dues esglésies de Santa Maria (ara de la Sang) i de Sant Miquel (10). L'anàlisi de la primitiva estructura de Santa Maria porta a qualificar-la d'exemplar d'un romànic retardatari espars per la Catalunya Nova (25); un document del 1398, de Tarragona, AHA, *Fons d'Alcover*, ms. 171, ací transcrit, en el qual el mestre de cases Pere Ciroll feia rebut d'allò que li era degut per una capella de Santa Maria (28) és ocasió d'aplegar les dades documentals relatives a aquell mestre d'obres (26-27).

Les pàgines dedicades al retaule major, obra del gran pintor de Lleida, Jaume Ferrer II, apleguen les dades relatives al mateix entre els anys 1430 i 1461 sobretot les de Verdú, Arxiu Parroquial, i de Lleida, Arxiu de la Paeria, *Consells Particulars* (77-80). Les altres pàgines resumeixen tant les vicissituds històriques del retaule fins als nostres dies, en què es troba al Museu Diocesà de Tarragona (81-84), com les seves característiques dins l'art gòtic (85-88).

El darrer article dedica gran part dels seus paràgrafs a precisar la terminologia; un dels apartats recorda les marques d'argenter de diverses poblacions nostres: Barcelona, Tarragona (cf. 121), Lleida, Mallorca, Montblanc (cf. 119), Tàrrrega, Reus, Tortosa i València (105-107).—J. P. E. [12654-12655-12656]

Sofia MATA DE LA CRUZ, *El pintor Acaci Hortonedà i l'escultor Agustí Pujol II a Alcover (1621-1624). El Sant Crist i les pintures del cambril de l'església de la Sang*, dins «Butlletí. Centre d'Estudis Alcoverencs», núm. 76 (octubre-desembre 1996), 15-37.

Després d'aplegar notícies de Cristòfor Hortonedà, pintor documentat entorn Montblanc en el pas del segle XVI al XVII, pare d'Acaci, arriba la informació sobre aquest: hauria realitzat almenys quatre obres a l'Alcover entre el 1621 i el 1624 i d'altres fora (16-18); ací és analitzat amb detenció el treball de policromia i daurat del Sant Crist de la Confraria de la Sang, obra d'Agustí Pujol II, i les pintures del cambril per a la dita imatge, atribuïbles al mateix pintor (19-26; amb reproduccions fotogràfiques: 27-32). Són transcrits en apèndix fragments de les *Capitulacions per al daurat i pintat* d'un tabernacle i del Sant Crist, de Tarragona, AHA, *Fons de l'Alcover. Protocols notarials*, d'on també són copiats dos rebuts per pintura de retaules (33-34).—J. P. E. [12657]

Rafel GINEBRA I MOLINS, *Notícia sobre el pas per l'Alcover de l'arxiduc Carles d'Àustria, rei d'Espanya, el 1706*, dins «Butlletí. Centre d'Estudis Alcoverencs», núm. 76 (octubre-desembre 1996), 38-40.

Un llibre d'apunts de teologia moral, presos a Barcelona per Josep Benet el 1702, conserva l'anotació indicada en el títol i ací transcrita; fou el diumenge 4 de juliol, l'arxiduc anava de Reus a Valls i, tot i la pressa, passà per dins la població: «de tot lo sobredit no-n poden allegar res los de la Selva [del Camp], perquè passà per fora». El llibre es conserva a Vic, Arxiu Episcopal, *Fons de Castellterçol*. Hi ha fotocòpia d'un document signat per Josep Benet (39).—J. P. E. [12658]

Francesc CARLES I GUÀRDIA, *Les torres als Alfaics durant l'època de l'expulsió*, dins *Expulsió dels moriscos*, 241-252.

Localitzat l'accident geogràfic i resumida la utilització que hom n'ha feta en el curs dels segles, l'autor indica que pretèn de donar-ne una altra versió, basat, entre d'altres punts, en la cartografia (reproducció de vuit plànols o fragments, dels segles XVI-XVIII: 249-252); hi són transcrits fragments relatius a pobles diversos de la contrada (242) i en particular del capítol de Francesc Martorell, *De la fàbrica (de) las torres del Àngel y de los Alfaques...* extret d'una petició a Felip I de Catalunya, II de Castella, després del 1580 (245 i 247-248).—J. P. E. [12659]

Susanna VELA, *Un capbreu de les rendes de La Vall d'Andorra ordenat pel Capítol de La Seu d'Urgell, del segle XV*, dins «Quaderns d'estudis andorrans», 7 (1996), 9-26.

Presentació (9-12) i transcripció (13-26) del *Capbreu de les Valls d'Andorra*, a partir del volum conservat a La Seu d'Urgell, *Capbreus de diferents llocs...* 1497; els reconeixements de drets són agrupats per parròquies; hi és esmentat un 'capbreu molt antic' (11).—J. P. E. [12660]

Enric MOLINÉ, *L'absència d'actuacions de la Inquisició a Andorra després del segle XVI*, dins «Quaderns d'estudis andorrans», 7 (1996), 79-81.

L'absència d'actuacions inquisitorials a Andorra posteriors a la segona meitat del segle XVI fou confirmada en document de la mateixa Inquisició Espanyola el 1819 adreçat al bisbe d'Urgell, i conservat a La Seu d'Urgell, Arxiu Episcopal, transcrit ací. La raó és que a Andorra aquella Inquisició no podia actuar com a tribunal reial.— J. P. E. [12661

David MAS, *La ramaderia a Andorra al segle XVIII. I. L'ús de pasturatges a les parròquies d'Ordino, Andorra i Canillo*, dins «Quaderns d'estudis andorrans», 6 (1994), 35-96.

David MAS, *La ramaderia a Andorra al segle XVIII. II. L'evolució de la cabanya ramadera*, dins «Quaderns d'estudis andorrans», 7 (1996), 27-48.

El primer títol només m'és conegut per la referència en el segon. En aquest, l'autor centra la seva atenció en l'evolució del nombre de caps de bestiar durant aquella centúria. La base documental és constituïda per l'arxiu particular Areny Plandolit (d'Ordino?); per un salconduït del 1717, d'Andorra, Arxiu de les sis claus, ací transcrit (47-48), que dona a conèixer el nombre de caps de bestiar dels set principals ramaders andorrans: 16.707 (28); i per les anotacions de la qüestia, del mateix arxiu, *Llibres de comptes del consell de la terra*. A partir d'aquelles dades, l'autor exposa els seus recomptes tant de bestiar menut (averies) com de gros (metedors) en cada parròquia i els redueix a catorze gràfiques, d'on resulta el canvi de signe a mitjan segle XVIII, en què baixà el nombre de caps menuts propietat de pocs i augmentà el de gros, sobretot mular, de propietat més repartida (46). Assenyalem el nombre total de cases considerades focs: cent setanta-nou (29).— J. P. E. [12662-12663

Romà ESCALAS I LLIMONA, *El clavicordi d'Artà*, dins «Butlletí de la Societat Catalana de Musicologia», III (1995), 29-39.

Descripció del dit clavicordi, ara dipositat en el Museu Regional d'Artà (30), i anàlisi de les seves parts, algunes de les quals ja són del segle XVII i d'altres del XVIII (38), del qual, però no és coneguda la procedència originària; la cara interna de la tapa conté una inscripció en castellà, ací transcrita (32).— J. P. E. [12664

Jaume SANTALÓ I PEIX, *Emfitensi i estructura de la propietat. Uns exemples a Avinyonet de Puigventós (segles XVIII-XIX)*, dins «Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos», 29 (1996), 259-276.

Pertany al segle XVIII el resum quantitatiu del cadastre del 1736, publicat el 1989 [resumit dins ATCA, X (1991), 458, núm. 6211], diferenciant els deu propietaris que posseïen més de cent vessanes, l'únic que en posseïa entre trenta i cent, i els noranta-un de menys de trenta (262-265).— J. P. E. [12665

Ramon VILADÉS LLORENS, *Les muralles de Bagà al segle XIV* (Els llibres de l'Àmbit, 8), Berga, Àmbit de Recerques del Berguedà 1996, 136 pp.

Entre els fons de Bagà, actualment a l'ACA, hi ha el *Manual de missions dels murs* de la segona meitat del segle XIV, parió a d'altres de Catalunya (9), les dades del qual són el punt cèntric d'aquest llibre. Comença recordant notícies de segles anteriors, centrades en la *Carta de poblament* (20-22: traducció catalana; 89-91: transcripció llatina), segueix amb les repercussions a Bagà de les maliances i conflictes amb el veí Regne de Mallorca, una

conseqüència de les quals fou l'estada de Pere el Cerimoniós a la vila, recordada en la seva *Crònica* i completada amb els comptes de les despeses comunals per la visita reial (28). El despoblament provocat per la Pesta Negra engrandí els altres perills d'aquella segona meitat del XIV, que tant a Berga com a Bagà i a d'altres poblacions veïnes obligaren al reforçament de les defenses en murs i valls, les despeses del qual són conegudes pel llibre esmentat i pels *Llibres de consolia*; una mostra d'anotacions de jornals és oferta i traduïda (34-35); calgué la col·laboració del baró de Pinós i Mataplana, Pere Galceran de Pinós, i de la universitat de la vila, estipulada en contracte del 1357, ací transcrit (37-38; 97-98: text llatí); les dades permeten de resseguir el procés del treball (41-64; reconstrucció hipotètica de mur i vall: 46-47; planta general de les muralles: 58-59); un altre capítol és dedicat a reproduir la dinàmica d'atac i de defensa, amb nombre d'il·lustracions (65-75). La vida de la vila durant aquell segle i en particular la seva demografia (77-86) és deduïble de les llistes de senyors, batlles, procuradors, jutges, cònsols, consellers i notaris del segle XIV (93-96), i en particular de la llista nominal dels cinquanta amos de les bèsties llogades (103-106) i dels quatre-cents setanta-quatre treballadors (107-119); també hi ha llista de topònims documentats (125-126). Hi ha nombre de reproduccions fotogràfiques d'indrets tant de la vila com dels encontorns esparses pel llibre.— J. P. E. [12666

Max TURULL RUBINAT, *El règim municipal al comtat d'Urgell. De la 'universitas' a la 'Paberia': el govern de la ciutat de Balaguer a la Baixa Edat Mitjana*, dins *El Comtat d'Urgell*, 89-117.

El cas de Balaguer és especial a Catalunya, car es trobava sota senyoriu comtal divers del dels comtes de Barcelona (89-92). A base de les fonts (AM de Balaguer, en particular *Pergamins, Llibre de privilegis i Cartoral de Privilegis*, i de bibliografia: 93-94), sabem que ja el 1260 era emprada la denominació d' 'universitas' i de forma més clara des de començaments del segle XIV (96-97); la Paeria hauria sorgit a mitjan segle XIII; de fet, el 1253 n'era concedida la llicència i entre el 1256 i el 1284 se n'haurien redactat els estatuts; el seu Consell hauria estat tolerat fins al 1311, en què Ermengol X el restablí formalment, col·locant-se així damunt la Paeria (98-102). Segons els dits estatuts, la voluntat popular es podia manifestar en assemblees obertes a tots els ciutadans, però també a través d'un òrgan restringit, constituït per paers i consellers (104), copiat de les *Consuetudines Ilerdensis* del 1228, de Guillem Botet (105). Amb l'aprovació del consell de paers i consellers, resultava modificat el General, car només ho era si presidit per aquells. Els *Estatuts de la Paeria*, oficials des del 1311, precisaven llurs atribucions administratives, que mai no haurien estat judicials, encara que tinguessin algunes facultats arbitrals i capacitat resolutiva en conflictes veïnals (113). Era reconeguda la caixa del comú i el principi que tots hi havien de contribuir proporcionalment (115), però en són desconeguts els mecanismes.— J. P. E. [12667

Josep MARTÍ I MAYOR, Agustí BOADAS I LLAVAT, *Sant Antoni a Barcelona (en la celebració del vuitè centenari del seu naixement)*, Barcelona 1996, XII i 184 pp.

En el llindar, els autors ens diuen que «la nostra feina ha sigut principalment la de fer una història basada en els documents que tenen credibilitat» (1), i en particular en l'obra de Berard Comes, *Libro vero e original...* (1-2), en part encara inèdit. Algunes pàgines, però, tenen una particular coincidència amb les nostres, per la informació relativa a les antigues biblioteques del convent de fraïners o de Sant Francesc de Barcelona (14-15), a edicions barcelonines de plecs de villancets durant el segle XVIII (28-29), i àdhuc de l'oratori sacre *Josué sobre Jericó*, del 1741 (30-31, amb reproducció de portada) i d'un *Auto panegírico...*, predicat el 1748 per fr. Antoni Saura (32). La *Vida y milagros del glorioso san Antonio de Padua...* de fr. Miquel Mestre tingué vint edicions entre el 1688 i el 1861 (32-34, amb reproducció de

portada). Del temps posterior a l'exclaustració i al restabliment de la casa, amb les seves múltiples activitats, retenen en particular la nostra atenció les pàgines dedicades a la biblioteca i arxiu del convent (109-111, amb cinc reproduccions fotogràfiques entre les pàgines 158 i 159).— J. P. E. [12668]

Carme BATLLE, *Pere Marí, escrivà de la reina Constança i home de negocis a Sicília vers 1300*, dins «XIV Congresso Corona, III», 137-149.

A base d'ACA, *Canc., reg.*, d'ACB, *Pia Almoïna*, i *Notaris. Bernat Vilarrúbia*, l'autora refa la família, la trajectòria personal, les activitats i les relacions amb d'altres famílies barcelonines de mà major, d'aquell cortesà de Jaume II, notari personal de Constança Hohenstaufen, reina de Sicília i de Catalunya-Aragó; entre les activitats figura el comerç amb blat sicilià i les inversions dels guanys en propietats tant urbanes dins Barcelona, com agrícoles en les poblacions de la seva rodalia.— J. P. E. [12669]

Josefina MUTGÉ VIVES, *Il Consell di Barcellona nell'ambito della politica siciliana di Giacomo II d'Aragona*, dins «Medioevo. Saggi e Ricerche», 20 (1995), 223-250.

A base de l'AHCB, *Consell de Cent. Llibres del Consell*, 1-10, dels anys 1300-1327, i d'algun fons d'ACA, l'autora dibuixa el paper del Consell de Barcelona a Sicília en temps de Jaume II, al principi del qual la situació fou fortament determinada per les conseqüències de les Vespres Sicilianes, del *Tractat d'Anagni*, que enfrontà els germans Jaume II de Catalunya-Aragó i Frederic de Trinàcria, i de la *Pau* (oficialment provisional) de *Caltabellotta*. El 1286 Jaume II, lloctinent reial de Sicília, concedia consolat als catalans amb seu a Palerm: els còsols serien elegits per la Ciutat de Barcelona (226-229); després, d'altres amb seu a Trapani (229-230) i a Messina (231-234); també consta algun còsol a Siracusa (234); havien de protegir legalment els súbdits de la corona i en particular els mercaders (235-237: notícies d'aquests a 239-240). Després de Caltabellotta, Barcelona maldava a mantenir la pau i a reconquerir els privilegis anteriors de treta de gra, de consolat i d'exempció de duanes (242-248). Frederic de Trinàcria donà proves del seu afecte per la Ciutat de Barcelona ajudant a la construcció d'un pont a la part baixa del Llobregat i a l'ampliació de la catedral de Barcelona (249).— J. P. E. [12670]

Roser SALICRÚ I LLUCH, *Notes sobre el consolat de catalans de Siracusa (1319-1528)*, dins «XIV Congresso Corona», III, 691-712.

La font principal per al coneixement del consolat dels catalans de Siracusa és l'AHCB, *Consellers, Consell de Cent (Lletres closes, Cartes comunes originals, Notularum)*, completat amb l'ACA, *Canc., reg.*, i Palerm, Archivio di Stato, *Cancelleria*, d'on són transcrits en apèndix fragments, alguns d'ells llargs (708-710: assenyalem l'elogi reial d'Arnau Fonollada: 709, nota 26). L'autora n'extreu la llista de còsols (692) i subratlla que les notícies conservades són gairebé totes relatives a friccions en la provisió del càrrec, provisió que en un principi no era, com els de Palerm, Messina i Trapani, en mans del Consell barceloní (691-692), i que en el pas del segle XV al XVI acabà en mans de les autoritats reials responsables de la 'cambra reginal' damunt Siracusa (693-702); i a d'altres friccions en l'exercici de les responsabilitats consolars de protecció dels mercaders catalans, els quals en alguna ocasió pretengueren controlar «tota l'activitat econòmica ciutadana» (705).— J. P. E. [12671]

Josep HERNANDO I DELGADO, *L'alimentació làctia dels nadons durant el segle XIV. Les nodrisses o dides a Barcelona, 1295-1400, segons els documents dels protocols notarials*, dins «Estudis històrics i documents dels arxius de protocols», XIV (1996), 39-157.

Dos-cents setanta-un registres d'altres tants documents aplegats en arxius diversos de Barcelona (ACB, AHCB, AHPB), corresponents a les dades indicades en el títol, encara que no es distribueixen uniformement, ans es concentren en la segona meitat d'aquell segle (63-140), proporcionen un gruix de material que és estructurat en les pàgines inicials (39-62), amb particular atenció als aspectes sociològics: si les famílies que requerien tal servei eren totes barcelonines (43, 46-48), les dides eren de procedències molt divergents (43-44), àdhuc extranacionals, dels regnes d'Aragó, Castella, França o Portugal (44-45), i de famílies menestrals d'oficis diversos (45); són també exposades les condicions del contracte (48-54), amb particular esment de les dides esclaves (55-60) i de les jueves (61-62). L'apèndix proporciona taula alfabètica dels noms i altres dades de les dides (141-155), dels pares dels mamellons (156-157) i dels noms dels infants jueus (157).— J. P. E. [12672

Josep PLANA I BORRÀS, *The Accounts of Joan Benet's Trading Ventures from Barcelona to Famagusta (1343)*, dins «Epeteris. Kentron Epistemonikon Ereunon», XIX (1992), 105-168.

Estudi i exposició de les dades proporcionades pel *Llibre de comptes de Joan Benet (1343)*, conservat a Barcelona, ACB, *Extravagants*. L'estudi només m'és conegut per referència.— J. P. E. [12673

Carles VELA I AULESA, *Les marmessories de Francesc Canes, especier ciutadà de Barcelona, i de Sança, la seva esposa (1381-1386)*, dins «Miscel·lània de textos medievals», 8 (1996), 463-521.

L'ACB, *Pia Almoïna. Marmessories. Francesc Canes i Sança, la seva esposa*, consta de tres quaderns i tres fulls escadussers, ací descrits tots i cada un (466-483) i reduïts a quadres sinòptics (489-494); són anotacions privades dels mateixos marmessors escrites en l'acompliment de llur deure, ací transcrits (495-517); proporcionen dades sobre relacions humanes i devocions dels testadors i preus d'objectes de segona mà venuts en encant. La Pia Almoïna els fou hereva en virtut de testament conservat a Barcelona, AHPB, *Guillem de Santbilari. Secundus liber testamentorum* (468, nota 10). Hi ha taula unitària de noms propis, d'oficis, de parentius i similars (518-521).— J. P. E. [12674

Francesc RUIZ I QUESADA, *Aportacions al coneixement de la pintura de Lluís Borrassà a la Catedral de Barcelona*, dins «Lambard. Estudis d'art medieval», VIII (1995 [1996]), 215-240.

Aquest estudi comença pel retaule dels sants Llorenç, Hipòlit i Tomàs d'Aquino, encarregat per Bernat Despujol [sobre el qual vegeu més avall les notícies bibliogràfiques, 760, n. 12879-12880] a Lluís Borrassà el 1419, per contracte ací reproduït de l'edició que en féu Josep M. Madurell i Marimon (238-240); altra documentació publicada pel mateix és completada amb fons diversos tant de l'ACB, *Dotaliorum*, I, *Speculum omnium titulorum ecclesiasticorum...*, o de l'ADB, *Visitatio Sedis 1421*, o de l'AHPB, *Bernat Nadal* i d'altres, com d'Arenys de Mar, Arxiu Històric Fidel Fita, *Notaris*. No havent-se conservat el dit retaule, cal reconstruir-lo a base de la descripció continguda en el contracte (216-220), de l'anàlisi dels fragments salvats a Madrid, Museo del Prado, i a Ciudad de México, Museo de San Carlos, i de llur comparació amb d'altres obres de Borrassà (220-225); costà vuitanta-cinc lliures o 1.700 sous i fou realitzat durant els anys 1419-1421 (226-228); la seva estructura és comparada amb

la del dedicat als sants Marta, Domènec i Pere Màrtir (229-235) i amb la d'altres de triple advocació (235-237). Les dues làmines de les pàgines 271-272 presenten les hipòtesis de reconstrucció dels dos retaules dels sants Llorenç, Hipòlit i Tomàs d'Aquino, i dels sants Marta, Domènec i Pere Màrtir.— J. P. E. [12675]

István SZÁSZDI, Inés RODRÍGUEZ, *Un documento inédito sobre el Consulado de Castellanos de Barcelona y algunas consideraciones sobre éste*, dins «Estudis històrics i documents dels arxius de protocols», XIV (1996), 229-239.

Les pàgines inicials resumeixen les notícies relatives al consolat de castellans a Barcelona amb particular atenció als anys del regnat de Martí l'Humà; també el document ací transcrit de Simancas, Archivo General, RGS, 1506-XII (236-239): conté la protesta d'altres castellans pel fet que el cònsol era un convers afectat de penes inquisitorials i la resposta reial confirmant i aplicant les prescripcions contràries a sospitosos d'heterodòxia [i així tenim detalls de l'actuació inquisitorial a Barcelona en els primers decennis de la Inquisición Española].— J. P. E. [12676]

Josep M. GREGORI, *Músics de la Capella Reial Catalano-Aragonesa de Joan II i de Ferran II a la catedral de Barcelona (1458-1514)*, dins «Butlletí de la Societat Catalana de Musicologia», III (1995), 19-27.

Aplec de notícies, tant ja publicades com encara inèdites en l'ACA, ACB, i Girona, ACG, sobre alguns d'aquells músics, com també sobre algunes de les capelles de música de cases nobles catalanes contemporànies, ja assentades a Barcelona. Se'n dedueix la multiplicitat d'ocupacions d'aquells músics.— J. P. E. [12677]

Josefina MUTGÉ I VIVES, *El monestir benedictí de Sant Pau del Camp de Barcelona a la segona meitat del segle XV. (Edició d'un capbreu del 1461-1462)*, dins «Miscel·lània de textos medievals», 8 (1996), 393-461.

Recordat el concepte de 'capbreu' (393-394) i la consistència dels béns de Sant Pau del Cap tant dins com fora murs de Barcelona (394-396 [cf. ATCA, XVI (1997), 568, núms. 11676-11677]), l'autora aplega notícies entorn la comunitat o els seus càrrecs els segles XIV i XV, sobretot les proporcionades pel capbreu, on trobem, per exemple, que el prior [comandantari!] de Sant Pau era un frare dominicà Pau Plegat, mestre en teologia, al qual són fets tots els reconeixements de propietat útil (397-399; 407), i així arriba el tema de les rendes, que aportaria notícies tant entorn la base econòmica del monestir com de l'emfiteusi rústica o urbana a Barcelona, amb quadre de censos percebuts (400-402); acaba aplegant notícies relatives a l'estructura material de la ciutat de Barcelona i als notaris documentats en el capbreu (404-405). El text sencer del capbreu, transcrit de l'original d'ACA, *Monacals. Hisenda 1505*, és completat amb anotacions d'aparat crític (407-453) i amb taula única onomàstica i toponomàstica (454-461).— J. P. E. [12678]

Mariela FARGAS PEÑARROCHA, *Família i poder a Catalunya, 1516-1626. Les estratègies de consolidació de la classe dirigent*, dins «Pedralbes. Revista d'història moderna», 16 (1996), 199-222.

Maria Adela FARGAS PEÑARROCHA, *Família i poder a Catalunya, 1516-1626. Les estratègies de consolidació de la classe dirigent*, dins «Butlletí de la Societat Catalana d'Estudis Històrics», VII (1996), 103-114.

Resum de tesi doctoral. Encara que el títol parli de Catalunya, en realitat la investigació s'ha limitat a Barcelona, car era en la capital on es realitzava l'apropiació de l'enclavament de poder per part de les famílies que hi tenien accés. Una primera part informa d'estudis sobre el tema a Europa (199-204). L'autora ha concentrat la seva recerca en els protocols notariais dels arxius barcelonins (ACA, *Patrimonials*; AHCB; AHPB; i BC), en nombre de nou-cents volums (206, nota 23). El bloc format per la realitat familiar i la possessió del poder en les seves diverses branques per part de la mà major de la ciutat de Barcelona (en la qual s'introduïen tant nobles de Catalunya com no nobles de la mateixa ciutat) és ací estudiat a base de llibres de memòries ja publicats o encara inèdits com el de Rafael Sunyer, *Llibre de notícies 1545-1555*, de Barcelona, BC (105, nota 4); i dels manuals notariais de l'AHPB, AHCB, ACA, *Patrimonials* (Vallgornera, Queralt, Monistrol, Can Folguera, Sentmenat) i BC, *Fons marquès de Moja*: en total, «850 protocols, després de buidats 931 llibres especials» (106, nota 5). Destaquen dos temes: les estratègies que es desenvolupaven en l'esfera privada de les famílies per les tendències de la mobilitat vertical cap a l'ennobliment; i les possibilitats que en derivaven amb vistes a obtenir càrrecs efectius o potencials. Hi ha bibliografia (112-114). Els resultats de la investigació han ja estat resumits per l'autora en ocasions diverses i concentrats per als nostres lectors, tant en sentit general (ATCA, XIII (1994), 494-495, núm. 9008; XV (1996), 667, núm. 10870), com en algun cas particular (ATCA, XV 81996), 654, núm. 10825).—J. P. E. [12679-12680

Jordi GÜNZBERG I MOLL, *Els enfrontaments entre les corporacions notariais barcelonines a l'època moderna*, dins «Estudis històrics i documents dels arxius de protocols», XIV (1996), 259-271.

Les primeres pàgines resumeixen dades tant del Col·legi de Notaris Públics, documentat el 1395 i del qual hi ha ací llista d'Ordinacions del segle XV (251, nota 7), com del Col·legi de Notaris Reials de Barcelona, documentat en el segle XVI (260-263). El primer conflicte conegut esclatà pels volts del 1620 sobre el respectiu dret a la insaculació per al càrrec de conseller cinquè de la ciutat de Barcelona; tant d'aquest com dels successius, ja més centrats en la defensa de la respectiva corporació amb el corresponent camp d'actuació professional (només els reials podien actuar en la Reial Audiència), són ací presentats els escrits d'al·legació en ambdues direccions, normalment conservats a Barcelona, BC, *Fulletons Bonsoms* (264-269). Després del *Decret de Nova Planta*, pel fet d'ésser sotmesos a autoritat única, tendiren a la concòrdia, que arribaria el 1768 (270).—J. P. E. [12681

Sílvia CAÑELLAS I MARTÍNEZ, *Exàmens de mestratge dels pintors de vidrieres de Barcelona al final del segle XVIII*, dins «Estudis històrics i documents dels arxius de protocols», XIV (1996), 273-304.

L'autora aplega en les pàgines inicials nombre de notícies entorn el Gremi de Pintors, del qual assenyala les ordinacions datades entre el 1456 i el 1657 (274, nota 3); el segle XVI fou establert l'examen de l'especialitat de Pintors de Vidrieres i a mitjan XVIII constituïren gremi propi (275); des d'aleshores la documentació és més abundant, permet de conèixer les principals raguèlies de l'ofici (276-277 i 282-284) i les condicions d'examen previ a la recepció de nous membres (278-280). Un volum de Barcelona, AHPB, *Guillem Òdena*, conté les actes de les sessions i dels exercicis d'examen entre el 1772 i el 1791, ací resumides (288-304).—J. P. E. [12682

Rafael CERRO NARGÁNEZ, *Civiles entre militares: los alcaldes mayores de Barcelona (1718-1750)*, dins «Pedralbes. Revista d'història moderna», 15 (1995), 353-359.

Resum de tesi de llicenciatura. La *Nueva Planta* col·locava «dos tenientes letrados» al costat del 'Corregidor', sobre els quals no existeix bibliografia específicament catalana; l'autor, basat en Barcelona, AHCB, *Registres de despatxos*, i *Llibres d'acords*, ha pogut identificar vint-i-set alcaldes barcelonins, vuit dels quals pertanyen als anys indicats en el títol, durant els quals els dits alcaldes eren nomenats a proposta del 'corregidor', després, directament pel 'Consejo de Castilla'. L'estudi s'ha centrat en la prosopografia dels escollits, en l'evolució de llur paga, i en llur funció polític-administrativa dins el nou govern de la Ciutat.— J. P. E. [12683]

Albert RIERA I PAIRÓ, *La justícia senyorial eclesiàstica (segles X a XIV). El cas de Bàscara*, dins «Annals de l'Institut d'Estudis Gironins», XXXVI (1996-1997), 1569-1580.

Són ací publicats dos documents, un de Jaume II (1302) i l'altre de Pere III (1354), en els quals el rei reconeix al bisbe de Girona la jurisdicció plena sobre Bàscara i La Bisbal, amb el consegüent dret a erigir forques i d'altres signes de mort.— J. de P. [12684]

Raül PÉREZ I POZA, *Deutes insatisfets i dret de marca: el cas de Bàscara al segle XIV*, dins «Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos», 29 (1996), 81-98.

L'autor precisa el sentit de 'marca': dret oficialment reconegut de rescabalar-se amb béns de cosúbdits d'un deutor insolvent. L'aplicació d'aquest dret a Bàscara és documentada a Girona, ADG, *Lletres episcopals*, d'on són d'alguna manera transcrits nou lletres datades entre el 1344 i el 1377 (87-93), i registades trenta d'altres, datades entre el 1346 i el 1394 (94-98); tres de les primeres i quatre de les segones fan referència exclusiva a Bàscara; les altres, també a poblacions de la contrada com La Bisbal, Matajudaica, Ullà i Ultramort. Nombre d'aquests reconeixements de dret a marca eren a favor de jueus gironins (súbdits del rei) contra súbdits del bisbe de Girona a Bàscara o a d'altres poblacions.— J. P. E. [12685]

Miquel PUIG I REIXACH, *Els retaules de Bàscara i Camprodon, de Jaume Diví, i altres treballs seus a Olot*, dins «Patronat d'Estudis Històrics d'Olot i Comarca. Annals», 1989, 357-370.

L'autor aplega les notícies ja publicades o encara inèdites en tres arxius d'Olot, l'AHC, el Municipal i el Parroquial de Sant Esteve, relatives a Jaume Diví i a activitats seves les dècades del 1750 al 1770 (360-363); un segon apartat informa de la construcció per part seva dels retaules de Bàscara i de Camprodon entorn el 1770 (363-369); del darrer s'ha conservat el contracte del 1769 amb l'abat de Camprodon per a la seva construcció, de l'AHC, *Protocols notariais*, ací transcrit (373-376).— J. P. E. [12686]

Ramon MIRÓ [I BALDRICH], *Pagar deutes, posar nous impostos. La riquesa dels insolvents poderosos*, dins «Miscel·lània d'estudis. Economia, vida i societat» (Quaderns de «El Pregoner d'Urgell», 9), 13-36.

L'Arxiu de la Catedral de Lleida, calaixó 132, paquet núm. 7, conserva dos plecs, en el primer dels quals es concreta una operació econòmica, datada el 1457, consistent a posar en mans dels creditors dels barons de Bellpuig, Ramon de Cardona i el seu fill Hug, les poblacions d'Anglesola, Sant Martí de Maldà, Vilanova de Bellpuig, Golmés i Castellnou de Seana, els

delmes o els onzens, que ells havien de percebre per productes o béns diversos de les dites poblacions, amb indicació de la forma de percebre els de cada un dels dits béns (21-30); el segon, intitulat *Memorial dels crebedors de la terra o baronia del molt magnífic senyor don Ramon de Cardona*, és llista nominal, on per a cada un dels creditors és indicada tant la quantitat lliurada a censal com la que calia pagar cada any (30-36); hi ha reproducció d'una de les pàgines de cada un dels dos documents, ambdós escrits en llengua catalana (22 i 31).— J. P. E. [12687]

Josep M. LLOBET I PORTELLA, *Uns pactes entre els paers de Bellpuig i Jaume Joan Llopis, cirurgià i barber (1603)*, dins «Miscel·lània d'estudis. Economia, vida i societat» (Quaderns de «El Pregoner d'Urgell», 9), 3-6.

Jaume Joan Llopis, cirurgià de Bellpuig, se'n volia anar mig any a Barcelona amb la intenció d'opositar a un càrrec; les condicions de substitució foren formulades en acta notarial, conservada a Cervera, AHC, *Fons notarial. Bellpuig*, i ací transcrita (4-6).— J. P. E. [12688]

Jaume TORRES I GROS, *El capbreu de la vila de Bellpuig del 1696*, dins «Miscel·lània d'estudis. Economia, vida i societat» (Quaderns de «El Pregoner d'Urgell», 9), 37-50.

L'Arxiu Municipal de Bellpuig posseeix el *Llibre del capbreu del 1696*, també intitulat *Llibre de les valies del terme e vila de Bellpuig...*, del qual, seguint l'estructura de carrers i places de la població reflectida en el croquis final (50), són resumides cent vuitanta-set confessions de propietat útil només de les cases de la vila, no pas de les propietats agrícoles. L'autor ha procurat de salvar les dades relatives als veïns, que han fet possible el dit croquis.— J. P. E. [12689]

Francesca ESPAÑOL BERTRAN, *Els comtes d'Urgell i el seu panteó dinàstic*, dins *El comtat d'Urgell* (Col·lecció El Comtat d'Urgell, 1), Lleida, Edicions de la Universitat i Institut d'Estudis Ilerdencs 1995, 149-183.

En extingir-se la segona dinastia comtal el 1314, Ermengol X exigia que el successor, l'infant reial Alfons [futur Alfons el Benigne] assumís de forma exclusiva les seves armes nobiliàries, ben visibles en les sepultures tant d'ell com d'antecessors (Àlvar II d'Urgell i Cecília de Foix) programades per al monestir de Bellpuig de les Avellanès abans del 1314 (158, 164, 166 i 180). La base textual d'aquest estudi, atent sobretot a l'expressió artística de les escultures i a llurs paral·lels sobretot en terres de Lleida, és fornida pels testaments comtals, per la nota escrita en pergamí introduït en la tomba d'Àlvar, vescomte d'Àger (156), i per les descripcions dels sepulcres escrites per Domènec Monfar i Sors, per Jaume Caresmar i per Francisco de Zamora (168-172).— J. P. E. [12690]

Vicente LEÓN NAVARRO, *Benimacllet en sus visitas pastorales. Siglos XVII-XIX. Algunas notas para su estudio*, dins «Anales Valencinos», 43 (1996), 169-205.

Aquestes pàgines es basen fonamentalment en l'Arxiu Parroquial, on es conserven les actes de deu visites pastorals dels segles XVII i XVIII i els mandats d'una altra, del 1784 (171). Tot el relatiu a les visites pastorals és escrit en castellà, tot i que en el segle XVII en els llibres parroquials predomina el català/valencià, fins que el 1775 l'arquebisbe Andrés Mayoral féu manament formal que la documentació fos escrita en castellà (174-176; al bisbat de Tortosa, els llibres parroquials haurien estat en català fins al 1717: 175, nota 28). Només dos arquebisbes feren personalment la visita (173-174); a Benimacllet la subsistència econòmica del rector

era difícil, car depenia de Sant Esteve de València (180); la visita seguia una forma esquematitzada (182-183); les seves dades demogràfiques no coincideixen amb les assenyalades en les visites 'ad Limina', però entre el 1650 i el 1800 es mantingué entorn les 70 famílies (188). Hi ha quadres sinòptics per als capítols d'informació de la visita (193) i amb els punts que foren manats en les resolucions (195-197); ultra els punts de moralitat (203), meresqueren considerable atenció la predicació (198) i la forma correcta de portar els llibres parroquials (200-201).— J. P. E. [12691

Joan M. PONS CAMPOS, *Aproximación a la población preestadística de Bètera*, dins «Saitabi», 46 (1996), 365-388.

Població de moriscs, el seu nombre de focs és conegut pels registres del *Morabatí i Monedatge*, de l'ARV, *Mestre racional*, 10866-10913, i *Vària*, 156-162, 172-179 i 186-187; i pels del *Maridatge i Coronatge*, del *Mestre Racional*, 10401-10420, les dades dels quals permeten de refer la trajectòria demogràfica de Bètera entre el 1373 i el 1799 (388), que va de seixanta-tres 'veïns e habitants' el 1373, a 350 amb 1588 habitants el 1787, segons el *Cens de Floridablanca* (384), encara que el 1799, segons Anton Josep Cabanilles, havien baixat; els anys més crítics foren els del segle XVII (78 veïns el 1626; 60 el 1692), conseqüència de l'expulsió dels moriscos, que propicià nova *Carta de poblament* del 1610 (ARV, *Reial Audiència. Processos de Madrid*, I-J-844) (376-380).— J. P. E. [12692

Albert COMPTE I FREIXANET, *Cabanes al segle XVIII: un exemple d'expansió de les terres de cultiu per mitjà d'establiments i roturacions d'aigualeixos i garrigues*, dins «Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos», 29 (1996), 191-239.

Natxo CRUZ I CARDIEL, *El cadastre de Cabanes de 1779. Consideracions sobre la font per a l'estudi històric*, dins «Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos», 29 (1996), 241-257.

El primer article comença col·locant el segle XVIII dins les coordenades de nous conreus, idees il·lustrades i creixement demogràfic, que en el cas de Cabanes saltà de 300-400 a 674 habitants el 1787 (194-196); a base de les notícies proporcionades per la documentació de Girona, AH, *Protocols de Peralada*, segueix la presentació del terme, de l'estructura urbana i de la composició professional, també amb l'ajut de gràfiques (197-211); el segle XVII s'acabava amb un conveni entre el comte de Peralada i la universitat de Cabanes: reconeixement de drets comtals d'una banda i atorgament d'ús comunal de terres no pròpies de privats ni establertes (214-215), en conseqüència del qual hi hagué un establiment de terres exceptuades de la concòrdia (216-218); el 218-220 hi hagué nous establiments d'aigualeixos, i de terraprimis el 1726 (218-220); en un nou acord entre comte i jurats del 1788 hom renunciava a l'ús comunitari d'alguna zona i el comte n'establí trossos a cent-vuit caps de casa (220-224), sota condicions ací resumides (226-232); així s'acabava «el llarg procés de colonització agrària del terme cabanenc iniciar amb les 'aprisions' dels primers temps de la conquesta franca» (234). Al final hi ha notícies de poblacions veïnes (237-239).

El segon títol recorda que el *Cadastre de Cabanes 1779* es troba a Figueres, AHC, *Fons de Cabanes. Hisenda. Fiscalitat*; i precisa que l'interès de l'autor és el d'esbrinar la fiabilitat de les seves dades; aquesta és globalment confirmada en allò que fa referència a l'extensió del terme: 15.01 km² reals, 14.841 declarats (245); també en dedueix l'estructura econòmica de la població (246-249) i la configuració del maisatge agrari (250-252); la conclusió general és que, tot i ésser necessària la prudència, «el cadastre és una font útil en si mateixa, i la seva fiabilitat descendeix en relació a la grandària de les comparacions que en vulguem fer» (253); hi ha cinc gràfiques i un quadre (254-256) i bibliografia (257).— J. P. E. [12693-12694

Guillermo ANDREU VALLS, *Origen de la actual ermita de «Les Santes» de Cabanes*, dins «Boletín de Sociedad Castellonense de Cultura», LXXII (1996), 305-330.

Aplec cronològic de notícies esparses relatives a aquella ermita de la comarca del Baix Maestrat, tant de fonts ja publicades, com d'encara inèdites, tretes sobretot de l'Arxiu Parroquial, *Llibre de visites pastorals, 1580-1797*, d'on és transcrita l'acta de la del 1610 (311-312); en l'inventari del 1860 figuraven dos rituals vells, un martirologi antic, un *Psalterium* de cor gran de pergamí, i dos antifoners vells (316-317); hi ha vuit pàgines d'il·lustracions (323-330).— J. P. E. [12695]

Cebrià BARAUT, *Contribució a la història de l'Església de Sant Serni de Canillo (segles XVI-XIX)*, dins «Quaderns d'estudis andorrans», 7 (1996), 83-148.

L'Arxiu Parroquial de Canillo, completat amb el del Comú, han proporcionat un considerable gruix de documentació, vint-i-nou peces de la qual són ací transcrites, in extenso' (95-148: cinc són del segle XIX); tant en les pàgines inicials com en les transcripcions de documents som informats d'obres en el temple o en el campanar mitjançant els respectius contractes d'obres (84-85 i 95-102); segueix la part relativa als capellans servidors de la parròquia (85 i 88; i 103-125); en aquest apartat trobem peces importants com són la consuetud (86-87; i 103-111), els *Costums antics* (118-122), on consta l'obligació d'un dels capellans d'ensenyar primeres lletres en defecte de mestre, i catecisme durant la quaresma (121; cf. 124), drets i obligacions dels diversos capellans (88-89 i 111-125); hi ha mostres de testaments (90-92; 126-132) i informació relacionada amb tres confraries (92-94 i 141-146).— J. P. E. [12696]

Manuel SÁNCHEZ MARTÍNEZ, *Violència señorial en la Cataluña Vieja: la posible práctica del ,ius malettractandi' en el término de Castellfollit (primer tercio del siglo XIV)*, dins «Miscel·lània de textos medievals», 8 (1996), 199-229.

Pàgines centrades en dos documents de Barcelona, ACA, *Canc.*, *Cartes reials. Papers a incorporar*, ací transcrits (212-229). Són, respectivament, la lletra de presentació de la denúncia col·lectiva i el quadern en el qual consten els dos-cents divuit abusos denunciats, que haurien tingut per víctimes els habitants de les parròquies de Sant Pere de Montagut, Santa Maria de Castellar, Sant Joan les Fonts i Santa Eulàlia de Begudà, al vescomtat de Bas; justament la base jurídica de la denúncia hauria estat el fet que, essent el vescomtat detingut pels Empúries com a feu rebut del rei, els habitants tenien el dret d'acusar el senyor feudal; l'autor el considera un cas [abusiu, si ho hagué estat], del ,ius malettractandi'; de més a més, les frases de denúncia són font d'antropònims i de topònims i de denominacions d'eines, estris i productes produïts o utilitzats en la contrada.— J. P. E. [12697]

Elena SÁNCHEZ ALMELA, José SÁNCHEZ ADELL, *El señorío de Castellón de la Plana en los siglos XIII y XIV. (Documentos para su estudio)*, dins «Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura», LXXII (1996), 507-532.

Objectiu de l'article és el de donar notícia de tota la documentació de base per a l'exposició del tema indicat en el títol. Hi són resumits en regest seixanta-nou documents, datats entre el 1179 i el 1368, i transcrits vint-i-tres, les datacions extremes dels quals són els anys 1244 i 1357, a través dels quals hom pot resseguir les dificultats, sobretot econòmiques, de la corona i llur repercussió en les vicissituds del senyoriu directe de la corona en concret da-

munt Castelló. Quaranta-un procedeixen de Castelló, AM, ultra els integrats en el *Llibre de privilegis de Castelló de la Plana*; trenta-un de Barcelona, ACA; quatre de Tortosa, Arxiu de la Catedral; tres de Madrid, AHN; dos de València, ARV; i un d'Osca, Archivo de la Catedral. Hi ha bibliografia (508).— J. P. E. [12698]

Modest BARRERA AYMERICH, *La mort barroca: ritus i rendes. Les parròquies de Castelló i Borriana com a unitat de producció i vida durant l'època moderna* (Biblioteca de les Aules, 3), Castelló, Universitat Jaume I i Diputació 1996, 304 pp.

L'objectiu de l'autor és el d'estudiar comparativament dos grups de clergues, els de les parròquies del Salvador de Borriana i el de Santa Maria de Castelló [segurament les respectives comunitats de beneficiats] i llur impacte en les comunitats locals dels segles XVII, XVIII, i la primera meitat del segle XIX; atès que ambdós arxius parroquials han conservat «en condicions òptimes bona part de la documentació» (16), el de Castelló en l'Arxiu Municipal i el de Borriana en la mateixa parròquia, els fons dels quals són descrits amb més detall (24-27), i després utilitzats per esbrinar allò que representava el nombre, l'economia i les activitats d'aquelles comunitats dins de la població, tenint en compte que en els segles de la Contrareforma augmentà considerablement el nombre de fundacions de beneficis eclesiaístics, segons el quadre de la pàgina 41, i que el camí del dit augment són els testaments, a la presentació dels quals són destinades les deu darreres pàgines de la primera part (63-72). L'estudi dels testaments en els seus més diversos i múltiples detalls i llur quantificació, sobretot econòmica en nombrosos quadres, ocupa gairebé tota la segona part, que s'intitula *El discurs i l'actitud de l'home davant la mort: els fonaments de l'activitat de la parròquia* (75-184). La tercera porta el títol de *La parròquia: unitat de producció i vida durant l'Antic Règim* i exposa, també a base de nombrosos quadres i gràfiques, les formes d'inversió de les sumes destinades a sufragar els serveis, que en contrapartida de les fundacions, havien d'assegurar la parròquia o la comunitat de beneficiats, inversió que podia realitzar-se en establiments de censals (en particular en el municipi) o en adquisicions de noves terres; la renda oscil·lava entre el 3 i el 6% (187-263). El títol de la part quarta és *De la crisi a la transformació. L'evolució cap a una nova configuració del clericat secular*: el creixement demogràfic i la inflació tingueren en la segona meitat del segle XVIII el doble efecte de reduir el valor de les fundacions anteriors i de dificultar-ne de noves, car la gent es limità a funerals mínims; tot plegat desembocaria, ja en el segle XIX, en la desamortització i en la conversió de la clerecia parroquial en equivalents funcionaris de l'Estat (267-289). Hi ha bibliografia (293-300).— J. P. E. [12699]

Beatriz LORES MESTRE, *Exequias reales en Castellón: las funerarias de Fernando VI (1759)*, dins «Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura», LXXII (1996), 189-196.

En començar, l'autora ens informa que «...en Castellón... desde la Edad Media, solían realizarse funerarias después de la muerte de los reyes españoles» [i hom es pregunta si també per als de Castella, de Navarra o de Portugal; en tal cas, ni que fos per la seva excepcionalitat, deuria ésser urgent que l'autora proporcionés la documentació que ho prova, ja que l'estudi del prof. Flocel Sabater (cf. ATCA, XVI (1997), 681, núm. 12157) fa suposar el contrari]. Ací és resumida i parcialment transcrita la documentació relativa a la repercussió oficial de la mort de Ferran VI a Castelló de la Plana, des de les comunicacions de la malaltia i defunció, passant pel nom del predicador de l'oració fúnebre, el caputxí fra Rafael de Vinaròs (190-191), fins a les despeses per als funerals, que ja des de darreries del segle XVII no podien passar de cent lliures i en aquell cas foren 74, 17 sous i 6 diners (192-193). Hi ha reproducció de la traça del cadafal mortuori (196).— J. P. E. [12700]

Anna M. PUIG I GRIESENBERGER, *La villa Castellione en el territorio Petralatense. La seva topografia urbana i el castell de Castelló*, dins «Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos», 29 (1996), 49-77.

L'autora té en compte tant la documentació, sobretot la gironina darrerament publicada, com la només coneguda a través dels resums integrats per Bernat Josep Llobet en el seu *Indice, declaración...*, ara a Peralada, Biblioteca del Palau, ms. 17758; en dedueix que, establerta una unitat administrativa carolíngia a Peralada, Castelló n'era una part, la 'villa Castilione', documentada el 879 (52), en la qual, a diferència de l'opinió comuna, l'autora afirma que la primera zona habitada «no seria la del nucli del Puig Salner, on s'aixecaria la 'domus Sanctae Mariae...' , sinó una altra, la del Puig del Mercadal, situada més al sud...» (61), en l'actual plaça del Gra, ubicada en l'espai deixat lliure per l'enderroc del castell primitiu. Els dos nuclis corresponien als dos poders, l'església de Girona i el comte d'Empúries, sobretot després que aquest, distanciant-se de la casa de Peralada, s'establí a Castelló i el convertí en capital del comtat. Les darreres pàgines ressegueixen els successius palaus comtals de Castelló (70-75). Hi ha bibliografia (75-77).— J. P. E. [12701]

Josep GALOBART I SOLER, *Gabriel Vilanova, un fuster-tallista moianès desconegut, constructor d'un retaule de la Mare de Déu del Roser per a l'església parroquial de Sant Fruituós de Castellterçol*, dins «Modilianum. Revista d'estudis del Moianès», 14 (setembre 1996), 3 [171]-10 [178].

Recordats els escultors moianesos o actuants a Moià en el segle XVII, l'autor en dóna a conèixer un altre, Gabriel Vilanova, ell i el seu retaule només coneguts pel relatiu contracte, exhumat de Moià, Arxiu Històric, 422, ací transcrit; consta que en el moment del contracte li'n fou lliurada la traça (8-10). Hi ha dos gravats de la Mare de Déu del Roser, un del segle XVIII i un del 1488 (6 i 9).— J. P. E. [12702]

Josep M. MARQUÈS I PLANAGUMÀ, *Parròquies i divisió administrativa del territori fins al segle XI*, dins «Annals de l'Institut d'Estudis Gironins», XXXVI (1996-1997), 1501-1520.

L'autor estudia la introducció del mot 'parròquia' en la documentació eclesial dels bisbats d'Urgell, Girona, Barcelona i Vic i conclou que fins al segle XI el mot significa primordialment una demarcació geogràfica. Estudia també la terminologia de localització en les clàusules de situació (comtat, territori, terme i lloc) i de termenació (vil·les, vilars, valls, castells). A partir de l'any 1000 la parroquialització del territori i els seus termes precisos comencen de suplantat els termes civils, que fins aleshores havien servit per a localitzar béns i drets. Finalment, es refereix al mot 'apendicium', que apareix en documentació urgellitana, vigatana i barcelonina, però és rar en la gironina, i precisa que el seu significat és el de 'terme'.— J. de P. [12703]

Jordi BOLÓS I MASCLANS, *El molí fariner en el paisatge i la societat medievals*, dins «Finestrelles», 7 (1995), 149-172.

En relació a Catalunya, l'autor comença recordant els estudis precedents (151-152), els resultats dels quals constitueixen una base de la seva exposició, essent l'altra el recurs als documents inèdits; en primer lloc, els dels segles entorn l'any Mil, durant els quals hi hagué «un creixement general i una nova organització, imposada per la conquesta franca» (154) [documentació, a la qual aquestes pàgines han dedicat l'adient atenció tant en la secció de recen-

sions com en la de notícies bibliogràfiques]; les dades sobre ambdues vessants dels Pirineus són ací resumides (154-157), com també ho són les proporcionades per la documentació contemporània de la reconquesta de Lleida i de Tortosa, en tant que permet d'endevinar-hi molins sota domini musulmà (157-159). Per a la Baixa Edat Mitjana la documentació permet de conèixer els molins de rodet horitzontal i els de roda vertical (161-162); no mancà algun molí de vent (163). El funcionament dels molins és estudiat sobretot a base de les dades proporcionades per investigacions arqueològiques, completades pels documents (163-166: esquema funcional: 165). La relació entre molí i societat és exposada en les darreres pàgines (167-170).—J. P. E. [12704

Manuel SÁNCHEZ [MARTÍNEZ], *Corona i fiscalitat a Catalunya (segles XIII-XIV)*, dins «L'Avenç. Revista d'història», núm. 206 (setembre 1996), 6-10.

Pàgines d'abast general, que comencen presentant el grup d'estudis sobre el tema del CSIC de Barcelona, recorden les riquíssimes bases per al seu estudi en sèries diverses de l'ACA, com són les de *Mestre Racional*, *Canc.*, *reg.*, *Batllia general*. Les tasques més urgents serien les d'estudiar els ingressos patrimonials de la corona, tant els normals com els esporàdics, i els seus beneficiaris, però també la desintegració del patrimoni reial durant el segle XIV; i l'evolució de la fiscalitat d'estat, des dels bovatges dels segles XII-XIII als subsidis atorgats per corts des dels anys que segueixen les Vespres Sicilianes o amb motiu de les guerres de Sardenya [cf. resum següent]. Caldria també començar a esbrinar els temps posteriors.—J. P. E. [12705

Manuel SÁNCHEZ MARTÍNEZ, *Contributi finanziari di città e ville della Catalogna alla conquista del Regno di Sardegna e Corsica (1321-1326)*, dins «Medioevo. Saggi e rassegne», 20 (1995), 317-352.

Les innovacions que el finançament de la conquesta introduí en el sistema fiscal del Principat i en particular en el municipal són l'objecte d'aquestes pàgines. El 1322, hom féu una previsió minuciosa de les despeses de la conquesta en doble versió, ambdues conegudes per l'ACA, *Canc.*, *Vària*, 416; la segona és resumida en apèndix: pujava a 3.516.433 sous barcelonenses (345-346); en mancaven encara més de mig milió (319-321). A Catalunya, les aportacions podien ésser per quèstia obligatòria de les universitats o per donatiu ,graciós' (323-327 i 347-350). Tot just iniciada la conquesta, Jaume II decidí fer recurs a un ,auxilium generale', que fracassà, encara que el braç reial oferí un donatiu o ,servitium' (330-335 i 350-352) per sistema de capitació general proporcionada als béns, gestionat totalment al marge del rei, però esdevingué font de conflictes (334-335: ACA, *Canc.*, *reg.*, sobretot 224) i tingué un resultat decebedor (337-338). Tot plegat contribuí al naixement d'una fiscalitat municipal en forma d'imposicions (339-343); en canvi, fracassà l'intent d'introduir una fiscalitat d'Estat (344).—J. P. E. [12706

Pere VERDÉS I PIJUAN, *A propòsit del 'Privilegi general' per recaptar imposicions atorgat per Pere el Cerimoniós (1363)*, dins «Miscel·lània de textos medievals», 8 (1996), 231-248.

L'autor recorda la interpretació que, seguint Andreu Bosc, hom féu suara d'aquell privilegi en el sentit que Pere el Cerimoniós «concedió plena licencia a todos los municipios de sus reinos de imponer, colectar y percibir imposiciones o sisas sobre las cosas o mercancias cualesquiera, obligando a pagarlas a cualesquiera personas» (233) i, per la seva banda, interpreta que

en el dit 'privilegi general' «el rei confirma... la possibilitat dels llocs reials de recaptar imposicions per fer front als donatius fets als monarca per ,causa de guerra' o per qualsevol ,causa útil o necessària', prèvia autorització reial» (235); l'autor, d'altra banda, diu que vol «fer notar que la naturalesa del problema rau en una lectura superficial dels textos» (233); [per això, la lectura dels tres documents d'ACA, *Canc. reg.* 1393 (242-248), porta a considerar que el pinyol de la concessió reial es troba en aquestes línies del primer: «...vobis, universis et singulis universitatibus comitatus, principatus, regnorum et insularum et adiacentium et omnibus et quibuslibet habitantibus in eisdem... quotienscumque nobis vestris muneribus et donis propter necessitatem guerre vel alia quavis causa necessaria, utili seu voluntaria subveneritis, nos ad vestri requisitionem, si nobis visum fuerit, potestatem imponendi et exigendi impositiones et cisas vobis concedere habeamus» (243): el rei, doncs, es més o menys s'obliga (vobis concedere habeamus = us haguem de concedir') a atorgar facultat efectiva d'imposició i cisa a totes les universitats, que prèviament l'hagin ajudat per raons de guerra o d'altres, de Catalunya, València i Balears, amb dues condicions: que li'n facin petició, i que a ell li sembli (ad vestri requisitionem, si nobis visum fuerit); aquestes condicions deuen explicar casos com el suscitat a Valls entorn l',onze', estudiat per Jordi Morelló i Baget en article resumit més avall en aquest volum 759, n. 12875. En cap cas, doncs, si no m'erro, no es pot parlar de ,privilegi general'].— J. P. E. [12707]

Arcadi GARCIA I SANZ, Núria COLL I JULIÀ, *Galeres mercants catalanes dels segles XIV i XV* (Estudis, 6), Barcelona, Fundació Noguera 1994, [VIII] i 562 pp.

Havent traspassat d'aquesta present vida la coautora Núria Coll i Julià, les primeres pàgines són dedicades a un record de la seva persona i obra escrita, signades per Maria Teresa Ferrer i Mallol (I-V). Els fons documentals de Barcelona escorcollats pels dos autors consten en la pàgina 11: AHPB, ACA, *Generalitat*, AHCB i BC, *Manuscripts*, als quals cal afegir nombre de referències al *Llibre de Consolat de mar* i la bibliografia de les pàgines 525-534. Hi han trobat cinquanta-cinc inventaris de galeres, indicats en les pàgines 519-522 amb referències concretes on es troba cada un (set són transcrits en les pàgines 467-488 i 494-517) i quantitat d'altra documentació, de la qual han estat escollides setze peces dels anys 1397 i següents fins a mitjan segle XV, transcrits en apèndix (447-517). Aquestes dues classes de documentació són respectivament a la base de les dues meitats de l'estudi, la primera de les quals, basada sobre tot en inventaris, desplega davant els ulls del lector una anàlisi minuciosa dels elements que entren en la construcció i en la dinàmica d'una galera, des de les denominacions de les mesures diverses en el primer capítol (19-35) fins a la tripulació (159-176) i a les armes, forniments, vida i costums en una galera (177-204). La segona part ressegueix la utilització comercial i política de les galeres catalanes, des del moment en què substituïren els vaixells rodons fins a aquell en què anaren essent substituïdes per les galiasses (207-445), passant per l'intent de convertir-les en instruments d'activitat pública (233-254) i per llur utilització en forma de préstec a mercaders particulars (255-285: anàlisi dels elements d'un contracte de préstec: 268 ss.) o a societats armadores (333-410). Assenyalem la taula alfabètica de tecnicismes, cada un dels quals porta referència a la o les pàgines, on és explotat (537-541). Les explicacions del text són facilitades per cinquanta-sis figures (535-536: llista) i la utilització del llibre per la taula toponomàstica única, en la qual els topònims són escrits amb tipus de lletra divers dels antropònims (543-561).— J. P. E. [12708]

María Dolores LÓPEZ PÉREZ, «*Farons per a galeres de moros*». *Un ejemplo de organización de defensa costera en la Cataluña medieval*, dins «Miscel·lània de textos medievals», 8 (1996), 1-12.

La relació entre la corona catalano-aragonesa i els països del Maghreb era en temps de pau molt diversa de la de temps de guerra, en què calia prendre precaucions davant possibles atacs; n'és mostra la lletra del setembre 1382, enviada a tots els caps de guaita de la marina de Catalunya, de Canet [de Rosselló] a la Ràpita (croquis: 7), en la qual no sols els és manat de vigilar, ans encara d'atendre als senyals lluminosos procedents de les torres veïnes; procedeix d'ACA, *Mestre Racional*, i és transcrita (8-12).— J. P. E. [12709]

Javier MARTÍN VIDE, Mariano BARRIENDOS VALLBÉ, *The Use of Rogation Ceremony Records in climatic Reconstruction: a Case Study from Catalonia (Spain)*, dins «Climatic Change», 30 (1995), 201-221.

Pàgines només conegudes per referència [però ja dins ATCA, XVI (1997), 616, núm. 11881 n'han estat resumides d'altres del segon dels autors sobre el mateix tema, encara que delimitades a Tortosa].— J. P. E. [12710]

Agustí SEGARRA I BLASCO, *Aiguardent i mercat en la Catalunya del segle XVIII* (Col·lecció Referències, 17), Vic, Eumo Editorial 1994, 272 pp.

En la recensió, signada per Antoni Simon i Tarrés, publicada dins «Hispania. Revista Española de Historia», LVI (1996), 388-390, aquest llibre és resumit i qualificat així: «A l'esforç per la rigorosa quantificació dels distints aspectes del comerç de l'aiguardent, si (! = s'hi) suma la rica aportació qualitativa dels detalls que aporten els copiadors de cartes, llibres de comptes i anotacions dels fons de les cases comercials» (390). En realitat, a base de documentació, tant oficial com privada (Barcelona, AHCB, *Fons comercial*; Biblioteca de Catalunya, *Junta de Comerç*; Reus, AHC, *Cadastre Llibres de pragmàtiques, Lligalls de Salou, Vins i aiguardents*; Tarragona, AH, *Fons Cortadellas, Fons Moragas*; Vilanova i la Geltrú, Arxiu Històric Municipal, *Lligall de producció i comerç d'aiguardent*; Madrid, Biblioteca de Palacio, mss. 2472 i 2468 (respostes a Francisco de Zamora), i AHN, *Hacienda. Órdenes de rentas i Órdenes generales*; Simancas, AG, *Dirección General de Rentas, Secretaría de Hacienda* (259-262), i de la bibliografia (263-270), l'autor ha intentat de presentar les línies del dinamisme que, pel camí de l'aiguardent, s'establí entre les comarques pròximes a la costa i directament transformadores, amb les de l'interior que participaren en el aquell corrent comercial fins que a darreries del segle XVIII, es decandí, perquè es manifestà «incapaç de controlar la qualitat del producte, incrementar els rendiments i crear economies internes» (256). I així, la primera part s'ocupa de les tècniques destil·latòries i les característiques de la indústria d'aiguardents»; la segona, de les xarxes comercials, presidides pel fabricant de licors, a partir del qual es ramificaven en els agents locals i en les companyies exteriors, que proporcionaven informació precisa dels mercats i de les expectatives; calia comptar amb el transport, també a través d'algun port de la Costa de Ponent i, sobretot del de Barcelona, que era també centre financer (parts tercera i quarta); finalment, el producte arribava al seu destí, a la mateixa Península o a les colònies (part cinquena). Entorn el 1780 compareixia la recessió i amb ella les dificultats en els mercats, tant d'Europa com de les colònies.— J. P. E. [12711]

Peter SAHLINS, *Fronteres i identitats: la formació d'Espanya i França a la Cerdanya, segles XVII-XIX* (Col·lecció Referències, 14), Vic, Eumo Editorial 1993, 374 pp.

[Les recerques de l'autor són conegudes dels lectors pel resum publicat dins ATCA, XII (1993), 512, núm. 8225]. Estudi que, segons Antoni Simon i Tarrés en recensió feta pública

dins «Hispania. Revista Española de Historia», LVI (1996), 393-394, seria un «brillant i gens fàcil exercici d'integració d'una anàlisi històrica amb una altra de naturalesa etnogràfica» (394) construït damunt «una àmplia i variada base documental, on al costat dels fons francesos i espanyols dels Archives Nationales de França, del Ministère de la Guerre, Ministère des Relations Exterieures o del Archivo Histórico Nacional, trobem la documentació sortida dels petits arxius municipals, familiars o parroquials d'aquesta comarca pirinenca» (393). En realitat, l'autor vol estudiar el fet i la repercussió de la frontera estatal a la Cerdanya entre el *Tractat dels Pirineus* del 1659 i el *Tractat de Bayona* del 1866 i 1868 (15, 24). El mateix autor hi veu dos plans: el constituït pels dos estats francès i espanyol o per la frontera que els delimita, i el de la població que viu prop la frontera i reacciona davant ella (17): «La Cerdanya es presenta com un conjunt de condicions de laboratori per examinar el doble procés de la formació de l'estat i de la construcció de la nació tant a França com a Espanya» (38), laboratori, si cap, més interessant pel fet que saltant per damunt la frontera, a la Cerdanya seguia havent-hi una unitat lingüística i cultural [i institucional, assegurada per la vigència de les *Constitucions de Catalunya*], la catalana (39). Per a aquest estudi, en gran part de teoria sociopolítica, l'autor ha escorcollat els arxius indicats, dels quals ha tret la impressió que, exceptuats els de Puigcerdà i de Llívia, «els arxius francesos proporcionen més i millor material que els d'Espanya» (19). La part corresponent al segle XVII i XVIII s'estructura així: «El capítol I examina el Tractat dels Pirineus i la divisió de la vall; el capítol 2 tracta de les fronteres de l'estat de l'Antic Règim. Tots dos capítols consideren la Cerdanya des de la perspectiva de l'estat... Els capítols 3 i 4 canvien la perspectiva fixant-se en primer lloc en la resistència de la societat civil a l'estat, i després en la utilització dels límits i de la pertinença política per part de les classes privilegiades i les comunitats pageses de la vall. El capítol 5 assumeix aquestes dues perspectives conjuntament en un informe sobre la Revolució francesa...» (39-40). En general l'exposició dels fets dels segles XVII i XVIII es basa en la documentació dels grans arxius, tant de París, *Archives nationales, Du Ministère des Affaires Étrangères*, com de Barcelona, ACA, AHCB, de Perpinyà, ADPO, i de Puigcerdà, AHC (tots els quals amb els respectius fons són indicats en la *Llista de les abreviacions i dels arxius consultats*, 341-348); la descripció de la Cerdanya d'aleshores s'inspira en el ms. 184 de Barcelona, BC, *Descripción de la tierra y condado de Cerdaña*, d'entorn el 1610 (42-43, notes 20 i 23). Assenyalen els dos apèndixs: el primer conté *Textos sobre la divisió de la Cerdanya, 1659-660 i 1868* (303-325); el segon: *Població, matrimoni i propietat entre els segles XVII i XIX* (327-330); ambdós apèndixs ja ens col·loquen en ple segle XIX.— J. P. E. [12712]

Francisco CASTILLÓN CORTADA, *Parroquias desaparecidas del Medio-Bajo Cinca y de la Litera*, dins «Aragonia Sacra. Revista de Investigación», X (1995), 93-126.

L'arxiu de la Catedral de Lleida i en concret la secció de visites pastorals (*Prestatge IV*), completat amb la secció d'Órdenes Militares de Madrid, AHN, és la font de les informacions ofertes en aquestes pàgines (96: croquis geogràfic) i en procedeixen els sis documents, datats entre el 1176 i el 1303, transcrits en apèndix (123-126). Hi ha notícies del segle XIV relatives a vuit parròquies de les dites comarques (96-97), a catorze del segle XV (97-106), a setze del segle XVI (106-110), a nou del segle XVII (110-113) i també a nou del segle XVIII (113-116). Les informacions dels segles XIV, XV i XVI s'ocupen amb detall de l'estat de cada llibre, sobretot dels litúrgics.— J. P. E. [12713]

Josep M. LLOBET I PORTELLA, *Un nou document relacionat amb els ploms de verema de Cervera (1381)*, dins «Acta Numismàtica», 26 (1996), 161-163.

Presentació i transcripció del document amb el qual el futur Joan I de Catalunya, comte de Cervera, el 1381 concedia a la universitat de la vila un tribut, relacionat amb 'senyals de plom' de sis diners sobre somada de verema collida per 'habitants o habitants de Cervera' dins o fora el terme; el document és d'ACA, *Canc.*, reg. 1686.— J. P. E. [12714]

F. Xavier RIVERA i SENTÍS, *Ramon Serra el Vell: poder, condició i caritat d'un mercader cerverí a les acaballes del segle XIV*, dins «Miscel·lània Ceriverina», 10 (1996), 37-70.

Aquestes pàgines es basen en tres documents, tots de Cervera, AHC: el testament d'En Ramon Serra (*Perg.* 107), el *Llibre del manifest 1382* i el *Llibre de marmessoria o de les causes pies*, que també conté el testament (39-40); llurs dades permeten de jerarquitzar la naturalesa dels béns d'aquell mercader (42-44), i d'analitzar en particular, primer el testament (46-51), i després els extrems diversos de cada una de les dues causes pies establertes en el mateix: la de Pobres a vestir o del Drap de llana (55-64: informació particularment rica entorn naturalesa i geografia de la pobresa ceriverina), i la del Pa (65-68).— J. P. E. [12715]

Ramon MIRÓ i BALDRICH, *El consell ceriverí i la processó de Corpus*, dins *Formes teatrals*, 163-171.

Presentació i publicació de dos documents de començos del segle XV, de Cervera, AHC, *Fons Municipal*, relatius a la processó de Corpus. El primer, del 1411, és una crida, i el segon, del 1423, determina l'ordre de la processó. L'autor compara aquests dos documents amb d'altres de coneguts de poblacions diverses i per a alguns d'aquests suggereix que Barcelona sembla donar la pauta.— J. de P. [12716]

Josep M. LLOBET i PORTELLA, *Documents per a la història de la moneda municipal de Cervera (1462-1626) (Addenda)*, dins «Acta numismàtica», 26 (1996), 165-169.

Aquestes pàgines completen les resumides dins ATCA, XV (1996), 669, núm. 10881, amb la presentació i transcripció de dos documents dels anys 1482 i 1487, conservats a Cervera, AHC, *Fons Municipal, Moneda i Records i crides*, en el primer dels quals la vila mirava d'assegurar l'existència de moneda menuda i en el segon era concretada la quantitat que un argenter pagaria a la vila per la fabricació i posada en circulació de ploms.— J. P. E. [12717]

M. Esther BALASCH i PIJOAN, *Bertran de la Borda i la seva relació amb la vila de Cervera. Un itinerari desconegut del mestre d'obra de la Seu Vella de Lleida*, dins «Lambard. Estudis d'art medieval», VIII (1995 [1996]), 56-61.

Documentat a Lleida el 1451 i mestre d'obres de la Seu Vella els anys 1461-1484 (57-58), el 1481 també és documentat a Cervera, AHC, *Llibres de claveria 1481*, on anà des de Lleida «bàsicament per fer un peritatge de les obres de la Parroquial de Santa Maria» (59 i nota 15). També són documentats en els dits llibres d'altres mestres que treballaren a Santa Maria de Cervera (59-61).— J. P. E. [12718]

Jaume LLOBET, *Usos i costums dels nostres avantpassats. (La vida casolana dels professionals de les nostres viles a principis del segle XVII(1))*, dins «Urtx. Revista cultural de l'Urgell», 9 (1996), 203-218.

L'arxiu particular Nuix, de Cervera, conserva llibres d'anotacions «dels esdeveniments més remarcables en el si de la família» (205). En són extrets la narració escrita per Francesc Nuix el 1701 de les desavinences amb la seva nora vídua, que se'n tornà a la família pròpia a Barcelona, deixant els fills en la família paterna de Cervera (206-208); aquella situació forçà a un nou inventari dels béns dels Nuix, inclosos els drets de censals (212-214), els béns immobles (214) i els llibres de la biblioteca (215-217), la d'un jurista de l'època del Barroc, amb dos-cents vint volums, entre els quals no mancaven obres de Lluís de Peguera, Miquel Cortiada, Joan Pere Fontanella, Acaci de Ripoll, Jaume Càncer, Joan Pau Xammar, Tomàs Mieres, Francesc Solsona, Joan de Socarrats, les *cròniques* de Ramon Muntaner i de Jaume I, una *Història de Girona*, i una dels comtes de Barcelona, la *Notícia Universal de Catalunya*, Joan d'Alós, *De corde hominis*, Tristany de Vilaplana, *Proposicions*, dos «Grans tomos de les Constitucions de Catalunya», i *Capítols dels drets del General de Catalunya*.— J. P. E. [12719]

Josep M. LLOBET I PORTELLA, *Retaules de la Segarra (segle XVIII)*, dins «Butlletí. Reial Acadèmia de Belles Arts de Sant Jordi», X (1996), 99-116.

Presentació i publicació de nou documents relatius a retaules, cinc dels quals corresponen a esglésies de Cervera, un a La Curullada, a Llindars, i a Sant Ramon de Portell; són datats entre el 1727 i el 1762; tots procedeixen de Cervera, vuit de l'AHC, *Fons notarial*, i el de Llindars també de Cervera, Arxiu Interparroquial; en general són contractes relacionats amb la construcció de retaules, però un és de requeriment de reprendre una obra no acceptada per l'encarregant (110-111).— J. P. E. [12720]

Josep M. BENÍTEZ I RIERA, *L'informe oficial inèdit de l'expulsió dels jesuïtes de la Ciutat de Cervera (1767)*, dins J. M. B i R., *Jesuïtes i Catalunya. Fets i figures* (Scripta et documenta, 52), Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat 1996, 85-93.

Publicades inicialment el 1989 en edició privada, aquestes pàgines recorden les dues descripcions d'aquell esdeveniment cerverí: la llatina, traduïda al castellà, de Blas Larraz fins suara inèdita a Roma, Archivum Romanum Societatis Iesu, i la «quasi notarial pel comissari regi Ortensio Domizio», corregidor de la ciutat de Cervera (86), de Madrid, AHN, *Jesuïtas*, lligall 78. Com la casa de Manresa, el Col·legi de Cervera no figurava en les llistes d'exclaustració trameses de Madrid, i per això l'expulsió tingué lloc onze dies més tard; el plec de documents, ultra l'acta d'incautament, ací transcrita (91-93), conté inventari detallat dels efectes trobats a la casa i a les habitacions, raó per la qual són coneguts els llibres que hi havia en cada una de les tretze cel·les, sobretot en les nou dels pares (88-91); de més a més, hom segrestà oficialment la «libreria o biblioteca común, libros, archivo, papeles de toda especie, y escriptorios» (87 i 93).— J. P. E. [12721]

Josep M. LLOBET I PORTELLA, *El castell de Concabella l'any 1497*, dins «Monografies. Separata de "Coses Nostres"», 7 (Novembre 1996), 2-8.

La seqüència de les diverses estances d'aquell castell, amb indicació dels respectius paraments i estris, és coneguda per l'inventari conservat a Cervera, AHC, *Varis Inventaris 1497-1708*, ací transcrit (9-16). Només hi havia «un llibre de la brília (?)» (7: brília? = Bíblia?) i «diversos documents» (8).— J. P. E. [12722]

Philip D. RASICO, *Toponímia històrica del terme de Cotlliure segons el capbreu de l'any 1292*, dins «Estudis de lingüística i filologia oferts a Antoni M. Badia Margarit», Barcelona, Departament de Filologia Catalana i Publicacions de l'Abadia de Montserrat 1995, 183-198.

Estudi només conegut per referència; un dels topònims estudiats és Querenca = ça Clau, equivalent a «tros de terreny tot cobert de ,quers' que entrava dins un altre» (cf. «Llengua i Literatura», 7 (1996), 206).— J. P. E. [12723]

Carmen ARANEGUI GASCÓ, *Los orígenes de la ciudad de Dénia en Roc Chabás*, dins «Saitabi», 46 (1996), 13-27.

La *Historia de la Ciudad de Denia* del 1874 pressuposava tant el coneixement dels arxius com el de les restes arqueològiques i dels objectes artístics. Basat en Estrabó, Chabàs considerà Dénia d'origen focu; les seves exposicions demostren una lectura correcta dels textos, no tant la de les restes arqueològiques, cosa que porta l'autora a resseguir la trajectòria del topònim ,Dianium' i a prendre posició entorn tesis dels darrers anys; els tresors monetals del Montgó, amagats entorn el 310 aC., i de Xàbia confirmarien la relació de la contrada amb el món grec (22-24). Hi ha bibliografia (26-27) i quatre pàgines de dibuixos i fotografies; les set monedes presenten inscripcions.— J. P. E. [12724]

Bartolomé ESCANDELL BONET, *Ibiza y Formentera en la Corona de Aragón (siglos XIII-XVIII)*.

Tomo I. *Bases técnicas del conocimiento científico y arranque histórico de la catalanidad insular*. Presentación: Enric FAJARNÉS RIBAS (Història de les Illes Balears. Eivissa, 1), Palma de Mallorca, El Tall editorial 1994, 400 pp.

Després de les presentacions i del capítol inicial dedicat a les bases geogràfiques, econòmiques i socials de l'illa d'Eivissa (27-64), l'autor presenta tant les fonts arxivístiques (63-91) com els textos cronístics (93-100), en què s'ha de basar el coneixement del passat eivissenc; les primeres repassen els dos arxius principals de l'illa (de la Catedral i de la Ciutat), amb indicació de les principals seccions, i els forans (ARM; ACA; Simancas, Archivo General; Madrid, AHN i Real Academia de la Historia), entre els darrers són esmentats els de Tarragona, AHA i ACT; el capítol dedicat a cròniques, recorda les referències en textos d'Al-Zuhrí, Al-Himyârî, Al-Idrisî i Al-Makkari (94) i sobretot les quatre cròniques catalanes majors (95-100); continua amb estructurades pàgines de bibliografia (101-120). A partir d'ací, la reconstrucció resumida del passat ha de recordar la situació immediatament anterior a la conquesta, i en ella el poeta eivissenc Idris ibn al-Yamani (al-Sabbînî) (145-146); a partir de la conquesta (8 agost 1235), la narració integra tant petites frases documentals com fragments considerables de narracions històriques entorn al fet mateix de la conquesta (125-196), com sobretot a la nova estructura del territori (repartiment: 207-216) de la població i de l'activitat eivissenca en tots els plans, començant per la *Carta de libertats, franqueses e costums de Euiça* (216-220), el testament i el codicil de Guillem de Montgrí (233-238), i l'estatut constitutiu de la Universitat d'Eivissa, atorgat per Jaume II de Mallorca el 18 de març del 1300 [«XV kal apr. MCCXCIX» correspon en realitat al nostre 1300, car el 1299 durava fins al 25 de març] (303-307); i continuant per la configuració social i laboral (309-395).— J. P. E. [12725]

Gaspar JAËN I URBAN, *Quin dibuix? Quina ciutat? (El dibuix arquitectònic en la formació d'una moderna ciutat de mitjana grandària: Elx entre els segles XVI i XX)*, dins «Actes Berkeley, 1993», 113-123.

Objectiu de l'autor és el de «demostrar la importància del dibuix en la construcció de la ciutat» (113), raó per la qual fa referència arxivística no més precisa, a la «col·lecció de l'Arxiu Històric d'Elx» (117); s'hi conservarien dos dibuixos del segle XVI i un nombre considerable de darreries del segle XVIII (116-118).— J. P. E. [12726

Josep M. MARQUÈS I PLANAGUMÀ, *Esglésies del Baix Empordà*, dins «Estudis del Baix Empordà», 15 (1996), 35-67.

Josep M. MARQUÈS I PLANAGUMÀ, *Set cenobis femenins de l'Empordà*, dins «Estudis del Baix Empordà», 15 (1996), 69-100.

Ambdós articles es basen en la documentació de l'ADG relativa a esglésies o a monestirs empordanesos; cada una de les notícies és completada amb la corresponent referència a sèrie, volum i foli; el mateix autor ens indica el contingut de la informació: «sobre construccions i modificacions..., sobre campanes, tombes, retaules i orfebreria» (35-36); les notícies són agrupades seguint l'ordenació alfabètica de les respectives parròquies: Albons, Begur, Bellcaire, Bell-lloc, la Bisbal, Calonge, Canet de Verges, Casavells, Cassà de Pelràs, Castell d'Aro, Castell d'Empordà, Colomers, Corçà, Cruïlles, Esclanyà, l'Estartit, Fenals, Fitor, Foixà, Fonolles, Fontanilles, Fontclara, Fonteta, Garrigoles, Gaüses, Gualta, Jafre, Llavià, Llofriu, Maranyà, Matajudaica, Monells, Mont-ras, Palafrugell, Palamós, Palau-sator, Pals, Parlavà, La Pera, Peratallada, Púbol, Regencós, Romanyà de la Selva, Rupià, Sala, Sant Antoni de Calonge, Sant Cebrià dels Alls, Sant Cebrià de Lladó, Sant Climent de Peralta, Sant Feliu de Boada, Sant Feliu de Guíxols, Sant Iscle d'Empordà, Sant Llorenç de les Arenes, Sant Pol de la Bisbal, Sant Sadurní de l'Heura, Santa Cristina d'Aro, Santa Pellaia, Serra de Daró, Solius, La Tallada, Torrent, Torroella de Montgrí, Ullà, Ullastret, Ultramort, Vall-llobrega, Verges, Vila-romà, Vilopriu, Vulpellac. Les informacions procedents de l'ADG són completades amb d'altres, com són la de la primera vegada que el topònim és documentat o la data de dotació de l'església. De més a més, dins cada parròquia hi ha indicacions diferenciades per a les possibles capelles del terme.

El segon article, d'estructura semblant a l'anterior, documenta els cenobis femenins de Santa Margarida de Roses, Santa Maria de Pedardell, Sant Miquel ses Closes, Santa Coloma de Matella, Sant Joan de l'Erm, Vilanera i Santa Maria del Mar, de Calonge; tots desaparegueren entre el 1363 i el 1450 (92); hi ha, però, dues diferències: la base documental per a les cases primera i darrera també procedeix de l'arxiu de Sant Daniel de Girona (70); i al final hi ha transcripció de cinc documents complets, tots de l'ADG, datats entre el 1226 i el 1403.— J. P. E. [12727-12728

Carles FRIGOLA, *El castell de Creixell i els templers empordanesos*, dins «Revista de Girona», núm. 177 (juliol-agost 1996), 34-36.

L'autor exposa la seva convicció que una cosa és el castell del veïnat de Creixell, que ara serien les parets mestres de l'església de Sant Andreu de Borrassà, i una altra el Castell dels Creixell, que seria el Castell de Borrassà; en funció de la tesi, és ací aplegada o almenys indicada documentació datada del 817 ençà.— J. P. E. [12729

Manuel SIFRE, *Toponímia d'Eslda*, dins «Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura», LXXII (1996), 597-612.

Ultra les fonts orals, l'autor il·lustra alguns dels topònims destacats, ja pel *Llibre dels fets* de Jaume I, ja pel *Llibre del repartiment de València* (598-603); els més comuns han estat associats en quaranta grups (604), i en cada topònim és indicat el grup corresponent (605-611). Hi ha bibliografia (612).— J. P. E. [12730]

Manuel MORENO CHACÓN, *Viatgers a Figueres. Segles XV-XIX* (Quaderns d'història de Figueres, 1), Figueres, Ajuntament 1996, 128 pp.

Títol només conegut per la recensió signada per Albert Compte, publicada dins els «Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos», 29 (1996), 488.— J. P. E. [12731]

Pablo de la FUENTE [DE PABLO], *Anàlisi d'alguns aspectes sobre la concepció teòrica del projecte del castell de Sant Ferran*, dins «Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos», 29 (1996), 177-190.

L'autor es manifesta contrari al parer que el castell de Figueres hauria estat inspirat en les teories de Sebastien Le Preste de Vauban; ateses tant les relacions a l'interior del cos d'enginyers com les personals entre Juan Martín Cermeño i el capità general de Catalunya, Marquès de la Mina, proposa de veure-hi més l'influx de l'anglès John Muller, *A Treatise containing the elementary Part of Fortification...*, Londres 1746, probablement portat ací per Jordi Joan de Santacília, espia a Anglaterra els anys 1748-1750 (183). Essent Cermeño un protegit polític, aprofità els plànols del Castell de Figueres per acreditar-se en la professió amb una obra mastodòntica (186-188). Hi ha reproducció de fragments de plànols (187) i bibliografia (188-190).— J. P. E. [12732]

Josep M. MARQUÈS [I PLANAGUMÀ], *Fornells: l'església i l'Església* (Col·lecció Sant Feliu, 20), Fornells, Parròquia 1996, 82 pp.

El primer capítol, intítulat *Parròquia mil·lenària*, resumeix les dades documentals que l'esmenten o se n'ocupen, del moment ençà, en què el 882 comparegué per primera vegada en la documentació, encara que el patrocini del màrtir sant Cugat (són recordats els versos que li adreça Prudenci: 11-14) assenyalí vers un origen força anterior; són recordades altres capelles i institucions eclesiàstiques ubicades o relacionades amb el terme parroquial; les notícies augmenten a base de les visites pastorals conservades (17-19), que informen d'encarregats de l'obra del temple, d'aquest i, àdhuc amb transcripció de paràgrafs, del retaule contractat el 1456 (23-26). El capítol segon és dedicat a *El temple, abir i avuir*: el 1548 la volta era clivellada, però diverses dates esculpides en diferents llocs de l'església i algun fragment de contracte certifiquen la llarga construcció de la nova, amb façana, comunidor i campanar (27-33), i l'ornamentació de les capelles, d'entre les quals destacava la de la Mare de Déu del Roser (40), i les inscripcions de diverses sepultures (44-45); s'ha conservat i és parcialment transcrit un inventari del 1729 (47-48), any en què també devia començar l'esforç de construir un retaule nou, barroc, cremat el 1936 (50-51); assenyalen la notícia que el 1936 algú calà foc a tot l'arxiu parroquial anterior al segle XIX (52). En la tercera part, dedicada a la comunitat cristiana, són recordats episodis més o menys conflictius entorn a confraries i llurs almoines, en relació als quals són reproduïts fragments dispositius de l'autoritat diocesana (60-62), i més en concret alguns paràgrafs de les *Ordinacions de la confraria de Nostra Senyora del Roser*, del 1596 (63). Hi ha, encara, llistes de capellans i de sagristans al servei de la parròquia entre els

segles XIV-XVI (20) i dels rectors dels temps posteriors (65). Les darreres pàgines ofereixen la bibliografia de l'autor del 1959 al 1996 (78-82).— J. P. E. [12733]

Antonio BERENGUER GALINDO, *Una aproximación al endeudamiento de particulares. «Censos de los contribuyentes fragatinos en 1751»*, dins «Argensola. Revista de ciencias sociales del Instituto de Estudios Altoaragoneses», núm. 110 (1996), 245-259.

L'objectiu de l'autor és el de saber quins grups socials eren censalistes nets i quins eren censataris i quina proporció cada un dels dits grups mantenia dins el conjunt. La base de l'estudi és el *Cadastró de 1751*, conservat a Fraga, Arxiu Municipal. Tenint en compte que les declaracions del grup dels censalistes no coincidien amb les dels censataris (segons les declaracions d'aquests, aquells tenien més diners invertits dels que ells mateixos declaraven: 248, quadre 2), l'autor, estudiades i reduïdes les dades a nou altres quadres arriba a la conclusió que la immensa majoria dels contribuents de Fraga fixats en el dit cadastre era carregada amb censals i que els censos pagats cada any anaven a les mans d'infançons i sobretot de persones o d'institucions eclesiaístiques, les quals (no imitades en aquest punt per les altres classes) invertien amb preferència en agricultors (259).— J. P. E. [12734]

Santiago LA PARRA GÓMEZ, *Los repobladores del ducado de Gandía tras la expulsión de los moriscos*, dins *Expulsión de los moriscos*, 289-295.

[Els estudis de La Parra són coneguts dels lectors d'ATCA, pel resum publicat en el volum XIII (1994), 506-507, núm. 9051]. A diferència de l'expulsió, planificada fins al mínim detall, la substitució dels moriscs expulsats, cinc anys després, s'ofegava en una mar de dubtes, tant al Consell d'Aragó (rebé propostes diverses a favor d'una repoblació amb italians i àdhuc bavaresos i grecs), com entre els senyors. L'autor, a base de Madrid, AHN, *Osuna*, Gandia, Arxiu Municipal, *Petitori de la vila de Gandia... sobre peytes*, Arxiu de la Col·legiata, i Real de Gandia, Arxiu Parroquial, *Quinque Libri*, estableix que les procedències foren sobretot el mateix Regne de València, Mallorca i Gènova (la duquessa n'era) (291-292); la convivència fou difícil (292-293), l'aclimatació no menys, perquè els nous pobladors no dominaven ni el cultiu de l'arròs ni el del canyamel; per això, no és descartable que les dites dificultats desemboquessin en noves llesves de bandolers (294). Hi ha croquis de la zona (295).— J. P. E. [12735]

Josep M. MARQUÈS I PLANAGUMÀ, *Notes històriques sobre la diòcesi de Girona i les seves parròquies*, dins «Butlletí de l'Església de Girona. Annex Guia», CXXXVIII (1996), 91-134.

Breu exposició de la història del bisbat de Girona (91-96) i fitxa molt resumida de cada una de les seves parròquies (97-133). Les edicions de fonts i altres estudis assenyalats en les pàgines 95-97, encara que en cada cas no siguin citades, repercuteixen en les datacions del primer o d'altres esments de parròquies i dels respectius temples en documentació d'arxiu.— J. P. E. [12736]

Montserrat JIMÉNEZ SUREDA, *Una part de la gestació del poder i el patrimoni. L'adquisició de capellanies a la Seu de Girona durant l'època medieval*, dins «Annals de l'Institut d'Estudis Gironins», XXXVI-XXXVIII (1996-1997), 1555-1567.

L'autora estudia el procés de transferència al capítol catedralici de noranta-tres capellanies en temps de Gregori XI (1370-1378), antic titular d'una canongia i d'un ardiaconat de la seu gironina, amb documentació diversa de l'Arxiu de la Catedral de Girona, citada i/o transcrita.— J. de P. [12737]

Pep VILA, *Ordinacions de la Confraria de Santa Maria de la Catedral de Girona*, dins «Annals de l'Institut d'Estudis Gironins», XXXVI-XXXVIII (1996-1997), 1581-1598.

L'autor estudia i publica el text de les *Ordinacions de la Confraria de Nostra Senyora de la Santa Església Cathedral de Gerona*, fundada el 1380, segons el ms. 18 de l'Arxiu de la mateixa Seu, del s. XIV, compulsat amb el ms. 17d, del s. XVIII, que també les conté. Recull en nota les observacions de l'arxiver capitular Sulpici Pontich sobre la dita confraria. Són reproduïdes en facsímil una pàgina del ms. del segle XIV, d'un full volador del 1648 sobre indulgències concedides a la mateixa confraria i dels immancables goigs, impresos el segle XVIII.— J. de P. [12738]

Sandrine VICTOR, *Les salaires des ouvriers du bâtiment à Gironne au XVe siècle*, dins «Anuario de estudios eedievales», 26 (1996), 365-390.

Resultat de l'escorcoll a quatre arxius gironins (ACG, ADG, AMG i AH), i sobretot dels *Llibres d'obra* del primer i de la sèrie d'*Obres públiques i urbanisme* del Municipal, trobem en aquestes pàgines indicació de les principals obres realitzades a Girona durant el segle XV (Seu, Murs, Pont de Pedret, riu) (367-368); segueix l'exposició de la forma com hom comptava la unitat de paga (a jornal: 369-374, o a preu fet: 375-378) i les variants que hi podia haver (p. e., si el mal temps impedia de treballar); l'estudi dels jornals durant aquell segle presenta els casos especials de picapedrers, manobres, fusters i traginers, entre l'estancament del jornal dels manobres i els augments, en algun moment espectaculars (70%), dels picapedrers (382-383); la comparació entre obres porta a constatar que els obrers no qualificats eren més ben pagats en les obres laiques, els especialitzats en les eclesiàstiques (384); les darreres pàgines intenten d'establir un pressupost-tipus per als casos d'un solter o d'un casat, amb tendència al desequilibri entre l'estabilitat dels jornals i la inflació dels preus d'aliments (389).— J. P. E. [12739]

Benet JULIÀ, *La pesta, els hospitals i els metges en un manuscrit gironí del segle XVIII*, dins «Revista de Girona», núm. 175 (març-abril 1996), 34-41.

El manuscrit és el *Reportori per alfabètic del secretariat del molt il·lustre Capítol de la Església Cathedral de Girona fins a mars de 1736...*, pertanyent i conservat en l'Arxiu de la mateixa Seu. Julià, després d'algunes dades sobre l'autor, Sulpici Pontic, aplega i ordena per seguici cronològic les anotacions relatives a metges i cirurgians, del 1276 ençà; sobre els quatre hospitals de Girona, documentats almenys el 1179; entorn la pesta i altres malures, la primera documentada de les quals és del 1490; i sobre higiene urbana, no documentada abans de l'Edat Moderna, el 1532.— J. P. E. [12740]

Jaume CODINA I VILÀ, *Cost de la vida a l'Hospitalet de Llobregat. Increment de preus i salaris, 1313-1807*, dins «Materials del Baix Llobregat», núm. 2 (tardor 1996), 69-76.

Partint de les dades documentalment sòlides del seu *Els pagesos de Provençana 848-1807*, ací resumides en una dotzena de quadres sinòptics, l'autor arriba a aquesta conclusió: «La societat agrícola de l'Hospitalet, sorgida de l'emfiteusi eclesiàstica i laica dels segles XII i XIII,

és una societat de pagesos terratinents fins al segle XV, en què es diversifica socialment i econòmicament en propietaris, masovers, comparets, menestrals, jornalers i mossos, divisió que bàsicament hi perdurà fins al segle XIX. La diversificació econòmica i social actua d'agent de dispersió en contra d'una antiga unitat agrària, el preu del blat, regulador natural del cost de la vida. La gran immigració francesa dels segles XVI i XVII i les inversions coetànies de la burgesia barcelonina en finques rurals de l'Hospitalet són forces exògenes que accentuen la lluita contra la societat agrícola originària i contra el preu patró del blat. D'una manera semblant, la revolució demogràfica del segle XVIII contribueix a aquesta complexitat creixent mitjançant l'excés de mà d'obra, que amb el treball estacional origina un proletariat rural i distorsiona l'antic valor del jornal. Malgrat aquests pertorbadors, la força del preu patró del blat s'imposa encara i actua de corrector del cost de la vida fins —almenys— a l'entrada del segle XIX» (76).— J. P. E. [12741]

Albert LÓPEZ MULLOR, Xavier FIERRO MACÍA, Àlvar CAIXAL MATA, *Resultats de l'excavació a l'església de Sant Jaume Sesoliveres (Igalada, Anoia)*, dins «Acta historica et archaeologica mediaevalia», 16-17 (1995-1996), 267-290.

Documentada des del 1059, i com a parròquia des del 1102, semiderruïda des de la Guerra 1936-1939, certs detalls seus són coneguts per actes de visita pastoral; l'excavació ha proporcionat monedes de Jaume I, de Pere el Cerimoniós (272-273) i de Felip IV de Castella (276). Hi ha bibliografia (278-279) i onze pàgines d'il·lustracions (280-290).— J. P. E. [12742]

Joan CRUZ I RODRÍGUEZ, *La revolta dels Dòria a Sardenya el 1347: repercussions de la política italiana de Pere III en una petita vila de la Catalunya interior*, dins «XIV Congresso Corona, III», 303-314.

L'ajut d'Igalada a la campanya de Sardenya el 1347 fou premiat el 1373 amb el privilegi d'inalienabilitat de la corona reial i amb la declaració d'ésser 'carrer de Barcelona'; aquell document, integrat en el *Llibre de privilegis de la vila d'Igalada* [cf. ATCA, X (1991), 395-396], és ací transcrit íntegre dins un altre document del 1381 en què, malgrat el dit privilegi, Pere el Cerimoniós havia decidit de vendre els drets senyorials damunt Igalada al vescomte de Cardona.— J. P. E. [12743]

Gary B. DOXEY, *Genovesos i Pisans a les Illes Balears (1146-1229)*, dins «XIV Congresso Corona, III», 367-381.

Resum de notícies que documenten les dites relacions, concentrades en moments de major activitat diplomàtica: 1146-1148 (367-370), 1161-1162 (370-372), 1173-1200 (372-375) i 1200-1229 (375-376), on destaquen les anàlisis de convenis entre Gènova i els sobirans àrabs de les Illes el 1182 (373) i 1188 (374), i les dades tretes de Gènova, Archivio di Stato, *Cartolare di Oberto di Mercato*, que certifica deu operacions mercantils l'octubre del 1182 (380). L'autor creu que la narració de Bernat Desclot entorn la rivalitat dels mercaders italians a Mallorca contra els catalans abans de la conquesta és poc o molt exagerada (376).— J. P. E. [12744]

Josep M. T. GRAU I PUJOL, Roser PUIG I TÀRRECH, *Lilla. Aproximació a la història d'un poble*, Lilla, Parròquia de Sant Joan Evangelista 1996, 208 pp.

Aquest llibre presenta un capítol inicial que informa dels fons documentals salvats per al coneixement del passat d'aquella població; destruït l'Arxiu Parroquial el 1822, el primer llibre salvat a Tarragona, AHA, comença baptismes, matrimonis i òbits en la dècada del 1779; l'Arxiu Parroquial de Montblanc conserva actes de confirmació i de visita pastoral, i els AHC de Montblanc i de Valls posseeixen documentació notarial relativa a illencs (9-12). Topònim d'origen àrab, compareix potser el 798, amb certesa el 1011 i és qualificat de 'castrum' el 1018, i després del 1055, és simplement anomenat Coll d'Alilla (15). En la documentació notarial esmentada hi consten operacions econòmiques diverses del segle XVII (17-19). En els successius fogatges la llista de contribuents salta de 38 el 1365 a 5 el 1515 i a 242 habitants el 1787, en el *Cens de Floridablanca* (21-30); segueixen dades relatives al delme i a la primícia (31-38) i a les obres en el temple parroquial durant la centúria del 1662 al 1768 (39-42); a partir d'ací, fins que la narració s'endinsa en el segle XIX, cada capítol informa de la respectiva situació a darreries del segle XVIII: altars i confraries (42-48), capellans (49-62), expansió urbana (63-68), el predominí de la vinya (69-74) i propietats d'illencs al terme de Prenafeta, conegudes per capbreus del 1631 i posteriors (75-80), l'establiment a la rabassa (81-92), el bestiar (93-98) i els recursos naturals, on figura un pou de glaç (99-104). Hi ha bibliografia (203-205).— J. P. E. [12745]

Francesca ESPAÑOL BERTRAN, *El castillo real de Lleida en época medieval*, dins «Anuario de estudios medievales», 26 (1996), 437-485 i vuit fulls de làmines.

Primer pas per al coneixement d'allò que fou aquell castell és la restitució de les parts perdudes en les voladures del 1812 i 1936. L'autora se serveix de les notícies, tant publicades com inèdites de l'ACA, i d'altres, que comencen al cap d'una cinquantena d'anys de la reconquesta i integren la referència del capítol XI del *Llibre dels fets* de Jaume I (444) i les notícies relacionades amb la família de mestres d'obres, els Prenafeta (446-448), o amb els retaules encarregats a Ferrer Bassa i a Ramon Destorrents (450-451); remarquem la concessió de la capellania a Ramon Guasch [mestre dels infants reials] (447-448); són descriptivament més rics els tres fragments de la *Descripción de la ciudad de Lérida...* de Pere Joan Finestres, i el de Francisco de Zamora, ací transcrits (454-456), però sobretot els plànols elaborats el 1796 per un enginyer militar anònim i conservats a Madrid, Archivo Histórico Militar, les dades dels quals són analitzats (459-465), i ells reproduïts en les figures 8-13 de les làmines adjuntes. El conjunt de dades permet una reelaboració del procés constructiu (465-481) i la seva comparació amb d'altres palaus reials de la Baixa Edat Mitjana en la corona catalano-aragonesa (481-484).— J. P. E. [12746]

Francesc FITÉ, *Noves dades sobre l'activitat pictòrica a la Seu Vella de Lleida, segle XIV*, dins «Lambard. Estudis d'art medieval», VIII (1995 [1996]), 75-97.

L'autor recorda les descobertes dels darrers anys relatives a pintura de la Seu de Lleida durant el segle XIV, tretes de Lleida, AC (75-77), a les quals afegeix consideracions entorn la il·lustració de còdexs com els dos dels *Usatges*, ara de la Paeria i de la Catedral, i d'altres (78-79), darrere les quals veu el comú denominador de la «plena assumpció dels corrents italianitzants» (79); i es concentra en les dues darreres dècades d'aquell segle, en relació a les quals, com a tast d'una investigació en curs en *Protocols notarials, Actes Capitulars i Llibres d'obra* de Lleida, AC, resumeix notícies tant entorn pintors lleidetans com vinguts de Barcelona (Joan Garcia, Jaume de Pou, Pere d'Arcanya, Guillem Çolivella, i Pere Valdebriga) per a obres diverses, entre les quals es trobava la policromació del retaule major de la Seu de Lleida o l'altar de la capella de la Pia Almoina (80-86). Són regestats i transcrits en apèndix un contracte per a obrar i pintar el retaule de Sant Esteve en la seva capella del claustre, de *Protocols notarials* (88-89), i els tres documents

relatiu a la fundació d'un benefici a l'altar de Santa Maria de la Pia Almoïna, a la construcció del seu retaule i al seu acabament amb la representació del donant, dos del *Recollectum Diversorum* i el darrer de *Protocols notariais* (90-97).— J. P. E. [12747]

Elena GONZÀLEZ COSO, *L'aportació de la ciutat de Lleida en la guerra de Sardenya, a través dels documents de l'Arxiu Municipal*, dins «XIV Congreso Corona, III», 479-488.

Les successives intervencions reials a Sardenya durant el segle XIV es traduïren en altres tantes exigències d'ajut adreçades a les poblacions catalanes amb la corresponent contrapartida de concessions reials. Són ací documentats, de Lleida, Arxiu de la Paeria, *Pergamins*, els tres privilegis dels anys 1322, 1383 i 1393, en els quals Jaume II, Pere el Cerimoniós i Joan I, en recompensa d'ajut, feien a la ciutat concessions, transcrites íntegres (481-486); també ho són quatre resolucions del consell general del 1366 (487-488).— J. P. E. [12748]

Maria Teresa BAQUÉ, *Personatges no historiatats a la Sardenya en relació amb les terres de Lleida*, dins «XIV Congreso Corona, III», 91-100.

A l'ACA, Batllia General de Catalunya, VI.A-28, el *Protocollum mei Hermanni de Cases* dels anys 1386-1388 documenta l'activitat del lloctinent reial a Sardenya, Ramon de Cervera, des del 1387 (91-92); l'autora aplega notícies d'altres famílies de la Segarra vinculades a la dita illa (So, Aymeric, Copons, Boixadors i Puigalt: 93-95); també insisteix en la hipotitzada relació entre Cristòfor Colom i els Colom de Torroja (95-99), amb referències a Barcelona, AHPB, *Gabriel Canyelles*, i a l'ACA, *Canc., reg.* 3546.— J. P. E. [12749]

Carmen BERLABÉ, *Jordi Safont, un mestre d'obres de mitjan segle XV a la Seu Vella de Lleida. Noves aportacions*, dins «Lambart. Estudis d'art medieval», VIII (1995 [1996]), 31-39.

Les primeres pàgines resumeixen les aportacions dels darrers anys que han anat descobrint tant a Lleida com a Barcelona l'obra artística d'aquell antic esclau (31-33); l'autora hi incideix afegint nous documents de Lleida, ACLL, *Protocols 1440-1450*, i *Actes Capitulars*, volums 13 i 15, dels anys 1445-1456, que no sols informen d'actes jurídics i d'actuacions desconegudes, sinó que donen el nom real de l'artista: Jordi Niba, àlies Safont; el cognom amb el qual és normalment conegut és, doncs, un motiu rebut de l'escultor Marc Safont, que l'apadrinà i l'alliberà (31-39). Hi ha fragments transcrits en nota, entre d'altres una *Deliberatio supra picturam iudicii* del Capítol de Lleida (37-38, nota 34).— J. P. E. [12750]

Francisco ESTEVE PERENDREU, *Rentas y reformas del Estudio General de Lérida*, dins «Analecta sacra tarraconensia», 69 (1996), 29-86.

Aquesta exposició, recordades les intervencions papals destinades a pal·liar la inòpia en què es movia l'Estudi General de Lleida (30), parteix d'un dels pitjors moments, el de l'acabament de la Guerra contra Joan II, del qual recorda moments que van fins al 1553 (31-33). Objecte principal són, però, els intents de reforma encarregats als bisbes Miquel Despuig, inacabada per mort seva (33-39; amb particular atenció a problemes inicials del Col·legi de la Puríssima), i la més eficaç d'Antoni Agostí del 1575, tot i les seves tensions tant amb l'Estudi com amb la Paeria (39-58: emoluments de les diverses càtedres: 52); el 1579 serien aprovats vint nous estatuts sota el rector Francesc Capdevila (59-60) i el 1584 arribarien

els del virrei Juan de Zúñiga (64-66). En apèndix documental són transcrits sis peces dels anys 1553 a 1584, tres de Lleida, l'Arxiu de la Catedral i tres de l'Arxiu Municipal (67-86): ultra alguna butlla papal relativa a certes sumes de moneda aplicadores a l'Estudi General, trobem els *Statuta Studii Ilerdensis* del 1559, obra del bisbe Miquel Despuig (69-73), els *Statuta anni rectoratus Francisci Capdevila*, del 1579 (79-80), i els *Capitula reformationis* del 1584 (82-86).— J. P. E. [12751]

Ramon MIRÓ i BALDRICH, *El bestiar de Corpus a la Seu de Lleida durant l'Edat Moderna*, dins *Gombau de Camporells, bisbe de Lleida. A l'alba del segle XIII*. Edició a cura d'Isidro G. BANGO i Joan BUSQUETA (amb la col·laboració d'E[sther] BALASCH), Lleida, Publicacions dels Amics de la Seu Vella 1996, 203-232.

Una recerca sistemàtica en els *Llibres de l'obra de la Seu*, de Lleida, Arxiu de la Catedral, ha permès a l'autor d'aplegar les corresponents anotacions de despeses en bestiar de la processó de Corpus o en coses d'alguna manera amb ell relacionades (per exemple, compra de sabates per al portador del drac: 209) els anys 1551-1700, ací transcrits (217-232), les dades de les quals són sintetitzades en les pàgines introductòries amb les proporcionades per d'altres fonts, com el *Reglament de la Professó del Santíssim Corpus Cbristi fet l'any 1452*, ja publicat el 1928 (205-213), i comparades amb les d'altres ciutats catalanes (213-214). Aquestes pàgines serien «inici d'una investigació més àmplia sobre el teatre i els fasts de la Seu» (203). Hi ha bibliografia (216).— J. P. E. [12752]

Montserrat MACIÀ i GOU, *La Seu Vella de Lleida o la dispersió del Patrimoni*, dins «Lambard. Estudis d'art medieval», VIII (1995 [1996]), 41-56.

Interessen d'aquestes pàgines sobretot les primeres, que, a base de documentació ja publicada, informen de la repercussió de les guerres del 1640 i de Successió en la Seu Vella, de la desafectació eclesiàstica el 1707 i de gestions realitzades durant el segle XVIII a fi de recuperar certes peces del patrimoni artístic; d'altres, en canvi, i amb ells l'epigrafia foren emmagatzemats dins la Seu, encara que alguns pogueren ésser utilitzats com a «elements de farciment de muralles, de baluards i de murs de compartimentació» (43, nota 11). Però «totes les làpides sepulcral» pogueren ésser rescatades (51), i ara han tornat a la Seu Vella «solament aquelles peces que eren susceptibles de formar part de la restauració de l'edifici», i en constitueixen la «col·lecció lapidària» (54).— J. P. E. [12753]

Josep GALLART i FERNÁNDEZ, Immaculada LORÉS i OTZET, MMontserrat MACIÀ i GOU, Josep Lluís RIBES i FOGUET, *L'arquitectura de la Seu Vella de Lleida: l'evolució de la capçalera*, dins «Lambard. Estudis d'art medieval», VIII (1995 [1996]), 113-138.

Dins aquestes pàgines d'estudi i anàlisi arquitectònica, les notícies proporcionades pels arxius són aprofitades a través de publicacions d'autors diversos, però també, en relació a la Capella Gralla, a través de J. Finestres, *Descripción de la ciudad de Lérida, de su obispado y territorio secular y eclesiástico, sus antigüedades y cosas notables*, manuscrit conservat a Lleida, AC (139, nota 35).— J. P. E. [12754]

Vicent ESCRIVÀ TORRES, *La Vila Vella de Llíria: Reflexions sobre el desenvolupament urbà a l'època medieval*, dins «Lauro. Quaderns d'història i societat», 8 (1995), 91-102.

Aplec de notícies urbanístiques, que segueixen les successives etapes cronològiques, i que a la Vila Vella [a diferència del Tossal: cf. ATCA, XVI (1997), 630, núm. 11936], comencen d'ésser documentades per dues monedes bizantines de Maurici Tiberi (582-602), continuen amb un parell de referències en les *Cròniques del Cid* i amb una d'Ibn al-Abbâr (92-93); i arriben al *Llibre del repartiment* i a la documentació d'ACA a partir de la conquesta, que permeten de saber quelcom de la vila musulmana i d'alguns dels seus edificis (93-95); des del 1248 seria de reialenc: la o una mesquita fou transformada en església de la Sang (96), el XIV també ací calgue enfortir murs i netejar valls (97); el barri sarraf (que no hauria estat assentat en la costa del Tossal de Sant Miquel ans en part de la Vila Vella) s'anà morfonent durant el segle XIV i XV (98-99); hi ha poques notícies del grup jueu lliarià (99-100). Hi ha bibliografia [101-102.— J. P. E. [12755

Mª Carmen PERIS RODRÍGUEZ, *Delicte i justícia al medi rural: la vila de Llúria al començament del segle XV*, dins «Lauro. Quaderns d'història i societat», 8 (1995), 53-68.

Aquestes pàgines són una presentació de la situació social de Llúria en el primer quart del segle XV, gràcies a tres *Llibres de dades e reebudes* del justícia reial de la vila, corresponents als anys 1401, 1424 i 1425, conservats a València, ARV, *Reial Patrimoni. Mestre racional*, 6979-6981; les dades són reduïdes a cinc quadres sinòptics; alhora, però, són presentades les característiques més destacables de cada tipus d'infraccions, més de la meitat de les quals consistien en mal produït per animals en cultius d'amos altres que el seu; alguns depenien de la permissivitat del moment o de l'autoritat, com és ara el joc, la mala parleria o els delictes sexuals; de les dues-centes vuitanta-sis imposicions conegudes (54), vint-i-tres recaigueren damunt musulmans dels pobles veïns (67). En el curs de l'exposició són reproduïdes algunes de les anotacions i recordats els noms de jocs o de renecs (58-59).— J. P. E. [12756

José Antonio LLIBRER ESCRIG, *Economia i religiositat. L'administració del beateri de Sant Miquel de Llúria (segles XV-XVI)*, dins «Lauro. Quaderns d'història i societat», 8 (1995), 53-68.

Documentada des del 1406, en què Martí l'Humà posà l'administració de la casa a les mans del jurats de la vila, la vida d'aquella en els segles posteriors és coneguda gràcies a l'Arxiu del Monestir de Sant Miquel de Llúria, d'on l'autor recull dades econòmiques com és ara el dot de quinze lliures exigit a les noves deodates, que en el segle XVIII arribaria a cent per a les de la vila i a dues-centes per a les forasteres (83 i nota 8), diner que normalment era col·locat a censal (85-88); hi ha quadre dels *Censals documentats a favor del beateri* entre el 1515 i el 1642 (89); rendien uns 1.200 sous anuals (85).— J. P. E. [12757

Lluís MONJAS MARCO, *Les visites pastorals al Baix Llobregat al segle XIV*, dins «Materials del Baix Llobregat», 2 (tardor 1996), 95-118.

L'autor es proposa d'oferir «un petit comentari sobre la funció de la visita pastoral i una descripció dels registres que han arribat fins a nosaltres i que es conserven a l'Arxiu Diocesà de Barcelona referents a les parròquies del Baix Llobregat» (95). Definida la visita amb paraules de Josep Climent (95) i establerta la llista de les de la contrada segons A. Campillo, *Speculum Officialatus* (97), amb els corresponents drets de presentació de rectors de les respectives esglésies (99), són resumides dels volums *Visitatum* de l'ADB les provisions dels visitadors en les diferents parròquies, tant en relació a persones com a coses, amb qualche transcripció de frag-

ments textuais en el text i en les notes, i al final donada la llista de les actes de visita conservades entre el 1303 i el 1406 (111-118).— J. P. E. [12758]

El convent de Sant Bonaventura de Lluçmajor. Història i art. Obra coordinada per Salvador CABOT ROSSELLÓ, Lluçmajor, Terç Orde Regular 1993, 416 pp.

Ja el pròleg de Bartomeu Font i Obrador recorda els fills més coneguts de Lluçmajor com Antoni Caldés i Bartomeu Catany, Andreu Noguera o Antoni Llinàs, tots els quals entren per dret propi en aquestes pàgines (20-22); justament la seva *Història de Lluçmajor* és font de moltes de les dades del primer capítol de l'obra, on tornem a trobar personatges com Bartomeu Catany (32-33) o notícia de les primitives escoles de minyons, ja del segle XVI (37-38). A partir d'aquí, tant els capítols dedicats a la població, com els més particularment centrats en el convent, es basen en documents d'ambdós arxius, amb freqüent transcripció de frases o fragments i àdhuc d'inscripcions senceres (62: retaule del Sant Crist de les Ànimes); remarquem les pàgines que informen de la biblioteca i del centre d'estudis del convent (79-81), de la predicació (83) o de les provisions d'un moment determinat (85); amb el capítol dedicat a la projecció del convent vers el Nou Món (93-109), la narració entra en el segle XIX i així només en qualche pàgina escadussera trobem alguna notícia que ens afecta, com la d'uns *Exercicis de la bona mort*, del 1792, conservats en l'arxiu del convent (187), o la quarteta de la Puríssima, segurament anterior al segle XIX: «Totes les olles de terra / rompé nòstron pare Adam / fora aqueixa qu'és d'aram / i té ses anses de ferre» (198-199); o la notícia que el mestre de gramàtica del convent ensenyava els al·lots de la població segons el *Memoriale Provinciae Majoricarum Fratrum Minorum regularis Observantiae* del 1658 (214). En l'apèndix és transcrit el testament d'En Gabriel Oliver, escultor del retaule de l'altar major del convent, del 1690, ara a Palma de Mallorca, ARM, *Protocols notarials*, 0-279 (365-369).— J. P. E. [12759]

Cosme AGUILÓ, *La toponímia de la costa de Lluçmajor* (Treballs de l'Oficina d'Onomàstica, II), Barcelona, Institut d'Estudis Catalans 1996, 184 pp. i deu làmines amb 31 fotografies.

Entren dins el nostre camp les pàgines que recorden la presència de toponímia marina de Lluçmajor en mapes dels segles XIV-XVIII (27-28, a completar amb les 163-164, que donen la llista de topònims presents en el mapa del cardenal Antoni Despuig i Dameto, del 1785); les dades proporcionades pels dits mapes i per les històries locals són integrades en les explicacions dels respectius topònims en el cos del llibre (43-150); en apèndix, hi ha referències a documentació antiga per a l'explicació d'*El nom de Capocorb* (153-155).— J. P. E. [12760]

Josep Ernest MARTÍNEZ FERRANDO, *La tragica storia dei re di Maiorca*. Introduzione, traduzione, note ed appendici a cura di Michele DE CESARE (Collana di studi italo-iberici, 18), Càller, Istituto sui Rapporti Italo-Iberici 1993, 307 pp.

Traducció de l'edició de Barcelona del 1960. El traductor i editor, de més a més, hi ha posat una introducció en el qual narra els esdeveniments que constitueixen la biografia de Jaume I de Catalunya-Aragó, amb particular atenció a les successives conquestes de Mallorca i de València, i a la submissió de Menorca amb tractat de reconeixement de sobirania; la narració s'acaba amb el tractat d'Almizra amb la Corona de Castella (11-26); l'edició és completada amb una taula genealògica (277), amb el mapa de la Corona de Catalunya-Aragó en temps de Jaume I (278), amb bibliografia (281-286) i amb taula onomàstica i toponomàstica (289-301).— J. P. E. [12761]

Jaime SASTRE MOLL, *La financiación de las obras de la Catedral de Mallorca. Siglo XIV*, dins «Misc. Mut», 277-294.

Aquestes pàgines es basen en documentació comptable de l'ACM, contemporània de les dites obres; se'n dedueixen les quatre fonts de financiació: la Confraria de Santa Maria; la venda de delmes i primícies en espècie; les aportacions de la mateixa Església; i les rebudes comunes de testaments o d'altres. Hi ha relació dels baciners coneguts (291-292) i comptes de la recaptació de la Confraria (292-294).— J. P. E. [12762]

Antonio PLANAS ROSSELLÓ, *El Mestre de Guaita y la custodia de los esclavos en Mallorca*, dins «Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana», LII (1996), 95-128.

Basat tant en la bibliografia anterior dedicada al tema (126-127) com en documentació de diversos arxius mallorquins, d'entre els quals destaca l'ARM en algunes de les seves sèries, d'on han estat transcrits els nou documents que formen l'apèndix, datats entre el 1370 i el 1753 (115-125: assenyalen el text íntegre de les *Ordinacions per a la guaita d'esclaus del 1370* i fragments de les del 1418 i del 1484), aquest estudi és una presentació global d'aquella figura, que comença precisant-la (és el ,magister excubiarum seu guaitarum') i diferenciant-la de la dels inferiors capdeguaites (,capites' sic! [deu haver d'ésser ,capita'] excubiarum') (98). El mateix càrrec comparegué i desaparegué segons les necessitats econòmiques del Gran e General Consell, però subsistí des del 1395, encara que en algun moment, privatitzat en mans d'un arrendatari (100); les seves competències, concentrades en el control dels esclaus i la captura dels fugitius, s'anaren estenent a tota l'illa (96-97), encara que la multiplicitat de jurisdiccions fou font de problemes (104). Les pàgines 107-109 resumeixen la col·locació del Mestre de Guaita dins l'organigrama oficial del Regne de Mallorca (nomenament, presa de possessió, requisits, remuneració i naturalesa de l'ofici) i les 110-111 informen sobre els seus ajudants. L'ofici seguí existint després del *Decret de Nova Planta*, però el 1772 només hi havia a l'illa dos esclaus moros (113).— J. P. E. [12763]

Margalida PUJOL, *L'esclavitud en el Regne de Mallorca durant el govern del rei Martí I. 1396-1410*, dins «Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana», LII (1996), 129-140.

Aquestes pàgines formen part d'una tesi de llicenciatura. Són narració de fets o situacions que implicaven esclaus, coneguts per la documentació contemporània de sèries diverses de Ciutat de Mallorca, ARM, *Pergamins*, i *Arxiu Històric. Rosselló Vell*, amb particular atenció a les dades sobre llur procedència (musulmans, seguits dels tàrtars, búlgars, turcs, grecs, sards, albanesos, canaris: 132-133), i a l'onomàstica (133); els preus oscil·laven entre dotze i setanta-vuit lliures (134); a l'evasió dels esclaus (135) i a llur manumissió (136). També els mallorquins eren víctima de pirates i corsaris i podien tornar esclaus (137-138).— J. P. E. [12764]

Antoni I. ALOMAR, *Les barques de panescalm i la seva terminologia segons uns comptes de fabricació (Mallorca, 1420)*, dins «Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana», LII (1996), 141-164.

Els comptes que permeten a l'autor de precisar el sentit tant de ,perescalm' ja documentat el 1311 (després ,parescalt', 1343), o ,panescalm', com de terminologia relacionada, es conserven a Ciutat de Mallorca, Arxiu de la Catedral, GF/7, són ací transcrits en les seves diverses parts de jornals de boscaires (148-156) o de calafats (157-158), i d'altres feines (158-161), o de materials destinats a la construcció de dos panescals nous i a l'adob de dos de vells

(161-164). Hi ha llistes tant de productes (145-147) com de persones (147-148). La paraula procediria del grec i «com a part de la barca, es deuria referir a l'orla amb escàlems dobles» (142).—J. P. E. [12765]

Maria BARCELÓ I CRESPI, *Relaciones comerciales entre Mallorca y Cerdeña (segunda mitad del siglo XV)*, dins «XIV Congreso Corona, III», 100-121.

Estudi basat en Ciutat de Mallorca, ARM, *Lletres missives i Extraordinaris d'Universitat*; l'autora reproduïx frases dels anys 1457-1474 sobre situacions d'extrema fretura de gra (103); encara que Sardenya no fos el principal mercat des d'on Mallorca s'assortia, en fou importat gra sobretot els anys 1493-1495 i fou el principal importador el 1518 (103); també sintetitza i exemplifica els mecanismes de la importació, incentivats per l'ajuda' i les 'seguretats' (104-107); també consta que en foren importats d'altres productes entre els anys 1451 i 1502 (quadre: 108-109); són recordats casos de corsarisme, vistos des de la perspectiva de les autoritats de Mallorca (110-112). Són reduïts a quadre els carregaments de blat —dels anys 1451-1495— (117-118) i d'ordi sards —dels anys 1493-1495— (119), i les seguretats conegudes dels anys 1454-1495 (119-120).—J. P. E. [12766]

Ricard URGELL HERNÁNDEZ, *Relaciones entre el Reino de Sicilia y la Procuración Real de Mallorca durante la crisis catalana de 1462 a 1472*, dins «XIV Congreso Corona», III, 731-743.

Pàgines basades en les informacions de l'ARM, *Reial Patrimoni*, 3874. La Guerra entre Catalunya i Joan II provocà una crisi en tot el ròdol de la Mediterrània Occidental i afectà les relacions per força navals entre les illes de Sicília i Mallorca, situació agreujada pel fet que Menorca s'alçà a favor de Catalunya (733); Joan II, per contra, utilitzà el port de Ciutat de Mallorca com a base per a la guerra naval (733-734), cosa que obligà a assegurar l'avituellament; d'ací les trameses de blat sicilià a la Procuració reial de Mallorca (734: 12.229 quarteres mallorquines documentades, 3.155 de les quals foren revenudes a particulars: 736); també en vingueren ormeigs diversos; són coneguts i reduïts a quadres els del 1464-1465, on també figuren els principals compradors (737-739).—J. P. E. [12767]

István SZÁSZDI LEÓN-BORJA, *Sobre el consulado castellano de Mallorca en la Baja Edad Media*, dins «Anales de la Universidad de Alicante. Historia medieval», 10 (1994-1995), 215-232.

Les pàgines de l'estudi inicial apleguen les notícies conegudes fins ara sobre consulsats de súbdits de la Corona de Castella en els regnes i terres de la Corona catalano-aragonesa, que arribà a l'intent de copiar el Consolat de Mar a Burgos (224-225). L'aportació d'aquestes pàgines consisteix en la transcripció de la *Merced del oficio de cónsul de castellanos de la çibdad e reyno de Mallorcas*, i del nomenament de Bartolomé de Melgar a cònsol de la nació castellana a la Ciutat i Regne de Mallorca el 1485, de Simancas, Archivo General, *Registro General del Sello* (231-232).—J. P. E. [12768]

Joan MIRALLES I MONSERRAT, *Un acompanyant mallorquí de Colom al segon viatge*, dins «Actes Berkeley, 1993», 175-189.

El 26 de febrer del 1495, creient que ja havia arribat al continent quan només era a Cuba, Colom féu signar a tota la tripulació que també ells ho creien; un d'ells és «Nicolás Estefano, mallorquí, tonelero» (178). L'autor documenta en la talla de Ciutat de Mallorca 1478 un Nicolau Esteve, boter, i en els fons notariais de l'ARV notícies sobre la seva família, tant pares com germans, des del 1449, calafats o boters habitants de la parròquia de la Santa Creu (179-187); en la talla del 1483 ja no compareixia.— J. P. E. [12769]

Joan MIRALLES i MONSERRAT, *Nous documents sobre Joanot Colom, instador de la Germania de Mallorca*, dins «Afers. Fulls de recerca i pensament», núms 23/24 (1996 = *Política i societat* {segles XVI-XVIII}), 31-58.

Objectiu de l'article: «donar a conèixer diversos documents notariais que porten noves informacions sobre l'entorn familiar i social» (32) d'aquell personatge, després d'haver resumit l'afer de les Germanies a Mallorca (32-35) i les notícies donades per autors precedents relatives al seu entorn familiar i social (36-39). La talla del 1512 el documenta en la parròquia de Sant Nicolau (ARM, AH 3015), i els *Protocolos notariales* del mateix arxiu, mitjançant transcripció de fragments, permeten de conèixer amb abundància de detalls tant ell mateix com d'altres parents seus entorn el 1520; era de Sóller i portava el sobrenom de 'Calobre' (42-46); també són documentats Francesc Colom, barreter (46-47), Antoni Colom, síndic (47-48), Bernadina Colom (48-50) i Guillem Colom, peraire (51-53). Les dades són resumides en les conclusions (54-55) i permeten la reconstrucció dels arbres familiars de Joanot, Antoni i Guillem Colom (56-58).— J. P. E. [12770]

Gabriel LLOMPART [I MORAGUES], *Botiguers i quincallaires a la pagesia de la Mallorca medieval*, dins «Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana», LII (1996), 179-208.

Tres llistes, totes conservades a Ciutat de Mallorca, ARM, *Notaris*, dels anys 1467, ací transcrites (inventari de Pere de Viana: 188-204), del 1563 (llista de productes rebuts de Pere Mir: 204-205), i del 1588 (inventari de Bartomeu Vives: 205-207), permeten de conèixer l'abundància dels productes i la riquesa de les respectives denominacions durant aquell espai de temps; són més pròxims al nostre camp les existències de paper (189, núm. 87), els llibres encara en blanc per a comptes o per a primeres anotacions (190, núm. 150), les 'oracions de paper' (191, núm. 151), quatre papers que formaven unitat amb una «ymatge de nostra dona de guix» (190, núm. 150), la inscripció «Tot bé» en una pinta (196, núm. 221); i ja en el darrer dels tres inventaris, «quaranta tres *Set Salm*s... quatre llibres del *Pelegrí* y uns *Vesprals*» (206, núms. 24 i 25) i encara «un llibre anomenat *Tarensi*» (206, núm. 70) i «quatre llibres nous de albarans» (207, núm. 106).— J. P. E. [12771]

Maria BARCELÓ CRESPI, *Alguns aspectes econòmics del monestir de Santa Elisabet en els seus inicis*, dins «Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana», LII (1996), 209-226.

La documentació del mateix arxiu del monestir, signatura 65, en particular el *Llibre propi de les monges... de rebudes e dades*, 1516-1535, completat amb els *Llibre de forments*, *de vida de algunes monges*, *Llibre de albarans*, i *Llibre, en lo qual serà continuada la fundació del monestir...*, i amb l'ARM, *Arxiu Històric i Gran e General Consell*, permet a l'autora d'establir l'esquema de la vida econòmica d'aquella casa; els ingressos provenien de censals a la Universitat o a particulars (210-212 i 214-215), de l'activitat del procurador de la casa (212-213), de deixes testamentàries (213-215), de la caixeta d'almoines i de donatius escadussers (215-216), d'altres

ingressos (216-217) i del dot de les monges (217-218: amb llista nominal dels anys 1515-1525). Les despeses [entre les quals no consta la de la manutenció ordinària] responien a atencions del culte, a obres en el monestir, a jornals, a compliment d'obligacions diverses i a la realització d'obres d'art per a l'església del monestir (218-220). En cada un dels apartats són referits casos particulars, de vegades amb transcripció de fragments textuals, i al final són presentats els casos particulars de dues monges: Maria Sunyer [cf. ATCA, XVI (1996), 594, núm. 11788] i Agnès Gual (221-225).— J. P. E. [12772]

Maria BARCELÓ I CRESPI, *Coronatge i maridatge (1458-1516)*, dins «Misc. Mut», 17-33.

L'ARM, *Arxiu Històric i Actes del Gran e General Consell*, innoven que en morir Joan II el 1479 encara no havia estat satisfet tot el donatiu per al seu coronatge, el qual se sumà al novell de Ferran II, qui, com a Catalunya, demanava vint-i-dos sous per foc, equivalents a 24.000 florins, atès que a Mallorca hom comptava dotze mil focs; començaren les negociacions a fi de rebaixar el pagament i d'allargar-ne el termini; ambdues parts s'acordaren en 12.000 florins (21). El coronatge de la nova reina Germana de Foix el 1510, fou acordat en 4.500 lliures per a Ciutat, quantitat que també havia de servir per a sufragar diverses atencions públiques (24). Els donatius pels casaments de membres de la família reial, fills il·legítims inclosos, eren ocasió de peticions sovintejades de diners (25-27), però els pagaments s'allargassaven, acompanyats de clams constants de pobresa. Hi hagué altres donatius: a Carles de Viana en passar per Mallorca, en ocasió de la Guerra de Catalunya; i en l'anada de Ferran II a Nàpols (27-29).— J. P. E. [12773]

Miguel José DEYÀ BAUZÀ, *La implantació de la Bolla del redreç: un aspecte del enfrentamiento entre mercaderes y artesanos en la Mallorca del siglo XV*, dins «Misc. Mut», 63-78.

A través de l'ARM, *Arxiu Històric*, hom pot copsar la tensió derivada del dret establert en les *Ordinacions del 1319* de posar obrador de draperia sota l'única condició que hi treballés un mestre teixidor i de l'exigència de protegir legalment la producció mallorquina, cosa que enganyava els mercaders, els quals el 1486 s'imposarien en obtenir ells i els Jurats el control de la producció mitjançant les *Ordinacions del redreç* i la 'Bolla del redreç' (68-70), car darrerament la producció havia perdut qualitat (65-66), pel fet que el control només era en mans dels gremis (67); els paraires protestaren, però la normativa del 1486 es mantingué (71-74).— J. P. E. [12774]

José JUAN VIDAL, *Los Virreyes de Mallorca (s. XVI)*, dins «Misc. Mut», 317-323.

La documentació de l'ARM, *Arxiu Històric i Suplicacions*, ultra la bibliografia relativa al tema, permet de reconstruir la llista (319) i caracteritzar actuacions d'aquells virreis.— J. P. E. [12775]

Gabriel LLOMPART [I MORAGAS], *Génesis de un exvoto marinero y apocalipsis de un piloto vasco*, dins «Misc. Mut», 123-133.

L'episodi de la mort d'un patró de nau viscaí a Ciutat de Mallorca el 1536 és conegut per la documentació relativa a una nau de bascs romasa a Mallorca, de l'ARM, *Notaris. Joan Gomis, i Sèrie G.*, que fa referència a les despeses de la malaltia i a l'inventari de les pertinences del difunt (129-130). Set documents són transcrits en apèndix.— J. P. E. [12776]

Margalida BERNAT I ROCA, Jaume SERRA I BARCELÓ, «Aportar vara». *Reflexions sobre la pràctica senyorial a la Mallorca de finals del s. XVII*, dins «Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana», LII (1996), 227-264.

Els testimoniatges donats entorn el 1720 en un procés entre el Monestir de La Real i els senyors de la Cavalleria de Canet entorn a senyoriu damunt aigües són ací transcrits de l'ARM, *Arxiu Torrella, Armari 2, fardell 33/D* (257-263), i permeten de conèixer la pràctica senyorial al respecte en el pas del segle XVII al XVIII i ofereixen als autors, ajudats per altra documentació del mateix fons, *Arxiu Històric*, i dels estudis sobre el tema, ocasió de clarificar conceptes com 'possessió' i 'cavalleria', en els quals veu una accepció territorial i una de jurisdiccional, relacionables, però no idèntiques (231); es tracta, doncs, de caracteritzar jurídicament la situació dels habitants de les cavalleries (232); darrera l'objectiu hi ha problemes interpretatius (p. e., si la colonització seguí un procés feudal) i d'altres de fàctics (si els *Usatges* i les *Constitucions de Catalunya* eren vigents a Mallorca: 235; o la diferència entre baronies de conquesta i cavalleries: 237); i el de si, en teoria, la línia de separació entre jurisdicció reial i senyorial és clara (només la reial era competent en crims de sang: 238); en realitat, calgué una clarificació de Jaume III de Mallorca (240-241); per poc que pogués, cada senyor volia tenir la seva cúria (241-242) i sobretot el propi batlle que, amb la vara, es convertí en la concreció del poder senyorial (243-245). La darrera part de l'article aplega notícies entorn la cavalleria de Canet, en la Vall d'Esporles (constitució, atorgament, jurisdicció, canvis de titularitat, notícies sobre els batlles, situació en el pas del segle XIV al XV).— J. P. E. [12777

Antoni QUINTANA I TORRES, *Vicis, costums i solidaritats de la menestralia mallorquina del segle XVIII*, dins «Afers. Fulls de recerca i pensament», 23/24 (1996), 243-254.

«Aquest article, aprofitant-se d'una petita part de la riquesa documental de la ciutat de Palma al segle XVIII, vol entrar a analitzar els comportaments de la menestralia de la barriada popular de la plaça de Sant Nicolauet, avui plaça del Roser» (243). El procés conservat a Ciutat de Mallorca, ARM, *Reial Audiència 1796*, completat amb d'altres sèries (*Arxiu Històric, Actes*) permet de saber que al capvespre d'un dia de novembre del 1796 el fraimenor Arnau Saurina es posà a predicar-hi una *Plàtica de la fe*, incitant en català els cristians a viure coherents amb llur fe per evitar de fer la fi de la França, republicana, 'herètica, protestant i ateuística' (249). El cònsol de França en protestà oficialment, les autoritats obriren informació i resultà que cap dels testimonis assistents a la plàtica, veïns de la placeta, no havia sentit a dir res contra França; i així el cònsol francès considerà que l'honor de l'Estat que ell representava seguia intacte i immaculat (251-254).— J. P. E. [12778

Gerard MÓRA I FERRAGUT, *Els orígens del capitalisme a Mallorca. Pensament econòmic i progressos materials (1776-1895)* (Biblioteca d'Història dels Països Catalans, 12), Barcelona, Curial 1995, 254 pp.

La ideologia il·lustrada tindrà aplicació a Mallorca, a través de la Sociedad Económica de Amigos del País, amb propostes utilitàries destinades a proporcionar felicitat al major nombre possible de ciutadans (14-15). L'aplicació d'aquest principi ja durant el segle XVIII és exposada en part del capítol I, tant a base d'estudis ja fets o de textos contemporanis ja publicats, com de propostes encara inèdites en l'ARM, una de les quals és ací reproduïda: *Reflexiones de un verdadero apasionado del Reyno de Mallorca que toma parte gustosa en sus adelantamientos del 1783* (204-211). El capítol I, partint dels pressupòsits de la llibertat d'acció i de l'interès propi o del que l'agricultura és la riquesa més sòlida (24-25), trobem uns primers suggeriments de Bernat Contestí i de J. Llabrés Moporter encaminats a equilibrar la producció i el consum

de gra i a impulsar la cria de bestiar (22-23). Les bases teòriques, però, eren les de Gaspar Melchor de Jovellanos, de Pedro de Campomanes i d'Antonio Genovesi (26-42), que inspiraren l'«Academia de Economía Política» i les seves publicacions dins la 'Sociedad'; hom establí bases antropològiques en la recerca del plaer (44-46) i cercà sobretot aplicacions a la realitat mallorquina: creixement demogràfic (47), impuls a l'agricultura (47-50), al comerç (50-54), i a la indústria (54). És subratllat el protagonisme de Bernat Contestí, sol (54-60) o en col·laboració amb J. M. Gibert (61). La situació concreta mallorquina dificultava l'aplicació dels postulats de la Il·lustració: manca de formació en els comerciants, mals camins, endèmic deute públic i poca inversió, i manca d'iniciativa comercial (62-76). Hi ha bibliografia (229-243).— J. P. E. [12779]

Rosa JULIÀ ROMAN, *El retaule barroc de l'església conventual de Sant Vicent Ferrer. Manacor*, dins «Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana», LII (1996), 265-276.

Dins l'ambient de la Contrareforma els ordes religiosos més implicats (com dominicans i jesuïtes) fomentaren devocions de fort impacte popular, com la de la Mare de Déu del Roser; en la nova fundació dominicana del convent de Manacor, d'entorn el 1575, calgué, ja en el segle XVII, església i retaule per a l'altar major de la mateixa; en relació a aquest darrer, són transcrits vint-i-dos documents, la majoria dels quals són rebuts lliurats per treballadors diversos, tot de Ciutat de Mallorca, ARM, C-4254, datats entre el 1665 i el 1716 (270-274).— J. P. E. [12780]

Manuel GALARZA TORTAJADA, *Restauración del convento de la Magdalena en Massamagrell (Valencia)*, dins «XI Congreso de Conservación y Restauración de Bienes Culturales. Castellón 3, 3, 4, 5 y 5 de Octubre de 1996», Volum I, Castelló, Diputació 1996, 413-423.

L'estructura d'aquell convent és deduïda de les *Constitutiones Ordinis Fratrum Minorum Cappuccinorum* del 1525, i del contracte estipulat entre l'arquebisbe de València, Juan de Ribera, i l'arquitecte Francisco Anthon el 1597 per a la construcció del també caputxí convent de Jesús de València, del qual són transcrits alguns paràgrafs relatius a les característiques estructurals que han de complir algunes de les parts de l'edifici (414-419).— J. P. E. [12781]

Joaquim LLOVET, *Balari i Jovany i el seu model de Civitas fracta*, dins «Fulls del Museu Arxiu de Santa Maria [de Mataró]», núm. 54 (gener 1996), 18-20.

Mataró fou conegut fins a la Baixa Edat Mitjana amb la denominació de 'Civitas fracta', que Josep Balari i Jovany interpretà com a 'ciutat partida' entre el nucli i el suburbi; la presència repetida del topònim 'Civitate', però també de 'Civitate fracta' en la documentació de La Seu d'Urgell publicada per Cebrià Baraut, condueix l'autor a creure que 'Civitas' i 'Civitas fracta' no és denominació única, sinó doble: 'Civitas' designaria el nucli de població i terme; 'Civitas fracta' seria un topònim de localització i significació desconegudes.— J. P. E. [12782]

Lluís ADAN i FERRER, Rafael SOLER i FONRODONA, *El retaule major de Santa Maria de Mataró, 1767-1783*, dins «Fulls del Museu Arxiu de Santa Maria [de Mataró]», núm. 54 (gener 1996), 25-32.

Tot i la mancança del *Llibre dels acords de l'Obra* corresponent als anys indicats en el títol, a base d'altres fons de Mataró, Museu Arxiu de Santa Maria, *Llibre de comptes de les Santes*; del *Copiador de cartes de Pau Andreu* de propietat particular, i de les *Cartes d'un mestre veler*, ja publicades, són ací resumides les vicissituds i els problemes de la construcció del dit retaule per Carles Moretó i Brugueroles, també autor del retaule d'El Miracle; hi ha reproducció de les portades dels sermons predicats per Jaume Matas, per P. Comín i per Joan Bta. Plana el 1783, amb motiu de la col·locació de les relíquies de les Santes en l'Altar Major (29), i resumits en les pàgines 29-30.— J. P. E. [12783]

Alberto FERRER ORTS, *Aproximación a la cronología del templo de los santos Juanes de Meliana (Valencia)*, dins «Archivo de Arte Valenciano», LXXV (1994 [1995]), 64-68.

L'objectiu de l'autor és «dar a conocer las vicisitudes por las que ha transcurrido la evolución del templo de los Santos Juanes de Meliana, así como mostrar la documentación desarrollada a su entorno» (64). [El primer aspecte ens és aliè, el segon ens pertoca]. Per documentació de Barcelona, ACA, de València, Arxiu del bisbat, i de la mateixa Meliana, Arxiu Parroquial, en el qual destaquen els *Llibres de fàbrica*, la dita església fou construïda i dotada durant el segle XIV, immediatament després enriquida amb un retaule, refeta en el darrer decenni del segle XVII, i ampliada durant el XVIII; el 1786 era erigida en parròquia separada de Foios (68). Hi ha vuit fotografies.— J. P. E. [12784]

Carles RIERA I FONTS, *Notes sobre els Òrrit, una família moianesa de cirurgians-metges i sobre Joan Baptista Rotxolí*, dins «Modilianum. Revista d'Estudis del Moianès», 14 (setembre 1996), 11 [179]-26 [194].

Les notícies de la família comencen el 1730, amb motiu dels funerals de Joan Bta. Òrrit, que consta pare del cirurgià Isidre, el més ben documentat del segle XVIII, al final del qual ja compareix el seu fill Marià; també ho és el cunyat d'Isidre, Joan Bta. Rotxolí (12-13). Són transcrits en apèndix els convenis pels quals el Gremi de Paraires i Teixidors de Moià aconduïa algun d'aquells cirurgians (1740-1776), i les anotacions de pagaments de censals a la Comunitat de Preveres de Moià; i les de matrícula i d'exàmens de Joan Bta. Òrrit i Rotxolí en el *Llibre de matrícules* de la Universitat de Cervera (20-26).— J. P. E. [12785]

Victòria ALMUNI I BALADA, Maria BONET I DONATO, Albert CURTO I HOMEDES, *De l'Edat Mitjana al Montsià, els castells*, [Amposta], Museu del Montsià 1995, 150 pp.

Les fonts més antigues per al coneixement de la comarca del Montsià i dels seus castells són les cartes de poblament, que es multiplicaren des del 1222 (per a Ulldecona) fins a la dècada del 1280 (Amposta) (13-14); els recomptes de població comencen amb els fogatges de la segona meitat del segle XIV, en augment a Ulldecona (259 el 1380; 340 el 1553), en minva a Amposta (50 i 16, respectivament) (18); hi ha referències a documentació relativa al Castell d'Amposta (47-61), al d'Ulldecona (79-91), al de la Galera (107-114) i al de la Carrova (125-130), tant de Barcelona, ACA, *Canc.*, *Pergamins de Ramon Berenguer IV i Reg.*, a Madrid, AHN, *Órdenes Militares i Bernardos de N. Sra.*, i a Tortosa, Arxiu Municipal, *Llibres de provisions o Llibres de claveria*. Hi ha il·lustracions que reproduïxen documentació escrita en pergami (33, 98, 99; cf. 69), i plànols d'Amposta i del castell, del segle XVIII (65, 100). També hi ha bibliografia (141-143).— J. P. E. [12786]

Mercedes GÓMEZ-FERRER LOZANO, *Un nuevo contrato de Jacomart: el retablo de la Iglesia parroquial de Museros*, dins «Archivo de arte valenciano», LXXV (1994 [1995]), 20-24.

En la introducció, l'autora desgrana les notícies actualment conegudes de retaules contractats entre diversos comitents, d'una banda, i Jaume Baçó, Jacomart', de l'altra, tant abans com després d'haver-se estat uns quants anys a Nàpols en qualitat de pintor reial, i en dona dues més: el contracte d'aprenentatge, en virtut del qual, Jaume Bergós, «hijo de un pintor barcelonés del mismo nombre» (22), era acceptat en el taller de Jacomart (València, Arxiu del Col·legi del Patriarca, *Protocolos Notariales*. Lluís Torres, núm. 21622; i el de pintar el retaule de l'església de Museros, dedicat a la Mare de Déu, on havien de figurar els set goigs, retaule que encara existia el 1922 (22); aquest darrer és d'alguna manera i parcialment transcrit del mateix arxiu, *Protocolos Notariales*. Joan (22; o Francesc?: 23), núm. 23650, amb reproducció fotogràfica de les tres pàgines del manuscrit (23-24).— J. P. E. [12787

Andrés GALIANA PEDROSA, *Alfonso Roger de Lauria, María de Cardona y los castillos de Navarrés y de Quesa*, dins «Anales de la Universidad de Alicante. Historia medieval», 10 (1994-1995), 47-62.

Alfons Roger de Llúria moria sense descendència legítima el 1354 i els seus senyories passaven al seu germà Pere d'Eixèrica, el qual no pogué restituir el dot de 150.000 sous a la vídua, Maria de Cardona, néta de Jaume II de Catalunya-Aragó a través de Ramon Berenguer d'Aragó, comte de Prades; per això vené els senyories indicats en el títol a la dita vídua per 160.000 sous, que ella pagà lliurant-ne només 10.000; l'acta notarial de compra-venda d'aquells senyories es conserva a Cardona, AHM, XVII/1, núm. 715, i és ací transcrita (53-62).— J. P. E. [12788

Miquel PUIG I REIXACH, *La indústria de la pell a Olot en el primer quart del segle XVIII*, dins «Patronat d'Estudis Històrics d'Olot i Comarca. Annals», (1995), 75-108.

Recordats els estudis precedents, l'autor ofereix «una panoràmica de la indústria olotina de la blanqueria des de finals de la Guerra de Successió fins als primers anys de la dècada de 1720» (78) i, basat en el *Catàlego de todas las casas de la Vila y Terme de Olot...* corresponent al 1717, ara a Olot, Arxiu Municipal, dona la llista de les dinou blanqueries que hi són indicades (79-80), tocant el riu Fluvià (81-82); aplega dades d'algunes, ja del segle XVII, d'Olot, Arxiu de Protocolos (83-85); la nova resclosa damunt el Fluvià causava enfrontaments ja el 1724 (86-90: amb transcripció de fragments de declaracions davant notari). Les pàgines següents informen de noms de blanquers (92-94) i de llur organització gremial (95-97); un inventari 'post mortem' permet de conèixer eines i estris d'una adoberia el 1725 (97-98), la procedència de les pells (100-102) i l'abast del mercat de manufacturats, que, mitjançant les sabates de l'exèrcit, arribava fins a Sicília (103-104). Hi ha reproducció de la portada del *Llibre de la causa pia per donzelles a maridar...* del Gremi de Blanquers i Assaonadors (108, d'Olot, AHC, *Manuscrits*).— J. P. E. [12789

Miquel PUIG I REIXACH, *Sobre l'anterior temple de Sant Esteve d'Olot*, dins «La Comarca d'Olot», núm. 735 (16 desembre 1993), cinc pàgines no numerades.

El creixement demogràfic d'Olot en el segle XVIII tornà insuficient l'església parroquial (la seva amplària pot deduir-se del retaule, a la parroquial de Rupit des del 1830). La remodelació i ampliació començà el 1750; els treballs són coneguts amb tot detall pel *Llibre baont jo*,

Antoni Serra, *menor...*, *continuaré per manor totas las polissas...*, ara a Olot, Arxiu Municipal; a base d'aquest i de documents de l'AHC, *Protocolos notariales*, l'autor reconstrueix el temple anterior i documenta els treballs de la remodelació entre el 1750 i el 1763.— J. P. E. [12790]

Miquel PUIG I REIXACH, *Comerciants olotins fora de Catalunya a la fi del segle XVIII*, dins *Els catalans a Espanya, 1760-1914*. «Actes del Congrès. Barcelona 21 i 22 de novembre de 1996», Barcelona, Universitat i Generalitat de Catalunya 1996, 437-444.

[L'autor continua una línia de recerca, de la qual ja donà uns primers resultats el 1988 amb *A l'entorn de l'inici de la fabricació d'indianes a Olot. La Companyia de Sayol (1777)*, dins «Amics de Besalú. VI Assemblea d'Estudis del seu comtat», 105-120, i prosseguí amb l'estudi resumit en les nostres pàgines d'ATCA, X (1991), 498, núm. 6359]. Ara, basat en Olot, AHC, *Protocolos notariales*, presenta una visió global dels comerciants olotins documentats en el dit fons, primer agrupats per zones de residència (País Valencià, Múrcia, Granada, Màlaga, Cadis i d'altres indrets de la Península Ibèrica fora de l'arc mediterrani: 438-439); aplega, àdhuc reduïdes a quadre sinòptic, les dades personals d'alguns d'aquells comerciants (439-450), les relatives a l'activitat comercial, amb particular atenció a tres companyies constituïdes i documentades a Olot (440-442), i als teixits (mitges, gorres o barretines i en part indianes) (442-443).— J. P. E. [12791]

Juan Antonio BARRIO BARRIO, *Lo marginal y lo público en Orihuela a través de la acción punitiva del justicia criminal. 1416-1458*, dins «Anales de la Universidad de Alicante. Historia medieval», 10 (1994-1995), 81-98.

Aquest estudi es basa en documentació de Barcelona, ACA, *Canc., reg.*, en els llibres de multes d'Oriola, conservats a València, ARV, i en l'Arxiu Municipal d'Oriola, *Contestador*. El 1321, Jaume II desdoblà el justícia, car un entenia dels afers civils i l'altre dels criminals; aquest, més que castigar d'acord amb les penes establertes, 'composava' amb els infractors per quantitats menors, salvant-se, però, la finalitat principal de tenir controlades certes activitats perilloses, com el portar armes i sobretot el joc, que només era lícit en la tafureria, car Oriola tenia la propietat dels guanys proporcionats per ella com a base per a la construcció i conservació de les muralles; per això, l'arrendava i ací són resumides les condicions de l'arrendament (86-87); remarquem l'episodi de l'atac al bordell per murcians i el rapte de les prostitutes portades al regne de Castella el 1456 (91); i la sanció al mestre de llegir i d'escriure, Joan López, per actes deshonestos; la possibilitat de composició arribava als homicidis (92).— J. P. E. [12792]

Vicente FALCÓ FUERTES, *Estudio numismático de los ballazgos de la Torre del Rey (Oropesa del Mar, Castellón)*, dins «Quaderns de prehistòria i arqueologia de Castelló», 17 (1996), 505-525.

Les cent noranta-nou monedes trobades prop la Torre del Rei amb motiu de treballs de neteja realitzats al final de la dècada dels seixanta, són ací analitzades i en cada cas n'és transcrita la inscripció (506-518). Tretes les dues primeres (púnica i romana, respectivament), les altres són del temps de Jaume I ençà, fins al segle XIX, tal com permet de veure el quadre cronològic (520); les pàgines 518-520 concreten detalls tècnics d'algunes d'elles. Hi ha bibliografia (521) i reproducció fotogràfica d'una cinquantena de monedes i d'un fragment d'aureola del s. XVI (522-525). Es conserven a Castelló, Servei d'Investigacions Arqueològiques i Prehistòriques de la Diputació.— J. P. E. [12793]

Àngel MONLLEÓ I GALCERÀ, *Estudi iconogràfic de la capella major de l'església de Sant Joan Baptista d'Orta (Tarragona)*, dins «Anuario de Estudios Medievales», 26 (1996), 407-435 i tres làmines amb sis fotografies.

Només un dels elements que entren en aquest estudi iconogràfic recau en el nostre camp: l'anagrama JHS en clau de volta, reproduït en la fotografia núm. 6, que és ocasió per a informar de les diverses concrecions que ha tingut en objectes piadosos o litúrgics dels Països Catalans, amb referència a la campanya de fra Matteo d'Agrirento (410-413).— J. P. E. [12794

Rulf Jürgen TREIDEL, *Bäuerliche Familienwirtschaft und Industrialisierung in Katalonien: Der Fall der Comarca d'Osona*, dins «Scripta Mercaturae. Zeitschrift für Wirtschafts- und Sozialgeschichte», 30 (1996), 42-80.

Pàgines en part procedents de la dissertació de magisteri de l'autor (55, nota 48), dedicades a l'anàlisi dels factors diversos que influeixen en l'evolució industrial de la comarca d'Osona en els segles XVIII-XIX. Les dades bàsiques i fàctiques, tant les relatives al creixement de la població, com a la taxa de riquesa i a les inversions en activitat industrial del segle XVIII provenen de Vic, Arxiu Episcopal, *Arxiu del Capbreu* i d'altres seccions, de l'Arxiu Municipal, *Cadastres*, d'arxius particulars sobretot de Sant Boi de Lluçanès i de Centelles, i de publicacions connexes. Al costat de les possibilitats de mercat o de l'abaratiment de costos gràcies a la força proporcionada per corrents d'aigua, el capital humà familiaritzat amb la feina tèxtil en telers casolans, i un ambient social obert a la mobilitat, haurien estat elements que l'autor considera significatius per a aquell procés (76-79).— J. P. E. [12795

Thierry STASSER, *Origine familiale de trois comtesses de Pallars*, dins «Anuario de estudios medievales», 26 (1996), 3-19.

A base de documentació ja publicada, com el *Liber feudorum maior* o els aplecs de Joseph Vaissete o de Pèire de Marca, i dels moderns de Raimon d'Abadal, Eduard Junyent i Cebrià Baraut i d'altres, l'autor presenta hipòtesis que mira de confirmar des de l'onomàstica, la cronologia comparativa, la transmissió de les terres i l'anàlisi del comportament matrimonial i arriba a la formulació de possibilitats concretes relatives a casaments de comtes de Pallars amb noies de cases comtals catalanes, fet que demostraria la importància de la Casa pallaresa: Llop, de la primera meitat del segle IX, amb Goltregoda de Barcelona (5-8), Ramon II Borrell amb Ermenegarda de Cerdanya la segona meitat del mateix segle (9-12); i Ramon III amb Ermessenda d'Urgell, en el segon terç del segle XI (13-15). Hi ha arbre genealògic (17).— J. P. E. [12796

Josep M. BRINGUÉ I PORTELLA, *Comunitats i béns comuns al Pallars Sobirà, segles XV-XVIII*, dins «Butlletí de la Societat Catalana d'Estudis Històrics», VII (1996), 115-128.

Sobre la base documental de l'Arxiu Medinaceli, *Secció Pallars*, els protocols notariais dels arxius parroquials, ara a l'Arxiu Diocesà de la Seu d'Urgell, i els dels arxius de Sort, Rialb, Esterri d'Àneu, Gerri de la Sal i Tírvia; plets i processos de *Batllia General*, *Reial Audiència* i *Reial Intendència* de l'ACA, fons fiscals de Lleida, AH, i arxius de cases particulars (115), l'autor estudia: comunitats i recursos naturals; relacions de les comunitats amb el règim senyorial; i conflictitat com a base de la dinàmica social d'aquells segles; assenyalam les dades d'explotació dels boscos de darreries del segle XVIII ofertes per Francisco de Zamora (122), i sobretot les dificultats d'encaix entre la situació de béns comuns del Pallars Sobirà, les cor-

responents entitats jurídicopolítiques i les corresponents estructures generals de Catalunya, sobretot després de la Nova Planta (125-127).— J. P. E. [12797]

Carles MILLÀS CASTELLVÍ, *La immigració francesa al Papiol: 1566-1700*, dins «Materials del Baix Llobregat», 2 (tardor 1996), 85-93.

La base de l'estudi és l'Arxiu Parroquial d'El Papiol, completat amb sèries de l'ACB, *Llicències matrimonials*, i de l'ADB, *Expedients matrimonials*. El primer resultat és que aquells cent trenta-cinc anys són nominalment documentats cinquanta-cinc gavatxos (86-87), amb dos moments de presència més intensa, els de les dècades 1571-1580 i 1621-1630 (87-88); llur procedència és reduïda a quadre i a gràfica llur qualificació professional (89); atenant a les anotacions matrimonials, els gavatxos haurien representat un 10% dels forasters casats en la dita parròquia en el període esmentat, cosa que s'allunya del major percentatge de poblacions de marina i s'acosta al de comarques interiors com el Vallès Oriental o la Conca de Barberà (90-92).— J. P. E. [12798]

Belén MORENO CLAVERÍAS, *La diferenciació social pagesa a partir dels inventaris post mortem. El Penedès. 1708-1815*, dins «Butlletí de la Societat Catalana d'Estudis Històrics», VII (1996), 41-54.

Recordats alguns estudis anteriors d'autors diversos, l'autora exposa els resultats de l'escorcoll de dues-centes vuitanta peces conservades en cinc volums d'inventaris i encants de notaris diversos, ara a Vilafranca del Penedès, AHC (43); ha distribuït els béns en mobles i immobles, bestiar, diners en efectiu, inversions, deutes, drets senyorials i contractació agrària (43-44). Atès que en els inventaris hom fa constar la condició professional del difunt, l'autora es fixa en els dels cent seixanta-tres pagesos (44-45) i estableix classes de béns i percentatge que cada una representa dins el conjunt en les situacions diverses de pagesos sense terra (47), petits propietaris (48), propietaris mitjans (49), pagesos de mas (50-51) i élite pagesa, alguns dels membres de la qual ja posseïen drets senyorials (52-54); en cap cas no consten llibres.— J. P. E. [12799]

El Sant Crist de Piera, Piera, Ajuntament 1995, 240 pp.

Aquest llibre consisteix bàsicament en la reproducció anastàtica de la *Notícia històrica y breu resumen de alguns dels molts portentosos, prodigis, o miracles que el Divino Redemptor ha obrat per invocació a la molt portentosa sagrada imatge del Sant Crist de Piera...*, publicada a Manresa el 1833 (7-63); del *Exercici espiritual en obsequi a la devotíssima, y prodigiosa sagrada imatge del Sant Crist de Piera...*, publicat al mateix lloc i any (65-115); del *Exercici espiritual, en obsequi a las cinch llagas de Jesús Crucificat, baix la devotíssima y prodigiosa sagrada imatge del Sant Crist de Piera...*, del mateix lloc i any (116-159); [per la data no entrarien en el nostre camp, però cap al final dels dos *Exercicis*] trobem una concessió d'indulgències, signada per Josep Ignasi d'Amigant i de Olzina, vicari general del bisbat de Barcelona el 2 de desembre del 1726 (108-112 i 140-144), i immediatament després del segon exercici, tres *Goigs al Sant Crist de Piera* diversos, que podrien ésser anteriors al segle XIX (148-159), i tot un quadern de *Col·las en obsequi a Jesús crucificat baix la invocació de la prodigiosa Sagrada Imatge de Sant Crist de Piera...*, de Manresa 1834 (163-209); tanca el llibre la *Còpia autèntica del Vot de Poble de Piera*, treta el 1765 de l'acta signada el 1688 (215). Hi ha notícia d'haver-se salvat el *Llibre d'or de la Confraria del Sant Crist de Piera*, la datació del qual no consta (212 i 217-223).— J. P. E. [12800]

Josep M. PLANES I CLOSA, *Crides senyorials als Plans de Sió durant el primer terç del segle XVII*, dins «Monografies. Separata de 'Coses Nostres'», 7 (Novembre 1996), 8-16.

Presentació analítica (9-14) i transcripció (15-16) de dues crides dels anys 1601 i 1630, procedents del *Fons Pedrolo* de l'AHC de Tàrraga, c. 4, més detallada la segona; per a cada prescripció, són afegides en nota notícies complementàries i dades de manaments semblants en altres poblacions de la comarca. Intervingué en la segona Joan Pau de Folcràs [cf. ATCA, XVI (1997), 568, núms. 11674-11675].— J. P. E. [12801]

Maria Rosa MANOTE, «*Córrer les armes*», *cerimònia dels funerals dels reis d'Aragó, representada en un relleu procedent del monestir de Santa Maria de Poblet*, dins «Lambard. Estudis d'art medieval», VII (1993-1994 [1995]), 89-117.

La peça inventariada amb el núm 1521 a París, Musée du Louvre, considerada procedent de València, ha estat identificada gràcies a un dibuix de Pau Milà i Fontanals, ara a Barcelona, Reial Acadèmia de Belles Arts de Sant Jordi, com a procedent de les tombes reials de Poblet (92-93); l'autora també identifica l'escena representada, la de 'córrer les armes', descrita en el *Llibre de les solemnitats de Barcelona* en fragment ací transcrit (96-97), i s'inclina a considerar que el dit fragment pertanyia a la tomba de Ferran d'Antequera (101 i 104). Encara que Pere Miquel Carbonell no pogué trobar en l'Arxiu Reial de Barcelona cap cerimonial de sepultura dels reis, ell mateix hi posà remei amb l'*Enterrament del rey Joan II a Poblet* (107-108), però en canvi escenes semblants són presents i documentades en sepultures de nobles (109-117).— J. P. E. [12802]

Jill WEBSTER, *Els franciscans i la burgesia de Puigcerdà. La història d'una aliança medieval*, dins «Anuario de estudios medievales», 26 (1996), 89-189.

A base de bibliografia tant de tema franciscà com cerdà, i de fons arxivístics sobretot de Puigcerdà, AHC, *Protocols notarials*, i *Llibres del consell*, completats amb alguna referència a Barcelona, ACA, *Canc., reg.*, i a Perpinyà, ADPO, l'autora, d'acord amb el títol, presenta un paral·lelisme entre l'empenta ciutadana, i sobretot mercadera, del segle XIV, i la dels convents franciscans, i la posterior crisi tant ciutadana com dels convents, que portà a la desaparició dels darrers; dins aquesta narració, podem assenyalar com a més pròximes al nostre anuari les pàgines farcides de dades arxivístiques relatives a deixes o a almoines per a la construcció de convent, claustre i església de framenors (103-123), les que informen d'ensopegades amb la inquisició (123-126), les dades sobre llibres del convent, coneguts per haver estat empenyorats (128), el certificat de la disputa entre un jueu convers castellà i un jueu cirurgià que s'hi convertí i s'anomenà mestre Pere (136-137 [però la frase «Juan de Buitrago de Castilla, resident a Puigcerdà, que va ser batejat cristià al convent de Sant Francesc», si hom només pot prendre per base de les informacions el document allí transcrit, ha d'ésser corregida, car ni consta que el dit Juan de Buitrago residís a Puigcerdà, car enlloc no és qualificat d'«habitator ville Podii Ceritani», i molt menys que hi fos batejat aleshores, ans consta al revés: «per baptis-mi lavacrum dudum conversus»; i molt menys que fos batejat en l'església de framenors]); segueixen dades sobre la crisi econòmica (138-141), sobre els estralls del terratrèmol del 1428 (141-143), i les repercussions de tot plegat en les clarisses (158-160 [cf. ATCA, XII (1993), 536-537, núm. 8308]), sobre els encàrrecs i les almoines del consell de la vila (144-145), i sobre famílies relacionades amb framenors (147-157). La pertanyença del convent de Puigcerdà a la província franciscana de Provença i a la custòdia de Narbona, si ja s'havia fet sentir en la crisi dels 'espirituals' del segle XIV (98-99), fou nefasta en el moment de la lluita entre reformats de l'observança de la Corona catalano-aragonesa i els conventuals francesos en el segle

XVI: de fet, la davallada fou imparable tant per a framenors com per a clarisses de Puigcerdà (161-167). Les darreres pàgines ofereixen llista dels framenors documentats de Puigcerdà, amb la respectiva indicació dels anys en què ho són (171-179); dels guardians (179-181), dels vicaris (181-182) i dels lectors (182); dels capítols del convent (182-184); de les clarisses (185-187), abadesses i vicàries (187); i dels capítols del convent (188-189); i dels [patri (sic! [patres]) sororum' (189).— J. P. E. [12803

Jill WEBSTER, *The Struggle against Poverty: Mendicant Life in Late Medieval Puigcerdà*, dins «Studies Burns», 335-344.

L'autora, a base d'alguns casos documentats a Puigcerdà, Arxiu Històric Comarcal, *Protocols notarial*, i ací resumits (339-342), propugna que successius flagells i atacs, des de la Pesta Negra fins al pas dels Comtats a França com a garantia atorgada al rei francès per l'ajuda oferta per ell a Joan II en la guerra entre ell i Catalunya, haurien provocat en el convent dels franciscans una forta davallada tant en nombre de religiosos (vint-i-dos abans de la Pesta, tretze el 1398: 342), com en recursos econòmics.— J. P. E. [12804

Pilar SÁNCHEZ, *Ribagorza a finales del siglo XVI. Notas sobre Antonio de Bardaxí y Rodrigo de Mur*, dins «Jerónimo Zurita. Revista de historia», núms. 65-66 (1992 [1994]), 37-52.

Sengles processos d'Inquisició Espanyola a càrrec dels dos senyors 'bandolers' (com tants d'altres en la Catalunya del pas del segle XVI al XVII) permeten de conèixer llurs activitats a ambdues bandes de la frontera amb França, a través de la qual exportaren cavalls i feren d'espies del rei i de l'esmentada Inquisició fins que, passada la casa de Navarra als hugonots, l'exportació de cavalls esdevenia més punible, car equivalia a enfortir possibles atacants en guerra religiosa i així aquells dos passaren d'agents a sospitosos encausats per la Inquisició. La base documental és representada pel procés del Bardaxí, conservat a Londres, British Library, *Egerton 1507, 1508, 1511*; pel de Mur, de Madrid, AHN, *Inquisición*, sobretot lligall 965, completat per d'altres de Saragossa, Archivo Histórico de la Diputación Provincial, *Inquisición 1567-1570*: «De una trayectoria tan agitada... destacaría... las particulares relaciones que mantuvieron con las diferentes justicias de la época. Fueron perseguidores al servicio del Rey, de la Inquisición y del duque de Villahermosa y a su vez fueron perseguidos por el Rey y por la Inquisición» (50); deu ésser particularment interessant la informació sobre possibilitats de col·laboració entre moriscos i hugonots i sobre l'espionatge en terres de França (39-42); subratllem la relació del Bardaxí amb el baró d'Erill, Felip d'Erill i d'Aymerich (51-52).— J. P. E. [12805

Pascual ORTEGA, *Societat i economia a la Ribera d'Ebre i la Terra Alta (1150-1350)*, dins «Butlletí de la Societat Catalana d'Estudis Històrics», VII (1996), 91-101.

Resum de tesi doctoral. [Els anteriors estudis de l'autor són ben coneguts dels lectors d'ATCA, p. e., VI (1987), 430, núm. 3375; VII-VIII (1988-1989), 461, núm. 4258; IX (1990), 437, núm. 5318; 482, núm. 54117; 488, núm. 5500; 490-491, núm. 5509; X (1991), 564-565, núm. 6618; XII (1993), 519, núm. 8246; XIV (1995), 392, núm. 9732; 464, núm. 9978]. Aquestes pàgines resumeixen l'estudi successiu dels següents temes: «l'ocupació militar de l'espai, la formació de la senyoria i l'organització social de l'espai que s'hi va esdevenir, l'explotació econòmica del territori, l'exercici del domini feudal, l'estructura del poder de la classe dominant i el desenvolupament organitzatiu de les comunitats populars» (91), i començant amb clara presa de posició: la conquesta de la Vall de l'Ebre és per ell interpretada «com a re-

sultat de l'expansió exterior d'una societat feudalitzada», entre les conseqüències de la qual «cal destacar la privatització de l'excedent que els sarraïns havien de satisfer» (92). Allò que més toca aquest anuari són les consideracions entorn les cartes de poblament; característiques de les primeres haurien estat «una clara vinculació senyorial,... la inexistència de les condicions més perceptibles i significatives de la servitud, tant personal com real, els censos que els frares exigien a canvi... dels drets sobre la terra,... no... excessivament elevats» (93); eren, doncs, cartes de poblament encaminades a afavorir l'arribada de nous pobladors; en canvi, les tres datades entre el 1280 i el 1295 incloïen la facultat d'arrancar terres, i, doncs, seguia efectiva la voluntat d'atracció de nous pobladors (96).— J. P. E. [12806]

Antoni PLADEVALL I FONT, *La pabordia de Palau, una dignitat i administració del monestir de Ripoll*, dins «Annals. Centre d'Estudis Comarcals del Ripollès», (1993-1994 [1995]), 33-88.

Exposició basada principalment en un «manuscrit de tamany foli, amb cobertes de pergamí simple, que consta de 80 folis numerats amb un total de 1.150 documents extractats, més dos petits quadernets de mig foli, relligats amb els anteriors, al final del manuscrit, el primer amb 115 documents extractats i el segon amb 119 documents» (34), datats entre el 931 i el 1606, recentment ingressat en l'Arxiu Episcopal de Vic (34-36), completat amb d'altra documentació procedent de l'Arxiu de la Mensa Episcopal, i capbreus, de Barcelona, BC, 1269-1272 (34). Recordada la divisió dels béns del monestir en pabordies (36-37), que la propietat de Palau consta delimitada el 936 i donada a Ripoll per la família comtal el 943 (38-39 i 84-85), i que el 1016 és documentada la capella i a darreries del mateix segle la pabordia (41), les pàgines següents apleguen les successives notícies entorn la capella, amb particular atenció a les dels dos darrers segles (43-52), i entorn la pabordia i els pabordes, alguns dels quals foren abats de Ripoll (52-60); assenyalen la notícia de la tensió a Ripoll entre monestir i vila entorn la constitució d'un consolat, que provocà la destrucció de la casa de la pabordia de Palau el 31 de març de 1363, en què foren destruïts els documents i la biblioteca (seixanta volums) del futur abar Ramon de Savarrés (53-55); les notícies relatives als béns de la pabordia són aplegades per pobles del Ripollès, la Plana de Vic i el Lluçanès, fins al Bages (60-79). Són transcrits en apèndix tres documents fundacionals dels anys 936, 943 i 990 (52-56).— J. P. E. [12807]

Francisco CASTILLÓN CORTADA, *El tesoro de la catedral altoaragonesa de Roda de Isábena*, dins «Jerónimo Zurita. Revista de historia», 69-70 (1994 [1996]), 7-37.

Aplec de notícies relacionades amb la presa de possessió del càrrec esmentat en el títol, amb els seus drets i obligacions, àmbit jurisdiccional, jurament, taxes i llista de tresorers; cada un dels temes és confirmat amb fragments documentals procedents de Lleida, Arxiu de la Catedral, *Prestatge VI. Protocols Notarials o Armari B. Roda* (8-11). La llista de tresorers coneguts abasta del 1090 al 1825 (11): segueixen llistes de percepcions de cada poble: Roda de Isábena, Terrantona, Jaro, Quadra de Toledo, Quadra de Palo, Caballera, Troncedo, la Puebla de Castro, Barbastre i d'altres (12-26). Són transcrits vuit documents de natura econòmica datats entre el 1216 i el 1293 (27-32); hi ha reproducció fotogràfica de tres (33-35) i croquis de la contrada (37).— J. P. E. [12808]

Pablo de la FUENTE [DE PABLO], *L'Església de Santa Maria extramurs de Roses*, dins «Revista de Girona», núm. 174 (gener-febrer 1996), 38-39.

Resum de tesi doctoral, en la qual l'autor estudia *Las fortificaciones reales del Golfo de Roses en época moderna*. El present resum no conté referències explícites a les fonts documentals, sí, però als successius projectes per a una església fora el Castell de Roses, necessària des del moment que tota la zona del castell fou ocupada militarment i fora nasqué el nou poble; durant el segle XVIII els projectes se succeïren segons que hom preveia que la nova església fos parròquia o només filial de Santa Maria intramurs del castell; però, destruïda aquesta en la Guerra Gran, s'imposà ja els darrers temps del segle XVIII l'opció a favor de la nova parròquia.— J. P. E. [12809]

José Enrique GARGALLO GIL, Miquel Àngel PRADILLA CARDONA, *De meteorología i astronomia populars: mostra de refranys de Rossell (Baix Maestrat)*, dins «Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura», LXXII (1996), 373-386.

Els adagis són agrupats en la secció de meteorologia, amb 21 unitats (374-383), i en la d'astronomia, amb 5 unitats (383-385); [algunes d'aquelles dites populars poden ésser anteriors al segle XIX]; en són donades les variants conegudes per obra d'altres paremiòlegs catalans, i exposat el sentit; hi ha bibliografia (385-386).— J. P. E. [12810]

Josep M. MARQUÈS I PLANAGUMÀ, *Nota sobre vicissituds de Santa Maria del Roure*, dins «Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos», 29 (1996), 159-175.

Amb motiu de la publicació d'un opuscle d'altri dedicat al priorat augustinà i al santuari del Roure, l'autor aplega les notícies ofertes per les seves *Escriptures de Santa Maria de Vilabertran* [cf. ATCA, XV (1996), 567-572] i moltes d'altres d'inèdites a Girona, ADG, i les agrupa sota els epígrafs: orígens, comunitat, concurrència de pelegrins, temple i annexos, el benefici eclesíastic, el mobiliari i les joies, la decadència del segle XVI, l'economia de la casa, el santuari popular, la construcció i ampliació de la capella, la confraria, i els pabordes. Al final, en apèndix, són transcrites les *Constitucions o ordinations de la confraria de nostra Senyora del Roure...* del 1672, d'ADG, *Manual 1762* (173-175).— J. P. E. [12811]

Sylvie CAUCANAS, *Moulins et irrigation en Roussillon du IXè au XVè siècle*, Lonrai, Centre national de la Recherche Scientifique 1995, 421 pp.

Llibre només conegut per la recensió signada per Georges Comet, publicada dins «Revue historique», CCXCVI/600 (1996), 441-442; i per la de Luis Pablo Martínez, publicada dins «Hispania. Revista española de historia», LVI (1996), 1166-1170, d'on resulta que la seva vàlua rau en l'«extraordinario dominio de las fuentes escritas, materializado en la depuración crítica, el control y el aprovechamiento exhaustivo de centenares de legajos, diplomas y cartularios custodiados en archivos y bibliotecas franceses y españolas» (1166) i en particular en la utilització dels documents de la *Procuració Reial* de Perpinyà, Arxiu Departamental dels Pirineus Orientals (1169).— J. P. E. [12812]

Laure VERDON, *Les revenus de la commanderie templière de Mas Déu (Roussillon) d'après le terrier de 1264*, dins «Annales du Midi», 107 (1995), 167-193.

Les dades del dit 'terrier' (Capbreu?) conservat a Montserrat i ja publicat, han permès a l'autora de determinar la suma dels drets percebuts i la distribució dels béns del Temple al Ros-

selló a mitjan segle XIII. Precisats els termes de ,villa - terminium - cellaria - castrum - mansus' (168-176), l'autora exposa en llur globalitat (176) i a la menuda, tant els rèdits del cultiu directe (178) com els de productes diversos percebuts en espècie (179-186); també els que corresponien a les diferents cases del Temple (192). Pujarien a 6.246 sous melgoresos i a l'equivalent de 380'54 tones d'ordi, 100'6 de forment, 150'84 de raïms, 162 quartons d'oli, 364 gallines, 50 oques, 9 porcs, 4 anyells, 115 ous, 80 emines de faves i 15 de pèsols (177). Hi ha croquis geogràfic dels comtats (169), sis gràfiques i tres quadres sinòptics (192).— J. P. E. [12813

Pep VILA I MEDINYÀ, *Joglars i ministrils al Rosselló a través de la documentació d'arxiu*, dins *Formes teatrals*, 231-236.

La documentació arxivística sobre joglars i ministrils ací recollida ha estat ja publicada en la seva major part i l'autor l'ha ordenada cronològicament, a voltes extractant les notícies, d'altres republicant-ne fragments. Els documents són principalment dels segles XIV i XV, sense manca'n-hi del XVI. Són esmentats Robert Català, Pere Turró, Bartomeu Sot, xerimaires de Perpinyà; Arnau de Verd, tamborí, Pere Pejau, grallaire, la cobla d'En Sampsó, mestre Arnald, Joan de País, Tomàs de Calmont, Pifet, Frecer, Nicle, Cibus, mestre Joan, Colf, En Prats d'Elna, En Bort, Colín Boysart, Jean Guy, Mathias Verdet i Johan Boysart, (a) Berdolet.— J. de P. [12814

Mònica FERRER, *El suport a l'arxiduc en els comtats del Rosselló i la Cerdanya durant els primers anys de la Guerra*, dins «L'Avenç. Revista d'història», núm. 206 (setembre 1996), 34-39.

La Guerra és la de la Successió a Carles II a començaments del segle XVIII; aquestes pàgines es basen sobretot en la documentació dels Arxius Departamentals dels Pirineus Orientals, de Perpinyà, i en estudis dels darrers anys. Entorn el 1706, el Consell Sobirà del Rosselló, que actuava basat certament en les *Constitucions de Catalunya*, però posades al servei de la sobirania francesa, encausà tant particulars com grups, acusats de parcialitat a favor de l'Arxiduc en la Guerra de Successió. En general, les autoritats franceses no estaven segures de la fidelitat dels rossellonesos o dels cerdans (38); desconfiaven, fins i tot, dels refugiats felipistes, que eren confinats vers l'interior de França. Ací són resumits els processos contra Jacint Mestres, encausat, entre nou punts, d'ésser contrari a la imposició de la llengua francesa en l'administració de justícia per edicte reial del 1700, i de negar legitimitat a Felip V per la simple raó d'ésser gavatx (36-37); contra Antoni Soler, Francesc Boher i F. Cortià, del Conflent, per conspiració contra Felip V i per haver recrutat miquelets; hi ha més casos de complot i de col·laboracionisme (38). Passats els primers anys, el perill s'anà morfonent, però persistí la sintonia entre les dues bandes de la frontera.— J. P. E. [12815

Michel BRUNET, *Droit de parcours et «enclosures» dans le Roussillon du XVIIIe siècle*, dins «Annales du Midi», 107 (1995), 219-229.

Entorn el 1790, la llana d'uns 250.000 caps de bestiar era per al Rosselló el capítol principal d'exportacions, entre 800.000 i 900.000 lliures anyals, per damunt el vi (entre sis i set-centes mil lliures anyals) i el gra (unes 500.000 lliures anyals). Després d'una exposició del costat humà de la ramaderia amb les seves malfiances i les formes de copropietat i cogestió (el majoral d'un ramat gros hi podia incloure quaranta ovelles seves, vint de cria i vint vasives), conegudes pels ADPO (220-222), l'autor recorda el dret de pas tradicional de Catalunya i àdhuc certes modalitats barcelonines, aplicables als comtats, i els nous problemes, sobretot el

de cotiu o d'apropriar-se de part o de tot un empriu comunal per a ús privat (224). Però el 1769 era publicat l'*Edit du roy portant abolition du droit de parcours et permission de clore les terres, champs ou heritages dans la province du Roussillon*, amb el qual hom, d'acord amb les tesis dels fisiòcrates, passava d'un pasturatge extensiu i comunitari a un d'intensiu i individual, dins closos (225: ja el 1752 l'intendent Bertin s'atreví a una primera prohibició del pas tradicional, però els prohoms de Perpinyà foren els capdavanters en la defensa dels drets immemorials i l'autoritat determinà que tot clos deixés una entrada oberta, cosa que invalidava la decisió Bertin, 227). L'*Edit* reforçà la fractura entre agricultors i pastors i encara el 1789 determinaria el resultat de les eleccions als 'États généraux'; les exportacions de llana s'haurien reduït la meitat (228); les queixes dels pobles, ramaders, també arribaren a les mateixes portes de la Revolució Francesa (229).— J. P. E. [12816

Fernando PINGARRÓN, *El retablo mayor de la Iglesia parroquial de San Valero y San Vicente de Ruzafo. El contrato de su construcción con el escultor José Cuevas en 1699*, dins «Archivo de arte valenciano», LXXV (1994 [1995]), 55-63.

Presentació, que subratlla l'abundància de decoració vegetal d'aquell altar barroc, destruït l'any 1936 (56: fotografia) i transcripció de les *Capitulaciones del retablo que se ha de fabricar en la... Yglesia Parroquial... de Ruzafo...*, conservat a València, ARV, *Protocolos notariales. Manuel Molner*, núm. 4253 (57-61), dins les quals hi ha un apartat per a les *Capitulaciones del Tabernáculo del Sagrario* (58 ss.). Hi ha en les notes notícies familiars d'aquell escultor, tretes del seu testament, conservat a València, Arxiu del Col·legi del Corpus Christi, *Protocolos notariales. Josep Francesc Inglada*, núm. 4273, amb reproducció de la seva signatura (62).— J. P. E. [12817

Plàcid PÉREZ PASTOR, *L'hospital de pobres de la vila de Sóller: els primers anys d'existència (1322-1450)*, dins «Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana», LII (1996), 21-43.

Recordada la discussió de quin era el gruix percentual de 'pobres' en la societat mallorquina medieval, l'autor es proposa «d'analitzar la dotació i el sistema d'administració i el finançament d'un hospital de pobres, el de Sóller» (22), a base de documentació tant del mateix Sóller, Arxiu Municipal, com de Ciutat de Mallorca, ARM, *Notaris*, sis peces de la qual, dataes entre el 1322 i el 1463, són transcrites en apèndix (37-43). Unes donacions inicials en feren possible la construcció; l'hospitaler, elegit pels Jurats municipals, tenia la responsabilitat d'administrar-lo, mirant que no es perdessin les donacions, en particular les testamentàries (29-30), ni els censals. Hi ha dades sobre els sis hospitalers del segle XIV, essent ben interessants les relacionades amb Jaume Feliu, implicat casualment en una brega que ha deixat constància en ambdós arxius esmentats (25); també les notícies de la distribució i parament de l'hospital (30-34). Hi ha bibliografia (35-36).— J. P. E. [12818

Xavier PUIG I ORTIZ, *Francisco Andreu i Castellà (Sanaüja 1786 - Barcelona 1853), músic segarrenc*, dins «Miscel·lània cervantina», 10 (1996), 71-96.

L'únic element d'aquest article que entra en les nostres pàgines és la partida de baptisme, ací transcrita, de Sanaüja, Arxiu parroquial, *Bateigs*, V (72); també hi entren algunes notícies de mestres seus a Barcelona, on ja devien actuar a darreries del segle XVIII (73).— J. P. E. [12819

GRUP ERDOC, *Els capítols de fundació de l'Hospital de Santa Magdalena (s. XV). Presentació del text*, dins «Finestrelles», 7 (1995), 17-35.

Presentació i transcripció del document conservat a Barcelona, ACA, *Canc., reg.* 3802, en la seva part central escrit en català, que confirmava amb autoritat reial la fundació de l'Hospital de Santa Magdalena a Sant Andreu de Palomar el 1487 (19-29); hi ha reproducció de les corresponents pàgines del registre (29-31), resum de les condicions fundacionals (32-33) i bibliografia (34-35).— J. P. E. [12820]

Alba RODRÍGUEZ LÁZARO, *La vila de Sant Cugat del Vallès a l'època baix medieval*, dins «Gausac.

Grup d'Estudis Locals de Sant Cugat del Vallès», núm. 9 (desembre 1996), 51-64.

L'autora s'ha informat en bibliografia anterior per a reconstruir la situació de Sant Cugat del Vallès en la Baixa Edat Mitjana, informació que constitueix el marc per al *Capbreu del 1402-1406*, conservat a Barcelona, BC, ms. 1136, completat amb una taula del contingut. El cos del volum són els cent vint-i-set reconeixements de senyoriu a favor del paborde major del monestir; l'autora és més interessada en les notícies relatives al casc de la població, que troba en vint-i-sis de les actes (54) i li permeten de configurar la situació urbanística amb set carrers, un carreró i dos camins cap a Barcelona i a Sabadell, respectivament, i conèixer els noms d'algunes persones (57). És transcrita una de les actes (62-64); hi ha bibliografia (62).— J. P. E. [12821]

José Antonio GÓMEZ SANJUÁN, *La falsa' iglesia románica de Sant Mateu*, dins «Archivo de arte valenciano», LXXV (1994 [1995]), 11-19.

Hom havia suposat durant un quant de temps que abans de la conquesta existia una església «mossàrab» a Sant Mateu i que després en fou construïda una altra; però el primer esment és del 1257, i documents successius de Bonifaci VIII (que obligava a alçar un temple cristià, per tant no n'hi havia) i d'altres integrats en el *Llibre de Privilegis de Sant Mateu*, completats amb l'estudi arquitectònic de les successives fases de l'actual església de Santa Maria, porten l'autor a afirmar que a Sant Mateu hi hagué «un temple «primitivo» que no era otra cosa que una mezzquita consagrada al culte cristià» (15) i, que, per tant, mai no calgué construir un temple d'estil romànic (18).— J. P. E. [12822]

Raül PÉREZ I POZA, *Sant Pere de Rodes: un capbreu del 1419*, dins «Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos», 29 (1996), 99-157.

Dues parts són distingibles en aquestes pàgines: la presentació del *Capbreu de l'Estanyol, Pedret i Vilanova*, poblacions pròximes a Castelló d'Empúries, en el qual els quaranta-dos emfiteutes d'aquests pobles reconeixien el senyoriu de seccions o oficis diversos Sant Pere de Rodes, document conservat a Barcelona, ACA, *Monacals d'Hisenda* 968, dins la qual destaquen les explicacions dels càrrecs d'un monestir medieval (102-105) [però, el cambrer, era realment «l'encarregat de proveir els monjos de roba i parament de la casa» (103)? No seria el paral·lel del cambrer papal i, doncs, l'administrador de les finances del monestir?], l'intent de col·locar el capbreu en el marc històric contemporani (105-108), i l'explicació de la terminologia tècnica pròpia dels capbreus (108-122); després de la llista dels topònims (123-124), la segona part presenta en llarg quadre global una visió de cada reconeixement de domini eminent, on consten el capbreuant, la seva propietat útil, la localització, el cens, d'altres indicacions i el foli que ocupa en el fascicle (125-157). [Quant a la designació de «lletra aragonesa» (101), encolomada a Francesco Casula en publicació del 1967, l'autor faria

bé: a) d'informar-se si el mateix professor reconegué després que la denominació havia d'ésser la de ,lletra catalana'; i b) d'atendre's a la donominació que en dóna la documentació d'aquell segle, sobre la qual pot veure ATCA, III (1984), 402, núm. 1581].— J. P. E. [12823

Núria CAÑAMERAS I TOMÀS, *Restauración del retablo de Sant Pere de Sorpe y la talla policromada de Sant Pere*, dins «XI Congreso de Conservación y Restauración de Bienes Culturales». Castellón 3, 4, 5 y 6 de Octubre de 1996. Vol. II, Castelló, Diputació 1996, 1003-1009.

Tres de les reproduccions fotogràfiques corresponen a estadis diversos de restauració d'una taula que representa la discussió entre Simó Mag i sant Pere, al terra del qual són pintats tres llibres oberts on consten les ratlles escrites (1006-1007).— J. P. E. [12824

Josep M. VILA I CARABASSA, Marina MIQUEL I VIVES, *Estudi d'una matriu de segell medieval procedent de l'església de Sant Ponç de Corbera*, dins «Acta historica et archaeologica mediaevalia», 16-17 (1995-1996), 291-294.

En excavació practicada l'abril del 1990 fou descoberta la matriu d'un segell, que conservava part d'inscripció: ,Signum Arnaldus: Matero'; documentat un homònim, monjo de Sant Pere de Casserres el 1239, i un Arnau, prior de Sant Ponç (filial de l'anterior) 1256, els autors es pregunten si són la mateixa persona. Hi ha reproducció fotogràfica de la matriu i de la seva marca (294).— J. P. E. [12825

Josep Antoni LLUESMA I ESPANYA, *Toponímia de Santa Coloma de Farners*, dins «Quaderns de la Selva», 9 (1996), 139-171

Pàgines basades en el *Capbreu de Sant Pere Cercada 1562-1588*, de Santa Coloma de Farners, AHC, *Protocols notarialis*; hi ha anàlisi material del volum, amb reproducció de filigranes (141-143), indicació de punts de referència cartogràfica i historiogràfica (144-145), i llista alfabètica dels topònims documentats en el dit capbreu (148-166). Hi ha bibliografia (167) i quatre croquis indicadors de l'hàbitat, dels hidrònims i de les vies de comunicació (168-171).— J. P. E. [12826

Francesca ESPAÑOL I BERTRAN, *Reial o abacial? El palau de Santes Creus revisat*, dins «Estudis històrics i documents dels Arxius de Protocols», XIV (1996), 167-186.

L'autora dóna resposta a la pregunta del títol mitjançant l'anàlisi arquitectònica d'alguns elements del mateix edifici (168-173) i aporta un document trobat a Madrid, AHN, *Clero. Santes Creus*, ací transcrit (185-186) que fa conèixer mestres d'obres i ajudants diversos treballant a Santes Creus el 1388 (185-186); quant a la naturalesa del dit palau, l'autora, tenint en compte la documentació ja publicada, i amb la reserva d'allò que pugui aportar l'estudi de l'heràldica reial (183), es decanta a considerar que el dit palau era la ,sala dels abats', tot i que durant les estades del rei fos ocupada per aquest, raó per la qual una de les finestres era denominada «la finestra del rey».— J. P. E. [12827

Miquel BORRELL, *L'endeutament municipal selvatà en la primera meitat del segle XVIII*, dins «Quaderns de la Selva», 9 (1996), 103-113.

Després de la Guerra de Successió, l'economia dels comuns o de les universitats coneguda per protocols notariais (Girona, AH, *Notaria de Santa Coloma de Farners*; ACA, *Reial Audiència, Cartes acordades*; i el *Llibre de notes de Joan Esteve i Llandrich*, de propietat familiar Esteve, de Santa Coloma) es trobava fortament endeutada, situació que empitjorà pels nous tributs derivats de la *Nova Planta*; ací tenim les quantitats que devien diversos pobles de comarques gironines (105); els comuns es veieren obligats a empenyorar les entrades als censalistes, cap a mitjan segle XVIII la situació era insostenible i proposaren nous tributs igualitaris, com el redelme que hauria gravat totes les propietats, també les dels privilegiats; ací hi ha dades concretes de Santa Coloma de Farners (106-109) i de Riudarenes, aquestes reduïdes a quadre (109-112).— J. P. E. [12828

Juan CORBALÁN DE CELIS Y DURAN, Helios BORJA CORTIJO, *Los Vallterra y la Capilla del Salvador: nuevas interpretaciones*, dins «Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura», LXXII (1996), 179-188.

A base de documentació de Sogorb, Archivo de la Catedral, *Administración y Contabilidad racional* i *Protocolos notariales*, i de València, ARV, *Reial Audiència. Governació*, i *Mestre Racional*, resumida en setze registres relatius a sepultures (183-185), els autors formulen la hipòtesi que el sarcòfag per a un matrimoni de la capella del Salvador en la dita catedral correspon als pares d'Ènec de Valtierra (182), bisbe de Sogorb fins al 1387, i després metropolità de Tarragona, que fou construït a primeries del segle XV. Hi ha tres fotografies del sepulcre (186-187) i reproducció de l'escut dels Heredia (188).— J. P. E. [12829

Jordi BERTRAN, *Espectacles itinerants i processons a la ciutat de Tarragona en l'època medieval*, dins *Formes teatrals*, 33-38.

Basant-se en textos i estudis que cita, l'autor detalla els espectacles tarragonins que acompanyaven les dues grans processons del Corpus i de Santa Tecla: dances gremials, el bestiar i els seus antagonistes, els personatges bíblics, les figures hagiogràfiques, els jocs o representacions al·legòriques, les roques o castells, els entremesos i els balls parlats. Se subratlla l'origen religiós de tots aquests elements i la seva evolució posterior, on l'espectacularitat pesa sobre l'element religiós inicial. Amb la introducció de la paraula a partir del segle XVI, s'operà una revolució: «l'home com a tal adquireix una importància en la representació que no havia tingut fins aleshores».— J. de P. [12830

Manuel SALAS I FLOTATS, *Les obres d'emmurament de la vila de Tàrraga (1366-1370)*, dins «Urtx. Revista cultural de l'Urgell», 9 (1996), 81-96.

Encara que l'Arxiu Municipal de Tàrraga no posseeix ara els llibres on les dites obres constaven a la menuda (*Llibres de les obres, Llibres de claveria, Llibres de multes*), el *Llibre de consells*, 3, conté l'acta del 28 de febrer del 1366, dins la qual consten les condicions que hom establí per a la continuació de les obres dels murs, ací resumides (84-86) i transcrites (89-91), amb particular atenció a les condicions econòmiques i a la plega de les contribucions corresponents, diverses per a les tres mans (85). Hi ha bibliografia (92) i quatre pàgines de reproduccions del croquis emmurallat (93) i de fotografies de detalls actuals d'aquella muralla (94-96).— J. P. E. [12831

Camil·la MINGUELL CARDEÑES, *La creu del Pati de Tàrraga. Una obra de l'escultor Pere Joan*, dins «Urtx. Revista cultural de l'Urgell», 9 (1996), 117-134.

Una part d'aquest article aplega els primers esments a creus monumentals del 978 ençà (119-120) i una altra sintetitza les publicacions que han aportat les dades documentals relatives a l'activitat de Pere Joan en les terres de la Corona catalanoaragonesa entre el 1416 i el 1458, moltes d'elles per intervenció de l'arquebisbe Dalmau de Mur (123-124). Hi ha bibliografia (124).— J. P. E. [12832]

Ramon MIRÓ i BALDRICH, *La celebració de Corpus a Tàrraga entre els segles XV i inicis del XVII*, dins «Urtx. Revista cultural de l'Urgell», 9 (1996), 163-201.

L'autor ha aplegat en sèries diverses de Tàrraga, AHC, *Llibres del Consell*, *Llibres de comptes del Consell*, i *Llibres d'albarans*, les anotacions, algunes d'elles extenses, corresponents a quaranta-un anys entre el 1438 i el 1621, relatives a les decisions o actuacions municipals per a la festa o la processó de Corpus (176-200). Les dites anotacions, on consta que sempre foren llogats joglars, són sintetitzades en les pàgines inicials, d'on el mateix autor dedueix que les manifestacions paral·leles com els entremesos o castells tocaren cim durant la segona meitat del segle XV (174-175); el 1591 les dues autoritats, civil i eclesiàstica, elaboraren l'*Ordinació de la processó de Corpus feta pels paers, degà i capitans de la Comunitat de Preveres*, ací transcrites (190-191).— J. P. E. [12833]

Manuel MARTÍNEZ GÓMEZ, *Una aproximació als propis i arbitris de Tàrraga (1765-1809)*, dins «Urtx. Revista cultural de l'Urgell», 9 (1996), 219-236.

La sèrie *Notas y asuntos del común y propios y arbitrios de Tàrraga (1760-1808)*, de Tàrraga, AHC, completat amb d'altra documentació ja publicada, ha estat la base del present estudi. Recordat el concepte de 'propis i arbitris', llur successiva integració en l'economia de la Universitat de Tàrraga del temps de Jaume I ençà (222), i llur localització dins el terme (223), l'autor estudia els resultats econòmics i la significació de cada un d'ells cada any dins el conjunt; en general augmentaren de forma significativa entre el 1772 i el 1782 i després començaren de minvar (224). El conjunt de dades és concentrat en quatre taules i quatre gràfiques (229-236).— J. P. E. [12834]

Roger SANJUAN i DOMÈNECH, *Romiatges terrassencs a Montserrat. 973 anys*, Terrassa. Federació de Cristians de Catalunya 1996, 150 pp.

Publicació només coneguda per referència, de la qual, però, consta que conté un aplec de totes les pelegrinacions de terrassencs a Montserrat, documentades d'ençà del 1022, en què ho és la primera.— J. P. E. [12835]

Daniel RUBIO i MÀNUEL, *Terrassa dins el mercat creditici a llarg termini de Barcelona (segle XIV)*, dins «Terme», 11 (novembre 1996), 30-34.

En aquestes pàgines coexisteixen les explicacions teòriques de conceptes (p. e., censal, violari) amb la informació de situacions documentades, com la que la referència més antiga a un censal mort a Terrassa es trobaria en la lletra ací transcrita (34) de Pere el Cerimoniós als prohoms i universitat de Terrassa agraint-los la redempció de drets reials venuts a Pere, Jau-

me i Ferrer de Gualbes, d'ACA, *Canc.*, reg., 875, i alliberant-los durant un trienni, fora de casos excepcionals, d'host, exèrcit i cavalcada (31); d'altra banda, informa d'un escorcoll en fons notariais de l'AHPB, de l'AHCB, de ACB i d'ACA, *Canc.*, sèries *Venditionum*, *Solutionum* i *Gratiarum*, on han estat aplegats per als anys centrals del segle XIV, 1613 contractes de censals, vint-i-dos dels quals corresponen a barcelonins que invertien a Terrassa, ací analitzats i reduïts a cinc gràfiques (32-33).— J. P. E. [12836]

Bernat HERNÁNDEZ, *Deute públic i elit política a Terrassa durant la segona meitat del segle XVII*, dins «Terme», 11 (novembre 1996), 37-45.

Objectiu d'aquestes pàgines és el d'observar la interrelació entre sectors dels grups dirigents i interessos econòmics i socials de la comunitat, a base de documentació de Terrassa, AHC, *Llibres dels consells*, *Protocols notariais*, *Documents històrics*, *Memorials*, etc., i de Barcelona, ACA, *Consell d'Aragó*, o ADB, *Visitationum*. Resposta a una acusació, les noves *Ordinacions per al govern de Terrassa* promulgades pel virrei, exigien substituir noms vells per d'altres de nous a l'hora de la insaculació per a càrrecs municipals; els favorables a complir foren acusats de 'difamadors' i les coses continuaren igual; esquema que es repetí després de la Guerra de Successió (38). El gran problema comunitari era el deute públic i la impossibilitat de pagar-ne capital o interessos; foren establertes concòrdies a l'efecte els anys 1659, 1670 i 1702, que tota autoritat municipal jurava complir (40); afectaven els drets de la vila sobre serveis com l'arrendament de les carnisseries o les noves imposicions com el vintè; els negociants que havien llogat aquestes percepcions s'anaren fent un lloc entre els consellers (41), que exercien el càrrec amb considerable impunitat: «no es realitzaven definicions de comptes, les talles no eren equitatives, no s'executaven les resolucions del Consell; existia una manifesta parcialitat en el cobrament, els terminis i els mitjans de pagament dels impostos per part dels particulars» (41); no és estrany que existissin protestes públiques (42), però «davant aquesta situació, els diferents mecanismes d'intervenció reial sobre el govern de la Universitat de la vila de Terrassa foren debades» (43). Hi ha reproducció d'alguna portada i de pàgines de documentació contemporània.— J. P. E. [12837]

Xavier TORRES I SANS, *La Vall de Torelló als segles XVI i XVII: una història de paraires i bandolers* (L'entorn, 28), Vic, Eumo editorial 1995, 190 pp.

L'autor defineix aquestes pàgines de «repertori de temes locals no pas exhaustiu» (13) entorn les tres parròquies de la Vall de Torelló, i encara vistos a contrallum de «l'evolució general catalana, l'àmbit comarcal i el marc urbà de la ciutat de Vic» (14), a base de fons del mateix Torelló, arxius municipal i parroquial; de Vic, arxius episcopal, municipal, cúria fumada, notarial i de la veueria; de Barcelona, ACA, *Reial Audiència*, *Consell d'Aragó*, i *Canc.*, reg.; d'Arenys de Mar, Arxiu Fidel Fita (13.14). El primer capítol és dedicat a la demografia, que hauria passat de 88 focs el 1515 a 441 el 1717 (20); les dades numèriques són sintetitzades en vuit quadres i tres gràfiques (17-29). L'agricultura visqué com arreu una època d'empenta en part per la immigració de gavatxos (31), i es traduí en un formigueig d'iniciatives de petit abast tendents a l'arrancada de noves terres (25-38); però hom passà dels establiments als arrendaments de camps sols, en general per quatre anys i a parcel·la (38-39), per iniciativa de negociants i paraires (41); essent terres novament explotades, propiciaren els conflictes entorn la tributació o el delmatge (42-43); en canvi, el retrocés de la vinya ja era imparable (43). També fou època de franca expansió dels oficis, amb naixement de gremis nous (47-48) i de paraires que arribaven a mercaders, sols o formant companyies, amb casos extrems d'immigrats que en dues generacions arribaren a ciutadans honorats de Barcelona (50-54); els torellonencs mantenien connexió amb el grup de Narcís Feliu de la Peña i foren austriacistes

(58-59). Els dos capítols següents ens col·loquen en el terreny de l'especialitat de l'autor, el de les bandositats entre nyerros i cadells a la Plana de Vic, on Torelló era feu nyerro reconegut (74-75), i on d'entre els cadells despuntava En Trucafort, que durant cinc anys —1611-1616— substituïria En Perot Rocaguinarda (79-102); remarquen una de les fonts d'aquesta part: el *Procés a càrrec de Francesc Robuster, bisbe de Vic*, valedor dels cadells, de l'AHPB; en una de les pàgines assistim a l'impensat espectacle d'un bandoler corregint el text d'unes cobles (85), i en altra llegim una lletra exigint un rescat (94). El 1623 la baronia d'una part del terme era venuda pels Aitona o Montcada a Miquel Joan de Granollacs, cosa que derivà en litigi entre aquest i els nous vassalls, conservat a Vic, Arxiu del veguer (103-110). Els abusos dels exèrcits del rei de Castella desembocaren primer en aldarulls populars i després en la Guerra dels Segadors (111-122), i encara en l'actuació posterior dels miquelets fins a llur desfeta el 1659 (123-139). Un primer apèndix conté quinze arbres genealògics (147-160); el segon, deu transcripcions de fragments contemporanis, entre les quals hi ha les llistes dels aquadrillats amb En Trucafort (166-168) i la dels miquelts (175-179).— J. P. E. [12838

Silvino BENEYTO TASSO, *Guia històrica descriptiva de la villa de Torrent*. 1912, dins «Torrens. Estudis i investigacions de Torrent i Comarca», 9 (1996), 15-284.

Aquestes pàgines només poden entrar en el nostre anuari per llurs possibles referències a textos o documents anteriors al segle XIX. En realitat, ja en les pàgines inicials, els editors resumeixen la biografia de Silví Beneyto, i en presentar l'obra ara publicada, subratllen el fet de basar-se en documentació tant de Torrent, arxius municipal (sobretot el fons de capbreus), parroquial i de protocols notariais (els dos darrers destruïts el juliol del 1936), com de València, ARV, Arxiu Diocesà (en gran part tmbé destruït), i Arxiu del Patriarca (9-13); l'original de la *Guia històrica...*, ara publicada, és a València, Biblioteca Pública Nicolau Primitiu. Les primeres pàgines transcriuen i tradueixen al català la concessió de Torrent a l'Orde de Sant Joan de Jerusalem per Jaume I el 1232, i resumeixen la sentència arbitral del bisbe de Lleida sobre repartiment de delmes i primícies (25-26); a continuació trobem traducció castellana de la carta de poblament del 1248, de València, ARV, *Justícia civil* (27-30), seguida de llista dels comandadors locals, amb indicació de la font on són documentats, i partida de baptisme d'un batejat en la mateixa població (32-34). Segueixen una rècula de transcripcions: de l'església parroquial i les seves capelles, amb descripció de l'arxiu parroquial desaparegut (67-68), i reproducció d'un autògraf de sant Tomàs de Villanueva (49), del convent de Montisíó (73-79), de l'ermita de Sant Gregori amb la memòria del pas de sant Lluís Bertran (81-88), de l'ajuntament (95-101), amb particular atenció als fons de l'arxiu (98), a la creu de Pere Mora (113-114). Venen una sèrie de capítols amb notícies de bòviles, d'una troballa de quaranta-set monedes romanes el 1899, d'escuts nobiliaris en cases de la població (117-120), d'aigües (121-125: a 122, nota 137 hi ha notícia d'una religiosa, sor Vicenta Castell, que deixà dues obres escrites), i del nombre d'habitants de la població (cinquanta caps de casa en la carta de poblament, 388 habitants el 1646, 518 cases en tot el terme el 1726). Els capítols finals ens presenten els antropònims (131-132), amb particular atenció als fills il·lustres, entre els quals hi ha autors com Vicent Guerau d'Arellano (135-136) i Joan Bta. Llàzer (136-137); denominacions de torre, portes i murs, i toponímia documentada amb indicació de les respectives fonts on ho és (215-244). En general, cada un dels temes és il·lustrat amb documentació anterior al segle XIX, si n'hi havia al començament del nostre segle.— J. P. E. [12839

Vicent GARCIA EDO, *Els primers establiments del Col·legi de Notaris de Tortosa (5-VI-1507)*, dins «Estudis històrics i documents dels Arxius de Protocols», XIV (1996), 241-258.

Les primeres pàgines informen de la documentació institucional del Col·legi de Notaris de Tortosa, coneguda fins ara, i de la darrerament trobada en l'arxiu d'aquella Catedral, ara *Papers solts, caixa I/1*; un d'aquests documents és l'anomenat *Stabliments de la Confraria de la Gloriosa Sancta Catherina del Art de la Notaria*, del 1507; recordat l'esquema dels articles (243-244), en són resumits els capítols principals (constitució, actes comuns, priors i col·legiats) (245-249); la transcripció del text ocupa les pàgines 251-258.— J. P. E. [12840]

Josep VERT i PLANAS, *El poble d'Ullà a l'Alta Edat Mitjana*, dins «Annals de l'Institut d'Estudis Gironins», XXXVI (1996-1997), 1521-1535.

Resum d'història i de geografia dels entorns d'Ullà, amb esment dels bisbes emporitans, dels quals hom té notícia, de l'estat i del patrimoni de l'església, i dels preceptes carolingis referents a Ullà.— J. de P. [12841]

Francesc FITÉ i LLEVOT, *Consideracions sobre el romànic en l'àmbit del comtat d'Urgell*, dins *El Comtat d'Urgell*, 119-148.

L'art romànic, particularment en la zona estudiada (croquis geogràfic: 122), hauria estat vincular a dos fenòmens històrics: el desplaçament de la frontera entre terres de cristians i de sarraïns vers migdia i ponent; i la implantació de canòniques regulars, punt en el qual, tot i no ésser-ho, hi ha atenció particular a l'abat de Ripoll i bisbe de Vic, Oliba (129-131); tota l'exposició es basa en bibliografia entorn aquests dos temes, fora d'algunes referències a testaments, on consten algunes deixes a constructors (140: Lleida, Arxiu Capitular, *Fons d'Àger, calaix 171*, pergami 145) o a pintors de retaules (146-147: La Seu d'Urgell, Arxiu Capitular, ed. Cebríà Baraut).— J. P. E. [12842]

M. Àngels SANLLEHY i SABI, *Comunitats, veïns i arrendataris a la Val d'Avan (s. XVII-XVIII): dels usos comunals a la dependència econòmica*, dins «Pedralbes. Revista d'història moderna», 16 (1996), 189-197.

Resum de tesi doctoral, els resultats de la qual l'autora havia ja resumit i publicat en un altre marc i són coneguts dels lectors d'ATCA, XV (1996), 727, núm. 11108. Assenyalem, però, la llarga llista d'arxius, públics i privats, als quals ha fet extensiva la seva recerca (190-191).— J. P. E. [12843]

Rafael NARBONA VIZCAÍNO, *El Nueve de Octubre. Reseña histórica de una fiesta valenciana (ss. XIV-XX)*, dins «Revista d'Història Medieval», 5 (1994), 75-106.

Resumits els fets de la darrera batalla per a la conquesta de València (232-234), en complir-se llur primer centenari el Consell de València decidí celebrar la festa de Sant Denis (236: de València, AM, *Manuels de Consells*, A-3) en sentit d'acció de gràcies per haver tret la ciutat del poder dels infidels (236-237); després s'anà configurant com a afirmació de la consciència ciutadana (239) i com a festa patriòtica, marc on nasqué la llegenda de Sant Jordi lluitant contra els sarraïns en la batalla del Puig (240). El 1428 els jurats demanaven al rei que fos festa de guardar (241) i la completaven amb repartiment de llaminadures i amb focs d'artifici ja des de la vespra (243). El 1538, segurament perquè minvava la importància política de València, augmentà la litúrgia festiva tant popular com oficial, aquesta amb el trasllat de la bandera i la processó més solemne, en la qual pujava de categoria el lloc dels representants del poder reial

(246-247); la intervenció de Pere Anton Beuter en el sermó (i en la posterior història), sota imatges de l'antiguitat recolzava l'autoritarisme reial i la hispanització contra les llibertats forals (249-250). El 1638 (quart centenari) la ciutat encomanà a Marc Antoni Ortí el llibre que perpetués el record d'una celebració, que acompanyava la definitiva degradació de la sobirania política, i esdevenia «acto de afirmación de la católica monarquía definitivamente triunfante sobre el Islam», feia poc expulsat de València (252); hi hagué entremesos teatrals (255), jero-glífics, inscripcions i poemes a honor de la conquesta i d'altres lloant els respectius oficis (256); el sermó de Gaspar Blai Arbuixec no fou publicat fins al 1704 (258). El 1696 la celebració era codificada en el *Llibre cerimonial de la ciutat* (259). Després del trauma de la *Nova Planta* (260-264), la crònica de Josep Vicent Ortí permetia de copsar la continuïtat commemorativa en el pla religiós, paral·lela a la reconstrucció artificial de la festa en el pla polític (267): foren prohibides les expansions populars a base de pólvora (266, nota 50), el sermó d'Esteve Bru ja no fou imprès (267), i no assistiren als actes principals ni el Capità General, ni els bisbes de València i Sogorb, ni la Confraria de l'aristocràcia local (266, nota 49-269): «la bandera derrotada y la tropa vencida, sus símbolos y emblemas, a la postre eran loados por los propios vencedores» (269); el suprimit Centenar de la Ploma, reconstruït a cuitacorrents «se había convertido en compañía de opereta» (270) [les pàgines següents cauen fora els nostres límits cronològics].— J. P. E. [12844]

José Vicente CABEZUELO PLIEGO, *Reflexiones en torno de la procuración como instrumento de la acción regia para el gobierno político del Reino de Valencia 1239-1348*, dins «Anales de la Universidad de Alicante. Historia medieval», 10 (1994-1995), 21-34.

L'autor defineix aquestes pàgines de resum o extret de les conclusions de la seva tesi doctoral sobre *Poder público y administración territorial en el Reino de Valencia. 1239-1348. El oficio de la Procuración*; hi veiem el pas que va dels lloctinents reials en el temps de Jaume I, a la concentració de funcions en el Primogènit per Jaume II el 1309, a la divisió fracassada de les governacions en zones jurisdiccionals per Pere el Cerimoniós i al retorn a les vicesgerències sota la Governació General del Primogènit el 1363; i som informats dels camps d'actuació pública de les dites Procuració i vicesgerències. Hi ha bibliografia (31-34).— J. P. E. [12845]

Francisco Javier PALAO GIL, *La legislación foral valenciana en materia de amortización eclesiástica: estudio normativo*, dins «Anuario de historia del derecho español», LXIII-LXIV (1993-1994 [1995]), 787-845.

L'autor concentra el seu estudi en tres moments: l'inicial dels *Furs de Jaume I* (789-798), el de les modificacions introduïdes durant el segle XIV (798-808) i el dels segles moderns (809-845). Ja el 1261, el rei En Jaume dedicava cinc dels *Furs de València*, IV, XIX, a controlar i mantenir controlats els béns amortitzables; les disposicions afectants els cavallers caigueren aviat en dessuetud, però les relatives als eclesiàstics es mantingueren i crearen constantment problemàtica. Els *Furs* determinaven que els béns de realenc o seents, deixats en herència a església o lloc religiós, serien venuts i els diners donats als beneficiaris; els dits béns tampoc no podien passar d'un clergue a un altre, ni en cas d'«ab intestato». Però ja el 1329, el braç militar rebia dret d'augmentar per compra els propis béns seents, els quals, però, no podien arribar a mans eclesiàstiques; els béns d'aquests, de més a més, foren sotmesos a la peita; però ja el 1403 els clergues també podien adquirir nous béns seents, àdhuc «ab intestato». I els segles XVI-XVII s'imposà la tendència a delimitar en el camp determinat pels *Furs* les prescripcions restrictives i a legalitzar els altres pressupòsits (p. e., quant a confiscació per al fisc reial); el 1585 (Cort de Montsó) era acceptat que béns seents de realenc passessin «ad invicem et vicissim» d'uns eclesiàs-

tics a altres; i el rei Felip IV confessà la seva impotència a frenar l'augment dels béns amortitzats (816). A continuació és exposada la problemàtica especial de les persones i institucions religioses, en especial de les de clerecia regular, i sobretot si l'orde podia heretar per un religiós, àdhuc en el cas (com per exemple els fraïmenors) que ambós haguessin professat pobresa 'in proprio et in communi' (816-825); la dels indults generals d'amortització (826-842) i la de la concessió particular d'amortitzar, per privilegi (842-845). En els darrers apartats hi ha nombroses referències a tractadistes valencians dels segles moderns.

Aquest darrer tema ha estat exposat per l'autor en el seu *El privilegio de amortización en Valencia; notas sobre su concepto y tipología*, dins «Estudios dedicados a la memoria del prof. L. M. Díez de Salazar Fernández», vol. I, Bilbao 1992, 783-797; també ha estudiat *El Juzgado de Amortización: orígenes y evolución (siglos XIV-XVI)*, dins «Actes del Primer Congrés d'Administració Valenciana: de la Història a la Modernitat», València 1992, 681-690.

Els dos darrers títols només em són coneguts per referència.— J. P. E.

[12846-12847-12848

Mª Rosa MUÑOZ POMER, *Las cortes valencianas y su participación en las empresas italianas*, dins «XIV Congreso Corona», III, 615-628.

Després d'una síntesi dels nostres 'problemes d'Itàlia' en els dos darrers segles medievals, l'autora resumeix les quantitats aportades o almenys aprovades pels valencians en les corts, en les quals consta llur presència segons autors diversos del 1239 al 1279 (618-619), i segons autors i processos de corts del 1281 al 1471, conservats en arxius municipals (620-621), sobretot de l'AMV, *Privilegis, Claveria i Corts*, o d'ACA, *Generalitat*; l'autora estableix aquelles corts, amb les quals els valencians tingueren relació indirecta o directa, i creu que «concretar las cantidades realmente invertidas es difícil, sólo podrá hacerse a través de la Claveria de la Generalitat y para el siglo XV» (626).— J. P. E.

[12849

Manuel Vicente FEBRER ROMAGUERA, *Tablas de cambio privadas y operaciones bancarias en la Valencia Medieval*, dins «Anuario de historia del derecho español», LXV (1995), 809-833.

Recordada la legislació tant canònica com dels *Furs de València* sobre préstecs i dipòsits de diners, l'autor dóna una transcripció de vint documents de València, ARV, *Protocols notarials*, datats entre el 1295 i el 1391 (821-833), documents que l'autor considera precursors del xec bancari per les característiques que ací són analitzades i enumerades (818).— J. P. E. [12850

María Milagros CÁRCCEL ORTÍ, *Licencias concedidas a eclesiásticos de fuera de la diócesis de València (siglos XIV y XV)*, dins «XIV Congreso Corona, III», 237-255.

L'Arxiu Diocesà de València, *Visites pastorals i Col·lacions de beneficis*, ha permès a l'autora d'aplegar totes les concessions a eclesiàstics forasters entre el 1346 i el 1591, i de reduir-les a quadres sinòptics per a les d'actuació sacramental en general o de celebració (244-252) i per a les més específiques de col·lació de beneficis amb o sense cura d'ànimes o rectories (253-255); consten en els dits quadres nombre de dades com són: nom del receptor, llocs de procedència i d'actuació legitimada, durada i objecte de la concessió; són recordats els noms dels bisbes atorgants i els topònims llatins oficials dels bisbats d'origen (238-239); hi ha mostres de textos de les concessions (240) i dades estadístiques: les llicències de celebració afavoriren sobretot eclesiàstics dels bisbats d'Aragó i de Castella, les col·lacions de beneficis i de rectories, els d'altres bisbats catalans, sobretot del de Tortosa (239 i 241).— J. P. E.

[12851

José M. CASTILLO DEL CARPIO, Genoveva ALMIÑANA GARCÍA, *Vestigios documentales de una fiscalidad recién nacida: las 'Generalitats' valencianas*, dins «Saitabi», 46 (1996), 321-345.

Partint d'estudis de Mª Rosa Muñoz Pomer, els autors volen contribuir a fer conèixer un dels profunds canvis polítics de la segona meitat del segle XIV, el fiscal (322) i en concret els tributs establerts per a cobrir el servei votat en corts de València a Montsó del 1373-1374; ho permet la *Còpia dels preus de les generalitats del Regne de València de la segona annada... M CCC LXXV*, quadern afegit al registre 2508 de la sèrie *Generalitat. Processos i papers diversos*, de l'ARV (326); reduïts a sis grups els trenta-tres capítols de les imposicions (328-332), els autors afirmen que responia als nous aires que impulsaven l'economia valenciana en els sectors de l'arròs, la llana i la carn, i els teixits, d'una banda, i el comerç exterior, de l'altra (333-334: amb gràfica dels respectius percentatges); l'impost era arrendat per comarques (329-330: quadre d'arrendataris), cosa que permet de conèixer el mapa comarcal més antic del Regne (345). En el conveni entre diputats (339) i arrendadors constaven les modalitats i els terminis de l'arrendament i de les pagues (336-337). Són transcrits en apèndix els encapçalaments del conveni amb cada una de les comarques (341-344).— J. P. E. [12852

José HINOJOSA MONTALVO, *Los contactos comerciales entre Valencia y Cerdeña durante el siglo XV*, dins «XIV Congreso Corona», III, 503-526.

Objectiu de l'autor: apartat de moment el tema del gra, estudia el comerç d'exportació de ,coses vedades' i el de les importacions de Sardenya a València durant el segle XV (504), a base de la sèrie homònima per als anys 1410-1432, de València, ARV, *Baillia* i *Mestre racional*. Les dades de tota mena dels dits registres són sintetitzades en les pàgines 505-514; la importació des de Sardenya és coneguda per als anys 1488 i 1491 (514); d'entre els escassos productes, fora del gra, importats, hi havia llibres d'estampa ja el 1488 (517). Hi ha llista anyal dels mercaders que comerciaven amb Sardenya entre el 1410 i el 1432 (521-523) i transcripció del privilegi de franquícia atorgat per Pere el Cerimoniós a l'Alguer el 1363.— J. P. E. [12853

Francisco de Paula COTS MORATÓ, *Un real privilegio de Alfonso V para los plateros de la ciudad de Valencia*, dins «Saitabi», 46 (1996), 347-357.

Els *Capítols per al bon orde e regla de l'ofici de l'argenteria e de la confraria de sant Eloi*, foren aprovats amb «Plau al senyor rei» el 1418; es conserven a Barcelona, ACA, *Canc.*, reg. 2588, són ací transcrits (353-356), i a base dels *Manuale de consells* de l'AMV, són col·locats diacrònicament entre la primera reglamentació d'almenys el 1298 i la de començament del segle XVI; els del 1418, ultra ésser privilegi reial, representaven la novetat de centrar-se «de modo exclusivo en aspectos de tipo técnico y profesional» (349), com els encasts de les pedres en l'or o el control setmanal dels obradors.— J. P. E. [12854

Alfonso E. PÉREZ SÁNCHEZ, *Dos nuevas tablas de Joan Reixach*, dins «Hommage à Michel Lacroix». *Études sur la peinture du Moyen Âge et de la Renaissance*, Milà i París, Electa i Réunion des Musées Nationaux 1994, 164-172.

L'atribució d'obres a Jaume Baçó (Jacomart) o a Joan Reixac no es pot realitzar només a base d'anàlisi estilística. Dues taules, en cada una de les quals hi ha dues meitats, amb escenes de l'Anunciació, del Sant Àngel Custodi i de Sant Gil, ara a Santiago de Chile, Museo de Bellas Artes, s'han d'atribuir a Reixac en virtut del ja conegut contracte del 1458, ací reproduït

en la seva part descriptiva (165), on consta que aquelles taules formaven part d'un retaule destinat a Vila-real.— J. P. E. [12855]

A. FURIÓ, A. J. MIRA, P[au] VICIANO, *L'entrada en la vida dels joves en el món rural valencià a finals de l'Edat Mitjana*, dins «Revista d'història medieval», 5 (1994), 75-105.

Entre els set anys, en què un infant començava de tenir responsabilitats legals, i els vint-i-cinc, en què el jove s'emancipava totalment de la pàtria potestat, els *Furs de València* marcaven les etapes en la vida d'un jove, etapes confirmades en els protocols notariais, de Sueca, AM, *Fons antic*, de Sogorb, i de Castelló, AM, i València ARV, i Arxiu del Col·legi del Patriarca. Els documents dels fons citats i d'altres certifiquen el treball dels joves en la família, en la qual també eren integrats els mossos; som particularment informats dels de Sueca (quadre de mossos documentats els anys 1501-1519) (91), essent particularment riques les descripcions d'individus d'aquest grup social procedents de documentació judicial (ARV, *Justícia civil*), d'on són copiats dos llargs fragments (95-96); igual com el dels altres, llur treball també es regia per contractes d'afermament (98-113).— J. P. E. [12856]

José María CASTILLO DEL CARPIO, *Diputación y Germanía: Nueva historia de una aportación financiera*, dins «Hispania. Revista española de historia», LVI (1996), 497-515.

La tesi de l'autor és que «la Diputación del General valenciana contribuyó a sofocar las Germanías prestando dinero a la Hacienda Real» (498-499); recordades les quantitats de l'ajut assenyalades per autors diversos (499-500), l'autor precisa la cronologia dels contactes entre les autoritats de la Generalitat valenciana i els capdavaners antiagermanats, entre el 29 de maig i el 29 de juliol del 1521; i, basat en documents diversos (en un primer moment poc clars), de València, ARV, *Mestre Racional. Tesoreria*, i *Generalitat. Processos i papers diversos i Quèrn de deutes del General*, arriba a la conclusió que la suma global d'aportacions de la Generalitat Valenciana al virrei Diego Hurtado de Mendoza per a l'exèrcit reial els anys 1521, 1522 i 1523 pujà a 14.576 ll., 16 s., i 8 d. (513).— J. P. E. [12857]

Salvador ALDANA FERNÁNDEZ, *Iconografía fantástica e imágenes de la realidad. Bajorrelieves con figuras humanas en la «Sala nova» del Palau de la Generalitat Valenciana*, dins «Archivo de arte valenciano», LXXV (1994 [1995]), 5-10.

Aquestes pàgines [relacionables amb d'altres del mateix autor conegudes dels nostres lectors: cf. ATCA, XVI (1997), 624-625, núm. 11911] indiquen d'una banda les dades documentals relatives a aquella decoració, tretes de València, ARV, *Generalitat. Provisions o Generalitat. Albarans*; de l'altra, transcriuen de les frases bíbliques que hi foren incloses (6) i reflexionen sobre el possible significat religiós, qui sap si trinitari, d'una figura de tres cares (7, làmina 4); aquella decoració fou realitzada pels fusters de talla Martí Linares i Gaspar Gregori.— J. P. E. [12858]

Mª Pilar MONTEAGUDO ROBLEDO, *Fiesta y poder. Aportaciones historiográficas al estudio de las ceremonias políticas en su desarrollo histórico*, dins «Pedralbes. Revista d'Història Moderna», 15 (1995), 173-204.

Mª Pilar MONTEAGUDO ROBLEDO, *El espectáculo del poder. Fiestas Reales en la València Moderna* (Sèrie 'Minor' 7), València, Ajuntament 1995, 196 pp.

Mª Pilar MONTEAGUDO ROBLEDO, *La monarquía ideal. Imágenes de la realeza en la València moderna*, València, Publicacions de la Universitat 1995.

[D'altres treballs de l'autora sobre el mateix tema són coneguts dels nostres lectors pels resums publicats en el volum anterior d'ATCA, XVI (1997), 625-626, núms. 11916-11917; els títols segon i tercer només em són neguts per la recensió signada per Maria Àngels Pérez Samper, publicada dins «Hispania. Revista española de historia», LVI (1996), 1185-1187, que hi destaca «un gran trabajo de archivo y biblioteca, tal como se observa en el capítulo [del primer títol] dedicado a las fuentes para el estudio de los ceremoniales festivos» (1186). El primer article és equiparable a un repàs general i butlletí bibliogràfic del tema d'abast europeu, on també són presents els estudis que li han estat dedicats fins ara en els Països Catalans (191-192, 196 i 200-202).— J. P. E. [12859-12860-12861

James CASEY, *Patriotism in early modern Valencia*, dins *Spain, Empire and the Atlantic World*, edited by R. L. KAGAN i G. PARKER, Cambridge, University Press 1995, 188-220; traduït amb el títol de *El patriotisme en el País Valencià modern*, dins «Afers. Fulls de recerca i pensament», IX/23/24 (1996 = *Política i societat (segles XVI-XVIII)*), 9-30.

L'autor, tenint en compte l'obra publicada de Martí de Viciana, de Frederic Furió i Ceriol, de Gaspar Escolano, o de Joan Porcar, i la inèdita en diaris com el de Bernat Català de Valeriola, ens condueix per un viatge protagonitzat de fet per la ciutat de València i pel seu estrat nobiliari, que s'hi havia integrat i contribuïa al 'molt consell' amb què pretenia d'ésser governada (14), encara que tant ella com la Diputació del General de fet s'encaminaven a un nou model d'Estat (15); la combinació de clima, història i religió, sota el patronatge de Sant Jordi i dels dos sants Vicent, configuraven un caràcter valencià ben definit, confirmat per la periòdica representació dels grans fets, sobretot en els centenaris de la conquesta (17-18 [vegeu més amunt el resum de l'article de Rafael Narbona Vizcaino sobre aquest tema]); però la pressió fiscal i l'expulsió dels moriscs portaren al màxim l'oposició entre Estat i comunitat (23), oposició en la qual la Inquisició Espanyola era constant font de conflictes (24). Sota Joan de Ribera s'elaborà i imposà un espiritualisme, que deixà camp lliure a l'atracció de la cort damunt la noblesa valenciana (25; 27); Gaspar Mercader, Bernat Català de Valeriola i Cristòfor Crespi de Valldaura representaven el nou concepte de pàtria definit pel darrer dient que era la forma concreta com cadascú serveix el rei (28), nova pàtria que es manifesta en la nova llengua: «ara... casi en totes les juntes se parla en castellà» (26); el valencià (persona i llengua) havia esdevingut província (27); Dídac de Vic podria representar el noble que s'arrela a València i es troba exclòs del món del poder (27). Les mateixes corts i els furs eren substituïts per les pragmàtiques i les ordres administratives emanades del govern central (30).— J. P. E. [12862

Isabel Amparo BAIXAULI JUAN, *El ceremonial de l'assistència social femenina a la València del segle XVII. Ritual al si d'una societat barroca*, dins «Misc. Gil-Carbonell», 183-199.

La segona meitat del segle XVI, les festes valencianes, de tanta tradició medieval, reberen l'impacte del Concili de Trento a través dels dos successius bisbes sant Tomàs de Villanueva i sant Joan de Ribera i tornaren més eclesiàstiques (186). L'autora, després d'haver recordat que el dot tenia precedència sobre qualssevol altres deutes o creditors del marit (189), es fixa en quatre fundacions valencianes de 'donzelles a maridar' (Confraria de Nostra Dona d'Innocents i Desemparats; fundació de l'arquebisbe Joan de Ribera; Confraria de Sant Eloi; i fundació d'Elfa de Rocamora, vinculada al Col·legi del Patriarca) i a base de les respectives ordinations

explicita els rituals d'elecció de les agraciades i de lliurament dels ajuts, amb les respectives processons i actes religiosos (290-295); les darreres pàgines expliquen els trets més específics de cada una (196-199).— J. P. E. [12863]

Jean MOUYEN, *Identificació i riquesa de l'oligarquia urbana de València en la segona meitat del segle XVII*, dins «Afers. Fulls de recerca i pensament», 23/24 (1996 = *Política i societat (segles XVI-XVIII)*), 201-242.

Estudi basat en els dos-cents vint-i-set processos d'habilitació a càrrecs de la ciutat de València, conservats al seu AMV, *Processos d'habilitació*, sèrie T, completats amb dues obres manuscrites de la BU de la mateixa ciutat: O. Esquerdo, *Libro donde están continuados todos los nombres y apellidos de todos los justicias y jurados...*, ms. 19; i F. J. Borrull, *Noticia de los jurados...*, ms. 255 (202); dades que per a cada un dels sol·licitants són reduïdes a quadre sinòptic en l'apèndix IV (221-242). L'autor exposa els resultats quantitius del seu estudi de nobles i ciutadans (204-206) i conclou que «en la segona meitat del segle XVII, el poder urbà era a les mans d'una estructura privilegiada de caràcter nobiliari» (207), de la qual són conegudes les quantitats destinades al digne manteniment familiar (208-210), i les bases agrícoles (211-213) o urbanes (214-215) de les rendes que els permetien de mantenir-se en la categoria social. Hi ha llista dels insaculats tant després com abans del privilegi del 1633 en les bosses de cavallers i de ciutadans (217-220).— J. P. E. [12864]

María José LÓPEZ AZORÍN, *La construcción de la espadaña del Miguelete y su visión a través de los planos de Tosca*, dins «Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura», LXXII (1996), 197-208.

Cinc documents datats entre el 1704 i el 1736, ací transcrits en extenso de València, AMV, *Quiern de provisions*, *Llibre de minutes de la fàbrica de murs i valls*, *Quinquenio de escrituras públicas* i *Libro capítulo de la Ilustre Cindad de Valencia* (204-208), completats amb d'altres dades proporcionades per bibliografia ja publicada, permeten de recordar que les obres realitzades en la torreta de les campanes de la Seu damunt el Miguelet saltaren del 1705 al 1722 i al 1736; de tots s'han conservat els contractes d'obra a l'AMV, *Llibre de minutes de la fàbrica de Murs i Valls*, o en els successius *Quinquenios de escrituras públicas*, posteriors a la Nova Planta; per a la darrera hi ha, de més a més, els *Capítulos en los cuales se ba de executar la planta perfil... en el Miguelete...* (198-200). La diferència entre l'estat de l'espadaña en els dos extrems cronològics també es reflecteix en les dues versions del *Plànol de València* de Tomàs Vicent Tosca, la lliurada per ell mateix a la Ciutat el 1704 i la impresa entorn el 1738 (202-204).— J. P. E. [12865]

Andrea BOMBI, *La música en las festividades del Palacio Real de Valencia en el siglo XVIII*, dins «Revista de musicología», XVIII (1995), 175-228.

Tot i que el 1792 l'arxiu del Palau Reial de València es trobava en un estat lamentable (180, nota 13), l'autor ha trobat en l'ARV, *Reial Patrimoni. Batllia*, sobretot sota la lletra B, documentació que li permet de reconstruir els pagaments, que en concepte de manteniment normal del culte i de l'extraordinari de les festes pròpies, hom seguí satisfent durant aquella centúria. Ultra els quadres sinòptics de l'estudi introductorio, són transcrits en les pàgines 210-228 catorze documents, tretze dels quals dels fons esmentat i un, el darrer, de l'AMV, *Fons Serrano Morales*.— J. P. E. [12866]

José Luis MELENDRERAS GIMENO, *Altars, retablos y tabernáculos neoclásicos en el Levante Español*, dins «Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura», LXXII (1996), 565-595.

L'any 1777 Carles III publicava una pragmàtica manant que altars, retaules i tabernacles fossin de marbre i d'estil acceptat per l'Acadèmia de San Fernando. L'autor, a base de l'arxiu de la dita acadèmia, en ressegueix les realitzacions a València i Múrcia i així presenta l'altar major de la Col·legiata de Xàtiva, el de la capella de Sant Vicent Ferrer a Sant Domènec de València i el retaule de la parroquial de Paiporta (566-568), les quatre meses d'altar de la catedral d'Oriola i els altars del convent de Corpus Christi, extramurs de València (570-572); i transcriu, sempre del mateix arxiu el dictamen sobre la capella de sant Vicent Ferrer a Sant Domènec de València, dues lletres sobre Paiporta (585-587), un informe sobre el convent de Corpus Christi (591-592) i quatre anotacions d'Oriola, Archivo Municipal, *Libro de la fábrica mayor* (589-590).— J. P. E. [12867

Francisco Javier DELICADO MARTÍNEZ, Angela ALDEA HERNÁNDEZ, *Las relaciones entre la Imperial Academia de Bellas Artes de San Petersburgo y la Real Academia de Bellas Artes de Valencia durante el siglo XVIII*, dins «Archivo de arte valenciano», LXXV (1994 [1995]), 97-107.

Ambdues acadèmies foren creades i mantingudes per poders centralitzats i controladors, més o menys inspirats en principis de la Il·lustració; de fet, hi hagué reconeixement de títols entre les dues institucions (99) i llurs relacions han deixat constància escrita en els *Libros de acuerdos* o en els lligalls de la valenciana, conservats en l'Arxiu de la mateixa institució, d'on són transcrits quatre lletres de la de Sant Petersburg i tres de la de València, relatives a l'intercanvi i tramesa, no pas fàcil, de diplomes per a acadèmics d'ambdues institucions entre el 1777 i el 1781 (101-106).— J. P. E. [12868

Vicent TEROL I REIG, *Bàndols, bandositats i bandolerisme a la Vall d'Albaida (segles XV i XVI)*, dins «Misc. Gil-Mascarell», 141-164.

L'autor es pregunta si en els estudis recents sobre bandolerisme no es confonen conceptes com bandositats o guerra privada amb bandolerisme i bandidatge, i per això, d'acord amb els estudis de Xavier Torres, dedica les primeres pàgines a llur clarificació teòrica (145-148); recorda que l'ordinació legal de l'època acceptava les guerres privades, per a la solució de les quals preveia les paus i treves (149); quant a bandositats, l'autor analitza casos diversos datats el 1491-1495 a Ontinyent (151-153: ARV, *Batllia. Plets*), el 1537-1538 (153-154: Ontinyent, Arxiu Municipal, *Fons notarial*), el 1568 i el 1578, tots pel predomini en el poder local. També reporta casos de guerres privades entre nobles, el 1498 (155-157: ARV, *Governació. Litiu*) i el 1537; i de bandositats populars els anys de la Germania (158-159: ARV, *Batllia. Plets*; o 159-161: Ontinyent, Arxiu Municipal, *Fons notarial*), i el 1455 i 1500 (161-162: ARV, *Reial Cancelleria*, en ambdós casos). Hi ha bibliografia (163-164).— J. P. E. [12869

Magín ARROYAS SERRANO, Vicente TALAMANTES REBOLLAR, *Una pintura del barroco en Vall d'Uxó. Reflexiones y sugerencias en torno al cuadro Virgen de los Ángeles Custodios*, dins «Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura», LXXII (1996), 417-430.

El quadre, conservat en la parròquia del Sant Àngel, és ací reproduït (418, 420-422 i 424) i tècnicament analitzat; seria de mitjan o de la segona meitat del segle XVII, de l'escola de Francesc Ribalta; el pintor hauria estat Josep Caudí, durant el 1660 documentat en l'Arxiu

Parroquial del Sant Àngel, *Llibre de baptismes*, d'on són transcrites les tres anotacions que l'afecten (430).— J. P. E. [12870]

Jordi AGUELO MAS, *Ibers, romans, visigots i musulmans a l'extrem sud-occidental del Vallès*, dins «Gausac. Publicació del Grup d'Estudis Locals de Sant Cugat del Vallès», núm. 9 (desembre 1996), 29-49.

En aquestes pàgines hi ha resum de notícies relatives a les quatre etapes històriques indicades en el títol, notícies que depenen de la bibliografia citada (46-49); els esments, però, de topònims i d'antropònims porten al costat l'any de llur primera compareixença en el *Cartulari de Sant Cugat del Vallès* o en d'altres recopilacions de documentació de l'Alta Edat Mitjana.— J. P. E. [12871]

Josep M. BENET I OLLÉ, *Els Argentona, Vallmoll i el Pedrós*, dins «Historia et Documenta. Revista de divulgació històrica i dels fons documentals de l'Arxiu Històric Comarcal. Valls (Alt Camp)», 3 (1996), 9-26.

Titular d'alguns feus dins la baronia de Vallmoll i senyor d'El Pedrós, durant el segle XIV, la raguèlia dels Argentona és ací resseguida tant en ella mateixa com en els seus béns i drets feudals fins que desaparegué a darreries del segle XV. Les prestacions d'homenatge i fidelitat al metropolità de Tarragona són conservades a Tarragona, AHA, *Llibre de la Corretja*, d'on ací són transcrits fragments (10-11) i explicats a base de les *Commemoracions* de Pere Albert (12) [però Joan d'Aragó no fou germà de Jaume II, ans fill: 13]; en el mateix arxiu, *Fons de Vallmoll* hi ha la documentació familiar, resumida en tres arbres genealògics (18-21), i la senyorial, representada, entre d'altres, per una notificació a sis caps de casa de Vilabella, cominant-los a tornar a El Pedrós (14).— J. P. E. [12872]

Núria CANYELLAS VILAR, *L'assistència als pobres de Valls (fi del s. XIII-meitat del s. XIV). A través del cartulari de clàusules pels pobres del bací de Valls*, dins «Historia et Documenta. Revista de divulgació històrica i dels fons documentals de l'Arxiu Històric Comarcal. Valls (Alt Camp)», 3 (1996), 29-59.

Després de recordar allò que representava la pobresa en la cristiandat medieval i algunes dades històriques i estadístiques que poden explicar l'abast de la pobresa a Valls en el segle XIV (34-35), és presentat el *Liber legatorum pauperibus Ihesu Christi relictorum a Christi fidelibus* o *Cartulari de clàusules testamentàries*, conservat a Valls, AHC (36-37), d'on són d'alguna manera transcrits alguns fragments, a base del qual són exposades dades estructurals (pertanyia a la universitat de la vila, no pas a l'església: 38) i estadístiques sobre llegats (40-53: atribució a pobres, contingut, i dates del repartiment als pobres) Les dades són reduïdes a sis gràfiques (55-59).— J. P. E. [12873]

Joan PAPELL I TARDIU, *Les actes municipals de la vila de Valls*, dins «Historia et Documenta. Revista de divulgació històrica i dels fons documentals de l'Arxiu Històric Comarcal. Valls (Alt Camp)», 3 (1996), 99-157.

El *Llibre del consell secret* de la vila de Valls per als anys 1393-1396 es conserva en l'AHC de la mateixa població; n'han estat transcrits les actes relatives a tot l'any 1394, en les quals, ultra els noms dels assistents a les successives sessions i de les autoritats d'aquell any (126), que

sembla haver estat de secada i, doncs, d'escassetat de queviures, hi ha indicació, normalment breu, dels temes tractats, entre els quals, ultra la multiplicitat de detalls administratius i de problemes de relació amb el senyor, l'arquebisbe de Tarragona (no mancaven les tensions entorn el seu batlle: 115), sols o amb les altres poblacions de la Comuna del Camp, hi ha l'administració de fundacions destinades a donzelles a maridar, i la conducta de barber (108) i de metge per a les atencions sanitàries de la vila; remarquem que el 4 d'octubre «en Francesch de Vacharices prevere... presentà los scolans qui deuen anar a Leyda» (142: [cal suposar que era l'encarregat d'ensenyar gramàtica i arts a Valls i de triar els estudiants destinats a l'Estudi General]).— J. P. E. [12874]

Jordi MORELLÓ I BAGET, *La problemàtica d'un impost a finals del segle XIV: la imposició de l'onzè a Valls el 1394*, dins «Miscel·lània de textos medievals», 8 (1996), 249-282.

[Vegeu més amunt en aquest volum la notícia bibliogràfica que resumeix l'article de Pere Verdés i Pijuan]. Les necessitats financeres de la corona, revertint damunt les universitats, desembocaren en fórmules diverses de fiscalitat, entre les quals hi ha la de l'onzè (cf. 253, nota 15), que sembla haver estat un impost damunt tota mena de productes de riquesa, entorn al qual, en començar el regnat de Martí l'Humà, fou plantejat plet entorn de si la seva licitud era assegurada amb la sola concessió de la senyoria o també era necessària la real: «Ja al segle XV, les viles del Camp seguien posant onzens cada vegada que fos necessari amb el vist-i-plau de la senyoria» (253). L'AHC de Valls posseeix un *Llibre dels capítols de l'onzè*, on són copiats alguns documents d'aquell plet i els *Capítols de l'onzè*, condicions de llur arrendament l'any 1394; n'hi ha un per a cada un d'aquests béns: blats; vi; oli, raudor, canem, lli, alls, cols, porros, escalunyes, safanòries, cards, nous, safrà, ferratge, panís, morisc, alfalç, veces; totes bèsties, llana, formatges, nadiços, abelles, mel, cera, cerut, calç, guix, rajola, teula, acoves; censals, soldades, forns, molins, fustes, coures, escudelles i salaris de censals; tota mena de treball llogar; herbatges, llana, especiers, mercers, teners, sastres, paraires, teixidors, flaçaders; sabaters, blanquers, cuiracers, barbers, hostalers, escrivans, savis, febridors, coltellers, flequers, carders, manyans, ferrers, pesaters, basters, arquejadors, corredors d'orella o de coll (264-282).— J. P. E. [12875]

Miquel Àngel FARRÉ I TARGA, Gener GONZALVO I BOU, *Una obra de l'abat de Poblet, Joan de Guimerà, al castell de Verdú*, dins «Urtx. Revista cultural de l'Urgell», 9 (1996), 141-149.

Presentació i publicació del contracte del 1572, relatiu a la construcció de la solemne escala del castell i de la galeria contigua, obra del mestre d'obres valencià, Antoni Vernia, que n'havia construïdes de semblants en les cases senyoriales de Santa Coloma de Queralt i de Ciutadilla. El contracte es conserva a Verdú, Arxiu Parroquial (146-147). Hi ha vuit reproduccions fotogràfiques (147-149).— J. P. E. [12876]

Rafael GINEBRA I MOLINS, *La pretesa moneda de tern de Vic de 1244*, dins «Ausa. Publicació del Patronat d'Estudis Osonencs», XVI / 134 (1995), 185-194.

Hom havia considerat fins ara que ja el 1244 havia existit i circulava moneda de tern («nunc curribili») d'acord amb una resolució del capítol vigatà, consignada en el *Liber Vitae* de l'Arxiu Capitular de Vic, donada a conèixer per Josep Gudiol i Cunill, i repetida ací (193); l'autor remarca que l'any 1244 és una equivocació de Gudiol, el qual transcriví la data de «M CC XLIII» en comptes de la correcta de «M CC XCIII». L'autor resumeix, de més a més, les

dades sobre moneda de tern al comtat de Barcelona i a Vic, en particular el segle XIII (186-192) i dóna en apèndix les dates de les anotacions del dit *Liber* des del foli 8 (1288 maig 20) al fol. 14 (1294 desembre 5) (194).— J. P. E. [12877]

Judit CASALS I PARLADÉ, *Les campanes i el rellotge de la Catedral de Vic. Concepció i mesura del temps als segles XIV-XV*, dins «Ausa. Publicació del Patronat d'Estudis Osonecs», XVI / 134 (1995), 195-222.

En aquestes pàgines hi ha informació general tant de campanes com de rellotges, que no cau en el nostre camp; hi ha també referències explícites, amb una certa transcripció, en general de frases curtes, relatives tant a compra com a utilització de les campanes de la Seu de Vic (Vic, Arxiu de la Catedral, *Liber vitae*, *Llibres del porter*, *Obra de la Seu*; Arxiu de la Cúria Fumada, *Fons notarial*; Barcelona, AHCB, *Clavaria*, *Dietari de l'Antic Consell Barceloní*) (196-206), com al rellotge mecànic col·locat el 1444 per acord entre els capítols catedral i municipal (212-216; ací també és font l'Arxiu Municipal de Vic, *Actes del consell*, *Acords*, *Claveries*). Hi ha bibliografia (219-220) i quatre gràfiques de les set campanes construïdes entre el 1417 i el 1453 i de les diverses despeses que ocasionaren (221-222).— J. P. E. [12878]

Teresa VICENS I SOLER, *El retaule de Pere Oller de la catedral de Vic: Algunes observacions iconogràfiques*, dins «Lambard. Estudis d'art medieval», VIII (1995 [1996]), 149-159.

Joaquim VALERO MOLINA, *Bernat Despujol: un destacat benefactor de la Seu de Vic*, dins «Lambard. Estudis d'art medieval», VIII (1995 [1996]), 161-177.

Ja el 1919, Josep Gudiol publicà el contracte en virtut del qual Bernat Despujol encarregava a Pere Oller un retaule que acomunava els Goigs de la Mare de Déu i l'entronització de Sant Pere, dret al mig; aquest paral·lelisme constituïria l'originalitat de l'obra i fou establert per Despujol (150-152), el qual tenia connexions diverses amb la línia avinyonesa personificada per Benet XIII, també present a Catalunya (156-158), línia que arriba a Bernat Despujol, comitent del retaule (158-159).

En l'article segon, la figura d'aquell mecenes, com també la d'altres membres contemporanis de la família, és completada, a base de documentació de Vic, AC, *Liber receptionum*, *Inventari de Tresoreria*, i Arxiu de la Cúria Fumada, de Barcelona, ACB, *Notaris*, *Gabriel Canyelles*, i de Sant Cugat del Vallès, Arxiu Nacional de Catalunya, *Fons Despujol*; ultra les dades biogràfiques, hi trobem les relatives a obres diverses patrocinades per Bernat Despujol sobretot a la Seu de Vic, entre les quals és esmentat el retaule (170-178). Un dels seus germans, el cartoixà Pere (164-165) [fou home de la més estricta confiança de Benet XIII, cercle al qual d'alguna forma degué pertànyer Bernat, car altrament no deuria haver estat vicari general d'Alfons de Tous; ací hi ha una pregunta a fer, en relació al retaule: seria possible d'esbrinar si la cara de sant Pere era un retrat de papa Benet? En aquest cas, hauria estat una 'professió de fe' penisclana encara en els moments finals]. Sis reproduccions fotogràfiques fan referència a aquests dos articles (261-264).— J. P. E. [12879-12880]

Jill WEBSTER, *La manumissió d'un captiu sard pels Franciscans de Vic*, dins «XIV Congresso Corona, III», 757-764.

Presentació i transcripció (763-764) d'una avinença del 1422, en virtut de la qual un sard, empronat i «bonis et iustus titulus factum (!) servus et captivus» per Martí el Jove [potser a Sanluri], després de servir durant sis anys el convent de framenors de Vic, recobriria

la llibertat. Era guardià fra Joan Pasqual. [El document és donat sense referència arxivística].—
J. P. E. [12881]

Asumpta MUSET I PONS, *Negociants osonencs en el mercat interior espanyol a la segona meitat del segle XVIII*, dins «Ausa. Publicació del Patronat d'Estudis Osonencs», XVI / 134 (1995), 223-240.

[Les pàgines actuals s'han de llegir dins el marc general posat per altres de l'autora, resumides dins ATCA, XVI (1997), 581, núm. 11728]. En aquestes, sobre la base de Barcelona, AHCB, *Fons Comercial*, i Vic, Arxiu Episcopal, *Arxiu Notarial*, presenta primer el resultat de l'escorcoll de les fonts: cinquanta-tres negociants documentats enllà de l'Ebre procedents de Vic (40), Manlleu (5), Sant Hipòlit de Voltregà (4), Torelló (3) i L'Esquirol (1) (226), i després les modalitats de llur activitat, documentada en la dècada del 1770 (228), molt vinculada a les xarxes de traginers o de marxants: són conegudes les associacions d'alguns (230-232), fins i tot companyies estables (237-238). «Predominaren els productes d'ús massiu, escàs preu i baixa qualitat» (233-234). Alguns arrelaren en els llocs de llur activitat (236). Hi ha llista nominal dels documentats (239-240).— J. P. E. [12882]

Lluís ADAN I FERRER, Rafael SOLER FONTRDONA, *La planta de la catedral romànica de Vic*, dins «Fulls del Museu-Arxiu de Santa Maria [de Mataró]», núm. 54 (gener 1996), 21-24.

Procedent de fons particular ha entrat darrerament en el Museu-Arxiu de Santa Maria, de Mataró, una planta de la Catedral de Vic delineada damunt paper, que sembla contemporània d'altres de datades en la dècada dels 1780-1790; és ací reproduïda (22), explicada, i n'és transcrit el text que explica les característiques de la traça en llengua catalana (24).— J. P. E. [12883]

Juan Ramón ROYO GARCÍA, *Noticias históricas sobre las parroquias de la archidiócesis de Zaragoza vinculadas a las órdenes monásticas*, dins «Jerónimo Zurita. Revista de historia», núms. 67-68 (1994 [1996]), 43-63.

Una d'aquestes comunitats religioses fou la Canònica regular augustiniana de Vilabertran que «disponía de los diezmos de varios pueblos del norte de la provincia de Teruel» (58), en concret Monforte, Otón, Piedrahita i Rudilla; entorn a llur relació amb la canònica empordanesa són ací reportades algunes notícies de Saragossa, Archivo Diocesano, *Visitas pastorales* (58-60).— J. P. E. [12884]

Eugenio CISCAR PALLARÈS, *La baronía de Vilamarxant a principios del siglo XVII*, dins «Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura», LXXII (1996), 55-71.

Estudi de la situació socio-econòmica de la dita població, tant abans (56-66), com després (67-71) de l'expulsió dels moriscos. La font principal per al coneixement de l'estat de coses anterior és el *Llibre cappel·lós*, ara a Madrid, AHN, *Osuna*, lligall 794, que seria la font més fidedigna per al coneixement de la demografia: 171 cases el 1599, de les quals només deu de cristians; ací són exposades i reduïdes a quadre sinòptic les dades relatives a parcel·lació de la terra (57), i a l'estructura de la propietat (58); és remarcable el fet que el senyoriu fou comprat per Pere Franquesa [i Esteve: cf. ATCA, XII (1993), 656, núm. 8721] a co-

mençament del segle XVII, el qual optà per arrodonir la propietat de la terra i explotar-la directament amb noves plantacions de mallol (més de 250.000 ceps, i, encara, 3.270 oliveres i 2.000 garrofers: 59-61; s'ha conservat el llibre de comptabilitat del 1607). La situació posterior és coneguda per la nova *Carta de poblament* del 1611, per a uns seixanta-cinc caps de casa, ací resumida (68-69), i també reduïda a quadre en allò que tocava la renda senyorial per casa (71), que, fora els punts estrictament musulmans, fou continuació de les condicions anteriors.— J. P. E. [12885]

Inmaculada C. ROMÁN MILLÁN, *La figura del cequier en Vila-real durante el siglo XIV*, dins «Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura», LXXII (1996), 401-415.

El coneixement de l'activitat del(s) cequier(s) i de llur gestió de la cèquia entre 1307 i 1410 es basa en Vila-real, Arxiu Municipal, pergami del 1307, *Llibres de clavaria i Capítols... los quals los cequiés... bauran de tenir e servir*, del 1410. La part central de l'article exposa les obligacions i drets del cequier durant aquell segle (pas d'un cequier a dos, reducció de la durada del càrrec de cinc anys a un, problemes causats per riuades, vacant de cequier l'any de la Pesta Negra 1348, visites del consell municipal en ple a les cèquies). Després de la bibliografia (411), són transcrits els *Capítols... del 1410* trets del mateix arxiu, *Manual de Consells*, volum sisè (411-415).— J. P. E. [12886]

José Antonio GÓMEZ SANJUÁN, *Por qué Vinaroz fue puerto de embarque morisco. 1609*, dins *Expulsión de los moriscos*, 277-284.

Aplec de notícies d'arxiu i de comentaris d'autors (Martí de Viciana, Gaspar Escolano) relatius a activitat marítima, en particular la d'embarcament, a la platja de Vinaròs entre els segles XV i XVIII, començant per una lletra d'Alfons dit el Magnànim, ací transcrita (282); també són transcrits (281) i reproduïdes en facsímil (284) les dues anotacions afegides entre els assentaments d'un llibre de baptismes de Vinaròs que donen la data inicial d'arribada de moriscos del Regne de València i la dels de La Llosa, 7 i 15 d'octubre de 1609 respectivament per a ésser embarcats.— J. P. E. [12887]

Juan Francisco PARDO MOLERO, *Después de las Germanías. Control militar en Xàtiva y Alzira (1522-1524)*, dins «Misc. Gil-Mascarell», 95-113.

Xàtiva i Alzira foren les dues poblacions on la Germania resistí més, fins a la tardor del 1522; després, l'exèrcit reial seria substituït per un control estricte dels dos castells i poblacions encomanats, respectivament, a Lluís Carròs de Vilaragut i a Joan Escrivà de Romaní (96-100). L'abril del 1523, en ple temps de pestilència, es preparava un nou complot d'agermanats (102), i el malestar es mantenia per la presència dels contingents de soldats restants, que la població d'una manera o altra havia de pagar (104-107). Nomenada Germana de Foix lloctinent reial en el Regne de València, la «pacificació» fou col·locada de nou a zero i hom reemprengué el camí de rigor i escarment discrecional, aplicats als capitosts amb penes extremes (109), als altres amb continuació de processos, i al poble en general amb la normalització de la vida civil (110); la darrera paraula hauria estat la composició econòmica (111). Les bases documentals són a l'ARV, *Canc.*, *reg.*, *Mestre racional* i *Batllia*, i a Alzira, *Llibres d'Actes de Jurats i Consell*. Hi ha bibliografia (113).— J. P. E. [12888]

Juan Antonio MICÓ NAVARRO, *Los condes de Pestagua y su vinculación con Xert. Su entronque con los Feliu castellanenses*, dins «Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura», LXXII (1996), 473-506.

Un dels balcons de la casa pairal de Xert té inscripció (473). L'article és dividit en tres seccions, les dues primeres de les quals recauen dins els nostres límits cronològics: els Calduch de Xert, creadors de la fortuna inicial en els segles XVI-XVII, coneguts per les notícies fornides per Miquel Segarra Roca, *Historia eclesiástica de Chert* (474-477); els Feliu dels segles XVII-XVIII, sobre els quals existeixen unes *Informaciones de Don Francisco Feliu y Verga...*, a Madrid, AHN, *Órdenes militares. Expediente 189* (478-491). Tenim en apèndix el privilegi de noblesa atorgat per Felip IV de Castella el 1638, del mateix expedient (496-497), i la concessió pontifícia de celebració de missa en l'oratori familiar, del 1783, de Xert, Arxiu particular Zaragozà (498-499).— J. P. E. [12889]

Enric GUINOT [I RODRÍGUEZ], *Sobre l'activitat de la justícia en un menut poble valencià d'inicis del segle XV: Xixona (1413)*, dins «Anales de la Universidad de Alicante. Historia medieval», 10 (1994-1995), 63-79.

Presentació (63-68) i transcripció (69-77) del *Llibre de comptes que ha a donar l'onrat en Ramon Quasteló, Justícia... de totes les qualònies, drets e sdeveniments e quarts...*, conservat a València, ARV, *Batllia. Apèndix*, 61, particularment interessant perquè, atès que els estudis sobre el justícia s'han concentrat en la capital, aquest quadern permet de veure la seva aplicació en un poble valencià immediatament després del Compromís de Casp; en realitat, però, totes les punicions es reduïxen a tres menes de transgressió: bestiar que entra i fa mal en horts, camps o vinyes d'altri; algunes persones que van de nits sense llum després del seny del lladre; i algunes que roben fruita d'arbres o de vinyes. La suma de les multes pujà a vint-i-quatre sous i set diners per a tot un any. Hi ha llista de persones i de partides del terme esmentades en les anotacions (77-79).— J. P. E. [12890]

III. ESTUDIS DE REFERÈNCIA CRONOLÒGICA

Carmen ALFARO ASINS, *Epigrafía monetar púnica y neopúnica en Hispania. Ensayo de síntesis (Tavv. XXXII-XXXVII)*, dins «Misc. Arslan», I, 109-156.

La ceca d'Ebusus/Eivissa utilitzava signes tant púnics com semipúnics (109) en gran quantitat (113). Les primeres encunyacions, anepígrafes, haurien estat del segle III aC., i progressivament s'hi haurien introduït lletres; l'autora ha comptat tretze signes que poden ésser lletres, formant grups de dues; el topònim comparegué en els decenniis centrals del segle II aC.; després foren bilingües, en púnic i en llatí (117-119, amb reproducció de les grafies: 114); hi ha mapa (109), bibliografia (145-150) i làmines de fotografies (151-157).— J. P. E. [12891]

Jaume MASSÓ, Javier VELAZA, *Sobre una inscripció ibèrica suspecta: MNAT 664*, dins «Pyrenae», 26 (1995), 115-121.

El bloc de marbre amb inscripció ibèrica, descobert a darreries del segle XVIII, i conservat a Tarragona, Museu Nacional d'Arqueologia, fou considerat normalment d'autenticitat dubtosa perquè «l'aparició d'una inscripció en caràcters ibèrics sobre una ara inequívocament

romana degué semblar sospitosa»; però coneguts d'altres «documents amb inscripció ibèrica que daten d'època augustal» (120), l'autor, seguint Emil Hübner, afirma que «s'ha d'afegir amb tota seguretat al 'corpus' d'inscripcions ibèriques» (121); la inscripció diria: «sass / era-bar» (119).— J. P. E. [12892]

Jesús RODRÍGUEZ RAMOS, *Nota a la inscripció ibèrica Tarragona C. 18.8*, dins «Pyrenae», 26 (1995), 123-125.

Encara que hagi desaparegut el seu suport, la inscripció és coneguda, ací reproduïda i transcrita, enupli'; atès que «Eualios es un dios guerrero griego menor» (124), l'autor proposa d'interpretar-la «como un texto vocivo al dios griego Eualio en escritura ibèrica y lengua latina» (125).— J. P. E. [12893]

Maria del Vilar VILÀ, *Àmfora amb inscripció llatina i grafit ibèric*, dins «Pyrenae», 27 (1996), 295-299.

Trobada, segons que sembla prop el litoral de Lloret de Mar, on (en el taller de Fenals) hauria estat elaborada, i conservada en la col·lecció Martínez de la Guarda de la mateixa població, en són transcrits el segell llatí, MEVI i la inscripció ibèrica, ta r.ti.ke.l.e.s' (296-297). Hi ha bibliografia (298-299).— J. P. E. [12894]

Ignasi GARCÉS I ESTALLO, Oriol SAULA I BRIANSÓ, *La sitja tardo-ibèrica dels Missatges, Tàrrrega (l'Urgell). Estudi dels materials arqueològics*, dins «Urtx. Revista cultural de l'Urgell», 9 (1996), 7-66.

Dins aquest estudi trobem un epígraf, en el qual són aplegats *Els tituli picti conservats en les àmfores* (22-23), títols que hom pot veure en les làmines 6, 8 i 10 (24-28). Hi ha bibliografia (64-66).— J. P. E. [12895]

Eduard GARROTE SAYÓ, *L'oli bètic de la Gallia Narbonensis a tres departaments de l'Estat Francès: als Pyrenées Orientales, a l'Aude i a l'Hérault*, dins «Pyrenae», 27 (1996), 193-213.

Al Rosselló hi ha tres punts on s'han trobat 'tituli picti' bètics: el vaixell enfonsat Port-Vendres II, la càrrega del qual és datable dels anys 42-43 pC., que n'ha proporcionats cent cinquanta-un de legibles (195-196); el Museu d'Elna vint segells d'àmfores, del segle II pC.; i el jaciment de Ruscino nou de legibles, que van de la segona meitat del segle I a la del segle II pC. (196); hi ha reproducció de les inscripcions (201-202) i taula de tots els segells trobats en els tres departaments (203-208). Hi ha gràfica cronològica i croquis geogràfic de les troballes del Rosselló (210) i bibliografia (211-213).— J. P. E. [12896]

Piero BERNI MILLET, *Instrumentum domesticum romà del Museu Episcopal de Vic. La col·lecció de segells en àmfora, tegula i morter*, dins «Pyrenae», 27 (1996), 311-326.

El dit museu posseeix vint-i-cinc tipus de segells en terrissa, ací reproduïts (312-324), analitzats i col·locats en el context d'altres de semblants; disset procedeixen d'Empúries o de la rodalia de Vic. Hi ha bibliografia (324-326).— J. P. E. [12897]

Marta CAMPO, *Dracmas e imitacions de Emporion en tesors del Gabinet Numismàtic de Catalunya* (Tavv. XL-XLI), dins «Misc. Arslan», I, 165-180.

Resumides les notícies sobre els treballs del numismàtic Celestí Pujol i Camps i sobre les grans etapes d'emissions d'Empòrion, són successivament descrits els tresors de Les Encies (Les Planes d'Hostoles, Girona, trobat el 1872), amb inscripcions gregues, datables entre els anys 211-207 aC. (167-168); d'Olot, trobat abans del 1876 (169), de Xest (València), del 1864 (169-172); de Girona, trobat entorn el 1850-1853 (172-173) i de Cartellà (Girona), del 1867 (173-174). Segueix la descripció de les vint-i-tres peces conservades en aquell Gabinet Numismàtic (176-180). Hi ha bibliografia (181-182) i reproduccions (183-184).— J. P. E. [12898]

Leandre VILLARONGA, *Les dracmes d'imitació emporitana amb la llegenda C(P1)9MON* (Tavv. XLII-XLIII), dins «Misc. Arslan», I, 185-196.

Descripció dels quinze exemplars reunits per l'autor, entre els quals n'hi ha de procedents d'Orpesa, Tivissa i Lloret (191), amb particular atenció a l'epigrafia, que és desfiguració o abreujament d'EMPORITON (187); la ceca emissora s'hauria de localitzar al nord de l'actual província de Castelló (192) i datar entre el 218 i el 195 aC. (192). Hi ha bibliografia (194) i reproduccions (195-196).— J. P. E. [12899]

Arturo PÉREZ ALMOGUERA, *Las cecas catalanas y la organización territorial romano-republicana*, dins «Archivo español de arqueología», 69 (1996), 37-56.

L'arqueologia ha demostrat l'existència de poblacions de configuració romana, entorn a les quals només la numismàtica podria projectar alguna clarícia mitjançant monedes d'inscripció ibèrica i mòdul romà, contribuint així al coneixement de l'ordenació del territori entre el 1200 i el 100 aC. (mapes: 49 i 51). Són les següents, per a cada una de les quals dóna les corresponents referències en autors antics: Abatiltur, dubtosament catalana; Arketurki seria La Seu d'Urgell; Auskesken, d'Osona; Baitolo, Badalona; Barkeno, Barcelona; Basti i Biluaon, són de localització dubtosa; Eso, potser Isona; Eustibaikula/Eusti, potser Caldes de Montbui; Ieso, Guissona; Iltikesken, potser Solsona, potser Tortosa; Iltirta, Lleida; Ilturo, Mataró; Kaio, incerta; Kese, Tarragona; Laiesken, Barcelona?; Lauro, Llerona/Llíria; Masonsa, prop Tarragona?; Olosortin, Olot?; Ore, incerta; Oskumken, incerta; també Otobesken; i Untikesken, Empúries? Les darreres pàgines dedueixen la distribució del territori en els segles esmentats (43-52). Hi ha bibliografia (54-56).— J. P. E. [12900]

Miquel dels S. GROS, *Mil anys de romanitat a Catalunya*, dins «Annals de l'Institut d'Estudis Gironins», XXXVI (1996-1997), 151-169.

Evocació dels set-cents anys de romanització de Catalunya, des de l'establiment dels Escipions fins a la reintegració dins l'Imperi Carolingi, amb esment particular de les primeres comunitats cristianes organitzades, entorn l'any 200, dels canvis de capitalitat i de les reorganitzacions polítiques del Baix Imperi, la influència del vicariat papal de les Gàl·lies i d'Hispania a Arle, la significació del bisbe gironí Joan de Biclara, i el sentit de continuïtat dels carolingis en relació a l'imperi romà.— J. de P. [12901]

Marc MAYER I OLIVÉ, *Castrum quod vocatur clausuras*, dins «Rivista di Studi Liguri», LIX-LX (1993-1994 [1995]) = «Omaggio a Paul-Albert Février», 207-212.

L'interès de l'autor es localitza en Les Cluses, prop El Pertús, i aporta, ultra el petit fragment de la *Historia Wambae regis* de Julián de Toledo, cinc altres referències documentals entre el 694 i el 1885 (209-210), i en dedueix el significat de «fortalezas de control de pasos» (209), confirmat pels treballs arqueològics de Jordi (Georges) Castellví (210); hi ha croquis de la zona i dels dos castells de la Clusa Alta i del Castell dels Moros a ambdues bandes del riu Rom i de la Via Domitia (210).— J. P. E. [12902]

Víctor REVILLA CALVO, Magí MIRET MESTRE, *El poblament romà al litoral central de Catalunya*, dins «Quaderns de prehistòria i arqueologia de Castelló», 16 (1994), 189-210.

Els treballs arqueològics dels darrers deu anys permeten d'intentar una visió de conjunt del tema del poblament romà entre Tarragona i Barcelona, substituint, no pas destruint, els poblats ibèrics, per assentaments en les planes; el primer pas de la presència romana estable hauria consistit a assegurar a darreries del segle III enclaus com Tarraco i Empòrion i una xarxa viària (193); a Tarragona hi hauria mostres d'epigrafia republicana i la transformació de la xarxa viària per part dels romans seria confirmada pels mil·liars de Subirats i de Sant Esteve de Castellet i per d'altres d'anepígrafs trobats en la zona, i pels de Vic i Lleida (194). Les pàgines següents, a base de les dades arqueològiques, exposen les transformacions tant agrícoles (producció de vi en gran escala) com industrials (bòviles) vinculades a la nova situació, i aquesta centrada en les 'villae', amb una capital, Tarraco, en expansió i la compareixença de nous nuclis, com els de Barcino i Gerunda. Hi ha bibliografia (205-210).— J. P. E. [12903]

Josep CASAS I GENOVER, Victòria SOLER I FUSTÉ, Jordi TURON I SERRA, *Les sirges de Tolegasos. Aspectes de la fase republicana del jaciment*, dins «Cypsela», XI (1996), 67-97.

Entre tants de fragments, un conté segell de terrissaire (86; cf. 92), i en d'altres s'han individuat tres esgrafats de noms, del segle II aC. (88). Hi ha bibliografia (97).— J. P. E. [12904]

Jordi CAMPILLO I QUINTANA, Helena BORRÀS I MURCIA, *Noves dades sobre Iulia Lybica (Llívia, Cerdanya) a partir de la revisió dels materials*, dins «Cypsela», XI (1996), 99-103.

En la figura 6 i en el text de la mateixa pàgina 102 hi ha un segell de terrissaire, de la segona meitat del s. I aC.— J. P. E. [12905]

Ramon JÁRREGA I DOMÍNGUEZ, Joan Francesc CLARIANA I ROIG, *El jaciment arqueològic de Can Modolell (Cabrera de Mar, Maresme) durant l'Antiguitat tardana. Estudi de les ceràmiques d'importació*, dins «Cypsela», XI (1996), 125-152.

El fragment núm. 148 conté unes lletres, a partir de les quals hom ha reconstruït una inscripció datable entre començos del segle IV i mitjan segle V pC. (145); en la mateixa pàgina hi ha presentació de cada una de les dotze monedes encunyades entre Claudi II i Magne Màxim. No sembla que el fragment de mensa d'altar paleocristiana contingui frases d'invocació (145-146).— J. P. E. [12906]

Maria MASOLIVER, Jordi SERRA, *La història antiga de Sant Andreu a través de les restes materials*, dins «Finestrelles», 7 (1995), 75-119.

Article dividit en tres parts: la primera aplega les informacions de troballes publicades en històries locals, en diaris de Barcelona o en publicacions més limitades del 1931 ençà (76-80). La segona part, més adient a aquestes pàgines, presenta inventari analític de les vint-i-sis unitats arqueològiques conegudes, algunes de les quals consistents o contenint monedes com una d'ibèrica i un sesterci de Trajà en la núm. 5, monedes d'argent no més determinades en la núm. 6 (84), i dues monedes romanes en el núm. 25 (93). Hi ha bibliografia (93-95); i una tercera part, que sintetitza les dades locals amb les més generals en una visió evolutiva durant l'antiguitat.— J. P. E. [12907]

Ferran ARASA I GIL, *Dos nous mil·liaris de Traiguera (el Baix Maestrat) i la Vall d'Alba (la Plana Alta)*, dins «Quaderns de prehistòria i arqueologia de Castelló», 17 (1996), 565-567.

De la descripció de les dues peces resulta que es tracta de les parts inferiors dels respectius mil·liaris i que per això no presenten les inscripcions originals; però són reportades, amb els respectius fragments, les notícies que sobre mil·liaris en la zona donen J. Prades, *Historia... de la imagen de la Fuente de la Salud*, València 1596, i Gaspar Escolano, *Décadas...*, València 1611 (565).— J. P. E. [12908]

Ferran ARASA I GIL, Vicente PALOMAR MACIÁN, *Nuevos hallazgos epigráficos en Viver (El Alto Palancia)*, dins «Quaderns de prehistòria i d'arqueologia de Castelló», 17 (1996), 569-571.

Notícia, localització de la troballa i transcripció dels fragments de les dues inscripcions; la primera, de més a més, és completada (569-570); la segona conté el gentilici 'Porcius', escàs a Hispània, però freqüent en la zona d'Eixèrica i Viver. La darrera seria del pas del s. I al II pC., i la primera del II pC.— J. P. E. [12909]

Ramón JÁRREGA DOMÍNGUEZ, *El yacimiento romano de El Campillo (Altura). Nuevos datos para el estudio de la romanización en la comarca de El Alto Palancia (Castellón)*, dins «Quaderns de prehistòria i arqueologia de Castelló», 17 (1996), 367-381.

Entre les troballes hi ha dos sextants ibèrics d'Arse/Saguntum, un diner romà del 104 aC., i un sesterci de Neró, de Lió 63-65 pC.; les dues monedes romanes tenen inscripció, relativament llarga la segona (376). Hi ha bibliografia (379-381).— J. P. E. [12910]

Antonio M. POVEDA NAVARRO, *IVNO CAELESTIS en la colonia hispanorromana de ILICI*, dins «Espacio, tiempo y forma. II. Historia antigua», 8 (1995), 357-369.

Una emissió, dedicada a Juno = Dea Caelestis, de semisos il·licitans dels anys 13-12 aC., i la corresponent inscripció (359) han ajudat a reconèixer la mateixa divinitat en dues inscripcions romanes d'Elx (362-367). L'autor ho interpreta com un episodi de substitució d'una divinitat ibèrica per una de púnica. Hi ha bibliografia (368-369).— J. P. E. [12911]

Albert LÓPEZ MULLOR, Maria Magdalena ESTARELLAS, Josep MERINO, Francisca TORRES, *Un conjunt ceràmic del començament de l'època de Claudi trobat a la ciutat de Palma*, dins «Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana», LII (1996), 3-20.

Localitzada la troballa en la cantonada dels carrers Puresa i Portella, i agrupats els fragments de terrissa en ,terra sigillata' itàlica (4-7), gàl·lica (8-11), fina ibèrica (11-12) i comuna d'importació (12-13) o local (13-15), ultra les àmfores (15-16), només entre els primers, que representen el 93% de la trobada, han estat identificades dues marques: «ANNI i OI-X-C/-F ASTI» (7: aquesta sembla repetir-se en variant en un ,sigillum' d'Eivissa). Hi ha croquis diversos, bibliografia (17-20) i, al final, reproduccions en nou pàgines de làmines.— J. P. E. [12912]

Víctor REVILLA CALVO, *Producción cerámica, viticultura y propiedad rural en Hispania Tarraconensis (siglos I a. C. - III d. C.)*. (Cuadernos de arqueología, 8), Barcelona, Edicions Servei del Llibre L'Estaquiro 1995, VIII i 324 pp.

Les pàgines dedicades a ,terra sigillata' assenyalen que les bòviles corresponents haurien treballat des de mitjan segle I i el segle II dC., en diversa relació amb les produccions del ,fundus' dins el qual es trobaven; el d'Abella-Solsona hauria exportat fins al litoral català, a la Vall Mitjana de l'Ebre i a la Cerdanya; en general, però, producció i distribució eren d'abast limitat (83-86). Les pàgines 97-104 estudien les formes d'epigrafia amfòrica, començant pels simples ,graffiti', seguint per parells de lletres i arribant a noms més complets, amb indicació dels més freqüents en cada una de les bòviles (101-102), del problema del ,status sòcio-jurídic' dels individus representats en els ,cognomina' (103), i del de les associacions particulars de marques (107-113). A la pàgina 163 comença l'inventari de les seixanta-tres bòviles ací documentades; hi ha segells a l'Almudina (Tivissa) (166-167), al Mas del Catxorro (Benifallet) (172), Mas del Coll (174), Mas de l'Antoni Corts (176-177) i Molins Nous (178-179) (Riudoms), El Vila-renc (Calafell) (186), Vila Vella (Sant Boi de Llobregat) (190-194), Can Reverter (Sant Vicenç dels Horts) (196-198), Can Pedrerol (Castellbisbal) (199-202), Can Tintorer (El Papiol) (203-208), La Salut (Sabadell) (211), Can Feu (Sant Quirze del Vallès) (211-215), Santa Maria de les Feixes (Cerdanyola) (217), Carrer Balmes (219), Can Carerac (222) i Sant Miquel dels Martres (223-224) (Caldes de Montbui), Can Vendrell (225) i Can Cabot (227-228) (Santa Eulàlia de Ronçana), Can Collet (Llinars del Vallès) (230-231), Cal Ros de les Cabres (239) i Riera de Teià (241) (El Masnou), Veïnat del Sant Crist (Cabriels) (243), Sant Sebastià (245) i Can Portell (246-247) (Argentona), Torre Llauder (Mataró) (250-256), El Morell (Sant Andreu de Llavaneres), El Sot del Camp (Sant Vicenç de Montalt) (262-264), El Moré (Sant Pol de Mar) (266-267), El Roser o El Mujal (Calella) (268-269), Can Viader (Malgrat de Mar) (271-272), Llafranc (Palafrugell) (280-281). Hi ha bibliografia (289-308) i taula de fonts, tant literàries com epigràfiques (311-312).— J. P. E. [12913]

Oriol OLESTI I VILA, *Els primers productors d'àmfores vinícoles al Maresme (s. I aC.)*, dins «Annals de l'Institut d'Estudis Gironins», XXXVI (1996-1997), 425-448.

Són estudiats els forns d'àmfora tarragonesa del s. I aC. coneguts al Maresme i les peces estampillades, on apareixen ,nomina' romans, que tant es poden atribuir a indígenes romanitzats com a colons o a invasors italomans; hi ha notícies de marques d'àmfora en ibèric en peces de la zona catalana.— J. de P. [12914]

Albert V. RIBERA I LACOMBA, *La topografía de los cementerios romanos de Valentia*, dins «Saitabi», 46 (1996), 85-99.

En el curs de la descripció és assenyalada l'existència d'inscripcions (86-89), que al final, dins el *Cuadro de las necrópolis romanas de Valentia*, són quantificades per a cada una de les dites necrópolis, amb la corresponent referència al CIL; són [si no m'he descomptat], vint-i-nou, datables entre els segles II-I aC. i V pC. (95-97). Hi ha bibliografia (98-99).— J. P. E. [12915

Rosa ALBIACH, Rafaela SORIANO, *El cementerio romano de Orriols*, dins «Saitabi», 46 (1996), 123-145.

L'annex segon a l'article, escrit per Manuel Gozalbes, presenta *Las monedas de la necrópolis de la Av. Constitución nº 260*, una d'ibèrica i les altres romanes, del segle II dC.; les inscripcions són transcrites (143 i 145) i les monedes reproduïdes en fotografia (144).— J. P. E. [12916

José Luis JIMÉNEZ SALVADOR, *Monumentos funerarios romanos de Valentia*, dins «Saitabi», 46 (1996), 181-194.

Pàgines dedicades a la descripció del monument dels 'Antonii' (segle II pC.), que fan referència a inscripcions al·lusives a magistrats municipals i a membres d'una mateixa 'gens' (185); les inscripcions són reproduïdes fotogràficament (186). Hi ha bibliografia (193-194).— J. P. E. [12917

Eudald VILAS I PUJOL, *La Tarraconense mediterrània a partir de Plini el Vell*, dins «Annals de l'Institut d'Estudis Gironins», XXXVI (1996-1997), 481-493.

Recollits els dotze textos de la *Naturalis Historia* de Plini el Vell relatius a la província romana 'Tarraconensis' o 'Hispania Citerior', l'autor planteja el problema de llurs fonts i diversos punts d'interpretació, no del tot aclarida, com és ara per què en la descripció dels diversos 'conventus', els grups de població són dividits ara d'acord amb categories funcionals dins l'ordenació legal romana (és el cas del territori de la Catalunya Vella), adés els 'populi' esmentats s'agrupen en organitzacions de tipus ètnic.— J. de P. [12918

Patrick LE ROUX, *Epigrafia ed evergetismo: la Spagna nel II-III secolo d. C.*, dins *Epigrafia e territorio. Politica e società. Temi di antichità Romane III*. Serie a cura di Mario PANI (Documenti e studi, 17), Bari, Edipuglia 1994, 175-188.

La primera de les tres inscripcions, ací transcrites, traduïdes i comentades, és d'Aeso/Isona (CIL II, 4465): és dedicada a un jove de divuit anys, Publius Manlius, 'liberalibus studiis erudito', nouvingut de la Hispània Citerior i potser destinat a esdevenir patró local (177).— J. P. E. [12919

Angel ROJO RINCÓN, *Las 'Tesserae Hospitalis' latinas de Hispania. Tipología, distribución y patronazgo*, dins «Annals de l'Institut d'Estudis Gironins», XXXVI (1996-1997), 519-535.

L'autor es refereix a les 'tesserae' de Pollença (2) i a la de Badalona, aportant els noms dels patrons.— J. de P. [12920

Manuel GOZALBES FERNÁNDEZ DE PALENCIA, *El tesoro del Mas d'Aragó (Cervera del Maestre, Castellón) y la década del 260 dC*, dins «Quaderns de prehistòria i arqueologia de Castelló», 17 (1996), 383-404.

En una excavació realitzada entre el 1980 i el 1987, foren trobades cinquanta-tres monedes dels segles II-III pC. (quinze sestercis i trenta-vuit antonians), conservats a Castelló, Museu de Belles Arts. Les peces són objecte d'altres tantes fitxes, en cada una de les quals és transcrita la inscripció (384-387). Seria notable la presència de sestercis en una proporció relativament elevada (389); també la de monedes d'origen oriental i del taller de 'Mediolanum' (391); en canvi, no és clar que l'ocultació fos efecte de la por causada per una invasió de francs, si aquests no s'estigueren en la zona més temps d'allò que hom acceptava fins ara (397). Hi ha bibliografia (399-401) i reproducció fotogràfica de les monedes (402-404).— J. P. E. [12921

Joaquim TREMOLEDA I TRILLA, Josep CASAS I GENOVER, *Una moneda commemorativa procedent de la vil·la romana de mas Gusi, Belcaire d'Empordà*, dins «Annals de l'Institut d'Estudis Gironins», XXXVI (1996-1997), 563-577.

Estudi d'una moneda encunyada a Cilícia i trobada al Baix Empordà; té inscripció de l'emperador Luci Aureli Ver.— J. de P. [12922

Miquel ROSSELLÓ MESQUIDA, *El yacimiento de València la Vella (Riba-roja de Túria, València). Algunas consideraciones para su atribución cronológica y cultural*, dins «Quaderns de prehistòria i arqueologia de Castelló», 17 (1996), 435-454.

Són aplegades en aquestes pàgines primer les indicacions d'autors que s'han ocupat de les restes de València la Vella (tres km al SE de Riba-roja de Túria) (436-438), construcció militar per al control de la zona; són descrites les seves característiques tècniques (438-442), una de les quals és la reutilització de materials, legalitzada pel *Codex Theodosianus*; recolzat en fonts contemporànies, com és ara el *Chronicon* de Joan de Biclara (445), les actes del III Concili de Toledo, o Gregori de Tours (446), l'autor considera que fou una instal·lació defensiva, datable de darreries del segle VI, destinada a defensar la integració de València dins la monarquia visigoda contra la possible invasió dels bizantins des del S. (445-446). Hi ha bibliografia (447-450) i vuit reproduccions fotogràfiques (451-454).— J. P. E. [12923

Ferran ARASA I GIL, Pere Pau RIPOLLÈS ALEGRE, *Notícies numismàtiques de fra Bartolomé Ribelles*, dins «Quaderns de prehistòria i arqueologia de Castelló», 17 (1996), 405-418.

Resumida la biografia del dominicà Bartomeu Ribelles (el 1800 era nomenat cronista de la Ciutat i Regne de València), són presentats els seus treballs manuscrits, conservats en el Convent de Predicadors de València, amb particular atenció a les aportacions epigràfiques; els autors, però, s'interessen més per les numismàtiques, concentrades en el *Museo de Medallas de letras desconocidas*, del ms. 17, i en les *Noticias particulares de las medallas del monetario de... Bartolomé Ribelles...*, del ms. 81; sumen dues-centes vuitanta-cinc peces, de seixanta-cinc de les quals és coneguda la procedència i són objecte de l'atenció d'Arasa i Ripollès (407); són particularment importants les troballes de Sogorb (407-408) i sobretot la d'Almenara (408-409); hi ha fitxa de seixanta-dues monedes (409 i 412-415), procedents de disset ceques (415), i reproducció de les dues cares de vint-i-tres, amb les corresponents inscripcions (410-412). Hi ha bibliografia (416-418).— J. P. E. [12924

Eugenio ROMERO-POSE, *Del paulinismo al priscilianismo: el papel de Paciano (1)*, dins «Compos-tellanum. Sección de ciencias eclesiásticas», XLI (1996), 93-111.

Text d'una conferència, que manté el to de comunicació oral. L'autor constata que no ha estat estudiada la col·locació de Pacià entre els orígens del cristianisme en la Tarraconense i el priscilianisme (94); ell segueix aquest esquema: «el silenci de Paciano sobre noticias relacionadas con el paulinismo. Paciano y escritores contemporáneos: similitudes y diferencias. Paciano y la herejía: Novaciano-donatismo-priscilianismo. El proceso de la reforma eclesial en la época constantiniana en Hispania» (95). El silenci de Pacià en relació a Pau es pot explicar pel fet que els primitius grups cristians haurien estat sobrepassats per d'altres formes d'Església (96-97), les del Nord d'Àfrica, amb les quals Pacià es troba en continuïtat, sobretot amb sant Cebrià; ell fou capdavanter contra l'heretgia novaciana (97-100), car per a ell, Novacià personificava els heretges, que, portats per la pretensió de la puresa radical, es marginaven de l'Església; Pacià, en canvi, tot i mantenir posicions veïnes de les dels donatistes, no sols remarca que la comunitat o gran església és indispensable, ans encara es trobava bé en la col·laboració amb l'Estat Romà, instaurada en els darrers decennis del segle IV (101-107).—J. P. E. [12925]

Francisco Javier TOVAR PAZ, *El género literario de las obras no epistolares de Paciano de Barcelona*, dins «Fortunatae. Revista canaria de filología, cultura y humanidades clásicas», 6 (1994), 315-327.

L'autor, en la línia dels estudis d'Àngel Anglada i Anfruns, parteix de la possibilitat de diferenciar tres gèneres literaris en l'obra escrita de Pacià de Barcelona: 'epistulae' (les dues primeres), 'contestatio antihaeretica' i 'discursos homilètics'. L'*Epistula III* seria una 'contestatio antihaeretica' (319). Elements diversos (citacions bíbliques, presència d'interlocutor, aplicació de la 'castigatio') condueixen l'autor a considerar que els tractats de Pacià serien 'sermons catequètics' (327).—J. P. E. [12926]

Eugenio ROMERO-POSE, *A propósito de una nueva edición de Paciano de Barcelona*, dins «Compos-tellanum. Sección de ciencias eclesiásticas», XLI (1996), 239-242.

L'edició és la de Carmelo Granada [ja recensionada per Àngel Anglada i Anfruns en aquestes pàgines d'ATCA, XVI (1997), 483-489]; Romero-Pose la valora positivament: «Es de alabar el acabado trabajo del autor» (240); això no obstant, a continuació diu que «me permito añadir algunas referencias que pueden sumarse a las amplias indicaciones señaladas por C. Granada», només que aquestes 'algunes' són en realitat una llista de llocs d'altres Pares que poden ésser almenys paral·lels, si no fonts, d'expressions de Pacià, i ocupen una atapeïda pàgina i mitja (240-242); també recorda el problema de si Ambrós de Milà fou influït per Pacià de Barcelona i les hipòtesis sobre la seva relació amb el priscilianisme.—J. P. E. [12927]

W. EVENEPOEL, *Le martyr dans le Liber Peristephanon de Prudence*, dins «Sacris erudiri», XXXVI (1996), 5-35.

D'acord amb la forma com Prudenci el presenta, sant Vicenç màrtir no hauria pas estat passiu durant el martiri, ans hauria actuat (13) i àdhuc rigut (14); professava la fe (17), es proclamava lliure (17), acompanyat de Crist i dels àngels (21 i 27) i ocasió de miracles (22). El poeta el comparà a figures diverses de l'Antic Testament, com Abel i els Macabeus (25). Sant Fruitós i els seus diaques són comparats als tres joves del llibre de Daniel i no són alliberats

com ells perquè s'han d'assemblar al Crist (26), al qual Fruitós també s'assemblava pel fet de refusar el beuratge patibulari (27). Després del martiri, segueixen les conversions en el cas de sant Vicent (29), la glòria de tota una ciutat com Tarragona (31) i un interès incipient a posseir relíquies (32).— J. P. E. [12928]

Victor SAXER, *Les notices hispaniques du Martyrologe Hiéronymien: première approche et bilan provisoire*, dins «Misc. de Palol», 235-241.

Proseguint els treballs de Baudouin de Gaiffer entorn els martirologis d'Usuard i el romà, l'autor s'encara amb el Jeronimià, intentant de presentar l'inventari de les notícies hispàniques, on trobem els sants nostres: Vicent, Fruitós, Auguri i Eulogi, Cugat, un 'natale sancti Vincentii', a Corlliure, una 'passio sancti Cucuphatis', Feliu de Girona (235-237); i de sotmetre-les a un primer examen crític sumari. Descartades les notícies indègudes (entre les quals no n'hi ha cap de les nostres), considera que un primer estrat de notícies, datable entre el 431 i el 450, testimonia el culte de tots els nostres, trets sant Cugat, la notícia de Corlliure i sant Feliu de Girona, que haurien entrat en un segon moment, per als quals amb totes les reserves posa la hipòtesi de llur recepció en el dit martirologi abans de l'any 592-593 (238).— J. P. E. [12929]

Victor SAXER, *La version BHL 8628-8631 de la «Passio S. Vincentii diaconi et martyris» dans la tradition manuscrite et littéraire: préliminaires à une édition critique*, dins «Annals de l'Institut d'Estudis Gironins», XXXVI (1996-1997), 81-115.

L'autor se centra en el fragment 8628-8631 de la «Bibliotheca hagiographica latina» corresponent a sant Vicenç màrtir, que comprèn els números 8627-8656. Dins els manuscrits seleccionats, es refereix a les diverses versions, la comparació de les quals permet una classificació dels manuscrits per famílies. Després estudia les relacions d'aquesta versió de la *Passio* amb els sermons, les pregàries litúrgiques i els elogis martirologics que hi fan referència. La conclusió és que BHL 8631 és la versió comuna del martiri de sant Vicenç per a tota l'alta Edat Mitjana; la versió més bona BHL 8638 seria anterior, i l'amplificada BHL 8630 posterior. Originada a Hispània, el seu estat manuscrit més primitiu es troba en els volums que l'escamparen fora d'Hispània, dels quals és donat inventari en apèndix.— J. de P. [12930]

Josep VILELLA MASSANA, *Els concilis eclesiàstics de la 'Tarraconensis' durant el segle V*, dins «Annals de l'Institut d'Estudis Gironins», XXXVI (1996-1997), 1041-1057.

A través de documentació indirecta que s'hi refereix, són estudiats els sínodes tarragonins del 516, coneguts per una lletra d'Innocenci I i per una altra de Consentius, i el de mitjan d'aquell mateix segle, conegut per la correspondència del metropolità Ascani i d'altres bisbes amb el papa Hílar.— J. de P. [12931]

Marià RIBAS I BERTRAN, *El cristianisme a Iluro*, dins «Misc. de Palol», 209-214.

Entorn el 1673, el falsari Joan Gaspar Roig i Jalpí esbombava que dues mataronines, Juliana i Semproniana, havien estat martiritzades el segle IV; les dades arqueològiques no han confirmat la narració, però l'autor ressegueix la dotzena llarga de punts de vora Mataró, on

han comparegut restes paleocristianes (211), i els onze dins el mateix Mataró (213), un dels quals és el presbiteri de Santa Maria.— J. P. E. [12932]

Miquel COLL I ALENTORN, *La historiografia catalana en el període preliminar*, dins «Misc. de Palol», 69-70.

L'autor fa un recompte d'escriptors cristians de la futura Catalunya, des de les actes del martiri dels sants Fruitós i diaques màrtirs fins a una «passió de sant Cugat de mitjan segle VIII»; a darreries del s. VI, i concretament el 592 hauria estat escrita potser a Saragossa, a Barcelona o a Sant Cugat del Vallès una *Passio de communi*, salvada el 1268 en la traducció llatina de la *Chronica Hispaniae* de Pere Ribera de Perpinyà, ací transcrita en allò que afecta els martiris de darreries del segle III i començaments del IV: sant Cugat, santa Eulàlia de Barcelona, sant Feliu de Girona, entre d'altres (70).— J. P. E. [12933]

G[uillem] ROSSELLÓ-BORDOY, *Un document excepcional sobre el mosaic de la Basílica de Santa Maria del Camí*, dins «Misc. de Palol», 229-233.

El document excepcional és un dibuix en colors del dit mosaic (després desaparegut) realitzat per Alexandre Sureda, ara al Museu de Mallorca, que l'autor considera l'original i no pas còpia posterior (231); és de ple segle XIX, però en la seva reproducció (230), sobretot en l'engrandida (232), és fàcil de llegir els noms o restes damunt les corresponents figures.— J. P. E. [12934]

Luis A. GARCÍA MORENO, *Expectativas milenaristas y escatológicas en la España tardoantigua (ss. V-VIII)*, dins «Misc. de Palol», 103-109.

En una d'aquestes pàgines l'autor es refereix a la *Chronica* de Joan de Biclara, on el paral·lelisme entre Justinià i Leovigild manifestaria la seva convicció de la «renovatio et recuperatio Imperii»; més encara, «con la comparación del Biclarense de Recaredo con Constantino y Marciano parecía cerrarse un ciclo histórico iniciado con la herejía de Arrio en Nicea, abriéndose otro lleno de esperanzas: el de la unificación política y religiosa previa a la escatológica venida del Cristo en Majestad» (105).— J. P. E. [12935]

Josefina MATEU IBARS, *Un ,saluda' del prof. Felipe Mateu Llopis al prof. Pedro de Palol y Salellas*, dins «Annals de l'Institut d'Estudis Gironins», XXXVI-XXXVIII (1996-1997), 1669-1684.

L'autora ofereix el contingut d'un article de Felip Mateu i Llopis, publicat el 1947, relatiu a monedes visigòtiques gironines i a llurs inscripcions dels temps de Witeric (603-610), Sisenand (631-636), Xíntil-la (636-639), Recesvint (640-653), Egica (687-701), i Egica-Wititza (696-701).— J. de P. [12936]

Arturo PÉREZ ALMOGUERA, *De la ar'ketur'ki prerromana a la Vrgellum visigoda, ¿Una continuidad?*, dins «Cypsela», XI (1996), 153-160.

El 527 compareix signant les actes del II Concili de Toledo el futur sant Just, bisbe de la ,ecclesiae catholicae Vrgellitanae': l'autor es pregunta quin sentit pot tenir un bisbat darrera el qual no hi ha un topònim llatí conegut, com els altres de Catalunya (154: [en el mapa dels bisbats més antics de Catalunya manca el d'Elna, documentat el segle VI]). La resposta, com si es tractés d'una bastida d'hipòtesis, comença recordant que el topònim ibèric indicat en el títol té la desinència , -u' rki', indicadora d'una fortalesa (154); discutides les hipòtesis de localització, en la qual incideixen les troballes de monedes encunyades en la dita població, l'autor suggereix que les inseguretats i les guerres a les quals fou sotmesa la població hispanogoda entre els segles III i VI (158-159), també per part de marginats de l'Església cristiana (priscil·lians, bagaudes), coneguts pels *Commonitoria* de Consenci, podria explicar un èxode d'hispanoromans, abandonant llocs romans més coneguts com Sigarra, Iesso, Aeso; així comparegué Vrgellum, qui sap si contemporani d'Egara, vers el 450 (160). Hi ha bibliografia, [ben incompleta quant a Consenci] (160).— J. P. E. [12937]

Ramon VALL I RIMBLAS, *La repoblació de la Ribera Salada*, dins «Lambard. Estudis d'art medieval», VII (1993-1994 [1995]), 51-78.

Comença amb la localització de la contrada (amb cinc croquis) i delimitant el temps al qual es refereix, el que hi ha entre la invasió àrab i la integració dins la Marca Hispànica. Dos castells un a cada banda del riu de Segre més amunt d'Oliana (els d'Oliana i de Castell-llebre), devien assenyalar el límit del territori no dominat pels àrabs (54). Les poblacions de la Ribera són esmentades en l'*Acta de dotació de la seu d'Urgell*, potser del 819 (57-58; també considera ,molt versemblant' l'autenticitat de la donació d'Ardèvol a Tavèrnoles el 803: 61); la toponímia de la zona només hauria conservat dos noms àrabs (59); la reacció sarraïna a favor d'Aïssó (fortificació de Balaguer) hauria reduït la part poblada a la zona més septentrional: Canalda, Isanta, Odèn, Campelles i Cambrils, que arribava pel sud a Castell-llebre i Oliana (62-68). L'empenta de Jofre el Pelut hauria assegurada la possessió de la Vall de Lord i de la zona meridional de la Ribera, tal com deixa entendre la dotàlia de Canalda, del 900 (71); no seria segura l'ocupació del Solsonès, certament realitzada pel comte Sunyer. Hi ha bibliografia (76-78).— J. P. E. [12938]

Manuel RIU I RIU, *Entorn de l'origen de l'adopcionisme en el monacat visigòtic pirinenc*, dins «Misc. de Palòl», 225-228.

Vegeu ATCA, XVI (1997), 460-461.— J. P. E.

[12939]

Rowan WILLIAMS, *Jesus Christus. III. Mittelalter*, dins *Theologische Realenzyklopädie*. XVI. *Idealismus-Jesus Christus IV*, Berlín, Walter de Gruyter 1987, 746.

Ja en la primera etapa de la discussió entre Elipand i Beatus, Adrià I havia rebutjat la fórmula ,Filius Dei adoptivus'. Introduït en la polèmica, Feliu hauria insistit que la humanitat de Crist no és resultat de generació natural de Déu Pare, ni, doncs, divina per naturalesa: no li mancava base bíblica i la paraula ,adopció' es trobava en la litúrgia visigòtica. El sínode de Regensburg 792 reafirmà el refús al ,Filius Dei adoptivus' i Alcuí insistia que la filiació venia donada per la unitat de persona de Crist i, doncs, era la de la persona del Verb, de forma que podia comparar-se a la relació de filiació en el cos i l'ànima d'un home; la humanitat de Crist no és ,extrínseca o aliena' a la Persona del Fill eternal, encara que les formes d'expressió puguin ésser poc precises.— J. P. E. [12940]

Jeanne E. MC WILLIAM, *The Context of Spanish Adoptionism: A Review*, dins *Conversion and Continuity. Indigenous Christian Communities in Islamic Lands. Eight to Eighteenth Centuries*. Ed. by Michael GERVERS and Ramzi Jibrán BIKHAZI (papers in Medieval Studies, 9). Toronto, Pontifical Institute of Medieval Studies 1990, 75-88.

L'autor(a) estableix dues tesis: des d'un punt de vista teològic no és vàlida l'afirmació d'una influència musulmana; en canvi, el domini musulmà de la Península Ibèrica hauria repercutit de forma considerable ('significantly') en la reacció, sobretot franca, i també en la romana (76-77). L'Església Visigòtica, absolutament fidel als quatre primers concilis, no considerava acceptable el 'teopasquisme' del Segon Concili de Constantinoble (77-80). Aquell món mental visigòtic fou objecte d'intervenció disciplinària conjunta de Carlemany i d'Adrià I entorn el 780, i així un problema doctrinal es barrejà amb implicacions polítiques, vehiculadores de posicions elaborades a Anglaterra, com per exemple, la introducció de la litúrgia romana o el reconeixement de la missió del rei en l'Església (81-82), ja manifestades el 780 en donar a Ègila la missió «to Romanize the Mozarabic Church» (82-83). Però els objectius disciplinars es trobaren submergits en problemes teològics posats per Elipand de Toledo i Felii d'Urgell, aquest ja súbdit de Carlemany. L'anàlisi dels documents del concili de Frankfurt confirmaria que una temàtica cristològica «was exploited in the interests of Frankish political and Roman ecclesiastical hegemony» (84). Es fa difícil de dubtar que el context de l'adopcionisme hispànic fou més polític que doctrinal (86). Hi ha bibliografia (86-88).— J. P. E. [12941]

Donald A. BULLOUGH, *Reminiscence and Reality. Text, Translation and Testimony of an Alcuin Letter*, dins «The Journal of Medieval Latin. A Publication of the Nord American Association of Medieval Latin», 5 (1995), 174-201.

L'autor recorda la base crítica del text (St. Gall, Stiftsbibliothek, Ms. 271; i Londres, British Library, MS Royal 8 E. XV), considera que aquella lletra d'Alcuí [la CCII: cf. ATCA, XVI (1997), 445] seria del febrer o de començament de març del 799 (177), i que amb ella Alcuí hauria agraït l'aprovació reial de la primera redacció dels *Adversus Felicem Urgellitanum libri VII*, a la qual, però, no haurien estat introduïdes les observacions marginals de Carlemany (181). Quant a la *Disputatio cum sarraceno*, l'autor no segueix Cavadini a considerar-la existent i famosa (182, nota 32). A diferència de la hipotètica de Felii d'Urgell, Alcuí recorda que trenta anys abans, a Pavia, hom parlava d'una discussió de mestre Pere, professor de gramàtica de la cort reial, amb un sarraf, que hauria estat escrita i que Bullough creu haver identificat amb un *Liber de diversis quaestiunculis...*, ara a Bruxel·les, Bibliothèque Royale, MS. II 2572 (193).— J. P. E. [12942]

E. ANN MATTER, *A Carolingian Schoolbook? The Manuscript Tradition of Alcuin's De fide and Related Treatises*, dins *The Whole Book. Cultural Perspectives on the Medieval Miscellany*. Edited by Stephen G. NICHOLS and Siegfried WENZEL, Ann Arbor, The University of Michigan Press 1996, 145-167.

El *De fide* d'Alcuí inclou parts de polèmica antiadopcioniana entorn punts diversos tant teològics (filiació divina) com exegetics (sentit del baptisme de Jesús al Jordà); per això, el «Corpus Christianorum. Continuatio Mediaevalis», n'havia encarregada l'edició a John Cavadini, però Ann Matter i el seu grup, basats en la tradició textual, han obtingut que sigui publicat dins el grup d'obres transmeses de forma unitària pels manuscrits més antics.— J. P. E. [12943]

Keith SIDWELL, *Theodulf of Orleans, Cadac-Andreas and Old Irish Phonology: A Conundrum*, dins «The Journal of Medieval Latin. A Publication of the Nord American Association of Medieval Latin», 2 (1992), 55-62.

Són reproduïts els quatre díctics del *Carmen XXV*, que fan broma amb ,scottus' / ,sotrus', aplicant-la al cortesà irlandès de Carlemany, Cadac-Andreas, com també ho és la traducció anglesa; l'autor analitza des de la fonologia irlandesa la pronúncia de la dita paraula per un irlandès de darreries del segle VIII, que justificaria la despietada crítica de Teodulf.— J. P. E. [12944]

Rudolf POKORNY, *Eine Brief-Instruktion aus del Hofkreises Karls des Grossen an einem geistlichen Missus*, dins «Deutsches Archiv für die Erforschung des Mittelalters», 52 (1996), 57-83. Cf. ATCA, XVI (1997), 480.— J. P. E. [12945]

Roger E. REYNOLDS, *A Visigothic-Script Folio of a Carolingian Collection of Canon Law*, dins «Medieval Studies», 58 (1996), 321-325.

El dit foli és ara a París, Archives Nationales, procedent del Departament de l'Aude; hauria estat escrit durant el segle VIII en una de les dues vessants dels Pirineus catalans (l'autor parla de Marca Hispànica) amb lletra visigòtica (322-323). La part principal del text, ací transcrit, conté disset dels *Tituli canonum Sardicensis Concilii n. XXI* (324-325).— J. P. E. [12946]

Milagros GUARDIA, Carles MANCHO, *Consideracions a l'entorn dels teixits brodats catalans de l'Alta Edat Mitjana*, dins «Annals de l'Institut d'Estudis Gironins», XXXVIII (1996-1997), 1455-1479.

Descrita l'estola dita de sant Narcís i transcrit el text llatí que hi és brodat, els autors discuteixen la tesi d'Anscari Manuel Mundó, que atribueix el brodat a una abadessa de Sant Pere de les Puelles, i creuen que més aviat seria una importació d'Itàlia, en la qual es poden distingir materials reaprofitats. L'estendard o penó de Sant Or, la inscripció del qual esmenta el comandatari o oferent de la peça, és situat en una tradició d'origen carolingi, específicament francesa.— J. de P. [12947]

Josep M. MACIAS I SOLÉ, Joan MENCHÓN I BES, Andreu MUÑOZ MELGAR, *De topografia cristiana urbana de Tarragona, a propòsit de dos documents medievals*, dins «Annals de l'Institut d'Estudis Gironins», XXXVII (1996-1997), 939-951.

Analitzant un document contingut en el *Diplomatari de Santa Maria de Poblet. Volum I: anys 960-1177* (Barcelona, 1993, doc. 484), i contrastant-lo amb les dades arqueològiques correctes, de les quals hom disposa actualment, els autors situen l'antiga església visigoda de Sant Pere al voltant de la Plaça del Rovellat; per l'anàlisi d'un altre del 1091, publicat recentment per Xavier Sitjes i Molins, formulen la hipòtesi que el monestir de Sant Fruitós, bastit per Sant Oleguer l'any 1198, podia continuar-ne un d'anterior i del mateix nom, just quan la seu eclesiàstica acabava d'ésser restaurada, mig segle abans de la conquesta cristiana de la ciutat.— J. de P. [12948]

Mònica MIRÓ VINAIXA, *Epigrafia mètrica de transmissió exclusivament manuscrita: a propòsit de les inscripcions cristianes de Tarragona conservades en l'"Anthologia Hispana"*, dins «Annals de l'Institut d'Estudis Gironins», XXXVI (1996-1997), 953-971.

Exposats els dos principis a partir dels quals l'autora s'interessa per l'epigrafia mètrica de transmissió exclusivament manuscrita, analitza els 'carmina' dels 32 primers folis, de París, BN lat. 8093, del s. VIII, que es refereixen a dos bisbes de Tarragona dels segles V i VI, i conclou que es tracta de composicions literàries clarament medievals.— J. de P. [12949]

Thomas DESWARTE, *Rome et la spécificité catalane. La papauté et ses relations avec la Catalogne et Narbone (850-1030)*, dins «Revue Historique», CCXCIV (1995), 3-43.

Aquest estudi es basa en la documentació publicada per vuit col·leccions de diplomes pontificis primitius (35-36), d'on n'han estat aplegats cinquanta-dos de relatius a institucions catalanes, datats entre el 865 i el 1030 (36-42), i quatre lletres d'abats o bisbes catalans al bisbe de Roma entre el 959 i el 1022 (43). Damunt aquesta base, l'autor exposa la seva tesi que entre el 950 i el 1030 les relacions entre Roma i els bisbats catalans cresqueren de forma molt considerable, alhora que minvaven les de Roma amb Narbona, cosa que contribuï a dibuixar la particularitat catalana; aquesta incidència romana a la Marca Hispànica es realitzà sobretot, però no pas exclusivament, a través de monestirs, que Roma col·locà sota la seva protecció i sotragué de la jurisdicció dels bisbes (4-5); els viatges entre Catalunya i Roma seguiren un ritme paral·lel (7), car, entorn l'any 1000 Roma havia esdevingut per a les institucions catalanes un centre tan decisiu com Narbona (8), amb decisions disciplinars o coactives dels papes (19-22) o amb d'altres de tanta envergadura com la d'elevat Vic a metròpoli deu anys després de l'intent retrògrada de l'abat Cesari (13-15); tot alhora, s'esvaïen les relacions amb el regne carolingi i així es formava un partit romà a Catalunya (16 i 25), on entraven monjos (especialment les comunitats de canonges regulars: 24), bisbes i comtes (27), i es constituïa una congregació de monestirs centrats en Sant Miquel de Cuixà i Ripoll (28-29); aquestes institucions foren l',alou' de l'església de Roma a Catalunya.— J. P. E. [12950]

Jesús ALTURO I PERUCHO, *I glossari latini altomedievali della Catalogna con alcune notizie sui Settimani*, dins *Les manuscrits des lexiques et glossaires de l'antiquité tardive à la fin du Moyen Age*.

«Actes du Colloque International organisé par le Ettore Magiorana Center for Scientific Culture (Brice, 23-30 september, 1994)», Louvain-la-Neuve 1996, 101-120.

A l'interès per la lexicografia s'ha afegit darrerament el suscitat pels glossaris catalans de l'Alta Edat Mitjana: d'uns i d'altres l'autor recorda els estudis que els foren dedicats abans del 1985 (101-104), moment a partir del qual, a base d'estudi de nombre de fons manuscrits, ací citats, ell emprengué l'elaboració d'un *Corpus Glossariorum Latinorum Cataloniae*; i així resumeix els seus successius estudis, a través dels quals s'ha detectat material cronològicament immediat a la intervenció de l'imperi franc en la Marca Hispànica (105-111); ací dóna una mostra de com gloses podien afectar el text del *Liber iudicum* (111-113), camí pel qual foren salvades unes primeres paraules en vulgar (114), o s'explica la presència de grecismes o d'altres paraules inusuals [cas que potser no es dóna en 'clibanus' per 'furnus' [no pas per 'furnum'] (116), ben conegut en tota la tradició cristiana pel tan repetit text de Lc XII, 28].— J. P. E. [12951]

Jesús ALTURO I PERUCHO, *Los folios de guarda del manuscrito París, Bibliothèque nationale, lat. 6113, un Commentarium in Lucam de Beda, del siglo IX*, dins «Historia. Instituciones. Documentos», 19 (1992 [1994]), 1-6.

Aquell bifoli és descrit codicològicament i paleogràfica (1-3); conté fragments del capítol II d'aquell llibre de Beda, escrits amb lletra carolina de pervivències visigòtiques; entre l'origen català o narbonès, l'autor s'inclina pel darrer, el data en el segon quart del segle IX i informa d'obres de Beda en la protoCatalunya del segle IX (3, nota 13). Les variants en relació a l'edició crítica de D. Hurst en el «Corpus Christianorum» són en les pàgines 4-6.— J. P. E. [12952]

Jesús ALTURO I PERUCHO, *El glossari In Regulam Sancti Benedicti de l'Arxiu de la Catedral de Barcelona*, dins «Studia Monastica», XXXVII (1995), 271-277.

L'autor, recordats els estudiosos que s'han ocupat del fragment que fa de coberta de l'actual ms. 120 de l'Arxiu de la Catedral de Barcelona, segueix Anscari Manuel Mundó quant a la datació en els segles IX-X (ell, però, precisa «cap a final del segle IX o començos del X» (273), però és més reticent quant a l'origen català del mateix, que ell fa «probablement narbonès» (272); devia fer de complement a una còpia de la *Regula sancti Benedicti*, que no seria un original, ans una còpia realitzada amb no massa encert (274); al final, en són indicades les característiques codicològiques i transcrit el text de les glosses (275-277).— J. P. E. [12953]

Jesús ALTURO I PERUCHO, *Un Seduli amb glosses de Rémi d'Auxerre copiat a començos del segle X (a Barcelona?)*, dins «Analecta Sacra Tarraconensia», 69 (1996), 5-28.

L'autor recorda les escasses restes de llibres existents a Catalunya abans de la 'razzia' destructora d'al-Mansur (6) i les notícies fins ara conegudes d'exemplars de Seduli, *Carmen paschale*, o d'algun *Hymnus* fins al s. XII (8-9); per la seva banda, presenta i analitza (10-11) el còdex 178 de Barcelona, ACB, quadern quatern que conté la segona meitat del llibre quart, tot el cinquè, la segona meitat de l'*Hymnus* I i tot el II, amb particular atenció al sistema d'abreviatures (1-13) i a les variants textuals en relació a l'edició d'I. Hümer (14-17); aquest text conté explicacions de paraules, introduïdes per 'id est': són transcrits de forma alfabètica, amb indicació de coincidir, si s'escau, amb les de la *Remigii expositio* (18-28).— J. P. E. [12954]

Jesús ALTURO I PERUCHO, *La Glossa VI del manuscrit 74 de Ripoll: un epítom isidorí incorporat al Liber glossarum*, dins «Faventia», 18/2 (1996), 67-91.

Recordats els seus nombrosos estudis dedicats a glossaris llatins altomedievals, d'origen o de procedència catalana o septimana, l'autor presenta la dita *Glossa VI*, l'interès de la qual rau en el fet de basar-se tota ella en els deu primers llibres de les *Etymologiae* d'Isidor, gairebé totes integrades en el *Glossarium Ansileubi*. L'antígraf hauria estat escrit en lletra visigòtica i, doncs, hauria corregut per Catalunya abans de mitjan segle IX. «Típic obra d'ús escolar i de transmissió textual oberta» (69). Potser s'ha de datar el 980. El text *Incipit sexta glossa ex multorum genera uerborum et nominum, qualiter sumpserunt exordium*, ocupa les pàgines 69-91 i és acompanyat de les corresponents referències tant a Isidor com al *Glossarium Ansileubi*.— J. P. E. [12955]

Jesús ALTURO I PERUCHO, *Un Facetus en dístics copiat a Barcelona al segle XII-XIII*, dins «Arxiu de Textos Catalans Antics», XV (1996), 393-399.

L'autor aplega referències antigues i noves a exemplars del *Facetus* en la Catalunya Medieval, bo i distingint-ne dues versions, una de més general, que el qualificaria de tractat d'educació, i una altra de centrada en el capteniment amorós; i presenta l'exemplar complet, ms. 178 de Barcelona, ACB, copiat en el pas del segle XII al XIII; n'és transcrit el colofó, que presenta les síl·labes en orde invers (396), i donades totes les variants en relació a l'edició d'A. Morel-Fatio (397-399).— J. P. E. [12956]

Jesús ALTURO I PERUCHO, *Les inventaires de livres en Catalogne du IXe au XIIe siècles*, dins «Scriptorium», L (1996), 370-389.

A la Catalunya de l'Alta Edat Mitjana no hi hauria cap catàleg pròpiament dit d'una biblioteca, ans només llistes dels llibres de catedrals i monestirs, ja coneguts; per això, l'autor es limita als inventaris de parròquies i de privats i així recorda grups de llibres documentats en esglésies dels bisbats d'Urgell i de Vic entre els segles X i XII (370-371), el d'un clergue també d'Urgell l'any 900 (371), i els de dos bisbes, Sisebut d'Urgell el 840 i Riculf d'Elna, i de qualques canonges (371-372), els de jutges i de dames de la noblesa i de comunitats religioses femenines; en el *Manuale*, Dhouda recomanava al fill que llegís (373). Però aquella era una societat, en la qual predominava la cultura oral, i on els formularis escrits es repetien. Entorn l'any mil haurien comparegut els primers seglars capacitats a escriure, i des d'aleshores puja de categoria l'ofici de mestre, encara que les 'biblioteques' de seglars eren constituïdes per un sol llibre; per això era extraordinària la de Guillem de Bassa, del 1196 (374); els llibres eren copiats per a institucions, però també per a particulars; ací sobretot, intervenia el preu, eren objectes valuosos i podien servir de penyora (375) o de bé movable; consta que 'razzias' en ambdues direccions en destruïren o robaren a Barcelona, Manresa o Mallorca (376); també eren objecte de préstec; però alguns llibres eren immòbils i tenen denominacions diverses els mobles on eren conservats (377); el 'scriptorium' com a local exclusivament destinat a copiar llibres segurament només existí en les grans catedrals i monestirs catalans (Girona, Ripoll, Vic, sora Oliba); en aquests segles, hom utilitzava el pergami, les posts encerades i, cap a darreries del segle XII, el paper. L'autor convida a la recerca i inventariació de les mostres escrites d'aquells segles, tasca que ell ha emprès (378).— J. P. E. [12957]

Jesús ALTURO [I PERUCHO], *L'apporto delle carte alla storia della scrittura e del codice*, dins *Scritti e colofoni. Le sottoscrizioni di copisti dalle origini all'avvento della stampa*. «Atti del seminario di Erice. X Colloquio del Comité international de paléographie latine (23-28 octobre 1993)», a cura di Emma CONDELLO e Giuseppe DE GREGORIO, Spoleto, Centro Italiano di Studi sull'Alto Medioevo 1995, 289-300.

Els documents són datats i el tipus de lletra utilitzat tant en aquests com en els llibres és el mateix; per això, l'escriptura dels documents pot ajudar a datar els llibres manuscrits; en alguns casos, serà àdhuc possible d'identificar el copista (291); aquestes observacions poden fer-se extensives a les miniatures (293), i a les compravendes de llibres (294); alguns dels pergamins utilitzats en documents han estat preparats com si es destinessin a còpia de llibres (295); cal, doncs, estar atents als aspectes codicològics dels documents i superar la diferència entre escriptura documental i librària (295). L'autor aplica aquests pressupòsits a les *Homilies d'Organyà*, recorda els estudis anteriors i per la comparació amb documents contemporanis procedents d'allí mateix i d'altres canòniques veïnes, arriba a la conclusió que les *Homilies* foren escrites a Organyà mateix i no pas a darreries del segle XII ans en les primeres dècades del segle XIII (296-300).— J. P. E. [12958]

- José MARTÍNEZ GÁZQUEZ, *Un glosario de adverbios en ,-ter' y en ,-tim' en el ms. 74 de Ripoll*, dins «Revista de filología griega y latina de la Universidad de Cádiz», I (1991 = Excerpta Philologica Antonio Salgado Redondo sacra), 487-490.
- José MARTÍNEZ GÁZQUEZ, *Las glosas de contenido científico en los glosarios del siglo X del monasterio de Ripoll*, dins *Lateinische Kultur im X. Jahrhundert*. «Akten des I. Internationalen Mittelalteriner Kongresses, Heidelberg, 12-15. IX. 1988», Stuttgart 1991, 311-317.
Títols només coneguts per referència.— J. P. E. [12959-12960]

Autour de Gerbert d'Aurillac le pape de l'an mil. Album de documents commentés. Réunis sous la direction d'Olivier GUYOTJEANNIN et Emmanuel POULE (Matériaux pour l'histoire publiés par l'École des Chartres, 1), Paris, École des Chartres 1996,

D'entre les cinquanta-cinc aportacions d'autors diversos entorn la figura i l'obra de Gerbert d'Aurillac-Silvestre II, que constitueixen aquest llibre, dues són de Michel Zimmermann i recauen en el nostre camp: la núm. 4, *Le pèlerinage romain d'un Catalan*, on és reproduït fotogràficament (20), transcrit (21-22), traduït al francès (22-23) i comentat (23-25) el testament datat el 19 octubre del 970 d'un tal Borrell, vigatà que se'n volia anar a Roma; i el núm. 5, *L'abbatiale de Ripoll*, on també és fotogràficament reproduït el formulari per a una acta de consagració i dotació d'Església, conservat a l'ACA, *Ripoll* 74, ff. 145d-146v, que ja havia servit per a la de la tercera consagració de l'església de Ripoll el 15 de novembre del 977; el dit formulari es troba dins un conjunt de trenta-vuit de temàtica diversa aplegats entre els anys 960 i 980, intitulats *Incipiunt prologi ex aliquibus causibus (!)*; n'és reproduïda una de les pàgines (26), transcrita (27-28), traduïda (28-30) i comentada (30-35).— J. P. E. [12961]

Pere BENITO i MONCLÚS, Adam J. KOSTO, Nathaniel L. TAYLOR, *Three Typological Approaches to Catalan Archival Evidence, 10-12 Centuries*, dins «Anuario de estudios medievales», 26 (1996), 43-88.

En la introducció els autors recorden que a Catalunya hi ha unes 15.000 unitats documentals datades els segles X i XI i que més de 170 arxius posseeixen documentació del segle XII (43-44), assenyalen alguns dels treballs realitzats en llur edició i estudi (44-46) i manifesten llur intenció d'oferir tres mostres del treball a fer (46). En les pàgines 48-59, sota el títol *Documents of Testamentary Publication*, Taylor presenta 'conditiones sacramentorum', a partir del document conservat a l'ACA, *Monacals. St. Benet de Bages*, 246. Esquemmatitza els tres passos (darrera voluntat, legalització, aplicació: 50-51: gràfica), cada un dels quals pot haver generat documentació pròpia, i es fixa en la del segon, les 'conditiones sacramentorum', que podien afectar d'altres afers, però de fet només s'han conservat les testamentàries; en resumeix l'estructura (52), assenjala la gran multiplicació de casos del 960 ençà (54), informa de la qualificació dels autenticadors ('praesbyter', 'iudex': 55-56), dels efectes legals (56) i de la comparença esporàdica de bisbes i comtes (57-58).

Kosto, *Documents of Negotiation and Agreement* (60-71), es fixa en les 'conventientiae', que constituïrien entre el 5 i el 10% de la documentació d'aquells segles; l'autor hi vol esbrinar la radiografia de la societat catalana. Tot i les variacions, és un gènere literari unitari, que compareix com a novetat entorn el 950 i, encara que en teoria podria no tenir més significacions, en realitat, els documents ací examinats, de Ramon Berenguer I, datats del 1043 al 1072 (vegeu gràfica de freqüències: 71), demostren un canvi tant documental com sociopolític (62); responen a acords, de vegades seguits d'acusacions ('quaerimoniae'), entre el dit comte i el de Besalú (63-68); hom endevina les dificultats dels redactors a trobar una fórmula nova (69); per

a l'estudi, cal no prendre cada unitat com a separada, ans aplegar totes les que fan referència a un afer, que pot durar anys (70).

En *Del caràcter agrari de la documentació contractual: la concessió 'precària'* (72-87), Benito estableix una tesi: «L'anàlisi de les condicions històriques d'utilització dels contractes esdevé absolutament necessària per a explicar-ne l'evolució jurídica» (77), evolució, en la qual serien perceptibles «tres grans fractures en la pràctica jurídica» (77-78; gràfica: 81): en la primera etapa predominarien les concessions vitalícies de béns o d'edificis amb repercussió col·lectiva, normalment basades en la 'familiaritas' (79-81); en la segona, constatable entorn el 1120, augmenten les concessions precàries a perpetuïtat de béns o terres per al servei familiar (tipus mas), on el senyor eminent determina les condicions de transmissió del dret útil damunt aquell bé (82-83); la tercera etapa hauria començat entorn el 1170: els propietaris de domini útil en subestableixen parcel·les, participant així en els drets senyorials (84-86).— J. P. E. [12962-12963-12964

Lluís TO FIGUERAS, *Anthroponymie et pratiques successorales (à propos de la Catalogne, X-XII siècle)*, dins *L'Anthroponymie document de l'Histoire Sociale des mondes Méditerranéens médiévaux*. «Actes du Colloque international organisé par l'École française de Rome avec le concours du GDR 955 du CNRS *Genèse médiévale de l'anthroponymie moderne* (Rome, 6-8 octobre 1994)» recueillis par Monique BOURIN, Jean-Marie MARTIN et François MENANT (Collection de l'École française de Rome, 226), Roma, École française de Rome 1996, 421-433.

Lluís TO FIGUERAS, *Les femmes dans la société catalane des IX-XI siècles*, dins *La femme dans l'histoire et la société méridionales*. «LXVI Congrès de la Fédération historique du Languedoc-Roussillon (Narbonne, 1994)», Montpellier 1995, 51-65.

Lluís TO FIGUERAS, *Antroponimia de los condados catalanes (Barcelona, Girona y Osona, siglos X-XII)*, dins *Antroponimia y sociedad. Sistemas de identificación hispano-cristianos en los siglos IX al XIII*. Coordinador: P. MARTÍNEZ SOPENA, Santiago de Compostela i Valladolid 1995, 371-395.

[Vegeu resumits d'altres estudis de l'autor dins ATCA, XIV (1995), 472-473, núm. 10009 i 514-515, núm. 10163; XV (1996), 752, núm. 11209 i XVI (1997), 587, núm. 11708]. El primer títol, centrat en la relació entre pràctica successòria i denominació antroponímica, comença descrivint la situació d'aquestes dues realitats en el segle X i segueix amb la de llur evolució els segles XI-XII a base de documents d'ACA, *Canc.*, *Pergamins*, de l'ADG, de l'Arxiu Capitular de Vic, i de Perpinyà, ADPO. Dos-cents trenta-cinc documents del segle X fan referència a successió; els béns afectats provenen de compra o aprisió en 53'2%, d'herència en 42'6% i de dot en 4'2% (422); el sistema antroponòmic corresponent era el de nom únic (més del 89% dels 932 documentats a Girona i Vic); els renoms o motius personals eren el 0'7% d'homes i l'1'1% de dones (423). En començar el segle XI, la successió en els béns paternes era igualitària (425); a mesura que s'imposà la feudalització i amb ella la classe dels 'militars', també canvià el sistema antroponímic amb la introducció dels dos noms entre el 1030 i el 1040, començant pels nobles i pels masclers (426-428); les filles començaven d'ésser excloses dels drets de successió als béns, els fadrísters podien ésser obligats a juraments de fidelitat per la part que els corresponia, i totes les obligacions familiars requieien en l'hereu (429); amb ell, les determinacions hereditàries es desplaçaven del testament als capítols matrimonials o àdhuc als actes d'establiment de propietat útil, que imposaven hereu únic (431). L'antroponímia evolucionava des del nom sol (77'9% els anys 1001-1025; 6'5% els anys 1176-1200), al nom i cognom (1'2% el 1001-1025 i el 66'2% cent anys després), i al nom, cognom i complement-topònim, que en els cent anys del segle XII saltà del 1'2% al 62'9% (432).

Els títols segon i tercer només em són coneguts per referència.— J. P. E.

[12965-12966-12967

María Eugenia IBARBURU, *Los «Scriptoria» de Ripoll, Vic y Girona: un posible estilo catalán de ilustración de manuscritos*, dins «Lambard. Estudios d'art medieval», VII (1993-1994 [1995]), 157-171.

Recordades les relacions culturals ben conegudes dins la Península Ibèrica (de sobirania sarraïna o no) durant el segle X, l'autora defensa la tesi de «la continuidad de lo mozárabe en los manuscritos románicos catalanes» (160) quant a estils decoratius; arriba a creure que no sols les influències orientals arribades a través de l'Islam, sinó àdhuc les franco-insulars haurien passat per l'interior de la Península (160-161), encara que en certs casos «la proximidad [directa] a lo francés es tal vez superior» (162), tant en general, com sobretot en la relació de Ripoll amb Fleury (163-164); de fet, la vinculació amb Occitània hauria produït un estil català d'il·lustració, de «tendencia a un cierto naturalismo» (165) veï de la caricatura; a mitjan segle XI hauria estat consistent el treball d'Ermemir Quintil·là a Vic (166); l'autora sintetitza esquemàticament les característiques de l'estil català, identificables en el volum III de la *Biblia de Rodes* (167); en el volum IV, la il·lustració de l'*Apocalipsi* hauria estat realitzada per mà nova, possiblement vinculada a Girona (168), i així hom pot formular la hipòtesi d'un estil més o menys comú a Cuixà, Girona i Sant Pere de Rodes entorn el 1100, de possible origen ripollès a través del volum III de la *Biblia de Rodes* (169). Hi ha bibliografia (171-171).— J. P. E.

[12968

Teresa VICENS I SOLER, *Iconografía mariana a la pintura: de les composicions sintètiques a les escenes historiades*, dins «Lambard. Estudios d'art medieval», VII (1993-1994 [1995]), 173-183.

En aquestes pàgines d'història de l'art trobem referència a la *Llegenda àuria* (176), al ms. d'ACA, *Ripoll* 193, i en particular al text dedicat a les advocacions de la Mare de Déu (178-179), i són reproduïdes les inscripcions que completen les pintures de les advocacions esmentades (181-182). Hi ha bibliografia (184).— J. P. E.

[12969

Francesc Xavier ALTÉS I AGUILÓ, *El diplomatarí del monestir de Santa Cecília de Montserrat. II. Anys 1000-1077*, dins «Studia Monastica», XXXVII (1995), 301-394.

[El primer lliurament d'aquest diplomatarí és conegut dels nostres lectors pel resum d'ATCA, XV (1996), 747, núm. 11194]. En l'actual trobem text sencer de quaranta-set documents i regest d'altres seixanta-set, que cobreixen els anys indicats en el títol. Les característiques són les normals en documentació monàstica d'aquesta època: compra-vendes, donacions, establiments, permutes, sense que manqui algun testament (núm. 165) o certificació sacramental d'algun altre (núms. 167, 177, 201), fets que ajudaran a completar el coneixement de la base econòmica del monestir i les condicions senyoriales imposades als emfiteutes; també els formularis són els normals: «Ego... (et...) donator(es) sum(us)...» (núm. 106), «Manifestum est enim...» (núms. 120, 136, 137, 146, 149, 159, 192), «Magnum mihi et satis...» (núms. 115, 117, 121, 155, 160, 168), o «Per hanc scripturam...» (núms. 127, 161, 163, 164, 202, 208); assenyallem la presència de paraules ja ben catalanes, com és ara en el doc. núm. 177, del 1038: «celer, cortal, poleria, alsberg' o en el 189, del 1050: «antiga, molf, torrent'; no manca alguna referència al *Liber legis* en els núms. 181 i 194; assenyallem qualque altre detall: un «Durando Caput trèmul' el 1006 [i deu voler dir que el 1006 hom de-

signava una persona amb la denominació de ‚Durand, cap trèmul‘ (núm. 107, línia 4); les signatures del núm. 124 permeten de conèixer els monjos que en aquell moment formaven, si no tota, almenys la ‚maior (et sanior) pars‘ de la comunitat; el núm. 135 conté una referència al cèlebre abat Cesari «qui profitebatur se archiepiscopum Tarraconensem esse»; en el 145 hi ha una notícia del salpàs i signatura d'un ‚caput scole‘ [de Barcelona?]; en el testament ja esmentat del núm. 165 hi ha notícia d'una esclava ‚sarracena‘ i previsions que suposen pròxima la dedicació de l'església de Santa Maria [de Montserrat, cal suposar]; i no manquen, finalment, certes lectures dubtoses: ‚curses < curtes‘ (núm. 106, línia 7 del text); ‚postericaturam < postereri <domini?>caturam‘ (mateixa pàgina, línia 8 del final); ‚serventibus < servientibus‘ (mateixa pàgina, línia 6 del final); ‚nostr < nostre‘ (núm. 127, línia 2); ‚abatisquoque < abatis quoque‘ (núm. 137, línia 11 del final de pàgina); ‚aluit < aliut‘ (p. 357, núm. 167, línia 12).— J. P. E. [12970

Francesc Xavier ALTÉS I AGUILÓ, *El diplomatarí del monestir de Santa Cecília de Montserrat. III: Anys 1079-1200. Índex*, dins «Studia Monastica», XXXVIII (1996), 291-400.

Cent onze documents, del 212 al 222 de la sèrie, completen la col·lecció dels coneguts fins ara d'entre els que constituïen l'arxiu de Santa Cecília de Montserrat; de cinquanta-sis s'ha conservat el text sencer, ací transcrit, en el qual segueixen essent utilitzats o almenys ressonant els formularis tradicionals [cf. resum anterior]; de cinquanta-cinc només n'és conegut un regist, en general escrit pels arxivers de Montserrat anteriors a la invasió napoleònica i a la desamortització; la majoria —quaranta-dos— fa referència a establiments de propietat útil, que es multipliquen els darrers anys del període, seguits de les donacions, les compra-vendes, els testaments, les restitucions, les actes judicials, els empenyoraments i les permutes; hi ha una condonació de censos i una concòrdia; i cap als darrers anys compareixen un parell d'actes de subinfeudació de senyoriu; dins aquest marc destaquen el testament d'un futur pelegrí al Sant Sepulcre (299, núm. 218); una datació ja no feta pels anys dels reis de França, que potser pertany a una còpia posterior (304, núm. 223); la signatura d'un pare, cofoi perquè el seu plançó sap de signar (307, núm. 226); una donació per necessitat de fam (313, núm. 235); una citació del *Liber iudicum* (333, núm. 262); el cas d'una propietat traspassada per causa d'eixorquia (342, núm. 275); cap al final del període, les actes de domini útil insisteixen en la indivisibilitat de la propietat (345, núm. 281; 349, núm. 287; 363, núm. 307; 366, núm. 311; i 367, núm. 312); remarquem el grup de documents relacionats amb el va-i-ve de la submissió de Santa Cecília a Sant Cugat del Vallès (319-325, núms. 242-248 i 338, núm. 272). En un cas, el text sembla insatisfactori, el de la segona de les sotsinfeudacions, 358, núm. 298, on trobem, en les línies 18-20: «...sicut supra scriptum est vos. Et vestri annuatim dabit nobis et nostris de espletis dicta parte fideliter, et vos acaptatores habeatis vos et vestri...»; sembla que hauria de dir: «...sicut supra scriptum est, vos et vestri annuatim dabit nobis et nostris de espletis dicta parte fideliter, et nos acaptatores habeatis vos et vestri...» [es podia obligar a un a ésser ‚acaptator‘ d'ell mateix?]. Hi ha taula unitària d'antropònims i de topònims per a tots tres lliuraments (373-400).— J. P. E. [12971

Anna M. BALAGUER, *Sobre els orígens de l'impost del monedatge a Catalunya (segles XI-XII)*, dins «Misc. Arslan», III, 791-802.

L'autora resumeix i discuteix, bo i sintetitzant els documents datats entre el 1075 i el 1205, la tesi de Thomas Bisson, segons el qual a Catalunya no hi hauria hagut impost de monedatge abans de la darrera data (791-793); ella, per contra el veu en el document del 1118, d'ACA, *Canc., reg.*, 4 (794-796) i l'interpreta a favor de la seva tesi, com també el document

del 1075 que concedia a Santa Maria de Besalú el delme ,in monetatico', terme del qual a Catalunya no és conegut altre significat que el d'imposició fiscal (799). Hi ha bibliografia (801-802).— J. P. E.

[12972]

Thomas N. BISSON, *Els orígens de l'impost sobre la moneda a Catalunya. Una reconsideració*, dins «Acta historica et archaeologica mediaevalia», 16-17 (1995-1996), 301-310.

Resposta a l'article d'Anna M. Balaguer acabat de resumir. L'autor diu: «La Dra. Balaguer ha mal interpretat el meu treball. Ha exposat equivocadament la meua tesi sobre les provisions d'Osca de 1205» (303); i, analitzats els set documents que entren a compte (304-306), precisa: «la paraula ,monetaticum' no figura en cap dels documents fiables» (306), i es reafirma que es tractava d'una intervenció de les poblacions a fi d'assegurar que el nou comte o rei no tocaria el valor de la moneda ni exigiria cap més ,bovaticum': «la connexió de la ,pau del bestiar' i la bona moneda va esdevenir tradicional a Catalunya» (308), car «sembla com si els ,bovatges' i els ,monedatges' fossin la forma principal de taxació general fins al 1213» (309). «La corona d'Aragó fou pionera a Europa en la transformació d'una imposició senyorial en una taxació pública» (310).— J. P. E.

[12973]

Roland VIADER, *Autour d'une pratique juridique: les contrats agraires des archives capitulaires de Barcelone (XIe-XIIIe siècle)*, dins «Acta historica et archaeologica mediaevalia», 16-17 (1995-1996), 147-165.

L'autor es proposa de resseguir la gènesi de dues institucions jurídiques (emfiteusi i mas), analitzant els cinc-cents cinquanta contractes d'utilització de la terra corresponents als segles XI-XIII transcrits en els *Libri Antiquitatum* de la Seu de Barcelona [cf. ATCA, XV (1996), 559-563], bo i esbrinant-hi l'evolució de llurs clàusules perceptible sota les condicions d'utilització (148-149), atès que essent idèntiques les figures jurídiques, només sota les condicions serien perceptibles els canvis, amb la deducció que els dits documents han d'ésser estudiats en conjunt i en diacronia. Quant als contractants, és constatable que si en un primer moment més de la meitat dels receptors dels establiments són clergues, tant si el domini eminent és del bisbe com del capítol, al cap de poc es reduïen a menys de la tercera part, alhora que baixava la part dels fruits a pagar (150); tant en vinya com en d'altres cultius la ,complanatio' dels primers temps (fins al 1130-1140) també fou substituïda en els diversos cultius, en especial per l'horta al Pla de Barcelona (154). El 1067 compareixia el ,mas' entorn Barcelona, arribar de les contrades pirinenques i incloïa béns diversos dins fórmules que abans només significaven possessió de terra (153-158). Semblant evolució és perceptible en les concessions vitalícies, que amb el temps seran substituïdes per establiments i àdhuc per censals o d'altres formes de dret a percebre quantitats (158-160). Hi ha un quadre i sis gràfiques (162-165).— J. P. E.

[12974]

Roland VIADER, *Remarques sur la tenure et le statut des tenanciers dans la Catalogne du XIe au XIIIe siècle*, dins «Annales du Midi», 107 (1995), 149-165.

Deixeble de Pierre Bonnassie i basant-se en la documentació de Barcelona, ACB, *Libri Antiquitatum* (150, nota 7 [cf. ATCA, XV (1996), 559-563]) intenta d'exposar l'originalitat de la tinença catalana dels segles XI-XIII, descartada d'antuvi qualsevol solució de continuïtat amb els segles anteriors (150), i afirmada la tinença a precari fins al segle XI i l'emfiteusi a darreries del XIII (151). L'anàlisi dels contractes revela que adoptaren la forma de donacions

(152), però condicionades, cosa que ja preludiava els contractes feudals i equivalia a dependència de fet (153). Aquesta doctrina explicaria la multiplicació de la paraula ,mansus' des de començaments del segle XII, i concentrava en relació personal entre dos individus les relacions anteriors entre senyor i parcel·les (154); era la ,soliditas = homo solidus', d'on procedien els remences (155), visibles sota les condicions imposades pels convenis d'establiment ja en el pas del segle XI al XII (156): comportaven els mals usos i eren conseqüència lògica de la ,fidelitas' del masover a l'amo (157); amb el segle XIII i la Cort de Cervera del 1202 s'imposava la diferència entre les tinences tradicionals, que evolucionarien en direcció als servents de la gleba, i les d'emfiteusi, que salvaven la plena llibertat personal (158-159). Després d'una comparació amb la situació de Tolosa de Llenguadoc, l'autor esbrina en els formularis emprats en la Catedral de Barcelona la utilització dels contractes, el context econòmic que permeten d'endevinar i les estructures jurídiques que apliquen (162-164).— J. P. E. [12975

Gaspar FELIU, *La pagesia catalana abans de la feudalització*, dins «Anuario de estudios medievales», 26 (1996), 19-41.

L'autor enceta el seu estudi afirmant la necessitat de precisar conceptes com ,propietat, fisc, aprisió' (19-21), concepte aquest darrer, que ha servit de base a la teoria imperant, personificada en Pierre Bonnassie: per a aquest, la reconquesta de la terra fou d'iniciativa privada, després legalitzada pel poder públic en forma d'alou privat (21); l'autor, en canvi, defensa el predomini de l'alou dominiacal i de la terra del fisc (22-24); en conseqüència, es pregunta «com es va produir aquesta confusió entre l'alou i la propietat dels pagesos conreadors» (24) i propugna una nova forma de llegir els documents d'aquells segles, perquè aquests «parlen dels canvis, no diuen res de les permanències» (24) i, doncs, «s'han de llegir del dret i del revés» (25), a fi d'aclarir els conceptes bàsics: alou, aprisió, franqueses, i condició legal i prestacions dels conreadors; l'aprisió normal no hauria correspost a un dret democràtic, ans a concessió a prohoms i amb ells a llurs homes (26-27); les franqueses: «no es tracta d'una institució ben definida, sinó d'un mot comú amb continguts diferents» (28), que «no significava l'enfranquiment de totes les prestacions» (29); i que, amb totes les excepcions, «l'alou del pagès conreador devia ser més aviat excepció que no pas regla» (29). La secció intitulada *Situació i obligacions dels conreadors* repassa gradualment les diverses classes i per a cada una assenyalava les càrregues amb què era gravada, després d'haver-ne precisat el concepte (30-36). I quant als canvis deguts a la implantació del feudalisme, el problema seria el «de fins a quin punt les imposicions feudals eren noves» (37) i el de «si la situació de la pagesia havia millorat o s'havia degradat del s. X al XII» (40).— J. P. E. [12976

Paul FREEDMAN, *Els orígens de la servitud pagesa a la Catalunya Medieval*. Traducció de Mariona VILALTA I CAMBRA (Referències, 15), Vic, Eumo Editorial 1993, 288 pp.

Paul FREEDMAN, *La servidumbre catalana y el problema de la revolución feudal*, dins «Hispania. Revista española de historia», LVI/193 (1966), 425-446.

Les tesis de l'autor són ben conegudes dels nostres lectors [cf. ATCA, I (1982), 352, núm. 45; II (1983), 475, núm. 708; III (1984), 351, núm. 1374; VII-VIII (1988-1989), 596-597, núm. 4743; IX (1990), 410, núm. 5212, 453-454, núm. 5374, 470m núm. 5434, 531, núms. 5648 i 5650, 569, núm. 5769; X (1991), 551, núm. 5672; XII (1993), 573, núm. 8435 i 582, núm. 8466; XIII (1994), 473, núm. 8916; XIV (1995), 518-519, núms. 10175-10178]. El llibre, en particular, és conegut pel resum de l'original anglès [publicat dins ATCA, XIII (1994), 473, núm. 8916], però en el pròleg afegit a la traducció catalana l'autor precisa: «He intentat situar els pagesos de remença i els seus avantpassats no solament

en el seu moment històric, sinó també comparant-los amb els de la resta de l'Europa medieval» (13). «Un dels meus propòsits ha estat restaurar la importància de la possessió senyorial en el concepte de la Catalunya medieval europea dins i fora de Catalunya» (14). I «He intentat de veure els orígens dels pagesos de remença durant un temps molt extens i he destacat els canvis de la llei i de la societat que van tenir lloc durant els segles XII i XIII» (14).

En les pàgines de l'article, l'autor s'encara amb un estudi recent de Dominique Barthélemy dedicat a la regió francesa de Vendôme, segons el qual no seria admissible aquella interpretació que col·locava entorn l'any Mil una revolució feudal sobtada, ací batejada amb el nom de 'mutacionisme' (426-429). Per a un o altre sistema, Catalunya representaria un cas paradigmàtic, entre d'altres raons perquè ací el salt d'una situació a l'altra és assenyalat per la comparança dels *Usatges de Barcelona* (430), però per a Freedman no seria admissible «la reducció de todo a un único momento histórico y la insistencia en que en todas partes esto representó un trastorno que alteró completamente el modo de producción» (432). Per a Catalunya, un dels problemes és el de saber què significaven 'servus, colonus, mancipium' (432-433): entorn l'any 1000, no hi havia esclaus; però, d'altra banda, l'aprisió no generava drets alodials; abans del 1000, els pagesos eren lliures, no aloers; serfs no ho eren ni l'any 1160; el segle XI hauria carregat damunt els pagesos formes senyorials més arbitràries, però no havien esdevingut 'remences' (435). El problema entorn al tema del mutacionisme es reduiria als canvis en la relació entre senyors i pagesos durant el segle XI: el 1088 compareix l'expressió 'homines proprii' i despunta algun dels futurs mals usos, com també la violència generalitzada en mans dels senyors [i senyorets] feudals, però el sistema com a tal seria d'entorn el 1200 (436-437), i així s'explicarien els documents de la Seu d'Urgell, Vic, Barcelona i Girona, en els quals és formulada una vinculació entre terra i pagès, «pero en realidad no existía obligación por parte del tenente de permanecer en la tierra» (438). Cap mutació, sobtada, doncs, ans evolució que hauria durat segles.— J. P. E. [12977-12978]

José MARTÍNEZ GÁZQUEZ, Gemma PUIGVERT I PLANAGUMÀ, *Los Excerpta de Beda (De temporum ratione 19 y 23) en Ripoll (ACA, Ripoll 59, y Vat., Reg. lat. 123)*, dins «*Emerita*», LXIV (1996), 295-305.

Presentats breument ambdós volums (el segon també sembla procedir de Ripoll), els autors estudien tres fragments del primer i un del segon, identificats com a paràgrafs de Beda. La comparació de variants els condueix a afirmar que aquell text, datable dels segles IX-XI, «procede, en última instancia, de la zona geográfica de Verona» (300). És donat en apèndix el capítol *De die* del *De divisionibus temporum* de Beda segons els manuscrits esmentats (300-305).— J. P. E. [12979]

Annabel LÓPEZ I GÓMEZ, *Una aproximació a l'estudi de la figura de Maria Magdalena en el romànic català: el 'Noli me tangere'*, dins «*Lambard. Estudios d'Art Medieval*», VII (1993-1994 [1995]), 11-49.

Dins aquesta exposició de les particularitats figuratives de la dita escena bíblica, trobem pàgines que recauen en el nostre camp, com les de la devoció a Santa Magdalena als Països Catalans en els darrers segles medievals, on destaca el llibre de Jaume Gaçull, *La vida de santa Magdalena en cobles* (16-17). Quant a les representacions, l'autora es fixa en la de la *Bíblia de Ripoll* (Vat. lat., 5729), f. 370, on forma part de les imatges relatives a la Reusrecció de Crist (21-22; 34), que compara amb d'altres representacions pictòriques o escultòriques catalanes (28-29) i amb la *Bíblia de Rodas* (París, BN lat. 6; 31-32). La darrera part, dedicada a exposar la relació entre iconografia i drama litúrgic, se centra en l'anàlisi dels elements proporcionats

per peces com la *Visitatio sepulchri* o el *De tribus Mariis*, seguint els estudis de Josep Romeu i Figueras i Francesc Massip (37-40). Hi ha bibliografia.— J. P. E. [12980]

Carmina Rivipullensia. El cançoner eròtic de Ripoll. Introducció i versió al català de Ramon SARGATAL, Ripoll, Consell Comarcal del Ripollès 1995, 104 pp.

Edició per a lectors no especialistes, als quals va particularment adreçada la traducció. El text llatí reproduceix l'editat per José Luis Moralejo el 1985. En les pàgines introductòries, l'editor presenta un resum dels estudis anteriors (11-17).— J. P. E. [12981]

Raymond ÉTAIX, *Homiliaires patristiques latins. Recueil d'études de manuscrits médiévaux offert par la Faculté de Théologie de Lyon à l'occasion de son départ à la retraite* (Collection des Études Augustiniennes), París, Études Augustiniennes 1994, XIX i 699 pp.

Entre els estudis ací reeditats hi ha l'intitulat *Quelques homiliaires de la région catalane*, publicat el 1981 (453-518) [cf. ATCA, II (1983), 472-473, núm. 698].— J. P. E. [12982]

Soeur MARIE-CLAIRE, soeur BÉATRICE, *Un manuscrit liturgique inédit du XIIe siècle*, dins «*Rivista di archeologia cristiana*», LXXII (1996), 331-394.

El dit manuscrit és de propietat particular, però estigué durant un quant de temps en mans de les dites benedictines de Juignac; ací és descrit (331-334), i resulta comparable per «une réelle parenté de présentation et d'écriture» (334) amb el *Sacramentarium* d'Arles del Tec, ara a Perpinyà, BM, ms. 4, i semblant al de Girona, ara a París, BN, lat. 1102, o al *Missale* d'Elna, també a Perpinyà, BM, ms. 119 (336-337). N'és transcrit el calendari santoral, en el qual es troben els noms de Fruïtós, Vicent màrtir, Jordi, i Feliu de Girona (339-344); sembla que pertanyia a una casa religiosa no monestir (348), on calia fer festa litúrgica de Sant Hipòlit (342 i 349 [serà Sant Hipòlit de Salanca? Hi havia convent de Templers]). Les autores diuen poder proporcionar als estudiosos microfilm i fotografies del volum (349, nota 36).— J. P. E. [12983]

Miquel dels S. GROS I PUJOL, *Les tropes d'introit du graduel de Saint-Félix de Gérone. Gérone, Bibl. du Séminaire, ms 4*, dins *Recherches nouvelles sur les tropes liturgiques*. Recueil d'études par Wulf ARLT et Gunilla BJÖRKVALL (Acta Universitatis Stockholmensis, XXVI), Estocolm, Almqvist & Wiksell International, 1993, 219-229.

Els tropes foren cantats fins després del Concili de Trento; són ací presentats i publicats els trenta-dos d'introits diferents i dotze adaptacions.— J. P. E. [12984]

Manuel A. CASTIÑEIRAS GONZÁLEZ, *Abrahán enseña astronomía: el prototipo bíblico de estudio del cómputo en las abadías benedictinas de Cava de' Tirreni a Ripoll*, dins «*Compostellanum*», XLI (1996), 159-177.

L'actual ms. 19 de Madrid, BN, no hauria estat escrit a Itàlia, ans a Ripoll el segle XII, encara que a base d'un prototip beneventà-cassinenc; l'autor es fixa en la miniatura del f. 120v, corresponent a Gen XV, 5, i a Isidor, *Etymologiarum liber III*, 25, en la qual Abraham ex-

plica astronomia a tres personatges i la compara amb una de paral·lela, però menys desenvolupada, de la del també còdex miscel·lani de l'abadia de Cava de Tirreni; ambdues són testimoni de l'acceptació que tingué durant l'Edat Mitjana el tema d'Abraham mestre d'astronomia per als egipcis (163), i el volum ripollès encaixa amb el fet que Gerbert d'Aurillac estudià a Catalunya la *Mathesis* de Firmicus Maternus (163-164); els detalls de la composició acosten la representació d'Abraham a la tradicional dels Reis d'Orient o Mags, també savis en astronomia (168-169). Hi ha deu reproduccions (172-177), la primera de les quals és la ripollesa.— J. P. E. [12985]

Simon BARTON, *The Count, the Bishop and the Abbot: Armengol VI of Urgel and the Abbey of Valladolid*, dins «English Historical Review», CXI (1996), 85-103.

L'autor ha trobat en l'arxiu de la catedral de Palència la comunicació l'any 1153 d'Ermengol VI als seus fidels i a tots els habitants de Valladolid d'haver arribat a un acord amb el bisbe de Palència per al nomenament d'abat de Santa Maria de Valladolid; i en el de la catedral de Toledo, la posterior butlla del 1154 del papa Eugeni III invalidant el dit nomenament. La importància de la comunicació augmenta perquè seria la primera butlla, l'original de la qual es conserva en els regnes de la Península, però presenta problemes pel fet de no ésser autenticada (87), detall, però, que exclou que sigui un fals; és contextualitzada dins la presència catalana, nobiliària i eclesiàstica, a Lleó-Castella durant el segle XII i dins la dels comtes d'Urgell entre Catalunya i Castella, i en particular dins la d'Ermengol VI el segon terç del segle XII, ací detalladament documentada, (89-93); les pàgines següents són dedicades a les actuacions d'aquella família en les terres del bisbat de Palència, a les discussions entre el bisbe de Palència i Santa Maria de Valladolid, conegudes per la butlla de Toledo; dins aquest marc, el document de Palència és peça menuda, però significativa.— J. P. E. [12986]

Gener GONZALVO I BOU, *El Comtat d'Urgell i la Pau i Treva*, dins *El comtat d'Urgell* (Col·lecció El Comtat d'Urgell, 1), Lleida, Institut d'Estudis Ilerdencs 1995, 71-88.

Les primeres pàgines recorden els inicis del moviment de Pau i Treva a Catalunya i les actuacions documentades dels bisbes d'Urgell en els concilis que la promulgaren, des del de Narbona del 1031, o en llur aplicació fins entorn el 1180 (72-77); les pàgines centrals presenten i resumeixen el document del 1187 amb el qual, a iniciativa del comte Ermengol VIII, els interessats es comprometien a aplicar les prescripcions de pau i treva al comtat d'Urgell i al vescomtat d'Àger (80-82; 84); n'és reproduïda fotogràficament la pàgina de signatures, de Tarragona, AHA, *Cartulari de Sant Pere d'Àger* (83); amb la desaparició d'Ermengol, també els poders de pau i treva anirien passant al comte de Barcelona, exceptuats els de senyoriu episcopal, cosa que explica llur presència en els *Pariatges* del 1278 entre el bisbe d'Urgell i el comte de Foix sobre Andorra (86-88).— J. P. E. [12987]

Gener GONZALVO I BOU, *Versions en català de constitucions de Pau i Treva*, dins «Medievalia», 12 (1995), 34-40.

Complement del llibre dedicat a les constitucions de pau i treva [cf. ATCA, XV (1996), 573-576], l'autor presenta i transcriu ací les conservades en traducció catalana contemporània en el manuscrit de El Escorial, Z-III-14: són les promulgades en la cort de Cervera del 1202 (35-36) i en la de Barcelona del 1228 (36-40).— J. P. E. [12988]

Anscari M. MUNDÓ, *Vitralls litúrgics catalans del segle XI*, dins «Miscel·lània litúrgica catalana», VII (1996), 39-44.

• Resumides les vicissituds de la vinculació de l'Institut d'Estudis Catalans al *Corpus Vitrearum Medii Aevi* i de la publicació dels primers volums, són ací reproduïts fragments de darreres voluntats, on consten deixes per a vidrieres: d'Ermessèn de Barcelona, del 1057 i 1058, conservades en el *Liber Feudorum Maior* (41-42); d'Udalguer Guifred, del 1060, conservat en còpia a l'ACA, *Monacals. Pergamí St. Llorenç del Munt* (42-43), ambdues destinades a Sant Pere de Roma; i d'una venda el 1072 d'una propietat de l'església de Barcelona per a l'«opere vitrearum quas statuimus in fenestris nostre sedis maioribus», acte conservat en els *Libri Antiquitatum* de l'ACB (43-44).— J. P. E. [12989]

James W. BRODMAN, *The Origins of Hospitallerism in Medieval Catalonia*, dins «Studies Burns», 290-302.

L'autor sintetitza el resultat dels estudis dedicats els darrers anys a les institucions assistencials a Catalunya els segles XII-XIII. Recordats els de Robert I. Burns, d'Agustín Rubio Vela, de Manuel Riu i col·laboradors, de Carme Barlle i de Christian Guilleré, remarca l'abundància d'institucions assistencials dels segles XII i XIII (292), la successiva aparició de les quals manifestaria una creixent atenció a les necessitats específiques (294). De fet, les notícies documentades comencen a Barcelona el 1024 i al cap de poc en d'altres ciutats i pobles de Catalunya, on aviat compareixerien les ,confraternitats' (295); durant el segle XII es multiplicaren tant les ,almoines' com les cases d'acolliment; també per a mesells fora murs; en la primera meitat del segle XIII arribava el primer hospital de fundació particular, el d'En Joan Colom el 1229, seguit del d'En Pere Desvilar el 1256 (296-297); també compareixien els vinculats a ordes religiosos: de Sant Joan de Jerusalem, Antonians, Trinitaris i Mercedaris (297-298), i els de fundació laical (298-299). Cap al final del segle XIII, la tendència predominant era la vinculació a la parròquia amb particular atenció als pobres vergonyants amb els propis plats o bacins (299-300). Les iniciatives eclesiàstiques semblaven procedir de la Reforma Gregoriana, essent menys clara la raó de les privades (301); però aquesta vitalitat era autòctona, no pas imitadora de França ni d'Itàlia (302).— J. P. E. [12990]

Ludwig VONES, *Krone und Inquisition. Das aragonesische Königtum und die Anfänge der kirchlichen Ketzerverfolgung in den Ländern der Krone Aragón*, dins *Die Anfänge der Inquisition im Mittelalter. Mit einem Ausblick auf das 20. Jahrhundert und einem Beitrag über religiöse Intoleranz im nichtkirchlichen Bereich*. Herausgegeben von Peter SEGL (Bayreuther Historische Kolloquien, 7), Colònia, Böhlau Verlag 1993, 195-233.

Pàgines només conegudes per referència.— J. P. E.

[12991]

Pierre GUICHARD, *Du parchemin au papier*, dins *Comprendre le XIIIe siècle. Études offerts à Marie-Thérèse Lorcin sous la direction de Pierre GUICHARD et Danielle ALEXANDRE-BIDON*, Lyon, Presses Universitaires 1995, 185-199.

L'abast d'aquestes pàgines és l'Europa Occidental; dins aquest marc, l'autor constata la conservació de documents en paper a l'ACA, *Llibres del repartiment de València, Canc., reg. i Cartes reials diplomàtiques*, datables del segon terç del segle XIII, i ja el 1263 en algunes poblacions del Regne de València (185, 188); d'altres *Llibres del repartiment* són còpies realitzades en el segle XIV (cinc registres a Mallorca, un a Oriola), els més antics dels quals

són escrits en paper (189); els registres notariais més antics de Perpinyà són del 1261 (193: disset volums del segle XIII), però del 1228 a l'Alcover (194), anterior, per tant, a la conquesta de València; hom discuteix si abans d'aquesta data es fabricava paper a Catalunya (196 i 198).— J. P. E. [12992

Robert I. BURNS, *The della Volta: A Genoese Family in the Service of the Crown of Aragon (1140-1340)*, dins «XIV Congresso Corona, III», 187-228.

La documentació d'ACA, *Canc., reg.*, reflecteix les interrelacions dels regnes de la Corona catalano-aragonesa amb les ciutats italianes durant el segle XIII. Els della Volta ja foren presents en la conquesta de Tortosa i reberen el castell de Flix; l'autor ressegueix els del segle XIII i començaments del XIV: els della Volta són recordats en els *Annales ianuenses* del Càffaro (189 i 208, nota 5). Ací són aplegades les notícies anteriors a Jaume I (188-190), les contemporànies a la conquesta de València, en temps posterior a la qual els della Volta, venut el senyoriu de Flix, passaren a Alborà i a Almàserra (191-195); no mancaren problemes d'herència, acabats amb sentència reial (195-198); col·laboraren en la Guerra de les Vespres Sicilianes (199-201); les darreres pàgines resumeixen episodis de la família, tant a València (201-204), com a Barcelona (205). Són presentats i publicats en apèndix vint-i-tres documents transcrits d'ACA, *Canc., reg.*, datats entre el 1225 i el 1321 (214-227); la pàgina final és dedicada a arbre genealògic (228).— J. P. E. [12993

Stephen BENSCH, *Early Catalan Contacts with Byzantium*, dins «Studies Burns», 133-160.

L'activitat comercial a l'Imperi de Constantinoble —Romània—, ultra el control de l'emperador, tenia l'inconvenient d'ésser discutida, àdhuc amb violència, entre Gènova i Venècia. La primera notícia documentada d'una expedició catalana a aquella zona és del 1260, d'ACB, *Pergamins*, i podia aprofitar la xarxa ja establerta a Sicília i al Nord d'Àfrica fins a Alexandria (135-136); el 1266, Jaume I facultava el Consell de Cent a elegir cònsols amb jurisdicció fins a Egipte i Síria (136); l'emperador cercava un contrapès als Anjou i a llur Imperi Llatí de Constantinoble, Jaume I una base per a la seva croada de Terra Santa (137). El 1282 hi havia cònsol català resident a Constantinoble, amb els propis *Ordenaments*, el fragment més antic de llei marítima en català (139). Les 'Vespres Sicilianes' ajudaren a alleujar la pressió damunt l'Imperi d'Orient i a enfortir l'activitat catalana (140). L'augment d'importància suscità gelosia i enemistat de Gènova (141). Calgué defensa militar, que, però, dificultava l'activitat mercantívola (141-142). Les pàgines següents resumeixen les informacions fornides per l'ACB, *Pergamins*, l'ACA, *Canc., reg.*, i *Pergamins de Jaume I*, i per l'AHPB (143-150). La 'Venjança catalana' obligà a un nou planteig de l'activitat comercial, restablerta mitjançant una crisobutlla d'Andrònic I, del 1315, activitat que prengué forta empenta des del 1316 (150-153). Són publicats quatre documents, dels anys entre el 1281 i el 1316, dos de l'ACB, i un de l'ACA i de l'AHPB, el primer dels quals conté el text dels *Ordenaments de mercaderia* (156-160, en particular 157-158).— J. P. E. [12994

Arcadi GARCIA SANZ, *El jurista Pere Albert i la seva obra*, dins «Estudis històrics i documents dels arxius de protocols», XIV (1996), 7-38.

L'autor comença aplegant esments a possibles avantpassats en documentació anterior al segle XIII i resumeix els actes coneguts fins ara, en els quals compareixen entre el 1227 i el 1269 (8-14). Després presenta les obres jurídiques, de les quals fou autor: *Libellus de batallia*

facienda (15-18), *Consuetudines Barchinone* (19-25), *Commemoracions* (25-32), i *Consuetudines Valentiae* (33-37). «...aquest jurista és en l'epicentre de la recepció del dret comú entre nosaltres...» aplicant una «nova metodologia jurídica combinatòria dels preceptes del dret nacional tradicional amb la dogmàtica i les solucions jurídiques pròpies del 'ius commune'» (37).— J. P. E. [12995]

Ferran VALLS I TABERNER, *Sant Ramon de Penyafort*, Barcelona, La Formiga d'Or 1996, 334 pp.

Aquest llibre és bàsicament traducció catalana del publicat en castellà el 1936 i només conegut del 1939 ençà, al qual l'editor dels nostres dies ha afegit, ultra els fotogràfics, tota una rècula de complements: la *Introducció* de Josep M. Font i Rius (11-14), la *Presentació de l'edició catalana*, de Llorenç Galmés (17-58), el *Pròleg* de Martí de Riquer (61-63); i després del cos del volum, on cada un dels divuit capítols és completat amb *Notes bibliogràfiques de Llorenç Galmés* (73-244), trobem: del mateix Ferran Valls i Taberner, *Sant Ramon, compilador de les Decretals*, del 1935 (245-249), *El problema de la licitud de la guerra segons Sant Ramon de Penyafort*, també del 1935 (251-263), i *L'acció política i el pensament moral, jurídic-polític i jusinternacionalista de Sant Ramon de Penyafort*, del 1939 (265-283); segueixen: unes pàgines no atribuïdes, a tall d'apèndix, *Nota bibliogràfica sobre Ferran Valls i Taberner* (293-296); i a tall d'apèndix de la versió catalana, de Llorenç Galmés, *Fra Ramon de Penyafort i el legat cardenal Jean d'Abbeville* (299-305); *Ramon de Penyafort i Ramon Llull* (305-309); *La transfretació* (309-311); sota el títol d'*Altres apèndixs*, d'Albert Colléll, *Sant Ramon de Penyafort, patró de la ciutat de Barcelona* (315-318); amb el d'*Apèndix*, de Josep M. Mas i Solench, *Sant Ramon de Penyafort, patró del Col·legi d'Advocats de Barcelona* (321-323); el text dels *Goigs en llaor de sant Ramon de Penyafort*, del 1601 (325); i el darrer apèndix: Maria Teresa Insenser, *Sant Ramon de Penyafort, patró de la ciutat de Vilafranca del Penedès* (327-329).— J. P. E. [12996]

Anna CASTELLANO I TRESSERRA, Agustí BOADAS I LLAVAT, *Un inédito de san Buenaventura*, dins «Verdad y Vida», LIV (1996), 251-263.

Presentació (251-258), transcripció (259-261) i traducció castellana (261-263) de la lletra, datada el 27 de setembre del 1263, de sant Bonaventura de Bagnoregio al provincial dels framenors de la Província d'Aragó, fins ara desconeguda, amb instruccions sobre l'atenció pastoral i espiritual que els framenors havien d'assegurar als convents de menorettes o clarisses; s'ha conservat en un dels manuscrits de la regla de les menorettes de l'Arxiu del Monestir de Pedralbes.— J. P. E. [12997]

Cynthia L. CHAMBERLIN, *The "Sainted Queen" and the "Sin of Berenguela": Teresa Gil de Vidaure and Berenguela Alfonso in Documents of the Crown of Aragón, 1255-1272*, dins «Studies Burns», 303-321.

La historiografia no ha estudiat allò que les dones han representat en la vida de Jaume I i en el cas de les dues indicades en el títol les ha contraposades (304). S'han conservat documents que garantien a algunes dones llur condició de concubines reials, el punt específic dels quals és la presència d'una clàusula que determina el tractament donat als previsibles fills del rei; aquesta, en el cas de Teresa, compareix el 1255 (307). La relació documentada entre el rei i ella era la de prometatge formal de matrimoni amb subsegüent consumació, cosa que per a l'església equivalia a sòlid matrimoni, però no ho devia ésser per al rei, que mai no la qualifica

de reina, i se'n volgué divorciar (307-310). El projecte de fundar el convent de la Càidia de València, on es retirà, és dels anys 1262-1263 i, doncs, dos o tres anys anterior a la distància-ció entre ella i el rei el 1265; l'autora creu que no en fou monja (313-314). Quant a Na Berenguela, no s'ha conservat el document inicial, però consta que li foren promesos 30.000 morabatins, que segurament mai no cobrà (317-319), però rebé fins a la seva mort el 1272 el tracte que abans havia rebut Na Teresa (321); sobre la base d'En Cerverí de Girona, l'autora la fa culpable de la trista figura feta pel rei el setembre del 1269 en fracassar l'intent de croada (320 i nota 44) [però caldria tenir en compte tota la bibliografia, entre la qual hi ha l'estudi resumit dins ATCA, X (1991), 559, núm. 6595, sobre la maltempada de la Mare de Déu de Setembre d'aquell any].— J. P. E. [12998]

Francesco SANTI, *Utrum plantae et bruta animalia et corpora mineralia remaneant post finem mundi. L'animale eterno*, dins «Micrologus. Natura, scienze e società medievale», IV (1996 = *Il teatro della natura*), 231-264.

Amb Tomàs d'Aquino, la teologia cristiana havia trobat el desllorigador que explicava tant la resurrecció i identitat del cos gloriós com la no resurrecció dels cossos inferiors, doctrina que també era apreciada per Ramon Martí en la dialèctica contra els teòlegs sarraïns: el cos dels benaurats serà espiritualitzat (la glòria no serà un paradís material) i, doncs, el cos humà resuscitarà; el punt de mira de Ramon Martí en reafirmar la resurrecció corporal de l'home sembla que hauria estat Avicenna (238-240). Anselm Turmeda, en canvi, faria dir a l'ase que les bèsties no són pas menys que l'home (i que, doncs, han de resuscitar) (240-241). En la seva reelaboració de l'*Elucidarium*, Nicolau Eimeric en suprimí la doctrina de l'existència de plantes en la glòria celestial (258).— J. P. E. [12999]

Jordi BRUGUERA, *La Crònica de Jaume I: projecció filològica i lingüística*, dins «Misc. Colón, 6», 5-15.

En una recent edició del *Llibre dels fets* de Jaume I de Catalunya-Aragó [recensionada pel mateix autor en aquest anuari, XV (1996), 582-584], els responsables del text, exposada la transmissió textual del dit *Llibre...*, consideraven de superior qualitat els manuscrits C D E N, amb característiques de català occidental, que els faria preferibles a H, o manuscrit de Poblet; per contra, l'autor afirma que els cinc comptats trets occidentals exclusius d'aquell grup «no els poden fer necessàriament més fiables ni més pròxims al rei», entre d'altres raons, perquè també cal comptar amb la intervenció de l'escrivà (8). Després esbrina la grafia original d'algunes paraules de tradició dubtosa (9-11), exposa sis punts, en els quals H és més arcaic, contra cinc en què els altres són més evolucionats (11-12), i tres que confirmen parers de Joan Coromines, contra set que haurien d'ésser revisats (13-15).— J. P. E. [13000]

Donald J. KAGAY, *The Line between Memoir and History: James I of Aragón and the Llibre dels feyts*, dins «Mediterranean Historical Review», 11 (1996), 165-176.

L'autor comença subratllant la importància del *Llibre...* per a la historiografia i la literatura catalanes i considera insostenible, per l'abundància de trets personals, l'atribució del *Llibre...* feta per Jaume Riera i Sans a un altre autor. Quant a la credibilitat de la narració, Kagay compara alguns punts del dit *Llibre...* amb la documentació dels arxius i, en general, considera que el rei reinterpretava i polia els fets en allò que constituïa el seu gran objectiu, la derrota de l'Islam, però que després pot ésser brutalment honest en admetre la seva feblesa política. I

així, repassats alguns episodis, arriba a la conclusió que «aquesta obra (prescindint de si és imperfecta o opinable) ateny la veracitat d'un document oficial» (176).— J. P. E. [13001]

Anna GUDAYOL I TORELLÓ, *Romania multilingue. L'utilisation poetique du bilinguisme dans l'espace roman au Moyen Age*, dins «Positions des Thèses soutenues par les élèves de la promotion de 1996 [de l'École Nationale des Chartes]», París, École des Chartes 1996, 145-151.

Resum de tesi doctoral, dins el qual hi ha la notícia que, en estudiar el món dels trobadors i de les corts de Provença, l'autora s'ocupa d'En Cerverí de Girona (147).— J. P. E. [13002]

Martin AURELL [I CARDONA], *Chanson et propagande politique: les troubadours gibelins (1255-1285)*, dins *Le forme della propaganda politica nel due e nel trecento*. «Relazioni tenute al convegno internazionale organizzato dal Comitato di studi storici di Trieste, dall'École française de Rome e dal Dipartimento di Storia dell'Università degli Studi di Trieste (Trieste, 2-5 marzo 1993)» a cura di Paolo CAMMAROSANO (Collection de l'École Française de Rome, 201), Roma, École Française 1994, 133-156.

En el segle XII prevalué la ,cansó' amorosa; en el XIV el ,sirventès', «id est cantio facta vituperio alicuius», sobretot en tema polític o guerrer, omplint amb escarnis i riotes l'esquema tècnic del ,contrafactum' (184); d'ací, la seva popularitat per tot el sud de l'Europa occidental (185-186). S'han conservat una vintena de sirventesos escrits entre el 1255 i el 1285 per trobadors que, fugint del rei de França, s'havien refugiat a la cort de Barcelona: Bonifaci de Castellane, Paulet de Marselha, Guilhem de Montanhagol, Folquet de Lunell; i no hi mancaven els catalans: Cerverí de Girona, Pere Salvatge (189-193); també hi hagué italians, tots coincidents a atacar l'aliança entre França i l'Església de Roma (193-201).— J. P. E. [13003]

Santiago DOMÍNGUEZ SÁNCHEZ, *Documentos de Clemente IV (1265-1268) referentes a España*, León, Universidad de León 1966, 354 pp.

Aplegats d'arxius diversos (80-85), sobretot de l'Arxiu Secret Vaticà, *Reg. Vat.*, 29A, 30, 30A 31-36 (75-80), però també de Barcelona, ACA, ACB, i de Ciutat de Mallorca, ACM, l'autor inclou en aquest volum dos-cents nou documents papals, datats entre el 24 de febrer del 1265 i el 29 d'octubre del 1268; setanta-nou dels quals recauen en el nostre camp; la majoria són transcrits sencers i vint-i-nou només resumits en regist, sempre amb indicació de fonts i d'edicions; molts foren adreçats directament a Jaume I (o a algun dels seus fills), tant per afers personals com per situacions de política, interna o internacional; justament el primer demostra les bones relacions entre la casa de Barcelona i els darrers descendents de la Casa dels Hohenstaufen, car és una lletra papal demanant al nostre rei el seu valiment davant Manfred, fill de l'emperador Frederic II, a fi que deixés en llibertat un emissari papal, empresonat en una d'aquelles darreres batesses entre el pontificat i l'imperi (107-108, 146, 153-154). D'altres són preses de posició a favor dels novells ordes mendicants, d'altres presenten solucions a problemes personals de fidels, sobretot de matrimoni; un bon grup es refereix a afers de croada antimusulmana (núms. 20, 35, 37, 43, 47, 57, 61, 74, 114); dos, finalment, encaixen de forma particular en les nostres pàgines: la lletra relativa a l'entrada d'una noia, de Can Gruny, ,litterata', a Sant Pere de les Puel·les (núm. 46, p. 156), i una altra al rei, informant-lo de les possibilitats d'atorgar la ,venia docendi' en dret civil (núm. 184, p. 311-313). [Com

tota edició de fonts ha d'ésser benvinguda, sobretot si la transcripció dels documents fos inatacable, tal com correspon al camp de la documentació pontificia, amb tanta de tradició de treball internacional i tanta de qualitat, cosa que dissotadament no és el cas. Car només d'encetar la lectura del primer document podem llegir: «...Regi Aragonum illustri... / Quod negotium pro quo magnitudine tue presens a nobis pagina mittitur nostre mentis ^l intima quadam propensiori domesticæ sollicitudinis stimulatione titillet, ex eo potissime ^l tue circumspectionis industria certum iudicium et euidentis poterit summe argumentum...» (107); el text de l'ASV, Reg. Vat. 30, f. 1 diu: «*Regi Arragonum illustri*. Quod negotium, pro quo magnitudini tue presens a nobis pagina mittitur, nostre mentis ^l intima quadam propensiori domesticæ sollicitudinis stimulatione titilet, ex eo potissime ^l tue circumspectionis industria certum (indicium et euidentis *int lin*) poterit sumere argumentum...»; deixant de banda la puntuació, els errors de transcripció són sis: «Aragonum, magnitudine, propensiori, titillet, la indicació crítica de *int lin*, i summe»; i no és pas l'únic cas: a la pàgina 151 llegim: «...regi Arragonum illustri... Missa nobis tue serenitatis preciosa munera, ipsa quidem materia nec minus opere superante m<emo>riam ^l letanter accepimus que ueteris amicitie renovantes materiam...»; l'original del registre diu, f. 11r: «...*Regi Arragonum illustri*. Missa nobis tue serenitatis preciosa munera, ipsa quidem materia nec minus opere superante materiam letanter accepimus, que ueteris amicitie renovantes materiam...», on es demostra que l'autor del llibre es permet de jugar amb el text, com ho demostra la 'memoria' que no té cap base; i més avall, entre les línies 25-26, podem llegir: «...si ecclesiarum, quarum iustas querelas iu²⁶ stas querelas (*sic*)...»; en el registre manuscrit, en canvi: «...si ecclesiarum quarum iustas, quarum iu²⁶ stas querellas...»; res, doncs, no justifica el (*sic*); una darrera mostra, de la pàgina 127, línia 44: «...reliqui ex eis remanentis ibidem, eorumdem christincolarum ditioni subacti, et tributis addicti...»; el text del registre és: «...reliqui ex eis remanentes ibidem, eorumdem christincolarum ditioni subacti et tributis addicti...». L'estudi inicial és sobretot diplomàtic, després del qual hi ha la bibliografia (87-102). Hi ha taula d'antropònims (335-345) i cronològica dels documents amb el corresponent incipit (347-351).— J. P. E. [13004]

Cebrià BARAUT, *El lloc on van ser signats els pariatges d'Andorra dels anys 1278 i 1288*, dins «Quaderns d'estudis andorrans», 7 (1996), 5-8.

Encara que els pergamins originals no continguin localització de la signatura dels pariatges, documentació episcopal contemporània testimonia que el primer fou signat a Lleida (7); del segon no és coneguda cap indicació documentada, però és validat per un notari de Puigcerdà, raó per la qual podria ésser aquella vila el lloc de la signatura.— J. P. E. [13005]

Pietro CORRAO, *Corona d'Aragona ed espansione catalano-aragonesa: l'osservatorio siciliano*, dins *Europa e Mediterraneo tra Medioevo e prima Età Moderna: l'osservatorio italiano*, a cura di Sergio GENSINI (Collana di Studi e Ricerche, 4), San Miniato, Comune 1992, 255-280.

Ja en el moment de les Vespres Sicilianes, hom subratllava que, tot i unides en la persona del rei, Catalunya i Sicília eren dues nacions (i ací són reportats textos tant de Roger de Llúria com de Ramon Muntaner: 257). La presa de Sicília per Pere el Gran fou considerada una gesta inaudita: un reietó desafiant el més gran poder del món contemporani (259-261). Però Catalunya seguia essent vista en la persona de mercaders agressius i pagerols amb «fama di avidità e di venalità» (262) i en la dels terrífics almogàvers (262-263). La campanya catalana de les Vespres havia capgirat l'opinió d'italians i de sicilians sobre Catalunya (263-266), elevada durant el segle XIV a gran potència mediterrània i continental (268), i personificadora de tota la Corona (269-270). Fins i tot un home comprensiu com fra Michele da Piazza, en la *Cronaca*, al

final identifica els catalans amb mercaderia i pirateria (272-274). En acabar el segle XIV, les implicacions del Cisma d'Occident i la defensa de privilegis nobiliaris provocaren manifestacions apassionades contra els catalans, com el protagonitzat pel bisbe de Catània Simone del Pozzo (275-276), però la nova línia integradora, encetada pels dos Martí i continuada pels Trastàmara, capgirà les posicions i arribà, amb Lorenzo Valla, a «l'elogio di Barcellona, città simbolo della civiltà catalano aragonesa» (279-280).— J. P. E. [13006]

Jocelyn Nigel HILLGARTH, *Un nuevo documento sobre la resistencia de los mallorquines a la ocupación de Mallorca por Alfonso III de Aragón*, dins «Misc. Mut», 119-122.

Presentació i transcripció d'una lletra d'Alfons II de Catalunya, el Liberal, del 3 de gener del 1289, a Pere de Llebià, batlle major del Regne de Mallorca i de les illes de Menorca i Eivissa, encarregant-li d'emparar-se dels béns de tots aquells qui «contra dominationem nostram accesserunt ad nobilem dominum Jacobum, avunculum nostrum» (121); s'ha conservat en l'ARM, *Reial Patrimoni. Escrivania de Cartes Reials*, reg. 643.— J. P. E. [13007]

Alexandre OLIVAR, *Sobre el manuscrit Q de la Crònica de Bernat Desclot*, dins «Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona», XLV 81995-1996), 223-229.

L'autor ofereix notícies d'aquest manuscrit, que Miquel Coll i Alentorn pogué utilitzar en la seva edició de la *Crònica*, deixat pel P. Anselm Albareda a Jordi Rubió i romàs a la Biblioteca de Catalunya fins al 1994, en què fou restituit a Montserrat per mediació del president de l'Institut d'Estudis Catalans, senyor Emili Giralt. El volum hauria estat copiat poc abans del 1796 i tindria poc valor crític.— J. de P. [13008]

Martín ALVIRA CABRER, *Guerra e ideología en la España del siglo XIII: la conquista de Mallorca según la Crónica de Bernat Desclot*, dins «En la España medieval», 19 (1996), 37-50.

L'autor defineix aquestes pàgines d'«análisis breve y no exhaustivo de las características ideológico-mentales de la guerra» de conquesta de Mallorca, constatables en la interpretació que hom pot copsar en la *Crònica* de Bernat Desclot, escrita els anys 1285-1288, en plena crisi després de les Vespres Sicilianes. En les paraules de Jaume I convidant a l'empresa, la guerra contra els musulmans és sentida com a obligació de tot bon cristià (39), extrem compartit pels braços de la Cort de Barcelona del 1228 (40); els ,dolents' no serien tant els sarraïns com els altres cristians que van contra Catalunya, justament en aquells anys de crisi (41). El segon pas consistí a transformar el projecte conqueridor en croada amb la benedicció del cardenal legat Jean d'Abeville (*sic*) (41-42): servei a Déu i honor personal són les idees que impulsen al combat i després són font de pau personal (43-44). En la narració del setge de Ciutat, ultra les ja conegudes despenen dues altres idees: el compliment de la paraula donada, àdhuc al possible contrari que també s'hi atén; i el jurament de lluitar fins a la pròpia mort en l'assalt final (45-47); en la narració d'aquest compareix la propaganda de les xifres: només cinc cristians morts, per 108 presoners alliberats i 50.000 sarraïns caiguts en la batalla; després, repòs i pau ben merescuts i repoblació de Ciutat amb cristians (49).— J. P. E. [13009]

Josep IZQUIERDO, *Els «Planctus Mariae» a les literatures catalana i occitana: l'«Augats, seyois qui credets Deu lo Payre»*, dins «Misc. Fuster, VIII», 5-23.

Aquestes pàgines comencen amb un repàs dels qui s'han ocupat del dit *Planctus Mariae* en els dos darrers segles (5-7) i segueixen amb la presentació dels sis manuscrits que l'han conser-

vat (8-9). La diversa distribució estròfica constatada en les dites còpies condueix l'autor a agrupar-los en dues famílies, una de les quals és formada pels manuscrits Didot (ara a París, BN, *nouv. acq. fr.* 4232), i *Sacrae Cataloniae Antiquitatis Monumenta* de Jaume Pasqual (ara a Barcelona, BC, 729/XI, 53), procedent de Solsona; l'autor hauria volgut escriure el *Planctus* en occità (13); la còpia més fidel i acurada seria la de Barcelona, BC, 1000, procedent d'Àger, de darrerries del segle XIII (8); l'expansió de l'*Augats* s'hauria aprofitat de la de les canòniques augustinianes (14); la versió del grup majoritari descriu els sofriments de Maria en assistir a la Passió del Fill (text: 17-18; aparat crític: 18-20; altres notes: 20-21), els dos de Didot-Solsona, els patiments de Maria després de la mort del Fill (text: 21-22; aparat crític: 22-23; notes: 23).— J. P. E. [13010]

David A. KING, Kurt MAIER, *The Medieval Catalan Astrolabe on the Society of Antiquaries on London*, dins «Anuari de filologia. Estudis àrabs i islàmics», XIX (1996), 673-718.

Construït a darrerries del segle XIII (696), fotogràficament reproduït en les pàgines 713-718, és ací descrit sota l'aspecte tècnic, amb particular atenció a les denominacions d'algunes estrelles, dels mesos i dels signes del zodíac tant en llatí com en català i a llur col·locació dins la història de la llengua (675-690); en apèndix és reproduïda la descripció que en feu C. H. Read (698-801), i donada llista d'astrolabis coneguts (701-706) i la bibliografia (706-712).— J. P. E. [13011]

Regina SÁINZ DE LA MAZA LASOLI, *Il consolato dei catalani a Pisa durante il regno di Giacomo di Aragona. Notizie e documenti*, dins «Medioevo. Saggi e rassegne», 195-222.

L'Archivio di Stato de Pisa posseeix documents relatius al dit consolat; el de Barcelona, AHCB en posseeix pocs; en canvi és ben documentat a l'ACA, *Canc. reg.*, d'on a les pàgines 212-222 en són transcrits tretze, datats entre el 1283 i el 1320, onze del dit fons, un de *Cartes Reials Diplomàtiques*, i un de l'AHCB. El 1277, Pere el Gran concedia cònsol als Pisans a Barcelona i el 1278 era establert el català de Pisa; a partir d'ací són resumides les notícies relatives a successius còsols i a llurs actuacions, tant abans (196-199) com durant el regnat de Jaume II (199-212); els actes de pirateria eren normals per ambdues bandes, la campanya de conquesta de Sardenya el 1323 precipità les tensions i el consolat fou tancat (209); en endavant «gli atti di pirateria continuarono» (209-210). L'autora prometia futures investigacions (196 [que dissortadament ja no podrà realitzar]).— J. P. E. [13012]

Geo PISTARINO, *Presenze catalane negli stabilimenti genovesi di Levante all'epoca del re Giacomo di Sicilia e d'Aragona*, dins «Medioevo. Saggi e rassegne», 20 (1995), 25-38.

Els catalans haurien estat els primers a beneficiar-se de l'expansionisme italià per la Mediterrània oriental i l'autor resumeix actuacions de mercaders catalans certificades per notaris genovesos en llocs diversos d'Europa Oriental entre el 1281 i el 1299 (Pera, Famagosta); en la darrera ciutat i data consta l'existència d'un cònsol de catalans (34).— J. P. E. [13013]

Laura BALLETO, *Presenze catalane nell'isola di Cipro al tempo di Giacomo II d'Aragona*, dins «Medioevo. Saggi e rassegne», 20 (1995), 39-59.

Els protocols notarials dels notaris genovesos de Xipre són conservats a Gènova, Archivio di Stato; molts han estat publicats els darrers anys dins la sèrie «Notai Genovesi in

Oltremare» (40), de la qual presenta aquells actors que consten ésser de Barcelona, Mallorca, Tarragona i Girona (42); és, però, dubtós que siguin catalans els que consten de Tortosa (pot ésser la de Síria), Saragossa (Siracusa de Sicília) o València (ciutat del Piemont) (42-46). Les pàgines restants resumeixen els corresponents actes notariais, datats entre el 1299 i el 1310.— J. P. E. [13014

Giovanna PETTI BALBI, *Un 'familiare' genovese di Giacomo II: Cristiano Spinola*, dins «Medioevo. Saggi e rassegne», 20 (1995), 113-133.

Els Spinola constituïren una de les 'quattuor gentes' principals de Gènova, i es diferencia ren en dos grups. Cristiano Spinola destaca per les seves informacions, ja valorades per Heinrich Finke, per Vicent Salavert i Roca i més ençà per A. Gorla. L'autora ressegueix la presència d'aquell Spinola en documentació notarial genovesa (115-116), on ja consta la seva relació amb Jaume II durant els anys del seu regnat sicilià, 1285-1291 (116-117), relació que després seguiria amb Frederic de Trinàcria i sobretot amb el mateix Jaume II de Catalunya-Aragó (118-123); les seves informacions foren valuoses per a la preparació de l'expedició a Sardenya (125-132); les notícies s'acabaren el 12 de novembre de 1325, poc abans de la mort de Spinola.— J. P. E. [13015

David ABULAFIA, *Il regno aragonese di Albania: un progetto angioino del 1311-1316*, dins «Medioevo. Saggi e rassegne», 20 (1995), 13-23.

Article ja conegut pel seu text anglès, resumit dins ATCA, XVI (1997), 654, núm. 12045.— J. P. E. [13016

Josep-David GARRIDO I VALLS, *L'aliança entre l'emperador Enric VII de Luxemburg i Frederic III de Sicília segons una crònica anònima catalana del segle XV*, dins «Actes Frankfurt, II», 217-230.

Resumides les relacions entre Frederic de Trinàcria i Robert d'Anjou després de la Pau de Catabellotta i presentat tant el *Chronicon Siculum* com la seva traducció catalana intitulada *Cròniques de Sicília*, n'és transcrit i anotat, de Madrid, BN, ms. 2084, el fragment coetani, que inclou la traducció del diploma imperial d'Enric VII de Luxemburg, amb el qual el 1313 degradava el rei Robert d'Anjou (220-230); podria ésser l'únic precepte imperial traduït al català.— J. P. E. [13017

María Isabel FALCÓN PÉREZ, *Un Aragonés embajador de Jaime II ante las cortes de Nápoles y Sicilia*, dins «XIV Congreso Corona, III», 417-432.

Nét de Jaume I i de Berengueta Alfonso, home de la confiança de Jaume II (418), l'ambaixada de Pero Fernández de Íxar per a la pau o almenys per a una llarga treva entre Frederic de Trinàcria i Robert d'Anjou és coneguda per cinc lletres seves al rei de Catalunya-Aragó escrites entre el juny i el desembre del 1316, quatre de les quals són en aragonès i una en llatí, totes conservades a Barcelona, ACA, *Canc.*, *CRD de Jaume II*, ací transcrites (422-431); hi són esmentats Ferrer d'Abella (425), [Pere de] Montmeló (426), Ponç Carboneu (426, 430 i 431) i l'infant Felip de Mallorca, «qui est persona multum conveniens et multum com[m]unis utrique parti» (431).— J. P. E. [13018

Maria Eugenia CANEDDU, *Giacomo II d'Aragona e la conquista del Regno di Sardegna e Corsica*, dins «Medioevo. Saggi e rassegne», 20 (1995), 251-312.

L'autora col·loca la conquesta de Sardenya dins la dinàmica desfermada per les Vespres Sicilianes, car les dites dues illes havien d'ésser la contrapartida per la pèrdua de Sicília per part dels nostres reis, i de fet es trobaren dins la política expansionista catalana i les perspectives dels mateixos (253); són pàgines de discussió historiogràfica, escassament recolzades en l'ACA, *Canc.*, *Cartes Reials Diplomàtiques* (268, nota 48); la valoració donada pels autors a Jaume II s'hauria capgirat a conseqüència dels *Acta Aragonensia* de Heinrich Finke (269-278). L'acció militar del 1323 desfermà la reacció de Pisa, cosa que donà caràcter més violent a la conquesta (278-306), confirmat per diverses *Cartes Reials Diplomàtiques* (285-289). L'autora es pregunta com s'explica que només després d'assegurada la conquesta amb la col·laboració de sards de tota condició, comencessin els problemes (307): aquests haurien estat causats per la forma d'actuar expeditiva de les autoritats intermitges (309).— J. P. E. [13019]

Antònia CARRÉ, *Medicina medieval i literatura: un bon tàndem*, dins «Revista de Catalunya», núm. 104 (febrer 1996), 99-106.

L'autora resumeix quatre episodis de literatura catalana medieval vistos des de la medicina: la imatge del castror autocastrat en el poema XXIV d'Ausiàs Marc respon a la utilització en medicina (Guiu de Cauliac, Bernat de Gordon) dels òrgans sexuals masculins de determinats animals; el capteniment de Maria de Montpeller en concebre Jaume I és col·locada en un paral·lelisme entre la narració de Bernat Desclot i el consell per a l'eficàcia de la generació segons l'esmentat Gordon (102-103); el Salomó de Jaume Roig sentenciant que els mals costums dels fills procedeixen més de la mala alimentació materna que de l'herència paterna coincideix amb allò que els tractats diuen de la lactància (104); i el ressopó de Carmesina en el cap. 231 del *Tirant* coincideix amb les indicacions del *Lilium medicinae* del dit Gordon (104-105). Hi ha indicacions bibliogràfiques (106).— J. P. E. [13020]

Lluís QUIRANTE, *Notes sobre Lo fet de la Sibilla e de l'emperador Sèsar*, dins *Formes teatrals*, 453-459.

L'autor estudia l'evolució teatral del *Cant de la Sibilla* des dels primers testimonis escrits peninsulars fins a l'aparició de *Lo fet...*, quan a la cerimònia cantada durant cinc segles fou incorporada la llegenda de la Sibilla Tiburtina i la profecia que va fer a l'emperador August. Aquesta combinació donà lloc a una transformació substancial dels personatges de l'acció dramàtica i de la finalitat catequètica de l'espectacle.— J. de P. [13021]

Pascual BORONAT Y BARRACHINA, *Los moriscos españoles y su expulsión. I-II* (Colección Archivum, 38), Granada, Ediciones de la Universidad 1992, XLII-LX-690-744 pp.

Reedició facsimilar de l'obra fontal, amb la qual s'encetà l'estudi sobre els moriscs, en particular sobre els del Regne de València, publicada el 1901, i encara punt de referència indispensable per l'àmplia documentació i per la riquesa d'informació de primer ordre que proporciona. Hi ha un estudi preliminar de Ricardo García Cárcel.— J. P. E. [13022]

Pere BALANÀ I ÀBADIA, *Bibliografía comentada de l'Islam a Catalunya (713-1153)*, Barcelona, Biblioteca de Catalunya 1996, 250 pp.
Títol només conegut per referència.— J. P. E. [13023]

Mikel de EPALZA, *La moriscología como ciencia histórica en la actualidad*, dins *Expulsió dels moriscos*, 9-15.

Hi ha informació del servei bibliogràfic relatiu als moriscos dels Països Catalans (11, nota 19), al congrés de Sant Carles de la Ràpita (13), a centres d'investigació a Catalunya (14), i a la revista «Sharq Al-Andalus. Estudios Árabes», d'Alacant (15).— J. P. E. [13024]

Antonio BENLLOCH POVEDA, *Aproximación a una bibliografía sobre moriscos*, dins «Anales Valencinos», 44 (1996), 447-474.

Aquesta bibliografia abasta tot l'Estat Espanyol i tant engloba publicacions dels anys anteriors o d'entorn l'expulsió com estudis contemporanis; les fitxes són ordenades alfabèticament d'acord amb la primera lletra del primer cognom de cada autor.— J. P. E. [13025]

Sonia GUTIÉRREZ, *La Cora de Tudmir de la Antigüedad tardía al Mundo Islámico. Poblamiento y cultura material* (Collection de la Casa de Velázquez, 57), Madrid i Alacant, Casa de Velázquez i Diputació Provincial 1996, 476 pp.

Aquest estudi de les ceràmiques trobades en l'antiga Cora de Tudmir (29 i 33: mapa que engloba la part sud del País Valencià) incideix en problemes més generals com són el de la continuïtat o ruptura del primer assentament sarraí comparat amb la situació anterior, o el de si, en comptes d'«àrabs» hom ha de parlar de «berebers» [problemes que cauen fora de l'abast de les nostres pàgines]; l'autora reconeix que l'estudi de les restes ceràmiques «puede convertirse en un elemento explicativo de la transición y de la forma en que se produce el proceso de islamización» (19). I així, tota la primera part és dedicada a l'anàlisi de les restes materials, tant en llur realitat constatable (41-137), com en llur funcionalitat (137-155), en particular en la decorativa (155-166). Hi ha dues inscripcions llatines, la funerària cristiana de Fontcalent, clara i relativament completa, successivament datada entre els segles IV i VII, i la dubtosa de Bigastri (167-169). La segona part relaciona les dades anteriors amb les que proporcionen les fonts literàries, sobretot les àrabs (*Crònica del Moro Rasis*, Al-'Udrí, *Crònica anònima* d'Abd al-Rahmân III), sense oblidar el *Pacte de Teodomir*, cosa que permet d'informar de la situació d'Oriola (Awryûla) (227-228 i 272), d'Elx (Ils) (236-237), Alacant (Lagant) (237-243), i de proposar la localització de l'altrament ben documentada seu d'Ello (Iyi(h)) amb El Monastil d'Elda (248-254); 'Balantala', en canvi, difícilment podria ésser ni València ni València la Vella (254-256). Mereix especial atenció el «ribât» de Guardamar (293-296), on han comparegut inscripcions àrabs, datades els anys 924 i 944; aquesta, ací traduïda, rememora l'acabament de la mesquita (194, nota 122). Les pàgines 415-454 contenen les fonts i la bibliografia; les taules ocupen les pàgines 457-467.— J. P. E. [13026]

Manuel IGLESIAS COSTA, *La Crònica de San Pedro Tabernas a la luz de la Crònica Àrabe Akhbar Madjmua*, dins «Aragonia Sacra. Revista de investigació», X (1995 [1996]), 141-147.

Sant Pere Tabernes fou monestir de Ribagorça esmentat en l'*Acta de consagració de la Seu d'Urgell*. La seva crònica, intitulada *Chronica Sancti Petri de Tabernas* conté la narració de l'arribada al monestir de saragossans visigots fugitius dels àrabs, que provocà la tramesa del monjo Belascut al rei de França, potser Carles Martell; aquesta narració, considerada fantàsica, és ací comparada i almenys en part confirmada per les informacions de la *Crònica d'Akhbar Madjmua* relatives a l'expedició bèl·lica de l'emir Abd al-Rahman I de Còrdova el 781 a fi de restablir la seva autoritat tant sobre sarraïns com sobre cristians; en el camí entre Pamplona i la Cerdanya hauria sotmès 'Aben Belaskot', capítost de la Ribagorça Jussana i Sobirana, fill d'aquell homònim capítost fet monjo, que hagué d'acceptar que l'emir li prengués un fill com a ostatge.— J. P. E. [13027]

M. C. PÉREZ GARCÍA, G. GUALLART, M. BELINCHÓN, *Proceso de restauración de una escápula con inscripciones árabes (s. IX), dins «XI Congreso de Conservación y Restauración de Bienes Culturales. Castellón, 3, 4, 5 y 6 de octubre de 1996». Volum I, Castelló, Diputació 1996, 239-241.*

La pala òsea d'una espatlla de cabrit, trobada en excavació del casc antic de València en estrat corresponent al segle IX, «presenta, en la cara externa... un alfabeto árabe casi completo con la grafía característica de la época»; dos forats indiquen que era destinat a ésser penjat; hom li atribueix finalitat didàctica i religiosa. N'hauria estat trobat un altre exemplar fragmentari a Lleida.— J. P. E. [13028]

Miquel BARCELÓ, Laura VEA, *Un bou que era una planta (Bounegre < Bu nerzo/merjo). Contribució al lèxic amazigh dels Gelida (Argelita, Castelló), dins «Faventia», 18/2 (1996), 93-98.*

'Bou Negre' és el topònim de la documentació més primerenca, la dels anys 1178-1247, data aquesta darrera en què comparegué 'Bueynegro'; provindria de 'Bu nerzo', denominació coneguda en els inventaris de flora dels territoris controlats pels Ait Gellidassen (95) i significaria 'lloc on naixen tàperes silvestres' (96). Hi ha croquis tant del Nord d'Àfrica (97), com de Castelló i de la zona (94).— J. P. E. [13029]

Pere BALANÀ i ABADIA, *Vallcàrcara/Vallcarca, híbrids llatinoaràbics, dins «Misc. Colón 6», 223-233.*

L'autor assenyala sis topònims catalans actuals (225-228), entorn als quals proposa hipòtesis etimològiques prollatines ('vallis' i 'carcer'), amb la significació de 'vall empresonada' (228-230); estableix a continuació el llistat de grafies en documentació que va del 966 al 1477 [ara hom hi pot afegir el 'Ual Carcara' certificat en un document destruït durant la razzia d'al-Mansur el 985 segons el *Diplomatari de la Catedral de Barcelona*, I (cf. ATCA, XV (1996), 559-563), document 121, 487] i suggereix la derivació de 'carcara' de l'àrab 'qārqara = rugire' i donaria 'vall (d'aigua) sorollosa' (230-233).— J. P. E. [13030]

Josep-David GARRIDO i VALLS, *Institucions islàmiques reflectides en la toponímia de les comarques valencianes de la Marina meridional i septentrional, dins «Misc. Fuster», VIII, 451-471.*

Són successivament estudiades les 'ràbides' i llurs derivats, de significació defensiva («un gran pati central amb cel·les al voltant, una mesquita o sala d'oracions i una alta torre»: 454),

documentades en els Països Catalans ja en el *Muqtabis* d'Ibn Hayyân (456) o en el *Llibre dels fets* de Jaume I (459, 463); les ‚arzúvies‘, convertides en Atzenetes, particularment documentades per fonts àrabs en la vall del Guadalest (466-469); les mesquites (469-470) i l'Aixarà, de Callosa d'En Sarrià (470-471).— J. P. E. [13031

Félix RETAMERO, *Fulûs y moneda en Mallorca, Ibiza y Menorca antes del 290 H/902 D. C.*, dins «Al-Qantara. Revista de estudios árabes», XVII (1996), 153-169.

Félix RETAMERO, *Moneda i monedes àrabs a l'illa d'Eivissa*, Eivissa, Treballs del Museu Arqueològic d'Eivissa i Formentera 1995.

Hi ha sis ‚fulûs‘, havent-ne estat trobats dos en cada una de les illes de Mallorca, Menorca i Eivissa; també a Formentera, però no són publicats. Haurien estat encunyats immediatament després de la invasió àrab, entre els anys 715 i 727 (155-156), amb motllos diferents tant per a l'anvers com per al revers (158); també haurien estat introduïts a les illes poc després d'aquella data (161); la dita introducció seria inexplicable sense un previ espai monetari (161), creat per pactes, documentats ja abans del 902, de submissió al poder musulmà, dins el qual les dites monedes haurien servit per als pagaments fiscals (163-164). Hi ha reproducció de les sis peces, amb transcripció de cada una de les inscripcions àrabs (166-168). Les dues eivissenques són del Museu d'Eivissa.

El segon títol només m'és conegut per referència.— J. P. E. [13032-13033

Bernat MOLL I MERCADAL, *Contribució a l'estudi de la circulació monetària a la Menorca musulmana*, dins «Meloussa», 3 (1994), 25-68.

Aquest estudi conté un ‚corpus‘ de troballes, qualificat d'important; l'article només més conegut per referència.— J. P. E. [13034

G[uillem] ROSSELLÓ BORDOY, *Les portes de Madîna Mayûrqa: un comentari semàntic*, dins «Misc. Mut», 227-235.

Resultat d'una nova lectura del text àrab del *Llibre del repartiment*, del qual és tast la secció ací publicada, dedicada als noms àrabs de les set portes de Madîna Mayûrqa. Hi ha bibliografia (235).— J. P. E. [13035

André BAZZANA, *Un hisn valenciano: Shûn (Uxó) en la Vall d'Uixó, (Castellón)*, dins «Quaderns de prehistòria i arqueologia de Castelló», 17 (1996), 455-475.

Les primeres pàgines d'aquest estudi, després de presentats l'equip i els treballs d'excavació realitzats els estius dels anys 1985 i 1986, exposen les informacions de diversos autors àrabs, sobretot d'al-Himairî i d'ARV, *Processos de Madrid*, S, núm. 429, relatives al ‚hisn‘ i a la zona de Morvedre, sembrada d'alqueries, completades per les d'origen cristià, tant d'abans (ACA, *Canc.*, reg. 974) com de després de la conquesta, on destaca el *Llibre dels fets* de Jaume I; l'autor subratlla que «en época islámica, no se interpone entre los vecinos de las qûras y la realidad estatal, ningún poder de tipo ‚señorial‘ o, menos todavía, ‚feudal‘» (460), essent aquest el cas de Shûn-Uixó, tot i tractar-se d'una població encastellada, però sense ‚qa'id‘ ni destacament militar (457-461); també resumeix dades sobre la contrada aplegades per Ibn al-Abbar, d'Onda, en el seu *Takmilat al-Sila* (462-464); segueix la descripció geo-

gràfica del lloc i la del seu estat actual (465-467), l'inventari monumental de les estructures (469-474) i la bibliografia (475). Són intercalades en el curs de l'estudi deu il·lustracions geogràfiques, planimètriques i fotogràfiques.— J. P. E. [13036]

Kenneth B. WOLF, *The Earliest Latin Lives of Mubammad*, dins *Conversion and Continuity. Indigenous Christian Communities in Islamic Lands. Eight to Eighteenth Centuries*. Ed. by Michael GERVERS and Ramzi Jibrán BIKHAZI (Papers in Medieval Studies, 9), Toronto, Pontifical Institute of Medieval Studies 1990, 89-101.

El *Còdex de Roda* (s. XI), ara a Madrid, Real Academia de la Historia, reaparegut el 1727 després que durant segles havia estat introbable, conté una *Istoria de Mabomet* (96-99) i un *Tulusceptru de libro domini Methodii* (99-100), ací transcrits i traduïts a l'anglès.— J. P. E. [13037]

James J. TODESCA, *Means of Exchange: Islamic Coinage in Christian Spain, 1000-1200*, dins «Studies Burns», 232-258.

Lluís el Piadós ja encunyà moneda («solidus argenti») a Barcelona i a Castelló d'Empúries (234), però aquella denominació també pot significar el «dirham» («dinars d'or» = mancús); a darreries del segle X, malgrat la destrucció de Barcelona per al-Mansur el 985 (237), i el 1018 compareixien «mancusos... de manu Bonnom hebreo» (238: se'n coneixen tres exemplars, ací descrits: 240-243), el 1029 substituïts pels d'«auro novo»; el 1037 circulaven els encunyats «de manu Heneas» (244-245); el 1048, Ramon Berenguer I i Ermengol III d'Urgell ja cobraven pàries de les taifes de Saragossa i de Lleida (247), i el 1067 els encunyats a Barcelona portaven la inscripció «RAIMUNDUS COMES» (248); el 1057 ja havia encunyat «diners de plata» (249). La compra del terç de Tortosa als genovesos fou pagada amb 16.400 morabetins (257).— J. P. E. [13038]

Xavier BALLESTÍN, *Prosopografia dels Fuqabâ' i 'Ulamâ' de la zona oriental del Tagr al-A'là: Balagâ, Lârida, Turtûsa*, dins «Misc. Fórneas», 55-119.

[Els lectors d'ATCA coneixen ja una part d'aquest treball, la relacionada amb Tortosa pel resum del volum XVI (1997), 655, núm. 12048]. En les pàgines presents, tenim, primer, la precisió que el treball es limita a «aquells territoris d'al-Andalus que acabarien essent conquerits pels comtes i el primer comte-rei del Casal de Barcelona» (55), i que la prosopografia dels savis i les referències a cada un d'ells es presenten sense cap altre complement biogràfic; i així, el cos de l'article conté la fitxa personal completada per les indicacions de fonts de cent disset savis musulmans coneguts entre el 800 i el 1250 (58-66) i «un comentari històric general dels savis dins el context històric en el qual van viure», context que, després de constatar en les fonts publicades fins ara la manca de notícies sobre l'existència de tals savis durant el primer segle de la conquesta, per tant fins al 800 (67), ens és presentat dividit de cinquanta en cinquanta anys; i, si durant el segle IX la informació és única per a les tres comarques, en arribar a l'any 900, es presenta diversificada per als de cada una de les tres (73-80, tornant a unificada en els cinquantenaris posteriors); unificada o diversificada, hom hi troba transcripció transliterada i traducció de frases que fan referència a cada un (67-110); l'autor constata que «cap font escrita ens pot donar raó de l'estructura del poblament i dels assentaments a al-Andalus» (112). Hi ha llista de fonts i bibliografia (113-119).— J. P. E. [13039]

Mª Mercedes LUCINI, Aránzazu UZQUIZA BARTOLOMÉ, *Ulemas de Játiva*, dins «Misc. Fórneas», 249-271.

Complement del llibre d'ambdues autores, *Las ciencias islámicas en Játiva*, elles ofereixen ara una nòmina que inclou tots els personatges que destacaren en el camp del saber i que tingueren alguna vinculació amb Xàtiva; les característiques de la llista són les que ja coneixem pel resum anterior; aquesta suma dos-cents noranta-quatre noms (252-271); els camps més cultivats foren en el de l'estudi de l'*Alcorà*, seguit pel dret tant teòric com pràctic, i les ciències lingüístiques; les ciències 'dels antics', com medicina o astronomia tingueren cultivadors molt escassos (250).— J. P. E.

[13040]

Juan M. VIZCAÍNO, *Lectores del Corán en el Al-Andalus: andalusites en dos diccionarios biográficos de Qurrà*, dins «Misc. Fórneas», 463-504.

L'autor ha aplegat en els diccionaris d'Abû 'Abd Allâh Muhammad b. 'Utmân al-Dahabî, *Kitâb Ma'rifat al-qurrâ al-kibar* (463-464), i d'Abû l-Jayr Muhammad b. Muhammad Ibn al-[^]Yazarî, *Kitâb Gayât al-nihâya* (465-466) les dades bàsiques (nom personal, lloc de defunció i de naixement, i d'altres indicacions geogràfiques) d'estudiosos de l'*Alcorà*, la majoria dels quals visqueren en els segles XII i XIII; els següents recauen en el nostre camp: 'Abd Allâh b. Jalaf b. Baqî, Abû Muhammad, relacionat amb Xàtiva, i 'Abd Allâh b. Muhammad b. 'Abd Allâh b. Jalaf b. Abî Talîd, de Xàtiva (469, núms. 10 i 13); 'Abd Allâh b. Muhammad b. Matruh, Abû Muhammad, al Tuyubî, de València; 'Abd Allâh b. Sa'dûn b. Mu'îb, abû Muhammad, al Tamîmî, també de València; i 'Abd al-Azîm b. Sa'îd, Abû Muhammad, de Dénia (470, núms. 17, 21 i 26); 'Abd al-Malik b. Abd al-Qaddûs, Abû Marwân, de Dénia; 'Abd al-Malik b. Salama, Abû Marwân, Ibn al-Sayqal, de València (471, núms. 34 i 35); Ahmad b. Alî b. Muhammad, Abû Ya'far, Ibn al-Fahhâm, de València (475, núm. 95); Ahmad b. Alî b. Yahyà b. 'Awn Allâh, Abû Ya'far, al-Hassâr, de Dénia (476, núm. 99); Ahmad b. Muhammad b. Alî b. Abî l-'As[î], al-Nafzî, de Xàtiva (477, núm. 123); Ahmad b. Muhammad b. 'Umar b. Wâyib, Abû l-Jattab, al-Qaysî, de València (479, núm. 141); Ahmad b. Tarîf, Abû Bakr, Ibn ad-Jattâb, relacionat amb Mallorca (480, núm. 153); Alî b. 'Abd al-Rahmân b. Ahmad b. al-Dus, Abû l-Hasan, de Xàtiva; Alî b. Ahmad b. 'Abd Allâh b. Jayra, Abû l-Hasan, de València; Alî b. Jalaf b. al-Hasan, Abû l-Hasan, relacionat amb Mallorca; i Alî b. Jalaf b. Ridâ, Abû l-Hasan, al-Ansârî, de València (481, núms. 167, 169, 178 i 180); Alî b. Muhammad b. Abî l'Ays b. al-Hasan, de Tortosa; Alî b. Muhammad b. 'Alî b. Hudayl, Abû l-Hasan, al-Zahid, de València; 'Alî b. Muhammad b. Mûsà b. Ahmad al-Yamâl, Abû l-Hasan b. Abî Bakr, de Xàtiva; 'Alî b. Mûsà b. 'Alî b. Mûsà b. Muhammad, Abû l-Hasan, al-Haqarât al-Ansari, de Xàtiva (482, núms. 181, 183, 186, 190); 'Alî b. Yûsuf b. Muhammad b. (al)-Sarîk, Abû l-Hasan, de Dénia; 'Arîq b. 'Alî b. Sa'îd, Abû Bakr, Ibn al-Aqqâr, de Tortosa; 'Arîq b. Asad b. 'Abd al-Rahmân b. Asad, Abû Bakr, de Xàtiva i Dénia (483, núms. 195, 200 i 201); Fath b. Yûsuf, Abû Nasr, Ibn Abû Kubba, de València; Gâlib b. 'Abd Allâh, Abû Tammâm, al-Qaysî al-Qatînî, de Dénia; Hârûn b. Ahmad b. Ya'far b. 'At, Abû Muhammad, de Xàtiva; i al-Hasan b. 'AAz. al-Sa'âr, Abû 'Alî, de València (484, núms. 213, 215, 221 i 223); al-Hasan b. Muhammad b. Fâtih, Abû 'Alî, de València; al-Husayn b. Muhammad b. al-Husayn b. 'Alî b. 'Arîb, Abû 'Alî, de Tortosa; i al-Husayn b. Yusûf b. Ahmad b. Yûsuf b. Fatûh, Abû 'Alî b. Zulâl, de València (485, núms. 226, 230 i 234); Ibrâhîm b. Husayn b. Yûsuf, Abû Ishaq, de València; Ibrâhîm b. Muhârib, Abû Ishaq, de Dénia; 'Isà b. Muhammad b. Fatûh, Abû l-Asbag, Ibn al-Murabit, de València (486, núms. 241, 245 i 252); Jalaf b. Gusrn, Abû Sai'îd, al-Ta'î, de Mallorca (487, núm. 259); Lubb b. al-Hasan b. Ahmad, Abû 'Isà, de València; Mufawwiz b. Tahir b. Haydara b. Mufawwiz, Abû Bakr, de Xàtiva; Muhammad b. 'Abd Allâh b. Jalaf, Abû 'Abd Allâh, de València

(488, núms. 268, 273, 278); Muhammad b. `Abd al-`Azîz b. Sa`âda, Abû `Abd Allâh, de Xàtiva; Muhammad b. `Abd al-Rahmân b. Ibrâhîm b. Yawbar, Abû `Abd Allâh, de València; Muhammad b. `Abd al-Rahmân b. `Ubâda, Abû Abd Allâh, de Xàtiva; Muhammad b. Ahmad b. `Abd al-`Azîz b. Sa`âda, Abû `Abd Allâh, de Xàtiva (489, núms. 283, 286, 289, 290); Muhammad b. Ahmad b. `Ammâr b. Numâra, Abû Bakr de València; Muhammad b. Ahmad b. Mas`ûd, Abû `Abd Allâh, Ibn Sâhib al-Salâ, de Xàtiva; Muhammad b. Ahmad b. Muhammad b. Ismâ`il b. Salmûn, Abû l-Hasan, de València (490, núms. 293, 296, 300, 304); Muhammad b. Ahmad b. Sa`ûd, Abû `Abd Allâh, de Dénia; Muhammad b. Ahmad b. `Ubayd Allâh b. al-Walîd b. Fatûh, de Xàtiva; Muhammad b. Yubayr, Abû l-Husayn, de València; Muhammad b. Alî b. Abî l-`Asî, Abû `Abd Allâh ibn al-Lâyuh, de Xàtiva (491, núms. 311, 313, 315, 318); Muhammad b. (Abî l-Hasan) `Alî b. Muhammad b. Alî b. Hudayl, Abû `Amir, de València; Muhammad b. `Alî b. Yûsuf b. Muhammad b. Yûsuf, Abû `Abd Allâh, Radî l-Dîn, de Xàtiva (492, núms. 324, 330); Muhammad b. Ayyûb b. Muhammad b. Wahb b. Muhammad b. Nûh, Abû `Abd Allâh, de València; Muhammad b. al-Hasan b. Muhammad b. Sa`îd, Abû `Abd Allâh b. Gulâm al-Faras, de Dénia (493, núms. 332, 334); Muhammad b. Jalaf b. Marwân b. Marzûq b. Abî l-Ahwas, Abû `Abd Allâh, Ibn Nasa, de València; Muhammad b. Muhammad b. `Abd al-`Azîz, al-Fassâl, de Xàtiva; Muhammad b. Muhammad b. `Abd al-Malik, Abû `Abd Allâh, Ibn al-Ahdab, de Xàtiva; Muhammad b. Muhammad b. Ahmad, b. Masalyun, Abû Bakr b. Abî `Abd Allâh, de València (494, núms. 345, 352, 353, 356); Muhammad b. al-Qâsim, Abû `Abd Allâh, de València (495, núm. 368); Muhammad b. Sa`îd, Abû `Abd Allâh, de Dénia; Muhammad b. Sulaymân b. Muhammad b. Sulaymân b. `Abd al-Malik b. Alî b. Yûsuf b. Ibrâhîm b. Jalaf b. Abd al-Karîm, Abû `Abd Allâh, de Xàtiva; Muhammad b. `Ubayd Allâh b. Sulaymân b. Hâyir, Abû `Abd Allâh, de València (496, núms. 371, 376, 380, 383); Muhammad b. Ya`far b. Hamîd b. Ma` mûn, Abû `Abd Allâh, de València (497, núm. 392); Muhammad b. Yûsuf b. Mufarriy, Abû `Abd Allâh, Ibn al-Yayyâr, de València (498, núm. 399); Nudayr (Muhammad) b. Wahb b. Lubb b. `Abd al-Malik, Abû `Amir, de Dénia; al-Qâsim b. Firru b. Jalaf b. Ahmad, Abû Muhammad (Abû l-Qasim), de Xàtiva; Sa`d (Sa`îd) b. Alî b. `Abd al-Rahmân b. Zâhir, Abû `Utmân, de València (499, núms. 411, 415, 420); Sâkir b. Jayra, Abû Ahmad, de Xàtiva; Sâlih b. Muhammad b. Sulaymân, Abû l-Taqî, Ibn Saws, de Tortosa; Sulaymân b. Abî l-Qâsim Nayâh, Abû Dâ` ûd, de València (500, núms. 427, 428, 431); Târiq b. Mûsâ b. Târiq, Abû Ya`far, al-Ma`âfirî, de València; `Ubayd Allâh b. Nayâh b. Yasâr, Abû Marwân, de Xàtiva (501, núms. 440, 447); Usâma b. Sulaymân b. Muhammad b. Gâlib, Abû Bakr, de Dénia; Wabb b. Lubb b. `Abd al-Malik b. Nudayr, Abû l-`Arâ, de València; Ya`far b. `Abd Allâh b. Sayyid Bûnah, Abû Ahmad, de Cocentaina-Xàtiva; Ya`far b. Yahyâ b. Gitâl, Abû l-Hakam, de Dénia (502, núms. 453, 459, 462, 463); Yahyâ b. Zakariyyâ` b. `Alî Abû Zakariyyâ, de València (503, núm. 474); Yûsuf b. `Abd Allâh b. Yûsuf b. Ayyûb, Abû l-Hayyây, de Dénia; Yûsuf b. Ibrâhîm b. Ahmad b. `Attrâb, Abû Ya`qûb, al-Sûfi, de Xàtiva; i Yûsuf b. Sulaymân b. Yûsuf, Abû l-Hayyây, de València (504, núms. 481, 486, 488).—J. P. E. [13041]

Joaquín LOMBA, *Espiritualidad en la Zaragoza Musulmana Medieval*, dins «Aragonia Sacra. Revista de investigació», X (1995 [1996]), 149-168.

Ultra alguna notícia escadussera (com la que Tâhir ibn Hazm morí amb trenta sarraïns més en la batalla de Begues el 989: 154), tenim en aquestes pàgines record de l'estada a Saragossa dels barcelonins Yisshaq ben Seset i Hasday Crescas; aquest s'hi establí i escriví les seves obres; Yosef Albo fou deixeble seu (155-156); som informats d'una disputa en la cort de Joan II d'Aragó, en la qual hauria intervingut Abraham ben Sem Tob Bibago (157).—J. P. E. [13042]

María J. VIGUERA MOLINS, *Sobre el nombre de Ibn Mardanis*, dins «Al-Qantara. Revista de Estudios Árabes», XVII (1996), 231-238.

El 'Rei Llop' o 'Lobo', nascut a Peníscola el 1124-1125 (237), regnant damunt la zona del Llevant d'Al-Andalus en el segle XII, es deia en realitat Abû 'abd Allah Muhammad b. Sa'd b. Muhammad b. Amahd b. Mardanis al-Yudami, i és abundantment documentat en fonts àrabs. L'autora, després de recordar diverses opinions d'altri entorn el significat coprònim del nom familiar 'Mardanis', se'n distancia en virtut de la referència al riu Mardanix esmentat en el *Fuero de Nájera*, o d'altres hidrònims d'etimologia paral·lela en la Vall del Duero (235), i en dedueix que la família s'hauria passat a l'Islam, amb una mínima variant en el nom.— J. P. E. [13043]

P. de MONTANER, M. M[agdalena] RIERA FRAU, *Los Bennàsser d'Alfàbia: del clan andalusí al llinatge catalán*, dins «Misc. Mut», 175-208.

La reconstrucció de la raguèlia es basa en documentació de l'Arxiu de Can Vivor, de l'ARV, de l'Arxiu i de la Biblioteca Municipals de Ciutat de Mallorca, i de la Biblioteca Bartomeu March; és oferta transcripció del testament de Joan Abennàsser, del 1331, pergami ara en propietat de Josep Zaforteza i Calbet (195-202); l'autor hi repassa i reconstrueix les successives generacions tant de tron com de branques des d'abans de la conquesta fins al segle XVI; l'estructura clànica de la família entorn al senyor d'Alfàbia s'hauria mantingut almenys durant un segle després de la conquesta; eren 'arrom', antics cristians primer islamitzats, després tornats al cristianisme.— J. P. E. [13044]

Pascual ORTEGA, *Rentas del castellán de Amposta (Orden del Hospital) en las encomiendas de Ascó, Caspe y Miravet a principios del siglo XV*, dins «Miscel·lània de textos medievals», 8 (1996), 283-392.

Amb motiu de la seva entrada en el càrrec el 1417, Gonzalo de Funes en volgué clarificar les bases econòmiques en el *Registro de las cambras suyas*, conservat a Madrid, AHN, *Códices* 678-B, i ací transcrit (287-369); molts dels obligats envers el castellà d'Amposta eren sarraïns. El registre conté parts escrites en aragonès, segurament en el moment de la presa de possessió, però n'integra d'anteriors, en català, com la que comença: *Aquestas són las cosas de qu-es dóna corredura en Miravet...* (289-291); també consten les pagues, aquestes en català: *Aquestas són los càrrechs ordinariis que lo senyor castellà paga tots anys...* (367-368). Al final trobem taula onomàstica per a Ascó i Miravet, on són diferenciats cristians (370-375), de sarraïns i jueus (377), igual que per a Casp (378-382 i 382-383, respectivament); taula de topònims, diferenciada per llocs (384-387), taula de conceptes (388-391) i de llocs (381-382).— J. P. E. [13045]

Carmel BIARNÈS, *Tres motius d'expulsió dels moriscos d'Ascó. La conservació de la Sunna, els enfrontaments amb els de Flix i els deutes de la vila d'Ascó*, dins *Expulsió dels moriscos*, 235-240.

Quant al primer dels temes, l'autor recorda els reconeixements de llibertat i les exempcions de la primitiva *Carta de Seguretat*, i alhora les tensions constants amb les autoritats dels Templers i dels Hospitalers davant exigències noves; el segon tema és resumit a base de fragments de les lletres, en les quals era exposat el cas del morisc Roget d'Ascó, paral·lel al dels bandolers contemporanis; també el terç, contemporani de la unificació en poble únic de la Vila de dins, morisca, i la de Fora, cristiana, a darreries del segle XVI, conté fragments del *Llibre de censals... de la vila d'Ascó*. Al final són agrupades notícies de l'expulsió i de la nova *Carta de poblament*, més dura que la *Carta de Seguretat*.— J. P. E. [13046]

Carmela DÍAZ DE RÁBAGO HERNÁNDEZ, *Algunos datos sobre la ocupación cristiana de tierras y bienes de moriscos después de la expulsión: Castellón de la Plana, 1614*, dins *Expulsió dels moriscos*, 285-288.

A base de València, ARV, *Mestre racional*, reg. 11049, completat amb Castelló, AM, *Llibre de vàlues de la peita*, l'autora reconstrueix demografia i propietat de moriscos anterior a l'expulsió: eren vint-i-set famílies, de la parròquia de Sant Nicolau, de nou dels quals, tots amb noms cristians, és ací indicada la riquesa, entre 20 i 420 lliures; passada llur propietat al rei, els béns tant rústics com ciutadans foren encomanats a vint-i-set arrendataris cristians; el 1614 moltes terres encara no produïren res, però l'arrendament rendia 3376 sous.— J. P. E.

[13047]

Pascual ORTEGA, *Los sarracenos del Ebro catalán (siglos XII-XV)*, dins *Expulsió dels moriscos*, 27-41.

L'autor, a més d'informar sobre els treballs ja publicats o en curs d'elaboració entorn als moriscs catalans (28-29, notes 7-8), es planteja si les cartes de seguretat atorgades a les comunitats sarraïnes de la vall de l'Ebre, entre Lleida i Tortosa, no es reduïren a «aquellos aspectos que no perjudicaban en exceso al modo de producción dominante en la formación social conquistadora»; i, per la seva banda, sobre la base de documentació de [Toledo], Archivo Ducal Medinaceli, *Secció Entença*, de Madrid, AHN, *Ordenes Militares, San Juan de Jerusalén. Miravet, i Códices*, i d'ACA, *Batllia General* (29, nota 10), esbrina una sèrie de temes, que resumeix així: «hemos partido de unas consideraciones demográficas iniciales para acceder luego a la parte central del trabajo, que hemos dedicado precisamente a estudiar las formas de explotación de la tierra, aclarar su significado y cuantificar, en lo posible, su presencia en la zona del Ebro» (29). Un nombre considerable de pàgines són dedicades a clarificar el concepte d'«eixariquia» i a la seva comparació amb l'emfiteusi (34-39: [cf. la recensió del volum dedicat als documents de la Seu de Tortosa en aquest volum, 618-621] Assenyaem el quadre sinòptic de la distribució de les explotacions agràries de Benifallet, que sintetitza les dades dels capbreus dels anys 1373 i 1487 (32).— J. P. E.

[13048]

Francisco Javier BROTONES GONZÁLEZ, *Notas sobre la expulsión de los moriscos de Elche*, dins *Expulsió dels moriscos*, 296-299.

El baptisme de sarraïns forçat pels agermanats féu néixer i agreujà el problema morisc i desembocà en el decret d'expulsió; alguns detalls de la seva aplicació a Elx són coneguts per l'AM, sèrie H; per Madrid, AHN, *Osuna*, d'on es dedueix l'abús senyorial segrestant béns mobles i posant i cobrant les galeres del transport (297-298); pogué restar un sis per cent, que també fou expulsat al cap de tres mesos; després només són coneguts vuit infants, sis dels quals xiquetes, per document ací transcrit de l'AM, *Libro contestador de Sitiadas* (299).— J. P. E.

[13049]

Georges JEHEL, *Jews and Muslims in Medieval Genoa. From the Twelfth to the Fourteenth Century*, dins «Mediterranean Historical Review», 10 (1995), 120-132.

Entre els esclaus (sarraïns) originaris de la Mediterrània Occidental documentats a Gènova del 1239 al 1288, hi hauria hagut una dona de Dènia, dues de Xàtiva i quatre de València; i un home d'Elx, un de Xàtiva, un de Mallorca i cinc de València (125). Assenyaem també la notícia que a Gènova, l'Archivio di Stato, *Archivio Segreto*, conserva tractats redactats en les

dues llengües [àrab i llatí] entre Gènova i els Almoràbits de Mallorca els anys 1181 i 1188 (Gènova, Archivio di Stato, *Materie Politiche*, B 18 D: 130).— J. P. E. [13050]

Josefa MUTGÉ I VIVES, *Els sarraïns de Lleida i la seva activitat*, dins *Expulsió dels moriscos*, 219-224.

Aplec de notícies relatives a sarraïns de Lleida d'oficis diversos del de pagès fins al segle XV, procedents primàriament d'ACA, *Canc.*, *reg.*, o també de la *Història de Lleida* de Josep Lladonosa i Pujol; les informacions són dividides en dues parts, la primera dedicada a oficis manuals (terrisaires, ferrers, perpunters, mestres de cases, fusters i saboners: 219-222); la segona a professions més liberals (comerciants, manescals, barbers, llevadores i metgesses —aquestes documentades per la prohibició d'exercir en malaltes cristianes en les *Ordinacions de la Paeria* del 1436—, servidors de la ciutat o del rei, entre els quals es trobava un torsimany, necessari per a llegir documents en àrab: 222-224).— J. P. E. [13051]

Jesús MASSIP, *Els moriscos de Tortosa i la ribera d'Ebre a l'Arxiu de Tortosa*, dins *Expulsió dels moriscos*, 225-234.

Recordada la situació de protecció reial dels moriscos posteriors a la conquesta, són ací transcrits quatre documents que van del 1199 a anys posteriors al 1614; el primer només recorda la situació judicialment privilegiada d'Abingalon i del seu capmàs, el segon és la queixa datable el segle XV de Benifallet assenyalant que els cristians nous són fiscalment més ben tractats que els vells, la terça és carta del lloctinent reial de Catalunya reptant la ciutat de Tortosa d'haver defensat els moriscos; i la quarta és petició d'influència de la mateixa ciutat a l'arquebisbe de Saragossa, antic bisbe de Tortosa, a favor dels mateixos (226-233); també hi ha regist de tretze documents dels segles XIV-XVII (234).— J. P. E. [13052]

Leopoldo PEÑARROJA TORREJÓN, *El mozárabe de Valencia. Nuevas cuestiones de fonología mozárabe*, Madrid, Gredos 1990, 514 pp.

Leopoldo PEÑARROJA TORREJÓN, *Sobre El mozárabe de Valencia. Crítica de crítica*, dins «Al-Qantara. Revista de estudios árabes», XVII (1996), 259-267.

Carmen BARCELÓ, *Respuesta. Suus cuique mos...*, dins «Al-Qantara. Revista de estudios árabes», XVII (1996), 267-269.

Carme Barceló publicà dins «Al-Qantara», XIII (1992), 290-293, una recensió del llibre de Peñarroja, assenyalat en primer lloc, recensió que ha tingut continuïtat en els títols segon i tercer. [La nostra no és una publicació especialitzada en fonologia ni àrab ni mossàrab i encara menys en el terafons polític que hi ha darrera certes preses de posició], raó per la qual ací només poden entrar aquests títols pel fet d'ésser-hi aprofitats textos com els del *Llibre del repartiment* o el *Vocabulista in arabico* de la Biblioteca Riccardiana de Florència.— J. P. E. [13053-13054-13055]

Josefa PASCUAL PACHECO, Mª Luisa SERRANO MARCOS, *Necrópolis islámicas en la Ciudad de Valencia*, dins «Saitabi», 46 (1996), 85-99.

En les primeres pàgines són resumides les dades proporcionades tant per fonts àrabs com pel *Llibre del repartiment* (232-233), dades que serveixen per a la localització dels dits cementiris en plànols de la ciutat de València (235). Hi ha bibliografia (252-252).— J. P. E. [13056]

Enric GUINOT RODRÍGUEZ, F. J. CERVANTES PERIS, *Conflictos agrarios en las señorías de musulmans valencians: les cartes de poblament de Bernixes (Vilamalur) i Sot de Ferrer (Segles XIV i XV)*, dins «Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura», LXXII (1996), 209-237.

Enric GUINOT RODRÍGUEZ, *Los mudéjares de la Valencia medieval: renta y señorío*, dins «Áreas. Revista de ciencias sociales de la Universidad de Murcia», 14 (1992), 27-48.

Publicat un volum de cartes de poblament valencianes pel primer dels autors [cf. ATCA, XI (1992), 457-458], és normal que hom el completi amb les que es van essent conegudes; la de Bernixes, del 1318, ha estat trobada a València, ARV, *Cancelleria*, núm. 625 (225), i la de Sot de Ferrer, del 1398, a Sogorb, Archivo Municipal, *Vària*, 215: *Libro de la escribanía de D. Federico, conde de Luna (226-232)*, integrades dins altra documentació relativa a contenciosos sobre pagament de tributs per propietaris no residents en el terme (Bernixes) i sobre exaccions senyorialment abusives que provocaren despoblament general de sarraïns a Sot de Ferrer, en part també publicada (documents 3-8, del 1421 i del 1430, 235-237 i 232-235, respectivament; el del 1421 és sentència en el contenciós de Sot de Ferrer donada per Frederic de Luna, redactada en llengua catalana). Les pàgines introductòries, ultra subratllar detalls de la fiscalitat senyorial (209-217), exposen les característiques tant formals com de contingut de cada una de les dues cartes de poblament (217-224).

El segon títol només m'és conegut per referència.— J. P. E. [13057-13058]

David IGUAL, J. Antonio LLIBRER, Germán NAVARRO, *Materias primas y manufacturas textiles en las aljamas rurales valencianas de la Baja Edad Media*, dins «VI Simposio Internacional de Mudejarismo. Teruel, 16-18 de septiembre de 1993», Terol, Instituto de Estudios Turoleses 1995, 311-327.

Les *Cartes de poblament* esmenten el tractament fiscal de matèries primeres i de manufactures tèxtils, ací agrupades dins quadre sinòptic de les cartes datades entre el 1235 i el 1490 (319-321); els volums notariais de València, ARV, i Arxiu del Col·legi del Patriarca, conserven prova documental de les relacions entre mercaders italians i aljames rurals (315-318), també reduïdes a quadre, primer per ordre alfabètic de poblacions amb indicació de gèneres mercadejats (322-323), i segon per ordre també alfabètic dels setanta sarraïns de Cocentaina i son terme, l'activitat artesanal o mercantívol dels quals és documentada entre el 1469 i el 1479 en els volums del notari Guillem Peris, de l'Arxiu del Patriarca (324-327).— J. P. E. [13059]

Carmen DÍAZ DE RÁBAGO, *La morería de Castelló de la Plana, 1462-1527: estudio socio-económico de una aljama musulmana medieval* (Miscelánea, 5), Castelló de la Plana, Biblioteca Ciudad Castellón 1994, 186 pp.

Libre només conegut per la recensió de «Speculum», 71 (1996), 417-418, signada per Mark D. Meyerson.— J. P. E. [13060]

Maria Teresa FERRER I MALLOL, *L'emigració dels sarraïns residents a Catalunya, a Aragó i al País Valencià durant la Baixa Edat Mitjana*, dins *Expulsió dels moriscos*, 19-26.

En els documents de submissió de moriscs als nostres reis, aquests els reconeixien la llibertat d'anar-se'n amb certes condicions, o de restar mantenint religió, costums i administració propis dins la sobirania reial. I així, l'autora, a base de documentació ja publicada, i de la inèdita en sèries diverses d'ACA, exposa per separat les dades relatives a cada una de les mei-

tats del segle XIV i al segle XV, on trobem tant emigració legal com clandestina, aquesta en gran part vinculada a presència d'exèrcits musulmans en terres del Regne de València els anys 1304, 1332 i 1333 (21); sempre hi hagué colla-i-amolla entre la corona i els senyors, procurant els primers de tenir oberta una mà que els segons volien tancada; les *Rebudes de dalma-ments, ajutaments et passatges de sarraïns*, de l'ARV, *Batllia General* proporcionen dades concretes per als anys 1445-1452, però són difícils de precisar, car no se sap si corresponien a esclaus alliberats, a transeünts o a sarraïns valencians; ultra la clandestina, seguí existint l'emigració sarraïna amb llicència del Batlle General, però no és possible de quantificar-ne el nombre (25); el dret de romandre no hauria estat discutit durant els segles XIV i XV (26).— J. P. E. [13061

Bernard VINCENT, *Los moriscos y los idiomas árabe, castellano y catalán*, dins *Tres Culturas*, I, 369-378.

Aplec de dades sobre el coneixement de les tres llengües en les diverses comunitats de moriscos hispànics abans del 1609. Ací interessen les relatives a comunitats del Regne de València. La primera constatació és que aquelles comunitats continuen parlant en àrab més o menys devaluat, i que quant al coneixement d'una llengua romànica, hi havia una enorme diferència entre homes i dones, aquestes «tan adversas a nuestro lenguaje», encara que la situació local sigui diversa d'un lloc a un altre (370-371); a mitjan segle XVI, hi ha una xarxa d'escoles alcoràniques entorn la Serra d'Espadà; també és constatable que la immensa majoria de la població és analfabeta (96,7%, fet el promig d'homes i dones) i els alfabetitzats són persones d'edat (373-374); els cristians nous tant podien saber castellà com valencià, segurament d'acord amb el capellà que els havia evangelitzats, i alguns recitaren *Pare Nostre*, *Ave Maria*, *Credo*, *Salve* i els *Deu Manaments* en valencià (375); no mancaren cristians vells, nobles i clergues, que aprengueren àrab; es distingí el col·legi de Gandia (377).— J. P. E. [13062

Luis F. BERNABÉ PONS, *Sociolingüística de los moriscos expulsados: árabe, catalán, valenciano, castellano*, dins *Expulsión de los moriscos*, 380-383.

Els moriscs de València haurien seguit parlant en àrab, i els aragonesos enviaven llurs fills a pobles del País Valencià a fi que l'apreguessin; llur segona llengua era el català; l'autor documenta el fet que fins al segle XVIII la pobladors de Grish el Oued, a Tunísia, eren coneguts per llurs veïns com 'los Catalanes', perquè haurien estat descendents de moriscos catalans i valencians i n'haurien conservada la llengua (381-382).— J. P. E. [13063

Marc D. MEYERSON, *The Survival of a Muslim Minority in the Christian Kingdom of València (Fifteenth-Sixteenth Centuries)*, dins *Conversion and Continuity. Indigenous Christian Communities in Islamic Lands. Eight to Eighteenth Centuries*. Ed. by Michael GERVERS and Ramzi Jibrán BIKHAZI (Papers in Medieval Studies, 9), Toronto, Pontifical Institute of Medieval Studies 1990, 365-380.

Mark D. MEYERSON, *Els musulmans de València en l'època de Ferran i Isabel. Entre la coexistència i la croada*, València, Edicions Alfons el Magnànim 1994, 483 pp.

El primer títol és un intent d'explicar com els sarraïns del Regne de València mantingueren identitat i solidaritat després de la conquesta de Granada el 1492 (366), sobre la base dels estudis indicats en la bibliografia (378-380) i de documentació inèdita, sobretot de l'ARV, *Batllia General*. Encara que la majoria entenia el valencià i era normal que participessin en les

festes cristianes més solemnes (Corpus, p. e.) (366-367), mantenien la pròpia estructura familiar i la cohesió del parentiu ('asabiyyah'), les quals s'estenien a tota la comunitat local (369-371); estaven informats d'allò que passava en el món sarraí de l'estranger (371-372); l'opció de viure fora ciutat ajudava a la cohesió social (372), propiciava l'existència d'escoles (373-374), i aquestes contribuïen al manteniment de la llengua àrab, que tenia validesa legalment reconeguda (374). La vida col·lectiva era fomentada tant pel 'fuqaha' religiós com per l',amin' jurista (375), amb oració a favor de l'Islam (376); aquelles comunitats no eren fòssils (377).

La traducció catalana del llibre només m'és coneguda a través de la recensió signada per José Luis Pastor Zapata dins «Hispania. Revista española de historia», LVI/192 (1996), 379-382: abans de les Germanies «Meyerson detecta una 'opinión pública' cristiana que, en general durante el siglo XV, no se muestra fanática frente al hecho mudéjar sino más bien tolerante, en una coexistencia pacífica que también resulta ser el tono común en el reinado de Fernando el Católico» (382).— J. P. E. [13064-13065]

Agustín REDONDO, *El problema morisc al Regne de València i l'activitat de Fra Antonio de Guevara (1525-1526)*, dins «Afers. Fulls de recerca i pensament», 23-24 (1996), 99-151.

Aquestes pàgines són part del llibre *Antonio de Guevara (1480?-1545) et l'Espagne de son temps. De la carrière officielle aux oeuvres politico-morales*, Ginebra 1975; ací són traduïdes i completades quant a les referències bibliogràfiques posteriors a aquella data. Hi és resseguida l'evolució del problema dels moriscs des del moment en què és posada en dubte la validesa de llur conversió forçada pels agermanats, validesa que els teòlegs de la Inquisició Espanyola i els consellers de Carles V confirmen, fins al fracàs de la concòrdia del gener del 1526, del qual l'autor enculpa els nobles valencians: «Els responsables d'aquest fracàs al Regne de València foren essencialment els nobles...» (150). De tota la narració de fets, basada sobretot en Madrid, AHN, *Inquisición*, n'hem de retenir la informació, segons la qual algú havia fundat «el beneficio de San Miguel en la güerta de València», una de les càrregues del qual era la de retribuir amb deu llires «a otra persona que leyese el arte de Ramon Llull»... encara que «la dicha arte ningún fruto haze ni se hallan más de uno o dos que la quieran oyr...» (147, nota nota 194).— J. P. E. [13066]

Rafael BENÍTEZ SÁNCHEZ-BLASCO, *El problema morisco*, dins «Anales Valentinus», 44 (1996), 275-293.

Rafael BENÍTEZ SÁNCHEZ-BLASCO, *Las parroquias de moriscos en los territorios valencianos de la diócesis de Tortosa*, dins *Iglesia y sociedad en el Antiguo Régimen*. «Actas de la III reunión científica de la Asociación Española de Historia Moderna», Vol. I, Las Palmas de Gran Canaria 1995, 111-127.

Dins un marc ben general, l'autor, basant-se en estudis ja realitzats, recorda les interpretacions del 'problema morisc' successivament proposades en relació als valencians per Joan Reglà i Campistol (278-279), Manuel Ardit i Lucas (279-286) i Eugeni Ciscar i Pallarès (287-289); per la seva banda, dibuixa l'evolució de la política reial envers els moriscos durant el segle XVI: seria clara la seva parcialitat a favor de la unitat religiosa, però també la impossibilitat d'imposar-la, visible en el fet que el 1542 la Inquisició Espanyola hagué d'acceptar una treva de quinze anys en relació als moriscos de València, durant els quals ells vivien 'com moros a Argel' (290); sota Felip II de Castella, hom pot distingir tres fases de planteig polític: d'activitat en tots els camps, també en el de l'evangelització; d'aturada per manca de decisió en les provisions a prendre; i de represa d'intents d'integració religiosa; però quan, ja sota Fe-

lip III de Castella, és finalment un fet la xarxa de parròquies per a moriscs, hom decideix l'expulsió, oficialment per haver-se fet reus de lesa majestat en participar en un projecte d'invasió de la Península (289-292).

El segon títol, centrat en els antics territoris del bisbat de Tortosa (Vinaròs-Almenara), només m'és conegut per referència.— J. P. E. [13067-13068]

Eugenio CISCAR PALLARÈS, *Una experiencia religiosa fallida: monjes cistercienses y moriscos de Vallidigna*, dins «Anales valentinos», 44 (1996), 397-407.

La documentació del senyoriu del monestir de Vallidigna, conservada a València, ARV, i completada amb alguna de Madrid, AHN, *Consejos. Libro 2*, ha permès a l'autor de resseguir la trajectòria religiosa global d'aquella zona, en la qual només una parròquia, Ràfol, era de cristians vells; l'atenció pastoral realitzada per monjos era summament deficitària i informacions oficials preses per l'arquebisbe de València Joan de Ribera sobre l'estat d'esglésies i de rectors amb motiu del seu intent d'introduir-hi les normes de Trento en són prova (399-401); els moriscs, que davant l'edicte reial del 1525 (convertir-se o emigrar), optaren per rebre el baptisme, restaren desassistits també des del punt de vista musulmà i, sota la pressió ambiental «y mientras quizá cada día fuesen ,menos moros', tampoco llegaban a ser cristianos normales» (407).— J. P. E. [13069]

Antonio BENLLOCH POVEDA, *Tres idiomas para una reforma y un cuarto para la conversión. Evangelización de los moriscos valencianos en el siglo XVI*, dins «Anales valentinos», 44 (1996), 347-378.

En un arc cronològic que va del 1538 al 1611, l'autor recorda les provisions en el tema de moriscs dels successius quatre arquebisbes de València: Jordi d'Àustria, Martí d'Ayala, Fernando de Loaces i Juan de Ribera (348-359), dels quals també recorda les provisions per a la litúrgia coral en llatí i castellà, per als funerals també en llatí i castellà, per a l'administració dels sagraments en llatí i valencià (cf. ATCA, XIV (1995), 608, núm. 10471] i per a l'atenció als moriscs, en àrab (350-354), per als quals hom preveia missions populars, noves parròquies i escoles tant per a xiquets com per a xiquetes, sempre amb el nord de la unificació social sota l'únic príncep civil (354-481). En són mostra les *Instruccions i ordenacions per als novament convertits...*, ací transcrites en llur totalitat, que engloba: *Les instruccions que los novament convertits del present Regne de València han de servir* (363-365); *Les ordenacions que han de servir los rectors y curats dels novament convertits del Regne de València* (365-369); *Lo que toca al ofici dels alguazirs en los locs dels novament convertits del Regne de València* (369-370); *Lo que toca al ofici dels visitadors dels novament convertits del regne de València* (370-372) i *Ordenacions fetes per lo reverendíssim e ilustríssim senyor don Martín de Ayala...* (372-374); al final, trobem un resum del *Catechismo para instrucción de los nuevamente convertidos de moros*, València, Pedro Patricio Mey 1599 (375-376); també el de les dates bàsiques del problema, de la conquesta a l'expulsió, en un sermó de Juan de Ribera, fet cinc dies després d'haver-ne estat publicat l'edicte (376-377); i bibliografia (377).— J. P. E. [13070]

Arturo LLIN CHÁFER, *Juan Bautista Agnesio y los nuevos conversos*, dins «Anales Valentinos», 44 (1996), 409-415.

Després d'una presentació global sobre els moriscs en terres valencianes (410-412) i de la biografia de Joan Baptista Anyes (413), l'autor recorda que aquest col·laborà en els projectes

de l'arquebisbe Jordi d'Àustria [cf. resum anterior], actuant en els límits meridionals del Regne de València amb el de Castella, activitat de la qual resta testimoniada en el seu *Pro saracenis neophitis* (414).— J. P. E. [13071

Magín ARROYAS SERRANO, Vicente GIL VERNET, *Revolta y expulsión: los procesos inquisitoriales de los dirigentes moriscos de la sierra de Espadán en 1568*, dins *Expulsió dels moriscos*, 388-392.

Magí ARROYAS SERRANO, Vicent GIL VICENT, *Els inquisidors valencians Miranda i Manrique. Una solució antagònica en la crisi de 1568*, dins «Afers. Fulls de recerca i pensament», 23-24 (1996), 177-200.

Magín ARROYAS SERRANO, Vicent GIL VICENT, *Revolta y represión en los moriscos castellonenses*, Onda, Ajuntament 1995.

Recordada la situació de tancament dins la Serra d'Espadà i l'eixida fora a través d'Onda i de La Vall d'Uixó, i la protecció del duc de Sogorb als moriscos per raó dels establiments de propietat útil, els autors repassen els esdeveniments a partir del 1559, en què el dit duc fou nomenat virrei de València en funció d'un tracte més suau envers els moriscos (389), intenció que el 1560 topava amb la conjunció del perill turc i hugonor, que podia trobar ajuda en els moriscos; el 1567, un projecte evangelitzador del bisbe de Tortosa topà amb la resistència morisca, coneguda per Madrid, AHN, *Inq. València* 548-549 (390), com també ho és l'escola d'Alcorà d'Alfondeguilla i el detall que els moriscos valencians foren tractats més bé a fi d'evitar que s'hi estenguessin els avalots de Las Alpujarras (391). Hi ha bibliografia.

El segon títol descriu esdeveniments dins el marc dibuixat pel primer, insistint en alguns punts, com és ara la insistència dels moriscos a declarar-se moros, i batejats només per força, les xarxes de resistència concentrades els dijous a Onda per ésser dia de mercat [cf. ATCA, XV (1996), 153], des d'on es difonien les consignes de resistència, la informació proporcionada als inquisidors per dos moriscos (p. e., 197-198), les gestions morisques davant el Soldà de Constantinoble a fi que obtingués del papa el mateix tracte que ell donava als cristians, la descripció de l'avalot morisc de la Vall d'Uixó contra el bisbe de Tortosa el maig del 1568 (191-193), les vacil·lacions de les autoritats en general, també les de la Inquisición Española, entre la blàndor i la duresa, amb cops de força com l'empresonament i el procés inquisitorial a càrrec de Sanç de Cardona, almirall d'Aragó, cap de turc pels nobles que incitaven els moriscos a parar ferms; assenyalem dues notícies sobre escoles alcoràniques a Alfondeguilla (190, nota 61) i a l'Alcúdia de Veo (198). Tot plegat portaria a un enduriment el 1568, en haver de renovar la concòrdia del 1538.

El llibre només m'és conegut per referència; hom hi pot trobar exposats amb més detall alguns punts, com el relatiu a l'escola alcorànica d'Alfondeguilla; totes les exposicions es basen en la documentació de processos, conservats a Madrid, AHN, *Inquisición*.— J. P. E.

[13072-13073-13074

Pere SABORIT BADENES, *El obispo Figueroa y la evangelización de los moriscos*, dins «Anales valentinos», 44 (1996), 429-445.

Presentació que informa sobre les parròquies de moriscos establertes els darrers anys del segle XVI (429-430) i transcripció de les *Constituciones que los nuevos convertidos del obispado de Segorbe han de guardar* (431-436), conservades a Sogorb, Archivo de la Catedral, entre la documentació procedent de la parròquia de San Pedro, una de les de moriscos; ultra les constitucions pròpiament dites (una de les quals declara invàlids els testaments no redactats «en lengua valenciana o castellana»: 435), hi ha edictes específics sobre forma de vestir i de mu-

dar-se les morisques (437), sobre l'obrer de la parròquia i l'atenció als pobres (438), sobre les confessions de la quaresma del 1600 (439-440), sobre el dejuni del ramadà i de pasqua (440), i les *Advertencias para los predicadores y doctrineros de los nuevos convertidos deste obispado de Segorbe* (441-445).— J. P. E. [13075]

Valeri BOET, *La Ràpita i el seu port dels Alfacs: protagonistes d'una expulsió*, dins *Expulsió dels moriscos*, 372-379.

Recordades les gestes històriques que tingueren per escenari el port dels Alfacs, l'autor resumeix les raons per les quals també fou destinat a l'embarcament dels moriscos de Catalunya i de l'Aragó el 1610; a base de Simancas, Archivo General, *Estado*, on hi ha una *Relación del número de moriscos que se han embarcado...* (375), d'ACA, *Canc., reg.*, i *Consell d'Aragó*, i d'algun altre, sabem que els moriscos aragonesos embarcats als Alfacs haurien estat 38.286 i els catalans 3.666; transcriu nombre de fragments que deixaren constància de detalls de l'estada a la Ràpita, entre els quals l'arrasament de la terra de les monges del monestir de Sant Joan de Jerusalem (376-377); d'altres fragments informen dels moriscos que restaren en poblacions de la Ribera d'Ebre fins al 1619, en 377 focs (378); de més a més, n'hi havia «uns pocs convertits per la doctrina de Sant Vicens Ferrer, los quals són poch i bons cristians» (379).— J. P. E. [13076]

Pau FERRER, *Los moriscos de la ribera del Ebro. Las encuestas informativas (1610-1615)*, dins *Expulsió dels moriscos*, 42-53.

A Catalunya, l'expulsió de moriscos del 1610 no fou total, car alguns en foren exceptuats, en general els que per raguèlia o per casament eren vinculats amb cristians vells; però hi hagué informacions sobre aquest residu, quatre de les quals són conegudes i ací resumides: la del bisbe de Tortosa, Pedro Manrique, del juliol 1610, de Simancas, AG, *Estado* 243 (43-47); la de Cristóbal Sedeño, de l'orde de Montesa, d'*ibid.*, 246 (47-48); la de Pere Hortolà, assessor de Capitanía General de Catalunya, ja publicada (48-51); i la del bisbe de Tortosa, Alfonso Márquez, del juliol 1615, d'ACA, *Consell d'Aragó. Secretaria de Catalunya*, 357 (51-53). Són atenedibles la primera i la tercera; les cases d'exempts foren 395 amb 1359 persones, a les quals s'han de sumar trenta-dues cases de retornats, amb nombre desconegut de persones; però Manrique i Hortolà donen a llurs dades finalitats contràries: per al bisbe, els nous convertits romanos són integrats i, doncs, innocus; per a l'assessor són falsos i, doncs, un perill (53).— J. P. E. [13077]

Bernardo José GARCÍA GARCÍA, *La cuestión morisca y la restauración de la milicia (1595-1614)*, dins *Expulsió dels moriscos*, 346-350.

L'escorcoll de Simancas, Archivo General, *Estado. Castilla*, ha proporcionat nombre de documents, en part ací transcrits, que permeten de resseguir dos projectes paral·lels en els consells reials, des dels anys 1580: la solució final del problema morisc, fallides les temptatives de captació i d'adoctrinament, i la defensa de la Península davant possibles atacs exteriors mitjançant una milícia unitària; l'anella que havia d'assegurar l'acceptació del projecte per part de les poblacions reials i dels senyors valencians fou el marquès de Dénia, virrei els anys 1595-1597 (348); l'autor considera significativa la coincidència el 1609 de l'expulsió i de l'aprovació general de la milícia (50).— J. P. E. [13078]

Manuel ARDIT LUCAS, *Els moriscos valencians. Una reflexió (parcialment) alternativa*, dins *Expulsió dels moriscos*, 72-85.

Estudis diversos dedicats a la distribució i a la propietat de la terra per part dels moriscos, d'una banda, i a les posteriors, de l'altra, han confirmat que, fora del cas d'Elx (76), la delimitació i la propietat morisca tendia al minifundi, i que la posterior era més extensa (77). Quant al punt de si darrere les cartes de poblament posteriors a l'expulsió hi havia una refeudalització de les comarques valencianes, és impossible de fer una afirmació general, car, si bé hom passà de cens en diners a parceria, i aquesta tenia una taxa és baixa que l'anterior, no manquen casos en la Marina Alta en què d'una nul·la partició de fruits hom passà a parceria; el Consell d'Aragó recomanà de no passar del terç i els grans senyors en general s'hi atengueren. La situació dels nous pobladors hauria estat més bona que la dels moriscos, però pitjor que la dels cristians vells. Hi ha bibliografia (83-85).— J. P. E. [13079]

Alfonso ESPONERA CERDÁN, Adolfo ROBLES SIERRA, *Documentos sobre la expulsión de los moriscos del Reino de Valencia en el actual archivo del Real Convento de Predicadores de Valencia*, dins «Anales Valencinos», 44 (1996), 379-395.

D'entre els vuitanta-vuit volums manuscrits, que actualment posseeix el dit arxiu, tres toquen el tema dels moriscos: són el 77, que aplega seixanta unitats bibliogràfiques datades entre el 1609 (una crida del virrei encara a favor dels 'cristians nous') i el 1656, la majoria de les quals relatives al gran problema posterior a l'expulsió, el de qui havia de pagar els censals carregats damunt comuns de moriscos (381-386); el 37, en el qual hom pot trobar onze unitats no existents en la compilació anterior (387-389); i el llibre del portugués Damián Fonseca, *Iusta expulsión de los moriscos de España...*, publicat en italià a Roma el 1611; en aquesta i en d'altres obres s'aprofità d'elements aplegats per Jaume Joan Bleda per a la seva *Defensio fidei in causa Neophitorum...*, publicada a València el 1610 (390-395).— J. P. E. [13080]

Carmen BARCELÓ, *El món islàmic valencià en l'obra de Roc Chabàs*, dins «Saitabi», 46 (1996), 29-46.

En relació als segles de presència sarraïna al País Valencià, Chabàs s'anà apartant dels historiògrafs moderns i barrocs i, suposat allò que havien aportat els arabistes del segle XIX, es concentrà en els temes que, d'acord amb la seva posició positivista, li eren més ben documentats, com la família Mujàhid, la raguèlia dels reis taifes de Dénia (34), Çeit Abu Çeit (41), o el privilegi concedit per Alí, fill de Mujàhid, al bisbe de Barcelona (44); les pàgines de «El Archivo» foren obertes als temes islàmics i als arabistes (37-38) i hi publicà notícies d'història de l'art, d'arqueologia i de numismàtica islàmico-valencianes (41), en redaccions eclèctiques, però amb alguna qualque tirada a l'apologètica en tractar de la supervivència de mossàrabs a València (42-43); reedità la *Doctrina cristiana en lengua arábigo y castellana...* de Martín de Ayalá (44-45).— J. P. E. [13081]

Josep TORRÓ, *Producció, reproducció i colonització. Uns comentaris a propòsit de l'obra de Pierre Guichard* Les musulmans de Valence et la reconquête, dins «Revista d'història medieval», 4 (1993), 229-242.

Germán NAVARRO ESPINACH, David IGUAL LUIS, *Pierre Guichard, 1966-1990*, dins «Revista d'història medieval», 4 (1993), 243-250.

Pierre Guichard s'havia proposat d'estudiar l'impacte de la societat cristiana damunt el context musulmà anterior, però s'adonà que desconeixia aquell anterior i per això el seu llibre estudia les estructures socio-polítiques de l'època musulmana (229); el llibre ofereix «una necessària integració dels registres informatius, una hàbil conjuminació dels textos cancellerescs i cronístics i una vasta utilització de les fonts àrabs» (231); però hi pot haver d'altres fonts de coneixement, com «l'anàlisi toponímica i l'estudi arqueològic dels espais irrigats» (232); hi ha d'altres punts de naturalesa sociològica, en els quals l'aportació de Guichard seria completable [però no recauen en la temàtica d'aquest anuari].

En la primera part de llur comentari, els dos autors del segon article col·loquen el llibre de Pierre Guichard dins un marc d'irrupció d'estudis francesos sobre Països Catalans i l'Estat Espanyol en la línia de la *„Nouvelle Histoire“* (244-246). Les pàgines dedicades a la classificació historiogràfica (246-248) i a possible traducció política de relacions Europa-Maghreb (249-250) cauen fora de les nostres pàgines.— J. P. E. [13082-13083]

M. Dolores LÓPEZ PÉREZ, *Los operadores magrebíes en la Corona de Aragón a finales del trescientos y principios del cuatrocientos: las actividades mercantiles de judíos y musulmanes norteafricanos*, dins «XIV Congreso Corona», III, 557-572.

A partir dels estudis ja dedicats al tema i a base de documentació tant d'ACA, *Canc., reg.*, com de Ciutat de Mallorca, ARM, *Lletres reials i Lletres comunes*, i de València, ARV, *Batllia* (558), l'autora assenyalava que ultra la concessió general de comerç a musulmans de Berberia el 1399, consten guiatges personals (559-560) o assentaments en llibres de lleudes; però, en general, els musulmans actuaven a través de factors jueus (algun d'ells convers), els quals també tractaven amb jueus magrebíes a Honein i Oran (560-565); situació que es repetia a Mallorca, on, però no compareixen societats de factors conversos (566-567).— J. P. E. [13084]

Ferran GARCIA-OLIVER, *De Perpinyà a Elx. Desenvolupament econòmic i geografia de les aljames*, dins *Xudeus e Conversos na Historia*, II, Santiago de Compostela 1994, 247-261.

Pàgines només conegudes per referència.— J. P. E.

[13085]

J. V. GARCÍA MANSILLA, *Puresa i negoci. El paper dels jueus en la producció i comercialització de queviures a la Corona d'Aragó*, dins «Revista d'història medieval», 4 (1993), 161-182.

Objectiu de l'autor: comprendre l'aportació de la comunitat jueva en els nivells més primaris del cicle productiu en la corona catalano-aragonesa (162). Quant a la possessió de la terra i de les eines i instal·lacions per a la producció d'aliments (forns, molins, carnisseries, almàsseres), els anys immediatament posteriors a la conquesta els jueus foren tractats com els cristians; però els dels Països Catalans es desferen de les terres i es concentren en oficis ciutadans (165), per òsmosi amb els comportaments dels cristians (167). La mediació del jueu en la comercialització dels productes agrícoles és particularment documentada a l'ARV, *Protocolos notariales*, en relació a la verema (170-171), i fou font de conflictes amb les 'universitats' cristianes, car afectava els impostos (171-172); això es traduïa en radicalitzacions recíproques en tema d'aliments i llur puresa (174); també s'hi traduïa la venda als cristians de carn il·legal per als jueus, que tingué tot un ventall de solucions (178-179).— J. P. E. [13086]

Ricard SOTO I COMPANYY, *Alguns homes rics (el paper dels jueus de Mallorca durant el segle XIII)*, dins «Butlletí de la Societat Catalana d'Estudis Històrics», VII (1996), 27-39.

Estudi complementari d'un de publicat el 1978; en aquest, l'autor es basa en l'escorcoll de l'ARM, *Escrivania de cartes reials*, 643 (28, nota 6), i d'algun altre. Malgrat els anys de dominació almohade, en el moment de la conquesta ja hi havia jueus a Mallorca (31), llur nombre augmentà durant el segle XIII i el 1268 era concedit permís per a una segona sinagoga i entre el 1263 i el 1285 en el dit fons l'autor n'ha identificats cinquanta-nou que reberen certificar de franquesa (31-32); els documents els atribueixen més treball artesanal que prestamista (32-33); quant al cas particular dels Mucatil, llur fortuna es basava en el fet d'ésser col·lectors o arrendadors de drets reials, però del 1280 al 1301 cap jueu no compareix com a arrendador dels drets esmentats (34-35); només són documentats onze jueus d'entre 254 venedors i 20 entre 237 compradors; en canvi consta que reberen més del 43% d'esclaus col·locats en comanda per deutes (36-37). Hi ha bibliografia (37-39); [confesso que no he sabut trobar enlloc ni quadres ni apèndixs anunciats en la nota 38: «tots els quadres continguts als apèndixs»].- J. P. E. [13087]

Guillermo PONS, *Labor pastoral con los conversos de Mallorca*, dins «Anales valentinos», 44 (1996), 417-427.

Visió global, basada en estudis ja publicats, dels punts principals que successivament es donaren en la vida dels conversos mallorquins, sobretot del judaisme, on no manca el record de Ramon Llull i dels seus mètodes per als primers temps (419-420); segueixen el pogrom del 1391 (421), la fundació de la Confraria de Sant Miquel Arcàngel, la predicació de sant Vicent Ferrer (422), les conversions en massa del 1435 (423), la Inquisición Española (424), la situació dels suetes (425) i l'intent normalitzador del bisbe Juan Díaz de la Guerra (426).- J. P. E. [13088]

Miguel Àngel MOTIS DOLADIER, *Población, urbanismo y estructura política en las aljamas judías de Aragón en el siglo XV*, dins «Hispania. Revista española de historia», LVI (1996), 885-944.

[Aquestes pàgines es basen en l'equívoc entre Aragó i Corona d'Aragó o Corona Catalano-aragonesa; en realitat, ja des de llur primera línia, són dedicades als territoris de tota la Corona i no pas només del Regne d'Aragó; i no és l'únic equívoc, car a la pàgina 894 l'autor parla de 'condado catalán' i en les 896, 897 i 912 de 'principado de Cataluña'. En realitat, més que un estudi aquestes pàgines són un resum molt semblant a un butlletí bibliogràfic, amb 395 notes, dels estudis dedicats a aspectes diversos de la vida de les aljames o a les de les poblacions on aquelles existien]. La primera part intenta de clarificar la demografia de les aljames, per a la qual cosa la millor font és la documentació notarial, més que la fiscal; no sembla que mai els jueus sumessin més del 3% de la població total (887-891); la davallada demogràfica fou resultat de la pesta del 1348 (892-893), de la Guerra dels dos Peres (893-894) i del pogrom del 1391, del qual ja no es referien les aljames dels Països Catalans (896-898), cosa que, tot i alguna excepció local, provocà una davallada durant el segle XV (903); el resultat fou que els jueus de Catalunya baixaren d'uns 10.000 el 1391 a uns 1.500 el 1492; els de València de 4.800 a 600; i els de Mallorca, de 300 a 100 (905); característic d'aquesta davallada fou la defecció de membres de mà major després de la *Disputa de Tortosa* (901); les pàgines 910-912 i 914 ofereixen llista de poblacions dels Països Catalans amb presència jueva durant el segle XV. La segona part de l'article, recordada la llei de la comunicabilitat entre les diferents comunitats ètnicoreligioses, encara reafirmada a Tortosa el 1489 (922), exposa l'estructura i els organismes interns de les comunitats a base dels *Responsa* d'Isaac ben Sheshet Perfet, de les *Ordinacions*

per a l'aljama de Saragossa publicades el 1415 per Ferran d'Antequera, de documentació inèdita d'ACA, *Canc., reg.*, i d'estudis recents, estructura que incloïa el Consell (929-932), els adenantats (933-934), la judicatura (935-936), d'altres funcionaris (937-939) i el sistema insaculatori per a l'elecció de càrrecs (939-944).— J. P. E. [13089]

Asunción BLASCO MARTÍNEZ, *Aportación al estudio de los judíos de Cagliari (siglo XIV)*, dins «XIV Congreso Corona, III», 151-164.

Després de la conquesta, el call de Càller fou estructurat a semblança del de Barcelona, cosa que també valia per a la solució dels afers interns de la comunitat; són conegudes les ordinations del 1327 (152), les del 1369 (153) i les reformes introduïdes el 1397 (154); entre les atribucions judicials hi havia la de judicar els malsins i de condemnar-los a la pena capital (155-156); un dels jutges era Bonjuhà Bondavid, de l'Alguer, metge reial de Martí l'Humà (156-157). Són reproduïts quatre documents d'ACA, *Canc., reg.*, dels anys 1369 a 1397.— J. P. E. [13090]

Guadalupe ALBI ROMERO, Mª Gloria GARCÍA DEL CARRIZO SAN MILLÁN, *Índice de científicos musulmanes y judíos hispanos en la España Medieval*, dins *Tres Culturas*, III, 225-233.

Després de la introducció, que presenta aquestes pàgines com a resum de George Sarton, *Introduction to the History of Science*, ve la llista d'antropònims, on trobem assenyalats com a catalans Aaron Levi, de Barcelona (XIII/2), filòsof jueu, Abraham ben Shem Tob, de Tortosa, Moses ben Nahman, de Girona, filòsof jueu (230), Shem-Tob ben Isaac, de Tortosa, traductor jueu, Solomon ben Abraham ben Adret, de Barcelona, filòsof jueu (231); però cal afegir-hi almenys els següents, la procedència dels quals no consta en la llista: Abraham Cresques, geògraf jueu; Abraham bar Hiyya, matemàtic jueu; Abraham ben Samuel ben Hasdai, traductor jueu (227); «Anselmo Turmeda, físico converso musulmán»; Azriel ben Menahem; Bakr Turtushî (Muhammad b. al-Walid Turtushi) (228); Hasdai ben Abraham Crescas, filòsof jueu; Jacob b. David b. Yom-tob Bonet, matemàtic i astrònom jueu; Judah b. Abraham Cresques, geògraf jueu; Judah b. Astruc Bonsenyor (229); Nisim b. Reuben Gerondi, filòsof jueu (230); i Salomon b. Abraham Corcos, astrònom jueu (231).— J. P. E. [13091]

Antoni FURIÓ, *Diners i crèdit: els jueus d'Alzira en la segona meitat del segle XIV*, dins «Revista d'Història Medieval», 4 (1993), 127-160.

L'autor comença documentats a base d'Alzira, Arxiu Municipal, *Protocolos notariales*, casos de préstec de diners fet per jueus a sarraïns el 1369 i es pregunta quins en són els pressupòsits. El primer és la presència de jueus des de la conquesta sota Jaume I, coneguts pel *Llibre del repartiment*, o per l'ACA, *Canc., reg.* (129); aquells eren «personatges notables, servidors de la corona» (130), ben documentats en els registres, començant en els de Barcelona, ACA (131-133); els documentats són pocs més d'un centenar, i entre tots potser arribaven al centenar de famílies (134); la separació entre jueus i cristians no era allí imposada dràsticament (135), encara que, davant la llei pertanyien a comunitats diverses, la 'universitat' i l'aljama', amb cementiri, sinagoga i tributs propis, tot àmpliament documentat en els protocols esmentats (135-140). El préstec constitueix el fil conductor de la presència jueva a Alzira (141); també era practicat en forma de comanda, de dipòsit, o de venda a terminis (141-148), i s'hi refereix algun 'responsum' d'Isaac ben Séset Perfet (146, nota 83); tenien gairebé l'exclusiva del crèdit, però alguns potentats cristians locals els superaren; molts crèdits eren per a remis-

sió de captius o per a satisfer exigències del rei o dels senyors (153-154); en el darrer terç del segle XIV, el préstec dinerari anava essent substituït pel censal, lícit per als cristians (154-155); els prohoms de la ,universitat' haurien estat els més implicats en el ,pogrom' del 1391 (156-156: llista nominal, nota 115); l'aljama resultà deserta, i, amb poques excepcions, els jueus fugiren o es convertiren (158-159); la segona meitat del segle XV havien desaparegut (159).— J. P. E. [13092

Joan ROSSELLÓ LLITERAS, Àngel JÁUDENES GUAL DE TORRELLA, *L'aljama de Mallorca. Notícies del s. XIV*, dins «Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana», LII (1996), 45-56.

Darrerament han estat trobats quatre nous documents relacionats amb jueus de Ciutat de Mallorca, dos a l'Arxiu Parroquial de Santa Eulàlia, i dos en la documentació de la Cartoixa de Valldemossa, sembla de Madrid, AHN, *Clero. Órdenes religiosas*; datats els anys 1350, 1383, 1393 i 1401, són ací resumits (48-51), i llur contingut esquematitzat en les pàgines introductòries; en els dos primers hi ha llistes d'antropònims jueus i en els dos darrers d'antropònims cristians de conversos amb indicació de l'anterior nom hebreu. El primer, de més a més, resumeix unes *Ordinacions per al consell de l'aljama* (48). Al final hi ha taula dels llinatges, tant cristians (52-54) com jueus (54-55), amb indicació de percentatges d'antropònims jueus i llista de noms de conversos.— J. P. E. [13093

David ROMANO, *Ebrei dilin Sardegna (1335-1405). Note documentarie*, dins «XIV Congresso Corona», III, 685-690.

Recordades les aportacions d'altres estudiosos, l'autor presenta les informacions relatives a jueus de Sardenya en general (686-687) i de Càller (687-688) o de l'Alguer (688-689) en particular, procedents d'ACA, *Canc. reg.*, *Reial Patrimoni* i *Batllia general de Catalunya*, i de l'AHPB.— J. P. E. [13094

José HINOJOSA MONTALVO, *La inserció de la minoria hebrea en la formació social valenciana*, dins «Revista d'història medieval», 4 (1993), 45-64.

Sense pretensió d'exhaustivitat, l'autor, basat en fons documentals de Barcelona, ACA, *Canc.*, *reg.*, de València, ARV, *Mestre Racional*, *Batllia. Apèndix*; Arxiu del Patriarca, *Protocols*, i Elx, Arxiu Municipal, assenjala els punts de contacte diari entre jueus i cristians al Regne de València. La mateixa segregació en calls no sempre fou realitat, ni quan hi havia interès a tancar-los dins els mateixos; l'exercici de la medicina per jueus d'una banda, i la representació legal dels jueus per la contrària són constantment documentats (47-51); també ho és la prostitució entre membres de Lleis diverses, tot i que totes la prohibien de forma absoluta (53-55); també era prohibit el joc, però es podia trobar arreu (56-57); malgrat la butlla de Benet XIII, del 1415, en el camp de l'activitat econòmica, en canvi, eren plenament legals el préstec, la correduria de coll i d'orella i àdhuc la creació de societats mixtes, mercantils o d'altres (57-60). Les darreres pàgines resumeixen casos documentats de relació entre jueus i sarraïns (61-64).— J. P. E. [13095

Josep M. LLOBET I PORTELLA, *Uns versos inèdits de Mossé Natan, jueu de Tàrrrega (segle XIV)*, dins «Urtx. Revista cultural de l'Urgell», 9 (1996), 135-139.

Ja identificades les poesies tant en català com en castellà, del jueu de mitjan segle XIV, Mossè Natan, la primera quarteta de la que comença *En nom de Déu tot poderós*, fou copiada en la portada del *Llibre de Consells* de Cervera del 1422, ací reproduïda (139); el copista podria haver estat el notari cerverí, Pere Vidal (137).— J. P. E. [13096]

Jaume RIERA I SANS, *Jafudà Alatzar, jueu de València (segle XIV)*, dins «Revista d'història medieval», 4 (1993), 65-100.

Ben conegut per la seva opulència, però silenciada en el seu biaix de «càcic mafiós i... manipulador interessat de diner brut» (66), a base de material vell i nou n'és ací intentada una millor comprensió (67). Descartat l'arbre genealògic (68), l'autor li reconstrueix la família (68-69), i les relacions conflictives amb l'aljama de València, denúncies incloses, que permeten de conèixer la seva activitat des del 1350, protegit per la reina Elionor de Sicília, segona muller de Pere el Cerimoniós, la qual el 1363 havia posat a les seves mans l'organització del call (69-75); quant a les activitats econòmiques, base de la immensa fortuna d'Alatzar, l'autor es limita a «posar una mica d'ordre a les notícies que ens ha procurat la investigació» (76), resumides en les pàgines següents, d'entre les quals destaca el quadre de préstecs a interès o usura, en els quals la inversió hauria pujat a 854.800 sous, que, segons ACA, *Reial Patrimoni. Mestre racional*, li haurien reportat 74.030 s. i 4 diners anyals (80); afegim-hi l'arrendament de drets senyorials (81), la intervenció en finances públiques (81) i la provisió de la Casa Reial (83-87). El darrer apartat informa de l'herència de Jafudà Alatzar, mort el 1377 (88-100) i dels tripijocs que el rei Pere féu a fi d'apropiar-se dels seus béns (94-97).— J. P. E. [13097]

Antonio José MIRA JÓDAR, *Els diners dels jueus: activitats econòmiques d'una família hebrea al món rural valencià*, dins «Revista d'història medieval», 4 (1993), 101-125.

Els Legem són documentats a Castelló de la Plana des del 1422 en un elevat nombre d'operacions financeres i mercantils (cf. València, Arxiu del Patriarca, *Protocols*, i Castelló, AM, *Llibres de la peita i Llibres de compres i vendes*); el 1433 llur potència econòmica equivalia a la de tota l'aljama (103), encara que els béns immobles fossin reduïts (105), formats bàsicament per vinya (106); les altres propietats, encara que reduïdes, eren concentrades i així resultaven camps més grans que els dels altres propietaris (107). Els Legem no es recolgueren en el call, tal com demostren els 405 documents d'entre 1422 i 1492, en 382 dels quals ells venien o manllevaven a cristians, i en només 23 compraven o en rebien préstecs (108-109); els primers són quantitativament analitzats des de diversos punts de vista i reduïts a gràfiques; en resulta l'acumulació de capital i la progressiva dedicació als negocis financers, fins a un 82'7% concentrats en la vila de Castelló i fins a un 14'7 a La Plana (114); segueixen els ritmes agrícoles, augmentant entre novembre i maig (115-118); fins a un 75% l'altra part dels documents pertany al sector de producció d'aliments, llauradors fins a un 64%, completats amb pastors, pescadors i vaquers (119-122).— J. P. E. [13098]

Moshe IDEL, *Nahmanides: Kabbala, Halakha and Spiritual Leadership*, dins «Tarbiz. A Quarterly for Jewish Studies», LXIV (1995), 535-580, en hebreu; resum en anglès *ibid.*, VI.

A Catalunya hi hauria hagut dues escoles cabalístiques, ambdues originàries de Girona; però mentre la del rau Isaac Sagi Nahor hi hauria continuat, la centrada en Nahmanides hauria emigrat a Barcelona, hauria integrat els millors mestres, fortament inclinats a la 'halakha',

a descobrir els secrets de la Thora i a l'esoterisme. Hi hauria hagut una certa tensió entre els respectius capdavanters.— J. P. E. [13099]

Manuel FORCANO APARICIO, *La lletra apologetica de Jodàia ha-Penini de Bésiers*, dins «Anuari de filologia. Estudis hebreus i arameus», XIX (1996), 93-104.

A la prescripció restrictiva de l'estudi de la filosofia dictada per un sínode de raus reunits a Barcelona el 1305 entorn Salomó ben Adret, aquell rau de Besers, que acabaria residint a Barcelona, respongué amb una lletra apologetica, de la qual són ací traduïts els fragments a lloança de ben Adret, els que defensen el bon nom dels teòlegs jueus occitans, i els qui propugnen l'aplicació de la filosofia en la teologia perquè potencia la doctrina de la unitat de Déu, de l'espiritualitat de l'ànima, de la llibertat humana i perquè clarifica la diferència entre religió i superstició.— J. P. E. [13100]

Warren Zev HARVEY, *Determinism and Choice in rabbi Hasdai Crescas*, dins «Actes Filosofia Edat Mitjana», 21-27.

Nou intent de comprensió de la doctrina sobre determinisme i llibertat en l'*Or Adonai*, II, 5, consistent a resumir successivament els seus sis capítols. Els tres primers, després de les argumentacions antitètiques entorn l'existència del possible, arriben a la síntesi, afirmant que les coses, en elles mateixes, són possibles, però no mirades des de llurs causes (24). El cap. IV és complementari i coherent amb la posició no-determinista i formava inicialment part d'un *Sermó sobre Pasqua*; confirma que premi i càstig responen no tant al fet de creure o no, ans a la voluntat, seguint en això Duns Escot (25-26); per a Crescas, el problema bàsic és el de la culpabilitat (27).— J. P. E. [13101]

Warren Zev HARVEY, *Nissim of Gerona and William of Occam on Prime Matter*, dins «Jewish History», 6 (1992 = «Frank Talmage Memorial Volume», 2), 87-98.

Pàgines només conegudes per referència.— J. P. E.

[13102]

Luis GARCÍA BALLESTER, Lola FERRE, Eduard FELIU, *Jewish appreciation of fourteenth-century scholastic medicine*, dins «Osiris», 6 (1990), 85-117.

Luis GARCÍA BALLESTER, *La minoría judía ante la filosofía natural y la medicina escolásticas. Problemas sobre la comunicación científica en la Europa meridional de los siglos XIII a XV*, dins *Tres Culturas*, I, 101-128.

L'autor limita la seva exposició al segle XIV, car el segon títol «recoge el contenido de este artículo [el del primer títol], ampliando algunas de sus partes y añadiendo nuevos datos» (104, nota 9 [la present notícia bibliogràfica, doncs, es limitarà a resumir el segon títol]); comença recordant que gràcies a la prèvia irrupció d'Aristòtil i dels seus llibres de 'física' a l'Occident cristià, fou acceptada arreu l'obra mèdica de Galè, que transformà la medicina de 'pràctica' a 'scientia' (105-107); es proposa d'esbrinar «la percepció que de la ciencia universitaria tuvieron concretos miembros de las comunidades judías» (109); una dada és que en la segona meitat del s. XIII i primera del XIV es dona ja el fet de traduccions científiques del llatí a l'hebreu, minvant les de l'àrab (110-111), i a Catalunya ja no es trobava traductor de l'àrab a l'hebreu a dareries del s. XIII (111, nota 39); en canvi, els inventaris de biblioteques com el

de Lleó ben Moses Mosconi indiquen que la difusió del galenisme es féu mitjançant obres altres que les del mateix Galè (112-113). El jueu, però, no es podia matricular en les universitats cristianes i per això, de la mateixa manera que la ciència universitària anà desplaçant l'aprenentatge privat també el metge jueu es trobà en inferioritat de condicions en relació al cristià (116); ells depenien de traduccions i, en no saber llatí, de traduccions catalanes (de Teodorico Borgongioni, Bernat de Gordon, Arnau de Vilanova, Ermengol Blasi o Bernat Albertí, per exemple: 117-119); per la seva distància de la universitat i de la seva metodologia (lectio, quaestio, disputatio), el savi jueu fou considerat obtús i taujà (Ramon Llull en dona testimoni: 126); el barceloní Ishaq bar Siset Perfet ho confirmaria en menysvaluar la ciència natural, considerada incompatible amb la Thora (127).— J. P. E. [13103-13104]

Jeremy COHEN, *Profiat Duran's The Reproach of the Gentiles and the Development of Jewish anti-Christian Polemic*, dins «Shlomo Simonsohn Jubilee Volume». *Studies on the History of Jews in the Middle Ages and Renaissance Period*, Tel Aviv, Faculty of Humanities 1993, 71-84.

En el *Kelimat ha-Goyim* Profiat Duran aplica la metodologia d'atacar l'adversari cristià amb arguments que tenen autoritat per a aquest, però no per al polemista jueu (72-76). Recordades les hipòtesis de quina pot ésser la font d'on Duran rebé aquesta idea (p. e., els teòlegs cristians crítics amb la institució jeràrquica durant el segle XIV: 77-80), l'autor defensa que Duran no féu altra cosa que aplicar, en sentit contrari, el mètode de Ramon Martí en el *Pugio Fidei* (81-83).— J. P. E. [13105]

Eliezer GUTWIRTH, *Conversions to Christianity amongst fifteenth-Century spanish Jews: an alternative Explanation*, dins «Shlomo Simonsohn Jubilee Volume». *Studies on the History of the Jews in the Middle Ages and Renaissance Period*, Tel Aviv, Faculty of Humanities 1993, 97-122.

Allunyant-se d'aquelles interpretacions, segons les quals el moviment de conversions de jueus al cristianisme hauria estat resultat exclusiu de la por, l'autor indica que ja començaren abans del pogrom del 1391 i continuaren després del 1415 (99-100) i, basat en documentació fins ara desconeguda, constata un consistent criticisme envers l'autoritat religiosa jueva (102-103), com el manifestat pel gironí Meshullam de Piera (104), paral·lel a l'anticlericalisme d'alguna literatura catalana (105, nota 22; 107); també per Abraham Shalom i per Nahmánides (109, nota 39). L'ergotisme dels raus presents hauria causat la desfeta jueva en la *Disputa de Tortosa* (109-110). El català Azaria ben Joseph Abba Mari es defensava de les crítiques dels raus en publicar la seva traducció del *De consolatione philosophiae* de Severí Boeci (110). Diversos *Responsa* de Barfat (a Isaac Gabriel, de Morvedre; a Hasdai [Crescas] sobre algun problema de l'aljama de Mallorca; a N'Abraham Cohen, de Perpinyà; i sobre menyspreu de raus-mestres de Girona per part dels alumnes) confirmarien la crisi d'autoritat a l'interior de les aljames (114-118). Andreu Bertran (= Mosès Daniel) seria un de tants conversos que hauria practicat (o contribuït a practicar) la controvèrsia antitalmúdica (120).— J. P. E. [13106]

Miguel Ángel MOTIS DOLADIER, Eliezer GUTWIRTH, *La aljama judia de Jaca en la época de la Disputa de Tortosa*, dins «Anuario de estudios medievales», 26 81996), 221-327.

Més que la *Disputa de Tortosa*, el tema d'aquestes pàgines és el de les seves repercussions, sobretot les formulades en la butlla de Benet XIII, *Etsi doctoris gentium* del 1415. La documentació de Barcelona, ACA, *Canc., reg.*, tant inèdita com publicada, ha servit de complement a les fonts provincials o locals aragoneses; les darreres han proporcionat actes notariais del gresat de llibres. La predicació de mestre Vicent Ferrer, les ordinacions consecutives, les protestes de les aljames, en particular de la de Jaca, i l'elaboració de les disposicions que les derogaven ocupen les primeres pàgines, particularment deutes d'ACA (227-236); les dades fiscals de l'aljama de Jaca en relació al Reial Patrimoni procedeixen de València, ARV (268-270). Les altres parts de l'estudi són exclusives de Jaca. Al final són traduïts un 'responsum' de Salomó ben Adret (322) i cinc de Isaac bar Sheshet (323-327).— J. P. E. [13107]

Ferran GARCIA-OLIVER, *Observant families*, dins «Revista d'història medieval», 4 (1993), 207-226.

Exposició de com els conversos del 1391 a Gandia (un 10% de la població fiscal) evolucionaren fins entorn el 1440, en què va desaparèixer el qualificatiu de 'convers'; la base documental són els arxius de Madrid, AHN, *Osuna*, i de València, ARV, i Arxiu del Patriarca: testaments, capítols matrimonials, contractes d'aprenentatge (208). La pressió demogràfica i la llibertat escamparen els conversos per la vila i la comarca, amb forta mobilitat d'immigració i d'emigració; una de les seves formes era l'aprenentatge (210), després del qual calia basquejar-se a guanyar-se la vida (213). El matrimoni era preparat pels pares, però podem assistir al cas d'una tossuda Clara, reeixint a casar-se contra voluntat paterna (215-216); la dotació i l'aportació de l'altra part ([es]creix) era aparador de la situació econòmica familiar i podia tenir moltes variants, com també la relació entre les successives generacions (217-220). El pas del *Talmud* als *Furs* donà personalitat i capacitat jurídica a la muller, que començà de protagonitzar documents al costat del marit o sola (221-222). Les darreres pàgines recorden les situacions diverses de la dona vídua (223-224).— J. P. E. [13108]

Jaime CASTILLO SÁINZ, *De solidaritats jueves a confraries de conversos: entre la fossilització i la integració d'una minoria religiosa*, dins «Revista d'història medieval», 4 (1993), 183-206.

L'atenció de l'autor abasta tota la corona catalano-aragonesa, amb particular referiment a València; en aquella aljama, la solidaritat es concretava en hospitals, confraries assistencials i confraries d'ofici, en relació a les quals l'autor aplega notícies, ja publicades o encara inèdites, a València, ARV, *Reial Cancelleria, Governació o Protocols notariais*, i a l'AMV, *Manuals de consells* (188-192). Ja el 1397, els conversos volien cementiri propi, cosa que no havia demanat cap confraria anterior; els *Protocols notariais* permeten de resseguir els dos projectes de posseir cementiri propi i de constituir confraria (195-199); són analitzades les ordinacions de les tres confraries de conversos de Barcelona, intitulada a la Santa Trinitat, i de València i Gandia, intitulades de Sant Cristòfor; les darreres introduïen 'cristians de natura' en el consell directiu «per tolre tota suspècció» (200); d'amagat, la sospita era present en les altres (201-203); incidiria en la cohesió, fins a fer desaparèixer la confraria.— J. P. E. [13109]

José HINOJOSA MONTALVO, *Conversos y judaizantes en Valencia a fines de la Edad Media*, dins «Anales valentinos», 44 (1996), 251-274.

En aquestes pàgines l'autor repassa l'evolució del problema de la convivència entre els conversos en general i la comunitat cristiana en general, sobretot a la ciutat de València, entre

el 1391 i el 1492, començant per reconèixer que hom no pot considerar els 'conversos' com si haguessin format un bloc compacte, car entre la convicció personal, d'una banda, i la coacció social o la por, de l'altra, hi ha tota una gamma de situacions (256). En aquells cent anys, l'autor distingeix una primera etapa d'integració conflictiva entre el 1391 i el 1425 (257-259 [és estrany que manqui qualsevol referència a la política de Benet XIII i a la predicació de sant Vicent Ferrer a favor de la plena acceptació en pla d'igualtat dels conversos per part dels cristians de natura]), unes dècades de silenci entre el 1425 i el 1478 (260-262), i els anys del drama final, a partir de la imposició de la Inquisició Espanyola, davant la qual haurien comparegut a València 2354 conversos entre el 1478 i el 1530 (263-266); les informacions, basades en gran part en estudis ja realitzats [en aquest sentit l'article s'assembla a un butlletí bibliogràfic], també contenen qualche referència a l'ARV, *Reial*. No considera sinònims 'conversos' i 'judaïzants', car aquest és el convers que de sotamà segueix practicant, ni que sigui en grau divers, «rites, costums e cerimònies judayques» (267-272), un dels quals fou la possessió de *Bibles* en català (270); aquests fets, units a la competència econòmico-social, conduïren els cristians vells a malfiar-se dels conversos en general (269-270), i foren políticament aprofitats pels Reis Catòlics per a imposar la Inquisició Espanyola, que assegurés la unitat religiosa en els seus regnes i terres (262-263).— J. P. E. [13110]

Bibliografia lul·lística, dins «Studia lulliana, olim Estudios lulianos», XXXV (1995 [1996]), 123-130.

Ressenyes, dins «Studia lulliana, olim Estudios lulianos», XXXV (1995 [1996]), 131-172.

El primer dels dos títols és dividit entre *Edicions, antologies i traduccions d'obres lul·lianes*, on trobem sis fitxes d'altres tantes publicacions editades els anys 1990-1994 (123-124) i *Estudis lul·lístics*, on en trobem cinquanta (del número 7 al número 56 de la llista global) publicats entre el 1989 i el 1995. Molts d'aquests títols són ampliatos en la secció següent en trenta-quatre comentaris d'autors diversos i de formulació considerablement desigual, per ventura no pas sempre objectiva.— J. P. E. [13111-13112]

Bibliografia lul·lística, dins «Studia lulliana, olim Estudios lulianos», XXXVI (1996), 125-132.

Ressenyes, dins «Studia lulliana, olim Estudios lulianos», XXXVI (1996), 133-172.

Sota el primer epígraf trobem cinquanta-nou títols, publicats entre el 1986 i el 1997, cinc dels quals són llibres i els altres, articles en revistes o miscel·lànies.

Les ressenyes són signades per una dotzena d'autors i són fortament acolorides de comentari personal.— J. P. E. [13113-13114]

Llibre de contemplació en Déu. Tom III. Edició facsímil (Obres de Ramon Llull, IV), Ciutat de Mallorca, Miquel Font, Editor 1992, [XVIII] i 424 pp.

Llibre de contemplació en Déu. Tom IV. Edició facsímil (Obres de Ramon Llull, V), Ciutat de Mallorca, Miquel Font, Editor 1992, [VI + XII] i 510 pp.

Ambdós volums són reproducció de «*Libre de Contemplació en Deu* escrit a Mallorca & transladat d'arabic en romanç vulgar devers l'any M.CC.lxxij. Transcripció directa ab facsímils i variants dels més vells manuscrits. Editor Ms. Antoni M. Alcover. Tom III (i Tom IV), Palma de Mallorca 1910 (i 1911)»; l'actual reimpressió és precedida en ambdós volums per una pàgina signada per Jordi Gayà, recordant el fet que, ja iniciada la publicació d'aquell llibre, hom descobrí l'existència i la qualitat dels dos volums manuscrits de Milà, Biblioteca

Ambrosiana, A.268.inf. i D.549.inf., als quals, en el segon dels volums indicats, Salvador Galmés dedicà una presentació intitolada *El Codex Princeps* (V-IX); i assenyalant alguns dels títols dedicats darrerament als dits volums, [entre els quals, però, manca el resumit dins aquestes pàgines d'ATCA, XI (1992), 650, núm. 7641, i dins «Studia lulliana», XXXI (1991), 95 i 96].—J. P. E. [13115-13116]

Ramon LLULL, *Llibre dels articles de la fe*, a cura d'Antoni Joan PONS I PONS. *Llibre què deu bom creure de Déu*, a cura de Jordi GAYÀ ESTELRICH. *Llibre contra anticrist*, a cura de Gret SCHIB TORRA (Nova edició de les obres de Ramon Llull, III), Palma de Mallorca, Patronat Ramon Llull 1996, 168 pp.

[Els volums anteriors de la col·lecció, a la qual pertany aquest, han estat presentats i avaluats per als lectors d'aquest anuari en els seus volums XI (1992), 465-467, i XIV (1995), 314-316, pàgines a les quals remetem perquè punts allí assenyalats es poden aplicar al tom que ens ocupa]. En aquest, les seccions distingibles en l'edició de cada un dels tres textos es redueixen a dues: introducció i text amb aparat crític. L'editor, Antoni Bonner, ens avisa que «els tres editors diferents... han preparat aquest volum amb tres estils d'edició diferents» (VIII), diferència que podem veure en les introduccions, car mentre el curador del primer text dedica pàgines a la comparació entre el text català i el llatí (8-10) i a les característiques de la llengua (16-18), el segon es limita als aspectes crítics de l'obra i tècnics de les còpies, i la tercera dedica un apartat a l'*Anticrist en la tradició*, cosa que li permet de parlar d'Arnau de Vilanova i de sant Vicent Ferrer (108-109), i confessa que per completar certes mancances de la seva edició, cal veure la publicada en aquestes pàgines (112, nota 15). Un detall tècnic s'ha esmunyit de l'atenció d'editor i de curadora: la referència a "Diacròniques" en la penúltima línia de la pàgina 111 no l'he sabuda trobar ni en la llista de citacions de la pàgina 108 ni en la d'abreviatures de les pàgines IX-XII, en una de les quals s'hauria de trobar segons la nota 19 de la pàgina 117; [de més a més, editor i curadora han comès una relliscada que podria tenir conseqüències per a Ramon Llull, en datar el *Llibre contra Anticrist* els anys 1275/76 (VII i 107), amb la qual cosa converteixen Ramon Llull en heterodox per desobedient al II Concili de Lió (cf. ATCA, IX (1990), 7-182, en particular 49; i la recensió de Ramon Sugeranyes de Franch, que accepta l'anterioritat al dit concili, dins ATCA, XI (1992) 464); és possible que a editor i curadora aquest 'detall' els sembli indiferent, però amb tota certesa hom pot i ha de suposar i d'afirmar que no ho era per a Ramon Llull; crear un Llull heterodox és inventar-se'n un d'inexistent, i doncs, hom es pot preguntar si és un exercici amb el mínim d'honestetat intel·lectual indispensable. És, doncs, de doldre que editor i curadora no hagin donat una prova de responsabilitat plantejant-se aquesta conseqüència de llur datació i donant-hi resposta].—J. P. E. [13117]

Ramon LLULL, *Pàgines pedagògiques*. Edició a cura de Lola BADIA i Albert SOLER (Textos pedagògics, 31), Vic, Eumo Editorial 1992, LXX i 144 pp.

Aquest volum té dues grans parts, la introductòria (IX-LXX) i la de reproducció textual de fragments lul·lians (1-144). La primera part s'obre amb una cronologia a tres columnes, on les dades biogràfiques són col·locades en paral·lel amb les contemporànies més significatives d'història política i d'història cultural (X-XVII); segueix una bibliografia essencial (XIX-XXIII), on, entre «les més recents edicions de caràcter especialitzat» (XIX), [on els autors o demostren desconèixer els publicades en aquestes pàgines o (intencionadament?) les consideren de caràcter menys especialitzat que, per exemple, les publicades en la col·lecció a la qual és dedicada la notícia bibliogràfica precedent, contra la confessió dels autors d'aquella]. Segueix una exposició, en la qual els autors recorden que el mestratge pedagògic fou per a

Llull una ocupació esporàdica, fora de la dedicació a propagandista popular en els sermons (XXVII-XXVIII); resumeixen la situació de canvi d'època en el pas del segle XIII al XIV quant a l'accés de laics als estudis oficials (XXIX-XXXIX) i presenten l'aportació pedagògica de les obres lul·lianes, de les quals hi ha fragments en la segona part. El *Llibre de contemplació* incita a elevar-se al pla de la intel·ligència en el coneixement de la realitat (XXXIX-XLIII: reproducció dels capítols 118 i 214: 3-15); el *Llibre del gentil i dels tres savis* ja proposa una nova forma de raonar, segons la qual les tesis cristianes serien la forma més eficaç i coherent d'entendre el món (XLIV-XLVI: reproducció del pròleg: 17-25); la *Doctrina pueril* propugna l'ensenyament primari en la llengua vulgar i, al costat de l'estudi tradicional del catecisme, proposa el de la ciència natural a base de tractats d'Aristòtil i demana coneixements de pràctiques de puericultura, insistint en l'elevació al coneixement intel·lectual (XLVII-XLIX: reproducció dels capítols 73, 74, 85, 91 i 99: 27-40); els dos romanços del *Blanquerna* i el *Fèlix* representen una utopia pedagògica per a tota la vida d'un cristià i alhora els continguts intel·lectuals de la seva formació (L-LVI: reproducció dels capítols 3, 39, 56, 86, 93 i 94 del *Blanquerna*, i dels 19-29 sobre els elements, del *Fèlix*: 41-75); el *Llibre de Santa Maria* indica el camí de la interiorització religiosa (LVII: transcripció del pròleg: 77-85); l'*Arbre de ciència* és un esforç «per a vehicular en un llenguatge corrent i comprensible els continguts artístics més compromesos» (LVIII-LX; són reproduïdes les branques 1-15 de l'*Arbre exemplifical*: 87-107); l'*Arbre de filosofia d'amor* en la secció d'«accidents d'amor» insisteix en la necessitat de superar les dades dels sentits i de seguir el camí de l'amor a fi d'arribar al suprem grau de coneixement (LX-LXII: transcripció dels capítols 82 i 88: 109-117); la *Disputatio Petri clerici et Raymundi heremitae* defensa el propi camí vital per contraposició al del clergue (LXII-LXIII: transcripció del capítol I: 119-121); finalment, el *Llibre de vicis i de virtuts* proposa una nova forma de predicació: definició doctrinal i utilització de sèries d'exemples com a instrument pedagògic: LXIV-LXVI: traducció del primer sermó, *De justícia*: 123-128). Aquesta segona part és completada amb un glossari d'equivalència de termes (129-141).— J. P. E. [13118

José Antonio MERINO, *Historia de la Filosofía Franciscana* (Biblioteca de Autores Cristianos, 525), Madrid, Biblioteca de Autores Cristianos 1993, XXVIII i 396 pp.

El capítol VI del llibre és dedicat a Ramon Llull. Resumida la biografia (266-267), segeix un primer contacte amb el pensament lul·lià mitjançant les obres: *Llibre de contemplació en Déu*, *Llibre de l'orde de Cavalleria*, *Doctrina pueril*, *Blanquerna*, *Llibre de meravelles*, *Arbor scientiae*, *Liber principiorum medicinae* i *Liber de ascensu et descensu intellectus* (270-274). La secció dedicada a exposar la relació d'*Art i lògica*, recorda els conceptes dels principis absoluts i dels relatius (275), els nou subjectes (276) i les figures (277), i a continuació formula les consideracions següents: la lògica de l'Art lul·liana no és la formal dels moderns, perquè té contingut i base metafísica (277), es diferencia de la tradicional perquè vincula i combina els principis lògics amb els ontològics, no s'atura en les segones intencions, ans descobreix el paradigma ontològic de la realitat; el punt clau seria el sentit actiu de les dignitats, com és ara la de bondat (en la línia dels Victorins, d'Alexandre d'Halès i de sant Bonaventura); i la força de l'Art rau en el descens al particular des de l'universal (278-281). Dins el món mental augustiniana hi hagué un influx àrab encara poc precisat (282); Llull, per la seva banda, hauria influït en grans autors del renaixement (283).— J. P. E. [13119

Leonardo SILEO, *Escatologia, renovatio spirituale e utopia del sapere*, dins Giulio D'ONOFRIO direttore, *Storia della teologia nel medioevo*. III. *La teologia delle scuole*, Casale Monferrato, Edizioni Piemme 1996, 157-225.

Dins aquest capítol, les pàgines 189-194 són dedicades a Arnau de Vilanova i les 203-214 a Ramon Llull, completadores amb les de bibliografia: 218-220 i 222-225, respectivament. Arnau de Vilanova entraria en la història del pensament el 1300 amb motiu de la topada de París entorn el *De tempore adventus Anticristi*; resumida la biografia, amb record dels seguidors (190), Sileo agrupa les obres religioses d'Arnau en tres grups: el previ al *De tempore...*: prologació de la teologia dels dominics, interès pel mètode exeegètic de Joaquim de Fiore i idea de la teologia com a «spirituale sapienza biblica»; el segon bloc és format pels escrits dels anys 1300-1305, d'exposició, defensa i controvèrsia a favor de les previsions escatològiques; el terç engloba els escrits dels anys de pontificat de Climent V, directament reformistes. Si en el camp mèdic, la seva obra sigui vigent fins al segle XVII, en el religiós l'acceptació que la proclamació escatològica seria l'única defensa contra l'Anticrist, comportava el reconeixement de la seva missió profètica i el desvetllament de totes les forces del poble cristià (192): a tots, en efecte, arriba l'única veritat, la de la Paraula de Déu (per això ataca el nou ídol teològic, Tomàs d'Aquino) (193), i, per contra, propugna els ideals espirituals franciscans, sobretot la pobresa personal i comunitària (194).

Les pàgines dedicades a Llull parteixen de la base que la seva idea és la concòrdia dels pobles en la unitat i unicitat de la religió cristiana, al servei de la qual elabora i reelabora constantment l'Art (204); per això, assumeix en bloc tota idea que encaixi amb un món intercomunicat «come l'ilemorfismo universale, l'attualità della materia prima, la graduazione e la molteplicità delle forme, la semplicità sostanziale dell'anima congiunta alla forma sostanziale del corpo, il primato della volontà e del 'affectus' sull'intelletto, l'esemplarismo delle idee divine, la superiorità della teologia sulla filosofia, ecc.» (204-205). Un resum biogràfic, atent als successius centres d'interès espiritual o doctrinal (205-208), desemboca en la formulació dels tres pressupòsits de la doctrina de Llull: el coneixement de la veritat és subordinat a la teologia; la filosofia ha de fer dues passes: dels éssers particulars a les causes primeres i reals i d'aquestes a l'activitat immanent de Déu; en aquesta darrera, cal distingir les raons de l'activitat immanent de Déu i llur reflex en la realitat inferior (208-209); l'*Arbre de ciència* seria la concreció del dit esquema (209); la seva doctrina tindria les característiques següents: 1) és acceptable a les tres religions del Llibre; 2) encaixa amb la lògica-metafísica aristotèlica; 3) i amb la mística àrabo-cristiana; 4) és aplicable a tot el camp del saber; i 5) és coherent com a sistema, inclosa l'aplicació a la Trinitat i a l'Encarnació. L'Art' és inventiva, destinada a atrotar la veritat i aquesta és gradual: té un pla positiu en el coneixement sensible; un de comparatiu en l'intel·lectual; i el superlatiu del coneixement místic (210-211). A mesura que perfecciona l'Art' Llull en precisa la intel·ligibilitat amb la teoria de l'equivalència d'ésser i actuació, que desemboca en la dels correlatius, i és aplicada a la doctrina trinitària, car tota realitat és trinitària (211-212); a la realitat no suprema la doctrina només hi és aplicable tenint en compte els principis relatius (212-213); 'ad extra' tot encaixa en la unió de Déu i l'home en l'Encarnació. L'home imita ambdues activitats 'ad intra' i 'ad extra' de Déu (213). La darrera pàgina recorda moments de la història del lul·lisme: els moments inicials tant a París com a València, la persecució inquisitorial, l'interès de grans noms del Renaixement (214).— J. P. E.

[13120]

Moshe IDEL, *Dignitates and Kavod: two theological Concepts in Catalan Mysticism*, dins «Studia lulliana, olim Estudios lulianos», XXXVI (1996), 69-78.

Recordats els estudis anteriors sobre el tema (69-71), l'autor incideix en el punt de l'influx de fonts cabalístiques en la doctrina lul·liana de les 'dignitates' a base de nous textos inèdits i de nova lectura dels ja coneguts (72), i així aporta la teoria del rau cabalista occità del segle XII, Ya'akob ben Saul, de Llunell, el qual formulà una lista, on, després del concepte de 'Causa causarum' venia la de nou 'sephiroth', doctrina que a través de Bonastruc de Porta /

Nahmanides i del barceloní Salomó ben Adret, contemporani de Llull, podria haver arribat a aquest.— J. P. E. [13121]

Anthony BONNER, *Correccions i problemes cronològics*, dins «Studia lulliana olim Estudios lullianos», XXXV (1995), 85-95.

Revisió de la cronologia tant absoluta com relativa dels vint-i-nou escrits de Ramon Llull datats entre el maig del 1303 i el del 1308 (llista: 94), on són refusats com a espuris els títols *De modo applicandi novam logicam ad scientiam juris et medicinae* (90-91), l' *Introductorium magnae artis generalis* i el *Liber ad memoriam confirmandam* [cf. resum següent]; també identifica la *Petició a Climent V* amb el *Liber de fine* (90).— J. P. E. [13122]

Alois MADRE, Charles LOHR, *Pseudo-Raimundus Lullus*, *Liber ad memoriam confirmandam: Zeuge der lullistischen Tradition an der Wende des 15./16. Jahrhunderts*, dins «Studia lulliana olim Estudios lullianos», XXXVI (1996), 99-121.

Conservat en cinc còpies manuscrites, la més antiga de les quals seria del segle XVI, considerat normalment autèntic com a conseqüència d'un èxplot ben clar, darrerament se n'han manifestat alguns dubtes, que els editors reafirmen de forma contundent: «Die Authentizität... ist zu verneinen» (104), per les raons desplegades en pàgines anteriors (100-103); hauria estat escrit cap a darreries del segle XV (105). Explicada una 'ratio editionis' eclèctica (107), arriba el text acompanyat d'aparat crític (111-121).— J. P. E. [13123]

Joan MARTÍ I CASTELL, *Ramon Llull, creador de la llengua literària*, dins «Studia lulliana, olim Estudios lullianos», XXXV (1995), 31-49.

Recordats els escrits en llengua catalana anteriors a Llull, l'autor afirma que aquest no seria continuació normal d'aquells (33), sinó que, gràcies a ell, la nostra literatura nasqué adulta (34) i no tingué tancada cap porta (36-37). L'opció a favor del català no depenia del seu coneixement del llatí o de l'occità (38), ans del fet que el considerà adient al seu projecte (39-40); i així, creà la seva pròpia forma literària, sense ésser imitador (42), amb les subordinacions i el subjuntiu donà organicitat a la construcció del període (44) i àdhuc no semblaria que es pogués parlar de dialectalismes en el català de Llull (46): «Llull no és ni populista o vulgarista ni classicista; és ambdues coses al mateix temps: vivesa i varietat, i ingenuïtat popular, en obres de creació; precisió filosòfica i tecnicisme erudit, en els temes d'especulació» (47).— J. P. E. [13124]

Antoni FERRER LLABRÉS, *Aproximación a la totalidad lulliana*, dins *Dignidad personal, comunidad Humana y orden jurídico*. «Actas de las Jornadas de la Sociedad Internacional Tomás de Aquino (SITA). Barcelona 1993», I (Cuadernos de «Espíritu» 4/I). Barcelona, Editorial Balmes 1994, 367-372.

La totalitat equivaldria al «Ser de todos los Entes» (368), en sentit ontològic i existencial. Llull s'hi mou, perquè és el marc medieval, perquè és el de la seva tradició augustiniana i l'adient a la seva personalitat mística i solitària; marc que és idèntic per a totes les etapes de l'activitat, dins el qual són identificats cinc principis formulats en la *Declaratio Raimundi per modum dialogi edita*, encaminats a unir la humanitat en la mateixa fe i tots els regnes cristians a obtenir aquest objectiu (371), que és Déu.— J. P. E. [13125]

Margalida FONT ROIG, *Bases antropológicas y metafísicas del Ars Luliana*, dins *Dignidad Personal, comunidad humana y orden jurídico*. «Actas de las Jornadas de la Sociedad Internacional Tomás de Aquino (SITA). Barcelona 1993», I (Cuadernos de «Espíritu», 4/I), Barcelona, Editorial Balmes 1994, 399-406.

Ramon Llull s'hauria empeltat en el platonisme a través d'Escot Eriúgena i de sant Bonaventura; en l'aristotelisme en lògica; i en filosofies musulmana i jueva: el seu platonisme es manifesta en el pressupòsit del paral·lelisme entre pensament i realitat, concretat en altres tres: la demostració de l'existència de Déu, la doctrina de les dignitats absolutes, i la dels principis relatius; llur connexió amb diversos temes doctrinals concrets és exposada en les pàgines següents.— J. P. E. [13126]

Ignasi ROVIRO I ALEMANY, *De la bellesa sensible a la font de la bellesa: la bellesa en Ramon Llull*, dins «Actes Filosofia Edat Mitjana», 389-395.

Per a Llull, la bellesa és un principi no-explicitat, al qual es pot aplicar la doctrina de les dignitats lul·lianes; es troba, doncs, en tots els plans de l'ésser, sensible, intel·ligible i artístic. L'autor es fixa en els dos primers: el fet que la bellesa sigui implícita en la realitat sensible explica que el seu coneixement atregui la voluntat, la qual, amant, recorre el camí invers, en el qual objecte, coneixement i volició constitueixen una operació conjunta (390); la bellesa ve per la forma -d'ací la doctrina de la multiplicitat de les formes (391)-; al cim de l'escala, l'enteniment «dintre si mateix, que és finit, entén infinit per lo llum i la ajuda que li fa lo subiran bé» (392), i és una de tantes dignitats que equivalen a Déu (392-393); tot i la contraposició entre mirada carnal i espiritual, Déu ha assegurat la bellesa en la realitat del món, primer per la creació i després per la recreació (393-394); «...el concepte de bellesa que sustenta Ramon Llull es troba en l'ortodòxia del neoplatonisme» (395).— J. P. E. [13127]

Harvey HAMES, *Approaches to Conversion in the Late 13th-Century Church*, dins «Studia lulliana olim Estudios lulianos», XXXV (1995), 75-84.

En aquestes pàgines l'autor analitza i contraposa el mètode dels ordes mendicants per a la conversió i el de Ramon Llull (76); el primer és personificat en la ,via negativa' de convicció de la fe propugnada per Tomàs d'Aquino i per Ramon Martí; el segon, pel camí de la demostració per equiparància, seria el del *Llibre del Gentil e dels tres Savis* (81-83).— J. P. E. [13128]

Dominique URVOY, *À propos des confrontations philosophiques entre Islam et Christianisme au Moyen Âge*, dins «Actes Filosofia Edat Mitjana», 69-77.

Al final de l'article, l'autor s'ocupa de la confrontació de Ramon Llull amb l'Averroïisme, que no s'explicaria pel fet que Averroïs era musulmà, ans perquè havia estat refusat pels sarraïns; i malgrat que ambdós tenien una tirada a l'intel·lectualisme (*Llibre de contemplació*, caps. 348 i ss.), Llull era més obert a la tradició (78-77).— J. P. E. [13129]

Jordi SÁNCHEZ I LÓPEZ, *La pre-constitució del paradigma etnològic a l'Edat Mitjana*, dins «Actes Filosofia Edat Mitjana», 614-618.

Una part d'aquestes pàgines estableix un paral·lelisme entre Marco Polo i Ramon Llull, aquest d'acord amb allò que exposa en el *Blanquerna* i en la *Doctrina Pueril*. La situació religio-

sa del no cristià és qualificada d'ombra i ceguesa, encara que amb graons, car en la del sarraí hi ha elements acceptables i en la del tàrtar no se'n trobaria cap, car 'no han ley', expressió que l'autor interpreta com a absolutament negativa; alguns, en canvi, haurien conservat les bondats primitives (615-618).— J. P. E. [13130]

Larry E. SIMON, *The Church and Slavery in Ramon Llull's Majorca*, dins «Studies Burns», 345-363.

La posició teòrica de l'Església davant l'esclavitud és resumida en les pàgines 345-350. Mallorca presentaria una situació ideal per a estudiar el tema, car era cruïlla de rutes mediterrànies: Església i eclesiàstics tenien esclaus: ho proven el *Diplomatari de la Real de Mallorca* ja publicat [cf. ATCA, IV (1985), 462-465; i XVI (1997), 512-516], la documentació del convent dominicà de Mallorca ara a Madrid, AHN, i d'altra de Ciutat de Mallorca, ARM, *Pergamins* (351-357); quant a Llull, són resumits els dos documents que demostren la implicació de la família i d'ell mateix en afers d'esclaus (358), ultra la narració de la *Vita coetanea*, representada en el *Breviculum*, de Karlsruhe (359-361). En canvi, hi ha poques referències a l'esclavitud en els escrits de Llull (362). Gregori IX havia concedit el 1240 al bisbe de Mallorca la facultat de dispensar els cristians mallorquins de l'obligació d'enfranquir llurs esclaus batejats (362).— J. P. E. [13131]

Josep E. RUBIO [I ALBARRACÍN], *La figura S de l'Art lul·liana i el Llibre de contemplació en Déu*, dins «Llengua & literatura. Revista anual de la Societat Catalana de Llengua i Literatura», 7 (1996), 61-89.

En l'*Ars compendiosa inveniendi veritatem* comparegué la figura S, dedicada a les operacions de les tres potències de l'ànima humana (62-64). Robert Pring-Mill i Erhard W. Platzeck discutiren si l'origen de la mateixa es trobava en la teoria dels quatre elements o en el fet que les dites operacions siguin quatre (64-70). La discussió implicà com a lloc paral·lel el capítol 331 del *Llibre de contemplació* i l'autor cerca en d'altres capítols d'aquest llibre «referències que a poc a poc bastiran l'estructura del que serà la figura S» (72): són els 169 (72-74) i els 164-165 (75-77), on troba «tota una casuística psicològica que desembocarà en les combinacions dels actes de les tres potències» (78); fins i tot té en compte l'impacte en l'esquema de possibilitats «d'una voluntat mal·leable no assentada en una memòria i un enteniment actius» (87) en els capítols 173 i 228, raó per la qual l'autor s'alinea amb Platzeck. [Cf. en la secció de recensions la dedicada al llibre de l'autor sobre el mateix tema 636-638].— J. P. E. [13132]

Vincent SERVERAT, *Homo novus. Un levier du discours utopique dans le Blaquerne de Raymond Lulle*, dins *Gesellschaftsutopien in Mittelalter*. V. Jahrestagung der Reineke-Gesellschaft (Cala Millor-Mallorca, 20.-23. Mai 1994). Herausgegeben von Danielle BUSCHINGER und Wolfgang SPIEWOK (Jahrbücher der Reineke-Gesellschaft, 5), Greifswald, Reineke-Verlag 1994, 119-152.

Estudi només conegut per referència.— J. P. E.

[13133]

Elena PISTOLESI, «Paraula és imatge de semblança de pensa». *Origine, natura e sviluppo dell'affatus lulliano*, dins «Studia lulliana olim Estudios lulianos», XXXVI (1996), 3-45.

El descobriment de l'«*affatus*» singularitzava Llull dels altres autors quant al llenguatge (8); l'autora es proposa d'exposar-ne el contingut dins el context de la psicologia aristotèlica; i de resseguir-ne l'evolució en els escrits successius i els pressupòsits en els anteriors, com també les raons de la col·locació en la potència sensitiva (9). Els pressupòsits són el pas del sistema quaternari al ternari amb els correlatius (12) i el refús de les 219 proposicions per Étienne Tempier el 1277 (11); la reducció a quadre de les equivalències entre sentit, òrgan, instrument i objecte (13) permet de copsar la diferència entre els sentits (18); distanciant-se d'Aristòtil, per al qual el primer dels sentits seria el tacte, Llull considera que és l'«*affatus*» per la connexió amb els valors superiors de l'home (15-17). En els llibres posteriors, quant a la teoria de l'«*affatus*» assistirem a un «*perfezionamento del sistema correlativo e una migliore definizione del contenuto espresso vocalmente*» (20), en una línia que tendiria a identificar veu amb paraula (21-25). Les fonts de l'«*affatus*» i els seus pressupòsits en l'obra lul·liana tenen el precedent més veí en Averrois, *Commentarium magnum in Aristotelis De anima* (29) i una primera síntesi en el *Llibre de contemplació* (30-31). Finalment, en la descoberta de Llull «*si combinano la riflessione sulla natura materiale del linguaggio, sui suoi meccanismi fisiologici, e la consapevolezza critica della sua appartenenza al mondo sensibile. Il primo aspetto deriva da Aristotele e dei suoi esegeti, il secondo è invece di ascendenza agostiniana*» (41). Hi ha bibliografia (43-45).— J. P. E. [13134]

Pere VILLALBA I VARNEDA, *Ramon Llull: Arbor scientiae o Arbre de ciència*, dins «*Faventia*», 17/2 (1995), 69-76.

L'autor, després d'haver reproduïdes les frases que recorden les circumstàncies de la composició de l'*Arbre...* (70-71), es pregunta quin dels dos textos, el català o el llatí és traducció de l'altre, i estableix la llista dels catorze manuscrits llatins coneguts fins ara (71-72: amb notícia de la compareixença d'un altre: 70, nota 3), dels tres catalans [dos dels quals no localitzats] i de les edicions llatines, catalana [no és esmentada la reedició de les *Obres essencials*] i castellanes (72-73). El text llatí presentaria dues famílies, respectivament encapçalades pels volums de Venècia, Biblioteca Marciana, Lat. III 118 (2477), i de la Biblioteca Vaticana, Vat. lat. 3468 (73). La comparació textual conduiria a afirmar que el text llatí és l'original i el català traducció, perquè «*si Llull va escriure una obra per al coneixement general de la seva art... mentre es trobava a Roma..., és lògic que l'escriu en llatí*» (76).— J. P. E. [13135]

Pere VILLALBA, *Manuscrits de l'Arbor scientiae de Ramon Llull (I)*, dins «*Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona*», XLV (1995-1996), 193-204.

Informació de la primera part del ms. Vat. lat. 3468 (la «*descripció radicològica*» (!) de la segona és deixada per a un estudi pròxim: 204, nota 11), en la qual, ultra la introducció, on ens n'és promesa «*la descripció codicològica*» (194), trobem un seguit de dades [no pas totes verídiques] sobre el conjunt del volum tant en la seva materialitat com en relació al text (194-195), i un repàs [no pas sempre encertat] d'allò que l'autor ha considerat remarcable en els successius folis, sobretot dels afegits per raó de salt textual en la còpia del text (195-204).— J. P. E. [13136]

Michela PEREIRA, *Un innesto sull'Arbor scientiae. L'alchimia nella tradizione lulliana*, dins «*Studia lulliana olim Estudios lullianos*», XXXVI (1996), 79-97.

Les primeres pàgines recorden les aportacions anteriors al tema de Ramon Llull i l'alquímia (79-81); per la seva banda, l'autora es posa tres qüestions: 1) l'origen de les obres alquímiques atribuïdes a Llull: el *Testamentum* datat el 1332, que tot porta a suposar elaborat a Montpeller dins un grup lul·lià interessat en la farmacologia (82-84); 2) la formació del 'corpus' lul·lià alquímic: el nucli hauria estat el *Liber de secretis naturae sive de quinta essentia* i els textos complementaris, tots els quals són ací atribuïts explícitament a Llull, començant pel *Testamentum* i seguint pel *Codicillus*, el *Liber lapidarii*, l'*Epistola accurtationis lapidis* (84-85); i 3) lloc de l'alquímia dins el lul·lisme: l'autora al·ludeix a la versió, segons la qual Llull hauria estat introduït en l'alquímia per Arnau de Vilanova, versió que respon al fet que el *Testamentum* lul·lià depèn de l'arnaldià *Rosarius philosophorum*, dependència individuuable en un element comú essencial, el de l',elixir' i les seves virtualitats reformadores (86-90); l'empelt alquímic fou reconegut com a legítim pels lul·listes medievals i renaixentistes, i així «il complesso di testi e di idee tenuti insieme dall'autorevole nome di Llull fu uno dei più durevoli veicoli di un'immagine della realtà e di una modalità di conoscenza alternative rispetto alla filosofia e alla scienza dell'Occidente» (93). Hi ha bibliografia (94-96).— J. P. E. [13137]

Karen CHEREWATUH, *Echoes of the Knighting Ceremony in Sir Gawain and the Green Knight*, dins «Neophilologus», LXXXVII (1993), 135-147.

La descripció de l'adobament d'un cavaller en el *Sir Gawain and the Green Knight*, es vincularia a la del *Llibre de l'orde de cavalleria* de Ramon Llull a través de la seva traducció francesa, ben coneguda en l'Anglaterra del segle XIV, de la qual es conserven tres manuscrits de procedència anglesa, els de Londres, British Library, Add. 22768 i Royal 14.E.II; i d'Oxford, Saint John's College, 102.— J. P. E. [13138]

Fernando DOMÍNGUEZ, *El Dictat de Ramon y el Coment del dictat. Texto y contexto*, dins «Studia lulliana olim Estudios lulianos», XXXVI (1996), 47-67.

L'estada a París els anys 1297-1299 hauria posat Llull en contacte amb la Facultat d'Arts i, esverat per allò que representava l'averroisme d'aquella escola, presentà els temes del 'trivium' en marc de la pròpia art. [L'autor, sense reconèixer-ho, s'ha d'empassar el dur correctiu propinat en aquestes pàgines d'ATCA, XIV (1995), 316-319; a comparar amb la seva pàgina 56, nota 41], i ja afirma que els malsdecap que el feren venir a Barcelona i el feren plegar en l'elaboració dels *Principia philosophiae complexa* foren «los problemas de su querido Monasterio de Miramar» (49). En el camí de l'apostolat amb els infidels escrivia aleshores el *Dictat de Ramon* i el *Coment al Dictat*, aquest traduït tant al llatí (*Compendiosus tractatus de articulis fidei catholicae* o *Liber de propositionibus*) com al castellà (55-56), obres diversament documentades en els catàlegs (57-58). El *Dictat* consta de 138 o 140 rodolins mnemotècnics de finalitat doctrinal apostòlica envers jueus i sarraïns (52-54; cf. 60); cada un dels dos versos serien antecedent i conseqüent d'una nova forma de demostració, la 'demonstratio per hypothesisim': «Sentada la hipòtesis de un dios distinto al Dios cristiano y sin las características de aquel Dios en el que los cristianos creen, se seguirían consecuencias inadmisibles racionalmente» (61), mètode demostratiu explicat en les pàgines darreres (62-67).— J. P. E. [13139]

Fernando DOMÍNGUEZ, *Geometría, filosofía, teología y Arte. En torno a la obra Principia philosophiae de Ramon Llull*, dins «Studia lulliana olim Estudios lulianos», XXXV (1995), 3-29.

En la segona estada de Ramon Llull a París entorn el 1300, ell s'adonà del planteig universitari de la ciència, com a conjunt de coneixements derivats de principis darrers i indemonstrables i volgué presentar la seva *Art* també sota aquest aspecte; i així, la filosofia seria una ciència subalternada als principis suprems de l'Art (4-13). Els *Principia philosophiae* pretendrien d'unificar ambdues ciències com a parts inseparables de la ciència lul·liana universal, que seria una filosofia teològica o una teologia provativa, 'místio philosophiae et theologiae' (15). Poc abans d'escriure el dit llibre, s'havia immersit en la geometria (19), però s'hi limitava a utilitzar-ne els elements a fi d'explicar més bé l'Art (21); li interessava la certesa de les seves conclusions, a la qual haurien d'aspirar tant filosofia com teologia (22); també a fi «de explicar el Arte a través de una estructura visual geométrica encadenando razones temporales y universales» (25), més enllà de floritures retòriques que podrien convèncer les masses (26-27).— J. P. E. [13140]

Mark D. JOHNSTON, *Ramon Llull and the compulsory Evangelization of Jews and Muslims*, dins «Studies Burns», 3-37.

Recordats alguns precedents, l'autor entra en el tema referint-se al Concili Provincial de Lleida del 1243, que defensava els conversos de la pressió social contrària, però també els obligava a assistir als sermons dels bisbes, i dels frares dominicans i framenors (7-9); i a la *Disputa del 1263*, després de la qual Jaume I renovava la dita obligació, que, malgrat els intents d'alliberar-se'n, per al temps posterior s'aniria concentrant en els jueus. Els documents dels anys 1243 i següents pressuposen que aquella predicació anava acompanyada de l'ús de la violència i que els 'probi homines/prohoms' podien ésser els responsables que els no cristians anessin realment al sermó (7-13). Ja en el *Llibre de contemplació*, Llull admet que «per forsa lur fassa mostrar la nostra creensa» (cap. 318/18), i en la *Doctrina pueril* propugna adoctrinament dels infants no cristians (17); el *Blanquerna* completa: aquells estudiants han d'ésser premiats, com també els captius que accepten el dit ensenyament, segons el *Tractatus de modo convertendi infideles* (18-20); el 1294, ell mateix rebia autorització de practicar-la a Lucera (21); tornaria a demanar a Celestí V una autorització (24), que diverses vegades rebria de Jaume II de Catalunya-Aragó, a qui dedicava el *Dictat de Ramon* (25-27). Malgrat el fracàs seguien tant les temptatives com els llibres, entre els quals el *Liber praedicationis contra iudaeos* de Barcelona 1305, seria un manual per al dit tipus de predicació (29); seguirien les exposicions i peticions dels darrers anys posteriors al *De fine* (31-32). Les pàgines 33-34 resumeixen les llicències atorgades a diversos, cristians i conversos, per a la predicació obligatòria.— J. P. E. [13141]

Pamela Drost BEATTIE, «Pro exaltatione sanctae fidei catholicae»: *Mission and Crusade in Writings of Ramon Llull*, dins «Studies Burns», 113-129.

L'autora es pregunta com un autor tan conegut pel seu pacifisme missioner pot acceptar i promoure la croada, i analitza ambdues idees bo i relacionant-les amb alguns dels temes majors del pensament lul·lià i del contemporani. Recorda i transcriu, en llatí i traducció anglesa, el fragment del *Pbantasticus* que resumeix les tres peticions al concili de Viena, on missió és associada a croada (114-115). L'evangelització es trobaria en la línia de les 'disputationes' recents i de la formació de missioners en els 'studia linguarum' (118). D'altres punts són més personals, com l'aprofitament dels mercaders que van a terres d'infidels o l'ensenyament dels infants no cristians, com a mitjà de clarificació de prejudicis (119-120). De vegades accepta que missioners participin en la croada, mai la croada sola (120-121). El programa de Llull ha d'ésser vist en relació als principis següents: 1) la finalitat de la creació i redempció és la lloança a Déu en la religió verdadera, de la qual també eren responsables els cristians laics i, doncs,

ambdós poders; 2) la urgència escatològica de realitzar-lo (i ací és recordada la seva col·laboració amb Arnau de Vilanova) (121-126); i 3) el concepte que la cristiandat europea tenia d'ella mateixa i de la seva missió alhora redemptora i civilitzadora, inclinada a identificar no cristians amb bàrbars (127-128).— J. P. E. [13142]

Roberto J. GONZÁLEZ-CASANOVA, *Ramon Llull, popular religious Literature, and cultural Historicism*, dins «Proceedings Bellet», 56-69.

Roberto J. GONZÁLEZ-CASANOVAS, *The Apostolic Hero and Community in Ramon Llull's Blanquerna. A Literary Study of a Medieval Utopia with a critical Bibliography* (Catalan Studies, 3), Nova York, Peter Lang 1995, X i 162 pp.

Aplicació a Llull dels mètodes actuals de crítica literària «in terms of the dynamic interaction of intertextual rhetoric, literary genre, extratextual ideology, cultural semiotics and metatextual critique» (57), tal com han exposat diversos autors nord-americans entre el 1978 i el 1989 (58). Entre el IV Concili del Laterà (1215) i el de Viena (1311-1312), la cristiandat occidental elaborà i explicà dos nous models d'evangelització: l'institucional unificat sota el papa i l'espiritual d'interiorització, resultat, aquest, de l'estudi escolàstic i de la pregària afectiva en un procés pedagògic de formació de predicadors i de missioners (59): cistercencs i franciscans hi havien treballat (60). Per la seva banda, Llull proposa un projecte de convicció intel·lectual, però també presenta en el *Blanquerna* un model de vida apostòlica i d'experiència mística, on resultin unificats tots els elements vitals (61-62). Els successius llibres de Llull permeten d'endevinar tensions entre llurs diversos elements i entre les corresponents potències de l'ànima, amb un comú denominador: l'exemple acompanyat del llenguatge adient (64). L'autor sintetitza així la possible aportació dels historiadors culturals: cal estudiar la fenomenologia de l'escriptor missioner, del narrador homilètic, del lector convertit; cal examinar els diversos sistemes literaris i les hermenèutiques religioses previstos per Llull per respondre a les necessitats del seu temps (65). Hi ha bibliografia (67-70).

El *Blanquerna* seria la presentació d'un model acabat d'utopia i de 'Commonwealth' cristiana per al segle XIII; i l'autor dedica les cinc parts d'aquest estudi a exposar-lo en els seus cinc aspectes-clau: en tant que projecte missioner, que engloba autobiografia, obres literàries i arts escolars de Llull (1-26); en tant que novel·la sermó, en la qual cal explorar la seva obra de predicació i didàctica popular i la caracterització d'un modern sant per a la societat urbana contemporània (27-45); en tant que objectiu parabòlic, on cal esbrinar l'exemplaritat tipològica i la forma narrativa en comparació amb la versió castellana contemporània del *Barlaam i Josafat* (47-69); en tant que paradigma apostòlic, en relació al qual cal reconstruir el seu model de mediació, comunicació i recepció espiritual i eclesial (71-103); i en tant que utopia socioreligiosa, que ha d'ésser interpretada en les seves formes d'exemplaritat escripturística, homilètica i hagiogràfica, d'acord amb la pròpia reflexió lul·liana i la de la cristiandat contemporània (105-119). Aquest conjunt representa una aplicació a la persona i obra lul·liana, en particular al *Blanquerna*, del mètode conegut com a 'Historicisme cultural' o 'Nova història cultural', que l'autor defineix així: «development in poststructuralist critical theory [que] consists of the analysis of any system on textuality (whether didactic, poetic, social, political, religious, etc.), as a discourse of authority and power, which is examined in terms of the dynamic interaction of intertextual rhetoric, literary genre, extratextual ideology, cultural semiotics, and metatextual critique» (16). Hi ha quatre apèndixs: cronologia de la vida i obra lul·liana (121-122); taula de capítols del *Blanquerna* (123-124); taules del *Llibre de contemplació* i del *Fèlix o Llibre de meravelles* (125-126); i taula de les arts lul·lianes de predicació: *Art major de predicació* i *Art abrenjada de predicació* (127). Segueixen pàgines de bibliografia (129-153) i taula unitària de persones i de conceptes (155-161).— J. P. E. [13143-13144]

Sebastià TRIAS MERCANT, *La relación natural-artificial en el Libro de home de Ramon Llull*, dins «Actes Filosofia Edat Mitjana», 450-456.

Tot i haver estat un tema poc estudiat, l'antropologia lul·liana ha tingut quatre interpretacions: la psicològica, de Joan Maura i Tomàs i Joaquim Carreras i Artau, insisteix en la dualitat de cos i ànima, que Armand Llinarès sintetitza en l'acció; la naturalista, de Robert Pring-Mill i Miguel Cruz Hernández, per a la qual l'home és microcosmos, en l'homínicació del qual conflueixen els dos móns, el terrè i el celestial; l'artístic-ontològica, de Ferran Weyler i Jordi Gayà, que col·loca el microcosmos en l'esquema ontològic dels correlatius «y remata en una tonalidad religiosa» (452); i la teològic-filosòfica, d'Anton-Ramon Pasqual i Miquel Batllori, que parteix de l'home ara existent, cos i ànima, però caigut, amb les seves potències i actuacions (451-452). L'autor ressegueix diverses obres lul·lianes (452-454) i esbrina la relació 'natural-artificial' en el *Llibre d'home*: «manifestaciones de una misma unidad ontològica radical» (454), on s'integra tot allò que escapa a la decisió de l'home ('natural'); la unitat ontològica de l'home és també afirmada dels estrats natural i artificial: són de l'home en la seva complexitat, on l'acte intern es tradueix en l'actuació externa, essent extern a ambdós el resultat, que respon a un exemplar intern i és terme de la intenció, encara que no darrer (454-455).— J. P. E. [13145]

Walter W. ARTUS, *Raimundo Lulio sobre el componente inmaterial o espiritual del ser humano*, dins «Actes Filosofia Edat Mitjana», 194-201.

En cap dels seus molts escrits, Llull no reduí l'home a l'ànima sola ni al sol cos, començant i de forma ben extensa, pel *Llibre de contemplació en Déu*, i en d'altres, com el *Liber de anima rationali* (195-195), ans el presentà constituït de cos i ànima, formant un 'supòsit' (197); l'ànima racional li és raó i principi de vida en totes les manifestacions humanes (198). L'*Ars Generalis Ultima* conté trenta definicions d'home, i en totes és explícit que la raó de la 'humanitat' és l'ànima en virtut de la seva conjunció connatural amb el cos (198-199). En la mort es perden les quatre funcions orgàniques, però resta l'ànima racional (200-201).— J. P. E. [13146]

Amador VEGA, *Cuerpo espiritual y espíritu corporal en Ramon Llull*, dins «Actes Filosofia Edat Mitjana», 470-474.

L'autor pretén exposar com, per a Llull, no és possible concebre l'esperit fora l'activitat del cos. Llenguatge del cos i llenguatge de l'esperit són complementaris, com ho són ciència i amància (471). Es fixa en la *Lògica del Gatzell*, paràgraf *De investigatione secreti*, amb les seves quatre línies, que relaciona amb la doctrina del bé comú i de la fantasia; i després d'haver fetes observacions entorn al mateix tema en obres lul·lianes diverses, se centra en el *Llibre de contemplació en Déu*, on aquelles quatre línies de connexió entre sensible i intel·ligible compareixen en parlar d'un dels sentits espirituals, el de l'apercebiment (473); i així l'autor considera que la quarta línia 'intel·ligible-sensible' de la *Lògica del Gatzell*, en realitat parla dels sentits espirituals; d'aquesta manera, les quatre línies de recerca abastarien des del sensible, a través de l'intel·lectual, a l'espiritual (474).— J. P. E. [13147]

Eusebi COLOMER I POUS, *El problema de la relació fe-raó en Ramon Llull: proposta de solució*, dins «Actes Filosofia Edat Mitjana», 11-20.

L'autor considera que no s'ha de centrar en les cèlebres 'raons necessàries', ans cal clarificar «el nucli mateix de l'interès de Llull en allò que no encaixa amb el clima espiritual de les darreries del segle XIII, en allò que té de més original, d'arcaic i de futurista alhora, de reminiscència de fe i raó, pròpia de l'augustinisme pre-tomista i d'anticipació de l'exigència idealista de penetració especulativa del cristianisme» (11), car «Llull duu a terme quelcom que ningú no gosava fer en el seu temps: ampliar el camp de la controvèrsia apologetica racional, des del terreny dels estrictes 'preambula fidei'... al terreny de les afirmacions doctrinals concretes de la mateixa fe, sense excloure aquelles que el creient considera com a misteris» (11). A continuació recorda la predilecció lul·liana per la intel·ligència a l'hora d'establir un terreny comú de diàleg confessional (12), a partir de tres pressupòsits: el concepte anselmià de Déu, la utilització dialèctica dels principis absoluts i dels relatius, i la dels correlatius (13), completats amb noves formes de demostració, ultra la de 'quia' i de 'propter quid', les de l'equiparància i de 'per hypothesim' (13-14); aquesta afirma la veritat necessària d'una de dues proposicions hipotètiques contradictòries, substituint el sil·logisme aristotèlic per una dialèctica de conceptes. Resumits els raonaments lul·lians a favor de la Trinitat i de l'Encarnació (14-15), trobem: «El veritable motiu de l'Encarnació no és, en darrer terme, sinó la plenitud de la creació i, en cert sentit, de Déu mateix» (16): «concepció dinàmica i relacional de l'ésser que, en un cert sentit, s'avança a Hegel» (16); i no és racionalista, perquè per a ell «la raó recolza sobre la fe i la fe cavalca sobre la raó» (17); però, si hom intenta de contraposar-les, Llull exposa els arguments d'ambdues parts i deixa la solució a mans d'una autoritat superior (18); i així «el discurs racional no surt com a tal de l'esfera lògica» i «el contingut de la fe no es perd en esdevenir saber» (19); «la raó i la filosofia no enriqueixen, doncs, la fe amb 'nous' coneixements, sinó només amb 'més' coneixement» (20).— J. P. E.

[13148]

Walter W. ARTUS, *Faith and Reason in Aquinas and Llull*, dins «Studia lul·liana olim Estudios lul·lianos», XXXV (1995), 51-73.

Les primeres pàgines (51-60) exposen els punts bàsics de coincidència entre els dos teòlegs en el punt de fe-raó: dos camins de coneixement, concepte tant de fe com de raó, situacions diverses de l'enteniment (certesa, dubte, opinió), fe humana i divina—aquesta és virtut teològica sota la gràcia de Déu. Les divergències afecten punts no essencials com aquests dos: 1) és possible de provar o de demostrar racionalment als articles de fe només coneguts per revelació? I 2) és possible de saber per ciència i de creure per fe un mateix article de fe? (61). Tomàs afirma clarament que els articles són indemostrables (61), Llull, per contra, constantment reafirma la validesa de les seves 'raons necessàries' per a provar-los (62-63); però no parlen del mateix, car, demostració en català no té la mateixa força d'una prova metafísica (64-65); i sobretot perquè Llull proposa una 'demonstratio per aequiparantiam' desconeguda dels altres, que, sigui quina sigui la seva validesa, mai no destrueix la llibertat de la fe (67). Quant a la coexistència simultània de coneixement científic i de fe en relació a idèntic article, Tomàs seria taxativament negatiu (68-69), mentre Llull no sols acceptaria la possibilitat de coexistència, ans encara, mitjançant el símil de l'oli i l'aigua, afirmaria que com més coneixement científic, més s'eleva la fe (71).— J. P. E.

[13149]

Àlvar MADUCELL, *Assaig de síntesi de metafísica lul·liana*, dins «Actes Filosofia Edat Mitjana», 312-318.

Pàgines ja resumides dins ATCA, XIV (1995), 552-553, núm. 10224.— J. P. E.[13150]

Pere J. SANTANDREU BRUNET, *Ideologia i visió del món a la Doctrina Pueril de Ramon Llull i al Llibre de bons amonestaments d'Anselm Turmeda: una aproximació*, dins «Randa», 39 (1996 = Miscel·lània Josep M. Llopart, V), 5-27.

Comparat amb els tractats contemporanis d'ensenyament de prínceps, la *Doctrina Pueril* és doblement innovadora: és escrita en vulgar català i adreçada al propi fill; la finalitat i el contingut, però, és l'educació cristiana, cosa que continua la tradició medieval, i condueix l'autor a negar a Llull «el mite d'autor pioner i aïllat» (8), car el tractat participa del capteniment medieval del «contemptus mundi»: el món no és destí, sinó camí, que desemboca en la mort, la qual, amb la seva dansa recorda que la vida és breu, que només el resultat definitiu de la mort ens col·loca davant la nostra veritat, resposta a la repetida pregunta de l'«Ubi sunt...» amb la inutilitat dels plaers i dels diners (9-14); el tractat comparteix la dualitat bé-mal, Déu-diable, cel-infern, i la indicació de la causa: els pecats capitals (15-16); compareix la societat estamental, el teocentrisme i la doctrina del suprem poder papal, la desvaloració de la dona, la por davant l'ociositat (16-19). En el *Llibre dels bons amonestaments*, en canvi, Turmeda transmet l'herència medieval, afegint-hi, però, innovació pròpia (20); «la doctrina cristiana hi apareix gairebé íntegra» (21), però ja no amb la nitidesa lul·liana, car, per començar, barreja conceptes i manaments d'origen diversos (22-24) i és personal en la crítica als religiosos i sobretot en la lloança al poder del diner (25-26).— J. P. E. [13151]

Vincent SERVERAT, *Trouver chaussure à son pied. Un passage «anti-lullien» dans un sermon de Guillaume de Sequavilla*, dins «Archives d'histoire doctrinale et littéraire du Moyen Age», 62 (1995), 443-469.

Als tres textos contemporanis relatius a Ramon Llull, ja coneguts de l'autor, (el *Tractatus quidam in quo respondetur...*, que segueix atribuït a Arnau de Vilanova; [però cf. ATCA, XIII (1994), 393-399]), el de Bartholomaeus de Bruges i d'Agostino Trionfo [cf. ATCA, VII-VIII (1988-1989), 328-330]), ell afegeix el de Gulielmus de Sequaville (445), el qual, en el sermó *Maior horum est caritas*, crítica en un paràgraf ací transcrit (449) aquells qui pretenen de conservar la fe, bo i provant els misteris «scientifices», que Serverat identifica amb Ramon Llull i els «Raymundistes»; als indicis d'identificació oferts per diversos escrits lul·lians afegeix els que aporten les crítiques d'Agostino Trionfo (453-458). Segueix el text anotat del sermó (460-469), transcrit de París, BN, lat. 16495, completat amb el de Tolosa de Llenguadoc, Bibliothèque Municipale, ms. 338.— J. P. E. [13152]

Josep PERARNAU I ESPELT, *Sobre la catalanitat del Livro da corte imperial. El títol*, dins «Arxiu de Textos Catalans Antics», 15 (1996), 406-408.

En recent estudi, el prof. Adel Sidarus indicava un possible origen català d'aquell llibre portuguès [cf. ATCA, XV (1996), 771-772, núm. 11282]; en aquestes pàgines hi és afegit un altre indicatiu, el de la paraula «imperial» en el títol, de la qual són assenyalats paral·lels contemporanis catalans d'«emperial», que li donen el sentit de «celestial», cosa que precisaria la significació de l'epígraf.— J. P. E. [13153]

Josep PERARNAU I ESPELT, *Les butlles de Sixt IV desviant d'una projectada Escola Lul·liana del Puig de Randa l'herència d'En Joan de Tagamanent* (ASV, Reg. Vat. 668, ff. 337r-339r, Reg. Vat. 671, ff. 454r-455v, i Reg. Lat. 818, ff. XXXIv-XXXIIIv), dins «Arxiu de Textos Catalans Antics», XV (1996), 415-426.

Josep PERARNAU I ESPELT, *Quatre nous documents papals sobre l'herència de Joan de Tagamanent desviada de l'Escola Lul·liana del Puig de Randa* (ASV, Arm. 29 (Diversorum Camerae), vol. 46), dins «Arxiu de Textos Catalans Antics», XVI (1997), 399-404.

A través de les butlles de Sixt IV sabem que el mercader mallorquí Joan de Tagamanent, deixà la seva fortuna per a la construcció d'un hospital de pobres i una escola lul·liana al Puig de Randa, de la qual herència formaven part tretze mil escuts d'or prestats a l'orde de Sant Joan de Jerusalem o dels Hospitalers per a la defensa de Rodes; però el papa intervingué condonant als Hospitalers el dit deute i distribuïnt entre els parents de Joan de Tagamanent i Arnau de Puigdorfila tot allò que restava de l'herència.

Pels quatre posteriors documents d'Innocenci VIII, la part destinada a Arnau de Puigdorfila era segrestada i desviada a la construcció de la capella de la Verònica de l'anterior basílica de Sant Pere de Roma [desapareguda amb motiu de la construcció de l'actual].— J. P. E. [13154-13155]

Angel ORS, *Raimundo Lulio, Nicolás de Paz y la Logica parva*, dins «Documenti e studi sulla tradizione filosofica medievale», VII (1996), 115-130.

Editada el 1510 a Alcalà i el 1744 a Ciutat de Mallorca, acceptada com a obra autèntica de Llull fins al segle XX, Elies Rogent i Estanislau Duran la consideraren d'autenticitat dubtosa i en conseqüència, els autors posteriors l'han desestimada, atribuint-la a Nicolau de Pacs (117). L'autor replanteja el tema i creu que la diferència entre la *Lògica nova* i la *Lògica parva* s'explica pel fet que aquesta no és, 'secundum Lullum', sinó 'secundum antiquos' (119-120); recordats els sis exemplars de la darrera (Salamanca, BU, 2465; Munic, BSB, Clm 10542; i Ciutat de Mallorca, BP, mss. 1082, 1061 i 1044; i Causa Pia Lul·liana, ms. 1) (120-121), l'autor observa que, si les còpies de la biblioteca pública de Mallorca poden ésser posteriors a Pacs, el de Salamanca seria molt anterior i, doncs, no li pot ésser atribuït; de més a més, dos epigrames llatins, un del mateix Nicolau i l'altre del seu deixeble Vincenzo Valerio, del ms. 1044 de Mallorca, acf transcrits, tornen a atribuir l'obra a Llull (123); d'altres consideracions confirmarien la no autoria de Pacs (124-126). De més a més, certs indicis no permetrien «excloure que sea esta una obra autèntica de Lulio» (126); i d'altres raons, una de les quals és la comparació amb la *Logica brevis et nova*, inclinen l'autor a «pensar que la *Logica parva* es, en efecto, la *Logica brevis*, y, por tanto, obra autèntica de Raimundo Lulio» (130).— J. P. E. [13156]

Ramon SUGRANYES DE FRANCH, *Ramon Llull a les Amèriques: Bartolomé de las Casas deixeble del doctor mallorquí?* (Publicacions del Centre d'Estudis Teològics de Mallorca, 23), Ciutat de Mallorca, [CETEM] 1996, 30 pp.

Després d'una breu presentació del prof. Sugranyes, signada per Pere-Joan Llabrés i Martorell, aquell recorda que Llull és «el creador d'una teologia i d'una metodologia de l'evangelització» (11), que sintetitza en els punts següents: és obra d'amor, que ha de començar en la intel·ligència, i, doncs, pels qui es dediquen a llur cultiu; en conseqüència, els mitjans han d'ésser les 'armes espirituals', la força de les quals no pot deixar d'actuar damunt un enteniment de bona fe (11-13); l'ús de la força corporal és indigna del cristianisme, i només justificable a fi que «els missioners puguin predicar lliurement la fe catòlica» (15). Tot i que Las Casas ja no es movia en marc agustinianà, ans totalment tomista, l'autor s'inclina a formular un influx directe del pensament lul·lià en el de Las Casas (25-28), influx que s'hauria subsanciat a través de lul·listes com Alfonso de Proaza, secretari del cardenal Francisco Jiménez

de Cisneros, que a Madrid i a Alcalá de Henares Las Casas hagué de tractar sovint abans d'ésser nomenat el 1516 'procurador de los indios' (26-27).— J. P. E. [13157]

Domingo ESCUDER I GINER, *La polèmica Eimeric-Pasqual sobre la unió hipostàtica en Ramon Llull*, dins «Revista catalana de teologia», XXI (1996), 387-422.

Caracteritzats els tres protagonistes (Ramon Llull, Nicolau Eimeric i Anton Ramon Pasqual) en les pàgines inicials (387-391), segueix la confrontació teològica entre els corresponents articles acusatoris d'Eimeric en el *Directorium Inquisitorum* i el descàrrec que féu de cada un d'ells Anton Ramon Pasqual en les *Vindiciae lullianae*, entorn de tres punts de doctrina cristològica: qui es va encarnar (382-402), quantes persones hi ha en Crist (403-413) i si en l'Encarnació, la naturalesa humana es convertí en la divina (414-419). L'autor detecta darrere la 'polèmica' qualche problema textual, per exemple en els articles 32 i 43 del *Directorium*, i constata que, sobretot per la part de l'Inquisidor, hi hagué problemes tant de comprensió com de passió envers allò que Llull havia escrit, i que per part de Pasqual n'hi hagué de resitura polèmica envers les acusacions d'Eimeric (420-421).— J. P. E. [13158]

Miguel FERRER FLÓREZ, *Jerónimo Bibiloni y Ramon Llull*, dins «Studia lulliana olim Estudios lulianos», XXXV (1995), 105-121.

Presentació de Jeroni Bibiloni i Llaneras (1802-1876), de la seva atenció a la figura de Ramon Llull, notícia de la descoberta de diversos inèdits seus en fons no indicat (106), introducció (107-108) i transcripció anotada de dues peces oratòries seves: el *Sermón pronunciado en honor de Ramon Llull en la iglesia de San Francisco de Asís de Palma después de 1854* (109-117) i *Parlamento sobre Ramon Llull* (117-121) [quant a la nota 34, la clarificació de la diferència entre Ramon Llull i Ramon de Tàrraga fou obra de Francisco Peña, realitzada, per tant, en la segona meitat del segle XVI, tal com ell mateix fa constar en les seves edicions del *Directorium Inquisitorum* de Nicolau Eimeric].— J. P. E. [13159]

Lluïsa JULIÀ i CAPDEVILA, *Tast d'un ric epistolari. Vint cartes entre Maria-Antònia Salvà i Mateu Obrador*, dins «Randa», 39 (1996 = «Misc. Josep M. Llompart», V), 29-60.

Les lletres, procedents de Ciutat de Mallorca, Arxiu particular Salvà de l'Allapassa, són datades els anys 1904-1905; la quarta conté la resposta de Salvà a algunes publicacions lullianes d'Obrador (35-36); per la cinquena sabem que ella mateixa havia escrit algunes paràfrasis al *Llibre d'amic i amat* (37) i en la setena fa constar que rellegia el dit llibre per quarta vegada (40); en la dissetena, Obrador li parlava de llegir els clàssics catalans medievals, cròniques i novel·les (57).— J. P. E. [13160]

Crònica, dins «Studia lulliana, olim Estudios lulianos», XXXV (1995 [1996]), 173-174.

Remarquem la informació entorn d'una exposició dedicada al lul·lisme rus a Sant Petersburg l'abril del 1996, i els títols de sis tesis doctorals relacionades amb Ramon Llull presentades els anys 1993-1996.— J. P. E. [13161]

Hubert BONNET, *Arnaud de Villeneuve (1235-1315)*, dins «Bulletin de l'Académie des Sciences et Lettres de Montpellier. Nouvelle Série», 26 (1995), 91-103.

Pàgines només conegudes per referència [però, si la data de la mort ací indicada és la que realment posà l'autor, potser confonent-la amb la de Ramon Llull, la dita datació podria ésser indicadora de la vàlua d'aquestes pàgines].— J. P. E. [13162]

Josep PERARNAU I ESPELT, *Fragments catalans del De helemosyna et sacrificio d'Arnau de Vilanova*, dins «Arxiu de Textos Catalans Antics», XV (1996), 400-405.

Perdut el text català d'aquell opuscle d'Arnau de Vilanova, tan castigat per la *Sentència inquisitorial de Tarragona* del 1316, n'han estat identificats quatre fragments dins unes *Sentències morals* d'autor desconegut, però pertanyent a la casa de Pere el Cerimoniós i de Joan I de Catalunya-Aragó. Els fragments catalans són publicats amb els paral·lels napolità encara inèdit i castellà del mateix text.— J. P. E. [13163]

Jaume MENSA I VALLS, *Antropologia espiritualista d'Arnau de Vilanova: anàlisi de les obres polèmiques (1297-1305)*, dins «Actes Filosofia Edat Mitjana», 329-335.

L'objectiu de l'autor és el d'aportar dades relatives al tema de l'antropologia arnaldiana extretes de les obres escrites entre el 1297 i el 1305, dades que redueix a deu punts, partint del principi que l'home ho és sobretot pel seu esperit; així és explicable la insistència en els valors 'espirituals' tant en l'individu com en la societat i principalment en l'Església, fins al punt que l'anunci de la proximitat escatològica era un mitjà per a reconduir els contemporanis a la vida espiritual; tot és sintetitzaria en «terrena despiciere et amare celestia».— J. P. E. [13164]

Jaume MENSA I VALLS, *¿Fue Arnau de Vilanova un profeta apocalíptico?*, dins «Bulletin de Philosophie Médiévale», 38 (1996), 129-140.

L'autor s'encara amb els qui redueixen el contingut doctrinal dels escrits espirituals d'Arnau de Vilanova a la previsió apocalíptica dels fets finals de la història mundial i esbrina els quatre pressupòsits en què es basa la interpretació purament apocalíptica d'Arnau de Vilanova (136); per la seva banda, indica els quatre pressupòsits que explicarien les posicions doctrinals arnaldianes: la instrumentalització de la doctrina amb vistes a una finalitat pràctica, que és la transformació de la situació actual, no presenta un problema teòric, ans ètic, el de la licitud de servir-se d'un missatge escatològic amb vistes a una finalitat bona; el seu missatge té la coherència interna d'ésser reacció a les debilitats de la seva època: «propuso una reforma con todas sus fuerzas, utilizando todos los recursos a su alcance, entre los cuales se hallaba, sin duda, la conciencia apocalíptica propia de la época» (139).— J. P. E. [13165]

Manfred GERWING, *Die 'Tolerable Lösung' oder: Johannes Quidort von Paris OP und seine Stellungnahme zur Frage nach dem Kommen des Antichrist*, dins Manfred GERWING, *Vom Ende der Zeit. Der Traktat des Arnald von Villanova über die Ankunft des Antichrist in der akademischen Auseinandersetzung zu Beginn des 14. Jahrhunderts* (Beiträge zur Geschichte der Philosophie und Theologie des Mittelalters, Neue Folge, Band 45) Münster, Aschendorff 1996, 254-448.

Manfred GERWING, *Die konzisen Kontrapositionen des Petrus von Auvergne, Nikolaus von Lyra und Guido Terrena von Perpignan und die Detaillierte Darlegung des Heinrich von Harclay*, dins Manfred Gerwing, *Vom Ende der Zeit...* (ibidem), 449-636.

[Cf. ATCA, XVI (1997), 504-507, on és recensionada la part del llibre de Gerwing que mira directament el *De tempore adventus Antichristi* d'Arnau de Vilanova]. Les primeres pàgines del primer títol contenen consideracions crítiques entorn la identificació de la persona de fra Quidort (254-263) i entorn les seves obres, d'on resulta que el *De Antichristo et fine mundi* fou publicat l'any 1300 (263-268; vegeu la llista de manuscrits i d'edicions: 272, nota 55; i el resum de les seves tres parts: 273-275). Acceptant el planteig d'Arnau de Vilanova, Quidort considera fets contemporanis la vinguda de l'Anticrist i la fi del món (273); també recorre a Dn XII, encara que només a fi d'aprofundir-ne la comprensió (277-278), i així hauria estat l'únic universitari parisenc que hauria pres seriosament el planteig d'Arnau (279). Segueix nombre de pàgines dedicades a aspectes diversos del tractat de Quidort, per al qual l'Anticrist és ,purus homo' i l'Església comunitat humana, mentre que per a Arnau, tant l'Anticrist com l'Església són realitats més aviat sobrehumanes (325-326). Com Arnau, també fra Joan creu que és útil d'esbrinar el temps de l'Anticrist, perquè aparta l'atenció de les coses mundanes i la concentra en les celestials (329); també esbrina la vàlua dels ,profetes': Eduard el Confessor (333), Hildegard von Bingen (340), Joaquim de Fiore (351), la *Sibil·la* (362), la *Visió de Trípoli* (*Cedrus alta Libani*: 366) i el pseudo-Metodi (367). Quant a l'exposició del propi pensament, Quidort, tot i no citar-la, hauria tingut present la interpretació que Arnau de Vilanova fa d'Apoc XII (386); també sense citar-lo, accepta la problemàtica plantejada per Arnau entorn la vinguda de l'Anticrist (390) i en relació a Dan XII, 11-13, considera que l'exposició d'Arnau «inconveniens est et non convenit textui» (398), perquè li sembla més raonable d'identificar l',ablatio iugis sacrificii' no pas amb la destrucció del Temple de Jerusalem l'any 70 de la nostra era, ans amb el punt final del sacrifici eucarístic al final dels temps (399). Quidort converteix la interpretació d'Arnau en una de tantes, la relativitza (401-402). Coincideix, encara, amb Arnau de Vilanova en la possibilitat que el moviment de l'octava esfera resulti accelerat cap al final del temps (423). En resum, tot i no fer-la seva, fra Joan considera ,tolerable' la doctrina escatològica d'Arnau de Vilanova (425-448).

L'altre títol engloba els quatre altres polemistes contraris al *De tempore adventus Antichristi* d'Arnau de Vilanova. Peïre Cros d'Alvèrnia accepta, certament, la possibilitat de revelació privada (cosa que podria haver refermat en Arnau les seves pretensions a l'interior de l'Església) (455-456); però es fixa en el raonament d'Arnau entorn la pròxima vinguda de l'Anticrist i l'analitza críticament, començant pel final de Dan IX, que no parlaria del sacrifici de l'Antic Testament, ans del del Nou (461), i on ,dies' són tals, no anys (463); prossegueix, negant la utilitat de conèixer per endavant el temps de la vinguda de l'Anticrist (463-473); i considera que indicar el temps determinat de la dita vinguda és ,errare in Sacra Scriptura' (479); qui s'hi aventura «dividit se a veritate Ecclesie catholice» (482), perquè «sentit et asserit oppositum» (486). Nicolau de Lira concentra la seva atenció en Daniel XII, 11, però entén la vinguda de l'Anticrist del seu naixement i es dedica a esbrinar en quin any, però no capta el sentit ,teràpèutic' de la intervenció d'Arnau (489-499). La pregunta de Guiu Terrena [és la d'ATCA, VII-VIII (1988-1989), 183]; la seva reflexió sobre el tema també té en compte el *De mysterio cymbalorum* (504) i el resum que fa de les tesis d'Arnau demostra que el prengué seriosament (505-509), però li discuteix la interpretació de la doctrina de Gregori el Gran i d'Agustí d'Hipona, la de Dan XII, 7 (509-512), com també el recompte dels anys; aquest, tant com repercutís negativament en la credibilitat de l'Esriptura, podria fregar l'heretgia (514); seguint Pau, Agustí considera que l'activitat de l'Anticrist és inclosa en el ,mysterium iniquitatis' i, doncs, fora de l'abast humà (516); en la interpretació de Dn XII, 11, Terrena defensa que els dies no signifiquen anys (520) i àdhuc es passa de rosca en polemitzar contra una interpretació de Dn IX, que Arnau mai no proposà com a principal (521-522); no és, doncs, possible de conèixer a l'avançada el temps de l'Anticrist; de més a més, no sols considera tal coneixement inútil, ans encara contraproduent (523-536), confirmant així l'acusació de ,greu temeritat' feta tant pels professors de París com per Bonifaci VIII (537-538). Quant a Henry

of Harclay: aquest s'encara també amb Jean Quidort (580-609), i coincideix amb Arnau de Vilanova a concentrar l'atenció en Dan XII, 11, i Mr XXIV, 15 (552), però també analitza el *De tempore adventus Anticristi* i sobretot l'exegesi de Dan XII, 11, en tant que base que condueix al recompte d'anys fins al 1376 (557-558); també en la profecia de la *Sibil·la*, el recompte de la qual portaria al 1375 (562), i en d'altres reflexions d'Arnau, com la il·luminació particular o la utilitat de la previsió; tot, però, vist només en tant que raons a favor del recompte d'anys (363-366) i amb l'objectiu de desacreditar Arnau com a herege (566-568) i el seu intent de recompte com a 'opinio haeretica' (570-571), que, de més a més, prescindeix de la prohibició divina d'Act I, 6-7 (571-572), i col·locaria Arnau al servei de l'Anticrist (573); també aniria contra Arnau de Vilanova, presentat com a criptojuieu, la crítica a l'intent hebreu de comptar els anys d'espera del Messies (574-579).— J. P. E. [13166-13167]

John August BOLLWEG, *Sense of a Mission: Arnau de Vilanova on the Conversion of Muslims and Jews*, dins «Studies Burns», 50-71.

E. Randolph Daniel havia considerat Arnau de Vilanova representant de la idea de conversió apocalíptica de línia joaquimita. L'autor creu que l'*Allocutio super significatione nominis tetragrammaton* i les altres obres arnaldianes (entre les quals compta l'*Expositio super Apocalypsi* i l'*Expositio in XXIV capitulum Mattei*) no avalen aquella tesi (53-55). L'*Allocutio* el vincularia a la línia dominicana de dialèctica racional, que, però, no passaria de 'circumstantial' (58); tampoc no seria influïda per la càbala (61), ans seria una autodefensa contra la sospita de 'judaitzar', expressada per Henry of Harclay (62), reforçada en virtut dels seus contactes mèdics a Montpeller (63). Tant la *Informació espiritual* com el *Raonament d'Avinyó* serien pròxims al model de 'perfecció evangèlica exemplar' (66), en escoles destinades a ensenyar la 'veritat evangelical'.— J. P. E. [13168]

M. A. ETAYO-PIÑOL, *Le livre médical espagnol à Lyon aux XVIe et XVIIIe siècles: l'apport espagnol aux progrès de la médecine*, dins «Revue Historique», CCXCIV/595 (1995), 45-58.

Trobem indicades en aquestes pàgines edicions del *Regime (!) sanitatis en françois*, la primera de les quals és de Lió 1514; a darreries del segle XVIII s'hauria transformat en manual de bellesa femenina amb el títol de *Secrets pour conserver la beauté des dames...*; l'autor subratlla el fet que, amb Ramon Llull, Arnau de Vilanova es trobaria a l'origen d'una nova onada d'interessos alquímics (47-49); també fou traduïda una obra de mestre Joan Falcó, de la facultat de medicina de Montpeller, *Notables declaratifs sur le Guidon...* [de Caulfac] (49-50).— J. P. E. [13169]

Antoine CALVET, *Mutations de l'alchimie médicale au XV siècle. À propos des textes authentiques et apocryphes d'Arnaud de Villeneuve*, dins «Micrologus. Natura, scienze e società medievali», III (1995 = *Le crisi dell'alchimia*), 185-209.

Recordada la posició global negativa de José Antonio Paniagua quant a l'atribució a Arnau de Vilanova d'obres alquímiques, l'autor es proposa d'indicar les possibles relacions entre les obres mèdiques i farmacèutiques d'Arnau i certs tractats alquímics que li foren atribuïts com el *Rosarius philosophorum* i el *De vita philosophorum*. Comença recordant tres textos arnaldians contraris a l'alquímia (186-188) i en particular «la théorie alchimique d'Arnaud de Villeneuve» (189), és a dir, dels «textes alchimiques attribués à Arnaud» (189), bo i reconstruint, segons els treballs de W. Newman, els passos a través dels quals hom establí que «pour faire de l'or, il faut d'abord reduire les corps des métaux en leur première nature,

c'est-à-dire le mercure, lequel possède en lui le soufre... a le pouvoir de soigner le corps humain et d'en chasser toutes les impuretés» (193). En els tractats alquímics pseudoarnaldians passem del planteig alquímic al mèdic i àdhuc al metafísic, fins que Joan de Rocatalhada arribà a llur combinació. Arnau, en canvi, refusa la confusió entre la ciència dels metalls i la medicina (193-195). Això no obstant, el procediment del *Rosarius*, segons el qual el mercuri evoluciona sota terra, com la llet es transforma en sang en el cos d'un infant, seria tributari d'aspectes de la doctrina mèdica d'Arnau de Vilanova, però no justifica d'atribuir-li el *Rosarius* ni els tractats següents (196). I així, l'autor esbrina si i on l'art de la destil·lació informa el pensament mèdic d'Arnau de Vilanova i de quina manera ressona en el dit *Rosarius* o en el *De vita philosophorum* (197-204), i arriba a sis constatacions, resumibles en dues: a) Arnau no és l'autor de les obres alquímiques a ell atribuïdes; b) hi ha certs punts de concordança entre ell i elles: mercuri sol, tècniques de destil·lació, 'prolongatio vitae', ideal del cos gloriós (204-205). El darrer punt estudiat per l'autor és la tesi segons la qual l'elixir expulsa el verí, és a dir el tema de la triaga (205-208).— J. P. E. [13170]

Giuliana CAMILLI, *Scientia mineralis e prolongatio vitae nel Rosarius Philosophorum*, dins «Micrologus. Natura, scienza e società medievali», III (1995 = *Le crisi dell'alchimia*), 211-225.

Objectiu d'aquestes pàgines és el de col·locar, a base de la tradició manuscrita, el *Rosarius* dins el seu context, després d'haver recordat en les pàgines inicials els estudis que li han estat dedicats, el resultat dels quals, en allò que es refereix al possible autor, es reduïble a tres grups: el dels qui l'atribueixen a Arnau de Vilanova; el dels qui neguen la dita atribució; i els qui mantenen una posició més equilibrada [com l'estudi d'Antoine Calvet que acabem de resumir] (211-217). Quant al context, l'autora data el *Rosarius* del segle XIV (217) i d'entorn mitjan segle (219), i, àdhuc amb comparacions textuais a dues o tres columnes, defensa que el dit llibre seria l'anella intermitja entre la *Summa* del Pseudo-Geber (Paolo di Taranto) i el *Testamentum pseudolul-lià* (221-224).— J. P. E. [13171]

Enrique ROMERO BARÓ, *Un documento relativo a la antigua Universidad leridana*, dins «Actes Filosofia Edat Mitjana», 604-608.

Presentació i transcripció de l'acord de l'octubre del 1311 en virtut del qual la Paeria de Lleida es comprometia a aportar en el termini de deu anys dos mil cinc-cents sous jaquesos per al sosteniment de l'Estudi, igual com el capítol de la Seu. El document es conserva a Lleida, Arxiu de la Catedral, calaix 151; és notable la quantitat de ciutadans i de capitulars que consten en qualitat de signants (607-608).— J. P. E. [13172]

Rafael NARBONA VIZCAÍNO, *Héroes, tumbas y santos. La conquista en las devociones de Valencia medieval*, dins «Saitabi», 46 (1996), 293-319.

Des de començaments del segle XIV, ja totalment traspasada la generació de la conquesta, hom començà de mitificar fets i persones que havien incidit en aquella i que en el *Llibre dels fets* de Jaume I tenien dimensió només humana. En el pla de la santedat foren S. Pere Nolasc, S. Pere Pasqual, S. Bernat Calvó, els sants Joan de Perusa i Pere de Saxoferrato, s. Bernat d'Alzira, el venerable Miquel Fabra i sant Ramon Nonat (296-299). La figura de Jaume I fou plenament mitificada, ja en la *Crònica de Sant Joan de la Penya*, de mitjan XIV, i encara abans per Ramon Muntaner; el 1633 arribaria una proposta de canonització, tot i que les seves rela-

cions amb el papat havien tingut moments de tensió, perquè, en el pla polític, volia evitar tot allò que podia significar reconeixement de la sobirania papal sobre els seus regnes i terres (302-303); en canvi, cap dels primers bisbes ni els religiosos de la restauració conquerí el fervor popular i només a mitjan segle XV seria canonitzat sant Vicent Ferrer (304-305); el record a sant Vicent màrtir només s'hauria revifat a conseqüència de la devoció del rei En Jaume, interessat a manifestar que les terres conquerides ja havien estat de cristians (309); els altres personatges de la València cristiana anterior a la invasió àrab no tingueren cap record ni com a titulars de les noves parròquies, prova de la desconexió entre abans i després de la conquesta i que aquesta feia foc nou (312-315); fou, en canvi, magnificada la col·laboració de sant Jordi amb els exèrcits catalano-aragonesos i fomentada des de tots cantons la seva festa (316-318).— J. P. E. [13173]

Francisco M. GIMENO BLAY, *A propòsit del manuscrit vulgar del tres-cents: el ms. K.I.6 d'El Escorial i la minúscula cursiva llibraria de la Corona d'Aragó*, dins «Misc. Fuster, VIII», 25-77.
Traducció de l'estudi resumit dins ATCA, XII (1993), 611-612, núms. 8566.— J. P. E. [13174]

Gaspar COLL I ROSSELL, *La relació preu/valor artístic i social del llibre manuscrit català al segle XIV. Aproximació a un estudi documental*, dins «Acta historica et archaeologica mediaevalia», 16-17 (1995-1996), 216-232.

A base d'estudis ja publicats [als quals manca el document fundacional de la Llibreria Sedis de Girona, d'ATCA, II (1993), 171-239, on, de més a més, cada un dels quaranta-quatre volums és avaluat; i els dos volums de Josep Hernando, recensionats dins ATCA, XVI (1997), 509-511, possiblement encara no publicats durant l'elaboració d'aquestes pàgines], l'autor es fixa en el valor econòmic del llibre i recorda documents en els quals aquest figura com a objecte de regal i de préstec entre dignataris (217) i aval en reconeixement de deutes (218); d'altres on consten preus d'enquadernació (218-219), de copiar un llibre, amb dos casos extrems de Vic: en un la còpia d'un breviarí arriba a 130 lliures, en un altre no arriba a nou (219-220); el preu d'un llibre podia equivaldre al dels objectes artístics més valuosos (221); el pergami es pagava a onze sous la dotzena i un pergami abastava a vuit folis (223); la mà d'obra del copista oscil·lava entre set i sis diners cada foli, i la de l'il·lustrador arribava a 17'85 sous una miniatura de gran format (226).— J. P. E. [13175]

Vicente MUÑIZ RODRÍGUEZ, *Pensamiento escotista en la España medieval (siglos XIV-XV)*, dins «Revista española de filosofía medieval», 3 (1996), 77-84.

El grup de deixebles d'Escot que configuraren l'Estudi de Sant Francesc de Barcelona en la primera meitat del segle XIV, en general seguí el mestre, encara que aquest rebé alguna bursada d'algun d'ells, com Guillem Rubió (conceptes de ciència, experiència i intuïció) (80-81); el més conegut fou Antoni Andreu, el qual, en la seva reelaboració de la doctrina metafísica d'Escot, «so pretexto de fidelidad al maestro... quebranta su proclamada fidelidad» (84).— J. P. E. [13176]

Sebastián GARCÍA NAVARRO, *Antonio de Andrés (s. XIV). Estudio bibliográfico-crítico*, dins «Revista española de filosofía medieval», 3 (1996), 101-107.

En la línia de Martí de Barcelona, l'autor presenta els manuscrits, on s'han conservat les diverses obres d'Antoni Andreu (de lògica: 86-90; de metafísica: 91-97, amb particular atenció a l'*Expositio in XII libros Metaphysicorum Aristotelis*, obra que no li sembla atribuïble a Antoni Andreu).— J. P. E. [13177]

Marek GENSLER, *Antonius Andreae Scotism's best supporting Auctor*, dins «Anuari de la Societat Catalana de Filosofia», VIII (1996), 57-67.

Antoni Andreu hauria format part del grup de deixebles de Joan Duns Escot que, partint de les idees del mestre, les transformaren en escotisme. L'autor precisa Charles H. Lohr en el sentit que, si Antoni Andreu fou 'mestre a París', ho fou en el 'studium' de l'orde, i que, com Joan Duns Escot, hauria abandonat París a fi de no donar la raó a Felip el Bell contra Bonifaci VIII; de l'estada parisenca potser n'hauria restat el *Compendiosum Principium in IV Libros Sententiarum* (59-60). Restablert en la seva Província Franciscana, hi escriví les seves obres més importants: les *Quaestiones ordinariae de tribus principiis* (60), el *Commentarium in Metaphysicam Aristotelis*, les *Quaestiones ordinariae de Logica*, el *Commentum in Artem Veterem* i la *Quaestio de subiecto totius Logicae* (61-63); hi ha un grup de quatre obres d'atribució no segura: l'*Abbreviatio operis Oxoniensis Scoti*, els *Sermones*, les *Quaestiones in libros de Anima* i les *Quaestiones in libros physicorum* (63-66). Durant els segles XIV i sobretot XV aquests llibres sostingueren la 'Via Scoti' en les universitats d'Europa.— J. P. E. [13178]

Marek GENSLER, *Antonius Andreae's De tribus principiis naturae the Spanish Handbook of Scotism*, dins «Anuari de la Societat Catalana de Filosofia», VIII (1996), 68-97.

L'obra més original (cf. 60) d'Antoni Andreu és la *De tribus principiis rerum naturalium, materia, forma et privatio*. Escot no s'havia encarat mai de forma específica amb la filosofia de la naturalesa (68) i, doncs, Andreu volgué exposar-la 'ad mentem Scoti' i sembla que l'explicà dues vegades, a Montsó i a Lleida (68-69) inspirant-se en les *Quaestiones subtilissime in Metaphysicam*, en l'*Ordinatio* i en l'*In Metaphysicam* (69). Consta de tretze qüestions, la primera de les quals és introductòria, seguida de cinc sobre la matèria, altres cinc sobre la forma i només una sobre la privació; la darrera és de síntesi. En les pàgines següents l'autor resumeix cada un dels tretze capítols, el punt de partida dels quals és el concepte de 'mobilitat' (70-76) i dóna algun punt de referència per a amidar l'èxit immediat de l'obra (77-79).— J. P. E. [13179]

Ángel d'ORS, *Utrum nomen significet rem vel passionem in anima* (Antonio Andrés y Juan Duns Escoto), dins «Archives d'histoire doctrinale et littéraire du Moyen Age», 62 (1995), 7-35.

«Mi propósito es mostrar, a propósito de la cuestión *Utrum nomen significet rem vel passionem in anima*, contenida en su *Scriptum super primum librum Peribermeneias*, cómo Antonio Andrés modifica por completo la doctrina de Escoto acerca de la significación de la voz» (8). Recordades les dades biobibliogràfiques (9-10), són presentats els dos comentaris al *Peribermeneias*, el problema de llur diferenciació (11-12) i els divuit capítols o qüestions del *Scriptum super primum librum Peribermeneias*, tres dels quals no tenen paral·lel en Joan Duns Escot (12-14); el quart correspon al títol d'aquest article, és ací críticament editat i completat amb notes explicatives (28-35). Antoni Andreu és taxatiu: «...illud quod proprie significatur per vocem est res, <non res ut intelligitur, nec res ut> existens aut ut non existens, sed res absolute» (34).

Les explicacions de l'autor entorn la diversitat entre Joan Duns Escot i Antoni Andreu, tot i la comunitat de nomenclatura, ocupen les pàgines 17-27.— J. P. E. [13180]

M. METZELTIN, *La marina mediterrànea en la descripció de Ramon Muntaner*, dins *Medieval Ships and the Birth of technological Societies*, vol. II, Malta 1991, 307-322.
Pàgines només conegudes per referència.— J. P. E. [13181]

Giuseppe GRILLI, *Viatges a Orient: la descoberta del cos adolescent*, dins «Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona», XLV (1995-1996), 273-293.

Partint del relat literari de viatges en general i descendant al viatge a l'Orient en particular, on la *Crònica* de Ramon Muntaner pren un relleu molt especial, depenent de models clàssics, l'autor analitza diversos trets comuns del viatge-aventura oriental medieval (punts d'arribada urbans, concrets i prestigiosos, l'atracció d'allò que és diferent, la multitud exòtica com a teló de fons permanent per al viatjant), i acaba centrant-se en l'interès trobat o ja presentit, que suscita la descoberta d'una bellesa adolescent. Una breu selecció de textos del *Cu-rial* i del *Tirant*, contrastada amb d'altres textos medievals de viatges i ambaixades, dona fe del tema i de la forma estilitzada i finalitat clàssica que adopta en la narració novel·lada.— J. de P. [13182]

Coral CUADRADA, *Crèdit i comerç a la Mediterrània occidental (primera meitat del segle XIV)*, dins «XIV Congreso Corona, III», 315-317.

Una recerca sistemàtica en els protocols notariais de Barcelona, AHPB, i de València, ARV, ha proporcionat cent trenta-nou instruments de canvi entre 1314 i 1352. Les ciutats receptors més documentades són Montpeller amb el 40%, Narbona amb l'11'5% i Perpinyà amb el 12'3%; els protagonistes gairebé únics són els mercaders, però no hi manquen menestrals d'oficis diversos; predominen els occitans, però ja despuntaven els italians (316-317); aquells documents ja integren els que són considerats elements constitutius de la futura lletra de canvi (318-320); en dos llibres de comptabilitat que completen les dades dels instruments, l'autora troba ja en la primera meitat del segle XIV el sistema de partida doble (320); els viatges comercials per mar allargaren llur radi; es formaren societats de parçoners; comparegueren sancions i multes per a salvar impagats, també, però, els primers protestes (320-322).— J. P. E. [13183]

Marco TANGHERONI, *Una lezione di diritto di Castruccio Castracani all'infante Alfonso d'Aragona e il feudalismo secondo il mos Italiae nella Sardegna Aragonese*, dins *Società, Istituzioni, Spiritualità*. Studi in onore di Cinzio Violante. I-II (Collectanea, 1), Spoleto, Centro italiano di studi sull'Alto Medioevo 1994, 931-942.

Aquest article entra en les nostres pàgines només per la seva relació amb l'infant Alfons, futur Alfons el Benigne.— J. P. E. [13184]

Alain VENTURINI, *Les États Angevins et la conquête aragonaise de la Sardaigne: les réactions des Provençaux (1323-1382)*, dins «XIV Congreso Corona», III, 745-765.

A base de publicacions diverses i de documentació inèdita de Marsella, Archives Départementales Bouches-du-Rhône, B 1103, 1940, etc., resumeix els esdeveniments que configuraren la reacció provençal a les conseqüències de la conquesta de Sardenya, que afectaren, sobretot en certs moments més bèl·lics, les relacions de la Provença i dels seus 'Reis de Sicília' tant amb Catalunya com amb Gènova, i la posició tradicionalment favorable dels Anjou al regne de Mallorca; i les complicacions provocades pel canviant predomini de güelfs o gibel·lins en les ciutats italianes.— J. P. E. [13185]

Regina SÁINZ DE LA MAZA LASOLI, *La orden de Montesa durante el reinado de Alfonso el Benigno. Catálogo de documentos de la cancellería real (1327-1336)*, dins «Miscel·lània de textos medievals», 8 (1996), 13-110.

L'autora ha aplegat en ACA, *Canc.*, *reg.*, dues-centes vuitanta-dues lletres, datades entre el novembre del 1327 i el gener del 1336, d'alguna forma relatives a l'Orde de Montesa, directament al mestre general de l'orde o a llocs del seu senyoriu; una gran part corresponen a les in comptables intervencions reials en l'afer de si els pobles de Culla i contrada s'havien de regir en qüestió d'apel·lacions pel *Fur d'Aragó* o pel *Fur de València*; un altre nombre molt considerable fa referència al perill sarraí al sud del País Valencià per atac des del regne de Granada, ocasió que moros del Regne de València, aprofitaven per escapar-se (77, núms 202 i 203); en plena crisi sarraïna compareixien naus genoveses amenaçadores en les marines de l'Empordà (75, núm. 196; 76, núm. 198); altra problemàtica pot ésser considerada més normal, com la prohibició d'exportar grans (53, núms. 119, 121; 54, núm. 123); la participació de les aigües del riu de La Cènia i d'altres (48, núms. 104-105; 49, núm. 108); coneixem un Guillem Moliner, jurista de Lleida (43, núms. 85-86); el cas d'una nau abandonada (60, núm. 144); la troballa d'un gran tresor a Càller (99, núm. 278); i un projecte d'obra pública de particular abast: el del desviament de la cèquia d'Albalat, de manera que no anés a l'Albufera de València, sinó directament a mar (86, núm. 236). Hi taula única d'antropònims i topònims (101-110).— J. P. E. [13186]

Josefa MUTGÉ I VIVES, *La contribució de les ciutats de Tortosa i de Girona a l'armada contra els genovesos durant el regnat d'Alfons el Benigne (1333)*, dins «XIV Congreso Corona», III, 629-641.

L'enverinament de les relacions amb Gènova fou conseqüència de l'ocupació catalana de l'illa de Sardenya; Barcelona prengué la iniciativa de respondre a les represàlies genoveses, però la resposta fou de tota la corona, i és ací reconstruïda en allò que afecta les dues ciutats, a base d'ACA, *Canc.*, *reg.* i de l'AHCB, *Consell de Cent*. Són ací resumides les condicions d'armament de galeres per part d'ambdues ciutats (630-632) i els impostos a base dels quals havien de satisfer les despeses bèl·liques (633-638). Hi hagué complicacions amb els bisbes de Girona i de Barcelona (639-640).— J. P. E. [13187]

Christian TROTTMANN, *La vision béatifique. Des disputes scolastiques à sa définition par Benoit XII* (Bibliothèque des Écoles Françaises d'Athènes et de Rome, 289), Roma, École Française 1995, [IV] i 900 pp.

Dins el capítol V, intitulat *L'ampleur des débats et leur expansion politique* (649-743), el segon apartat presenta *Le pape critiqué par les princes de son temps*: Robert d'Anjou i Joan d'Aragó. Les pàgines dedicades al nostre infant reial segueixen el sotstítol de *Le mépris d'un grand d'Espagne envers l'opinion du pape* [que era Joan XXII] i consisteixen en una anàlisi de la lletra *De visione beata*,

del 1332, conservada a València, Arxiu de la Catedral, ms. 182, ff. 274r-277v, editada per Marc Dykmans: la primera part exposa les bases bíbliques contràries a la posició d'aquell papa (692-693); la segona explica la doctrina tradicional, d'Agustí i Gregori a Tomàs d'Aquino: per al nostre infant [i no pas 'grand d'Espagne' per flagrant anacronisme] no existeix una forma de coneixement intermedi entre fe i visió o coneixement directe (694); la tercera llegeix la paràbola del gra i de la cogula a partir de la dada bíblica del càstig ja actual dels condemnats, que té el paral·lel en la visió beata també actual dels benaurats (695).— J. P. E. [13188]

Andrés PLUMED ALHIEVA, *El Manipulus curatorum, «summa» de moral pastoral del siglo XIV*, dins «Revista española de filosofía medieval», 3 (1996), 101-107.

Guiu de Montroquer «parece ser un clérigo de Teruel» (103); el *Manipulus* es basaria en un coneixement considerable de literatura eclesiàstica (104-195); la seva doctrina és estructurada en tres parts, dues de les quals són dedicades als sagraments (105); l'autor assenyala tres edicions, realitzades entre el 1475 i el 1480 en la Corona Catalano-Aragonesa (106).— J. P. E. [13189]

Manuel ROMERO TALLAFIGO, *Un libro del 'ius sigilli' de la cancelleria itinerante del Conde de las Montañas de Prades y Ribagorza (1342-1345)*, dins «Historia. Instituciones. Documentos», 19 (1992 [1994]), 413-432.

El llibre *De iure sigilli* és únic en l'Arxivo Ducal Medinaceli, *Secció Prades*, núm. 783. Pertany a l'infant Pere d'Aragó i s'hi poden copsar les seves principals ocupacions d'aquells anys: marmessories del germà, el rei Alfons el Benigne, i del darrer comte de la raguelia d'Empúries, Malgaulí; les relacions amb els poders civil i eclesiàstic, la fundació de l'Hospitalet de l'Infant, l'administració dels comtats, i els problemes econòmics (414-415). L'autor es fixa tant en el suport material com en la validació pública dels documents segellats, en els escrivans de cancelleria (són nombroses les dades sobre l'activitat d'escrivà en cancelleria senyorial) i en la realitat de la itinerància (415-421). La transcripció d'assentaments ocupa les pàgines 422-432.— J. P. E. [13190]

Josep PERARNAU I ESPELT, *Finalment, la Cigonina i la seva 'nigromància'*, dins «Arxiu de Textos Catalans Antics», XV (1996), 409-404.

Fins ara han existit dues línies d'investigació entorn aquella *Lectura in IV librum Decretalium* (cf. ATCA, VI (1987), 304-306) del aleshores bisbe de Lleida, Jaume Sitjó, que s'uneixen en aquestes pàgines; és transcrit el text que havia donada ocasió a l'acusació de nigromància (411-412), text que fa referència a l'*Apparatus domini Hostiensis super quartum librum Decretalium*, d'Enrico da Segusio (Hostiensis: Vat. lat. 2547: 412), el qual remet a la *Practica (o Pantbegni)* de Constantí l'Africà, fragment que també és transcrit del Vat. lat. 2403: *Capitulum de bis, qui maleficiis impediti cum uxoris suis coire non possunt, secundum Constantinum* (413-414).— J. P. E. [13191]

María Milagros CÁRCEL ORTÍ, *Notas de Cancellaría en los registros episcopales del obispo Hugo de Fenollet (1348-1356)*, dins «Historia. Instituciones. Documentos», 19 (1992 [1994]), 133-147.

Resumida la biografia d'aquell bisbe de València, l'autora, a base de la documentació de València, Arxiu Diocesà, *Caixes 135-136*, n'extreu els noms dels successius oficials, vicaris generals, fiscals, notaris, correus, procuradors i d'altres (135-138), i l'iter d'elaboració i expedició dels documents, on són transcrites les fórmules emprades en cada un dels passos, sobretot les de mandat d'execució (141-147).— J. P. E. [13192]

Pietro CORRAO, *Celebrazione dinastica e costruzione del consenso nella Corona d'Aragona*, dins *Le forme della propaganda politica nel due e nel trecento*. «Relazioni tenute al convegno internazionale organizzato dal Comitato di studi storici di Trieste, dall'École française de Rome e dal Dipartimento di Storia dell'Università degli Studi di Trieste (Trieste, 2-5 marzo 1993)», a cura di Paolo CAMMAROSANO (Collection de l'École Française de Rome, 201), Roma, École Française de Rome 1994, 133-156.

Les primeres pàgines evoquen l'episodi amb el qual Pere el Cerimoniós posà punt final a la crisi aragonesa de les 'Uniones', segons la seva mateixa *Crònica*, fet simptomàtic d'«una cultura política orientada vers la creació de formes de govern unitarie in una realtÀ fortemente pluralistica» (135), encaminada a «constituire una monarchia dalle forti caratterizzazioni unitarie» (138), molt més necessÀria després d'haver-se implicat en una zona on conflueixen els interessos de la Santa Seu, de França i de les ciutats italianes (136). En aquest trajecte, que va d'un sentit patrimonial encara clar en Jaume I a un d'Estat de Jaume II i de Pere el Cerimoniós, calia un instrumental propagandístic, i aquest es concentrà en dos punts: les ocasions en les quals el rei parlava i aquelles en les quals es manifestava (141). El rei parlava amb la transmissió de la memòria dinÀstica mitjançant cròniques, que subratllaven els 'Gesta Dei per cathalanos', sobretot els del mateix Cerimoniós, «celebrativa nei confronti della persona reale, giustificatoria nei confronti delle scelte piÙ impopolari della monarchia» (149), i cercava de concretar el missatge en nombre de símbols (ordinacions palatines, florí d'or, drac alat, Poblet) o en actes com els processos a càrrec del rei de Mallorca o de Bernat de Cabrera (150); també parlava en exposar el sentit de la pròpia funció en els parlaments a les corts, transformades en l'element central de la litúrgia política de la sobirania (153), parlaments que constitueixen el cim de l'oratorÀria regÀia (153). Els Trastàmara també se'n serviren.— J. P. E. [13193]

Antonio RIERA MELIS, *Jerarquía social y desigualdad alimentaria en el Mediterráneo noroccidental en la Baja Edad Media. La cocina y la mesa de los estamentos privilegiados*, dins «Acta historica et archaeologica mediaevalia», 16-17 (1995-1996), 181-205.

L'autor diu que estàn la seva atenció al règim alimentici practicat en la marina que va de Niça a Alacant els segles XIV i XV i, recordada la moda actual d'aquests estudis, de fet exposa el règim alimentici d'una casa reial a base de la documentació d'ACA, *Canc., reg. i Reial Patrimoni*, sobretot del temps de Pere el Cerimoniós, d'on extreu les notícies sobre productes utilitzats i manera de preparar-los en general i en temps diversos; també recorda els llibres tècnics com els *Llibre de Sent Soví* i el *Llibre del Coch* (188-193), i el fet que el destí de productes i preparació era l'apat reial (194-197). El règim alimentari de la burgesia ciutadana és exposat a base de les descripcions contemporànies de Francesc Eiximenis i de les pàgines de Teresa M. Vinyoles [cf. ATCA, VI (1997), 506, núm. 3655].— J. P. E. [13194]

Miquel CRUSAFONT I SABATER, Ramon COMAS I EZEQUIEL, *El florí d'or català: Catalunya, València i Mallorca. Emès un curt temps a Saragossa i conegut històricament com a florí d'or*

d'Aragó (Col·lecció J. Botet i Sisó, 3), Barcelona, Institut d'Estudis Catalans 1996, 212 pp.

Els dos autors es responsabilitzen, respectivament, de l'exposició que consisteix en la primera part del llibre (7-154), i del catàleg de les 137 emissions catalanes de florins d'or documentades entre el 1341 i el 1480 (155-212); pel fet que la fitxa que acompanya cada una de les reproduccions fa constar la corresponent inscripció d'ambdues cares, és aquesta segona part la que recau més en el nostre anuari. La primera, comença amb un repàs dels estudis que han estat publicats des d'Àlvar Campaner per a les Illes Balears i de Joaquim Botet i Sisó per a Catalunya, fins als nostres dies (9-12), i amb una justificació del títol 'florí d'or català' (13-14). Segueix el capítol que informa del naixement del florí català a Perpinyà abans del 1345 per voluntat de Jaume III de Mallorca (27-30), adoptat aquell any per Pere el Cerimoniós i mantingut pels seus successors amb polítiques i aleacions canviants (30-69); i el que té en compte, ultra els reis, els tresorers reials i llur repercussió en les inscripcions i en les marques de les monedes, punt en el qual són d'ajut els manuals italians de mercaderia (110). Hi ha quadres sinòptics (49: troballes de florins i mapa, 51; formes principals de marcar: 87).— J. P. E. [13195]

Juana María ARCELUS ULIBARRENA, *La literatura joaquimita en la Península Ibérica durante los siglos XIV-XV*, dins «Actes Filosofia Edat Mitjana», 188-193.

En aquestes pàgines la dita 'Literatura joaquimita' es redueix al *Breviloquium* [cf. el primer dels articles d'aquest volum], llibre que hauria fet arribar les previsions del *Liber Concordiae* de Joaquim de Fiore fins a Pere el Cerimoniós, el qual hi hauria estat qualificat de 'rex undecimus', col·laborador del 'papa angèlic' en la reconquesta dels Llocs Sants i en la reforma de l'Església, alhora que els dos 'ordes nous' encetarien la 'renovatio mundi'. El joaquimisme també s'hi manifestaria en la concòrdia dels esdeveniments del Vell Testament amb els del Nou.— J. P. E. [13196]

Pere VERDÉS I PIJUAN, *Els capítols de l'ajuda atorgada per la vila de Cervera al rei Pere el Cerimoniós l'any 1351*, dins «Miscel·lània cerverina», 10 (1996), 249-259.

La situació bèl·lica entorn Sardenya pels fronts creats pels Dòria genovesos i Sardenya, d'una banda, i per l'aliança entre la Corona catalano-aragonesa i Venècia de l'altra, portà a la petició d'ajut en la Cort de Perpinyà del 1350. A Vic, Arxiu Municipal, *Pergamins*, s'ha conservat el document pel qual ciutats, viles i llocs del ducat de Girona i vegueria de Cervera es comprometien a aportar 12.400 lliures barceloneses amb la contraprestació d'algunes concessions reials, formulades en els vint-i-quatre capítols integrats dins dit document, ací transcrit sencer.— J. P. E. [13197]

Josep HERNANDO I DELGADO, *Una biblioteca privada pluridisciplinar del segle XIV. La biblioteca del jurista Ramon Vinader (+ 1351)*, dins «Acta historica et archaeologica mediaevalia», 16-17 (1995-1996), 9-32.

Donada la notícia de la conservació del dit inventari a Barcelona, ACB, *Francesc de Ladernosa. Manual del 1356*, són recordades algunes de les aportacions bibliogràfiques al tema de biblioteques medievals realitzades durant aquest segle a Catalunya (10), i després aplegats per matèries els cent seixanta-dos títols d'aquella llista: didàctics, filosòfics, jurídics, de ciències experimentals, teològics, bíblics i ascètic-morals (13-18). Les pàgines 19-31 ofereixen la transcripció del dit inventari i encara proporcionen en nota

dades identificatives de la major part dels dits volums; al final, aparat crític. [Atès que gairebé totes les descripcions dels dits volums fan constar el corresponent incipit, hauria estat molt benvinguda una taula d'aquests, detall que s'hauria d'anar introduint en les futures edicions d'inventaris].— J. P. E. [13198]

Antònia-Victòria CARMONA I BUSTOS, *Imatge catalana de 1360 d'una nau amb aparell rodó de tres pals*, dins «Estudis històrics i documents dels arxius de protocols», XIV (1996), 159-166.

En el foli 76v del *Llibre 1360 de Pere d'Om*, ara a Barcelona, AHPB, hi ha dibuixada una nau, ací reproduïda (161), que seria la primera representació coneguda d'una de les seves característiques, cinquanta anys anterior a la fins ara considerada primera: «vaixell d'aparell rodó clàssic, amb la vela de mitjana llatina i amb les dels altres pals cairades» (160); hi ha notícia d'altres dibuixos en manuscrits (161) i la referència a la gàbia en el *Llibre del Consolat de mar* (163).— J. P. E. [13199]

José CHABÁS, *Astronomía andalusí en Cataluña: las Tablas de Barcelona*, dins «Anuari de filologia. Estudis àrabs i islàmics», XIX (1996), 478-525.

Publicades el 1962 per Josep M. Millàs i Vallicrosa a partir del manuscrit de Ripoll, BM, 21, l'autor vol esbrinar amb el màxim de precisió possible la tradició astronòmica en la qual s'empelten les *Taules de Barcelona*, de la segona meitat del segle XIV (479); sotmeses a anàlisi cada una de les cinquanta-tres taules (480-515), completades amb l'explicació textual, ací transcrita, de la llista d'estrelles (519), l'autor arriba a la conclusió que les *Taules de Barcelona* són d'origen eclèctic, que no arribaren a constituir un cos coherent; que la seva font principal fou l'*al-Muqtabis* d'Ibn al-Kammâd, completat amb amb l'*Almanac* d'Azarquiel; i que el principal compilador fou el jueu Jacob Corsuno, amb Dalmau ces Planes, al servei de Pere el Cerimoniós (520-522). Hi ha bibliografia (522-525).— J. P. E. [13200]

Lola BADIA, Amadeu J. SOBERANAS, La ventura del cavaller N'Huc e de Madona. *Un nouveau roman occitano-catalan en vers du XIV siècle*, dins «Romania», 114 (1996), 96-134.

Traducció francesa d'un text publicat el 1986 en edició privada a Bellaterra (Barcelona) dins la col·lecció «Stelle dell'Orsa». El volum entrà darrerament a Barcelona, BC, ms. 2922, formant part del Llegat Saudín (106-107: notícies familiars); consta de quatre fulls doblats o vuit folis, de paper, de filigrana ja documentada en la primera meitat del segle XIV, escrit en català oriental (108-109). El text, escrit en versos octosíl·labs de versificació poc estricta (101-102), és transcrit ací per dues mans i l'edició completada amb anotacions crítiques i filològiques (111-134). La narració reflecteix un ambient cortesà catalano-aragonès (103-104), és ací resumida (98-100), i datada en la segona meitat del segle XIV; la llengua seria híbrida occitano-catalana.— J. P. E. [13201]

Peter COCOZZELLA, *The Inventio crucis and the Structure of a Catalan Passion of the Fourteenth Century*, dins «Revista canadiense de estudios hispánicos», 19 (1994), 21-38.

Publicació només coneguda per referència: es tracta de vuitanta-vuit versos que reviu l'escena del descobriment de la Creu per santa Elena, representada per Setmana Santa.— J. P. E. [13202]

Adolfo ROBLES SIERRA, *Actas de los capítulos provinciales de la provincia dominicana de Aragón de los años 1363, 1365 y 1366*, dins «Escritos del Vedat», XXVI (1996), 92-139.

La lectura d'aquestes tres actes dels capítols provincials celebrats a Saragossa, a Estella i a Girona (manquen les de Cervera 1364: 104), ultra nombre de notícies entorn a dominicans més o menys coneguts (Pere Bagueny: 98; Pere Ginebreda: 99; Joan de Montsó: 100, 113, 131; Pere March: 100, 103; Pere Corretger: 100, 103, 113; Ramon de Tàrrega: 113-114 [darrera compareixença: era lector de Cervera]; Pere d'Arenys; i Nicolau Eimeric: 121, 137), i la distribució tant de professors com d'estudiants (també en universitats estrangeres: 103, 116, 134), confirma una decidida voluntat de normalitzar la vida dels convents [després del desgavell provocat per la Pesta Negra i conseqüències]: calgué trobar un provincial acceptat per tothom, Jaume Domènec (97), devia haver-se fet normal portar armes, també d'atac (94), fallaven les lliçons (108), calgué prendre mesures contra la mala parleria i el joc d'escacs (122-123), calgué precisar la llargada dels hàbits: tres dits sota genoll (128); i reordenar els centres d'estudis de la província: un a l'Aragó, dos a Catalunya, amb predomini del de Barcelona (129); i defensar la integritat de les biblioteques (109). És una bona notícia que dominicans eren 'lectores Sedis' en les catedrals de Barcelona i València (105), de Vic i de Tortosa (116).— J. P. E. [13203]

PERE III EL CERIMONIÓS, *Crònica*. A cura d'Anna CORTADELLAS. Pròleg de J[o]celyn[N]ig[e]l HILLGARTH (Les millors obres de la literatura catalana, 113), Barcelona, Edicions 62 i "La Caixa" 1995, 300 pp.

El pròleg (5-18) és «una part —degudament adaptada per a la present edició i sense la majoria de notes— de l'estudi *La personalitat política i cultural de Pere III a través de la seva Crònica*» (5, nota *) publicat dins «Llengua & Literatura», 5 (1992-1993), 7-101 [cf. ATCA, XIV (1995), 564, núm. 10330]. El text és el de l'edició d'Amédée Pagès, Tolosa de Llenguadoc i París 1942, normalitzada en la presentació gràfica. Les pàgines finals contenen un glossari on es pot trobar l'equivalència de certes expressions (295-297).— J. P. E. [13204]

Teresa Maria VINYOLES I VIDAL, *L'amor i la mort al segle XIV. Cartes de dones*, dins «Miscel·lània de textos medievals», 8 (1996), 111-198.

[L'autora ja havia tocat el tema en pàgines resumides per als lectors d'ATCA, V (1986), 485, núm. 2894]. La novetat d'aquestes rau en el fet que, ultra les lletres de Sereneta al seu marit Ramon de Thous, tenim ací les complementàries, d'altres dames al mateix Ramon, datades entre el 1372 i el 1398, trenta-cinc en total (144-171); altres tretze lletres de dones sense relació amb el matrimoni Thous, datades entre el 1358 i el 1389 (171-180); i mostra de dotze lletres de cancelleria escrites en nom de reines entre el 1380 i el 1396 (181-187). Hi ha taula d'antropònims, amb indicació de la personalitat de cadascú (188-197), i vocabulari (197-198). Les pàgines introductòries presenten les tres protagonistes de la corresponència amb Ramon de Thous: la muller Sereneta; la dama de confiança de la reina Elionor de Trinària, muller del Cerimoniós, Guillemona de Togores; i Francesca, vídua de Guillem Morey i marastra de Berenguer [vegeu el resum següent] (113-123); hi ha una altra protagonista de

les del segon grup, Antònia, amb història de malmaridada (123-125). Els temes de les lletres serien, per aquest ordre, l'amor, les notícies sobre les perspectives de la collita i les repercussions en la ciutat, les notícies familiars, les dificultats per a trobar gra, fins i tot per a la casa reial, i la presència de la mort (126-140).— J. P. E. [13205]

Víctor HURTADO, *Berenguer Morey, mercader de Barcelona i la seva activitat diplomàtica amb Pisa l'any 1387*, dins «XIV Congreso Corona», III, 527-543.

La documentació d'ACA, *Canc.*, reg. dels primers temps del regnat de Joan I, i la particular de l'ACB, *Varis. Mitjvilla-Morey*, informa del segrest d'una nau catalana carregada de gra de Sicília, destinada a Port Pisà (Talamone), però conduïda a descarregar a Barcelona; el conflicte diplomàtic fou posat a mans de Berenguer Morey, el qual en lletra ací transcrita de l'ACB informava del mal caire que prenia l'afer en el consell de Pisa, de la llista de mercaders catalans i altres súbdits reials que haurien de marxar de Pisa en el termini de sis mesos, i de la necessitat de tractar l'afer amb total delicadesa (541-542).— J. P. E. [13206]

Isabel de RIQUER, *Un Roi catalan à la recherche d'une licorne*, dins «Revue des langues romanes», C (1996), 141-161.

Els *Documents per la història de la cultura catalana migeval* d'Antoni Rubió i Lluch informen de disigs dels reis Pere el Cerimoniós i del seu fill Joan I: el primer maldava a obtenir la relíquia del cap de Sant Jordi (finalment identificat entre les relíquies de San Giorgio Maggiore, Venècia: 143); el segon, una banya d'unicorn, les qualitats terapèutiques de la qual galejava i volia experimentar en condemnats a mort (149-156). Els bestiaris en parlaven (157), Marco Polo el descriu (158) i Jaume Roig l'esmenta dues vegades a l'*Espill* (170-161).— J. P. E. [13207]

Pinuccia F. SIMBULA, *Corsari e pirati nei mari di Sardegna* (Istituto sui rapporti italo-iberici, 19), Càller, Istituto sui rapporti italo-iberici 1993, 492 pp.

El volum s'obre amb un repàs bibliogràfic del tema en general i de les publicacions catalanes i sardes en particular (21-29), després del qual l'autora manifesta la seva intenció de fer-ne una nova lectura a base de fons sards (Archivio di Stato de Càller, *Antico Archivio regio*, i Archivio Comunale, *Pergamene, Libro verd, Libro de cartes reials i Libro de cartes virregnals*) i de l'ACA, sèries diverses tant de *Cancelleria* com del *Reial Patrimoni* pertanyents als regnats de Pere el Cerimoniós, Joan I i Martí l'Humà i del primer rei de la nova dinastia, Fernando de Antequera (29-31). El resultat del seu treball és resumit així per la mateixa autora: «Partendo dall'esame della normativa sugli armamenti in corsa nei regni catalano-aragonesi, si è cercato di seguirne l'applicazione pratica attraverso le testimonianze documentarie, passando poi all'analisi dello sviluppo del fenomeno nel regno di Sardegna e delle forme, dell'organizzazione e delle strutture —politiche et economiche— sulle quali si radicò fra in XIV e in XV secolo [caps. I-III: 35-136]. A scopo esemplificativo, sono state poi seguite tre diverse campagne di armamento in corsa, quella di una galeotta, ad opera di Alghero, nel Capo di Logudoro [cap. IV: 137-153]; l'attività svolta da un corsaro di professione assoldato dai sovrani catalano-aragonesi durante la campagna di conquista del regno di Sardegna [cap. V: 155-205: era el mallorquí Arnau Aymar]; infine, l'avventura corsara di un nobile personaggio siciliano, il conte di Augusta, imparentato con la casa reale d'Aragona, che per alcuni anni fece di Castell de Càller la base delle sue scorrerie [cap. VI: 207-233]. In appendice sono stati poi inseriti i documenti di maggior interesse per la ricostruzione delle tre campagne, i quali, per il loro valore informativo su molteplici aspetti le-

gati alla corsa e alla vita quotidiana sul mare oltrepassano l'utilizzazione che ne è stata fatta per i problemi affrontati in queste pagine» (32). Les pàgines 237-254 contenen la presentació dels sis documents transcrits en les següents i són: els comptes d'armament de la galiota Sant Julià al Cap de Lugodor, d'ACA, *Mestre racional*, reg. 2103 (257-278); el segon té quatre parts, la primera de les quals transcriu els *Capítols fets e concordats entre lo senyor rey et n'Arnau Aymar, patró de galea*, del 1383, conservats a l'ACA, *Canc.*, reg. 1405 (279-286); la segona és el nomenament de Bernat de Senesterra a capità de dues galeres, una de les quals és l'anterior, del 1384 i del mateix registre (287-288); la terça conté els comptes de les despeses de les galeres Sant Salvador i Santa Clara els anys 1383-1385, presentats per Bernat Mir, transcrits d'ACA, *Mestre racional*, 2320 (289-321); i anotacions de pagaments realitzats a Sardenya en data indeterminada, però contemporània [torna a comparèixer Arnau Aymar: 322], d'ACA, *Mestre racional*, 2323 (322-342); el tercer document transcriu *Les deffensions o scuses que ha en March de Avinyó, veguer de Tarragona...*, del 1387, transcrit d'ACA, *Processos*, 117/22 (343-401). Segueix una taula en la qual són resumides les captures indicades en les fonts de l'estudi com a efectuades entre el 1366 i el 1374, amb indicació de les mercaderies i de la font on les dades consten (404-439). Hi ha bibliografia (441-463) i taula única d'antropònims i de topònims (465-491).— J. P. E. [13208]

Marià MARÍN TORNÉ, *Vessant artístic de la crònica de Pere III: urbanisme, arquitectura i objecte al segle XIV*, dins «Actes Filosofia Edat Mitjana», 564-568.

La *Crònica* és una narració d'Estat, on «qualsevol detall queda referit a una superestructura de poder» (565) i entra en la narració per allò que ha representat en les activitats del rei. El recompte de referències dona sempre un resultat clarament favorable a Catalunya (36 castells, 15 esglésies, 11 palaus, quan els de l'Aragó són respectivament 2, 6 i 9) (566); i 91 referències a nuclis de població catalans, 42 de València, 37 de l'Aragó) (567); també hi són esmentats dinou tipus de teixits, des de banderes a vestits pontificals, i nou tipus d'embarcacions diverses.— J. P. E. [13209]

Maria Rita LO FORTE SCIRPO, *Cronaca di un rapimento e di un riscatto*, dins «XIV Congresso Corona, III», 545-555.

Reconstrucció del projecte i de la realització del segrest de la infanta Maria de Trinàcria, que assegurava la possessió de l'illa de Sicília a mans de Pere el Cerimoniós, a base de la documentació d'ACA, *Canc.*, reg. 2069. Era el 1380.— J. P. E. [13210]

Robert ARCHER, *Aproximació al maldit*, dins «Actes Berkeley, 1993», 21-35.

La literatura catalana baixmedieval és rica de 'maldits', trenta-quatre segons l'autor, trenta-un dels quals denigren dones (22-23); el vituperi seria l'element definidor del gènere (22). Hi ha el subgènere de 'maldit-comiat', vituperi acompanyat de separació sentimental; alguna d'aquestes peces fou feta per encàrrec, però en totes «el poeta pretén una superioritat moral davant la dama» (26); només en un cas, d'Ausiàs Marc, aquesta és assenyalada amb el seu nom; mai, però, no li és negada la bellesa (26-27). Bescantar una persona particular era desqualificat per la preceptiva del gènere i els autors se n'excusen (28-30) i, encara que l'antiga tradició misògina els afavoria, només en algun cas s'aprofitaren de temes que aquesta els proporcionava (Guillem de Masdovelles, Jordi de Sant Jordi) (33). Al final trobem un *Corpus provisional de maldits* (34-35), als quals s'han d'afegir els contraris als homes (24, nota 7).— J. P. E. [13211]

Brigitte SCHLIEBEN-LANGE, *Der Torsimany und die scholastische Grammatik*, dins «Zeitschrift für Katalanistik», 9 (1996), 7-19.

Les regles de la poesia en vers i llengua occitans, que el *Torsimany* exposa en llengua catalana en prosa, eren com una 'grammatica', semblantment a com ho era la de la llengua llatina, en relació al català o a l'occità. L'autora, doncs, exposa les teories gramaticals tradicionals subjacents a l'occitana, que, d'altra banda, són les normals en l'ensenyament medieval (9-16), tal com demostren les fons teòriques contemporànies i els estudis actuals (16-19).— J. P. E. [13212

Antoni CORCOLL I LLOBET, *El paradigma verbal en el Valter i Griselda*, dins «Anuari de filologia. Llengua i literatura catalanes», XIX (1996), 25-61.

Text sotmès a anàlisi perquè conté nombre de formes de primera i segona persona del singular, del qual l'autor presenta en un primer moment les formes dels successius modes i temps verbals (26-32) i en la segona part, en forma de quadre sinòptic i per ordre alfabètic de l'infinitiu, els lemes de cada un dels verbs presents en aquell text (33-57). Hi ha en nota mostres de frases (58-61) i bibliografia (61).— J. P. E. [13213

Francesc EIXIMENIS, *Prosa*. Versió a cura de Xavier RENEDO i Sergi GASCON (Tria de Clàssics, 8), Barcelona, Editorial Teide 1993, 1996, [VIII] i 166 pp.

La introducció parteix de la miniatura inicial del *Terç del crestià* manuscrit, ara a Madrid, BN, i presenta l'obra escrita d'Eiximenis com a destinada a una ciutat per un framenor a fi d'exposar els principis fonamentals de la religió i de la doctrina cristianes (1-8); segueix un resum biogràfic de l'autor (9-15). Igual com l'obra d'Eiximenis, «la pedra angular d'aquesta antologia és el cristianisme» (16) i així, un primer capítol aplega textos sobre el mateix cristianisme (23-36), el segon agrupa fragments relatius a la societat cristiana (37-64), el terç, a l'home i la dona (65-85), el quart a l'educació (86-103), el cinquè a la vida econòmica (104-126) i el sisè a vicis i virtuts (127-165). Les pàgines són distribuïdes en tres columnes: la més veïna del llom conté el text original, la centrada una reelaboració en català modern i la més externa les anotacions; són, de més a més, abundantment il·lustrades amb reproduccions de miniatures contemporànies.— J. P. E. [13214

Josep OLIVES PUIG, *El concepte de participació en el pensament clàssic: l'aportació de la teoria eiximeniana de la ciutat, la comunitat i la cosa pública*, dins «Actes del II Congrés Català de Sociologia (Girona, 15-17 d'abril de 1994)», volum I, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans 1996, 193-312.

Tesi: el concepte de 'participació' en el pensament social clàssic continua vigent tant com vincula la participació a la pertanyença a la comunitat política. Les dues primeres parts de l'estudi exposen la idea de participació en el pensament social clàssic i el seu contingut i la tercera «desenvolupa el concepte dins la teoria eiximeniana de la comunitat» (193), començant (després de breu descripció de vida i obra d'Eiximenis: 198-200) per la definició de 'cosa pública' com a «comunitat de gens ajustades» (200-201). La teoria de la comunitat es basa en el concepte de bé comú, el pla superior del qual és el de l'esperit i encara vist sota prisma cristià, i es contraposa a la valoració egoïsta del bé particular (202); els qui cauen en tal engany, inútils, «han d'ésser foragitats de la comunitat» (202-203); la utilitat pública o comuna ha d'ésser preferida a la privada (203). Comunitat inclou intercomunicació i, doncs, ajuda i fraternitat (204-206) o ajuda solidària, vinculada a la divisió del treball (207) i aquesta als estaments

(208). Des de la modernitat renaixentista, la teoria de la participació solidària en el bé comú s'ha desplaçat a objectius pragmàtics (209). Hi ha bibliografia (210-213).— J. P. E. [13215

Donna M. ROGERS, *A Stemma codicum for Francesc Eiximenis* Dotzè del crestià, dins «Studies Burns», 322-335.

Atesa la seva participació en afers tant civils com eclesiàstics del seu temps (casa reial, ciutat de València, Cisma d'Occident), l'obra escrita de Francesc Eiximenis és important per al coneixement de la problemàtica d'aquells anys. Aquestes pàgines recorden les vicissituds de composició del *Dotzè del crestià* (1383-1387) i les seves diverses seccions (el *Regiment de la cosa pública* consta dels capítols 358-396 de la primera part d'aquell). Només s'han conservat tres manuscrits de la primera part (a l'ACA, París, BN, esp. i Vic, AE) i un de la segona. L'anàlisi del text i el corresponent stemma codicum porten a la conclusió que l'exemplar d'ACA derivaria directament de l'original i hauria estat l'antígraf del de París, el qual, malgrat les interpolacions, constituïria la millor base textual (329). L'autora dóna text i aparat crític dels capítols 349: *E possa que lo servent o vassall és tengut al senyor en VIII coses*; i 350: *Qui posa quanta feeltat hagueren los servidors passats a lurs senyors* (330-334).— J. P. E. [13216

Marianne G. BRISCOE, *Artes praedicandi* (Typologie des sources du Moyen Age Occidental, 61), Brepols, Turnhout 1992, 9-76.

Un dels autors presentats és Francesc Eiximenis per la seva *Ars praedicandi populo*, en la qual ja és significativa la destinació al poble des del títol, raó per la qual l'autora l'ha col·locat en el capítol dedicat als autors que hi són més atents. Critica els predicadors ventosos, la utilització de temes sofisticats, d'arguments filosòfics o de coneixences superiors pertanyents al 'quadrvivium' i assenyalava que el sermó «fiat brevissime, ferventissime, spaciose, devote, moraliter, prudenter, ordinate», i exposa la teoria del sermó seguint cada un dels dits adverbis; l'autora resumeix l'explicació dels tres darrers: i així, el sermó hauria de contenir un ensenyament moral, un record dels càstigs i una incitació a la glòria; prudent en l'adaptació a l'auditori i en l'elecció del contingut adient a la celebració; ordenat, traient de la memòria allò que correspon a «res, persona, locus, factum, tempus, numerus, vox» (45-47).— J. P. E. [13217

Carmen CLAUSELL, *Francesc Eiximenis en Castilla. I. Del «Llibre de les dones» al «Carro de las donas»*, dins «Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona», XLV (1995-1996), 439-464.

L'autora, mitjançant l'anàlisi de tota mena de dades reals i bibliogràfiques, antigues i modernes, ressegueix la difusió d'obres de Francesc Eiximenis per terres de Castella. D'una primera traducció, el *Libro de las donas*, en foren extrets d'altres tractats, tant en català com en castellà. Una adaptació és el *Carro de las donas* d'anònim castellà, qui també hi acumulà textos d'altres procedències, com del *De institutione feminae christiana* de Joan Lluís Vives, i no s'estigué de suprimir o de transformar capítols de l'original català. El *Carro* no és anterior al 1540 (o almenys fou revisat després d'aquest any) i el seu autor hagué d'ésser algú pròxim a Adrià VI, reformista catòlic i més aviat conreador de la 'devotio moderna'.— J. de P. [13218

Louis MASSIGNON, *Examen du «Présent de l'homme lettré» par Abdallah ibn al-Torjoman. Suivant la traduction française parue dans la Revue de l'Histoire des Religions, 1886, tome XII.*

Avant-propos de Daniel MASSIGNON. Liminaire du Père Henri CAZELLES. Observations du Père Albert (M.-J.) LAGRANGE (Collection "Studi arabo-islamici del PISAI", n. 5), Roma, Pontificio Istituto di Studi Arabi e islamici 1992, XIV i 134 pp.

Les primeres pàgines desvelen un dels camins a través dels quals fou conegut a França i països francòfons el llibre anticristià d'Anselm Turmeda, en conseqüència de la traducció publicada el 1886 i reproduïda ací [83-131]. L'*Examen...* de Louis Massignon havia restat inèdit, perquè l'autor no es considerava capacitat a donar un text teològicament inatacable (V-X). Massignon comença reconstruint la fesomia del traductor al francès, Jean Spiro (1-5), i del Tarjuman-Turmeda: «...avant le désir de la femme, c'était l'esprit d'ambition et de lucre qui l'avait guidé» (8; cf. 11, *Appendice*). Més que seguir l'esquema del *Present...*, Massignon prefereix concentrar la seva crítica en tres punts: a) anàlisi detallada dels llocs, en els quals Tarjuman-Turmeda es demostra gens creïble tant en referir-se a fons cristianes com a musulmanes (9-15); b) vàlua intrínseca dels arguments presentats (15-38), on de forma minuciosa esbrina tres punts: el de les divergències textuales entre els Evangelis, el de les contradiccions en llur actitud envers Crist i el de les crítiques dels dogmes de l'Església: Trinitat, Encarnació, Redempció i Sagraments; i c) els postulats fonamentals de l'apologètica d'Ibn Tarjuman, on són explicitats els pressupòsits en què es basa tant la defensa com l'atac del llibre de Turmeda (38-62): el primer fa referència a les característiques de la teologia musulmana: reducció radical a la simplicitat (39), que destrueix la Trinitat, l'Encarnació i la Redempció (42). Des d'ací, sota el títol de *La Parole Divine*, el discurs es desvia a una anàlisi comparativa de les posicions apologètiques de l'Islam i del Cristianisme (43-62; i encara en apèndix és discutida la doctrina respectiva sobre la providència divina: 65-78). La conclusió formula aquesta valoració: «Nous avons lu attentivement l'opuscule d'Ibn al Trajoman. Sa pensée n'a ni la subtilité philosophique d'al Warrâq, ni la souplesse acérée d'Ibn Hazm, ni la plénitude dogmatique d'Ibn Roshd, ni la violence concentrée d'Ibn Taymiyah.. Comme arsenal d'arguments, il est beaucoup moins complet que les manuels d'Ibn al Qayîm, al Sinhâjî, al So' oûdî, al Bahrâni ou Rahmatallah. Mais IT à une réelle saveur d'originalité, faite de verve et de mouvement. Enfin, avec tous les antécédents suspects que fait entrevoir sa biographie, il est indéniable qu'IT se montre un croyant, sérieusement et spécifiquement musulman. Il méritait, donc, d'être examiné comme tel, avec une grande attention» (63). L'annex reporta les anotacions de Louis Massignon per a un curs sobre l'apologètica musulmana impartit en el Collège de France (79-81).— J. P. E. [13219]

Jaime SASTRE MOLL, *Dos expediciones valenciano-mallorquinas al norte de África. La Armada Santa 1398 - 1399 (aportación documental)*, dins «Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana», LII (1996), 57-94.

[Aquell episodi amb final trist ha tingut recentment noves aportacions bibliogràfiques per part valenciana, sobretot les d'Andreu Díaz Borràs (cf. ATCA, XIV (1995), 483-484, núm. 10052], pel que sembla, desconegudes a Mallorca]. Resumits els fets, que a Mallorca comptaren amb una actuació destacada de fra Joan Eiximeno per tota l'illa (58 i 64/7 i 66/16), l'autor aporta i sintetitza cent cinquanta-cinc documents datats entre el maig del 1397 i el novembre del 1400, en general de l'ARM, *Reial Patrimoni i Llibres del Consell*, i almenys un de Sòller, Arxiu Municipal, *Inventari dels béns de la presa de Tedeliç portats en la barca de Mateu Torrent*, entre els quals hi havia una esclava mora d'uns cinquanta anys, transcrit íntegre (70-71). Assenyalem el tall imposat a les poblacions de l'illa (63) i la notícia que els esplets d'aquell any havien donat collita abundosa (65/12). Havien format part de l'estol un grup de frares dominicans que, en tornar, no tornen rebuts pel superior del convent de Mallorca, el conegut Pere Corretger (88/131 i 132).— J. P. E. [13220]

Gemma AVENOZA, *Els «Graus de les medicines» de l'Inventari o col·lectari de cirurgia de Guy de Chauliac*, dins «Misc. Colón, 6), 17-36.

Al llindar d'aquest article trobem la crítica adreçada als metges per Matfré Ermengaut en el *Breviari d'amor*, entre d'altres raons per la intel·ligibilitat de llurs antidotaris (17-19); a continuació l'autora es fixa en l'inclòs per Guiu de Cauliac al final de la seva *Cirurgia*, del qual compara certs detalls en l'original llatí i en les versions castellana i catalana (20-25), aquesta qualificada de 'feina incompleta o mal acabada' (20); i transcriu d'acord amb les normes acostumades l'*Inventari o col·lectori en la part cirurgial de medicina* (25-36). [Quant a l'existència de receptes escrites ja abans del segle XVII «copiades als marges dels manuscrits medievals» (19, nota 2), cal precisar que també se'n troben de copiades en tota l'amplària de les pàgines, com les de Joan Martina, transcrites el 1439, i publicades en aquestes pàgines d'ATCA, XI (1992), 289-328].— J. P. E. [13221

Helène MILLET, Michel HANLY, *Les batailles d'Honorat Bovet. Essai de biographie*, dins «Romania», 114 (1996), 135-181.

Encara que no sigui català, la seva relació amb Catalunya [cf. ATCA, XV (1996), 600] i el fet que el seu *Arbre de batalles* fos traduït a llengua catalana i tingués molts de lectors, justifica que assenyalem aquest estudi, en el qual és establerta la grafia del cognom. La primera part exposa les dates biogràfiques documentades entre entorn el 1350 i el 1410 [on però trobem a manca referència a la seva estada en la cort de Joan I de Catalunya-Aragó, a la qual el mateix Bovet es referí en pàgina citada en la nostra abans esmentada]; la segona presenta la síntesi biogràfica (147-180).— J. P. E. [13222

Curt WITTLIN, *Reconstrucció modernitzada de l'antiga versió catalana del «Procés del Mascaron»*, dins «Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura», LXXII (1996), 351-371.

Resumit allò que les històries de la literatura catalana diuen d'aquesta 'obreta insignificant' (351), l'autor recorda el gènere literari de tribunals que judiquen entorn la passió de Crist en literatures del centre d'Europa (352-353) i en la catalana dels segles XIV i XV, present àdhuc en obres de gust humanístic (353-354); foren successivament farcits de referències tècniques als 'ordines iudiciorum' tant canònic com civil (354-355). El *Mascaron* català, conservat en dos manuscrits ara de l'ACA, *Sant Cugat i Ripoll* (357), no seria traducció del de Bartolo de Sassoferrato, car no ha conservades les referències legals (356), perquè només li interessava el fet que el diable havia perdut el plet de la redempció i el seu domini sobre l'ànima dels homes (356); essent fragmentàries, les dues còpies catalanes són completades amb el text de l'edició d'Augsburg 1473 (357), tot plegat reproduït en les pàgines 358-367. Hi ha llista dels mots arcaics desestimats (358), notes al text (367-369), i bibliografia (369-371).— J. P. E. [13223

Pep VILA, *El drama litúrgic a Sant Joan de les Abadesses als segles XIV i XV*, dins «Revista de Catalunya», núm. 111 (octubre 1996), 91-109.

Les primeres pàgines resumeixen sobretot les notícies publicades abans del 1936 i les fonts per a l'estudi d'aquell drama (92-94); a partir d'ací, i en particular d'una pàgina de Josep Gudiol, l'autor es proposa «d'explicar el poc que sabem de la representació d'aquest episodi de la *Visitatio sepulchri*» (94), sobretot en tant que representació viva. Hauria estat una variant de *Les tres Maries* (97), ací transcrita en forma llatina dialogada (98-99); també dóna la traducció

catalana de Lluís Lucero de l'explicació oferta per la *Consueta de... Sant Joan de les Abadesses* (Vic, Museu Episcopal, ms. 212: 99-101; text llatí: 106-107), i la semblant de Santa Maria de l'Estany (101-102), i així reconstrueix la celebració dins l'església de l'antic monestir de Sant Joan de les Abadesses (108-109).— J. P. E. [13224

Tomàs MARTÍNEZ, *Antoni Canals, Alonso de Cartagena i unes notes de literatura comparada*, dins «Medioevo romanzo», XX (1996), 116-146.

A darreries del segle XIV nous lectors havien irromput en el mercat cultural, i l'anaven modificant; hom hi responia amb la novetat d'oferir tot un diàleg de Sèneca traduït sencer al català (118), prevenint, però, contra els errors de Sèneca (suïcidi i fat: 118-119), car la integritat del text traduït «exigia gairebé l'ús de recursos advertidors» (123). Cartagena sembla estar més convençut que Canals de la vàlua de Sèneca; i la seva traducció, quaranta-quatre anys posterior, sense que li manquin fallades (130), és més elaborada i resulta més elegant i respectuosa amb el text de Sèneca, àdhuc quan l'ha de corregir per ésser inacceptable per a un cristià (127-129). Mai els afegits de Canals no manifesten en ell una actitud d'autor (136); tot i que és un tema complex, en cap dels dos casos no es pot parlar d'humanisme; a Canals, de més a més, li manca la perspectiva de projectar les seves versions a la formació d'un estrat nobiliari, fins aleshores només dedicat a les armes (142). Hi ha bibliografia (143-146).— J. P. E. [13225

Jaume AURELL I CARDONA, *L'esperit capitalista a la Catalunya premoderna*, dins «Pedralbes. Revista d'història moderna», 16 (1996), 165-185.

Jaume AURELL I CARDONA, *La mentalitat professional dels mercaders de la Barcelona del segle XV: la funció dels escriptors*, dins «Estudis històrics i documents dels arxius de protocols», XIV (1996), 205-228.

[L'autor continua les aportacions al tema, ja conegudes dels lectors d'ATCA, XV (1996), 651, núm. 10810; XVI (1997), 570, núm. 11687; 697, núm. 12215]. El primer article, després d'haver recordat allò que historiadors europeus han exposat entorn el tema, es concreta a Catalunya i esbrina quina era la formació cultural i professional dels mercaders barcelonins («home culte, bon lector, coneixedor del seu ofici, amb un bon nombre d'anys dedicats a la seva formació professional», 176), llur capacitat d'assimilació dels nous mètodes comercials (com el punt anterior, estava «prou desenvolupat en els mercaders catalans», sense arribar al grau dels italians: 179), i és demostrada per llibres de comptabilitat conservats en arxius diversos (ACB, AHCB, AHPB: 178, notes 55-56); en el punt de l'esperit emprenedor, hi hauria hagut una clara desviació vers les inversions immobiliàries, en detriment de les comercials o industrials (180-183).

El segon títol recull les dades relatives als escriptors en les cases de mercaders barcelonins proporcionades pels inventaris 'post mortem' de Barcelona, ACB, AHCB, AHPB; una primera part recorda que l'escriptori tant pot ésser un moble com una habitació, present en cases de persones d'una certa categoria social i en les dels mercaders de volada; en els inventaris ocupen la part final i en les cases un lloc «on la confusió espai professional-espai íntim és proverbial» (207), de vegades «a mitja escala» (213-214); la segona part desgrana els estris que els notaris hi fan constar: els d'escriure, els documents notariais, els llibres de comptes i els altres llibres de lectura personal, en els casos en què n'hi ha: el *Flos Sanctorum* i *Llibre dels àngels* [de Francesc Eiximenis?] (217), els *Usatges* (218, nota 47), la *Conquesta del Sant Gresal* i les *Conquestes del Rei En Pere* [la *Crònica* de Bernat Desclot?] (225)...— J. P. E. [13226-13227

Carme ALBIACH I RODRÍGUEZ, *L'inventari de Jaume Cabanes, drassaner (1413-1414): una font per a l'estudi del lèxic naval a la València de començaments del segle XV*, dins «Misc. Fuster», VIII, 139-188.

Presentació, en la qual és recordat l'abast marítim i la drassana de València de començaments del segle XV, aprofitant les dades ací publicades (140-148). L'inventari, també analitzat des del punt de vista lingüístic (151-154), és conservat a València, AMV, *Notari Jaume Dezplà*, 19, i és transcrit en la seva totalitat. Hi ha llista de les persones esmentades (149), entre les quals es troba mestre Vicent Ferrer, perquè «la primera vegada que... vench en València», el 1410, veles de la drassana serviren a cobrir la plaça on ell predicava (180, núm. 817), moment en el qual «se eren podrides e squinçades» (186, núm. 978).— J. P. E. [13228

Silvana FOSSATI RAITERI, *Genova nei trattati di pace con l'Aragona nella prima metà del secolo XV: aspetti politici ed economici*, dins «XIV Congresso Corona, III», 433-447.

En realitat, són resumits els tractats de pau dels anys 1403 (433-434), 1413 (435-438), 1417 (438-441) i 1428, redactat en català i conservat a l'ACA, *Canc., reg.* 2646 (442-446); n'és reportat allò que Jerónimo Zurita digué de cada un i resumit el respectiu contingut; la documentació genovesa ja era publicada.— J. P. E. [13229

Mauricio BEUCHOT, *Pensamiento filosófico de san Vicente Ferrer* (Col·lecció Sant Vicent Ferrer), València, Ajuntament 1995, 126 pp.

Després de les pàgines introductòries de Rita Barberà, alcaldessa de València, de Manuel Tarancon i Fandos, tinent de cultura, i del malaguanyat fra Adolfo Robles, trobem unes pàgines biogràfiques, en les quals s'ha esmunyit almenys un error imperdonable: «Participó en la terminación del Cisma, logrando que Pedro de Luna abdicara» (24). Després segueix l'aplec de consideracions entorn la lògica dels dos tractats escrits per mestre Vicent Ferrer els anys del seu magisteri 'in logicalibus' en els estudis de l'orde a Lleida i a Barcelona. La seva doctrina segueix la de Tomàs d'Aquino, començant pel problema dels universals, d'on seguirien derivacions en les altres qüestions. La determinació de quina realitat hi ha darrere els conceptes universals decideix el tractament de la lògica. Mestre Vicent, ho fa en la *Quaestio de unitate universalis*, estructurada com les qüestions medievals (33-41): la idea universal ni és ni respon a un ésser real existent, però s'hi basa. El concepte universal, en tant que contingut de l'acte de l'enteniment (no pas el mateix acte), és el material estudiat per la lògica. L'anàlisi dels elements lògics bàsics dona tres nocions semàntiques: significació (el contingut del concepte en ell mateix), suposició i apel·lació, que consideren el concepte en tant que relacionat amb d'altres (47): la suposició vincula el concepte al subjecte de l'oració, l'apel·lació al predicat (53). La filosofia de la lògica s'encara amb l'estructura proposicional categòrica (76), punt en el qual mestre Vicent insistiria en la distinció radical de les categories sintàcticosemàntiques de subjecte i predicat, que no són pas dos noms de la mateixa cosa (83). Hi ha aplicacions de les consideracions lògiques, primer al sermó ferreria, amb l'anàlisi estructural d'un sermó a partir del de Sant Mateu (102-104), en el qual l'element bàsic hauria estat l'excel·lent preparació i formació per a exposar el tema (els misteris de la fe cristiana o els dogmes: 105), encara que aquella predicació també hauria estat profètica fent incidir la doctrina en les situacions reals (107); en aquest punt, l'autor segueix les pàgines de J. M. Sobrer [resumides dins ATCA, VII-VIII (1988-1989), 611, núm. 4797]; l'altra aplicació és a les qüestions públiques, on la seva posició fou la de veure el bé comú com a determinat per la pau i la unitat social, unitat que en l'Església, àdhuc en temps de Concili, hauria vista clarament presidida pel papa, superior al Concili (113-115). Hi ha bibliografia (123-126).— J. P. E. [13230

Adolfo ROBLES SIERRA, *San Vicente Ferrer y los Poderes especiales en su itinerancia apostólica*, dins «Communio. Commentarii Internationales de Ecclesia et Theologia», XXVII (1994), 63-78.

L'autor estudia el tema a base de tres elements: l'autodenominació de *Legatus a latere Christi*, vinculada per ell mateix amb la visió i guarició del 1399 (64-65); la vinculació amb el Mestre General de l'Orde per a l'obediència avinyonesa, al qual visità tan bon punt es llençà a la vida apostòlica després de la visió esmentada, i al qual seguí informant en els anys futurs, car era directament sotmès a ell i no a les autoritats del convent ni de la província (65-68); i els poders rebuts del papa Benet XIII, dels quals dóna testimoniatge el primer biògraf, Pietro Ranzano, dels quals usava mestre Vicent en les absolucions generals com la de Lleida el 18 de març del 1414 [i abans a Tortosa el 9 de juliol del 1413: cf. ATCA, IV (1985), 225, núm. 22], i als quals es referí el mateix mestre en més d'una ocasió en els sermons, en particular en els conservats en el manuscrit d'Aiora [cf. ATCA, XVI (1997), 519-521]: en virtut dels dits poders hauria estat el superior eclesiàstic de la seva Companyia, ajudat per un *socius* i hauria estat facultat a absoldre de censures eclesiàstiques (68-78).— J. P. E. [13231

David J. VIERA. Jordi PIQUÉ, *Vicent Ferrer i el sermó del dia de Sant Jordi. Tècnica i fonts*, dins «Actes Berkeley, 1993», 275-285.

L'autor analitza els dos sermons catalans de mestre Vicent Ferrer, dedicats a Sant Jordi, un d'ells predicat a València el dimarts de Pasqua del 1413, 25 d'abril, l'altre sense localització ni datació, publicat en el volum VI de *Sermons*; els autors apleguen dades sobre possibles fonts antigues d'elements diversos del sermó com la *Llegenda de Sant Jordi* en la família Z, grup 1-a, o possibles derivacions de representacions teatrals, sobre la narració entorn al drac i la donzella; també subratllen el desplegament de la temàtica a base de la comparació amb les víctimes dels sacrificis de l'Antic Testament, les característiques de les quals s'haurien acomplert en ell, ja que sant Jordi fou net de qualsevol sutzura dels set pecats capitals.— J. P. E. [13232

Lluís CABRÉ, Xavier RENEDO, *Et postea applicetur thema: Format in the Preaching of St. Vincent Ferrer OP*, dins «Archivum Fratrum Praedicatorum», LXVI (1996), 245-256.

Els autors recorden l'anècdota que a Chinchilla el 1411 hom demanà a mestre Vicent que prediqués de la predestinació, tema que és documentat en tres altres ocasions dels anys 1410, 1413 i potser 1412 (246). Per a tals ocasions, recorria als esquemes [cf. ATCA, XV (1996), 128-130, en particular 130, 7], però tampoc aquests no imposaven cap solució merament mecànica, com ho demostrarien els tres esmentats (246-247); més encara, l'anàlisi comparativa d'una de les explicacions demostra que en cada un dels tres casos el predicador ordenà de forma diferent (250), i que aquesta diferència no pot ésser atribuïda als reportadors; àdhuc l'esquema numèric de les parts d'un sermó podia variar en ocasions diverses (251-252: el cas documentat potser varià per acomodació a un públic de gent d'estudi; cf. també 252-253); la deducció és que els esquemes eren acomodats a l'època de l'any i a l'auditori (253), com també ho eren els *exempla* i parts senceres de sermons (253-254). Aquesta forma de predicació pràctica hauria estat poc contemplada en les *artes praedicandi* (254).— J. P. E. [13233

Kathrin UTZ TREMP, *Ein Dominikaner im Franziskanerkloster. Der Wanderprediger Vinzenz Ferrer und die Freiburger Waldenser (1404). Zu Codex 62 der Franziskanerbibliothek*, dins *Zur*

geistigen Welt der Franziskaner im 14. und 15. Jahrhundert. Die Bibliothek des Franziskanerklosters in Freiburg/Schweiz. «Akten der Tagung des Mediävistischen Instituts der Universität Freiburg om 15. Oktober 1993». Herausgegeben von Ruedi IMBACH und Ernst TREMP (Scrinium Friburgense, 6), Freiburg Schweiz, Universitätsverlag 1995, 81-109.

Una primera secció presenta les repercussions del Cisma d'Occident en la trajectòria biogràfica de mestre Vicent: integració primerenca en l'obediència avinyonesa amb el *De moderno Ecclesiae schismate*, fins a ocupar el lloc de confessor en els primers anys de Benet XIII; crisi interna després de la sostracció francesa d'obediència, guarició en somni fins a considerar-se 'legatus a latere Christi' davant la pròxima entrada en els esdeveniments escatològics; però sostracció d'obediència a Benet XIII i allunyament del concili de Constança fins a morir en la Bretanya francesa. Un segon apartat presenta el manuscrit 62 del Couvent des Cordeliers de Fribourg i ressegueix les predicacions sobre l'Anticrist, i, sobretot, contra la usura a Murren, els resultats de la qual són constatables en documents notariais de Fribourg, Staatsarchiv, *Notariatsregister* 32 (101-102); no és l'única prova del record d'aquella predicació (103), adreçada sobretot de forma positiva a cridar a la penitència (104), punt aquest que també era propugnat pels valdesos, cosa que porta l'autora a afirmar que la radicalitat de les exigències tenia un cert paral·lelisme, ni que sigui llunyà, entre els dos moviments (104), i que a Fribourg els valdesos es posaren al costat de mestre Vicent (105). Per això, arriba a la conclusió que almenys a Fribourg mestre Vicent no hauria predicat contra els Valdesos. Són publicats en apèndix, del Staatsarchiv ja citat, *Notariatsregister*, tres actes de condonació de deutes per usura en virtut de la predicació de mestre Vicent (107-110).— J. P. E. [13234

Antonio Claret GARCÍA MARTÍNEZ, *El valor didáctico de la metáfora en los sermones de San Vicente Ferrer*, dins *Tres Culturas*, II, 355-362.

L'autor basa aquestes pàgines en els volums de sermons catalans publicats dins «Els Nostres Clàssics». Mestre Vicent, predicador itinerant de darreries del món i de penitència, tenia un auditori d'allò més popular i s'havia de fer entendre per tothom; d'ací, els exemples, al·legories, comparacions i metàfores i d'altres recursos retòrics i pedagògics; l'autor tradueix al castellà (en tres casos transcriu en català), i analitza cinc d'aquestes metàfores desplegades en anècdota fingida, i estableix les llistes tant de l'element metafòric (del qual subratlla la popularitat) com del concepte que transporten fins a l'oient: «la metáfora se convierte en uno de los soportes básicos de su predicación..., en un elemento de enorme valor didáctico» (362).— J. P. E. [13235

Antonio M. Claret GARCÍA MARTÍNEZ, *Predicación y filosofía en la Baja Edad Media. Las fuentes filosóficas de la predicación de san Vicente Ferrer*, dins «Actes Filosofia Edat Mitjana», 545-549.

Tesi de l'autor: «San Vicente se aferra al modelo tomista por excelencia... con una concepción del mundo claramente estructurada y compacta» (456). L'estructura mental de mestre Vicent era l'adquirida en els estudis del l'Orde dominicà; l'autor es fixa en les 'autoritates' esgrimides en els sermons en funció de «los contenidos que debía ofrecer a los cristianos», com a «muro de protección para no caer en ... las nuevas corrientes» (457). I així, emprava l'«exemplum» per la seva utilitat didàctica i les 'autoritates' per la força de convicció. Analitzats els trenta-set textos del volum V de *Sermons* (Barcelona 1984), el resultat és que 80% de les referències són bíbliques, 5% de Pares de l'Església, 3% d'autors medievals i 1% de clàssics; el 55% de les bíbliques corresponen al Nou Testament, Pau i Evangelis; els llibres del Vell Testament són citats per aquest ordre: Sapiencials (la meitat per als Salms), Profetes i Pentateuc;

tot i poc citats, els Pares que ho són més són Jeroni, Ambròs i Gregori el Gran; i els medievals, Pere Llombard, Petrus Comestor, Tomàs d'Aquino i Bernat de Claresvalls.— J. P. E.[13236

Adolfo ROBLES SIERRA, *San Vicente Ferrer en el contexto del diálogo. Las minorías religiosas*, dins «Escritos del Vedat», XXVI (1996), 141-176.

Recordada la tradició dominicana d'atenció als no-cristians (142-145) i la dedicació total de mestre Vicent a l'apostolat itinerant des del 1399 (145-148), l'autor repassa les diverses minories amb les quals tractà mestre Vicent: heretges valdesos, en relació als quals tenim una mostra de la dialèctica que els contraposava, filosòfica en darrera instància (149); sarraïns, amb un resum de la doctrina relativa a la possibilitat de salvació dels infidels (151-152), i un aplec de referències als sarraïns en sermons llatins (150-155); i jueus, en relació als quals mestre Vicent insistia en l'aplicació de les normes legals (llibertat legítima de creure, però obligació d'escoltar la predicació; i insistència en la segregació dins els calls: 157-164); en l'ús del text hebreu en la discussió amb ells (165-166); i en les discussions entorn el Messies i els dogmes cristians deduïbles dels sermons (169-170).— J. P. E. [13237

Manuel Ambrosio SÁNCHEZ SÁNCHEZ, *Predicación y antisemitismo: el caso de San Vicente Ferrer*, dins *Tres Culturas*, III, 195-205.

Consideracions basades només en els fragments del volum català de la catedral de València, perdut el 1936, i en els sermons de l'estada a Castella el 1411 (198). En dedueix que mestre Vicent posseïa «las técnicas necesarias para exaltar a las masas» (196), ja que la seva era una predicació de masses, en la qual «no es menos importante el aparato que el discurso» (198); quant a l'antisemitisme, l'autor afirma que en mestre Vicent «sermones del Anticristo y sermones antijudíos vienen a ser, en una lectura profunda, una misma cosa. Y más aún: que la predicación dominica es, por definición y desde sus orígenes, antisemita» (201), car del conjunt de la predicació emanaven ordinations antijueves (202); l'autor conclou: «en lo político, inspiró directa o indirectamente una serie de ordenanzas que confirmaban el apartamiento de los judíos de los órganos de poder; y en lo social, contribuyó a crear un clima de hostilidad (un estado de opinión) contra el judío, que habría de traducirse en periódicos estallidos de violencia contra él, y a la larga en su expulsión definitiva de la Península» (203).— J. P. E.[13238

Miguel LLOP CATALÁ, *San Vicente Ferrer y los aspectos socioeconómicos del mundo medieval* (Colección: Sant Vicent Ferrer), València, Ajuntament 1995, 288 pp.

Aplec d'articles ja publicats anteriorment, alguns dels quals també han estat resumits en la secció de *Notícies bibliogràfiques* de volums anteriors: després d'una presentació de l'autor i dels seus treballs vicentins, signada per Adolfo Robles Sierra (13-15 [dissortadament, autor i presentador ja són difunts]); són reproduïts: *La predicación de San Vicente Ferrer en la línea de evangelización bajomedieval* (17-32 [cf. ATCA, IX [1990], 581, núm. 5804]); *Categorías sociales y funcionales en la predicación de San Vicente Ferrer* (36-117 [cf. ATCA, X (1991), 602-603, núm. 6750]); *Observaciones socio-económicas de la predicación de San Vicente Ferrer* (121-162 [cf. ATCA, IX (1990), 581-582, núm. 5805]); *La riqueza en el pensamiento de San Vicente Ferrer (la riqueza y los ricos)* (165-201) [cf. ATCA, XII (1993), 621, núm. 8597]; i *Los pobres y la pobreza en los sermones de San Vicente Ferrer* (205-275 [cf. ATCA, XIII (1994), 623, núm. 9454]). Hi ha bibliografia (275-286).— J. P. E. [13239

Juan Santiago IGLESIAS SANLES, *Un documento desconocido sobre la Merced de Burgos en el siglo XV otorgado por el P. Antonio Caixal*, dins «Compostellanum», XLI (1996), 591-595.

L'Archivo Diocesano de Burgos, *Libro 11*, conserva un document notarial de procura, del 1407, ací transcrit, en el qual Antoni Caixal, Mestre General de l'Orde de la Mercè, encarrega la investigació d'un desfalc en la Convent de Burgos (494-495); en la introducció són reportats en català i traduïts al castellà els paràgrafs de les *Constitucions de l'Orde de la Mercè* que es podien aplicar a aquell cas [però no veig que el fragment copiat en la nota 7 contempli el cas d'un frare que s'escapi amb els diners; i en el de la nota 9 la frase «sia mes en carcer» no s'ha de traduir «estarà un mes en la cárcel», car ,mes < més' és ací participi passat del verb ,metre' i s'ha de traduir literalment «sea metido en cárcel», o «sea encarcelado»].— J. P. E. [13240]

Enric GUINOT RODRÍGUEZ, *L'Orde de Montesa a Itàlia en el segle XV*, dins «XIV Congreso Corona, III», 489-502.

Bibliografia anterior i fons inèdits sobretot de Madrid, AHN, *Órdenes militares. Montesa*, i de València, ARV, *Protocolos notariales*, permeten a l'autor de completar la biografia de Romeu de Corbera (1410-1445), de Gilibert de Montsoriu (1445-1453) i sobretot de Lluís Despuig, actiu fins al 1475, però en particular la dels anys del regnat d'Alfons dit el Magnànim, durant els quals el rei l'encarregà de repetides gestions diplomàtiques (492-494), a les quals es refereixen els dos documents, del 1448 i 1450, publicats íntegres (499-501).— J. P. E. [13241]

Béatrice LEROY, *Un modèle de souverain au début du XV siècle, Ferdinand d'Antequera, d'après le Chroniques de Castille de Fernán Pérez de Guzmán*, dins «Revue historique», CCXCIV/596 (1995), 201-218.

Després de les pàgines dedicades a les seves actuacions en la Corona de Castella, en particular en la conquesta d'Antequera, en les 212-218 l'autora resumeix i tradueix al francès els paràgrafs de la *Crónica de los Reyes de Castilla* de Fernán Pérez de Guzmán que tenen per protagonista el futur Ferran I de Catalunya-Aragó entre la mort del rei Martí l'Humà i la seva; i així resseguim les narracions entorn la inicial indiferència de l'infant de Castella, que només s'hauria decidit a presentar la seva candidatura després que dues successives comissions d'experts haguessin estudiat i afirmat els seus drets; entorn al Compromís i a la sentència de Casp; a la rendició de Jaume d'Urgell a Balaguer; a la coronació a Saragossa; a les Vistes de Perpinyà i a la sostracció d'obediència; i a la mort a Igualada. Per a Fernando Pérez de Guzmán, Ferran d'Antequera hauria estat el paradigma de rei. [Les narracions d'aquella crònica responen a fets reals o són deformats per a propaganda política?].— J. P. E. [13242]

Maria Mercè COSTA, *El viatge de l'infant Joan (futur Joan II) a Sicília (1415)*, dins «XIV Congreso Corona, III», 287-302.

La documentació d'ACA, *Canc.*, *reg.*, i CRD, *Ferran I*, i els estudis de procedència catalano-aragonesa, són sintetitzats en aquestes pàgines. El viatge ha d'ésser col·locat en el marc de les peticions dels sicilians i en el més interessat d'un possible matrimoni de l'adolescent Joan amb la ja madura Joana de Nàpols, cosa que afalagava tant l'egoisme dels Trastàmara, com els projectes de Benet XIII; ací és detalladament exposat tant en la seva preparació (290-292), com en la realització, des de l'embarcament a Xàbia (293-294) amb les llargues llistes d'acompanyants (que s'endugueren 136 rossins: 294-296), les virtualles emmagatzemades (297-298), les incidències de la travessa (299) i les de l'arribada (300).— J. P. E. [13243]

Richard LAURENT, *An Ms of Biblia parva by «Pere Pasqual»*, dins «Actes Berkeley, 1993», 149-166.

La Bancroft Library de Berkeley, University of California posseeix un exemplar de la *Biblia parva* (no anterior al 1430? 154-155). A partir d'aquesta notícia, l'autor en resumeix el text (149-150), aplega les notícies tradicionals sobre Pere Pasqual i sobre traduccions de la *Biblia* en llengües romàniques (151-154), considera l'obra anònima i ofereix una anàlisi lingüística d'aspectes diversos de la llengua present en aquella còpia, de la qual alguna vegada subratlla aspectes arcaïzants (160); el copista hauria estat del Nord dels Pirineus (156) i hi hauria deixat algun dels trets dialectals, com el d'escriure en català-occidental (165). Hi ha bibliografia (165-166).— J. P. E. [13244

Juan Patricio GALIANA CHACÓN, *Notas sobre el régimen señorial en Cerdeña: las cartas pueblas de Villamassargia y Domusnovas (1421-1436)*, dins «XIV Congreso Corona, III», 449-464.

Ara a Àvila, l'Archivo Condal de Orgaz, *Fondo Cerdeña*, posseeix deu cartes o capítols de poblament (455, nota 3), tres dels quals són objecte d'aquestes pàgines, que n'analitzen les condicions tributàries (451-454) i en transcriuen el text: *Capítols fets, concordats, fermats e jurats... entre mossèn Luyrs Aragall... e qualsevol qui ara habiten o habitaran... en les dites viles de Mas-sargia e Domus-Novas...*, del 1421 (457-459), del 1431 (460-461) i del 1436 (461-464); l'articulat de tots és en llengua catalana.— J. P. E. [13245

Clàudia COSTA-BROCHADO, *Um processo por «Rapto de donzela» na Barcelona do sec. XV: o caso de uma falsa promessa matrimonial entre um mercader e uma antiga escrava sarda A. D. B. Processos n. 535 (a. 1427-1428)*, dins «Acta historica et archaeologica mediaevalia», 16-17 (1995-1996), 33-57.

Penat en les *Constitucions de Catalunya* ja des de Jaume I, nogensmenys el rapte seguí donant-se i ocasionant processos penals; ací és presentat i transcrit l'enantat a càrrec de Mateu Solivella per haver raptada amb falsa promesa de matrimoni Juliana Marinz, esclava filla de sards, conservat en l'ADB, *Processos 535: Translatum inquisitionis recepte per curiam secularem contra Matheum Olivella, clericum simpliciter tonsuratum, et per eandem curiam buic curie ecclesiastice remisse, quod pro originale habetur* (37-57). La declaració de Na Juliana i les declaracions testificals són en llengua catalana.— J. P. E. [13246

Josep M. LLOBET I PORTELLA, *Aparició d'un fragment de l'incunable «Memorial del peccador remut» de Felip de Malla (Girona 1483)*, dins «Palestra Universitària», 8 (1996), 131-139.

Els dos folis d'aquella edició, de la qual només es coneixen dos exemplars (Madrid, BN; París, BN), han comparegut a Cervera, AHC, *Fons de la parròquia de Guàrdia Lada*, fent de coberta a un document notarial del 1637; l' anotació marginal del nom Bernardí d'Ivorra porta a considerar que aquesta família de castlans posseï un exemplar d'aquella edició. Les pàgines, corresponents a la taula de capítols, són reproduïdes (137-139).— J. P. E. [13247

Arthur TERRY, *Ausiàs March and the Medieval Imagination*, dins «The Discerning Eye: Studies Presented to Robert Pring-Mill», edited by N. GRIFFIN et alii, Oxford 1994, 17-26.

Títol només conegut per referència.— J. P. E.

[13248

Lluís CABRÉ, *Aristotle for the Layman: Sense Perception in the Poetry of Ausiàs March*, dins «Journal of the Warburg and Courtauld Institutes», LIX (1996), 48-60.

En la línia d'Aristòtil, de sant Tomàs d'Aquino i dels Dominics, Marc (distançant-se dels franciscans) col·loca l'enteniment per damunt la voluntat i l'autor esbrina l'influx de l'*Ethica ad Nicomachum* i del *De anima* de l'Estagirita i dels seus comentadors medievals en la poesia d'Ausiàs (49). Les primeres pàgines són dedicades a assenyalar els possibles camins de connexió entre les dites obres aristotèliques i el poeta, entre els llibres del qual hi havia un volum que començava «Secundum Philosophum in III de anima...», que no devia pas ésser el paral·lel de Walter Burley, *De potentiis animae* (52-53) [hom es pot preguntar si Francesc Eiximenis, i en particular el *Terç del Crestià*, no podria haver estat un bon intermediari; i si, per exemple, la referència al 'gest' de la poesia CXIX d'Ausiàs, que trobarem més avall, no podria ésser una concentració quitaessenciada de la descripció que Eiximenis fa de la gesticulació femenina en els capítols 576 o 718: Madrid, BN, ms. 1793, ff. 28a, 93-94; o en el 947, també de Madrid, BN, ms. 1794, f. 79r-v]; però la prova de l'influx aristotèlic es trobaria en les mateixes poesies d'Ausiàs Marc; així, la constatació esdevinguda principi: «Excellens sensibile corruptit sensum» és reelaborada i aplicada en la poesia CXX, 17-28, versos transcrits i traduïts a l'anglès (54-55); els versos 29-32 de la mateixa incideixen en la doctrina de la naturalesa espiritual i, doncs, 'universal' de la comprensió intel·lectual, a diferència de la percepció sensible, concreta (56). La poesia CXIX, també parcialment transcrita i traduïda, pressuposa la dinàmica existent entre les percepcions de sentits exteriors (vista, tacte) i la reviviscència interna del record ('sensus communis') d'un gest passat, ara dolorós (57-59).— J. P. E. [13249]

Costanzo DI GIROLAMO, *Medievalisme i modernitat d'Ausiàs Marc*, dins «Els Marges», 57 (desembre 1996), 5-13.

«L'obra del poeta medieval Ausiàs Marc presenta aspectes de destacada modernitat que l'apropen fins i tot a la poesia del segle XX» (6); no és contradictori conjuntar medievalisme i modernitat, car «és en l'edat mitjana, on la modernitat enfonsa les seves arrels» (6). Marc és medieval perquè potser era un 'troubadour attardé' (7) i perquè les seves fonts conegudes són en nombre creixent medievals, més que no pas clàssiques (8). Però en Marc manca l'enyorança pel món antic, també l'enyorança de l'Edat Mitjana (11); a diferència de Joanot Martorell, no fou ni àcid ni revisionista, i per a ell els trobadors són simplement llunyans: el seu medievalisme poètic no és arcaisme; l'aspecte fortament innovador de l'obra de Marc consisteix a col·locar-se al defora d'una tradició (12).— J. P. E. [13250]

Laura BORRÀS CASTANYER, *Ausiàs March: imatge, fantasia i realitat*, dins «Anuari de filologia. Filologia romànica», XIX (1996), 45-52.

Ausiàs Marc pretenia d'ésser reconegut més com a amador que com a poeta, fins al punt de considerar-se la personificació de l'amador, mestre en amor que pensa l'individu a través de l'amor; en no trobar una dona d'aquesta categoria intel·lectual, la inventa: Teresa, la 'llir entre cards'. L'autora ressegueix «l'evolució del tractament de les imatges específiques en el terreny amorós a partir de tres poemes... el... proemial, el XVIII i el XXIII» (48). En el primer només li resta l'imaginar (48), que forja la imatge de la dama, davant la qual ell és l' 'hom devot' (49) del poema XXIII; i en el XVIII, «fantasiant, amor a mi descobre» (50); ara, enmig de la fosca, Ausiàs Marc «és capaç de contemplar Amor en tota la seva plenitud» (51).— J. P. E. [13251]

Lluís CABRÉ, J[auime]. TURRÓ, «Perchè alcun ordine gli habbia ad esser necessario»: la poesia I d'Ausiàs March i la tradició petrarquista, dins «Cultura Neolatina», LV (1995), 117-136.

L'ordenació de les poesies feta per Amadeu Pagès ha esdevingut canònica, ni que només fos perquè és l'única basada en edició crítica, però no necessàriament la realitzada pel mateix Marc. L'autor proposa una lectura de la poesia 1 i del conjunt «ajustada al context cultural del poeta i sense els pressupòsits» dels editors passats. En l'anàlisi del poema I trobem la sensació de posseir moments de felicitat passada només pel fet de recordar-los, imaginar-los o somniar-los (121-122); ha d'ésser, doncs, interpretat com a «poesia de temàtica primordialment amorosa» (122), en la qual Marc afegeix un valor moral a la tradició cortesana; els contemporanis de Marc van llegir aquesta primera «com una poesia sobre el 'furor amantium' causat per l'absència» (126) i se l'aprenueren de cor, com a paradigma del turment de la distància i del desig insatisfet (127). L'ordenació del conjunt «traça un recorregut biogràfic a grans trets» d'acord amb el primer petrarquisme napolità (128), fet cultural (el d'un Marc petrarquitzant) no impossible en el nostre segle XV (129) i triomfant a Itàlia (130): proemi, vague recorregut biogràfic i cloenda en clau moral (131). Els poetes catalans seguidors de Marc i sobretot Joan Boscà pensaven d'aquesta manera (132-133). Hi ha bibliografia (134-136).— J. P. E. [13252

Robert ARCHER, *El llegat ausiasmarquí d'Amédée Pagès*, dins «Llengua & literatura. Revista anual de la Societat Catalana de Llengua i Literatura», 7 (1996), 291-315.

La recent reedició de dos dels estudis dedicats per Amadeu Pagès a Ausiàs Marc [cf. ATCA, XI (1992), 697, núm. 7797; i XII (1993), 627, núm. 8616] seria un reconeixement de llur importància i del servei indispensable que segueixen fent a l'estudi del poeta. La documentació, però, aportada per ell ha estat completada per Jaume Chiner i Jesús Villalmanzo [ATCA, XIII (1994), 439-444]; sabem ara que nasqué a València, no, encara, l'any [i Archer desconeix la documentació relativa a la família publicada per Josep Hernando i Delgado en aquestes pàgines, XII (1993), 305-313]. Les poesies serien datables del 1430 ençà i després del 1445 se n'hauria enfortit el component moral; no seria sostenible la sola derivació de poemes provençals, car cal tenir en compte l'evolució de la poesia occitanocatalana; no sembla dis-
 tible que el seu concepte de les vivències humanes era el de la psicologia escolàstica d'Aristòtil i de sant Tomàs d'Aquino, encara que es poden esperar coneixements complementaris (297-298). Els llibres de Pagès, que col·locava Marc entre els 'poetae minores', han estat de fet el mitjà de descobrir un gran poeta (299). Després, Archer passa revista a la valoració que Pagès fa dels manuscrits i edicions de l'obra de Marc (el 'codex optimus' seria el de Salamanca, Biblioteca Universitària 2244) (F), i propugna una major atenció envers les còpies manuscrites de Nova York, Hispanic Society of America, B.2281 (N), Barcelona, Biblioteca de Catalunya 9 (L) i Ateneu Barcelonès (M) (308). La seqüència de les poesies que, seguint el ms. F, ha establert Pagès, seria «l'única solució pràctica» (311). Hi ha bibliografia (311-315).— J. P. E. [13253

Enrique J. NOGUERAS VALDIVIESO, Lourdes SÁNCHEZ RODRIGO, *Les versions recents en vers castellà del Cant espiritual d'Ausiàs March. Notes sobre la traducció de la poesia medieval romànica*, dins «Annali. Sezione Romanza. Istituto Orientale», XXXVII (1995 [1996]), 175-184.

Les primeres pàgines recorden traduccions de l'obra poètica d'Ausiàs Marc al castellà i al llatí durant el segle XVI (175-176); després, es concentren en sis traduccions en vers del *Cant espiritual*, publicades entre el 1959 (Jesús Massip i Fonollosa) i el 1985 (Joan Ramon Masoliver) (177-178); només Massip explica els pressupòsits de la seva traducció (181-182), que els autors consideren aplicables a textos semblants (181-182); Joan Ramon Masoliver s'hauria acostat més a donar una traducció paral·lela de l'original (183).— J. P. E. [13254

Peter COCOZZELLA, *Salient Trends in Ausiàs March Criticism: toward a holistic Approach*, dins «Proceedings Bellet», 29-56.

Les primeres pàgines recorden la immensa fama d'Ausiàs Marc els segles XV i XVI (29-32). El tret més bàsic de la seva poesia seria la forta articulació entre l'agudesa intel·lectual i l'expressió emocional, cosa que li permeté de practicar l'amplificatio' com a forma d'externar allò que sentia per dintre; després del 1841, els estudiosos, continuant el treball d'En Josep M. Quadrado, han intentat de sintetitzar l'essència poètica d'Ausiàs, aparellant-lo al Dant, essència que Amedée Pagès resumia en quatre punts: filiació trobadoresca; influència tant del Dant; com de Francesco Petrarca; i explicació escolàstica de la vivència íntima de l'home (35-38). Després d'ell, han anat arribant les aportacions d'un bell plec d'estudiosos (38-39). Com a resultat de tot aquest treball, l'autor creu poder sintetitzar així la significació d'Ausiàs Marc: síntesi de la literatura posttrobadoresca centrada en l'amor elaborada en la Península Ibèrica durant la primera meitat del segle XV (40); sincretisme líric (41). El poema 5 seria una prova de l'amalgama d'elements lul·lians i escolàstics (42-44), on, en la bipolaritat entre l'opacitat de Crist per al diable i la d'ell per als bescantadors, hi hauria el reflex de l'encaix entre 'hyle' i 'morphè' (45). En Marc hi ha una «unique integration of lyrical élan, metaphysical depth, and epic scope...» (46) i «introspection into the lovers condition» (47). Hi ha bibliografia (50-56).— J. P. E.

[13255]

Agustín GIL DOMINGO, *Una visita pastoral del siglo XV*, dins «Aragonia sacra. Revista de investigación», X (1995 [1996]), 199-228.

Un fascicle de setanta-nou folis, conservat a Saragossa, Archivo Diocesano, *Documentos diversos*, conté tot ell les actes de la visita pastoral realitzada pel delegat de Dalmau de Mur a la parròquia de Vallderroures; foren objecte d'examen: l'acompliment de darreres voluntats en allò que afectava l'església, els serveis dels clergues als parroquians i el comportament d'uns i d'altres. Són resumits tots els documents i alguns d'ells, com és ara la llista de les preguntes sobre les quals girava la informació, traduïts al castellà (204) i transcrits en l'original llatí (226-227); també ho són alguns dels decrets finals de la visita (227-228). L'autor fa constar que hi ha «varios documentos redactados en el dialecto lemosín o provenzal, vulgarmente conocido como chapurrado, propiedad exclusiva de algunos pueblos del Bajo Aragón» (199: [hom es pregunta si el senyor Gil també escrivia 'chapurrado', car altrament no s'explica que el delegat de Dalmau de Mur, Antoni Saura (també ell escrivia 'chapurrado?'), sigui qualificat de «rector de la iglesia de la Cueva de Francolín de Tarragona», car fora del dialecte 'chapurrado' aquella església s'anomena de 'l'Espluga de Francolí', topònim corresponent al llatí 'Spe-lunca Francolini']. Ultra els llibres de cor, aquella església posseïa setze volums, cinc dels quals en mans d'altri; entre els onze que restaven hi havia un exemplar del *Fèlix*, de Ramon Llull (206).— J. P. E.

[13256]

Patrick ARABEYRE, *La France et son gouvernement au milieu du XV siècle d'après Bernard de Rosier*, dins «Bibliothèque de l'École de Chartes», 150 (1992), 245-285.

Riccardo FUBINI, *L'ambasciatore nel XV secolo: due trattati e una biografia (Bernard de Rosier, Ermolao Barbaro, Vespasiano da Bisticci)*, dins «Mélanges de l'École Française de Rome. Moyen Age», 108 (1996), 645-665.

El primer d'aquests dos títols, després d'una síntesi biogràfica de Bernat de Roserge (246-260), resumeix (250-266) i edita el seu *Miranda de laudibus Francie et de ipsius regimine regni* (268-285), que permet de completar la fesomia mental de Roserge: es considerava occità, no estava d'acord amb la política absorbent del govern de París, però valorava positivament la sobirania francesa.

La part del segon dedicada a Roserge es fixa sobretot en la caracterització de la funció del diplomàtic deduïble de l' [*Excidium Schismatis*, títol, sembla, desconegut de l'autor, tot i referir-se a l'obra]; Roserge hi copià fins al detall tots els passos i els documents de la negociació objecte de l'ambaixada del cardenal Pèire de Foix, destinada a posar punt final al Cisma d'Occident en les nostres terres; considerava, en efecte, que la funció d'un ambaixador té una consistència pròpia en virtut del dret de gents i és, doncs, de dret públic; i es revoltava contra la degradació del càrrec en aquells moments, en ésser considerat mera emanació del príncep i intentar de doblar amb les d'espionatge, les funcions de l'ambaixada (648-653).— J. P. E. [13257-13258]

Amadeu J. SOBERANAS [I LLEÓ], *El fragment passionalístic de Vallclara del segle XV*, dins «Misc. Colón», 6, 71-87.

El bifoli col·locat de forma reversa dins el *Llibre d'òbits* de la parròquia de Vallclara dels anys 1419-1477, ara a Tarragona, AHA, *Vallclara, caixa 1*, fou descobert pel novel·lista Joan Sales i Vallès; descrites la seva materialitat, la seqüència inversa de text i pàgines, la llengua amb formes pròpies del català occidental, la mètrica de les noves rimades i les indicacions escèniques, gasivament expressives (75-80), és resumit l'episodi evangèlic representat en el fragment, el de la repercussió en Maria dels fets de la Passió anteriors a la crucifixió (81-82). El text i les corresponents anotacions ocupen les pàgines 82-87.— J. P. E. [13259]

Isabel de RIQUER, «*Lo canviador*» de Jordi de Sant Jordi: *Maldit*, dins «Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona», XLV (1995-1996), 239-258.

Després d'una llarga marrada entorn el concepte de ,maldit' poètic, que blasma la infidelitat femenina i les ,males cansós' trobadoresques, l'autora edita el ,maldit' de Jordi de Sant Jordi, intitulat *Lo canviador* segons l'edició de Martí de Riquer i de Lola Badia, sàtira hermètica i subtil, que en el seu temps constituí una ,autoritat'.— J. de P. [13260]

Carlos LÓPEZ RODRÍGUEZ, *La estructura de los ingresos de la Tesorería General de Alfonso V el Magnánimo y la conquista de Nápoles (1424-1447)*, dins «XIV Congreso Corona», III, 572-593.

La documentació reial d'aquells anys es conserva a València, ARV, *Mestre racional* (584, nota 1); l'autor reconstrueix els mecanismes, sobretot els de la recepció de diners (576-577: procedència de les entrades, entre les quals era cada vegada més important el crèdit: 578-579); i no manca qualche notícia relativa als pagaments (574-575); una altra font foren els donatius més o menys ,graciosos' (580-581); l'estructura de les finances reials a Catalunya sobretot anava per camins diversos a la ,potestat absoluta' del rei en el nou regne de Nàpols (582): «En 1446-1447, el presupuesto se ha triplicado o cuadruplicado respecto al de 1424-1426» (583). Segueixen nou quadres sinòptics. de fonts d'entrades a tresoreria general, de préstecs a la mateixa, de préstecs a la tresoreria de Nàpols, de donatius a tresoreria general, de donatius i préstecs a la tresoreria d'Occident, de donatius i subvencions de corts; de fonts de la tresoreria general de Nàpols i de donatius a la mateixa; i de fonts de receptoria general (588-593).— J. P. E. [13261]

Rafael CONDE Y DELGADO DE MOLINA, *La letra de cambio en el sistema financiero de Alfonso el Magnánimo*, dins «XIV Congreso Corona, III», 258-269.

El rei Alfons IV de Catalunya, dit el Magnànim, hauria entrat en el sistema canviari amb totes les conseqüències, però mai no fou bon complidor dels terminis compromesos per a la restitució, i les desesperançades peticions de numerari, ací transcrites, ho confirmen (258-259); ací és exposat el «variado conjunto de medidas para atraer dinero a su corte» (260-268), sempre a base d'ACA, *Canc., reg.*, d'on són transcrites vuit mostres senceres i d'altres fragments. Però no s'alliberà d'haver de recórrer als sistemes tradicionals de manlleuta i censal (268).— J. P. E. [13262

Jorge SÁIZ, *La caballería de Alfonso el Magnánimo en la expedición mediterránea de 1432. Reclutamiento y estructura de tropas en los ejércitos reales de la Corona de Aragón*, dins «Misc. Gil-Mascarell», 23-64.

Jordi SÀIZ, *Noblesa i formació de tropes de cavalleria al País Valencià tardomedieval: la participació a les guerres reials del llinatge del senyor d'Albaida*, dins «Alba. Revista d'estudis comarcals d'Ontinyent i la Vall d'Albaida», 9 (1994), 151-162.

Jordi SÀIZ, *Els Pardo de la Casta, senyors d'Albaida en el primer terç del segle XV. Un llinatge nobiliari al servei de la Casa Reial*, dins *750 anys com a valencians. Albaida i la Vall 1245-1994*, a cura de Vicent TEROL, Ontinyent, Caixa d'Ontinyent i Ajuntament d'Albaida 1995, 155-176.

En la campanya de Nàpols foren recrutats molts 'condottieri' italians, però els ballesters que guardaven els castells i les companyies estables de cavallers entorn al rei eren de la Corona catalano-aragonesa; l'autor estudia aquestes darreres a base d'ACA, *Mestre racional, reg.* 422, i ARV, *Mestre racional, reg.* 8780 i 8785 (25, nota 3). En general, en la primera meitat del segle XV la cavalleria ocupa un lloc preminent en els sistemes bèl·lics, on podia representar el 80% de les pagues, mentre ballesters, llancers i almogàvers no passaven de representar l'11%; predominava la cavalleria pesada (hòmens d'armes), no tant la lleugera ('pillarts'); la unitat era la 'llança', constituïda per home d'armes, pillart i patge (25-27). Pagats o no directament pel rei, de forma centralitzada o repartida en els diversos regnes, a Barcelona i a València la contractació dels contingents humans es realitzava en solemnes taules d'acordament, amb una paga i senyal inicial, l'acorrent; per a l'estol de Sicília i Nàpols, la paga de l'home d'armes era de 10 florins mensuals, quan dos anys abans, en la Guerra amb Castella havia estat de quinze, potser perquè en l'estol la manutenció era a càrrec de l'erari públic (28-38). La tercera part de l'article desplega una anàlisi socioestructural dels 1.021 acordaments documentats en els dos registres, les dades dels quals són resumides en tres gràfiques (39-56). L'apèndix consisteix en un quadre dels membres acordats de la Casa Reial (nom, càrrec, relació amb la monarquia, grau nobiliari i nombre de guerrers que l'acompanyaven 57-60). Hi ha bibliografia (61-64).

Els altres dos títols, clara aplicació de la teoria general del primer a casos concrets, només em són coneguts per referència.— J. P. E. [13263-13264-13265

Giustina OLGIATI, *La Repubblica di Genova nella guerra di successione al Regno di Napoli (1436-1442)*, dins «XIV Congresso Corona», III, 643-657.

L'intent d'Alfons dit el Magnànim de succeir en el Regne de Nàpols, reafirmà la solidaritat genovesa amb els pretendents Anjou dins el marc del güelfisme, cosa que conduí a nous episodis de guerra naval contra catalans, ací resumits a partir de la documentació de Gènova, Archivio di Stato, *Archivio Segreto* en diverses sèries, que permet de seguir la reacció del Gran Consiglio de Gènova i dels seus membres davant els esdeveniments i l'activitat diplomàtica paral·lela.— J. P. E. [13266

Lino CONTI, *Raimondo de Sabunde e il primato del libro della natura*, dins «Annali della Facoltà di Lettere e Filosofia. Università degli Studi di Perugia», XXX (N. S. XVI) (1992-1993 [1996]), 143-164.

Com a reacció davant els escatologismes de la Baixa Edat Mitjana, hom tornà a copsar la revelació primordial en el llibre de la natura, vista no pas en funció divinatòria, ans en tant que base del coneixement (147); i així, Sibiuda «prospetta la metafora dei due libri, la Bibbia e il libro della natura, in maniera così ardita e rivoluzionaria da risultare in fine completamente eretica» (148). Pel fet d'estar convençut de trobar-se, 'in fine mundi', la doctrina de Sibiuda «non era altro che una solida preparazione al giudizio universale» (151), i la seva solidesa es basava en la veritat única copsada per dos camins, natura i Escriptura; però «la lettura sabundiana del libro della natura finiva così per relegare la Sacra Scrittura ad un ruolo del tutto marginale e storicamente accidentale» (152), «subordinato e posposto alla rivelazione primordiale depositata nella natura» (152-153): 'Scriptura ancilla scientiae' (153). Per contra, el coneixement de la natura és el punt de partida de qualsevol altre (154). L'objectiu de preparar els contemporanis a la fi del món resultà inútil, però l'autoritat de l'Església s'hauria considerat menystinguda i posà el llibre de Sibiuda a l'*Index librorum prohibitorum*, encara que després el limités al *Prologus* (157). En canvi, les conseqüències resultants de la dinàmica de les idees feren època, tot i no haver estat ni previstes per l'autor: «Dall'opera di Sabunde partirono infatti quei processi di autonomizzazione della scienza che tra mille difficoltà e ripiegamenti si affermarono poi nel Seicento» (154). En el curs de l'exposició, Conti reproduceix en nota la *Prefazione del traduttore* de Giovanni Regoli, del 1789 (149-150); al final, també és reproduït el pròleg en traducció italiana de Marisa Borchiellini a base del text editat per Friedrich Stegmüller (159-164).— J. P. E. [13267]

Denise STEPPÉ CARROLL, *Métonymie d'un discours familial et figure de l'imitatio dans l'Apologie de Raymond Sebond de Montaigne*, dins «Les Lettres Romanes», L (1996), 171-179.

Entra en les nostres pàgines la contraposició d'un text de Sibiuda, desprovist d'artifici, i d'un de Montaigne, que cerca «la grace et l'élegance du langage».— J. P. E. [13268]

Antoni FERRANDO, *Fortuna catalana d'una llegenda germànica: el tema de l'emperadriu d'Alemanya falsament acusada d'adulteri*, dins «Actes Frankfurt, II», 197-216.

La dita llegenda reconta l'alliberament per torneig protagonitzat pel comte de Barcelona d'una emperadriu d'Alemanya, bescantada d'adulteri. L'autor n'analitza dos aspectes catalans del segle XV inèdits: la seva reelaboració dins el *Curial e Güelfa* i la identificació del comte amb un Ramon Berenguer que hauria independitzat Catalunya, segons una *Crònica universal* escrita el 1427 (197-198). La contalla té línies paral·leles en les versions catalana (200-202), franco-anglesa (202-203), centroeuropea (203-204) i provençal (204), les característiques de les quals són assenyalades en les respectives pàgines. La narració del *Curial e Güelfa*, no és reduïble a la versió catalana, car ha integrat nombre d'elements de totes les altres, sobretot de la centroeuropea (207-208). La *Crònica universal* del 1427, com d'altres de contemporànies en llengua catalana, substitueixen Jofre el Pelut per Otger Cataló en la independència de Catalunya, i l'Imperi Germànic a França en la seva legitimació (209-210). Hi ha bibliografia (212-213). És transcrit el fragment correlatiu de la *Crònica*, a partir de Madrid, BN ms. 17.711 (214-216).— J. P. E. [13269]

Montserrat PIERA, *Critical Approaches to Curial e Güelfa*, dins «Proceedings Bellet», 83-93.

La comparació amb el *Tirant* hauria perjudicat el *Curial*, també a Nord-Amèrica, on l'autora només hauria tingut accés a sis referències, i no pas totes americanes [i així, tot i fer-se ressò de la qüestió de l'autor, no fa referència a les pàgines d'ATCA, XI (1992), 363-384]. Per a Nord-Amèrica, en canvi, Patricia N. Boehne, *The Renaissance Catalan Novel*, hauria posat una base sòlida per a l'estudi futur del *Curial*, car s'encarà amb l'estructura narrativa de la novel·la. Per a J. N. H. Lawrance, en canvi, el *Curial* no seria una novel·la del Renaixement, ans es trobaria en la línia de la biografia cavalleresca (89-90).— J. P. E. [13270]

Montserrat PIERA, D. ROGERS, *The Widow as Heroine: The Fifteenth-Century Catalan Chivalresque Novel Curial e Güelfa*, dins *Upon My Husband's Death: Widows in the Literatures & Histories of Medieval Europe*, Michigan, University of Michigan Press 1992.

Montserrat PIERA, *L'elaboració de conceptes humanistes a Curial e Güelfa*, dins «Actes Berkeley, 1993», 213-220.

El primer títol només m'és conegut per referència.

En el segon, la Güelfa, vídua d'alta noblesa amb mitjans econòmics i amb poder, es pogué permetre de pastar al seu gust un cavaller humanista, excel·lent en armes i en lletres; el seu poder es manifesta no sols en un pla narratiu ja indicat (212-214), ans també en un de simbòlic: per a Curial, Güelfa és la personificació de deessa Fortuna, que li dona triomf amb la seva presència i dissort amb l'absència, fins que, en retrobar-se ells dos en el tercer llibre, la dona Güelfa passarà a ésser submissa en relació a l'home Curial (217-218); aquesta darrera situació és significada en el detall que el falcó del cavaller Curial compareix desencapellat (219).— J. P. E. [13271-13272]

Manuela STOCCHI, «*Curial e Güelfa*» e il «*Decamerone*», dins «Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona», XLV (1995-1996), 295-316.

Ampliant les recerques d'Arturo Farinelli sobre la relació entre l'obra de Giovanni Boccaccio i el *Curial*, l'autora assenyala diverses influències del *Decameró* sobre la novel·la catalana, influències de situació i textuals, així com de conceptes i finalitats concretes: moralitat, divertiment, versemblança, realisme.— J. de P. [13273]

Tomàs MARTÍNEZ [I ROMERO], *Coluccio Salutati i una Expositio catalana*, dins «Llengua i literatura. Revista anual de la Societat Catalana de Llengua i Literatura», 7 (1996), 273-289.

La Biblioteca Universitària de Saragossa, ms. 21, conté una traducció catalana feta a mitjan segle XV de les primeres vint-i-nou *Epistolae* de Luci Anneu Sèneca, més un comentari a la primera, ací transcrit (276-278); l'autor centra el seu «estudi i interpretació» (275) en aquest comentari i més en concret en la referència que fa a la contalla dels tres pintors de Coluccio Salutati (278), referència que l'autor compara amb fragments d'aquest (281) i de Piero Alboini, de Màntua (284-288), i arriba a la conclusió que el comentarista català «es desvincula de qualsevol rerafons cultural i filosòfic, i fonamentalment de la recerca salutiana de tot allò que es refereix a l'home» (288), que substitueix amb una «finalitat moral (molt més que no ètica)» (289).— J. P. E. [13274]

Ivana AIT, *Spagnoli e mercato del lavoro nella Roma del Quattrocento*, dins «XIV Congresso Corona III», 43-63.

Alguna notícia sobre el tema es pot trobar en fonts escadusseres, com l'*Anonimo*, segons el qual a mitjan segle XIV els romans «comenzaro a portare panni stretti alla catalanesca» (44); però, ni que sigui incompleta, la font principal són els protocols notarials, que informen d'Huguet Sagar, català, de Bonanat Gallach, mallorquí, proveïdor d'espècies i de cera a la casa pontificia (48), de Bartomeu Bosi, valencià, i de Pere Cipoll, català, saboners (49). Però haurien estat catalans els càrrecs de confiança de Calixt III i sobretot els menestrals encarregats de la preparació de l'estol per a la croada en temps del mateix papa (52-55), quan «per Roma non si vedeano se non Catalani» (56). Amb Alexandre VI, la presència augmentà, també la de jueus expulsats (58).— J. P. E. [13275]

Ferran HUERTA, *Una mostra del teatre nadalenc de transició: la Representació de la nit de Nadal*, dins *Formes teatrals*, 433-436.

L'autor estudia aquesta peça del teatre religiós català i n'assenyala els canvis estilístics i teatrals, que el situen en el corrent innovador introduït per l'humanisme i el pre-renaixement. Suppressions d'escenes, temes i personatges populars i el to culte que s'insinua ací i allà, bo i mantenint trets arcaics, donen com a resultat l'aparició d'un híbrid, on es detecta 'l'ampliació temàtica innovadora'.— J. de P. [13276]

Joan MEDINA, *La participació dels pintors en les cerimònies i espectacles quatrecentistes de Barcelona i Girona*, dins *Formes teatrals*, 173-180.

Mitjançant documentació gairebé exclusivament del segle XV, que és citada, l'autor estudia la participació d'artistes catalans de segona fila en les arts escèniques de l'època, fonamentalment relacionades amb festes religioses i cortesanes, tot i que són recordades intervencions de Lluís Dalmau i Lluís Borrassà, en la concepció i execució d'obres parateatrals. Sobressurten els entremesos de la processó de Corpus i de les entrades reials i l'ambientació dels grans funerals.— J. de P. [13277]

Rafael BELTRAN, Josep IZQUIERDO, *Bibliografia d'estudis sobre Tirant lo Blanc*, dins «Llengua & literatura. Revista anual de la Societat Catalana de Llengua i Literatura», 7 (1996), 345-405.

Els autors presenten aquest seu aplec com a intent d'exhaustivitat limitada, car n'exclouen tot escrit «que no fos llibre, monografia, o article de revista (científica, cultural o divulgativa)» i, d'altra banda, «no hem fet, per manca de disponibilitats i de temps, un buidatge sistemàtic de revistes científiques d'Humanitats» (346). El resultat de llur treball consisteix, bàsicament, en un llistat de 372 fitxes bibliogràfiques, que segueix l'ordre alfabètic del cognom dels autors, algunes de les quals són completades amb indicacions de recensions i de traduccions (348-397); segueixen dues taules, la cronològica, que va del 1737 al 1995 (398-399), i la temàtica, que agrupa aquells centenars de títols en els onze apartats següents: text, autor, història i cavalleria com a models, estudi de l'obra, estudis per parts i episodis de l'obra, antecedents genèrics i models literaris, personatges i tipus literaris, elements temàtics, construcció narrativa, aspectes lingüístics i retòrics, recepció, i relació amb altres literatures i difusió posterior (400-405).— J. P. E. [13278]

Emili CASANOVA, *Llengua popular i llengua col·loquial al Tirant lo Blanc*, dins «Misc. Fuster», VIII, 119-138.

Objectiu de l'autor: «caracteritzar qualitativament i quantitativament el component popular del corpus lèxic del *Tirant*» (119): quantitativament serien uns 300 dels 5.857 mots de què consta; per a això, estableix llistes de paraules emprades en la prosa de cancelleria, de cul·lismes (120-122), i de forma paral·lela, de popularismes, castellanismes i arabismes (122-124), de sinònims i de mots absents en el *Tirant*, emprats per Antoni Canals o Joan Roís de Corella (124-125), de dialectalismes i d'altres expressions de llenguatge popular (127-132). La conclusió és que el de Joanot Martorell (o de Martí Joan de Galba) és elevat o aristocràtic, que fins a un 5% dóna entrada a paraules o expressions populars i que mai no traspasa els límits de la grolleria (133-138).— J. P. E. [13279]

Donatella SIVERIO, *Il modello della narrativa cortese e della precettistica cavalleresca nel Tirant lo Blanch*, dins «Zeitschrift für Katalanistik», 9 (1996), 33-71.

Part de tesi doctoral, en la qual l'autora ha intentat «una lectura complexiva del *Tirant* nel tentativo di metterne in risalto la complessità strutturale e in qualche modo l'ambiguità o meglio la pluralità dei significati... per una migliore comprensione del capolavoro martorelliano, al di là di formule interpretative a senso unico, talvolta troppo convincenti per essere vere» (33, nota 1), planteig que en aquestes pàgines es concreta en l'exposició de «due dei modelli letterari principali operanti nel romanzo: quello della narrativa cortese e quello della precettistica cavalleresca» (34). Per això dedica nombre de pàgines a resumir la tradició del romanç cortès a Catalunya (34-35), en la qual destaquen *La faula* de Guillem de Torroella i *Blandín de Cornualla* (36-37), transmissors d'aquella matèria, però amb doble desviació: la de la comicitat (enfront de la serietat amb què la imiten els autors castellans) i la de la vinculació de cada una de les seves característiques amb un gènere literari determinat, com l'esperit cavalleresc vinculat a la narrativa i al romanç sentimental (36-38). El *Tirant* integra molts elements de cavalleria a partir de les seves fonts, sobretot des de Ramon Llull, *Llibre de l'orde de cavalleria* i del *Guillem de Varoig* (39), pels noms donats als protagonistes o pels citats en el romanç (39-46), i per alguns episodis ací resumits (47-50). L'autora assenyala alguna novel·la sentimental catalana anterior a les primeres castelleses, que haurien reciclat en aquest sentit la narració cavalleresca: *Història de l'amat Frondino e de Brisona*, la *Tragedia de Lançolat de mossèn Gras*, i àdhuc el *Curial e Güelfa* (51-55 [però la darrera difícilment pot ésser del 1456 (53), si l'únic manuscrit fou copiat en la dècada entre el 1430-1440: ATCA XI (1992), 363-372], i passat el capítol trenta-nou, el protagonista es va distanciant de l'heroi i acostant-se a l'home, tal com demostren nombre d'episodis (56-60). Hi ha bibliografia (62-71).— J. P. E. [13280]

Albert HAUF I VALLS, «*La dama de Rodas*»: tècnica i «energia boccacciana» en un novellino del «*Tirant lo Blanc*», dins «Misc. Fuster, VIII», 79-118.

Recordada la presència d'obres de Giovanni Boccaccio (*Decamerone*, *Corbaccio*, *Cento novelle*) i de Giambattista Poggio Bracciolini (*Facetiae*) en la literatura catalana, i en particular la de les darreres en el *Liber elegantiarum* de Joan Esteve (80-89), l'autor es proposa «de mostrar com en l'episodi de la «Dama de Rodas» Joanot Martorell, a fi d'establir un necessari nexa causal-temporal entre dues parts temàtiques de la «història» o trama general del *Tirant* i fixar un nou espai físic de la narració, fa servir d'anella conductora una trama secundària breu que té l'autonomia narrativa i algunes de les característiques pròpies d'un «novellino» (89); i així dedica la secció segona a recordar que la primera part del *Tirant* correspon a la darrera del *Guy of Warwick* i, insistint en la tesi de Joseph A. Vaeth, recorda la situació bèl·lica entorn de Rodas cap al 1440 (91-101), cosa que li permet de fixar-se en la història de la Dama de Rodas (capítol

tol 98), on tota una operació de cop de mà genovès per a apoderar-se de Rodes s'esfuma per la feblesa amorosa d'un dels seus homes (102-113), que Martorell pogué recrear a partir de precedents diversos (114-118).— J. P. E. [13281]

Xavier RENEDO PUIG, *Raó i intuïció en Plaerdemavida*, dins «Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona», XLV (1995-1996), 317-360.

Partint d'un text de les *Notes disperses* de Josep Pla, l'autor estudia el personatge femení secundari del *Tirant* a través de la seva manera d'expressar-se; natural, espontània, incontinent, popular, fresca, ràpida i desimbolta, i la posa en relació amb les idees antigues i medievals sobre la manca d'intel·ligència femenina (en comparació amb l'home), compensada per la seva capacitat sòptosa d'intuïció encertada. En estudiar el llenguatge en estil satíric que també caracteritza alguns discursos de Plaerdemavida, Renedo detecta noves fonts del *Decamerone* en el *Tirant* i noves manlleutes de Joanot Martorell a Joan Roís de Corella i al *Scipió i Anibal* d'Antoni Canals, amb la precisió important que Martorell coneix la traducció boccaccesca del 1429. Després estudia la moral epicúria que traspua en el llenguatge de Plaerdemavida. En apèndix reproduïx un text del *De regimine principum* de Gil de Roma (llibre II, 1ª part, c. XXIII) sobre la debilitat intel·lectual de la dona, i la seva traducció catalana medieval segons el ms. 10 de la Biblioteca del Seminari de Girona, corregit amb el ms. 739 de Barcelona, BC.— J. de P. [13282]

Josep PUJOL, *El desenllaç tràgic del «Tirant lo Blanch», «Les Troianes» de Sèneca i les idees de tragèdia al segle XV*, dins «Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona», XLV (1995-1996), 29-66.

L'autor estudia d'antuvi la incorporació del discurs tràgic en el desenllaç del *Tirant*, après en la literatura del cicle troià i del cicle artúric, i sobretot en el Sèneca tràgic de *Les Troianes*, que resonaria textualment en els darrers capítols (172 i ss.), amalgamat amb textos corellians i àdhuc decameronians. La nota comuna i, per tant, la causa de les manlleutes, seria la variada repetició «de discursos lamentatoris en primera persona», d'acord amb la concepció tardomedieval de tragèdia (= plany o lamentació), que Joanot Martorell compartiria amb Joan Roís de Corella, sense parlar d'altres contemporanis seus.— J. de P. [13283]

Stefano M. CINGOLANI, *Clàssics i pseudo-clàssics al «Tirant lo Blanc». Reflexions a partir d'unes fonts de Joanot Martorell*, dins «Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona», XLV (1995-1996), 361-388.

A part de les fonts descobertes per altri en el *Tirant*, l'autor en detecta una en el *Factorum et dictorum memorabilium* de Valeri Màxim i una altra en el *De coniuratione Catilinae* de Sal·lusti; i insisteix en la presència «massiva i determinant» de Joan Roís de Corella en la novel·la de Martorell a través de tota mena de manlleutes, cosa que el condueix a replantejar el sentit que cal donar a la interpretació martorelliana dels 'auctores'. El tram de fonts cavalleresques clàssiques, medievals i pseudoclàssiques que s'hi encavallen assenyalen l'itinerari de la «desil·lusió per un ideal perseguit i perdut sense cap mena de sortida positiva alternativa»: es dona per dignitat al món mític de la cavalleria i es constata que el món és antiheroic.— J. de P. [13284]

Francesc MASSIP, *El món de l'espectacle en Tirant lo Blanc (Primera aproximació)*, dins *Formes teatrals*, 151-172.

L'autor estudia els ressons que els artificis medievals, tant els teatrals com els dels festivals polítics, tenen en el *Tirant*, on reprenen el verisme que els conferia la intencionalitat que els era inherent. Els textos de la novel·la que reflecteixen l'ambient teatral són comparats amb d'altres textos anteriors i posteriors, per subratllar el realisme de tècnica i de fons, i àdhuc de rerafons, de Martorell.— J. de P. [13285]

Xavier RENEDO I PUIG, «*Turpia feminarum incesa lascivarum*». (*El joc teatral en el capítol 283 del Tirant lo Blanc*, dins *Formes teatrals*, 209-216.

Després d'una llarga introducció sobre el 'discurs de l'Escolàstica', entorn al fet teatral, centrada en l'anàlisi d'alguns textos de Sant Tomàs, Robert Holcot i Francesc Eiximenis, que es refereixen a la concepció aristotèlica de l'eutrapèlia com a virtut, l'autor presenta el capítol 283 del *Tirant* com una amalgama de teories medievals sobre el caràcter del 'joc deshonest', les teories mèdiques sobre la necessitat de combatre la melenconia amb espectacles teatrals jocosos, i la cultura escolàstica sobre l'eutrapèlia.— J. de P. [13286]

Joanot MARTORELL, Martí Joan de GALBA, *Tirant lo Blanc. The Complete Translation*. Translated from the Catalan by Ray LA FONTAINE (Catalan Studies, 1), Nova York, Peter Lang 1993, X i 820 pp.

Vegeu en el volum anterior d'aquest anuari, les notícies bibliogràfiques de les pàgines 704-705, núms. 12262-12263.— J. P. E. [13287]

Anna M. ADROER TASIS, *Organització d'una armada contra Gènova (1458)*, dins «XIV Congrés Corona III», 11-18.

[Cf. ATCA, XVI (1997), 702, núm. 12553 i 709, núm. 12277]. En començar el regnat de Joan II de Catalunya-Aragó, aquest reconegué com a rei de Nàpols el seu nebot Ferrante, malgrat que fos bord, cosa que revifà la guerra contra Gènova. Després d'una breu presentació, són ací transcrits cinc lletres reials d'ACA, *Canc., reg.*, amb les quals Bernat de Vilamarí i el seu estol eren posats al servei del nou rei napolità contra Gènova (12-18).— J. P. E. [13288]

Juan José MORALES GÓMEZ, *Un fragmento de narrativa catalana bajomedieval en el Archivo Histórico de Protocolos de Zaragoza*, dins «Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona», XLV (1995-1996), 231-128.

L'autor publica el contingut d'un bifoli procedent de la secció *Hojas o Papeles sueltos*, del Archivo Histórico de Protocolos de Saragossa, que és allò que resta d'un antic quadern, on hi havia copiada en català una novel·leta de temàtica amorosa, per ara no identificada.— J. de P. [13289]

Xavier VELLÓN I LAHOZ, *Literatura misògina i moral burgesa: la corporalitat com a espai de la sàtira a l'Espill*, dins «Zeitschrift für Katalanistik», 9 (1996), 20-32.

Enfront de la idealització platònica de la Dona, pròpia de la cosmovisió medieval, la cultura burgesa contraposa el realisme. L'*Espill* hauria plantejat «el tema de la literatura misògina i la seua popularitat en el context de la societat burgesa» (29), extremant el realisme en la descripció de detalls fisiològics desagradables de la feminitat (22-26), i subratllant després les seves males inclinacions psicològiques: set de plaer, i impulsivitat (27-29). Hi ha bibliografia (30-32).— J. P. E. [13290]

Antònia CARRÉ, *La medicina com a rerefons cultural a l'Espill de Jaume Roig*, dins *Jaume Roig i Cristòfor Despuig. Dos assaigs sobre cultura i literatura dels segles XV i XVI* (Col·lecció Escolis, 2), Vic, Eumo Editorial 1996, 7-71.

Dins la misogínia que engloba totes les formes culturals de l'Edat Mitjana, medicina inclosa, l'autora vol dibuixar «breument el perfil professional de Jaume Roig sobre la base de les dades biogràfiques extretes dels documents que ens han pervingut i de l'anàlisi de la seva obra des d'una perspectiva mèdica» (12). Les generacions dels Roig mataronins, des del seu establiment a València a començaments del segle XIV estigueren diversament vinculats a la medicina i Jaume, no sols fou home de confiança de les institucions de la Ciutat i de l'Església de València, ans encara metge de confiança de la casa reial tant en temps de la reina Maria, muller del Magnànim, com en el de Joan II (12-16), encara que Roig no hagués escrit cap llibre de medicina (19), en un moment en què València presenta un esplet de metges famosos (17-18): entra dins la normalitat que es manifestés contrari a l'exercici de la medicina per part de sarraïns, ferrillers i dones (20-24); i, a diferència d'altres escrits contemporanis, en l'*Espill* «la professionalitat dels metges estarà fora de dubte» (26). En les pàgines següents l'atora col·loca en paral·lel la sexualitat segons metges i moralistes (29-22) i segons Jaume Roig (34-35); el paral·lelisme es repeteix quant a la valoració del coit (36-38 i 38-39, respectivament) i l'existència o no del semen femení (40 i 41-44); sense confrontació tan clara, el paral·lelisme continua en el punt de la menstruació (45-56), del pecat i de la malaltia (56-58), en el de la maternitat com a post de salvació per a la dona (58-59) i en el de la medicina en funció de la salvació de l'ànima (61-65). Hi ha bibliografia (66-71).— J. P. E. [13291]

Montserrat GANGES GARRIGA, *Poesies bilingües (català-castellà) del segle XV*, dins «Boletín bibliográfico de la Asociación Hispánica de Literatura Medieval», 6/1 (1992 [1993]), 57-227 i dos desplegables.

Les primeres pàgines exposen les característiques tècniques del present inventari (59-67) i la bibliografia essencial (67-70). Segueix la presentació de cada un dels quaranta-quatre manuscrits que contenen poesies d'aquells autors bilingües (71-91) i la de les vint-i-cinc edicions dels segles XV i XVI (91-102). El cos de l'article consisteix en la presentació de vint-i-cinc autors de poesies en català o en castellà, amb inventari de cada grup, primer les catalanes, seguides de les castellanès.— J. P. E. [13292]

Vicenç BELTRAN, *Tipología y génesis de los cancioneros. Las grandes compilaciones y los sistemas de clasificación*, dins «Cultura Neolatina», LV (1995), 233-265.

Entre la d'altres aliens a les nostres pàgines, és estudiada la composició actual del *Cançoner del Marquès de Barberà* (Montserrat, Biblioteca del monestir, ms. 992), en tant que permet de reconstruir el procés de la seva constitució entorn el 1470; les seves parts foren escrites en els folis en blanc ja després d'enquadrar el volum, on, després d'una primera secció en blanc causada per confusió del copista, les següents diferencien els textos segons llengua (català i

castellà) o forma (prosa o vers) (239-241); i la del *Jardinet d'orats* (Barcelona, BU, ms. 151) (257-259): «en su organización se partió de una agrupación temática y estilística de las composiciones, pero se usó para ello de una estructuración distinta, basada en la yuxtaposición de cuadernos independientes» (257).— J. P. E. [13293]

Jutta KIVIHARIU, *Las glosas del maestro Aleix de Barcelona en su edición catalana del De regimine principum de Egidio Romano y en su versión navarroaragonesa*, Helsinki, Suomalainen Tiedekatemia 1995.

Títol només conegut per referència [però, hom pot veure el resum d'un article de l'autora sobre tema afí, dins ATCA, XVI (1997), 709, núm. 12279]. La traducció catalana del *De regimine principum* de Gil de Roma (Egidi Romà) fou impresa a Barcelona el 1480; d'entre les gloses al text que hi eren publicades, i que hom atribueix a l'editor, mestre Aleix, algunes, traduïdes, foren també integrades en la *Visión delectable*, detall que demostra la circulació manuscrita de les dites gloses abans de la impressió barcelonina.— J. P. E. [13294]

Curt WITTLIN, *El «Psaltiri» del 1480 i altres restes de la «Biblia Valenciana» dels cartoixans de Portaceli*, dins «Actes Berkeley, 1993», 289-301.

L'autor recorda les vicissituds del darrer full de la *Biblia* impresa a València el 1478 fins a arribar a la Hispanic Society de Nova York; el *Saltiri* fou reeditat el 1480 i darrerament el 1993 [cf. ATCA, XIII (1994), 442-444]; ací és analitzada la tècnica literalista de la traducció, amb abundants llatinismes, glossats o no, variants en la traducció d'una mateixa paraula, i d'altres característiques deduïdes de la comparació entre llatí i català (291-295); la pedra de toc per a atribuir un possible text català de la *Biblia* a aquella traducció seria «el seum grau de literalitat. Caldrà que els llatinismes siguin sobreabundants, que els pronoms es tradueixen amb formes fortes, i que no s'hi troben omissions o afegits de cap mena» (295); per això, són assenyalades algunes d'aquestes característiques en els següents fragments conservats: *Daniel*, XIII, 1-64; *I Macabeus* X, 50-XI, 34; *Fets d'Apòstols* XXIII, 26-XXVI, 4; *Mc* XIV, 5-XV, 15; *Lc* II, 12-IV, 2; *Josué* XXII-XXIV; i *Apoc* XX, 8-XXII, 21; l'autor considera que aquestes sis restes (299) pertanyen a la *Biblia* del 1478 (295-298); no, en canvi, els tres capítols de l'*Apocalipsi* i d'altres fragments ja publicats per Joaquim L. Villanueva i per Marià Aguiló, ni els de *IV Reg* XXIII, 27-XXV, 24, publicats en aquestes pàgines d'ATCA, X (1991), 261-273 (298-299). És transcrit en apèndix i analitzat en notes el text del *Salm* XXXI del *Saltiri* imprès (300-301).— J. P. E. [13295]

Tomàs MARTÍNEZ [I ROMERO], *Per a una interpretació del «Triumfo de les dones», de Roís de Corella: claus ecdòtiques i literàries*, dins «Misc. Colón, 6», 37-69.

Sense trencar totalment amb la temàtica anterior «dels difícils i complexos camins de l'amor mitjançant esquemes lírics», per causes ambientals Corella empra en el *Triumfo* «un to reflexiu i conscientment lògic» (38); resumit el tema (39-40), l'autor hi subratlla l'influx que hi tingué la valoració de la dona introduïda per la gran escolàstica (és creació de Déu, volguda per ella mateixa, encara que una de les seves funcions sigui la d'ajuda a l'home), la inversió de perspectiva en relació a l'antifeminisme que arriba a Pere Torroella, encara que també en aquest es troba cert atansament a la valoració de la dona (40-45). Segueixen pàgines de comparació entre el *Triumfo* de Roís de Corella i el *Triunfo* de J. Rodríguez de Padrón (45-49), que desemboquen en conclusions provisionals: el *Triumfo* no seria pas una 'obra de circumstàncies', ans aplicació de principis bàsicament teològics al tema, sempre amb el

convenciment que «lo gentil estil fa pus clara la justícia». Quant a l'edició, recordats els dos manuscrits de València, BU, i de Cambridge, Trinity College, R. 14.17 (52), l'autor constata que el text d'aquest darrer és més complet (53-54) o millor (54-57), raó per la qual, basant-s'hi, «hom pot oferir un *Triümf* notablement més prop del seu original» (58). Segueixen la transcripció (58-66), l'aparat de correccions i notes (67-68) i bibliografia (67-69).— J. P. E. [13296]

Josep GUIA I MARÍN, *Corella també en menjava, d'olives*, dins «Revista de Catalunya», núm. 105 (març de 1996), 83-114.

«Llegint' com cal els textos, hom s'adona que «que aquest [Joan Roís de Corella]... és el veritable autor del *Tirant*» (84); però la tesi de l'autor en aquestes pàgines és que «l'anònim, síndic del comú dels peixcadors' en *Lo procés de les olives* (1496), és Joan Roís de Corella» (85 i 112). Després d'indicar algunes coincidències (86), l'autor assenyala «les insinuacions i les segones intencions contingudes en els versos que Gassull adreça al Síndic» (87): eren coetanis (88-91), ambdós cavallers (91-94), i es podien treure mútuament els drapets al sol. Sortirien tots retratats en la xilografia d'*El procés de les olives* (95 i 112). Corella hi hauria representats dos papers: el de Síndic, vell, i el de Baltasar Portell, jove (96); l'estrofisme, les concordances lèxiques, fraseològiques i temàtiques confirmarien la identitat d'autor (96-112) i «més minuciosos buidatges lèxics» el reafirmarien (112). Hi ha bibliografia (113-114).— J. P. E. [13297]

Agustín RUBIO VELA, «*Crimen de incesto*» en *Alcublas* (1489), dins «Misc. Gil-Masarell», 65-84.

L'octubre del 1489 començà un altre brot de pesta a València i a primeria de novembre s'estenia l'escàndol per un crim d'incest i parricidi realitzat en terme de les Alcubles, vers Bexís; la ciutat de València, senyora de la jurisdicció criminal i mer imperi de la dita població (67, nota 5), enantà una informació oficial, encarregada a l'escrivà de sala, Gaspar Eximeno, i ací resumida, tant com permet el text incomplet del procés, conservat a València, AMV, *Lletres missives*, g³-32, transcrit en les pàgines 77-84.— J. P. E. [13298]

Roxana RECIO, *La literalidad y el caso de la Cárcel de amor; el quehacer del traductor catalán y del traductor italiano*, dins «Hispanic Journal», 17 (1996), 271-283.

Publicada a Sevilla el 1492, la *Cárcel de amor* fou immediatament traduïda al català per Bernadí Vallmanya i editada a Barcelona el 1493; aquella traducció hauria estat «llevada a cabo con mucho cuidado y está adaptada al texto base» (272), afegint només al pròleg la dada de la traducció; i qualque vegada intensificant o aclarint el text amb petites puntualitzacions (274). L'autora manifesta el seu desacord amb Saverio Pannunzio, segons el qual hi hauria en el text de Vallmanya «un treball lúcid i conscient d'exegesi» (274), perquè seria traducció, no exegesi. La *Cárcel* fou traduïda a l'italià per Lelio Manfredi, també traductor del *Tirant lo Blanc*. Les darreres pàgines són dedicades al tema de les traduccions al català en el segle XV, que tant admetien la literalitat com la creativitat del traductor, amb l'objectiu d'assegurar la qualitat de la feina.— J. P. E. [13299]

Antoni M. BADIA MARGARIT, *Els humanistes i la llengua catalana*, dins «Actes Berkeley, 1993», 7-20.

El 1380 s'iniciava un canvi en la concepció de les relacions entre el llatí i el català, amb una primera etapa de sobrevaloració del llatí clàssic com a paradigma únic de llenguatge, i una segona, del segle XVI, en què les llengües vernacles són elevades a la categoria de clàssiques; segons Jordi Rubió i Balaguer, tant com el català hauria participat en la primera, no hauria estat present en la segona (7-9). L'autor dubta, però, que àdhuc en la primera etapa l'únic element d'avaluació d'una llengua fos la seva proximitat al llatí; ho exemplifica en les *Regles de esquivar vocables o mots grossers o pagestivols*, on només dues de les 325 correccions consisteixen en un calc llatí; per això, arriba a la conclusió que «no tots els humanistes la menyspreaven [la llengua vernacla], per a alguns d'ells la dignificació de la llengua no passava forçosament per la seva llatinització» (13). Però el problema és si les *Regles* pertanyen al món dels humanistes. Són, certament, autògrafes de Pere Miquel Carbonell, d'una banda, però de l'altra reflecteixen els debats valencians contemporanis, un dels quals, protagonitzat per Bernat Fenollar, aristocratitzant, i Jaume Gassull, popularitzant, girà entorn la qualitat de la llengua (14-15). Les *Regles*, però, només fan referència a Bernat Fenollar i a Jeroni Pau, llatísta pur, el qual no hauria fet altra cosa que convalidar amb la seva autoritat les opcions lingüístiques de Fenollar; l'autor de les *Regles* hauria estat Pere Miquel Carbonell (17-18). Dissortadament, cap llibre sobre la llengua catalana no hauria saltat a la palestra a favor de les llengües vernacles amb Pietro Bembo, Juan de Valdés i Joachim du Bellay (19-20).— J. P. E.

[13300]

Marianne MAHN-LOT, *Un évangéliste-ethnologue en Haïti*, dins «Revue Historique», CCXCIII/594 (1995), 251-262.

Traducció francesa de l'escrit de fra Ramon Pané, «d'origine bourguignone» segons l'autora, el qual, amb l'ermità fra Bernat Boïl, acompanyà Cristòfor Colom en el segon viatge a Amèrica; les pàgines de Pané, salvades per Hernando Colón dins la seva *Vida del Almirante*, s'intitulen *Relación sobre las antigüedades de estas islas*; la traducció es basa l'edició de R. Iglesias publicada a Mèxic el 1947; sense ésser en ella mateixa de molta vàlua, la *Relación...* és important pel fet d'ésser l'única informació de les creences de l'ètnia dels Tainos, ara ja completament desapareguda.— J. P. E.

[13301]

Ramon MIRÓ I BALDRICH, *L'espai del poder. Distribució de l'espai en els portadors del pal·li a la processó de Corpus i en altres celebracions civils i religioses en els segles XV-mitjan XVII*, dins «Palestra Universitària», 8 (1996), 63-80.

Tant la documentació barcelonina del *Llibre de les solemnitats de Barcelona*, ja publicada (66-70), com la de Cervera, inèdita en l'AHC, *Fons municipal. Llibre de consells i Capsa d'ordinacions de Corpus* (71-78), d'on són transcrits fragments (77), demostra que la distribució i assignació de les vares del pal·li en la processó de Corpus seguia un ordre estrictament jeràrquic. Hi ha bibliografia (79) i un croquis de la distribució de València (80).— J. P. E.

[13302]

Josep M. LLORENS CISTERÓ, *El cardenal Alejandro Farnese en la corte pontificia de Rodrigo Borja y Lorenzo de Médicis*, dins «Anuario Musical», 51 (1996), 12-28.

Les notícies fornides per aquestes pàgines, algunes de les quals consisteixen en transcripció de fragments de naturalesa econòmica procedents de l'Archivio Segreto Vaticano, *Introitus et exitus*, i d'altres sèries, i de Roma, Archivio di Stato, *Archivio della Rev. Camera Apostolica*,

fan referència a catalans, com el bisbe de Barcelona, Pere Garsias, i d'altres de possibles, entre els quals compareix un Martí Prats (17).— J. P. E. [13303]

Carme SIMÓ i ROCA, *La dietarística a Mallorca: 1372-1810*, dins «L'Aiguadolç. Revista de literatura», 21 (Primavera 1995), 11-18.

Resum del llibre de la mateixa autora, ja conegut dels lectors d'ATCA pel resum publicat en el volum XI (1992), 506-507, núm. 7079. Ací insisteix en el detall que el dels dietaris és el gènere més conreat a Mallorca els segles XII-XVIII i n'assenyala les tres característiques: es tracta de notícies de primera mà de temes col·lectius, mai tretes de fonts escrites; d'ús estrictament personal, cosa que facilita el sentit crític i l'espontaneïtat; i freqüència i extensió irregulars (12-13); més del 50% de llurs autors són clergues o homes de lleis i són font indispensable per al coneixement d'hàbits, costums, gusts, creences, remeis i poesia popular en pasquins (14-15).— J. P. E. [13304]

Renaixement a la carta, A cura de Eulàlia DURAN, Josep SOLERVICENS (Col·lecció Escolis, 4), Vic, Eumo Editorial 1996, 358 pp.

Aplec de fragments d'autors catalans del Renaixement, agrupats en dues seccions. La primera, dividida en cinc apartats, engloba «especulacions teòriques i mostres de l'activitat cultural dels intel·lectuals renaixentistes de l'àrea catalana», mentre la segona, amb quatre apartats, és reservada a mostres de l'«activitat literària en català dels escriptors de l'època» (6). I així en la primera part l'apartat primer (*El re-naixement del món clàssic*) presenta fragments anotats de *Barcino* de Jeroni Pau (17-21), de la *Història de València*, de Pere Antoni Beuter (21-24), del *Llibre de les grandeses de Tarragona*, de Lluís Ponç d'Icard (25-34) i de les *Transformacions*, de Francesc Alegre (34-42). El segon (*L'elogi de la dignitat humana*), en conté del *De caeco et claudo pariter mendicantibus per orbem*, de Jeroni Pau (43), de la *Fabula de homine*, de Joan Lluís Vives (44-50), de la *De scientiarum laude oratio*, de Francesc Dassió (50-51). El terç (*La renovació pedagògica*), n'aplega de la *Praelectio in convivio Philolphi*, de Joan Lluís Vives (53-57), del pròleg a la *De dialectica sive rationali philosophiae* (sic! *philosophia!*), de Rafael Mambla (57-60), l'*Epistola* de Pere Badia a les *Introductiones Latinae* d'Elio Antonio de Nebrija (61-65), la *Introducció* a les *Georgiques* de Virgili, de Joan Lluís Vives (65-77), de Pere Joan Nunyes, *Per fer censura de una epístola se han de considerar tres coses* (77-81), la *Súplica dels estudiants d'arts de Barcelona al Conseller en Cap sobre estudis de filosofia a l'Estudi General* (81-82), *Carta de Pere Joan Oliver a Alfonso de Valdés* (82-84), de les *Memorias* de Joan Martí Cordero (84-87), de les *Memòries per a sempre* de Perot de Vilanova (87-89), els *Avisos per a estudiar les arts en particular*, de Pere Joan Nunyes (90-92), i fragments de lletres d'Estefania de Requesens sobre els progressos del fill Lluís (92-97). El quart (*La impremta i el món del llibre*) ofereix el pròleg de Francesc Argilagués a l'*Articella* (99-102), la carta de Vicenç Navarra a Alfonso de Valdés sobre Miquel Mai i els copistes (103-106), el pròleg de Joan Bonllavi a l'edició del *Blanquerna* (106-113), *Prolegòmens* a l'edició de l'*Espill* del 1531 (113-117), l'*Epístola proemial* d'Onofre Almudèver a l'edició de l'*Espill* i d'altres del 1561 (117-120), l'*Epístola* de Baltasar de Romaní (120-121) i l'*Endreça* de Claudi Bornat per a sengles edicions d'Ausiàs Marc (121-123), els preàmbuls de Pere Miquel Carbonell a l'edició de la *Crònica* de Pere el Cerimoniós (123-127), dels Jurats de València a la de la *Crònica* de Jaume I (127-130), de Felip Mei a la de la *Crònica* de Ramon Muntaner (130-131), i de Jaume Cortei a l'edició de la mateixa *Crònica* (132-134); el pròleg de Pere Antoni Beuter a l'edició castellana de la *Crònica de València* (134-136), el de Lluís Ponç d'Icard a la del *Llibre de les grandeses de Tarragona* (136-137), fragments del pròleg al *Sermó* d'Onofre Manescal (138-139), el de Jeroni Pujades a la *Crònica Universal del Principat de Catalunya* (139-141), *Quins autors cal no llegir, quins llegir*, de Joan Lluís Vives, *De institutione*

foeminae christianae (142-147), lletra d'Antoni Agostí sobre l'organització de la biblioteca de El Escorial (147-149) i de Pere Galès sobre fons de l'Ambrosiana (149-150). L'apartat cinquè, finalment (*Assimilació del model italià i patriotisme cultural*), ofereix la *Carta a la duquesa de Somma* de Joan Boscà (151-155), pròleg a la traducció castellana de la *Història de València* de Pere Antoni Beuter (156-160), *La fuente deseada* de Marc Antoni de Camós (161-163), *La sentència* de Francesc Calça (164-166), i *Als poetes catalans* de Jeroni Ferrer (166-169). En la segona secció (*Les pràctiques literàries*) trobem, en el seu primer (o sisè) apartat, els fragments *Ab clemència, liberalitat e justícia* i *Ab justícia meravellosa* de Jordi de Centelles (173-175), el primer dels *Col·loquis de la insigne ciutat de Tortosa* de Cristòfor Despuig (176-198), de *El cortesano*, de Lluís de Milà (198-205), l'*Epístola* de Pere Miquel Carbonell a Bartomeu de Verí (205-211), l'*Epístola proemial* de Pere Antoni Beuter als Jurats de València en la *Història de València* (212-213), *Estil·lades y amoroses lletres trameses per Barthomeu Sirlot a la sua senyora e per ella a ell* (214-222), *Il·lustracions dels comtats de Rosselló, Cerdanya i Conflent* de Francesc Comte (222-226), *Spill de vida religiosa* (226-236). L'apartat setè (*Narrativa en vers*) presenta l'inici de *Lo somni de Joan Joan*, de Jaume Gassull (237-250), *Els mestres de València*, de Gaspar Guerau de Montmajor (251-264), el cant primer de *Lepant* de Joan Pujol (265-278). L'apartat segon o setè (*Lírica*) aplega *Dos pensaments ma pensa-n tant torbada* de Joan Boscà (279-285), *Amor no-s pot clamar de mi en res*, i *Anar-se'n vol lo meu senyor*, de Joan Ferrandis d'Herèdia (285-289), *De un dese(s)perat de amor i Si'm llevé de bon matí*, de Pere Serafí (289-291), *L'home qui viu namorat* i altres quatre de Joan Timoneda (291-295), i reelaboracions del tema *Bella, de vos som amorós*, de Joan Timoneda, d'un anònim, de Lluís de Milà i de Pere Serafí (295-299); *Lavat y ben escatat*, de Joan Ferrandis d'Herèdia (300-301), *Qui vol segur passar aquesta vida*, de Pere Serafí (301-304), *A part, a part, que no vull part*, i *Amator sum infelix homicida* de Joan Timoneda (305-306). L'apartat novè, finalment (*El teatre*) conté *La vesita* de Joan Ferrandis d'Herèdia (307-321), *En Corney* (322-332) i *L'església militant*, de Joan Timoneda (333-344). Clou el volum una bibliografia essencial (345-352).— J. P. E. [13305]

Jocelyn Nigel HILLGARTH, *The Image of Alexander VI and Cesare Borgia in the Sixteenth and Seventeenth Centuries*, dins «Journal of the Warburg and Courtauld Institutes», LIX (1997), 119-129.

Reconstrucció de la imatge cada vegada més negra que els autors, sobretot per títria dels deixebles de Domenico Savonarola contra Alexandre VI, i dels protestants contra el papat, dibuixaren d'aquells dos personatges Borja durant els dos segles esmentats en el títol (Lucrècia aleshores no hauria cridat l'atenció). Ja immediatament després de la mort d'Alexandre VI s'hauria escampat la brama que havia venuda l'ànima al dimoni; els italians passats al protestantisme l'haurien presentat com la personificació de totes les maldats del papat. Al llindar del segle XVII la llegenda del pacte amb el dimoni s'associà amb la de Faust, i encara amb la de jueu i de no cristià. La llegenda sobre Cèsar fou molt pitjor: es basava en la biografia de Tomaso Tomasi, *Vita del duca Valentino...* (122), que incloïa un capítol violentament hostil contra Alexandre VI (123), ennegrit fins a la caricatura pel protestant italià Gregorio Leti; catòlic com Jerónimo Zurita i Onofrio Panvinio acusaren Cèsar d'ésser el culpable de les maldats d'Alexandre VI (124-125); Paolo Giovio i Nicolò Macchiavelli el convertiren en prototip (125-126) i el teatre anglès del XVII personificà en ell la maldat absoluta (127-128); Theodor Beza col·locava Savonarola al cel (128-129).— J. P. E. [13306]

Xavier FAVÀ I AGUD, *Estudi lingüístic de textos inèdits en català al Matarranya (ss. XV i XVI)*, dins «Anuari de filologia. Llengua i literatura catalanes», XIX (1996), 63-93.

L'autor comença presentant llista de set unitats en llengua catalana, datades entre el segle XIV i el 1798, pertanyents a les poblacions de Beseit, Calasseit, La Fresneda, Mont-roig, La Codonyera, Fontdespatla i Pena-roja, d'on són extrets quatre textos procedents dels arxius Notarial d'Alcanyís, Municipal de La Fresneda i parroquial de Beseit, datats entre el 1503 i el 1574, ací transcrits (86-90) i estudiats des de la perspectiva lingüística (lèxic, fonològic, morfosintàctic i sociolingüístic) en les pàgines inicials (66-83), on són destacables algunes particularitats lèxiques i la incidència de castellanismes (84).— J. P. E. [13307]

Gianluigi LERZA, *Santa Maria di Monserrato a Roma dal Cinquecento sintetista al purismo dell'Ottocento*. Saggio introduttivo di Sandro BENEDETTI, Roma, Edizioni Librarie Dedalo 1996, 204 pp.

El 13 de juny del 1518 era posada la primera pedra de l'església de Santa Maria de Montserrat, per a l'Hospital dels Catalans o de la Corona Catalano-Aragonesa de Roma. Tal com diu Sandro Benedetti en el *Saggio Introduttivo*, l'obra fou iniciada i continuada sota la direcció d'arquitectes tan cèlebres com Antonio da Sangallo il Giovane, Francesco da Volterra, Giovan Battista Contini, Giuseppe Camporese i Antonio Sarti (9). Per això, aquest estudi arquitectònic no sols es fixa en les solucions tècniques i artístiques de l'edifici, sinó que les compara constantment amb les similars, tal com demostren a bastament les dues seccions dedicades a fotografies del mateix edifici o d'altres i a reproduccions de plànols o dibuixos (71-112 i 147-168). És, doncs, un capítol d'història de l'arquitectura religiosa romana, en la qual allò que ens afecta és el resum de dades relatives al procés constructiu i als corresponents pagaments, repartides entre les del segle XVI (33-60) i les del temps posterior fins al tancament de l'església a darreries del segle XVIII per la invasió francesa de Roma (113-119). La base documental es troba a Roma, Arxiu de l'Obra Pia de Montserrat, d'on, ultra allò que hem dit, és traduïda del català a l'italià l'acta de col·locació de la primera pedra (63-64), i indicats en breu regist noranta documents que van del 1518 al 1686 (175-181). [Quan surt del camp arquitectònic, l'autor s'entrebanca, com és ara en confondre el cardenal Francisco Jiménez de Cisneros amb l'abat de Montserrat, Garsías Jiménez de Cisneros: 19].— J. P. E. [13308]

Eulàlia DURAN, *Realitat i ficció en la novel·la castellana «Questión de Amor» (València 1513)*, dins «Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona», XLV (1995-1996), 389-407.

Són ací estudiats temàtica i protagonistes d'aquesta novel·la anònima, escrita sens subte per un valencià, poeta en castellà. L'autora repassa els pros i contres de totes les identificacions avançades fins ara entorn els personatges i el mateix autor i s'inclina per atribuir l'obra al comandador Lluís Escrivà.— J. de P. [13309]

Jorge USCATESCU, *Vives y Erasmo*, dins «Folia humanistica», XXXIV (1996), 343-347.

Resum de les relacions personals entre aquells dos personatges i Thomas More a base de llur correspondència, als quals associa Elio Antonio de Nebrija, en les commemoracions del 1992.— J. P. E. [13310]

Jorge M. AYALA, *La crítica de Juan Luis Vives a los pseudo-dialécticos*, dins «Revista española de filosofía medieval», 6 (1996), 109-125.

Recordat el seu autoexili a Europa i la situació dels estudis de lògica a les universitats d'Alcalà i de Salamanca en la primera meitat del segle XVI (112-115), l'*In pseudodialecticos* [cf. ATCA, I (1982), 425-426, núms. 362 i 363] hauria estat una 'crítica implacable' a dialèctics i a escolàstics que imposaven en la Facultat d'Arts de l'Estudi de París una lògica nominalista portada fins al paroxisme amb l'apropiada nomenclatura tècnica intel·ligible per als no iniciats, crítica completada amb un programa de reforma de l'ensenyament de la lògica i de la filosofia (115); són resumides tant la crítica a una filosofia que tingué necessitat de crear-se una llengua bàrbara (116-118), com la doctrina sobre cada una de les parts de la lògica: gramàtica (119-120), argumentació (121-122) i judici (122-123). La diferència entre escolàstics i humanistes rau en el detall que l'art de la raó dels primers es transforma en 'art de l'argumentació' en els segons (125).— J. P. E. [13311

Pablo PÉREZ GARCÍA, *Municipalización hospitalaria y reforma de la beneficencia en De subventionne pauperum. Una nota valenciana al programa vivesiano sobre la organización de la asistencia pública*, dins «Misc. Gil-Masarell», 115-139.

Pablo PÉREZ GARCÍA, *El trabajo en la obra de Juan Luis Vives: de la humana menesterosidad al proyecto humanista*, dins *El trabajo en la historia. «Séptimas jornadas de estudios históricos organizadas por el Departamento de Historia Medieval, Moderna y Contemporánea de la Universidad de Salamanca»*. Editor: Angel VACA LORENZO, Salamanca, Publicaciones de la Universidad 1996, 129-173.

Deixant fora del seu planteig les institucions eclesiàstiques de caritat, i limitant-se a les totalment ciutadanes, el *De subventionne pauperum* propugnava que tant la misericòrdia dels laics com l'atenció als pobres requeien en la 'res publica' (118); també, que hom fes foc nou tant de les bases econòmiques com de l'administració de les institucions de caritat, posant-ho tot en mans de l'administració ciutadana (119-121), conscient que l'excés d'almoines i d'ajuts era socialment nociu pel fet de fomentar l'ociositat i anar contra un dels principis de l'humanisme renaixentista, el de la laboriositat (124). Enfront dels autors que només volen admetre precedents i influx nordeuropeus en el *De subventionne pauperum*, Pérez afirma que «uno a uno, todos los elementos que integran el edificio asistencial diseñado en el *Socorro de los pobres*, con la excepción —tal vez— de la visión restrictiva de la limosna, se hallaban presentes en la Valencia del s. XV y aun antes» (125), exposició detallada que és objecte de les pàgines següents (125-136). Hi ha bibliografia (137-139).

El segon títol només m'és conegut per referència.— J. P. E. [13312-13313

Manuel BREVA-CLARAMONTE, *La didáctica de las lenguas en el Renacimiento: Juan Vives y Pedro Simón Abril. Con selección de textos* (Serie Letras, 25), Bilbao, Universidad de Deusto 1994, 270 pp.

Obra només coneguda per la recensió signada per Beatrice Bagona, dins «Romanische Forschungen», 108 (1996), 529-531.— J. P. E. [13314

Ana ÁVILA, *Don Fadrique de Portugal: de obispo a virrey. (Panorámica a través del inventario de bienes)*, dins «Boletín del Museo e Instituto 'Camón Aznar'», núm. LXIII (1996), 5-56.

Lloctinent del rei a Catalunya el 1525 i abans abat comendatari de Ripoll entre el 1501 i el 1507, l'elecció a lloctinent deixà constància tant a les *Actas Capitulares* de la Catedral de Si-güenza (6-7, notes 10, 13-14) com en el *Manual de Novells Arbits...* de la Ciutat de Barcelona

(8 ss.); trobem ací descripció del contorn ciutadà del Palau del Lloctinent, amb particularment de l'estat de les fortificacions (10-14), i sobretot transcripció parcial i anàlisi dels successius capítols de l'inventari dels seus béns, conservat a l'AHCB, *Arxiu Notarial*; l'autora és particularment interessada en els objectes que reflecteixen gust artístic o sumptuari [però aquestes pàgines són atentes en particular en els llibres], que no eren molts i els títols dels quals no figuren en l'inventari: són coneguts els llibres litúrgics, un exemplar de la *Vita Christi* de Landulf de Saxònia, el Cartoixà, algun exemplar del *Amadís de Gaula*, un *Felip Magno*, uns *Pensaments* de Marc Aureli, segurament manuscrits, un llibre d'agricultura i un llibre d'estampes, dolent, i, sembla, un llibre gran de cant en pergamí, que anà a Sigüenza (41-43). Hi ha dues reproduccions parcials i en perspectiva diversa de la *Vista de Barcelona* de Van den Wingaerde i una de posterior, francesa (52-54).— J. P. E. [13315]

Carmen GÓMEZ MUNTANÉ, *Climent Josep: Cançoner de Gandia. Generalitat Valenciana 1995*, dins «Nassarre. Revista aragonesa de musicologia», XII (1996), 353-362.

L'autora precisa que el dit cançoner no és tal absolutament parlant, ans un llibre de cor, on foren copiades cinquanta-una nades, quaranta-tres de les quals en llatí i vuit en castellà o català; s'hauria trobat a Gandia fins al 1936, i després dels trasbalsos de la guerra civil del 1936-1939, ha comparegut a la Biblioteca de Catalunya, on porta la signatura de M 1967 i M 1966. L'autora completa l'edició de Josep Climent en alguns punts: estudis anteriors, identificació de peces, detalls del(s) volum(s), autoria de certes transcripcions, etc., i es reafirma que els autors de les peces copiades eren vinculats a la capella del duc de Calàbria a València.— J. P. E. [13316]

Felipe MATEU LLOPIS, *Sobre la política monetaria de Carlos I y Felipe II (1517-1556-1598). Del Taler al real de a ocho. Del ducado al escudo. Una breve síntesis*, dins «Misc. Arslan», III, 803-836.

La breu síntesi és en realitat una cronologia de documents, entre els quals hi ha els d'alguna manera relacionats amb emissions de moneda dels Països Catalans, amb transcripció d'algunes de les inscripcions que hi figuren, des de la Cort de Montçó del 1518. I així trobem ducats de Catalunya del 1519, amb la corresponent inscripció (803 i 806), reials de València del 1520 (805-806), emissió de Perpinyà del 1522 (806), i de València, 1523-1524 (807). Hi ha seccions dedicades a València i Mallorca, 1544-1554 (816-817), a València i Catalunya, 1563-1577 (823-824), a València 1577-1578 (827-828), al Rosselló i València, 1585 (830), i a Catalunya, Eivissa i Perpinyà (831-832). Algunes notícies sobre les nostres monedes són extretes de la *Carte ou liste contenant le prix de chacun marq...*, publicada a Anvers el 1617 (833-834).— J. P. E. [13317]

Francisc PONS FUSTER, *Bernat Pérez (de Chinchón). Un erasmista a la cort dels Borja de Gandia*, dins «Afers. Fulls de recerca i pensament», 23-24 (1996), 153-176.

En els darrers anys no s'ha produït cap aportació documental nova entorn aquell cortesà de Gandia, raó per la qual l'autor esbrina les dades personals que proporcionen els pròlegs o peces semblants dels seus llibres; les *Meditaciones de san Bernardo* donen a entendre que era o havia estat canonge de León; i no és clar si fou ell o no el traductor al castellà del *Tractatus de vita spirituali* de sant Vicent Ferrer (155-158); el *Silenos de Alcibiades, del 1529*, són una part dels *Adagia* d'Erasme; respondria a la demanadissa de traduccions d'Erasme provocada per les

traduccions anteriors i indicaria l'existència d'un grup erasmia a València i a Gandia, no totalment destorbada per la Inquisición Española (159-161); *La lengua* d'Erasmus potser ja publicada el 1529 i el 1531, certament el 1533, sense nom de traductor: ací són indicades les raons d'atribució a Bernardo Pérez (161-165); l'*Antialcorano*, del 1532, és aplec de vint-i-sis sermons predicats als moros batejats després de les Germanies; havia estat sotmès a la Inquisición Española el 1528, és dedicat al vicari general de València i, en la línia pastoral de Jordi d'Àustria [també s'hi incorporà Joan Bta. Anyes: vegeu més amunt l'article d'Arturo Llin Cháfer, que li és dedicat], vol ésser una resposta activa al problema morisc després d'informar-se tant en escrits com en converses amb alcaïds i alfaquís (165-167); els diàlegs amb un dels darrers, Josep Zumilla, convertit, són reportats en *Diálogos cristianos contra la secta mahomética*, del 1535; és, doncs, continuació de l'*Antialcorano*, però menys polèmic i més expositiu i en la forma més pedagògica per als lectors, la del diàleg (168-171). *Preparación y aparejo para bien morir*, darrera traducció d'Erasmus, a satisfacció de la duquesa de Gandia, Francesca de Castro Pinós; assuauija les crítiques erasmianes (171-172). *Historia de las cosas que han pasado en Italia*, traducció de l'obra de Galeazzo Capella, sembla comportar una distanciació dels principis irènics de l'erasmisme i una justificació de les guerres de Carles V (173). De l'*Espejo de la vida humana* ara sabem amb certesa que tingué edicions a Sevilla els anys 1534, 1545 i 1547, deu anys abans de la mort de l'autor; és obra impregnada de fort contingut ascètic, amb similitud amb temes tractats per escriptors il·luministes i erasmistes, constatació que porta a plantejar la hipòtesi de connexions amb la tirada religiosa de la primera duquesa, Maria Enriquez, i de la seva filla Isabel, ambdues monges a Santa Clara de Gandia, i amb la configuració de l'espiritualitat de sant Francesc de Borja (174-176).— J. P. E. [13318

Alain MILHOU, *La tentación joaquinita en los principios de la Compañía de Jesús. El caso de Francisco de Borja y Andrés de Oviedo*, dins «Florensa. Bolletino del Centro Internazionale di Studi Gioachimiti», VIII-IX (1995), 193-239.

Les primeres pàgines resumeixen aquells esdeveniments dels anys 1543-1571 que més incitaven a cercar-hi una explicació teològica i la joaquinita ho era (193-204). Un segon apartat, intitulat *El mesianismo jesuítico, Francisco de Borja y el Colegio de Gandia (1546-1550)*, resumeix un estudi de M. Ruiz Jurado; el 1549 la crisi es concretava entorn el profetisme, no pas del gust de sant Ignasi de Loiola (210-212); la part més nova és l'atribució a Andrés de Oviedo, home de confiança de Borja i primer rector del seu Col·legi de Gandia, d'unes pàgines dedicades al duc de Gandia, de clara inspiració joaquinita, conservades a Madrid, BN, ms. 5874, ací en part publicades, que interpretaven en sentit joaquinita les perspectives de la Companyia de Jesús, en particular en relació a Amèrica (213-235).— J. P. E. [13319

José M. LAHOZ FINESTRES, *El Colegio Imperial y Mayor de Santiago de la Ciudad de Huesca (1534-1842)*, dins «Argensola. Revista de ciencias sociales del Instituto de Estudios Altoaragoneses», núm. 110 (1996), 97-123.

La dita fundació consta haver estat afavorida per l'abat de la Real de Ciutat de Mallorca (99); un estudiant solter de cada un dels bisbats de Catalunya i de València tenia dret a ésser-ne col·legial (104); i de fet, a la llista d'aquests (114-123), en consten sis del de Barcelona, tres de cada un dels de Tarragona i Tortosa, dos de València, i un de cada una de les quatre següents: Lleida, Solsona, Urgell i Vic; de dos d'altres consta que eren de Catalunya, sense més precisió.— J. P. E. [13320

Coral CUADRADA, «*Volèn instroyr e informar los mercaders, aquells qui d'aquest art de mercaderia volen usar*», dins «*Revista d'història medieval*», 5 (1994), 75-106.

Aquestes pàgines són d'abast general, on es troben referències al nostre tema. Ja les primeres recorden les qualitats exigides a un mercader en els llibres de mercaderia o en contractes medievals (109-112); després, els pocs llibres trobats normalment en casos de mercaders barcelonins, ultra els de comptes (116-117); el marc de l'activitat mercantívola era la ciutat dibuixada per Francesc Eiximenis (119), que assegura un marc consciencios i cristià (122), i en la qual haurien de destacar els mercaders d'empenta (120), però on no manquen abusos d'espavilats (121); la doble exigència de necessitat de calcular amb precisió i de saber amb claredat féu néixer els manuals de mercaderia (124). Per al *Llibre de coneixences de spícies...* de Barcelona, BU, ms. 4, la primera obligació del mercader és la de viatjar (125-126), i no cal dir l'aprenentatge (126-127), els condicionaments de legalitat o guiatge (127-128), els contractes d'aprenentatge (128) i la fluïdesa de la informació (129). Hi ha alguns fragments de lletres de Prato, Archivio di Stato, *Fondo Datini*.— J. P. E. [13321]

Alvaro SANTAMARÍA, *La compilación mallorquina de mercadería de Domingo Palau*, dins «*Misc. Mut*», 249-276.

El *Llibre de coneixences de spícies e de drogues...*, de Barcelona, BU, ms. 4, ja publicat, no seria l'únic manual hispànic medieval de mercaderia, car l'ARM, *Diversos*, 37 B/2, sota el títol de *Llibre que explica lo que à de ser un bon mercader* conté tres obres reunides per Domènec Palau el 1541: l'*Art de mercaderia* i l'*Art de la Abba*, del mateix Palau, i l'*Art mercantívol*, del 1484, del barceloní Gaspar Muntanyans: és ací analitzada cada una de les tres obres (225-268; 268-273; i 273-275, respectivament). Hi ha dotze pàgines de reproduccions.— J. P. E. [13322]

Marinela GARCIA SEMPÈRE, *La relació de l'obra poètica de Joan Boscà amb la d'Ausiàs March*, dins «*Misc. Colón*», 6, 89-108.

Joan Boscà preparà l'edició dels seus poemes en tres llibres, ordenats «segons el grau d'aproximació creixent a les formes italianes» (90-91); el segon té l'estructura d'un cançoner petrarquista i seria el més abundós en elements rebuts d'Ausiàs Marc, analitzats en aquest article. «Va incloure al seu poemari poemes pròleg a la manera de Petrarca i de March» (90) i esmentà explícitament el darrer en el pròleg en prosa al llibre segon, l'enaltí en l'*Octava rima* (92), i potser en fou influït en la tria mètrica del *Leandro* (93); el seu sonet XXIX recordaria els quatre versos inicials del poema XXXIX de Marc, col·locat al llindar de les *Poesies* d'aquest en les edicions (94-96); els versos 43-44 del mateix poema serien imitats en el segon tercet del també XXXIX de Boscà i en d'altres sonets, proemials o no (96-97); però el més glossat per Boscà (en sis sonets des del CV) és el proemial de Marc, «Axí com cell qui-n lo somni's delita» (98-102); n'hi ha d'altres (103-104). No es tractaria d'influx escadusser, ans d'un que incidí «en una part fonamental del llibre, la que marca el pas de l'amor tempestuós a l'estat de felicitat» (104); i així, a través de Boscà, «passaren al Renaixement castellà alguns elements de l'expressió intensa del poeta» (105) Ausiàs Marc.— J. P. E. [13323]

Alexandre MASOLIVER, *El abad Pedro Boqués de Poblet (1546-1564) y el monasterio navarro de Tulebras. Una transició abacial accidentada (mayo-octubre de 1559)*, dins «*Stvdia Monastica*», XXXVII (1995), 101-131.

Tres documents, salvats per Eduard Toda i conservats a l'Arxiu de Poblet, *Armari I, calaix 31*, ací transcrits, permeten de conèixer les vicissituds de les quals fou espectador i fins a cert punt protagonista l'abat Pere Boqués, del qual hi ha ací un resum biogràfic, basat en la *Historia de Poblet* de Jaume Finestres, que publicà les instruccions rebudes del secretari reial Jeroni May (102-105) [aquelles vicissituds en canvi no recauen en el nostre camp].— J. P. E. [13324]

Mariàngela VILALLONGA, *Francesc Tarafa, una actitud quatrecentista al segle XVI*, dins «Revista de Catalunya», 103 (1996), 49-64.

Després del resum biogràfic (50) i de la llista de les obres, on són indicades les biblioteques que en posseïxen manuscrits (51-52), ve la presentació del *Dictionarium Geographiae Universalis Hispaniae*, del 1552, en gran part copiat de Jeroni Pau sobretot, i de Joan Margarit i Lucio Marineo Siculo (54). La presentació de l'article *Pyrenaei* permet de subratllar les diverses fonts, a les quals Tarafa afegí els noms en català, castellà o francès; segueix la del *De origine et rebus gestis Regum Hispaniae*, on Annio da Viterbo és encara més utilitzat que en l'obra anterior (57-58), molt més que els clàssics i els humanistes (59); hi aplega notícies relatives als topònims que explica (60). En comparació amb Jeroni Pau i amb Pere Miquel Carbonell, Tarafa hauria representat un retrocés, sobretot per culpa d'Annio (62). Hi ha bibliografia (63-64).— J. P. E. [13325]

Josep SOLERVICENS, *Les màscares de Despuig. Notes per a una percepció de «Los col-loquis» com a creació literària*, dins *Jaume Roig i Cristòfor Despuig. Dos assaigs sobre cultura i literatura dels segles XV i XVI* (Col·lecció Escolis, 2), Vic, Eumo editorial 1996, 73-118.

L'autor estableix una tesi: la percepció literària (el ,com es diu' i no sols ,allò que es diu') és bàsica en la lectura d'un diàleg (76). Recordats els autors de diàlegs renaixentistes en els Països Catalans (77), resumeix els tres escrits en català: Joan Roís de Corella, *Parlament o col·lació...*, que seria una variant del diàleg anomenada ,convivium'; Lluís de Milà, *El Cortesano*, bilingüe, i Francesc Comte, *Il·lustracions dels comtats...*, que incorpora diàlegs (78-81). En aquestes pàgines l'autor es proposa d'esbrinar «la mena de personatges que Despuig crea, el marc de ficció que construeix, l'estructuració dels materials narratius» (81). Lúcio seria una personificació de l'autor, la seva cara juvenívola i progressista (83), mentre Fàbio, jurista, seria la seva cara conservadora d'integrat en una societat clerical (85); dos personatges diversos del mateix autor (91), entre els quals la figura desdibuixada de Don Pedro fa de contrapès a favor d'un o d'altre (94). Com tants d'altres diàlegs del Renaixement, també els *Col-loquis* s'emmarquen dins la ciutat, en aquesta ocasió la de Tortosa, i algunes de les seves expressions semblen calcades en diàlegs de Joan Lluís Vives (97-104). Les darreres pàgines presenten primer una anàlisi dels *Col-loquis*, on troba trenta-dues escenes (106-109), en les quals el pas per diversos llocs de la ciutat és ocasió d'entrellaçar-hi converses sobre temes diversos del passat, del present i del futur a la ciutat de Tortosa o dels Països Catalans (105-114). Hi ha bibliografia (115-118).— J. P. E. [13326]

Montserrat BAJET I ROYO, *El mostassaf de Barcelona i les seves funcions en el segle XVI. Edició del «Llibre de les Ordinacions»* (Textos i Documents, 29), Barcelona, Fundació Noguera 1994, 602 pp.

El 1560 la Ciutat de Barcelona es decidia a aplegar totes les prescripcions relatives al comerç i al control del comerç que s'hi referia. El resultat fou el *Llibre de les ordinacions fetes sobre lo officí de mostaçaf ordenades recopilar pels consellers de Barcelona*, conservat en l'AHCB, L-72, del

qual hi ha quatre reproduccions fotogràfiques entre les pàgines 232-233. El present volum és clarament dividit en dues parts, en la primera de les quals, ultra la indicació de fonts manuscrites del mateix AHCB, de Barcelona, d'ACA, *Reial Patrimoni i Batllia*, i de la BU, ms. 65, *Consuetud dels consellers* (17-18), i la bibliografia (19 i 21-29), trobem pàgines introductòries dedicades a l'exposició de tres punts: la col·locació del mostassaf en l'organigrama de la ciutat de Barcelona (i de les altres universitats dels Països Catalans: 50-56) (37-108); l'àmbit de la població i del comerç de la ciutat damunt el qual es projectava la seva autoritat, com són preus, pesos i mesures (109-146); i la normativa concreta aplicada en cada una de les àrees de l'avitallament, que és com una sistematització de les ordinations transcrits en la segona part, amb cinc gràfiques il·lustratives (147-209); aquesta primera part és completada amb un apèndix documental on consten els noms que formaven les ternes per a la mostassafia i el del mostassaf que resultà elegit des del 1499 al 1600 (219-227). La segona part és transcripció del *Llibre de les ordinations*, que és realment això, la codificació dels textos legals que calia aplicar als diversos àmbits de l'activitat comercial d'avitallament i sanitari, en la qual els textos originals són integrats mantenint les característiques primitives, com poden ésser les d'una norma sobirana, d'un fragment d'ordinació o d'una crida a informació dels ciutadans (233-583); l'índex cronològic de les disposicions (593-596) ens permet de saber que hi són integrats textos legals datats del 1337 al mateix 1560, amb l'afegit d'altres deu del mateix segle XVI i un del segle XVII. Hi ha una taula unitària de les matèries esmentades en el *Llibre...* i dels noms propis (587-592).—J. P. E.

[13327]

Ernesto ZARAGOZA PASCUAL, *Vida y obras del venerable fr. Pedro Alonso de Burgos, monje benedictino y ermitaño de Montserrat*, dins «Burgensia», 37 (1996), 509-547.

Nascut als Països Baixos de família burgalesa, alumne de la universitat de Luvaina i integrat en la cort de l'emperador Carles (I de Catalunya), entrà a Montserrat, on rebé l'hàbit el 1536 (512), i trobà un esplet de «monjes notables por su virtud y letras» (513); com d'altres monjos s'encaminà vers la vida ermitana, en la qual visqué vint-i-set anys (514-520), tingué forta irradiació en els visitants àdhuc de la més alta categoria (521-522) i escriví almenys una desena d'obres que foren publicades a Barcelona, la majoria per Claudi Bornat, entre el 1561 i el 1569, les set primeres en llatí, les restants en castellà (526-528, amb indicació de les biblioteques que en conserven exemplars); segueix l'esquema de les castellanès: *Libro de la preparación para la muerte*, *Diálogo de los inmensos beneficios de Dios* i *Diálogo de la Sacra Eucaristía* (529-530), i una anàlisi més detallada de llur doctrina (531-538); amurada de literatura cristiana tradicional (539-540), la seva exposició s'inscriu «en el contexto de la escuela de oración metódica benedictino-vallisoletana y en la vía del beneficio de Dios» (542); com d'altres contemporanis, preferia la forma dialogada i l'estil molt planer (543-544). Hi ha bibliografia.—J. P. E.

[13328]

Carlo MANGIO, *Il non facile viaggio di un diplomatico fiorentino dalla Toscana a Madrid (1569)*, dins *Toscana e Spagna nel secolo XVI*. «Miscellanea di studi storici» (Studi del Dipartimento di Scienze della Politica dell'Università di Pisa, 2), Pisa, Edizioni ETS 1996, 301-308.

Resum de les informacions trameses per Leonardo de' Nobili a les autoritats florentines en successives lletres, conservades a Florència, Archivio di Stato, *Archivio Mediceo del principato*, filza 4898; l'escripta a Niça informava de les notícies que li havien arribat sobre la mala situació dels camins de Catalunya, farcits de bandolers, tolerats per les autoritats catalanes, que hi veien un mitjà de pressió damunt el govern central i de manifestació del propi descontent.—J. P. E.

[13329]

Joan MAS I VIVES, *El gènere de la 'moralitat' en el teatre català antic*, dins «Llengua & Literatura. Revista anual de la Societat Catalana de Llengua i Literatura», 7 (1996), 91-104.

L'autor estudia el «Manuscrit Llabrés», ara a Barcelona, BC, ms. 1139, i més en concret, les set «consuetes» «que contenen personatges al·legòrics dramàticament configurats -és a dir, amb acció i diàleg propis-» (94); són la *Consueta de la nit de Nadal*, la *Representació per la nit de Nadal* (94-96), la *Consueta del fill pròdich* i la *Consueta de la representació de la tentació* (97-99), la *Representació de la mort* (99-101), la *Consueta del juí* i el *Misteri dels Set Sagraments* (101-103). Arriba a la conclusió que «els personatges al·legòrics s'introdueixen progressivament en els misteris tradicionals» i que «són obres fidels a les característiques de la resta del teatre català de tradició medieval», en els quals no es «detecta la influència de models teatrals més evolucionats, com els que en el teatre castellà havien de produir l'«auto sacramental»» (104).— J. P. E. [13330]

Isabelle POUTRIN, *Le voile et la plume. Autobiographie et sainteté féminine dans l'Espagne moderne* (Bibliothèque de la Casa de Velázquez, 11), Madrid, Casa de Velázquez 1995, 496 pp.

Definit com un estudi de la dimensió social de la noció de santedat (9), en la seva primera part aquest llibre desplega en quinze capítols els elements comuns a totes les trajectòries personals que són objecte d'estudi, començant pels aspectes més propis de dones contemplatives, i seguint pels models de santedat que els eren proposats i l'impacte social dins mateix dels convents, on calia comptar amb la xafarderia de les altres monges; i ja en direcció a fora, amb els confessors, la censura prèvia dels escrits sobretot de tipus espiritual, la inquisició i, en alguns casos, el sinuós procés vers els altars (13-279). La segona part presenta, en primer lloc, breus biografies de cent tretze narradores de la pròpia vida i experiències (283-348); hi ha les de les nostres Gertrudis Anglesola (292), Maria Àngela Astorch (294-295), Serafina Andrea Bonastre Sisteró, Paula Agnès Cabeza (297), Madrona Clarina (302), Hipòlita de Jesús (= Isabel de Rocabertí) (309), Maria Antònia Hortolà (310), Agnès de la Creu (= Jerònica Nicolini) (310-311), Maria de Jesús Gallart (324-325), Úrsula Miquela Morata (342-343) i Lluïsa Saragossa (348). Cada resum biogràfic remet a les pròpies fonts, la llista de les quals és a les pàgines 421-467. Hi ha bibliografia (469-479) i taules de topònims (483-484) i d'antropònims (485-491).— J. P. E. [13331]

Rafael HERRERA MONTERO, Alma Venus Praegnans. *Un epigrama de Falcó y sus versiones castellanas*, dins «Cuadernos de filología Clásica. Estudios latinos», 10 (1996), 205-215.

Rafael HERRERA MONTERO, *Las traducciones latinas de Agustín de Salazar y Torres*, dins «Cuadernos de Filología Clásica. Estudios Latinos», 11 (1996), 255-292.

L'epigrama intítulat *De amore*, que comença *Alma Venus Praegnans*, ací reproduït (207), fou objecte de traduccions castellanes en vers de Bartolomé Leonardo de Argensola (208-210), de Francisco de Borja, príncep d'Esquilache (210-211), d'Agustín de Salazar (211-213) i de Josep Morell, aquesta publicada a Tarragona el 1684 (213-214); també n'hi ha una d'inèdita (214-215).

El segon article s'ocupa en especial, d'acord amb el títol, de la traducció castellana realitzada per Agustín de Salazar y Torres (259-261).— J. P. E. [13332-13333]

Miquel PÉREZ LATRE, *Les torbacions de Catalunya (1585-1593). De les Corts a la suspensió del nou redreç de la Diputació del General*, dins «Afers. Fulls de recerca i pensament», núms. 23/24 (1996 = *Política i societat (segles XVI-XVIII)*), 59-98.

L'autor resumeix en les dues primeres pàgines la forma com els historiadors catalans del segle actual han presentat la reacció del Principat a les contemporànies alteracions de l'Aragó (60-61). Ell, per la seva banda, sobre una base documental d'ACA, *Generalitat i Consell d'Aragó*, d'AHC, *Consell de Cent*, i del *Dietari de l'Antic Consell Barceloní*, de Girona, AHM, de Cervera, AHC, *Lletres del Consell*, de Manresa, AHM, *Registres de Lletres*, Vic, AHM, *Llibres d'acords*, o de Simancas, Archivo General, *Estado*, va desgranant a la menuda els successius episodis de tensió sobretot entre la Diputació del General i les instàncies de poder reial: Reial Audiència, Consell d'Aragó i rei mateix, en una situació social posterior a la Cort del 1585, en què, pels *Capítols del redrès*, a les tres o quatre institucions que mútuament s'espriaven a Barcelona (Lloctinent i Audiència, Generalitat, Ciutat i Església) s'havien afegit les Juntes de Braços i les Divuitenes de la Generalitat o les Setzenes de la Ciutat, de manera que, sobretot a conseqüència de les dues darreres «toda la ciudad viene a ser Diputación» (78); afegim-hi un ambient social tocat per o almenys inclinat a les bandositats, i assistirem en aquestes pàgines als episodis que manifesten l'augment de la tensió (per exemple, entorn de qui posseïa la representació del país: la Generalitat, les Juntes de Braços entre Corts o les Divuitenes creades per a seguir qualsevol nou esdeveniment), tenint en compte que darrere els punts de fricció que portaven les relacions entre institucions al punt de la ruptura, hi havia «sobretot els interessos particulars dels seus magistrats» (62); afegim-hi el temor que els moviments populars de l'Aragó entorn Antonio Pérez s'estenguessin a Catalunya (80-84); de fet, però, sorgí a l'interior de les institucions un grup de favorables a les posicions reials (80) i el braç eclesial fou sensible a la política reial d'atracció (85); eren els moments del Concili Provincial del 1591-1592 (81). La tensió es personificà en la contrarietat entre Granollacs i Cassadors (86-89), que, per la fuga de Joan Granollacs, acabà amb una certa victòria dels darrers i de les posicions reials (90-96).— J. P. E.

[13334]

Jesús VILLANUEVA, *Francisco Calça y el mito de la libertad originaria de Cataluña*, dins «Jerónimo Zurita. Revista de historia», 69-70 (1994 [1996]), 7-37.

A darreries del segle XVI s'hauria fet sentir a Catalunya la necessitat de fonamentar la constitució política del Principat en l'autodeterminació popular i no pas en una concessió reial. El mite corresponent s'hauria forjat a base del capítol de Carles el Calb del 844 (76-77), que encapçalava els *Libri Antiquitatum Sedis Barchinone* [cf. ATCA, XV (1996), 559-563]. Hauria estat Francesc Tarafa el primer historiador a utilitzar-lo i segurament en fou el descobridor, seguit de Jerónimo Zurita (78-79). Però només entorn el 1588, dins la tivantor entre Virrei i Generalitat, Francesc Calça hauria elaborada tota la doctrina en el *De Catalonia*, repetida per Joan Dorda en la poesia inicial i potser pel mateix Calça en una altra a Joan Dimas Loris (81-82), on demana de fer públics alguns documents; el mateix any es feien ressò de la dita teoria el jesuïta Masnovell en el *Sermó sobre Jaume II i l'Éptome de la genealogia dels comtes de Barcelona*, previ a les *Constitucions de la Cort del 1585* (84); el capítol de Carles el Calb fou publicat per Francisco Diago el 1603 i s'hi referiren Pere Gil i Esteve de Corbera (86). En començar el regnat de Felip IV, la consciència col·lectiva havia assumit que les llibertats de Catalunya procedien de l'autoalliberació del jou musulmà i no pas d'inicativa reial.— J. P. E.

[13335]

Joan Pau RUBIÉS I MIRAVET, *Don Francisco de Gilabert i la idea del govern mixt: fortuna i prudència del constitucionalisme català dels segles XVI i XVII*, dins «Pedralbes. Revista d'història moderna», 16 (1996), 97-132.

Els darrers anys s'han multiplicat els estudis entorn el pensament constitucional català del segle XVII (100-101); per la seva banda, l'autor vol presentar la versió oferta per Fran-

cesc de Gilabert en els seus *Discursos sobre la calidad del Principado de Cataluña...*, Lleida 1616 (103). Per a ell, la nació catalana és el poble català i es defineix per les característiques d'aquest: els catalans serien colèrics i lleials, prudents, amadors de la llibertat i de les llibertats i gelosos del seu honor; seria una projecció de valors aristocràtics (103-104); per la seva banda, les lleis catalanes eren remei específic als vicis específics de la naturalesa colèrica dels catalans (105); llur sistema polític és democràtic, aristocràtic i monàrquic alhora: pactisme o govern mixt (106-108; aquesta síntesi hauria influït en la d'Andreu Bosc: 110); el poder legislatiu pertany al rei amb la Cort i el poder executiu és només per a posar en pràctica les lleis de la Cort, de cap manera no és poder absolut (112), i per això és possible de resolre dins el propi sistema constitucional els problemes del país (113); essent la Cort la clau de volta, la seva convocatòria no podia ésser tan irregular (114): «aquesta visió no va prosperar el 1626, amb conseqüències tràgiques a la llarga» (115). Les darreres pàgines s'encaren amb tres problemes concrets (115): 1. «la localització de la sobirania en situacions de conflicte institucional»: Gilabert proposa la creació del càrrec de jutge constitucional suprem, exercit per un noble; però en el moment de crisi, el 1640, la proclamació d'una república per part dels Diputats de la Generalitat sense la força d'un exèrcit no durà ni una setmana (116-117); 2. «el problema de la raó d'estat en casos de necessitat»: calia acudir a la Cort i establir-hi un diàleg fluid entre el rei i els braços, no era necessari de vulnerar les lleis (120); 3. «la manipulació oligàrquica de les institucions representatives»: l'aristocràcia podia àdhuc ampliar la seva influència, però havia d'ésser més educada i inversora a favor dels propis vassalls (123). La doctrina de Gilabert fou positivament valorada pels contemporanis (124) i ho és per l'autor de l'estudi (125-131).— J. P. E. [13336

Ernesto ZARAGOZA Y PASCUAL, *Los monasterios de canónigos regulares de San Agustín en Cataluña*, dins «Revista Agustiniana», XXXVII (1996), 661-721.

Les pàgines introductòries resumeixen la situació geogràfica de les diverses canòniques agustinianes de Catalunya el darrer quart del segle XVI i l'actuació del projecte de reforma propiciat per Felip I (II de Castella). Dos arxius de Madrid, el de la Biblioteca de D. Francisco de Zubalburu i el del Ministerio de Asuntos Exteriores, Santa Sede, han proporcionat nou documents, ací transcrits (668-721), entre els quals destaquen: *Relación breve de las abadías...* (668-673), *Relación breve de los prioratos que ay en el Principado de Cataluña de la Orden de San Agustín* (674-684); les propostes de Jaume d'Agullana i d'Andreu Capella sobre l'aplicació de la reforma a persones concretes de monestirs i priorats (en català) (685-688); consideracions favorables a la reforma i contràries a un memorial en contra presentat conjuntament per la catedral, la ciutat de Barcelona i la Generalitat de Catalunya, també en català (688-695); i diversa documentació reial proposant solucions concretes i forma d'obtenir-les de la Santa Seu, en un moment en què encara no era decidit si el nou bisbat tindria seu a Solsona o a Balaguer (707-713); dins el conjunt de l'operació figurava l'erecció del seminari de la Seu d'Urgell (716-718) i d'un col·legi benedictí en l'Estudi General de Lleida i la unió de les dignitats d'Ardiaca Major i Mestrescola de la catedral lleidatana, en funció de l'Estudi (699-702).— J. P. E. [13337

Salvador CARDÚS FLORENSA, *El mártir terrassenc P. Joan Font i Maduixer, S. I. (1574-1616)*. [Presentació de Pere PUIG I USTRELL] (Col·lecció Vives i Casajuana, 122), Barcelona, Fundació Salvador Vives i Casajuana 1996, 190 pp.

La primera part corregeix les vacil·lacions i falsedats que havien estat introduïdes tant en relació a nom i cognoms com en referència a si havia nascut a Terrassa o a Barcelona i a l'origen

dels seus pares, resseguint en sèries diverses de Terrassa, AHC, (*Libres de la cort del batlle, Protocols notarialis*) les vicissituds de la família des del segle XV, sobretot les conegudes per capítols matrimonials i per testaments (21-50); i dóna notícies biogràfiques d'un cosí també jesuïta, Pere Font (51-53), tot resumit en arbre genealògic (54). A partir d'ací és reconstruïda la biografia de Joan Font, començant amb la transcripció de la partida de baptisme (57-62); la família proporcionava als seus fills cinc anys d'estudis després del primer ensenyament en l'escola d'En Jaume Marsans (68-69); dels anys en què, entrat a la Companyia de Jesús, s'hi formà i estudià en resten poques dades documentals (68-72) i encara menys, entre nosaltres, de l'anada i estada a Mèxic, amb l'excepció de la *Historia del Colegio de Nuestra Señora de Belén, de Barcelona*, la del Col·legi de Montision de Mallorca (117, nota 83) i de l'*Archivum Romanum Societatis Iesu, Mex.*; en aquesta secció les notícies es basen en publicacions americanes (88-106), de vegades amb transcripció de fragments de lletres seves (107-111); dominant la llengua dels indis, escriví un *Arte de la lengua Tepehuana*, un *Vocabulario* i un *Catecismo*, publicats pòstums (122). Fou assassinat en una sublevació dels Índis (125-149). Segueix la narració dels passos posteriors de treballa i reconeixement de les despulles i dels intents de glorificació (157-181). El llibre es clou amb un arbre genealògic (186-187) i amb pàgines dedicades a fonts inèdites i a bibliografia (185-189).— J. P. E. [13338]

Jorge ALADRO FONT, *Malón de Chaide y Jerónimo de Saona. ¿Una deuda o un plagio?*, dins «Revista Agustiniana», XXXVII (1996), 723-745.

Ambdós autors convisqueren en el convent de Sant Agustí Vell de Barcelona, on el segon pogué conèixer *La Conversión de la Magdalena* del primer (728-731), i on l'any 1598 de Saona publicà *Discursos predicables literales y morales... i Hierarchia celestial y terrena...* (724); les biblioteques personals d'ambdós, unides, foren la primera base per a la conventual (731). Algun plagi del segon «no es impensable» (745).— J. P. E. [13339]

Alfred AGUSTÍ i FARRENY, *Llengua i Església a la Lleida del XVI al XVIII*, Lleida, Edicions de la Universitat 1995, 298 pp.

Tesi doctoral (3). Les particulars circumstàncies, tant històriques com geogràfiques, del bisbat de Lleida en els segles XVI-XVIII han aconsenllat l'autor a delimitar el propi camp de recerca, basada en els arxius de la Catedral i del Bisbat de Lleida i en el fons de la parròquia de Sant Joan conservat en el darrer (23), en les *Constitutiones Conciliorum Tarraconensium* (47-80, amb particular atenció a les disposicions relatives a la llengua) i en les *Constitutiones Synodales Ilerdenses* (28-30 i 81-110, amb particular atenció al relatiu a la llengua), en Actes capitulars (31; 111-160) i en les Visites pastorals (31-32 i 206-220) i en d'altres llibres parroquials (33-36 i 161-205): conclusió: «presència, pràcticament exclusiva, del català als llibres parroquials de la catedral» (222), també en el ritual dels sagraments del *Rituale Ilerdense* d'Antoni Agostí; durant el segle XVII ja es plantejà en teoria el problema de la llengua (223-224); durant el segle XVIII, els bisbes de Lleida foren del regne de Castella, llevat de l'aragonès Gregorio Galindo, l'únic que manifestà comprensió envers la llengua catalana; els altres «esdevenen els millors aliats de la política uniformitzadora i assimilista dels Borbons» (225). Hi ha taula sinòptica dels llibres d'actes capitulars, de l'Arxiu de la Catedral, en què, ja a començaments del segle XIX hom passà «de tot català a tot castellà» (234-239); en són transcrits trenta-set textos, datats entre el 1558 i el 1807 (240-265). Hi ha bibliografia (267-283) i taula onomàstica (285-293).— J. P. E. [13340]

Guillermo GALÁN VIOQUE, *Noticia de un manuscrito perdido: una traducción inédita de Institutio-num rhetoriarum libri quinque de Pedro Juan Núñez*, dins «Cuadernos de filología clásica. Estudios latinos», 8 (1995), 251-254.

El volum, temps ha desaparegut de la Biblioteca Colombina de Sevilla, B.4^a-445-5, ha comparegut en la veïna Biblioteca Capitular amb la signatura 58-2-8. És traducció castellana dels dos primers llibres de la *Rhetorica* de Pere Joan Nunyes, realitzada pel seu deixeble, l'aragonès Miguel Sebastián y Nadal, catedràtic de retòrica en la Universitat de Saragossa el 1619; la traducció fou realitzada a base de l'edició barcelonina del 1593, impresa per Sebastià de Cormellas. Segons l'autor, Nunyes hauria estat professor de retòrica «en las tres universidades del Reino de Aragón -Zaragoza, Barcelona y Valencia-» (251). [però ni el Regne d'Aragó no s'ha estès mai fins a Barcelona o a València, ni aquelles eren les tres úniques universitats en les terres de la Corona Catalano-Aragonesa: hi havia almenys les de Lleida i Perpinyà i Girona i Osca i Ciutat de Mallorca].- J. P. E. [13341]

Ramon RIAL I CARBONELL, *La Universitat Literària de Vic i els Estudis de Filosofia*, «Actes Filosofia Edat Mitjana», 591-599.

Recordat el precedent de Josep Gudiol i Conill, l'únic que fins ara s'ha ocupat de l'Estudi General de Vic, i la bibliografia dedicada a d'altres universitats de Catalunya (493, nota 13 [on no hauria estat sobrer d'esmentar el llibre de Joan Serra i Vilaró per a la de Solsona]), l'autor, basant-se sobretot en l'Arxiu Municipal de Vic, *Llibres d'Acords municipals*, recorda que la vigatana, fundada el 1599, era presidida pels ideals de l'humanisme llatí passat per la Contrareforma i la *Ratio Studiorum* dels jesuïtes: els precedents es troben en les escoles recolzades tant per la Seu de Vic com per la Ciutat; el pes d'aquesta en l'escola ciutadana augmentà de forma lenta però progressiva i es manifestà en la compra del pati i la construcció de l'edifici (594-595); la temàtica, com en les de les altres ciutats nostres, era humanística i teològica, amb més interès a ocupar els càrrecs que a fer progressar els coneixements. A Vic, després de Trento, hom intentà d'establir seminari, però la Ciutat potencià l'Estudi; catedral i ciutat s'uniren a potenciar l'estudi i obtingueren de Felip II el 1599 facultat de «graduar los studiantes en Arts y Philosophia, tantum»; el 1702 s'estendria a totes les facultats i el 1710 en particular a la ciència; el *Decret de Nova Planta* hi posaria punt final (595-596). Els quatre successius estatuts o ordinacions permeten de veure'n l'evolució; l'autor resumeix el procediment d'elecció de catedràtics en filosofia, recorda que les oposicions es basaven en els textos d'Aristòtil i de Porfiri en lògica, física i ètica i que els primers anys del segle XVIII les càtedres de filosofia eren tres (597).- J. P. E. [13342]

Francisco de Paula COTS MORATÓ, *En torno al platero valenciano Eloi Camanyes (*1546-+1630)*, *datos para su estudio*, dins «Misc. Gil-Mascarell», 165-182.

Objectiu únic d'aquestes pàgines: establir la cronologia d'En Camanyes, pas previ a l'estudi de l'obra d'aquell «argenter de la ciutat de València» (166). Per això, després d'una síntesi de l'obra (167-170), arriba la cronologia en la qual cada anotació és completada amb la referència a la respectiva font (València, AMV, *Manuale de consells*; *Gremis en general*; o *Platers*; ARV, *Reial Audiència. Processos*; *Governació*; ACV, *Llibres de l'administració*; Tortosa, Arxiu de la Catedral, *Llibre capitular* i *Llibre de baptismes*); són transcrites en apèndix dues anotacions gremials valencianes i la partida de defunció de Tortosa (180). Hi ha bibliografia (181-182).- J. P. E. [13343]

Melquíades ANDRÉS MARTÍN, *Místicos y alumbrados en la cornisa valenciana (1565-1675)*, dins «Estudios Valentinos», 44 (1996), 331-346.

[Cf. ATCA, XV (1996), 816-817, núm. 11442. Allí l'autor assenyalava trenta dels llibres d'espiritualitat més importants publicats a València entre el 1605 i el 1675]. Ara amplia en quaranta anys el ,terminus a quo' i així la llista arriba a quaranta (338-340). Però es concentra a precisar els conceptes de ,mística' i d',il·luminats' a partir dels grups de la Corona de Castella (331-335), i creu que crisis com la relacionada amb mossèn Francesc Jeroni Simó s'explicaria en part pel fet que l'arquebisbe Isidoro de Aliaga era dominic de línia immobiliària en temes espirituals (342-345) i que cal, també a base dels fons de Madrid, AHN, *Inquisición. València*, estudiar de nou tot el conjunt, dins el qual sorgí la *Gufa espiritual* de Miguel de Molinos (345).— J. P. E. [13344

Maria A. ROCA MUSSONS, *Antonio Lo Frasso, militar de l'Alguer* (Istituto sui rapporti italo-iberici, 16), Càller, Istituto sui rapporti Italo-Iberici 1992, 80 pp. i 344 ff.

La segona numeració en folis correspon a la reproducció fotostàtica de *Los diez libros de la fortuna de amor* d'Antonio Lo Frasso, publicats a Barcelona per Pere Malo el 1573. En les pàgines inicials, l'autora, després de recordar el lloc de la literatura pastorívola en el Renaixement i de precisar la diferència entre l'alguerès Antoni Lo Frasso i el sicilià Antonio Lo Faso (7-11), informa dels exemplars salvats de la primera edició de Barcelona 1573 i del fet que n'existí una segona de Londres el 1740; i que Lo Frasso publicà a Barcelona el 1571 *Los mil y doscientos consejos y avisos...* (12-13). A continuació aplica la metodologia d'anàlisi dels elements peritextuals, començant pels del títol (14-17) i seguint pels del text complementari de portada (17-19); quant als elements autobiogràfics, aquests són completats amb les anotacions de baptisme dels seus fills, de l'Alguer, Arxiu de la Cúria Diocesana, *Llibre de baptismes*, I, d'on resulta que la seva era una família de cavallers o generosos, relacionada amb noblesa de grau superior (22-36: en aquesta darrera pàgina trobem indicació dels autors preferits, entre els quals Joan Boscà i Ausiàs Marc). Els sis primers llibres de *Los diez...* col·loquen les accions en marc arcàdic, que és Sardenya i l'Alguer (37; cf. 50: descripció de Sardenya; 52: en particular de l'Alguer; 53: memorial de greuges); el marc dels altres quatre és urbà, en concret el de Barcelona (38), en els quals canta més de seixanta dames catalanes, ací esmentades per llurs noms (38-39, nota 52: possible relació amb el Fulletó Bonsoms 2.437 de Barcelona, BC, *Relación verdadera de la Santa Unión...*, Barcelona 1606: 56-58 i transcripció en 67-76: consta escrita pel ,Pastor Frexano', potser el mateix Lo Frasso). Segueix informació relativa a l'impressor Pere Malo (41), al censor Lluís Joan Vileta (42) i als autors dels sonets inicials (44-49), un dels quals és Francesc Calça (48). L'ús del castellà és justificat pel nombre de lectors (49-50). Miguel de Cervantes hi fa tres referències, el conjunt de les quals sembla més aviat negatiu (61-62). L'obra «contiene certi particulari non privi di originalità» (63); Lo Frasso s'hi manifestaria filohispànic, humanista, portat per impuls d'ascensió social vers la noblesa. El darrer capítol, en vers, conté l'acròstic personal de l'autor en llengua catalana format per les lletres inicials de cada vers: «Antoni De Lo Frasso Sart de l'Alguer me fecit estant en Barcelona en l'any myl y synchsents setanta y dos per dar fy al present libre de Fortuna de Amor compost per servysy del ylustre y my senor conte de Quyrra Q» (ff. 340v-343v).— J. P. E. [13345

Jon ARRIETA ALBERDI, *La disputa en torno a la jurisdicción real en Cataluña (1585-1640): de la acumulación de la tensión a la explosión bélica*, dins «Pedralbes. Revista d'història moderna», 25 (1995), 33-93.

L'escorcoll de la sèrie d'ACA, *Consell d'Aragó*, ha permès a l'autor d'individuïr els fets objectius que contribuïren a augmentar la tensió entre un bloc de poder central (Rei, Consell d'Aragó, Virrei, Audiència), i un bloc de poder català (Braços, Generalitat, Consell de Cent), entorn allò que el bloc central qualificava de prerrogatives reials irrenunciïbles i el català considerava atacs a les *Constitucions de Catalunya* (34-36); clarificada la vessant jurídic-doctrinal de l'afer, en la qual intervingué el català Acaci de Ripoll, amb el *Regalium tractatus...*, Barcelona 1644 (37-42), trobem una primera part de l'estudi dedicada a les tensions derivades de la interpretació de les prerrogatives de les divuitenes creïbles per la Generalitat d'acord amb els *Capítols del redreç de la cort del 1585* per als casos de conflicte, cosa que, segons el bloc central, hauria equivalgut a una limitació del poder reial; la tensió, contemporània de la d'Aragó amb Antoni Pérez (50-51) tingué també a Catalunya moments difícils com el de l'intent d'empresonament del diputat militar Joan Granollachs (48-56). La tensió continuà entorn l'edició de les *Constitucions de la Cort del 1599* (61-68), ja que les dues parts estaven en desacord sobre cinc capítols de la dita cort, solucionat per l'*Acte de concert... cerca de la impressió dels cinc capítols de cort, ço és L, LXXVII, LXXVIII, LXXXVIII i LXXXX* (68, nota 89), cosa que en permeté l'edició el 1603 (69, nota 91); havien estat anys durant els quals es repetiren els memorials de greuges per constants actes del poder reial contraris a Constitucions (57-58: del 1594; 59-60: del 1595); en els següents, les tensions es concentraren al voltant de tres punts: el jurament del virrei Joan Sentís, ajornat durant dos anys (70-71); el nomenament d'un estranger a president del Consell d'Aragó, punt en el qual un regalista valencià, Silveri Bernat, i juristes catalans del moment s'enfrontaren en el pla teòric: Miquel Joan Magarola, Pau Pla, Joan Pere Fontanella (72-74); i la pretesa Unió d'Armes o l'aplicació de l'usatge *Princeps namque*, on altra vegada un regalista, Felip Vinyes amb el seus *Discursos...* (Barcelona, BC, Fulltons Bonsoms 6538 i 5374), provocà la *Resposta...* de Pere Boix, el *Pro Principatu Cataloniae...* dels assessors de la Generalitat i la contraposició doctrinal de juristes com Acaci de Ripoll, Jaume Càrcer, Joan Pau Xammar i Francesc Ferrer (74-88). La guerra amb França al Rosselló, amb la presència i les barbaritats dels exèrcits de Felip IV de Castella, desembocà en la sublevació popular del Corpus de Sang (89-93).— J. P. E. [13346]

Núria SALES, *Diputació, síndics i diputats. Alguns dels errors evitables*, dins «Pedralbes. Revista d'història moderna», 15 (1995), 95-102.

L'autora pledeja a favor de publicar els processos de corts catalanes modernes i de reeditar la compilació de *Constitucions del 1599*; i que mentrestant «els professors universitaris no fomentin més treballs de nou crèdits, tesis ni tesines basades en processos de corts catalanes... [ja que] els processos de cort són de lectura molt difícil sense més coneixements d'història catalana,... d'història institucional, sense una llarga familiaritat amb dietaris, cròniques i altres fonts de l'època...» (97); també insisteix en la necessitat absoluta de dominar el sentit tècnic de molts de conceptes que omplen aquells textos a fi d'evitar les confusions, de les quals les pàgines següents ofereixen nombrosos exemples.— J. P. E. [13347]

Pep VILA, *Bandositats a Sant Martí Sapresa (1602-1604)*, dins «Quaderns de la Selva», 9 (1996), 85-102.

Les primeres pàgines recorden l'ambient de violència a Catalunya provocat pels bandolers en el pas del segle XVI al XVII, sobre el qual aporta nous casos coneguts pel *Repertori alfabètic* de Sulpici Pontich, de Girona ACG (86, nota 1); després l'autor analitza (87-90) i transcriu (91-100) el *Memorial en fet del procés y deposicions de testimonis contra Guerau Riera... sobre la mort perpetrada en la persona del reverent Llorens Bech, rector de dit lloc*, imprès de tres folis sense nume-

rar conservat a Girona, Biblioteca del Seminari; té una part informativa (91-96) i una segona amb referència a casos de crims comesos per laics que foren lliurats al braç eclesiàstic (97-100). En apèndix és donada fotocòpia de les dues pàgines d'una *Crida contra bandolers* del virrei Diego Hurtado de Mendoza, també impresa i conservada a Girona, AHM, VII.2.1, *Ordinacions* (101-102).— J. P. E. [13348]

Bartolomé FONT OBRADOR, *Jerónimo Moranta, protomártir de la Nueva España*, dins «Misc. Mut», 91-108.

Jeroni Moranta, mallorquí, format a Montision amb el futur sant Pere Claver, és ací recordat mitjançant diverses anotacions i una lletra en català adreçada a la seva mare, Pràxedis Caldenteu, entre el 1605 i el 1627 (92-95); i sobretot per la *Vida, martiri i invenció del cos del P. Jerónimo Moranta...* escrita per Mateu Marimon el 1616, ací transcrita (98-108).— J. P. E. [13349]

Ricard URGELL FERNÁNDEZ, *Estudi documental de les sentències de la Cúria Criminal de la Reial Audiència de Mallorca (1607-1635)*, dins «Misc. Mut», 295-315.

L'ARM, *Reial Audiència*, conserva un únic *Llibre de sentències criminals*; ací n'és analitzada una i transcrit el text corresponent a cada una de les seves parts (296-301), amb reproducció dels dotze dibuixos (304-315), que representen de forma visible l'execució de cada una de les penes imposades en les respectives sentències.— J. P. E. [13350]

Josep M. LLOBET I PORTELLA, *Cartes de tres escriptors del període barroc: Francesc Vicent Garcia, Gaspar Altisent i Jaume Puig*, dins «Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona», XLV (1995-1996), 481-490.

Presentats els tres autors, són publicades llurs cartes entorn el robatori de la relíquia de Sant Misteri de Cervera el 17 de setembre del 1619; de condol la del Rector de Vallfogona, i de goig per la posterior recuperació les altres dues. Les tres lletres es conserven a Cervera, AHC; també són reproduïdes en fotografia.— J. de P. [13351]

Eduard ESCARTÍN, *Virrey y virreynato: la jornada del cardenal Zapata, de Madrid a Nápoles*, dins «Pedralbes. Revista d'història moderna», 25 (1995), 233-263.

Desconeguda dels compiladors de viatges a la Península Ibèrica, la *Relazió de la Jornada que desde Madrid a Nápoles hizo... Antonio Zapata...*, de Juan Ramírez de Arellano, conservada a Madrid, Real Academia de la Historia 9/6276, reflecteix els records del pas per Catalunya el 1621, de la ratlla d'Aragó a la de Salses, resumits en les pàgines (237-238); el text corresponent amb les anotacions de l'editor és a les pàgines 245-249; remarquem l'aturada de quinze dies a Mataró, amb la breu descripció del Maresme.— J. P. E. [13352]

Jordi MASCARELLA I ROVIRA, *De la mort a la confessió: peripècia viscuda i complementaritat textual entre uns ribatans del segle XVII*, dins «Annals. Centre d'Estudis Comarcals del Ripollès», (1993-1994 [1995]), 13-30.

Jeroni Pujades dona en el *Dietari* notícia breu de l'assassinat a Barcelona el 1622 de Pere de Solanell, de Ribes de Fresser; el 1623 una de les galeres de la Generalitat de Catalunya era assaltada davant el port de Sant Rafael a la Provença i el capità Francesc Sabater en donava una llarga narració de descàrrec (16-21); el mateix 1623, un manual notarial del rector de Fustanyà, ara a l'Arxiu Parroquial de Sant Pere de Ripoll, inclou la declaració en consciència d'un salvat de l'assalt de Sant Rafael de Provença per haver testificat falsament en judici a instigació del dit Pere de Solanell (23-29). Els tres textos són transcrits.— J. P. E. [13353]

Josep Maria PONS I GURI, *Combat i presa d'un vaixell de moros l'any 1624*, dins «Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona», XLV (1995-1996), 95-129.

L'autor publica un fulletó imprès a Barcelona per Sebastià Matevat el 1624 sobre la presa d'una nau algerina davant la costa d'Arenys de Mar, del qual són coneguts només tres exemplars. En apèndix en reproduïx la portada i en publica disset documents, un de cada un dels arxius parroquials d'Arenys de Mar i de Canet de Mar, i els altres d'Arenys de Mar, Arxiu Històric Fidel Fita; fan referència a les conseqüències, sobretot econòmiques, de la dita presa.— J. de P. [13354]

Joaquim MARTÍ MESTRE, *El dietari del ciutadà valencià Miquel Jeroni Llopis (s. XVI). Edició i estudi*, dins «L'Aiguadolç. Revista de literatura», núm. 21 (Primavera 1995), 19-36.

A València, Arxiu del Col·legi del Corpus Christi, al final del volum factici que aplega els dietaris del Capellà d'Alfons el Magnànim i de Jeroni Sòria, i les *Memòries* de Gaspar Antist, hi ha un quadern amb «algunes efemèrides recollides per Miquel Jeroni Llopis» (20), que comença amb la mort de l'almirall d'Aragó, Sanç de Cardona el 1573 (21), fet amb el qual continuava el dietari del seu possible parent Jeroni Sòria; les anotacions arriben al 1588; n'hi ha una altra còpia a València, BU, ms. 160, que té dues anotacions inexistents en el manuscrit més antic; i encara una altra còpia, tardana, a València, Convent de Sant Domènec, Arxiu, ms. 49 (23 i 25). Segueix el text de Miquel Jeroni Llopis, anotat per l'editor (26-36).— J. P. E. [13355]

Antoni FERRANDO, *Les Memòries curioses (1609-1651) de mossèn Vicent Torralba*, dins «L'Aiguadolç. Revista de literatura», núm. 21 (Primavera 1995), 37-64.

Aquelles memòries són ara a València, BU, ms. 13, on arribaren des del convent de Sant Domènec, herència de fra Tomàs Güell aplegada per fra Vicent Tomàs Tarifa; són anotacions escrites indistintament en català o castellà, omplen els anys de la primera meitat del segle XVII, presenten un cert desgavell cronològic fins al 1644, però «són testimoni impagable de la cultura valenciana del Barroc» (39). Els temes principals són la Guerra de Separació de Catalunya (són particularment vius i crítics els seus judicis sobre aquelles decisions de la Generalitat de Catalunya) i les celebracions cívico-religioses; l'autor s'hi manifesta «eclesiàstic entusiasta del poder polític constituït i de la pietat barroca» (40), extrems aliats en les descripcions de les festes per la successiva recuperació de ciutats de Catalunya pels exèrcits de Felip IV de Castella (41-42). L'alternança idiomàtica deixa la impressió que cada una de les dues llengües era adient a la diversitat dels fets narrats (43); tot i la seva riquesa, la catalana era sembrada de castellanismes (45), cosa que «s'ha de relacionar amb la seua castellanització ideològica» (45). Hi ha bibliografia (46-47). Les *Memòries curioses* són transcrits bo i diferenciant pel tipus de lletra, rodó o cursiu, els fragments de cada llengua; les anotacions de fra Tomàs Güell són transcrits en negreta (48-64).— J. P. E. [13356]

James S. AMELANG, *Una sociabilitat barcelonina del segle XVII: text i context d'un menestral*, dins «Pedralbes. Revista d'història moderna», 16 (1996), 47-58.

El menestral és Miquel Parets; l'edició catalana del seu llibre de memòries, conegut en traducció castellana defectuosa des de darreries del segle passat, és estudiat ací a base de l'original català (B, BU, mss. 224-225) sota el prisma de les vinculacions socials que permet de descobrir-hi, i encara vistes des de baix, des de les classes populars i encara des de la perspectiva purament personal (49 i 51). La documentació notarial i la gremial de l'AHCB i la de l'AHPB han permès de reconstruir tant la família com la xarxa de relacions familiars de Miquel Parets, en la qual tingué un pes especial el gremi d'assaonadors sense que hi manqués algun punt de connexió amb estrats superiors; destaquen dues coneixences: la de l'impressor Antoni de Lacavalleria i la de Joan Pons, qualificat de 'mestre de minyons' i de 'magister scribendi et computorum', amb escola parada de cinc bancs (57 [en aquesta pàgina compareix un 'teixidor de fustams': no serà un 'teixidor de fustanis'? Els fustams difícilment es deuen poder teixir, sí, en canvi, el fustani]).— J. P. E. [13357]

Vicent Josep ESCARTÍ, *La memòria de la pesta: notes de lectura a propòsit dels escrits de Miquel Parets*, dins «L'Aiguadolç. Revista de literatura», núm. 21 (Primavera 1995), 65-70.

La part publicada del *Dietari* de l'assaonador Miquel Parets sembla escrita amb previsió de la seva publicitat (66); l'autor es fixa en la part relativa a la pesta del 1651, a la qual a Catalunya se sumaren els altres flagells de la fam i de la guerra; d'ací l'atenció a les manifestacions de religiositat col·lectiva (68), però també als canvis en les relacions humanes, col·locades en aquell moment sota una pressió que esbotzava tota norma o fre social i feia emergir el 'jo', àdhuc el del mateix Parets (69), reflex del col·lectiu d'una societat aclaparada (70).— J. P. E. [13358]

Joan TRES, *Aportacions a l'estudi del Summari d'Andreu Bosc (Justificació de la separació de Perpinyà de la Diputació del General al segle XVII)*, dins «Revista de Catalunya», núm. 110 (setembre de 1996), 31-43.

Publicat el 1628 a Perpinyà, el *Summari...* nasqué en moments de tensió entre la capital del Rosselló i Barcelona, en què allí hom maldava a justificar la desvinculació dels Comtats de la Generalitat de Catalunya (32-33); el mateix Bosc hauria obtingut els càrrecs polítics a Perpinyà per raó del *Summari* (34); de fet, hi defensava les mateixes tesis que els memorials de la desunió escrits per Lluís Palau i Lluís Baldó, i exposava idèntics punts de vista quant a les figures del portantveus de governador i del virrei (35-38), a les diferències entre el català del Principat i el dels Comtats (38-40), i a la utilització de les llegendes sobre els orígens de Catalunya, en les quals silencia la vinculació amb Barcelona (40-42).— J. P. E. [13359]

Núria SALES, *Estat, monarquia i llengua*, dins «Afers. Fulls de recerca i pensament», núms. 23/24 (1996), 357-365.

L'autora comenta la publicació del llibre aplegat per Modest Prats, *Política lingüística de l'Església catalana (Segles XVI-XVIII)* [cf. ATCA, XV (1996), 609-611]. Certs historiadors actuals neguen que abans del segle XVIII la llengua catalana hagués constituït un 'valor identitari-organitzatiu' de la nació catalana; l'autora recorda les proclames de raons polítiques hispàniques als qui, en posició atacant, volien l'extensió a Catalunya de la llengua castellana i les raons dels qui, en posició defensant, negaven la validesa teòrica de la identificació d' 'espan-

yol = castellà' i propugnaven, també en el camp de la pastoral de l'Església, la naturalitat de la llengua catalana.— J. P. E. [13360]

Eva SERRA I PUIG, *Catalunya el 1640*, dins «Pedralbes. Revista d'història moderna», 15 (1995), 137-150.

L'objectiu de l'autora és el de presentar «un breu recorregut en la historiografia del tema fins a Ferran Soldevila... i situar la interpretació posterior a ell» (137). Recorda que els autors del segle XIX batejaren de 'Guerra dels Segadors' els esdeveniments d'aquells anys i els presentaren com a reacció del poble de Catalunya, basant en les seves *Constitucions*, la contraposició a les pretensions de l'exèrcit reial sobretot en punt d'allotjaments; només Celestí Pujol i Camps a base del corpus documental aplegat per ell hi veia, alhora, una resistència política i una revolta social. Ferran Soldevila també assenyalava els greuges polítics i els socials (137-138). L'autora, considerats els elements diversos d'aquells esdeveniments, afirma que «les visions historiogràfiques que separen el vessant polític del vessant social a l'estiu del 1640 corren el risc d'una simplificació que impedeixi entendre la globalitat dels fets o de confondre conflicte social i guerra civil» (145). I precisa el seu pensament en dir que la revolució política de transformació de les estructures públiques de Catalunya «desactivà... i integrà, amb tots els seus elements socials conflictius, la revolta» (148). Hi ha bibliografia (148-150).— J. P. E. [13361]

A. BOLUDA, J. P. GALIANA, V. PONS, *Les pestes de 1640 i 1648: el dietari de Josep Aznar i Francesc Sanç: estudi i edició* (Quaderns divulgatius, 5), Ontinyent, Ajuntament 1995, 88 pp.

Publicació només coneguda per la recensió signada per Vicent L. Salavert Fabiani, publicada dins «Afers. Fulls de recerca i pensament», 23/24 (1996), 392-393, qui es lamenta que, atesa la seva vàlua intrínseca i comptable per al coneixement de dues falconades de pesta a Xàtiva, pel fet d'ésser local, aquesta edició podria veure limitada la seva difusió; [col·laborem a fer-la conèixer amb aquesta notícia bibliogràfica].— J. P. E. [13362]

J. Benjamín AGULLÓ PASCUAL, *Libro de los inventarios... de la Provincia Descalza de San Juan Bautista de Valencia. 1651, por Fr. Felipe Ferriol*, dins «Archivo Ibero-Americano», LVI (1996), 3-52.

En el marc de la preparació d'una història de la Província de Franciscans Descalços de València entre el 1562 i el 1651, Felip Ferriol elaborà aquest *Libro de los inventarios...*, en el qual, ultra les dinasties de papes, reis i generals de l'orde, deixà una llista dels frares destacats en virtut, i inventari de trenta-vuit lligalls, dels quals només se n'han salvat tres (5); ací, després de les *Advertencias al que leyere* (9-11) i de les esmentades dinasties (13-19), trobem el *Catálogo alfabético de los religiosos siervos de Dios* (20-28) i l'inventari dels trenta-vuit lligalls (29-46) de temàtica biogràfica predominant; el darrer text transcrit és el *Catálogo de los religiosos de esta provincia que murieron de peste, en el tiempo del contagio*, que foren els anys 1647, 1648 i 1650 (47-52).— J. P. E. [13363]

Josep SANABRE I SANROMÀ, *La tragèdia de les últimes setmanes de la Guerra dels Segadors, a Terrassa*, dins «Terme», 11 (novembre 1996), 35-36.

Presentació i transcripció de l'informe presentat per Francesc Jover al regent la vegueria de Barcelona sobre els fets del canvi definitiu de sobirania a Terrassa el 1652; l'informe és a Barcelona, ACA, Consell d'Aragó, 305; hi ha notícia d'un altre sobre els mateixos fets en el lligall 211.- J. P. E. [13364]

Rafael GARCÍA MAHIQUES, *Vicente Salvador Gómez y la iconografía de san Ignacio de Loyola en la Casa Profesa de Valencia*, dins «Boletín del Museo Instituto, Camón Aznar», núm. LXIII (1996), 57-78.

El 1637, Vicent Salvador acabava una *Cartilla y fundamentales reglas de pintura...*, inèdita (57, nota 2). Però el tema d'aquestes pàgines són les pintures de la vida de sant Ignasi de Loiola per a l'església dels jesuïtes de València, de les quals l'autor d'aquestes pàgines precisa el temps en què el pintor les realitzà (entre els vint i vint-i-tres anys, i no pas als catorze, com deia la llegenda), cap al 1660, segons Juan Bra. Busquete, *Historia del primer centenar de la Casa profesa... de Valencia...*, inèdita a la mateixa Casa Profesa dels Jesuïtes (61); i que la clau iconogràfica serien les representacions d'episodis en la *Vida de San Ignacio de Loyola* de Pedro de Ribadeneyra (62), com ho demostra el fet que les frases als peus d'aquells gravats són traduïdes en les de les pintures valencianes (64-69). Hi ha reproducció tant dels gravats inspiradors com dels set pissos conservats (72-78).- J. P. E. [13365]

Juan NAVARRO LOIDI, *Algunos nuevos datos de la vida de Nicolás Oliver y Fullana (Palma 1625-1695?)*, dins «III Jornades Ciència i Tècnica», 173-182.

Aplec de notícies entorn aquell personatge, la identitat del qual no resulta clara després d'emigrar als Països Baixos, on els càrrecs de cosmògraf i de cronista reial semblen incompatibles amb un seu pas al judaisme; hauria col·laborat en l'elaboració de l'*Atlas* de Blaeu en relació a Mallorca i ell mateix hauria preparada una *Cosmographia* (176-177); són aportats nous documents personals de Simancas, Archivo General; de Brussel·les, Archives Générales du Royaume; i de Lille, Archives Départementales du Nord (178-180). Hi ha bibliografia (181-182).- J. P. E. [13366]

Miquel SITJAR I SERRA, *L'autor i editor d'una història de Núria del segle XVII*, dins «Annals. Centre d'Estudis Comarcals del Ripollès», (1993-1994 [1995]), 119-214.

La *Història i miracles de la sagrada imatge de Nostra Senyora de Núria*, de Francesc Marés [cf. ATCA, X (1991), 640-641, núm. 6879] fou publicada el 1666, reeditada el 1700 i després durant més de dos segles, inclosa una traducció francesa publicada el 1864; l'autor, basat en una frase de naturalesa cronològica, creu que Marés publicà una segona edició el 1678 (123) [però podria ésser que Marés hagués preparat una edició el 1678, que per la raó que fos, només hauria estat publicada el 1700 a base del darrer text preparat per ell].- J. P. E. [13367]

Lluís MIRALLES CONESA, *Reales estudios del Colegio Imperial de los P.P. Jesuitas. P. José Zaragoza y Vilanova de Alcalá de Chivert (Castellón). Matemático y Astrónomo*, dins «Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura», LXXII (1996), 74-92.

Després d'una introducció que resumeix biografies de professors (entre els quals figura el tarragoní Tomàs Cerdà: 78) del Colegio Imperial de Madrid, són donades les principals dades i dates biogràfiques de Josep Zaragoza professor en aquell centre durant la segona meitat del

segle XVII, començant per una transcripció de la partida de baptisme realitzada abans del 1936, en què l'Arxiu Parroquial cremà (81-84) i la llista de les seves set obres matemàtiques (85-86) i de l'astronòmica (88-89) ja publicades, de les encara manuscrites, a Madrid, Academia de la Historia, Biblioteca Nacional, Museo Naval, a París, Bibliothèque Sainte-Genève, i a Ciutat de Vaticà, Biblioteca Apostòlica Vaticana (89-91); no manca la llista de les obres perdudes i de les atribuïdes (91-92).— J. P. E. [13368]

Eduard RECASENS GALLART, *J. Zaragoza i J. Ceva: dos matemàtics del segle XVII capdavanters de la geometria baricèntrica*, dins «III Jornades Ciència i Tècnica», 241-245.

Josep Zaragoza [cf. resum precedent] en la seva *Geometria Magna in Minimis* del 1674, hauria demostrat quatre anys abans que l'italià G. Ceva «que perquè les rectes que van des dels vèrtexs A, E, C, d'un triangle als punts K, B, D dels costats re[spec]tívament oposats siguin concurrents és necessari i suficient que $AD \cdot EK \cdot CB = AB \cdot CK \cdot ED$ » (241); en relació a aquest punt, l'interès de l'autor és el d'assenyalar els trets més característics dels mètodes que empraren Zaragoza i Ceva en la seva demostració» (242) i arriba al resultat que ambdós empraren mètodes paral·lels, amb la diferència que «allò que per [a] Ceva són pesos per [a] Zaragoza són espècies i el centre de gravetat de Ceva es correspon amb el centre mínim de Zaragoza» (245).— J. P. E. [13369]

María José LÓPEZ AZORÍN, *Algunos documentos sobre la reforma barroca del templo de los Santos Juanes*, dins «Archivo de Arte Valenciano», LXXV (1994 [1995]), 69-75.

La reforma barroca de la dita església parroquial valenciana és del pas del segle XVII al XVIII: a base de l'ARV, *Protocolos notariales*, de l'AMV, *Manuales de consejos*, i de l'Arxiu del Col·legi del Corpus Christi, *Protocolos notariales*, l'autora reconstrueix els encàrrecs sobretot de decoració dels espais reformats (69-72); en apèndix són transcrites de l'ARV, *Protocolos. Francisco Carrasco*, les actes de nomenament d'encarregats de controlar les obres i les de revisió de la feina feta en els portals major i del Pes de la Palla i en el tornaveu (73-75). Tres dècennys abans, el 1668, els obrers de la parròquia havien encarregat al P. Josep Zaragoza [vegeu els dos resums anteriors] una proposta per al daurat del retaule, proposta que ell redactà i signà, 'de la sua mà'; consta en l'Arxiu del Col·legi del Corpus Christi. *Protocolos notariales. Maurici Segarra* (69, nota 1).— J. P. E. [13370]

Ariane JAMES, *Hyacinthe Rigaud (1659-1743) ou le miroir de Cléo*, dins «Positions des Thèses soutenues par les Élèves de la promotion de 1995 [de l'École Nationale des Chartes]», París, École des Chartes 1995, 159-167.

Resum de tesi doctoral, basada en documentació de Perpinyà, Arxius Departamentals dels Pirineus Orientals, relativa als Rigau del mateix Perpinyà, i en la de París, Archives Nationales, o Cabinet des Estampes. Les peces documentals més importants són aplegades dins l'apèndix de *Pièces justificatives* (166). El cos de la tesi és dedicat a l'estudi de l'activitat artística de Jacint Rigau, sobretot la de retratista, i a la valoració que n'han anada fent els crítics (165-166).— J. P. E. [13371]

Damià VIDAL I RODRÍGUEZ, *Un procés de nomenament de frare capellà conventual de l'Orde de Sant Joan de Malta del segle XVII*, dins «Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana», LII (1996), 277-294.

El dit procés es troba a Pollença, Arxiu de Can Danús. Són ací resumits els successius passos, des de la comissió donada pel Gran Mestre de Sant Joan de Jerusalem el 1686, fins a l'aprovació del procés l'any sobre, 1687, amb transcripció de fragments textuais, de vegades considerables, entre els quals hi ha els articles d'interrogatori dels testimonis (283-284); l'interessat nomia Francesc March i Axartell. Els successius passos del procés són completats amb notícies procedents d'altres arxius, com els municipal i parroquial de Pollença (aquest a l'Arxiu Diocesà de Mallorca); remarcuem la notícia que el dit Arxiu de Can Danús conserva llibres de memòries de membres diversos de la família, com és ara el *Llibre de memòries de Joana Axartell*, mare de Francesc, o el *Llibre de memòries de Jaume Axartell*, potser avi del mateix (291-292).— J. P. E. [13372]

Felip MUNAR, *La Pasqua cristiana: tradició, mitologia i espectacle*, dins *Formes teatrals*, 181-188.

Després d'un seguit de consideracions sobre la relació de la festa cristiana de la Pasqua amb la Pasqua Hebrea, l'adopció per part de l'Església d'una sèrie d'elements religiosos naturals a partir de l'entrada massissa de pagans a la comunitat eclesial i del naixement del drama litúrgic, el seu desplegament i els abusos a què donà lloc, l'autor esmenta la *Consuetud* de l'Arxiu Xamena de Felanitx, que conté el *Davallament* compost pel rector Pere Antoni Mayol entre 1681 i 1687. Finalment, es refereix a la *Sentència de Ponç Pilat*, recollida per primera vegada a Mallorca per Pere Anton Frontera l'any 1695 i ja testimoniada en el ms. 1139 de la Biblioteca de Catalunya, del s. XVI, de la qual és publicat el tenor segons l'edició de Frontera.— J. de P. [13373]

Pascual MARZAL RODRÍGUEZ, *Claustros de catedráticos de la Universidad de Valencia (1675-1706)*, dins «Misc. Gil-Mascarell», 201-224.

Fora els llibres de claustres de l'Arxiu de la Universitat de València i de l'AMV, l'autor ha trobat d'altres actes de claustres universitaris en manuals notarials de València, Arxiu del Col·legi del Patriarca, i de l'ARV, *Protocolos Notariales i Justícia civil*, respectivament onze, quatre i un, ací transcrits (208-224); els notaris assistents prenen acta de reunions per a afers diversos, entre els quals no manquen delegacions d'autoritats universitàries en algun representant. Són citades en les pàgines inicials les *Constitucions de l'Estudi General de València* dels anys 1611 i 1674 (203 i 206), on també és donada notícia d'obres escrites pels catedràtics Miquel Joan Vil·lar, Joan Bta. Trobat i Joan Bta. Orivay (203-204, nota 7). Remarcuem presències de Tomàs [Vicent] Tosca en qualitat de vicerector el 1699 (218, doc. XI), de Joan Bta. Coranjà el 1700 (220, docs. XII i XIII: [la grafia del cognom es repeteix en ambdós]); el darrer document, del 1706, certifica la participació dels estudiants de l'Estudi General en la defensa de la Ciutat de València contra l'exèrcit borbònic (223-224, núm. XVI).— J. P. E. [13374]

Carme PLAZA I ARQUÉ, *La documentació de l'Orde de l'Hospital i la prosa catalana dels segles XVII i XVIII*, dins «Misc. Fuster», VIII, 189-197.

Mostra-resum d'un estudi sobre la llengua catalana en la documentació hospitalera d'aquells dos segles, tant la relativa a la vida interna de l'orde com la que sorgia fora d'ell (plets, per exemple), conservada a Barcelona, ACA, *Gran Priorat de Sant Joan de Jerusalem*; explicada la metodologia, sobretot en l'elecció del material-base de l'estudi (191-192), l'autora constata que la dialectalització es concentra en la denominació d'objectes concrets i en la duplicació de sinònims (pigota/verola); que els escriptors apliquen un mòdul molt uniforme i que es demostren professionals de l'escriptura (194-196).— J. P. E. [13375]

Daniel CODINA I GIOL, *Una nova antologia de polifonia religiosa (segles XVII-XVIII)*, dins «Anuario musical», 51 (1996), 111-133.

Presentació analítica del volum actualment a Sant Cugat del Vallès, Biblioteca Borja, on s'han conservat cent-una composicions de Josep Hinojosa, Jaume Caselles, Francesc Andreu i d'altres (112-117), moltes de les quals posen música a textos, també inventariats (129-133); té particular interès en aquestes pàgines el comentari tècnic de Francesc Valls a sis obres de Francesc Andreu, escrites en forma de lletra tramesa i datades el 1728 (122-129); i les dues *Formas del examen para la oposición... de Gerona* el 1688, la una, i *de Santa María del Mar de la Ciudad de Barcelona el 1699*, l'altra, amb llista dels respectius opositors a mestres de capella i qualificacions de les darreres (117).— J. P. E. [13376]

Cèsar ALCALÀ, *Juan Antoni de Boixadors, polític i músic*, dins «Revista de Catalunya», núm. 108 (juny 1996), 93-103.

Austriacista en la Guerra de Successió, emigrà a Viena ja el 1711 (97); havia estat cofundador de l'Acadèmia dels Desconfiants (97-99). Durant el temps que l'arxiduc Carles estigué a Catalunya, Boixadors fou director de la capella de música i ací hi ha la llista de les òperes representades per a l'arxiduc en la Llotja del Mar (101-103).— J. P. E. [13377]

Carles MILLÀS I CASTELLVÍ, *Una aproximación a los planes de estudio y a las bibliotecas de los franciscanos en Catalunya (siglos XVI-XVIII)*, dins «Archivo Ibero-Americano», LVI (1996), 385-428.

L'autor aplega d'altres fonts, entre les quals destaquen les obres de Gaietà Barraquer i Roviralta i Pere Sanahuja, les dades sobre cases i distribució d'estudis en els convents franciscans de Catalunya (389-391), i fixa la seva atenció en els dos successius plans de formació i d'estudi i els compara amb d'altres de províncies veïnes: *Estatutos Generales de Barcelona para la familia Cismontana...*, del 1621, reeditats el 1705 (396-403), i amb el *Plan de instrucción para la Provincia de Cataluña de Padres Observantes de San Francisco*, que seria posterior (404-410), amb esquema de la distribució del temps, tant anyal com diari (413-416); la segona part de l'article és bàsicament una exposició d'allò que era la Biblioteca Mariana del Convent de Sant Francesc, les riqueses de la qual són conegudes a través del *Index omnium, qui in hac Barcinonensi S. P. N. Francisci Regalis Cenobii Bibliotheca extant, librorum*, ara manuscrit 1490, del *Index librorum et auctorum diversi generis, linguae, facultatis...*, del 1775, ara ms. 1410, completats amb el ms. 306, tots de la BU de Barcelona (418-420), de les diverses seccions dels quals és presentat breument el contingut (421-427) [l'article fa constant referència a documents (413) i a tretze quadres, que no es troben ací].— J. P. E. [13378]

Valentí SERRA, *Els caputxins de Catalunya: de l'adveniment borbònic a l'ocupació napoleònica: vida quotidiana i institucional, actituds, mentalitat, cultura (1700-1814)*, dins «Pedralbes. Revista d'història moderna», 15 (1995), 341-350.

Resum de tesi doctoral llegida el 30 de novembre del 1995, [ara ja editada en forma de llibre, i sobre la qual hom pot veure la recensió signada per Antonio Mestre Sanchis, publicada en aquestes pàgines del volum XVI (1997), 534-537].— J. P. E. [13379]

Valentí SERRA, *Aproximació a les biblioteques dels caputxins setcentistes del Principat: clàssics, escolàstics i novatores*, dins «Pedralbes. Revista d'història moderna», 15 (1995), 265-277.

Recordada la legislació caputxina sobre biblioteques, l'autor basa aquestes pàgines en els següents inventaris de biblioteques conventuals de l'orde: *Repertorio de los libros contenidos en esta librería de Santa Madrona... compuesto en el año 1758*; i *Repertorio de los libros contenidos en esta librería de capuchinos de Santa Eulalia de Sarrià, compuesto en el año 1762*, ambdós manuscrits conservats a Barcelona, BU, mss. 1502 i 1503; en l'*Index librorum omnium, qui in Capuccinorum Vicensis conventus continentur...*, ara a Vic, Biblioteca Episcopal; i en el *Catálogo general de la biblioteca del convento de Padres Capuchinos de Arenys de Mar, 1903* (268, nota 10). L'autor recorda successivament algunes de les obres més importants dels autors clàssics llatins i dels filòsofs grecs (268), dels teòlegs de l'Escolàstica, tant medieval com moderna (269), dels autors específicament espirituals (270-271), dels canonistes, moralistes, biblistes i predicadors (271-272); no mancaven els historiògrafs catalans dels segles moderns i alguns dels aleshores qualificats de 'novatores', tant en ciències com en filosofia (273); fa particular esment de la biblioteca cedida per Bartomeu Minguell (274), i de la dels caputxins de Vic, per a la qual remet a l'estudi de Miquel dels S. Gros (275: cf. ATCA, VII-VIII (1988-1989), 718, núm. 5187). Les darreres pàgines recorden les pèrdues de fons bibliogràfics durant la Guerra de la Independència; amb la Desamortització, passaren respectivament a les biblioteques actuals, tret la d'Arenys que, almenys en part, pogué ésser reconstruïda.— J. P. E. [13380]

Valentí SERRA DE MANRESA, *La predicació dels caputxins catalans al llarg del segle XVIII*, dins «Analecta Sacra Tarraconensia», 69 (1996), 87-118.

En una situació general hispànica definible per la lluita entorn el *Fray Gerundio de Campazas...*, l'autor veu dos grups en els caputxins catalans predicadors: els que s'adrecen al poble en la seva llengua, dels quals dóna mostres (91-92, i nota 11, amb indicació d'exemplars en l'Arxiu de la Província Caputxina de Catalunya i en l'ACA, *Monacals. Hisenda*) i els que prediquen per a ornament de solemnitats en la llengua de la cort reial; d'acord amb instàncies més altes de l'orde, el provincial de Catalunya, Josep Ignasi de Vallromanes, publicà el 1761 ordinations per a les Missions Populars (93), que concretaven un ordre ja preestablert el 1676 (95-96), i tingueren considerable èxit (97-98) i àdhuc literatura pròpia plural, de la qual és mostra el *Manual d'Exercicis y Càntichs Espirituals, per les Missions que fan los Pp. Caputxins en lo Comptat de Rosselló*, Perpinyà 1747, 1756, etc. (96, nota 21 i 98, nota 27). Pels *Llibres d'entrades i eixides* de diversos convents, ara a ACA, *Monacals. Universitat*, n'és conegut el ròdol (99-100; 106-107), i encara amb més concreció pel *Codern per a saber què sermons se han de predicar...* (191-102). No mancà una reflexió teòrica i metodològica sobre l'estructura del sermó formulada dels pares Atanasi de Barcelona, de Francesc de Santa Pau, *Retòrica Sagrada para enseñanza del Nuevo Predicador, y Adiciones a la Retòrica del R. P. Atbanasio de Barcelona*, inèdit a l'esmentat fons d'ACA, o de Francesc de Taradell, *El pretendiente de la Oratoria Sagrada*, Tarragona 1797 (103). L'interès a connectar amb el poble fan d'aquells sermons font única per al coneixement de modes, diversions, formes de religiositat i de superstició del segle XVIII (108-112); el ja esmentat Francesc de Santa Pau dibuixa la biblioteca específica d'un predicador (113, nota 65) i els catàlegs de les biblioteques o els exemplars salvats precisen quins llibres eren realment utilitzats (115-117).— J. P. E. [13381]

Miquel PUIG I REIXACH, *El cos en les escoles catalanes del segle XVIII*, dins «XI Jornades d'Història de l'Educació als Països Catalans». *Aspectes físics de l'educació: visió històrica*, Reus, Edicions del Centre de Lectura 1992, 181-199.

Encara que de forma conscient l'objectiu de l'educació no era altre que el d'instruir i de formar bons ciutadans, de forma més o menys conscient el cos era present en aquella escola, ni que

fos perquè proclamava que la millor formació era aquella que «la gente del campo de algunas conveniencias» (183) donava als seus fills. I així repassa les condicions de salubritat proporcionades pels locals, d'acord amb informacions de l'època per a Barcelona, Tortosa, Olot, Vic, Manresa, Tarragona, Reus i Valls; dins la tònica negativa, no mancaven excepcions (184-186); una altra forma d'atenció al cos és el joc, clarament acceptat el 1780 en les *Breves reglas y prácticas...* dels escolapis (188) o per Baldiri Reixac (188-189) i integrat en els reglaments dels internats, com el *Plan instructivo... de Mataró* i els reglaments de seminaris (189-190); propugnaven coneixements bàsics de medicina per a l'atenció del propi cos i donaven indicacions entorn la posició del cos per a escriure (192). El cos era el receptor dels càstigs, universalment acceptats (194-195) tant com la paciència i la magnanimitat (196-197).— J. P. E. [13382]

Eva SERRA I PUIG, *Les Corts de 1701-1702: la represa política a les vigílies de la Guerra de Successió*, dins «L'Avenç. Revista d'història», núm. 206 (setembre 1996), 22-29.

A Catalunya, hom pot constatar manifestacions de redreç en els darrers decenni del segle XVII; per això, calien nous recursos institucionals i legislatius, tal com demostren els memorials projectistes, manuscrits o impresos, que sempre topaven amb l'immobilisme polític central contemporani. Lluís XIV ho sabé captar i aconsellà el nét Felip V de donar-hi resposta, en un moment en què la consciència política catalana es manifestava ben viva, tant en repetir els reclams vells com presentant-ne de nous. El 1701 eren reeditats amb pressa els manuals pràctics de celebració de corts catalanes; rebrotà, significativament, en la mateixa intitولació de les Corts, la il·legalitat de la desmembració dels comtats del Nord; es creava el càrrec de cronista de les Corts (que després seria el de Catalunya). Decisions polítiques com la d'establir el tribunal de contrafaccions (però no fou possible d'obtenir la renúncia reial a desinsacular els càrrecs de la Generalitat ni els jurats de la Ciutat de Barcelona), o econòmiques com les que protegien els productes propis i parcialment alliberaven el comerç amb Amèrica donen l'autèntica dimensió d'aquelles corts.— J. P. E. [13383]

Mònica GONZÁLEZ FERNÁNDEZ, *Les Corts catalanes de 1705-1706*, dins «L'Avenç. Revista d'història», núm. 206 (setembre 1996), 30-33.

Duraren quatre mesos, de començaments de desembre 1705 a darrers de març del 1706. En general, l'assistència fou més elevada que la de les immediatament anteriors, i, encara que no hi mancaren alguns felipistes, aquests en general en foren absents. Les Corts fomentaren la pròpia capacitat de producció qualificada, lliberalitzaren el comerç i propiciaren la normalització de relacions entre Catalunya i la Corona, problema explícit ja des del segle XV, confirmant el Tribunal de Contrafaccions; també obtingueren, en principi, la renúncia reial a la insaculació, que els soldats visquessin en casernes i que els serveis exigits en situació de guerra fossin retribuïts. En compensació, les Corts votaren per a l'arxiduc Carles d'Àustria un subsidi de dos milions de lliures pagador en deu anys.— J. P. E. [13384]

Rosa M. ALABRÚS, *La publicística de la Guerra*, dins «L'Avenç. Revista d'història», núm. 206 (setembre 1996), 40-45.

L'autora s'associa a la utilització del sentit tècnic de 'publicística', limitada a les fonts escrites que no són llibres (fulletons, manifestos, pamflets i fulls voladors), dels quals, per a la Guerra de Successió n'ha comptat 583 en la sola col·lecció de *Fulletons Bonsoms* de Barcelona, BC. (42: quadre d'edicions per anys i llengües); són anònims, en algun cas ho és fins i tot la

impremta; els primers anys foren felipistes, amb exaltació dels francesos i relativització de la línia dinàstica; seguí, entorn el 1703, una crítica personal de polítics felipistes i una clara confrontació amb els austriacistes; aquests esgrimien la memòria històrica i la il·legitimitat del testament de Carles II (42); el 1705 arribaria la plena adhesió a l'arxiduc (43); després de la derrota d'Almansa, pujà la propaganda felipista i es radicalitzaren, en ambdós sentits, les crítiques entre Catalunya i Castella, a la qual des d'ací hom demanava que es desfés dels francesos; tema constant fou la defensa de les lleis de la terra; el 1714 palesaria que les diferències eren irreconciliables (45).— J. P. E. [13385]

Jordi RIFÉ i SANTALÓ, *Notícia biogràfica sobre Josep Gaz*, dins «Butlletí de la Societat Catalana de Musicologia», III (1995), 81-83.

Presentació i transcripció (82-83), de la instància amb la qual el 1711 el mestre de capella de la Seu de Girona, Josep Gaz demanava al capítol de la dita catedral una forma honorable de jubilar-se ja que es trobava en «la avansada edat de cinquanta sis anys»; hi exposava la seva dedicació anterior al magisteri de la música a Mataró i a Barcelona-Santa Maria del Pi; la instància es conserva a Girona, ACG, *Cartes (1701-1715)*.— J. P. E. [13386]

Júlia BUTINYÀ, *La peça dramàtica de Santa Tecla*, dins «Analecta Sacra Tarraconensia», 69 (1996), 119-140.

Fins ara aquesta peça era només coneguda per dues de les seves tres parts, la inicial a Banyoles, Centre d'Estudis Comarcals, i la central en la mateixa població, Arxiu de Can Butinyà; manca la tercera, de la qual l'autora diu posseir «indicis raonables com per suposar que... la part final... es troba en un o altre indret, però de Banyoles» (119, nota 3). El text de les dues parts actualment conegudes és transcrit en les pàgines 120-139.— J. P. E. [13387]

Joan MARTÍ, *Salvator Bofill fecit Barcinone anno a Nativitate Domini 1743*, dins «Butlletí de la Societat Catalana de Musicologia», III (1995), 121-122.

Aquesta frase és escrita en un clavicèmbal conservat fins ara en el Convent de Dominiques de Lakeitio, ara destinat al Museo Diocesano de Bilbao. Hi ha fotografia (122).— J. P. E. [13388]

Dolors BRAMON, *Del Principat estant: dos miracles montserratins sobre el bandolerisme morisc valencià*, dins *Expulsió dels moriscos*, 253-258.

Presentació, en la qual l'autora resumeix un article del 1990 [conegut dels lectors d'ATCA, XI (1992), 733, núm. 7920]; a continuació transcriu les dues narracions de 'miracles', aplegades per Pere Serra i Postius en la *Historia eclesiàstica del Principado de Cataluña...*, inèdites a Barcelona, BU, ms. 187 i 197, tretes d'Alfonso de Burgos, *Libro de la historia y milagros hechos a invocación de N. S. de Monserrate*, Barcelona 1594 (256-258); els agraciats havien estat un Pere Ferrer el 1581 i Joan Llimós, barceloní, 'autor de comèdies', documentat per actuacions a València (254).— J. P. E. [13389]

Baldiri REIXAC, *Instruccions per a l'ensenyança de minyons*. Toms I i II. Pròleg de Salomó MARQUÈS. Edició a cura de Sadurní MARTÍ i Francesc FELIU (Textos pedagògics, 30), Vic, Eumo Editorial 1992, XLVIII i 600 pp.

Aquesta és la primera edició conjunta de l'obra completa. El pròleg resumeix la biografia de l'autor i recorda que també escriví un *Dialogus de doctrina christiana* (XXI). Les *Instruccions...* és un llibre escrit des del món rural per als mestres que hi treballaven, entre els quals es trobaven els 'estudiants' que feien de mestre en masies (XXII), amb l'objectiu de promoure alhora ciència i virtut, instrucció i educació o de formar bons cristians (XXIII-XXIV: «una bona intel·ligència i una recta voluntat», 7); el llibre és un manual de primer i segon ensenyament: comença amb nocions de vida cristiana, salta al quadrivi i d'allà a la 'física' i desemboca en el trivi (gramàtica o gramàtiques, retòrica i dialèctica o lògica), tot completat amb principis de bona criansa i de pedagogia, tot en clara línia il·lustrada i no menys clara connexió amb el grup jansenista de Port-Royal (XXIV-XXX [tenia alguna connexió amb el Rosselló i amb l' 'abbé' Xaupí?], propugna i practica amb el seu llibre la normalització cultural en llengua catalana, traduccions incloses, en companyia de Josep Ullastre i de Francesc Ifern, entre d'altres (XLIV, nota 14); també propugnava amb particular insistència l'educació dels infants de la pagesia i la de les noies (XXXIII-XXXIV). Les dotze edicions publicades entre el 1749-1870 i les cinc del segle XX, així com les moltes referències del 1766 ençà, demostren l'influx de les *Instruccions* (XXXV-XL). El text de la primera part repeteix el de l'edició 'prínceps' de Girona, 1749 (1-304) i el de la segona el de l'edició del 1981 (305-592). Les darreres pàgines contenen notes explicatives i taula del volum.— J. P. E. [13390]

Gregorio MAYANS Y SISCAR, *Sobre la fe y las virtudes cristianas*. Transcripción y estudio preliminar por Antonio MESTRE (Series Dialogi, VII), València, Facultat de Teologia 1995, 148 pp.

Publicació d'una obra fins ara inèdita, només coneguda per referència; però cf. ATCA, XV (1996), 518, i nota 19.— J. P. E. [13391]

Pablo PÉREZ GARCÍA, *Tres décadas de estudios mayansianos*, dins «Arxiu de Textos Catalans Antics», XV (1996), 515-551.

María José MARTÍNEZ ALCALDE, *Panorama de los estudios sobre las ideas lingüísticas y literarias de Gregorio Mayans*, dins «Arxiu de Textos Catalans Antics», XV (1996), 551-558.

Si hom compara allò que els autors escrivien sobre Gregori Maians a començaments del segle XX i allò que n'és conegut ara, constatarà un salt qualitatiu: aquest és degut sobretot al treball d'Antoni Mestre i Sanchis i al patronici de l'Ajuntament d'Oliva (516). I encara que manqui una biografia, ja existeix algun resum biogràfic i resums comprensius en algunes síntesis generals (517-518). Quant a les obres, s'han reeditat en cinc volums les que Maians ja havia publicat en vida (518-519), el comú denominador de les quals era el predomini de la història crítica (519); en nombroses aportacions tant Antoni Mestre com molts d'altres han interpretat l'obra de Maians, com la d'un autor qualificat de 'novator' tardà, quan, per contra, fou continuador dels valors tradicionals i dels ferments culturals dels darrers temps dels Àustries (521-522). Per això la seva 'proclama', que són les *Cartas...* del 1734, caigué en el buit (523), i ell es reclugué a València (524); la seva activitat es manifestà en direccions diverses (història general, història de l'Església, dret civil, història literària i de la llengua: 524-529), amb una certa tirada al regalisme, a l'episcopalisme i al rigorisme (527). La incursió en la pedagogia universitària amb la *Idea del nuevo método...*, del 1767, en el moment de l'expulsió dels jesuïtes, tampoc no fou acceptada per culpa del sentit de continuïtat (autonomia universitària, ús del llatí...) (529-533). Els estudis entorn de Maians també han fet redescobrir d'altres personatges relacionats amb ell, el primer dels quals Manuel Martí i Saragossà, el seu germà Joan Anton, Josep Finestres, el jesuïta Andrés Marcos Burriel, Andrés Piquer i molts d'altres,

els epistolaris dels quals són en curs de publicació [vegeu, per exemple, la notícia bibliogràfica següent], i han permès de dibuixar la xarxa de corresponsals i d'admiradors de Maians arreu de l'Europa del segle XVIII (542-550); destaquen en l'estimació de Maians Lodovico Antonio Muratori i Nicolás Antonio. D'aquestes pàgines es dedueix que el treball de redescobriments de Gregori Maians i Siscar i de la seva obra és mèrit, que cal atribuir de forma gairebé exclusiva a Antoni Mestre i Sanchis, sense, però, oblidar qualque altre nom, com el de Marià Peset i Reig, ni el fet que la seva introducció en el tema fou realitzada sota el mestratge de Miquel Batllori i Munné; també se'n dedueix que la II-Lustració Valenciana no fou obra exclusiva de Gregori Maians, car d'una banda el precediren grans noms com Manuel Martí i Saragossà, Vicent Tosca, Joan Bta. Coranjà, i de l'altra hi contribuïren una munió de contemporanis, entre els quals podem esmentar Vicent Blasco, Francesc Pérez i Bayer, Josep Teixidor, Jordi Joan i Santacília, Josep Climent i Avinent, Joan Bta. Munyòs i Ferrandis, Anton Josep Cavanilles i encara més.

Tant com les pàgines anteriors ens permeten de resseguir i de redescobrir allò que fou i féu Gregori Maians, les de la professora Martínez Alcalde informen dels estudis realitzats en els darrers temps entorn les diverses aportacions de Gregori Maians en el camp de la llengua i de la literatura, estudis que agrupa de firma temàtica, començant per la seva valoració de la llengua catalana-valenciana com a pròpia de la legislació del Regne de València, i la seva opció a favor de l'ensenyament en llengua vulgar: afegim-hi la temàtica relativa a les llengües clàssiques, a les aportacions filològiques, lingüístiques i literàries, a epigrafia antiga, a la retòrica i poètica, a edició de textos d'autors del Segle d'Or castellà, a codificació gramatical i a ortografia.— J. P. E.

[13392-13393]

G[regori] MAYANS Y SISCAR, *Mayans y los altos cuadros de la magistratura y administración borbónica, 1 (1716-1750)*. Estudio preliminar, transcripción y notas por ANTONIO MESTRE SANCHIS y PABLO PÉREZ GARCÍA (Publicaciones del Ayuntamiento de Oliva, 25. Epistolario XIV), València, [Ajuntament d'Oliva] 1996, 630 pp.

Immediatament després de publicats els dos títols precedents sortia el volum que ens ocupa i que continua el treball d'Antoni Mestre entorn Gregori Maians. La introducció recorda que durant el segle XVIII els nobles anaren essent substituïts pels juristes i els magistrats en els llocs de poder i que Maians s'hi relacionà epistolament. Aquest volum enceta l'aplec de les lletres intercanviades amb magistrats, editant les anteriors al 1750 (7-8), sobretot amb Josep Borrull, «hilo conductor del presente epistolario» (13), compatriota amb Maians a la Universitat de Salamanca (9-12), i amb d'altres, entre els quals hi ha els valencians Bru Salcedo Vives i Cristòfor de Monsoliu i Castellví (12-13). Les altres pàgines de la introducció informen de la valoració que els corresponsals juristes de Maians feien dels llibres i de quines eren llurs biblioteques (25-31); de quina fou llur reacció, positiva, davant l'aplicació de les exigències de la crítica històrica, quan aquesta deixava sense base mites col·lectius considerats intocables (32-34); els autors recorden la posició continuïsta de Maians en relació als 'novatores', eclèctica i selectiva a l'hora d'acceptar les noves aportacions en els altres camps del saber, sobretot en el camp jurídic, posició constatable en successives fases de la seva vida (37-45), fins a proposar un nou pla per als estudis universitaris de dret (47), directrius que ell mirà d'inculcar a Manuel Villafañe (47-59); de més a més, la posició d'aquells homes és exposada en relació a uns quants temes candents durant el segle XVIII (60-67). Les lletres publicades en aquest volum són 804 (71-611) i són tant del mateix Maians com dels seus corresponsals, normalment transcrits de València, Arxiu del Col·legi del Patriarca, *Biblioteca Hispano Mayansiana*, i del de la Ciutat, *Fons Serrano Morales*. Val a dir que moltes són de pura circumstància, com les felicitacions anyals o les lletres de recomanació (aquestes, però, degudament analitzades, podrien servir per a constatar llur diferència de les altres, i, doncs, la posició personal de qui les escri-

via). A base de les restants, hom pot resseguir les vicissituds personals tant de Maians com dels seus corresponsals durant aquells anys, com són les aspiracions a càtedres o similars (84/22, 85/24, 89/31, 129/134), la darrera de les quals sembla haver fallat perquè ell havia propugnat el restabliment del dret civil valencià suprimit pel *Decret de Nova Planta* (130, nota 42); i no trigaria a despuntar la pretensió a dirigir la Biblioteca Reial (158/167). Som puntualment informats de la publicació de les successives obres: *Ad quinque Iurisconsultorum fragmenta commentarii*, del 1723 (85/23), *Vida de san Gil abad*, del 1723, sembla compliment de promesa per haver recobrada la salut (90/32, 91/34; cf. 87/28), *Oración en alabanza de... don Diego de Saavedra Fajardo*, del 1725 (87/28), *Iusti Vindicii relatio de Disputatione*, del 1525 (99/48), *Vida de san Ildefonso* (101/51), *Oración que exhorta a seguir la verdadera eloqüencia española*, del 1727 (106/59), *La concepción purísima... de María*, del 1729 (117/87). Algunes de les lletres de corresponsals són datades a Girona (119/93) i sobretot a Barcelona (92/35, 98/47, 102/53, etc.: on el 1730 Maians sembla que féu o almenys tingué intenció de fer una visita: 131/118, 133/123, 134/124), i d'on li arribà la petició de redactar el discurs del representant reial al Concili Provincial de Tarragona del 1733, perquè «aquí les pareze que nadie sabe organizar una oración latina, sino los mismos catalanes» (154/162; cf. 156/165); la redactà i el text és en les pàgines 159-161. Assenyallem la lloança de Manuel Martí i Saragossà (143/144) i referències a les lletres d'Antoni Agostí (139/135). Afegirem dos petits detalls: vista des de València, la universitat de Salamaca «es inconciliable» i arribaria a odi (77); i una petita perla: el DCVB té la praula «llent» però no en pot donar cap mostra directa: ací, en lletra de Josep Borrull a Pasqual Maians, pare de Gregori, del 1722, aquell empra, potser per única vegada, un mot català i és aquest: «Rezibio... las doze jarras de llent...» (79/14). Aquesta mostra indica la riquesa de dades d'aquestes lletres.— J. P. E. [13394]

Belén MORENO CLAVERÍAS, *La contractació agrària a l'Alt Penedès durant el segle XVIII. El contracte de rabassa morta i l'expansió de la vinya* (Estudis, 8), Barcelona, Fundació Noguera 1995, 184 pp.

Sobre la base d'uns 1.800 contractes de rabassa morta, 1.700 dels quals identificats a Vilafranca del Penedès, AHC, *Protocols notarials*, i 93 a Sitges, AH, més un nombre indeterminat de plets judicials, el 83'3% de tots els quals correspon a les vint-i-set poblacions de l'Alt Penedès, l'autora, després d'haver resumit les característiques del camp català del segle XVIII (18-31), s'encara amb la mateixa figura jurídica de la 'rabassa morta', només elaborada doctrinalment a darreries del segle XIX; abans trobem la 'complantatio' (43) i un establiment de vinya a termini dins el *Cartoral de Carlemany* de Girona, AC (45, nota 28) i l'esment en alguns juristes dels segles XVI-XVII [però el text de J. Galí no parla de dues terceres parts de ceps morts o infructuosos, sinó d'extinció del dret basat en un establiment: 48]. El segon capítol ressegueix la presència de rabassa morta en documentació notarial penedesenca del segle XVIII, tot i que manta vegada els contractes eren verbals (59); àdhuc els escrits es multiplicaren en el tercer terç del segle i entorn el 1790 (177 i 178: quadres per a tot el segle a l'Alt Penedès i a Sitges [podria ésser interessant de comparar la situació de l'Alt Penedès amb la de la rodalia de Santa Coloma de Farners, on, en una sola propietat, són documentats dinou contractes de rabassa morta entre el 1653 i el 1661, tal com hom pot veure en el quadre del llibre de Pere Gifre i Ribas i Santi Soler i Simon, *Els Farners: vassalls de senyors i senyors de pagesos*, Santa Coloma de Farners 1996, 27]). L'anàlisi del formulari notarial de contracte demostra que aquest era vinculat a la temporalitat del mateix i subratlla que és contracte de 'rabassa morta' (67-71); puntualitza la situació de la terra en aquell moment: en molts casos la vinya ja havia estat plantada pel rabasser, però la major part de la terra dels mallols o era erma o bosquiua, alguna vegada de sembradura; aquest darrer cas s'explicava per l'augment del preu del vi (71-75); la renda del concedent era d'una cinquena i mitja o sisena part del fruit, amb ti-

rada a pujar fins al quart o al terç (76-81), ultra pagaments complementaris, per exemple el del cadastre (85-92) o d'altres prestacions; l'entrada, en canvi, tendia a ésser simbòlica i acostava el contracte al d'emfiteusi, també, però amb tendència a augmentar (81-85); els contractes estipulaven d'altres condicions favorables al concedent (redoltes, herbes, pampolades...) (92-97). Sabem la condició socioeconòmica dels concedents (99) i la llista dels senyors eminents (106). El capítol dedicat a exposar els conflictes derivats dels contractes d'explotació de vinyes, 'a rabassa morta', informa que els constatables en forma de plets davant la Reial Audiència comparegueren el 1765, amb l'objectiu de convertir la rabassa morta en parceria a llarg termini (116), evolució que també es manifestaria en els encapçalaments dels contractes; a informació són analitzats quatre processos conservats en l'AHC de Vilafranca del Penedès (117-123). Hi ha bibliografia (125-131).— J. P. E. [13395]

Jaume MEDINA, Ignis: *un poema jesuític del s. XVIII*, dins «Faventia», 18/1 (1996), 105-117.

La introducció sintetitza les notícies relatives al barceloní jesuïta Josep Pons i Massana, estudiant del col·legi de Betlem, professor del mateix, del de Cordelles i de la Universitat de Cervera i, després de l'expulsió dels jesuïtes, actiu en diverses ciutats italianes. L'autor posseeix un exemplar del *Ignis. Poema didascalicum*, Barcelona 1760, el text del qual, format pel pròleg i tres-cents setanta-un versos, és ací reproduït (108-117).— J. P. E. [13396]

Lluís GASSIOT MATAS, *El P. Tomàs Cerdà S. J. i la introducció del pensament newtonià a Barcelona*, dins «III Jornades Ciència i Tècnica», 247-251.

Tomàs Cerdà encetava el seu magisteri de matemàtiques en el Seminari de Nobles de Cordelles el 1756, magisteri que ha d'ésser conegut a base dels seus tractats didàctics manuscrits de Madrid, Real Academia de la Historia; l'autor es fixa en el d'astronomia, mansta que molts dels seus paràgrafs són «fragments dels *Principia* de Newton» i es pregunta si el conjunt no era «una síntesi de diferents obres de divulgació de seguidors anglesos de Newton» (248), on hauria introduït algunes observacions personals; això no obstant, tindria el mèrit d'haver estat «la primera afirmació clara del sistema copernicà, i no sols com a hipòtesi, en l'àmbit espanyol; també projectà la compra de llibres d'aquelles matèries, sobretot anglesos, potser identificables pel catàleg de la Biblioteca Episcopal de Barcelona; són recordats alguns dels seus deixebles: Joan Antoni Desvalls i Dardena, Josep Renart i d'altres (249).— J. P. E. [13397]

Josep M. MASSONS, *Alumnes del Reial Col·legi de Cirurgia de Barcelona (1760-1843) del Baix Empordà*, dins «Estudis del Baix Empordà», 15 (1996), 141-159.

Les pàgines inicials resumeixen la formació i l'actuació de Pere Virgili en la creació d'Escoles de Cirurgia, i la del seu deixeble Antoni Gimbernat; després, a base de l'Arxiu del Reial Col·legi de Cirurgia i del de la Universitat de Cervera, tenim llista alfabètica de llocs d'origen de cada un dels graduats amb data i d'altres detalls de la graduació; durant els anys del segle XVIII n'hi hagué d'Albons, Begur, la Bisbal, Calonge, Castell d'Aro, Colomers, Corçà, Palafrugell, Palamós, Palau Sator, Pals, La Pera, Ruplà, Sant Feliu de Guíxols, Sant Sadurn de l'Heura, Santa Cristina d'Aro, Torroella de Montgrí, Ullastret, Vall-llobrega i Verges (146-153); les dades són reduïdes a quadre sinòptic d'especialitats professionals (154) i de percentatges de graduats en cada població (155-156).— J. P. E. [13398]

Josep M. BENÍTEZ I RIERA, *L'expulsió dels jesuïtes d'Espanya en temps de Carles III*, dins *Expulsions i Exilis: hebreus, moriscos, jesuïtes, guerra civil. Espulsioni ed esilii in Spagna*, Roma, Associació «Catalans a Roma» 1996, 46-68.

La perspectiva és la general de tot l'Estat Espanyol; però recauen en el nostre camp detalls com és ara l'equivocació en la tramesa de l'ordre d'expulsió a les cases de Manresa i de Cervera (47), o l'edició barcelonina de *Doctrina de los expulsos extinguida...* de Joseph Xavier Rodríguez de Arellano el 1768 a casa de Tomàs Piferrer (57), i sobretot el resum de les penalitats sofertes camí de l'exili detallades per víctimes com Josep Miquel Peramàs o Sebastià Puig en diaris més o menys coneguts, o encara inèdits com el de Blas Larraz, *De rebus sociorum Provinciae Aragoniae Societatis Jesu, ab indicto ipsius ex Hispania exilio...*, conservat a Roma, Archivum Romanum Societatis Iesu, Arag. 33 (62-64); llur activitat en terres italianes és coneguda pels estudis de Miquel Batllori (64-65); al final és recordada la sentència amb què Gregori Maians sintetitzà l'expulsió (68).— J. P. E. [13399

Pere MOLAS I RIBALTA, *Els cavallers catalans de l'orde de Carles III*, dins «Pedralbes. Revista d'història moderna», 16 (1996), 61-95.

Creada el 1771, durant els restants trenta anys del segle XVIII en formaren part alguns catalans (o relacionats amb Catalunya), que han d'ésser esmentats en aquestes pàgines; són els següents: el comte del Asalto, Francisco González de Bessacourt, president de l'Acadèmia de Bones Lletres (62-63); Francisco-Antonio de Lacy i Witte i Agustí de Lancaster entraren en el *Calaix de sastre* del baró de Maldà (64-65); Miguel de la Ripa y Jaureguizar era membre de l'Acadèmia de Bones Lletres; el baró de Maldà l'esmenta (68-69); també fou membre de l'Acadèmia Juan Núñez de Nero (70), així com Joan Antoni Fivaller, el qual ho fou també de la de Ciències, i fou recordat en el *Calix de sastre* (75-76); dos Josep Martínez de Pons, pare i fill, foren catedràtics de lleis a Cervera (79; 93).— J. P. E. [13400

Rainer Leonhard KLEINERTZ, *Zwischen Neapel und Madrid: Vicente Martín y Soler und das spanische Königsbaus*, dins «Anuario musical», 51 (1996), 165-175.

Són indicades en aquestes pàgines publicacions diverses del segle XVIII que donen testimoniatge d'execucions diverses d'obres musicals del valencià Vicent Martí(n) i Soler a Nàpols i a Madrid (o a San Ildefonso) el 1778 (167-172); en la dècada del 1780 consta mestre de capella del futur Carles IV (173-174).— J. P. E. [13401

María del Carmen HIDALGO BRINQUIS, J. Patricio SÁIZ GONZÁLEZ, *La documentación de materiales orgánicos y las patentes de invención: las investigaciones sobre materias tintóreas en los siglos XVIII y XIX*, dins «XI Congreso de Conservación y Restauración de Bienes Culturales. Castellón 3, 4, 5, y 6 de octubre de 1996». Volum I, Castelló, Diputació 1996, 285-304.

La informació sobre tècnica de tints en el segle XVIII depenia a l'Estat Espanyol de traduccions de llibres francesos i de dos llibres de Joan Pau Canals i Martí, *Colección... perteneciente al ramo de la rubia o granza en España...*, i *Memorias sobre la púrpura de los antiguos...*, ambdós del 1779; hi ha, encara, un anònim *Libro de recetas para estampados*, conservat en el Museu de la Ciutat de Barcelona (287). La llista de privilegis d'invenció comença el 1826 i, doncs, recau fora del nostre camp.— J. P. E. [13402

Rafael MONFERRER GUARDIOLA, *Cavanilles y las mordeduras de víbora*, dins «Saitabi», 46 (1996), 359-364.

En les *Observaciones sobre Historia natural... sobre el Reino de Valencia*, I, del 1795, i en articles posteriors, Josep Anton Cabanilles descriu en paràgrafs ací transcrits amb els noms catalans i valencians de les plantes (360-363) un remei popular, conegut exactament igual a Vilafranca (Maestrat) i a Ibi (l'Alcoià), que, però, ja en el segle XIX es demostraria ineficaç. Hi ha bibliografia (364).—J. P. E. [13403

Benet RIBAS i CALAF (1735-1812), *Història de Montserrat (888-1258)*. Edició, introducció i notes a cura de Francesc Xavier ALTÉS i AGUILÓ amb la col·laboració de Josep GALOBART i SOLER (Textos i Estudis de Cultura Catalana, 19), Barcelona, Curial edicions catalanes i Publicacions de l'Abadia de Montserrat 1991, 286 pp.

El pare Benet Ribas (resum biogràfic: 7-10) era l'encarregat de redactar la part històrica de la monumental *Descripción geográfica, natural y política de la montaña de Monserrate* [cf. ATCA, IX (1990), 647-648, núm. 5993]; però la Guerra del Francès, que tant afectà Montserrat i destruí el seus arxiu i biblioteca, contribuï al fet que el pare Benet morís a Sant Benet de Bages i que la seva herència literària es perdés. S'havia concentrat en l'estudi dels fons documentals de Montserrat, de Ripoll (12-13) i de Sant Benet de Bages (12); els treballs dedicats a Montserrat són nombrosos (13-17), possiblement iniciats sota el guiatge de l'arxiver Gregori Bovets, amb un particular interès per la paleografia i la codicologia (cf. 108-116) i amb un sentit crític que el col·locava en la línia dels monjos maurins (19). La història de Montserrat integrada en el projecte de de Zamora es conserva a Madrid, Biblioteca de Palacio, mss. 2519-2520, comença en el segle IX, continua sobretot per Santa Cecília i és narració «estrictament documental a base d'un enfilall de registres breument presentades, criticades i relacionades» (20), crítica també amb les històries anteriors (21-23), raó per la qual ell volgué que la seva portés un apèndix documental, ara desconegut (24-25). El valor de la seva història deriva de la precisió i metodologia aplicades a la documentació aplegada, altrament perduda durant la Guerra del Francès (26-27); la recerca li proporcionà nous documents (28-29), li permeté de corregir-ne i de desestimar-ne d'altres (29-32), i ell s'imposà d'escriure només a base d'aquells, als quals tingués accés directe (27-28). Tot plegat desembocà en nova visió dels orígens de Santa Maria de Montserrat (33-42), que ell concentrà en dos perns: el cultre a la Mare de Déu i la vida monàstica; també li permeté de reconstruir el priorologi des del 1024 (43-48), de redactar una primera història de Santa Cecília (48-56), i de precisar les relacions de Santa Maria amb els vescomtes de Barcelona (56-57) i la consolidació de la mateixa Santa Maria (57-61); assenyalen l'aplec de dades sobre el cartulari de Montserrat (27, nota 133). La introducció es clou amb la presentació dels manuscrits i dels criteris d'edició (62-64); i és completada amb uns apèndixs on són transcrits vint-i-tres documents dels anys 933-1268; l'apèndix quart, de més a més, ofereix quaranta-quatre *Regestes i notícies de pergamins del segle X relatius al monestir de Santa Cecília de Montserrat no utilitzats o no citats per dom Benet Ribas* (69-44). La part principal del volum és ocupada pel text de la *Història de Montserrat (888-1258)*, al qual l'editor afegeix notes diverses (117-249). Hi ha taula onomàstica i toponímica única (251-283).—J. P. E. [13404

Agustí NIETO i GALAN, *Martí i Franquès, Carbonell i Bravo, i els usos de la nova química a la Catalunya il·lustrada*, dins Mercè IZQUIERDO et alii, *Lavoisier i els orígens de la química moderna, 200 anys després (1794-1994)*, Barcelona, Societat Catalana de la Ciència i de la Tècnica 1996, 159-184.

L'autor manifesta que el seu objectiu és el d'estudiar l'impacte de la nova ciència química a Catalunya a través de la biografia dels dos personatges indicats en el títol (160-171), amb llurs semblances i diferències (171-179). Tant com Antoni Martí fou un autodidacta solitari a qui la posició econòmica familiar permeté de pagar-se la dedicació a l'estudi de l'aire vital o oxigen en línia amb la ciència britànica, Francesc Carbonell i Bravo, de família de farmacèutics, explotà, en línia amb la ciència francesa, els nous coneixements químics a favor de la indústria de les medicines, plenament integrat dins les institucions didàctiques i sàvies del moment en l'Estat Espanyol.— J. P. E. [13405]

M. Dolores ESQUÉ RUIZ, Anna M. CARMONA CORNET, *Aportació dels investigadors de la història de la ciència als Països Catalans al coneixement de la figura d'Antoni Martí i Franquès*, dins «III Trobades Ciència i Tècnica», 393-393.

Antoni QUINTANA I MARÍ, *Antoni de Martí i Franquès, un pragmàtic de la ciència*, dins «III Trobades Ciència i Tècnica», 61-79.

M. Dolores ESQUÉ RUIZ, Anna M. CARMONA CORNET, *La biblioteca científica d'Antoni de Martí i Franquès: Física, Química i Ciències Naturals*, dins «III Jornades Ciència i Tècnica», 397-401.

El primer dels tres títols informa dels estudiosos que del 1833 ençà s'han ocupat d'Antoni Martí i Francès [sense, però, indicar la corresponent bibliografia].

El segon exposa en una primera part el seu «aspecte més humà, més popular i social» (68), insistint en la descripció de la potència econòmica i mercantil de la família i en els records populars d'aquell savi, que encara perduren (61-68, amb dues pàgines de reproduccions manuscrites); en la segona són recordades les seves actuacions en els camps de la botànica (68-69: sexe de plantes), de la química (70-73: estudis sobre l'aire vital), i la col·laboració amb els científics francesos en la medicació del meridià (74 ss.). Hi ha bibliografia (78-79).

El terç ofereix llistes alfabètiques d'autors i títols dels llibres de física i química (398-399) i de ciències naturals (399-401) encara existents en les restes de la biblioteca de Martí i Franquès, conservades en l'Arxiu de la Ciutat de Tarragona.— J. P. E.

[13406-13407-13408]

Joaquín L. VILLANUEVA, *Vida literaria de Dn. Joaquín Lorenzo Villanueva*. Edición, estudio preliminar e índice onomástico por Germán RAMÍREZ ALEDÓN (Espejo de Clío, 10), Alacant, Institut de Cultura «Juan Gil Albert», 1996, 868 pp.

En la introducció (9-96), Ramírez presenta Joaquim L. Villanueva (1757-1837) com a personatge paradigmàtic de la crisi de la Il·lustració; resumeix ambient i personatges culturalment destacats tant a València com a Madrid, en particular Felip Bertran; en les pàgines 27 i ss., són recordades les primeres publicacions, que des del 1783 ja foren editades a Madrid i deu anys més tard, en reacció a la Revolució Francesa, accentuaren el caire polític (37-47). Remarquem les dades sobre fragments bíblics en català (31-33 i 184), sobre el *Viage literario a las Iglesias de España* del seu germà Jaume (187), i sobre el seu pas per Barcelona i les hores passades a l'ACA (690). El cos del volum és constituït per les dues parts del llibre, publicat per primera vegada a Londres el 1825 (99-432 i 433-734); és encara del segle XVIII la narració sobre les molèsties inquisitorials al professor de matemàtiques Benet Baïls (127). En l'*Apéndice de documentos españoles inéditos, pertenecientes a la historia secreta del Concilio de Trento*, trobem lletres dels anys 1562-1563, dels bisbes de Girona, Arias Gallego; de Lleida (Antoni Agostí) (759, 767-768; 770); de Tortosa, Martín de Córdoba y Mendoza (781); i de Lluís de Requesens (790-791 i 794-798). Clou el volum una taula onomàstica (799-865).— J. P. E. [13409]

Albert BARELLA I MIRÓ, *La corrupció de la toponímia catalana en els mapes de finals del segle XVIII*, dins «Treballs de la Societat Catalana de Geografia», 41 (març 1996), 15-35.

Objectiu de l'autor: «Presentar una mostra dels dos tipus de deformació: la que podríem qualificar com afrancesada i la castellanitzant» respectivament personificades en els mapes de Gilles Robert de Vaugondy, fill, del 1776 (17-18; reproducció: 34), i la carta de F. L. Güssfeld de 1798 (19-21; reproducció: 35); les pàgines següents contenen quatre quadres on són comparats els topònims correctes amb els dels hidrònims (21-22) i amb els topònims de la marina en ambdós mapes (22-24). Segueix la xarxa formada per vint-i-sis camins (24-25); i dos nous quadres de corrupcions del mapa de Robert de Vaugondy (27-28) i del de Güssfeld (29-30). Hi ha bibliografia (31-33).— J. P. E. [13410]

Joan MISSER I VALLÈS, *Un largo retiro en Montserrat*, dins «Nova et Vetera», XXI (1996), 141-166.

El 1791, a començaments de juliol, els bisbes francesos que no acceptaren la Constitution Civile du Clergé hagueren de cercar refugi en d'altres bandes i quatre s'endinsaren per Catalunya, fins a arribar a Montserrat. Mig any abans ja n'havien entrat d'altres, registrats en el *Calaix de sastre* del Baró de Maldà, que el 10 d'agost també certificaria l'arribada dels nous fugitius a Montserrat (142-143). Les notícies de llur estada, també recordades mitjançant fragments de correspondència, no deixen d'informar de llurs activitats literàries a Montserrat (149), que però eren sobretot les d'atenció als propis diocesans. La Guerra Gran del 1794 obligaria aquells bisbes a endinsar-se en la Península Ibèrica (152-156); un d'ells, Louis Apollinaire de La Tour du Pin Montauban, arquebisbe d'Aux, es tornava a trobar a Montserrat del 1798 al 1802, des d'on contribuiria a clarificar els grans problemes de relació entre Església i Estat que suscitaven els successius règims francesos (158-163).— J. P. E. [13411]

Pep VILA, *Les pastorals rosselloneses*, dins «Revista de Catalunya», núm. 113 (desembre 1996), 113-125.

Les pastorals són obres teatrals de tema bíblic, d'influència francesa, «escrites en un alexandrí sovint apariat, majestuós i ben modulats»: narren aspectes marginals d'històries bíbliques, amb actuació de cors en escena i música d'òpera (113); no són teatre hagiogràfic (116), ans bucòlic, protagonitzat per pagesos i pastors feliços (117-118); és gènere literari propi del Rosselló, cultivat en el pas del segle XVIII al XIX; perdudes les peces aplegades en la «Col·lecció de drames catalans Tolrà de Bordas», encara se'n conserven tres i una traducció, ací resumides: *Jesús batejat per sant Joan Baptista* és completat pel *Melodrama pastoral de sant Joan en lo desert*, potser de Miquel Ribes (119-120), *Lo sacrifici d'Abraham* i *Lo coronament del rei David* (120-121). El *Melodrama del sacrifici d'Abraham* ja seria del segle XIX (121-124). Hi ha bibliografia (125).— J. P. E. [13412]

Francisco José FERNÁNDEZ DE LA CIGOÑA, Estanislao CANTERO NÚÑEZ, Antonio de Capmany (1742-1813). *Pensamiento, obra histórica, política y jurídica*, Madrid, Fundación Francisco Elías de Tejada 1993, IV i 448 pp.

Centrat el llibre en els aspectes jurídics i polítics, dedica la major part de les pàgines a l'actuació de Capmany durant el segle XIX i sobretot en i entorn les Corts de Cádiz (73-263); resten, doncs, en el segle XVIII i en el nostre tema les pàgines dedicades a la biografia (11-31) i a les seves obres més valuoses: *Memorias históricas sobre la Marina...*, del 1779 (32-43); a les

dues versions de *Discurso económico político...*, del 1778, i *Discurso político económico...*, del 1788, i a d'altres discursos i informes (44-49; 188-191; 327-337); als *Tratados de paces y alianzas de los antiguos reyes de Aragón...* (50-72); i al *Llibre del consolat de mar* (58-60; 338-350). Tota una secció aplega valoracions de Capmany publicades per autors fins als nostres dies, entre els quals es troben: Jaume Balmes (358), Antoni de Bofarull i Brocà (359), Josep Coroleu i Josep Pella i Forgas (360), Ramon Grau i Marina López Guallar (366-370), Enric Jardí (376), Joan Reglà (388), Josep Torras i Bages (392), Jaume Vicens Vives (394) i Pierre Vilar (395-396). Els autors veuen en Capmany «una línia evolutiva hacia los valores de la tradición» (407). Hi ha bibliografia (423-432) i taula onomàstica (433-446).— J. P. E. [13413]

Historia de la música «española» y Sobre el verdadero origen de la música. D. Joseph de Teixidor y Barceló Organista y Vicemaestro que fue de la Real Capilla de Madrid (¿1750-1814?). Edición, transcripción y análisis crítico por Begoña LOLO (Col·lecció Estudis, 6), Lleida, Institut d'Estudis Ilerdencs 1996, 292 pp.

La *Historia...* de Josep de Teixidor fou publicada a Madrid el 1804, i per tant només entra en aquestes pàgines per les dades personals de l'autor corresponents a la segona meitat del segle XVIII, començant per la pèrdua de l'anotació de baptisme a Serós, Arxiu Parroquial, i passant per la documentació de la seva trajectòria professional fins a la Capilla Real, raó per la qual aquesta es troba en l'Archivo General de Palacio; en són transcrites algunes peces (17-21). Algunes obres seves, ací no datades, s'han conservat manuscrites a Barcelona, BC i Biblioteca Episcopal del Seminari, i Madrid, BN (23).— J. P. E. [13414]

Konstanze JUNGBLUTH, *Die Tradition der Familienbücher. Das Katalanische während der Decadència* (Beihefte zur Zeitschrift für romanische Philologie, 272), Tübingen, Max Niemeyer 1996.

Tesi doctoral només coneguda per la recensió de Raymund Wilhelm, publicada dins «*Zeitschrift für Katalanistik*», 9 (1996), 171-174, d'on es dedueix que la majoria de *Llibres de família* tinguts en compte ja pertanyen al segle XIX.— J. P. E. [13415]

Josep M. MARTORELL COCA, *Vestigis medievals en el teatre popular: el ball de Sant Bartomeu*, dins *Formes teatrals*, 303-309.

Després de contextualitzar el ball parlat com a espectacle de carrer lligat sobretot a la festa del Corpus i als seguicis de les festes majors, l'autor estudia el *Ball de Sant Bartomeu*, que se celebra en alguns llocs de la Catalunya Nova (Montferri, Roda de Berà, Sants), amb reminiscències escenogràfiques i literàries medievals (la *Llegenda àuria*), popularitzats i àdhuc traduïts al castellà en ple segle XIX.— J. de P. [13416]

IV. SOBRE ARXIUS, BIBLIOTEQUES I MUSEUS

AIGUABLAVA

Pere GIFRE I RIBAS, Santi SOLER I SIMON, *Els Farners: vassalls de senyors i senyors de pagesos. Catàleg documental de l'Arxiu Farners*. Pròleg d'Eva SERRA I PUIG (Estudis i Textos, 4), Santa Coloma de Farners, Consell Comarcal de la Selva i Centre d'Estudis Selvatans 1996, 256 pp.

A hores d'ara, l'arxiu de la dita família forma part del patrimonial del Casal dels Cruïlles, a Aiguablava; aquest arxiu unitari és constituït de per les documentacions de les cases de Cruïlles (27'90% del total), del Colomer de Besalú (33'11% del total), dels Farners (38'42% del conjunt) i dels Segarra, d'Ivars d'Urgell (0'54%) (55-58). L'atenció d'aquest llibre és concentrada en el dels Farners: consta d'un document del segle XI, de sis del XII, trenta-quatre del XIII, dos-cents vint-i-tres del XIV, cent vint del XV, dos-cents quatre del XVI, dos-cents dotze del XVII, i dotze del XVIII (7-8); tota aquesta documentació és en pergamí fora d'un lligall en paper; sabem que durant el segle XVIII era distribuït en vint-i-quatre seccions (57-58); només algun dels documents ací registats procedeix de Girona, ADG. El contingut de tots ha estat resumit en regest, en certs casos ben extens, en la part principal d'aquest volum (73-226); hi ha, de més a més, vint-i-tres unitats arxivístiques en general en forma de registres de capbreus, llevadors de comptes i similars, d'entre els quals destaca el *Llibre de la (antiga) arxivació de la casa i patrimoni de Farnés*, que permet de saber com era aquell fons en el segle XVIII (67-72). El treball realitzat damunt la dita massa documental ha permès als autors d'esbossar l'origen dels Farners, castlans dels Vilademany des del 1127, els quals, al seu torn, eren feudataris dels vescomtes de Cardona; només un segle més tard, els Farners ja posseïen domini eminent i batlle senyorial (17-18) i un patrimoni conegut ja des dels primers moments per querimònies i capbreus (19) i el 1670 per un inventari dels béns immobles, que representava com el cim del patrimoni (28-29), coneixement completable amb els quadres dels vassalls (45-54). La política matrimonial en les successives generacions de la raguèlia dels Farners és resseguida en les pàgines 31-35. L'arxiu dels Farners ha estat microfilm i el microfilm dipositat a l'AHC de la Bisbal d'Empordà (55). El volum s'acaba amb taules de topònims (227-233) i d'antropònims (234-251).— J. P. E.

[13417]

ALEMANYA I PAÏSOS GERMÀNICS

Günter HÄGELE, *Lateinische mittelalterliche Handschriften in Folio der Universitätsbibliothek Augsburg. Die Signaturengruppe Cod. 1. 2. 2° und Cod. 1. 2° 1-90* (Die Handschriften der Universitätsbibliothek Augsburg, I/1), Wiesbaden, Harrassowitz Verlag 1996, 434 pp i 39 reproduccions fotogràfiques.

El Cod. 1. 2° 38, ff. 193-198 té un exemplar de Iohannes Iacobi (Joan Jaume), *Tractatus de pestilentia* (200); el Cod. II. 1. 2° 42, ff. 192-207, una còpia de Petrus Ilerdensis, *Breviarium ad omnes materias in iure canonico inveniendas* (211); i el Cod. II. 1. 2° 65, ff. 177-197, una altra de Iohannes de Palomar, *De temporalitate et iurisdictione Ecclesie* (274). Alguna de les profecies trameses en el Cod. II. 1. 2° 85, f. 221 (328), potsen tenen relació amb Ferran el Catòlic.— J. P. E.

[13418]

Deutsche Handschriften des Mittelalters in der Bodmeriana. Katalog bearbeitet von René WETZEL. Mit einem Beitrag von Karin SCHNEIDER zum ehemaligen Kalocsa-Codex (Bibliotheca Bodmeriana. Kataloge VII), Cologny-Genève, Fondation Martin Bodmer 1994, 238 pp.
A Cologny-Gênève, el Cod. Bodmer 134 conté en la part no escrita en alemany la *Summa pauperum ex Summa Raymundi de Pennaforte*, d'Adam von Aldersbach (216).— J. P. E. [13419]

Carolus LOHR, *Aristotelica Helvetica. Catalogus codicum latinorum in bibliothecis Confederationis Helveticae asservatorum quibus versiones expositionesque operum Aristotelis continentur* (Scriinium Friburgense. Sonderband 6), Freiburg/Schweiz, Universitätsverlag 1994, 387 pp.

A Basilea, Universitätsbibliothek, F.IX.28, és assenyalat un exemplar incomplet d'Arnau de Vilanova, *Aphorismi sive parabolae* (148). A Einsiedeln, Stiftsbibliothek, ms. 625 (msc. 292), un exemplar d'Antoni Andreu, *Quaestiones supra Metaphysicam Aristotelis* (178-179). A Fribourg, Couvent des Cordeliers, mss. 14 i 22, còpies de Johannes Canonicus, *Quaestiones super VIII libros Physicorum*, el segon incomplet (204-205); en el ms. 38, Antoni Andreu, *Scriptum super artem veterem*, i *Tractatus super tria principia* (208); en el ms. 43, Pere Tomàs, *Metaphysica* (211); en el ms. 71, les *Quaestiones super Metaphysicam*, d'Antoni Andreu (214); i a Sankt Gallen, Stiftsbibliothek, les següents obres del jesuïta valencià, Jaume de Borrassà: en el ms. 1103, *Annotationes in totam Aristotelis physicam; In libros De caelo et mundo; Tractatus de elementis; Annotationes in libros De ortu et interitu; Annotationes in libros De anima*; en el ms. 1117, *De principiis humanarum actionum in capitulis libri III Ethicorum Aristotelis*; en el ms. 1123, *Annotationes in libros Ethicorum*; en el ms. 1127, *Annotationes in communem disserendi artem*; en el ms. 1131, *In Aristotelis Organon*; i en el ms. núm. 1132, *Annotationes in libros (I-III) de rebus meteorologicis* (262-263).— J. P. E. [13420]

L'ALGUER

Catalogo delle biblioteche d'Italia. Sardegna, Roma, ICCV 1993, X i 404 pp.

És ben segur que hi ha fons que recauen en el nostre camp en les cic-centes dues biblioteques de Sardenya presentades en aquest volum, i en algunes amb certesa (p. e., a Càller, Biblioteca dell'Archivio di Stato: 8-9; o Biblioteca Universitaria, on consta, entre d'altres, l'existència del fons Monserrato Rosselló: 60-62, amb bibliografia); però sobretot en trobem a l'Alguer, on a la Biblioteca Comunale Rafael Sari, ultra els seixanta-nou manuscrits i els cinc-cents exemplars d'edicions datades fins al 1700, consta l'existència d'uns «Fondo catalano: libri su lingua, storia e cultura catalana»; i «Fondo P. Scanu: edizioni catalane» (218); el «Fondo Antonio Era» és a la Biblioteca della Confraternità della Misericordia (218-219). Potser també n'hi ha a Sàsser, Biblioteca Comunale (260-261), i sobretot en la Biblioteca Universitaria, on hi ha 2864 manuscrits i 3571 exemplars entre edicions incunables i del segle XVI (312-313).— J. P. E. [13421]

Memòria de l'Alguer. Mostra bibliogràfica e documentaria. Guida alla mostra. Alghero 1-22 aprile 1995. Torre di San Giovanni a cura di Maurizio PIRISI. [L'Alguer] 1995, 48 pp.

El text bilingüe, italià i català, resumeix la història de les vicissituds de la Biblioteca Comunale de l'Alguer, formada durant el segle XIX, en la qual no mancà l'aportació de Catalun-

ya en forma de 1500 volums arribats gràcies a l'entusiasme d'Eduard Toda i Güell, fons del qual 'rimane ben poco' (16). D'entre les obres catalanes o impreses als Països Catalans, que recauen en el nostre anuari, indiquem les de Dimas Sarpi, *Cbrònica de los Santos de Sardeña*, de Barcelona 1600 (20), José Pellicer de Osau Salas y Tovar, *Máximo obispo de la santa iglesia de Zaragoza en España*, de Barcelona 1877, Jeroni Taix, *Llibre dels miracles de Nostra Senyora del Roser*, Cervera 1680, o Carlo Gregorio Rosignoli, *Veritats eternas declaradas en diferentes llisons*, de Barcelona a darrerries del segle XVIII (22). A l'Archivio Storico del Comune di Alghero es conserven els quatre còdexs de privilegis ciutadans o comunals, el primer dels quals s'intitula *Rúbrica de tots los privilegis que la vila del Alguer té en la caixa de la vila...*; la *Còpia autèntica del llibre de les cerimònies dels consellers de la ciutat de Barcelona...* (33), algun centenar de pergamins, documentació damunt paper, 838 registres, i 160 sobres amb fascicles o papers escadussers (29-30). Dels Archivi del Capitolo e della Curia Vescovile dell'Alghero, cal remarcar les volums d'*Actes Capitulars* i les sèries de *Quinke libri* de la parròquia de la catedral (36-38). Hi ha diverses reproduccions fotogràfiques.— J. P. E. [13422]

BARCELONA

Laura SCIASCIA, *Pergamene siciliane nell'archivio della Corona d'Aragona (1188-1347)* (Documenti per servire alla storia della Sicilia, XXXIII), Palerm, Società Siciliana di Storia Patria 1994, 342 pàgines i sis folis de reproduccions de signatures entre les 48-49.

El cos del volum conté transcripció completa de cent vint-i-un documents (37-311); al final hi ha taula única d'antropònims i de topònims (315-340). En els documents transcrits, sovint de tema totalment privat i aliè a aquestes pàgines, hom hi pot constatar, per exemple, el canvi de sobirania damunt l'illa de Sicília amb motiu de les Vespres Sicilianes: el núm. 25, en efecte, del 1281, és encara datat 'regnante Karolo' (81), mentre el següent, núm. 26, ja ho és 'regnante Petro, rege Aragonum, Sicilie...' (85); al cap de poc, compareixen noms de catalans, el primer dels quals en aquest aplec sembla ésser el de Gelabert de Castellet (Gilabertus de Castillecto), en la seva qualitat de 'miles, stratigotus Messane' (95, núm. 30, del 1287); d'altres per ventura constituïen la primera anella d'una raguèlia que arrelaria a l'illa, com Guillem Ramon de Montcada (146-147, núm. 52, del 1308); de fet, el 1338, un Pericó de Montcada havia d'arranjar amb Ferreró d'Abella l'afer del dot d'una filla del primer, Clara, casada amb el segon (286-287, núm. 111). Assenyalem, ni que fos pel fet de posar un xic de sentiment dins pàgines per llur naturalesa àrides, el cant d'enyorança de l'ara ja antiga i fins fa poc seu de l'ACA (36).— J. P. E. [13423]

Carte reali diplomatiche di Giacomo II d'Aragona (1291-1327) riguardanti l'Italia. A cura di Marina SCARLATA (Documenti per servire alla storia della Sicilia. 1 serie. Diplomatica, XXXI), Palerm, Società Siciliana per la Storia Patria 1993, 442 pp.

La primera part d'aquest llibre, sota el títol de *Nota storica e diplomatica*, informa de l'estructura de l'ACA amb les seves seccions (5-7), de les principals publicacions que s'han basat en els seus riquíssims fons (8-9), dels temes i nombre de les *Cartes Reials Diplomatiques* (CRD), 19.083 només per al regnat de Jaume II (10-18), i d'aspectes diplomàtics de les mateixes, analitzats i exposats amb detall (19-32). Segueix un *Itinerario di Giacomo II*, amb els principals desplaçaments entre Messina el 1291 i Calataiud el 1311 (33-35). El cos del volum és regist de totes i transcripció de moltes de les tres-centes vuitanta de les dites CRD, datades

entre el 1291 i el 1311 (41-357), més altres deu dels anys 1322-1332 afegides en apèndix (361-383); la suma de les transcrits puja a 175. No cal dir la riquesa d'aquests documents, escrits per corresponsals diversíssims, en els quals és tocada la múltiple problemàtica d'aquells anys de poc posteriors al gran rebombori de les Vespres Sicilianes i plenament corresponents als intents de solució de llurs conseqüències: em permetré d'assenyalar-ne una mostra, perquè conté una dada biogràfica de mestre Arnau de Vilanova, que no sembla haver passat a les seves biografies: la descripció oficial feta per Jaume II de Catalunya-Aragó, dels resultats de la seva ambaixada a París el 1299 (186-189, de l'octubre del 1300: *CRD de Jaume II*, caixa 9, núm. 1187). Les seccions finals són destinades a quadre d'equivalència entre la signatura de cada document en la secció de CRD, la seva data, i la numeració dins l'aplec d'aquest llibre (385-394); a sigles i abreviatures (395-403); i a taules d'antropònims (407-429), de topònims (430-438) i d'oficis documentats en aquest conjunt (439-440).— J. P. E. [13424

Maria Giuseppina MELONI, *Una nota su alcuni documenti in lingua sarda nell'Archivio della Corona d'Aragona*, dins «Medioevo. Saggi e rassegne», 353-364.

Recordat el pluralisme lingüístic de la Casa Reial, l'autora presenta (354-360) i transcriu (360-364) les sis lletres escrites en una llengua sarda híbrida el 1324, conservades a l'ACA, *Canc.*, reg. 395 i 397.— J. P. E. [13425

Angelo CASTELLACCIO, *I regni giudicali: Nuove testimonianze attraverso una fonte catalano-aragonesa*, dins «Medioevo. Saggi e rassegne», 20 (1995), 365-388.

La conquesta de Sardenya obligava a establir col·laboracions, una de les quals fou la dels Doria - Donoratico el juliol del 1323, ara confirmada per ACA, *Canc.*, *Papers a incorporar*, caixa 22, reg. 480, documentació aplegada entre el 1330 i el 1346, en un moment en què el consell reial estudiava replantejar la política envers els aliats sards, demostrant la falsedat de llurs pretensions senyoriales i l'exclusiva legalitat dels drets de l'Església i, doncs, de la dinastia de Barcelona. Els cinc documents són regestats i transcrits (383-388).— J. P. E. [13426

Manuel SÁNCHEZ MARTÍNEZ, *Sobre la fiscalidad real en el Reino de Aragón durante el primer tercio del siglo XIV: los subsidios para la campaña granadina (1329-1335)*, dins «Jerónimo Zurita. Revista de historia», 67-68 (1993 [1994]), 7-41.

Per a la primavera del 1330 era prevista una invasió de les terres sarraïnes de Granada; un dels caps de la preparació fou la fiscal, coneguda per l'únic registre de l'antiga sèrie *Subsidiorum* de l'Arxiu Reial, actualment a l'ACA, *Canc.*, reg., 543, completat amb alguns albarans conservats en la sèrie de *Reial Patrimoni*; l'autor, interessat a conèixer les formes de la fiscalitat reial anterior a la Pesta Negra, distingeix entre l'activitat exactora dels anys 1329-1330 (9-11 i 17-21) i la del bienni 1332-1333 (12-16 i 21-26); en apèndix són transcrits completes quatre lletres reials d'aquells anys (33-36) i una de Pere de Martorell, batlle general d'Aragó al rei, de l'ACA, *Canc.*, *CRD*, *Alfons III*, 1014 (36-37). Hi ha quatre quadres amb la relació de les viles i llocs tant d'Aragó com de Sobrarbe, als quals foren tramesos exactors reials (37-41).— J. P. E. [13427

Carmen ORCÁSTEGUI GROS, *Contribución económica de los aragoneses a las empresas de Cerdeña (siglo XIV)*, dins «XIV Congreso Corona», III, 659-666.

Del registre 2465 d'ACA, *Reial Patrimoni*, són ací extretes les dades relatives a la dita ajuda per a les campanyes de Sardenya, i en concret a l'ajut lliurat l'any 1356, 110.640 sous jaquesos, 148.114 sous barcelonins i 10 diners; del registre 2329, les de la col·laboració a la campanya del 1409, que fou de 17.645 florins.— J. P. E. [13428]

Luis BLANCO DOMINGO, *Una visión institucional de las mutaciones del siglo XIV: el bayle general de Aragón durante el reinado de Pedro el Ceremonioso (1336-1387)*, dins «Jerónimo Zurita. Revista de historia», 69-70 (1994 [1996]), 59-74.

La delimitació institucional del càrrec i de les seves funcions en aquell regne és determinada per les *Ordinacions de Casa e Cort* del mateix rei i per documentació diversa d'ACA, *Reial Patrimoni* (63-72).— J. P. E. [13429]

Josep MONTSERRAT I TORRENTS, *El pseudo-Metodi de la Biblioteca de Ripoll*, dins «Actes Filosofia Edat Mitjana», 642-644.

Ofertes algunes dades relatives al volum manuscrit d'ACA, *Fons Ripoll*, 106, compara el text del seu *Liber Methodii episcopi* amb el d'altres manuscrits europeus del mateix text, amb els 'initia' i explícits, i assenjala algunes de les principals diferències entre aquell text i el de la versió llarga de Petrus Monachus (644).— J. P. E. [13430]

Alberto TORRA PÉREZ, *Un inventario del siglo XVI del Archivo del Monasterio de Sigüenza*, dins «Jerónimo Zurita. Revista de historia», núm. 65-66 (1992 [1994]), 191-193.

Com a conseqüència de la Guerra Civil dels anys 1936-1937, l'ACA posseeix un petit fons de Sixena, del qual forma part un volum manuscrit, les seccions del qual són ací indicades (192), amb particular atenció al primer text, un capbreu del 1494 realitzat en les poblacions escandellades entre les pàgines 192-193; un altre dels textos principals és un inventari de l'arxiu realitzat durant el segle XVI, del qual també són assenyalades les poblacions a les quals correspon la documentació inventariada (193). Hi ha un altre capbreu dels anys 1568-1569.— J. P. E. [13431]

Dolors BRAMON, *Julián Ribera y los documentos árabes del Archivo de la Corona de Aragón*, dins «Mélanges Louis Cardaillac». Études réunies et préfacées par A. TEMIMI, Zaghouan 1995, 111-120.

Estudi només conegut per referència.— J. P. E. [13432]

Rudolf POKORNY, *Eine Brief-Instruktion aus dem Hofkreis Karls des Grossen an einen geistlichen Missus*, dins «Deutsches Archiv für die Erforschung des Mittelalters», 52 (1996), 57-83.

Sobre aquest text, només conegut per còpia parcial conservada a Barcelona, BU, ms. 228, ff. 5v-6v, vegeu ATCA, XVI (1997), 480.— J. P. E. [13433]

Carmen Julia GUTIÉRREZ, *O beata et venerabilis, una secuencia primitiva en una fuente conservada en Catalunya*, dins «Butlletí de la Societat Catalana de Musicologia», III (1995), 11-18.

La font és un manuscrit, ara de la Biblioteca de la Universitat de Barcelona, 602, que l'autora data del segle X, a darreries del qual hauria estat deficientment copiada la seqüència *O beata et venerabilis...* (13-14), originària de Sant Marçal de Llemotges, i conservada en sis altres manuscrits de París, BN (12). En el manuscrit barceloní, tot el text és acompanyat de notació pneumàtica (15-16), sense línies i adiestemàtica, que Higiní Anglès i Gregori M. Sunyol qualificaren de novalesa i l'autora afirma que «se trata de uno de los más antiguos ejemplos de notación catalana» (14). Al final transcriu text i música de l'al·leluia *Qui confidunt* que hauria estat a l'origen de la seqüència.— J. P. E. [13434]

Paola NAVONE, *La «Doctrina loquendi et tacendi» di Albertano da Brescia. Censimento dei manoscritti*, dins «Studi Medievali. Serie terza», XXXV (1994 [1995]), 895-930.

En la llista de manuscrits n'hi ha tres de Barcelona: a l'ACA, Sant Cugat, ms. 68; a la BU, ms. 584; i a l'AHCB, ms. B-66 (899); és indicat en cada cas el catàleg.— J. P. E. [13435]

Monica H. GREEN, *A Handlist of the latin and vernacular Manuscripts of the so-called Trotula Texts*, dins «Scriptorium», L (1996), 137-175.

Només un dels cent vint-i-dos manuscrits llatins presentats ací és ara als Països Catalans: el de Barcelona, ACA, Ripoll 18 (140, núm. 2).— J. P. E. [13436]

Francesco Cesare CASULA, *Gli schiavi sardi della battaglia di Sanluri 1409*, dins *Società, Istituzioni, Spiritualità*. Studi in onore di Cinzio Violante. I-II (Collectanea, 1), Spoleto, Centro Italiano di Studi sull'Alto Medioevo 1994, 195-206.

Presentació i publicació de tres documents de compra venda d'una esclava sarda, conservats a Barcelona, AHPB, *Bernat Pi* 3, dels anys 1411-1412.— J. P. E. [13437]

El Col·legi d'Advocats de Barcelona. El seu patrimoni artístic i documental, Barcelona, Col·legi d'Advocats 1993, 165 pp.

En un volum valuós dedicat a la institució col·legial, a l'edifici del Col·legi i a l'inventari del seu patrimoni artístic, hi és inclòs un apartat III (63-85), intitulat *Les col·leccions documentals i bibliogràfiques del Col·legi*, a càrrec de Josep M. Pons i Guri. Després d'una breu notícia històrica de la formació de la biblioteca, ve la descripció cronològica dels onze còdexs manuscrits (segles XIV-XVII), d'entre els quals destaquen els exemplars d'*Usatges de Barcelona*, *Consolat de Mar*, *Llibre de privilegis i franqueses*, *Costums de Girona*, de Tomàs Mieres; segueix la descripció dels vint-i-tres incunables (*Constitucions de Catalunya*, obres i juristes de dret comú, etc.), de cinquanta-tres impresos del segle XVI (*Constitucions Catalanes*, *Consolat de Mar*, juristes catalans i estrangers, etc.), deixant de banda, per llur abundància, els dels segles XVII i XVIII, tant anteriors com posteriors a la *Nova Planta*. L'autor fa esment de la notable col·lecció de documents en pergamí (tres-cents seixanta-dos) i de l'importantíssim conjunt de documentació impresa que abarca els segles XVI-XIX, format bàsicament per les 'allegationes iuris' i les 'resolutivae iuris', etc., i conservada en sis-centes vint-i-tres caixes arxivadores. Són reproduïdes a color les portades de diversos manuscrits i impresos antics.— J. M. F. i R. [13438]

Catàleg de l'Exposició d'obres antigues, 1295-1995. DCC anys d'advocacia a Barcelona, Barcelona, Col·legi d'Advocats 1995, 41 pp.

Com a reflex d'una exposició a propòsit de la commemoració centenària de les primeres *Ordinacions* de l'advocacia de Barcelona, aquest catàleg ofereix una selecció de les peces de la Biblioteca del Col·legi més representatives per llur antiguitat o vàlua entre els segles XI (un pergami de 1092, de recent adquisició) i XVIII. Hi són relacionats, amb descripció breu i precisa, divuit manuscrits i quaranta-un impresos d'entre els segles XV-XIX, amb reproducció individual de les seves portades o folis rellevants.— J. M. F. i R. [13439]

BÈLGICA

Claudine LEMAIRE, *La bibliothèque des imprimés de la Reine Marie de Hongrie Régente des Pays-Bas, 1505-1558*, dins «Bibliothèque d'Humanisme et Renaissance. Travaux et Documents», LVIII (1996), 119-139.

Entre aquells impresos només hi havia una obra a indicar en aquestes pàgines: Joan Calvet(e) de Estrella, *Expédition de Tunis (De Aphodisio expugnato, quod vulgo Africam vocant commentarius)*, Anvers 1551 o 1555 (125).— J. P. E. [13440]

CASTELLÓ D'EMPÚRIES

Marisa ROIG i SIMON, *Inventari d'un arxiu patrimonial: els Delhom-Gibert de Castelló d'Empúries*, dins «Annals de l'Institut d'Estudis Emperdanesos», 29 (1996), 341-352.

Dipositat a l'AM de Castelló d'Empúries, té seccions separades per al Patrimoni Delhom (347-349) i per al Gibert (349-351); la documentació original del primer comença amb capbreu del 1630, la del segon amb capítols matrimonials del 1638. El fons bibliogràfic posseeix volums de filosofia, de ciència militar, d'arquitectura i d'història, publicats el segle XVIII, i un fullotó de les *Constitucions d'En Santa Cília*, en edició de Barcelona, Joan Pau Martí 1709 (351).— J. P. E. [13441]

CASTELLÓ (DE LA PLANA)

José SÁNCHEZ ADELL, *Ecos sardos en la documentación municipal de Castellón de la Plana*, dins «XIV Congreso Corona, III», 713-722.

Les vicissituds de Sardenya repercutien en les poblacions deçà mar, també a Castelló tal com demostren els *Llibres de consells* de l'AM, d'on l'autor ha aplegat divuit fragments, datats entre el 1378 i el 1409, cinc dels quals són transcrits íntegres i els altres resumits en regest, tots relatius a l'ajut monetari per a les intervencions realitzades durant aquells anys en la dita illa.— J. P. E. [13442]

Mª Dolores FUSTER SABATER, *Estudio y restauración de los cuatro escudos medievales del Museo de Bellas Artes de Castellón*, dins «XI Congreso de Conservación y Restauración de Bienes Culturales, Castellón 3, 4, 5 y 6 de Octubre de 1996», vol. II, Castelló, Diputació 1996, 657-670.

Els escuts pertanyen a membres de les famílies Cervelló i Cornell, significades per un cèrvol i dues cornelles; procedeixen de sarcòfags existents en l'antiga Cartoixa de Valldecris, prop Sogorb, i ací són reproduïdes les descripcions que en feren tant Francisco Diago com Jaume Villanueva, qui transcriuen les respectives inscripcions (659).— J. P. E. [13443]

Ferran OLUCHA MONTINS, *Unes còpies de Carducho en el Museu de Belles Arts de Castelló*, dins «Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura», LXXII (1996), 533-564.

Còpia anònima per a la cartoixa de Valldecris dels quadres pintats per Vicencio Carducho (*sic*) per al monestir de El Paular, ara a Castelló, Museu de Belles Arts; és ací transcrit el fragment de Joaquim Vivas relatiu a l'operació de compra de les dites còpies per a la cartoixa valenciana, en la seva *Fundación de la Real Cartuja de Val de Cristo*, del 1773, manuscrita a València, Arxiu de la Diputació Provincial (533-534); quan en tenen, són transcrits els textos explicatius de cada un dels quadres; divuit d'aquests són reproduïts en blanc i negre (556-564).— J. P. E. [13444]

Jacobi Regis Thesaurus. Llibres de Dret dels segles XVI a XVIII de la Universitat Jaume I, Castelló de la Plana, Publicacions de la Universitat Jaume I 1996, 64 pp.

Després d'unes pàgines introductòries sobre el fons bibliogràfic-jurídic antic de la Universitat Jaume I i sobre l'exposició d'obres del dit fons (7-12), trobem breus explicacions i reproducció de portades; hi ha quatre llibres de Catalunya: *Constitucions de la cort* del 1702; *Llibre dels quatre senyals*, del 1634; *Capítols dels drets y altres coses del General del Principat de Catalunya*, del 1707; i *Capítols sobre lo redrès*, del 1707 (21-22); i vint-i-dos exemplars corresponents a València: un dels *Furs de València*; quatre de *Furs, capítols, provisions e actes de cort*; unes *Constitucions Sinodals* del biabat de València, del 1657; i setze de documents diversos de la ciutat de València (28-37); també hi ha obres de juristes, catalans i valencians, com Guillem Ramon Mora d'Almenar, Lluís de Peguera, Joan de Socarrats, Joan Bta. Trobat, Pere Jeroni Tarassona, Onofre Bartomeu Ginart, Antoni Juglà i Font, Marià Madramany, Llorenç Matheu i Sans, Gregori Maians i Ciscar i Tomàs Mieres (40-51).— J. P. E. [13445]

CIUTAT DE MALLORCA

Natividad MUNTANER SANS, Carlos Luis VERAMENDI MESTRE, *Liber Regiarum Litterarum Officii Regie Procuratoris Maioricarum (1442-1448)*, dins «Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana», LII (1996), 165-178.

El volum objecte d'anàlisi pertany a l'ARM, *Reial Patrimoni*, i porta el núm. 42. Ací és recordada la vinculació directa del Procurador del Regne amb el monarca i la seva col·locació en el regne només sota el Governador; la tipologia dels diversos documents que hi són registrats (167-168) i les particularitats redaccionals dels mateixos (168-169); a continuació és explicada la composició material del registre (169-172) i les característiques paleogràfiques de la lletra (172-174). Hi ha quadre dels llocs on els documents han estat datats (174) i llistes dels

diversos càrrecs que hi consten, amb els noms dels qui els exerciren (175-177: remarcuem les llargues rècules d'escrivans i de notaris).— J. P. E. [13446]

Ana Margarita CONDE RIERA, Laura Margarita MARCÚS MAIMÓ, *Notas referentes a Cerdeña de la serie «Lletres comunes» del Archivo del Reino de Mallorca (1336-1378)*, dins «XIV Congreso Corona, III», 271-286.

La sèrie fou creada durant el regnat de Jaume III de Mallorca per encabir-hi documentació altra que les Cartes Reials; ací és presentada i registada la corresponent als anys del regnat de Pere el Cerimoniós: són 107 documents, agrupables en tres seccions: la corresponent a relacions polítiques, la de relacions socials i la de relacions econòmiques.— J. P. E. [13447]

Antonio PLANAS ROSSELLÓ, *Notas sobre el Archivo del Sindicato de Fora*, dins «Misc. Mut», 217-226.

El Sindicat de Fora agrupava les viles de l'illa de Mallorca en contraposició a Ciutat i s'ocupava dels afers comuns a les mateixes; del 1956 ençà la seva documentació és a l'ARM (220); són ací presentades les seves seccions de Còdexs, Pergamins, Consell del Sindicat (220), Juntres Generals de Regidors, Síndics Clavaris (221), Cúria del Sindicat (223) i sèries factícies (224).— J. P. E. [13448]

Joan ROSSELLÓ LLITERAS, *La Sección de Vicaría General del Archivo Diocesano de Mallorca*, dins «Misc. Mut», 237-248.

L'autor publica l'*Edictum de Archivo Historico Ecclesiae Maioricensis Instituendo* del 1899, promulgat pel bisbe Pere Joan Campins i Barceló (247-248); i presenta la distribució actual dels documents de la secció homònima en trenta-tres sèries.— J. P. E. [13449]

M^a del Carme MENERA ROCA, *L'Arxiu Històric de la Universitat de les Illes Balears*, dins «Misc. Mut», 135-139.

Aquest arxiu, ultra el de l'antiga Universitat Lul·liana de Mallorca, amb documentació entre el 1515 i el 1842, la consulta de la qual és facilitada pel catàleg publicat el 1946 per Jaume Lladó i Ferragut (136-137), aplega una col·lecció bibliogràfica sobre la Guerra del Francès.— J. P. E. [13450]

Maria J. MASSOT RAMIS D'AYREFLOR, *Aproximació a l'Arxiu i la Biblioteca dels tres col·legis del Pares Jesuïtes de Mallorca en el temps de la incautació de les temporalitats*, dins «Misc. Mut», 141-151.

L'autora recorda els autors que informen de l'aplicació de l'orde d'expulsió del 1767 a Mallorca. Els tres col·legis eren els de Montision i Sant Martí a Ciutat, i Sant Ignasi de Pollença. L'autora promet informació general; la dita reial ordre d'expulsió obligava a assegurar arxius i biblioteques tant dels col·legis com de cada un dels jesuïtes; agrupats els fons bibliogràfics, aquests sumaren 10.784 volums impresos, als quals s'han de sumar els manuscrits; 636 impresos i 121 manuscrits anaren a Madrid; els altres foren distribuïts entre la Universitat Lul·liana de Mallorca, que rebé 5.515 impresos, i el bisbat, que en rebé 2.246 (142-144); quant als arxius, tenim ací indicació genèrica de les sèries (144-148).— J. P. E. [13451]

Josep SEGURA SALADO, *Localització de dues làpides del Temple*, dins «Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana», LII (1996), 471-472.

Les dues làpides, respectivament dedicades a dos hospitalers de Sant Joan de Jerusalem, Ramon de Gualbes, del 1435, i Joan Antoni de Puigdorfilà, del 1750, han estat darrerament identificades, després d'haver-se'n perdut el rastre durant un quant temps; la primera és a l'entrada del Museu Diocesà de Mallorca i la segona a la del Museu de Mallorca. No són reproduïdes les inscripcions.— J. P. E. [13452]

José M. PARDO FALCÓN, *Restauraciones para el Museo de Mallorca 1980-1996. Problemas de conservación y trabajos de restauración*, dins «Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana», LII (1996), 435-468.

De les vint-i-set obres artístiques restaurades, una almenys, la núm. 18, *Predicació de Ramon Llull*, documentada el 1503, recau en el nostre camp (458); assenyalem el núm. 22, retrat de Tomàs Aguiló (462); [és possible que, per inscripcions dins la pintura, n'hi hagués d'altres, però tals inscripcions no consten].— J. P. E. [13453]

CIUTAT DEL VATICÀ

Girard J. ETZKORN, *Iter Vaticanum Franciscanum. A Description of Some One Hundred Manuscripts of the Vaticanus Latinus Collection* (Studien und Texte der Geistesgeschichte des Mittelalters, L), Leiden - Nova Iork - Colònia, E. J. Brill 1996, 302 pp.

La informació aplegada en la secció dedicada a cada un dels manuscrits conté indicació dels folis on es troba un text, nom de l'autor i títol, qualque referència bibliogràfica i indicacions paleogràfiques de la còpia. Els volums objecte d'informació són els anteriors al Vaticanus Latinus (en endavant VL) 9826, en concret aquests: el VL 3022, Guillelmus Arnaldi, *Lectura super Summulas logicales Petri Hispani*, havia pertangut a fra Jaume Gil [el qual, però, no floruit 1436', sinó entre el 1454 i el 1475]; i VL 3023, Ramon Llull, *Introductorium magnae artis generalis* (7); VL 3130, Pere Tomàs, *Tractatus de formalitatibus*; i Antoni Andreu, *Quaestiones in Metaphysicam Aristotelis* (34-35); VL 3740, Alfred Gonter, *Responsio ad quaestionem de paupertate Christi* (42); VL 3824, Arnau de Vilanova, *Tratatus varii de fine mundi, etc.* [entre la bibliografia citada, manca la descripció del volum publicada dins ATCA, XI (1992), 12-20] (52-57); VL 4092, Arnau de Vilanova, pseudo, *Liber perfecti magisterii* (79-80); VL 4269, Antoni Andreu (?), *Notabilia quaedam* (108); VL 6768, Antoni Andreu, *De principiis naturae* (201). El cos del volum és completat amb una *Tabula codicum et contentorum* (239-242), *Index auctorum medii aevi* (243-247), *Incipitarius quaestionum et tractatum* (249-276), *Incipitarius Sacrae Scripturae et sermonum* (277-291) i *Incipitarius sermonum* (293-301).— J. P. E. [13454]

Elisabetta CALDELLI, *Catalogo dei codici datati tra i primi 3500 manoscritti del fondo Vaticano Latino non compresi nei catalogi a stampa*, Università di Cassino 1995-1996, XVI i 78 folis (pro manuscripto).

Dos d'aquells volums són el Var. lat. 3023: Ramon Llull, *Compendium artis demonstrativae*, dels anys 1394-1395 (21); i d'ell mateix, Var. lat., 3069, *Liber de sensuale et intellectuale, Logica brevis et nova, Ars brevis i Principia artis*, copiat a Bolonya el 1466 (26). La informació, ultra signatura, nom de l'autor, títols de les obres i datació de la còpia, proporciona dades analítiques del

volum, transcripció del colofó i, si n'hi ha, notícies de posseïdors; el primer havia format part de la biblioteca de Nicolau V (1447-1455 [cf. ATCA, XV (1996), 607-609]).— J. P. E. [13455

Joachim SMET, *Manuscripts in the Vatican Library relating to the Carmelite Order*. Edited with Introduction and Notes (Biblioteca Carmelitana Manuscripta. Series I: Bibliotheca Apostolica Vaticana), Roma, Edizioni Carmelitane 1994, 314 pp.

En aquesta obra són assenyalats els volums manuscrits de qualsevol de les sèries de la Biblioteca Apostòlica Vaticana, que contenen escrits de tema carmelità; són reproduïts els títols d'aquests i donades algunes indicacions complementàries relatives a la matèria, datació i nombre de folis, o a dades biogràfiques bàsiques o bibliogràfiques dels autors o de les obres. I així trobem entre els 'Barberiniani Latini' els mss. 6208 i 6802, que contenen correspondència de Francesc de Montcada, marquès d'Aitona, amb Urbà VIII recomanant-li un carmelita a bisbe en els Països Baixos (63 i 70). La sèrie dels 'Burghesiani', ja en el ms. 39 conserva sis *Quaestiones quodlibetales* de Guiu Terrena (80-90 [en la bibliografia manquen les pàgines d'aquest anuari, VII-VIII (1988-1989), 176-212, en les quals és editada una 'quaestio' a partir d'aquest manuscrit]); el 132 conté el *De perfectione vitae* del mateix autor (90), i el 328, també del mateix, *In Aristotelis Ethicorum libros I-VI quaestiones aliquae* (91); el 348, també de Terrena, *Collectio ex dictis sanctorum doctorum, compilata a fratre Guidone... ad responsiones sequentium quaestionum* (92). En la sèrie dels 'Ottoboniani Latini', trobem el ms. 396, que contindria un *De mysticis sensibus sacrae Scripturae* (!) d'un Philippus de Rubeis (sic! Felip Ribot) (145 [on cal afegir les notícies entorn l'autor proporcionades per Jaume de Puig i Oliver en aquestes pàgines d'ATCA, I (1982), 127-190; i ara la descripció d'aquest volum en les d'ATCA, XVI (1997), 393-398; i la publicació del text de Ribot per Jaume de Puig en les pàgines 299-389]); el ms. 707 enclou part del *Tractatus de conceptione Beatae Mariae Virginis*, d'un Franciscus Martinus [! Franciscus Martini = Francesc Martí] (146-147). La sèrie dels Palatini Latini ens ofereix el ms. 486 amb els *Sermones de tempore et de dedicatione ecclesiae* d'un tal [Ioannes] Balistarius [Ioannes Balistarii = Joan Ballester], i un *De passione Domini* incomplet, potser del mateix autor (157); el ms. 679 presenta un *Contra errores Graecorum*, tret de la *Summa de haeresibus* de Guiu Terrena (158). Dins la sèrie dels 'Reginenses Latini', el ms. 384 engloba extrets de Joan Baçó entre els d'autors diversos entorn el tema *De ecclesiastica potestate cathalogus scriptorum catholicorum usque ad annum 1500* (163-164). Un 'Rossianus', el 1065, conté de Guiu Terrena, *Glossae super Evangelium i Expositio super tria cantica Magnificat, benedictus, Nunc dimittis* (172). En la sèrie 'Urbinate Latini', el ms. 409 enclou un *De rebus mirabilibus puellae quedam (!) Leonorae Orti*, de Francesc Poço (Pou?), prior del convent carmelità de Mallorca (177); el ms. 1490 atribueix a fra Pere Tomàs [OFM] el *De distinctionibus praedicationum*, i el fa carmelita (178-179). Finalment, en la sèrie dels 'Vaticani Latini', i en el ms. 901, trobem unes *Quaestiones philosophicae* i dues sèries de *Quaestiones de anima* de Guiu Terrena (186-187); en el 988, del mateix autor, *Haereses extractae a tractatu edito a fr. Guidone, episcopo Elnensi*, tractat que és la *Summa de haeresibus*; i en el 1011 el *De perfectione vitae*, del mateix (181-192); en el 1086 esments a Guiu Terrena o extrets d'obres seves dins les *Quaestiones in prologum et distinctionem I Libri Sententiarum* (193-195); en el ms. 1053, el *Commentarium super Decreto* del mateix Terrena (198-199); en el ms. 3919, i dins el *Catalogus eorum qui in aliquot vel in omnes Libros Sententiarum scripserunt*, els noms de Francesc Baçó, Guiu Terrena, Joan Baçó i Joan Ballester (204-205); en el ms. 3952, catàleg de la Biblioteca Papal sota Sixt IV, figura el *Super Decreto* de Guiu Terrena (205-206), volum del qual el ms. 3966 informa que fou deixat en préstec (206); en el ms. 5733 trobem part del *Commentarium in IV Libros Sententiarum* de Francesc Baçó (216); en el ms. 6216 és esmentat Guiu Terrena dins un *Catalogus auctorum qui hactenus adversus haereses scripserunt* (220); en el ms. 7110 hi ha la declaració de Bartomeu Peiró sobre els fets inicials del Cisma d'Occident i el nomenament de fr. Felip de Ferrera a bisbe

d'Agrigento per Benet XIII (225-226); en el ms. 7134, catàleg de la Biblioteca Vaticana, figura el *Commentarium super Decreto* de Guiu Terrena (226), i en el 10497, del mateix autor, la *Confutatio errorum quorundam magistrorum iussu Ioannis XXII digesta* (255); en el ms. 10718, la *Propositio Ecclesiae Urgellensis pro Iuliano Cano*, del 1695 (260); en el ms. 11557, hi ha el *Compendium veritatis conceptionis Virginis Mariae*, de Francesc Martí (271); en el ms. 11906, els *Articuli extracti per fr. Guidonem (Terreni) et fr. Petrum de Palude... de quodam libello... in vulgari catalaunico de statibus ecclesiae secundum expositionem Apocalipsis* (272 [manca la indicació d'haver estat publicat per Josep M. Pou i Martí dins el seu *Visionarios, Beguinos y Fraticelos catalanes*, Vic, Editorial Seráfica 1930, 482-512]); i en el ms. 12057 el *De perfectione vitae spiritualis* de Guiu Terrena (273).— J. P. E. [13456]

CORÇÀ

Pere GIFRE, Santi SOLER, *Patrimoni i Arxiu. Inventari del fons patrimonial Caramany de Corçà* (Fontanetum, 2), La Bisbal d'Empordà, Ajuntament 1996, 182 pp.

Llibre només conegut per la recensió, signada per Erika Serna, publicada dins els «Annals de l'Institut d'Estudis Empordanencs», 29 (1996), 500-502, on trobem que en el dit arxiu és reunida la documentació relativa als Caramany, amb instruments des del 1276, i la dels Puja-das, que comença el 1387; al final del llibre hi ha l'inventari dels béns de Salvador de Caramany i de Fontdevila, datat el 1791 a Barcelona.— J. P. E. [13457]

ESPANYA

Regina Af GEIJERSTAM, *Un cahier de notes de 1690*, dins *Serving the Scholarly Community. Essays on Tradition and Change in Research Libraries Presented to Thomas Tottie on July 3rd, 1995*, Uppsala 1995, 303-326.

L'actual ms. 886 de Madrid, BN, és de procedència aragonesa. Entre els seus vuit textos (308), el quart és una *Crònica de los godos*, de la qual un dels posseïdors, Pedro Valero, fa constar que fou traslatada por uno que residía en Barcelona por los años de 1420' (312), ja que hi deixà dues anotacions relatives als terratrèmols de Catalunya dels anys 1427 i 1428 (315); quant al text cinquè, *Defensa de la patria de San Lorenzo*, és transcrita l'anotació final relativa a la traducció de la *Historia general* de Rodrigo Ximénez de Rada per Pere Ribera de Perpinyà; i quant al vuitè, *La Grant Crònica de Espanya* de Juan Fernández de Heredia, l'autora en diu que 'la plupart des textes aragonais intégrés ont été basés sur des versions catalanes' (321-322).— J. P. E. [13458]

Tomás MARÍN MARTÍNEZ, José Manuel RUIZ ASENCIO, Klaus WAGNER, *Catálogo Concordado de la Biblioteca de Hernando Colón*. Tomos I-II, Sevilla-Madrid, Cabildo de la Catedral-Fundación MAPFRE 1993, 720 i 628 pp.

Hernando Colón, fou fill natural del Descubridor d'Amèrica i bibliòfil, la important herència bibliogràfica del qual constitueix una de les dues seccions de l'actual Biblioteca Co-

lombina i Capítular de Sevilla. En aquests volums, ultra la reconstrucció biogràfica de la figura del bibliòfil Colón i de la seva activitat recopiladora en un moment en què els manuscrits medievals eren substituïts per les noves edicions tipogràfiques, tenim presentació de cada un dels incunables i dels llibres editats en les primeres dècades del segle XVI aplegats en la primera de les dites seccions, per a cada un dels quals, de més a més, són reproduïdes les frases o paràgrafs que li són dedicats en algun(s) dels deu repertoris antics del dit fons, entre els quals destaca el paràgraf del *Libro de los epitomes*, que és resum objectiu del contingut de l'obra corresponent (I, 346-347; II, 12-15). Hi trobem sengles exemplars de Petrus de Castrovol (professor a Lleida), *Commentum super libros Politicorum et Oeconomicorum Aristotelis*, Pamplona, de Brocar 1496 (457-458, núm. 93); Gulielmus Ramesius, *Carmen doctrinarium seu grammatica*, València 1516 (542-543, núm. 182); Diego Álvarez Chanca, *Commentum novum in Parabolis Arnaldi de Villa Nova*, Sevilla, Cromberger 1514 (591, núm. 260); *La destructione del duca Valentino* [César Borja], s.l., s. a., (694-695, núm. 379); i en el segon volum: Juan Andrés, *Confusión de la secta mahomética y del Alcoran*, València, Joffre 1519 (53-54, núm. 421); Bernardus de Lavinheta, lul·lista, *De incarnatione verbi contra magistrum Sententiarum*, Colònia, Quentell 1516 (325, núm. 694); Ramon Llull, *De probatione articulorum fidei catholicae*, s. l., s. a. (380, núm. 783); Magister Adam, *Summula pauperum, quam nominant plures iuris peritorum Versus Decretales* (resum rimat de la *Summa* de s. Ramon de Penyafort), París, Wolf & Cruzenach 1494 (459, núm. 915); Petrus Dorlandus, *Viola Animae* (resum del *Liber de homine* de Ramon de Sibuda), Colònia, Quentell 1501 (487-488, núm. 968); Pere Deguí, *Ianua artis Lulli*, ed. a Bernardo Lavinheta, Colònia, Quentell 1516 (502, núm. 992); Ramon Llull, *Metaphysica nova, Philosophiae in averroistas expostulatio*, ed. Bernardus Lavinheta, Colònia Quentell 1516 (517, núm. 1021); Joan Luís Vives, *Declamationes syllanae quinque*, Anvers, Hillenius 1520 (588, núm. 1156); Johannes Jacobi (Joan Jaume), *Regimen contra pestilentiam*, s. l., s. a. (600-601, núm. 1184).— J. P. E. [13459]

Abraham MADROÑAL DURÁN, *Catálogo de entremeses de la biblioteca de la Real Academia Española*, dins «Boletín de la Real Academia Española», LXXV (1995), 523-568.

La primera part és dedicada a presentar exemplars d'obres impreses: l'*Entremés del vejete enamorado* i vint-i-dos més, eren venuts a València a la impremta d'Agustí Laborda, segurament en el pas del segle XVII al XVIII (530); també eren anunciats els: *Entremés nuevo del cobino de S. Antón* (534-535) i *Entremés de D. Cosme el Toreador* (549). Pere Escuder, de Barcelona, imprimí l'*Entremés de la reliquia*, de Jerónimo Malo de Molina, l'*Entremés famoso del zapatero sordo* (548-549), i l'*Entremés del espejo* (550). Entre els exemplars manuscrits, consta que l'*Entremés del duende* fou representat a València el 26 de juliol del 1708 (553).— J. P. E. [13460]

María Teresa ÁLVAREZ CLAVIJO, Ana Jesús MATEOS GIL, *La biblioteca de Miguel Climent Guvrea, protonotario de la Corona de Aragón (1563)*, dins «Boletín del Museo e Instituto «Camón Aznar»», núm. LXV (1966), 99-130.

Representant de la generació d'humanistes posterior a Erasme, tal com el retrata la seva nombrosa biblioteca, que es conserva a Saragossa, Archivo de Protocolos. *Cristóbal Navarro*; hi trobem dos llibres de Joan Cristòfor Calvet d'Estrella, *El felicísimo viaje del príncipe don Felipe*; i «otro libro intitulado Joanis Christophori Calveti» (114); quatre llibres o exemplars de Joan Luís Vives (115), dos exemplars més del mateix (116); «una Theologia Natural», que deu ésser un exemplar d'alguna de les edicions del llibre de Ramon de Sibuda (119); les *Constituciones de Catalunya*, i les *Primera y segunda parte de Tomas Mieres sobre las Constituciones de Catalunya*; i encara *Libro de la sentencia real (de Guadalupe?) dada por el rey don Hernando el segun-*

do y dentro del dos libros de las Constituciones de Catalunya» (121); «un libro grande con cubiertas de cuero y sus corche[te]s que comienza Al molt alt»; i «un libro en catalán que se llama Corbarxo» (123); *Suma de aritmética* [de Francesc de Santcliment o d'Antic Roca?]; las obras del Boscan; *Violeta del ánima* [resum de la *Theologia naturalis* de Sibiuda] (124); *Co[m]pilación de todas las obras del famosísimo poeta* [Ausiàs Marc?]; *El deseoso* [de Miquel Comalada?]; *Exercitación espiritual* [de Garcías Jiménez de Cisneros?]» (125). Són afegides les llistes de llibres de Jerónimo Losilla, escribano: «un Vives, *Ad sapientiam*» (126); i de Jusepe de Aragón, caballero: *Sermones* de san Vicente Ferrer; *Grandeças de Tarragona*; *De regimiento y salud* [un *Regimen sanitatis* d'Arnau de Vilanova?] (127).— J. P. E. [13461]

Carlos Alberto GONZÁLEZ SÁNCHEZ, *Los libros de los españoles en el virreinato de Perú. Siglos XVI y XVII*, dins «Revista de Indias», LVI (1996), 7-47.

Aquest estudi es basa en la documentació de Sevilla, Archivo General de Indias, *Contratación. Autos de Bienes de Difuntos, Ab Intestato*, on han estat identificats quatre-cents quaranta-quatre inventaris de béns entre els quals figuren llibres, que l'autor estudia des de perspectiva sociològica. Hi trobem: Josep Anglès, *Flores theologicarum quaestionum* (29), Pere Màrtir Coma, *Directorium curatorum*, sant Vicent Ferrer, *Sermones, en los cuales se avisa de los engaños de los dos Anticristos* (30), i alguna obra de Joan Lluís Vives (42).— J. P. E. [13462]

FRANÇA

Bernard MONTAGNES, *La bibliothèque de Saint Maximin en 1508*, dins «Cahiers de Fanjeaux», 31 (1996 = *Livres et bibliothèques (XIIIe-XVe siècles)*), 241-259.

Aquell convent posseïa dos exemplars de la *Summa de casibus* [que sembla la de Sant Ramon de Penyafort] (256, núms. 163 i 166); també podria haver-s'hi trobat la *Summa confessorum* (257, núm. 176).— J. P. E. [13463]

Christian de MÉRINDOL, *Jacques d'Armagnac bibliophile et commanditaire. Essai sur l'aspect religieux et la part méridionale de sa bibliothèque*, dins «Cahiers de Fanjeaux», 31 (1996 = *Livres et bibliothèques (XIIIe-XVe siècles)*), 387-415.

Entre els manuscrits il·luminats hi ha la traducció francesa de la *Vida de Jesucrist (Vie du Christ)* de Francesc Eiximenis, ara a París, BN, fr. 29 (390). També hi havia la traducció francesa de Ramon Llull, *Llibre de l'orde de cavalleria (Livre de l'ordre de chevalerie)*, ara a París, BN, fr. 19810 (391, 405 i 410); i *El llibre de les dones* de Francesc Eiximenis, en català, ara a Chantilly, Condé, ms. 534 (413).— J. P. E. [13464]

Index général des manuscrits décrits dans le Catalogue général des manuscrits des bibliothèques publiques de France sous la direction de Michel POPOFF. I. A-Ent. II. Ent-Mon. III. Mon-Zyl, París, Références 1993, [XII] i 2050 pp. en tres volums.

Les primeres pàgines, informen de la llista de col·laboradors i de l'equivalència en la designació de poblacions i biblioteques, sempre a base del número corresponent a cada un dels departaments de l'Estat Francès (d'on, però, són excloses tant les biblioteques públiques de París com les d'acadèmies o 'sociétés savantes'); el cos del volum presenta llista única

d'antropònims, de topònims i d'incipits sense autor conegut, que es troben en la col·lecció de manuscrits existents en biblioteques públiques de França indicada en el títol, després dels quals hi ha el número de la biblioteca i el del manuscrit on un dels dits noms es troba; hi figuren les capitals i d'altres poblacions dels Països Catalans (p. e., Cardona: 393), en particular Perpinyà (1501-1502).— J. P. E. [13465-13466-13467]

GIRONA

M. A. ADROER I PELLICER, Josep M. T. GRAU I PUJOL, Josep MATAS I BALAGUER, *Catàleg dels protocols del disricte de Girona* (I) (Inventaris d'Arxius Notarials de Catalunya, 20), Barcelona, Fundació Noguera 1996, 360 pp.

L'AH de Girona conserva protocols notarians de la mateixa ciutat i de poblacions de la comarca; els inventariats en aquest volum són els de les poblacions comarcanes. La introducció informa dels actuals fons de notaris del dit arxiu i resumeix les notícies de cada una de les notaries foranes que hi són integrades (10-28): Albons, els fons de la qual comencen el 1608 (33-48), Amer, des del 1261 (49-120), L'Armentera-L'Escala, des del 1460 (121-139), Banyoles-1, des del 1592 (141-151), Banyoles-2, des del 1629 (153-164), Bàscara, des del 1490 (165-176), Caldes de Malavella i Llagostera, des del 1322 (177-235), Cassà de la Selva, des del 1368 (237-263), Colomers, des del 1329 (265-268), Cornellà de Terri, des del 1518 (269-288), Esponellà, des del 1525 (289-306), Verges, des del 1398 (307-334). Segueix una taula alfabètica única per a tots els notaris documentats en el volum (335-343) i una altra de toponímica, dins la qual sota el respectiu topònim consten els notaris per ordre cronològic (345-349). Hi ha cinc reproduccions fotogràfiques en làmina entre les pàgines 32 i 33.— J. P. E. [13468]

ITÀLIA

Firenze, L'Aquila, Livorno, Prato, Siena, Verona a cura di G. M. CAO, T. CATALLO, M. CURANDAI, E. DI MATTIA, P. E. FORNACIARI, E. PERUZZI, F. SANTI, Premessa di Claudio LEONARDI (Catalogo dei Manoscritti Filosofici nelle Biblioteche Italiane, volume 8), Florència, Leo S. Olschki editore 1996, 294 pp.

Els manuscrits de Prato, Biblioteca Roncioniana són descrits per Francesco Santi. El volum 22, Q VIII 5, conté els tres tractats publicats a nom de Joan de Casanova: *De potestate papae et concilii generalis*, *Utrum papa subsit iudicio generalis concilii in materia fidei*, i *Quid veniat nomine ecclesiae*; el fet que el volum fos inicialment de Geminiano de Inghiramis de Prato, molt pròxim a Eugeni IV, donaria nova força a l'atribució a Joan de Casanova (93-96). A Siena, Biblioteca Comunale degli Intronati, F. VI. 7, hi ha un exemplar del *Manipulus curatorum*, de Guiu de Montroquer (127); i a Verona, Biblioteca Capitolare, un altre de l'*Epistola accurtatioris lapidis philosophorum*, atribuïda a Ramon Llull (203).— J. P. E. [13469]

Ada CARONGIU, Giuseppina FLORIO, *Le Cinquecentine della Biblioteca Casanatense. I. Spagna e Portogallo*, Roma, Istituto Poligrafico e Zecca dello Stato 1994, 168 pp.

Per aquest llibre ens assabentem que aquella biblioteca romana posseeix les següents edicions del segle XVI, que recauen en el nostre camp: d'Antoni Agostí, *Iuris pontificii veteris epitome*, Tarragona 1587 (15, núm. 2); *Antiquae Collectiones Decretalium cum Antonii Augustini notis*, Lleida 1576 (42/núm. 77); Arnau Albertí, *Repetitio nova... de haereticis*, València 1504 (?), i *De secreto*, València 1534 (15-16/núms. 3-4); Vicent Justinià Antist, *La vida de sant Pedro González...*, València 1587 (17/ núm. 9) i *La vida... de sant Vicente Ferrer*, València 1575 (18/núm. 10); Pere A. Beuter, *Primera parte de la Coronica general de toda España*, València 15[...], i *Segunda parte...*, València 1550 (22-23/núms. 23 i 24); Pere Miquel Carbonell, *Chròniques d'Espanya...*, Barcelona 1546 (29/núm. 42); Antoni Agostí, *Constitutionum Graecarum Codicis Iustiniani...*, Lleida 1567 (42/núm. 78); Bartomeu Cucala, *Obra muy provechosa...*, València 1524 (44/núm. 83); Francisco Diago, *Historia de la Provincia de Aragón...*, Barcelona 1599; i *Historia de... S. Vicente Ferrer*, Barcelona 1600 (45/85-86); Martí Garcia, *Sermones...*, Saragossa 1520(?) (52/núm. 106); Bernardino Gómez Miedes, *Commentariorum de sale...*, València 1579, *De vita et gestis Iacobi I...*, València 1582, i *Enchiridion... contra la gota*, Saragossa 1589 (53/109-111); Felip Guimerà, *Breve historia... de la Merced*, València 1591 (57/núm. 121); *Sacerdotale volumen quod Ordinarium Ilerdense dicitur*, Antonio Augustino episcopo..., Lleida 1567 (61/núm. 132a); Ausiàs Marc, *Les obres...*, Barcelona 1560 (66/núm. 146); Luca Marineo, *Crónica Daragón*, València 1524 (66/núm. 148); Cristòfor Moreno, *Tratado de las excelencias del agua bendita*, València 1600 (74/núm. 170); Jeroni Munyòs, *Institutiones Arithmeticae...*, València 1566 (75/núm. 173a); Ramon Muntaner, *Chrònica*, Barcelona 1562 (75/núm. 174); Pere Joan Nunyes, *Institutiones Rhetoricae*, Barcelona 1585 (78/núm. 173); Antoni Oliva, *Commentarius ad Usaticum Alium namque*, Barcelona 1600 (80/núm. 187); *Diffiniciones... de Montesa y Sanct Iorge*, València 1573 (80-81/núm. 189); Llorenç Palmireno, *El latino de repente*, Barcelona 1588 (87/núm. 208); Martín Pérez de Ayala, *Doctrina christiana...*, València 1566 (90/núm. 218); Diego Pérez de Valdivia, *De sacra ratione concionandi*, Barcelona 1588 (91/núm. 220); *Catalogi librorum reprobatorum*, València 1551 (101/núm. 247a); Jaume Segarra, *Commentarii physiologici...*, València 1596 (103/250); Baltasar Sorio, *Super psalmum XXXIII...*, Barcelona 1522, i *Sermonum insigne opus*, Tortosa 1538 (106/núm. 260a-b); *Constitutiones Tarraconenses*, en edicions tarragonines dels anys 1584, 1557, 1580 (111-112/núms. 274-276); *Synodus dioecana Valentina*, València 1585, i *Concilium Provinciale Valentinum*, València 1566 (114-115/núms. 284-285). Hi ha, encara, edicions realitzades en els Països Catalans de Mateo Alemán, *Guzmán de Alfarache*, Barcelona, Sebastià de Cormellas 1599 (16/núm. 5); Antonio de Azevedo, *Elenchus commentariorum in Pentateuchum*, Barcelona, Jaume Cendrath 1588 (20/núm. 19); Pedro Alfonso de Burgos, *Libro de la Historia y Milagros... de Monserrate*, Barcelona 1582 i 1593 (27-28/núm. 27-28 i 36-37); Francisco Ortiz Lucio, *Compendio de todas las sumas...*, Mallorca, Gabriel Guasp 1599 (82/núm. 192); i Diego de San Pedro, *Cárcel de Amor*, València 1535 (101/núm. 247).—J. P. E. [13470

LLEIDA

Carles Enric FLORENSA I TOMÀS, Antoni VAQUER I ALOY, *Catàleg del fons jurídic de la biblioteca del Seminari Diocesà de Lleida (s. XVI-XIX)* (Col·lecció Estudis, 1), Lleida, Institut d'Estudis Ilerdencs 1992, 82 pp.

Les pàgines inicials descriuen i expliquen les condicions en què es realitzà aquest treball, en un moment en què la dita biblioteca es trobava en situació provisional (9-14). El cos de l'estudi és format per llistes alfabètiques de fitxes de volums agrupades en vuit seccions, algunes de les quals són dividides en subseccions. Les vuit principals són les de doctrina i dret de Catalunya (17-22), drets civils d'Espanya (23-29), Ius civile (30-38), Ius canonicum (39-51), Utrumque ius (52-55), fonts dels drets d'Espanya (56-59), vària (60-66) i quatre volums, on són aplegats cent trenta-dos fulletons d'al·legació i causes, tots dels darrers anys del segle XVII i primera meitat del XVIII (67-78); hi ha taula de matèries d'aquests darrers (79-80).—
J. P. E. [13471]

Carme BERLABÉ, *El Museu Diocesà de Lleida: una història retrospectiva*, dins «Urtx. Revista cultural de l'Urgell», 8 (1995), 93-100.

Narració de les vicissituds en el marc de les quals el bisbe de Lleida Josep Messeguer i Costa establí el 1893 el Museu del Seminari, en el qual volgué que no manqués «algún pergamino o libro que no fuese necesario en el archivo» de la catedral (96) i que de fet hauria estat estructurat «seguint l'esquema de les col·leccions de gabinet que aplegaren alguns il·lustrats del segle XVIII, com és el cas del pare [Jaume] Pascual, que al monestir de les Avellanès reuní tot un arplec de manuscrits, medalles, monedes...», i seguint idèntica inspiració que la del bisbe de Vic, Josep Morgades en la creació del Museu Episcopal de Vic (97). La narració arriba als primers anys posteriors a la guerra civil del 1936-1939 (98).— J. P. E. [13472]

MANRESA

Marc TORRAS I SERRA, *Inventari del fons de l'Hospital de Sant Andreu de Manresa* (Inventaris i Catàlegs de l'Arxiu, 4), Manresa, Arxiu Històric de la Ciutat 1996, 68 pp.

Hospital únic a Manresa del 1553 a l'època actual, anà creixent amb la ciutat i la complicació de la vida, sobretot els segles XVII-XVIII (5-7). La documentació medieval es troba bàsicament entre els 310 pergamins (27); des del segle XV predomina l'escriptura damunt paper; tota ingressà a l'Arxiu Municipal de Manresa el 1983, en què fou reestructurada (9-12). Hi ha fons anteriors al segle XIX en les seccions següents [el número que segueix el títol de cada secció correspon a la data més antiga de la documentació que hi figura]: administració, 1630 (13-14); caixa, 1553 (15-16); patrimoni, 1402 (17-19); malalts, 1722 (20-21); farmàcia, 1657 (23); església, 1371 (24); altres, 1540 (25); col·leccions factícies, s. XIII (27); en l'apèndix I, vint-i-quatre dels 86 llibres són anteriors al segle XIX (28-31); i en el segon, dedicat a les carpetes, dues-centes setanta-sis de les 1176 són també anteriors al segle XIX (32-62); assenyalen en aquesta secció els nùms. 1163-1165 un *Poppysma applausus sancti Mysteriorum sanctissimae verae crucis civitatis Cervariae, die 6 februarii anno 1540*; Cristóval de Monroy y Silva, *Comedia famosa de los zelos de san Josef*, i *El cascabel del demonio*, aquests dos en còpies del segle XVIII (62). Els dos darrers apèndixs ofereixen les equivalències entre la numeració anterior i l'actual de llibres i de carpetes (63-65).— J. P. E. [13473]

MATARÓ

Lluís FERRER I CLARIANA, *El Museu i Arxiu parroquial de Santa Maria*, dins «Fulls del Museu Arxiu de Santa Maria [de Mataró]», núm. 54 (gener 1996), 33-36.

Lluís FERRER I CLARIANA, *Museu i Arxiu Històric Arxiprestal de Mataró*, dins «Fulls del Museu Arxiu de Santa Maria [de Mataró]», núm. 54 (gener 1996), 50-54.

Ambdós escrits, datats respectivament els anys 1946 i 1959, i el segon encara inèdit, són ací publicats amb notes de M. S. i P. amb motiu del cinquantenari del dit Museu Arxiu; el primer tenia la finalitat de divulgar el coneixement del dit arxiu i de fixar per escrit les dates de la seva creació per part d'un dels protagonistes de l'obra; el segon és una presentació de les sèries del mateix arxiu, a cada una de les quals s'ha afegit una breu indicació dels fons respectius. Són indicades al final les publicacions d'aquell arxiu (54).— J. P. E. [13474-13475

ORISTÀ

Modest REIXACH I PLA, *Regest de pergamins i inventari de registres del desaparegut Arxiu Parroquial d'Oristà en el llegat de Josep Bach i Xicoy*, dins «Arxiu de Textos Catalans Antics», XV (1996), 482-511.

Vinculat al grup vigatà de La Renaixença, entre les activitats d'En Josep Bach i Xicoy hi hagué la d'escorcollar arxius de les comarques d'Osona i del Berguedà, entre els quals es troba el de Sant Andreu d'Oristà, que, ell classificà i que al cap de poques dècades, cremaria l'estiu del 1936; entre les notes deixades per ell hi ha regest de cent vint-i-cinc pergamins, cronològicament ordenats (el més antic era del 1194) ací transcrit (485-504); també hi ha notícia sumària de vuitanta-set volums de registre, vuitanta-dos dels quals recauen en el nostre camp, també cremats l'estiu del 1936; el més antic era del 1281 (505-511).— J. P. E. [13476

PERALADA

Marià BAIG I ALEU, *L'arxiu comtal de Peralada. Elements per a la seva història*, dins «Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos», 29 (1996), 305-340.

L'arxiu dels comtes de Peralada és ara a Mallorca, dins el familiar de Pere de Montaner i de Sureda, comte de Peralada (311-314: esquema de distribució de fons: 332), tot i que la part d'*Administració del comte de Peralada* (seixanta-tres caixes, dels segles XIX-XX) és dipositada a Ciutat de Mallorca, ARM (330); l'autor n'aplega les dades que s'hi refereixen, esparses en publicacions diverses (315-322) i informa del retorn a Peralada, Biblioteca del Palau, d'uns quatre-cents pergamins de l'antic convent del Carme (323-324). El fons tradicional de l'arxiu comtal és per ara repartit entre Ciutat de Mallorca, Arxiu del marquès de La Torre, comte de Peralada, i ARM; Peralada, Biblioteca del Palau, Arxiu; i en mans d'altres hereus de la casa (331-332). Hi ha en apèndix el llistar dels trenta documents de l'arxiu comtal, del 964 al 1438, transcrits en *Els remences* de Miquel Galobardes (332-335); regest de quaranta documents relatius a Sant Llorenç de la Muga (335-337); i la *Nota de los papeles que Francisco de Pau-*

la Bataller entrega propis de los Exmos. Sres. Condes de Peralada que se ballaban a su cargo, de Figueres, AHC, *Protocolos. Peralada*, 23 (337-340).— J. P. E. [13477]

PERPINYÀ

Jean-Loup LAMAITRE, *Les catalogues médiévaux et le pillage des bibliothèques languedociennes*, dins «Cahiers de Fanjeaux», 31 (1996 = *Livres et bibliothèques (XIIIe-XVe siècle)*), 19-57.

Aplec de dades extretes del *Catalogue Général des Manuscrits des Bibliothèques Publiques de France*. [I com que ara el Languedoc ja sembla que no acaba a Leucata], hi trobem la vila de Perpinyà, en la Biblioteca Pública de la qual hi hauria cinc manuscrits procedents de Cuixà, un d'Arles del Tec, dos d'Elna i dos de Sant Joan de Perpinyà (24). Una secció és dedicada a l'expoliació de les biblioteques realitzada des de París, i així som informats que el 1711 Edmund Martène i Edmund Durand visitaren amb aquest fi el Rosselló i trobaren que Sant Martí del Canigó era habitat per «six ou sept moines sauvages» (35 [ho haurien estat, si haguessin parlat en francès?]).— J. P. E. [13478]

POLÒNIA

J. A. YSERN, *Els manuscrits catalans de la Biblioteka Jagiellonska*, dins «Boletín de la Asociación Hispánica de Literatura Medieval», 6 (1992 [1993]), 233-254.

Fins a l'acabament de la Segona Guerra Mundial els quatre manuscrits presentats en aquestes pàgines, ara a Cracòvia, eren a Berlín, Preussische Staatsbibliothek. L'His. Qu. 24, conté un calendari de l'any cristià; unes *Hores de Santa Maria*, les rúbriques de les quals són en català; les *Flors dels salms del saltiri*, la compilació de les quals és atribuïda al framenor P. Carvui; i textos breus diversos, entre els quals hi ha «un altre text llatí, que comença *Quicumque vult*» (235-254 [professió de fe, repetida fins fa poc a l'hora de Prima en l'Ofici Diví del Ritus Romà, al qual Ramon Llull dedicà el seu *Liber super psalmum Quicumque vult*]). El volum Hisp. Qu. 62, conté l'exposició de l'anatomia treta del llibre primer de la *Cirurgia* de Guiu de Chau-liac; el *Llibre de les orines* d'Antoni Ricart; i receptes, una de les quals és per al *Mal de Sant Ment* [= Siment o Mal francès o sífilis] (240-243). El vol. Hisp. Qu. 63, conté textos de Ramon Llull: *Llibre de primera intenció*; *Llibre de consolació d'ermità*; un fragment sobre les quatre virtuts cardinals; i *Lo peccat de N'Adam* (243-247). [I encara que no pertanyin al nostre camp, assenyalare en l'His. Oct. 3¹, *Vocabulario mallorquín-castellano* i Hisp Oct. 3², *Conjugaciones mallorquinas*, ambdós del 1881 (247-254)].— J. P. E. [13479]

ROSES

Josep M. BARRIS I Ruset. *L'origen i l'evolució de l'Arxiu Municipal de Roses* (Papers de Recerca, 1), Roses, Ajuntament 1996, 116 pp.

Aquest llibre només m'és conegut per la recensió signada per Erika Serna, publicada dins els «Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos», 29 (1996), 502-503. Se'n dedueix que

l'arxiu municipal pròpiament dit només conté documentació contemporània; però hi són dipositats fins ara dos arxius familiars: el Coll té documentació des del 1266; i l'Arolas des del 1781.— J. P. E. [13480]

RUBÍ

Judit TAPIOLAS I BADIELLA, *L'Arxiu Municipal de Rubí*, dins «Terme», núm. 11 (novembre 1996), 5-6.

Recau en el nostre camp la informació segons la qual el fons antic tant parroquial com municipal de Rubí es troba en l'Arxiu Parroquial i que es prepara el conveni de gestió a càrrec de l'Arxiu Municipal.— J. P. E. [13481]

RÚSSIA

Tamara VORONOVA, Alexander STERLIGOV, *Western European Illuminated Manuscripts of the 8th to the 16th Centuries in the National Library of Russia, St. Petersburg. France, Spain, England, Germany, Italy, The Netherlands*, Bournemouth (U. K.) i Sant Petersburg, Parkstone Press i Aurora Art Publishers 1966, 288 pp.

L'única mostra procedent de la Península Ibèrica és la traducció catalana de *Lo Breviari d'Amor* (ara Prov. F. v. XIV), de Matfré Ermengaut (214-225), copiada i esplèndidament il·lustrada a Lleida en la primera meitat del segle XIV per un escrivà anglès que arribà a Lleida després d'haver treballat a Avinyó. D'altra banda, el volum és documentat a França durant el segle XVII, on fou comprat a darreries del segle XVIII (Revolució Francesa) per Piotr Dubrowsky; el 1866 entrava a l'Hermitage a Sant Petersburg. Les pàgines 215-225 contenen vint-i-dues reproduccions de miniatures a tot color, cinc de les quals són a tota pàgina; cada una és acompanyada de la corresponent explicació.— J. P. E. [13482]

SANTA COLOMA DE FARNERS

Josep M. T. GRAU I PUJOL, *Catàleg del fons notarial del districte de Santa Coloma de Farners* (Inventari d'Arxius Notarials de Catalunya, 19), Barcelona, Fundació Noguera 1996, 404 pp.

Com els altres volums d'aquesta sèrie, també el present consta d'introducció (9-91), cos del catàleg (95-388) i taules finals (389-404). En la introducció som informats que no es troben en l'AH de Santa Coloma de Farners els protocols notarials de les poblacions del seu districte, car els d'Amer i de Llagostera són a l'AH de Girona; també hi ha un recull de notícies de cada una de les antigues notaries integrades, per a cada una de les quals s'han transcrit els inventaris anteriors, si n'hi ha de conservats. El cos del catàleg presenta alguna variant en comparació amb els altres de la sèrie: ofereix per a cada notari les dades biogràfiques i en particular indicació dels documents personals coneguts; de més a més, també per a cada un distingeix entre els manuals i llibres comuns i els llibres especials (llibres de cort o cùria, capbreus, testaments, etc.). Els fons ací catalogats pertanyen a Anglès, que té llibres des del 1583, la majoria a Girona i alguns a San-

ta Coloma de Farners (95-116); a Arbúcies, des del 1640, en general a Girona (117-139); a Blanes-1, des del 1362, en general a Girona (141-188); a Blanes-2, des del 1679, en general a Girona (189-208); a Blanes, Notaria de Marina, del 1738 ençà, la majoria a Girona (209-212); Brunyola, del 1459 ençà, a Girona (213-222); a Hostalric, del 1435 ençà, repartit entre Girona i Arenys de Mar (223-237); a Lloret de Mar, des del 1395, en general a Girona (239-265); a Santa Coloma de Farners-1, del 1577 ençà, a Girona (267-306); Santa Coloma de Farners-2, posterior al 1801 (307-318); a Sant Hilari Sacalm, del 1710 ençà, en general a Girona (319-332); a Tossa, del 1503 ençà, a Girona (333-353); a Tossa, Notaria de Marina, des del 1784 (355); i a Vidreres, del 1465 ençà, a Girona (357-383). Hi ha taula alfabètica única per a tots els notaris (389-395) i alfabètica de les notaries, dins cada una de les quals els respectius notaris són disposats en ordre cronològic (397-401). Hi ha catorze reproduccions fotogràfiques en quatre làmines entre les pàgines 16-17.— J. P. E. [13483]

Xavier PÈREZ I GÓMEZ, *Una nota d'arxivística rural catalana del segle XVIII*, dins «Arxius. Butlletí del Servei d'Arxius», núm. 5 (primavera 1995), 5-6.

Donada la notícia de l'entrada en l'AHC de Santa Coloma de Farners de «dos instruments de descripció» de dos arxius particulars dels masos Vinyes, de la Cellera de Ter (Selva), i Renau del Pla, de Gualba (Vallès Oriental), l'autor en dona els respectius títols: *Llibre mestre abont estan chalendats los actes del mas Vinyas de la Sellera de Anglès, l'any 1791* (5), i *Llibreta, en què estan notats tots els actes de casa Renau del Pla de la parròquia de Gualba que són ab pergamins, y se diu breument la substància de son contengut, el die e l'any...*; el primer reparteix els fons en set plecs (5-6), el segon dona en l'advertència indicacions entorn la conservació dels pergamins perquè «las ratas ni altrás arnas hi arribian» (6).— J. P. E. [13484]

TARRAGONA

Miquel S. GROS, *Los fragmentos de la "Consueta-Ordinario" Frag. 20-10 del Archivo Arzobispado de Tarragona*, dins «Didaskalia. Revista da Faculdade de Teologia. Lisboa», XXV (1995), 17-25.

Els dos bifolis són escrits en gòtica francesa primitiva, de la segona meitat del segle XIII, aprofitats potser a darrerries del segle XVI per a cobertes d'un *Capbreu de Censals del Seminari de Tarragona*; pertanyien a una consuetud canonical de Sant Ruf d'Avinyó amb rúbriques i oracions d'un ordinari episcopal romà del segle XII (18). En són transcrits (18-21) i comentats els fragments relatius al Dijous (*Benedictio crismatis*) i al Divendres Sants. En el comentari (21-24) hi ha referències a la *Consuetud antiga de la Seu de Tortosa*, ms. 44 (21-22). El volum potser fou del metropolità Bernat d'Olivella.— J. P. E. [13485]

TERRASSA

Pere PUIG I USTRELL, *L'Arxiu Històric Comarcal de Terrassa: un bon pas vers la normalització del servei d'Arxiu*, dins «Terme», 11 (novembre 1996), 3-4.

L'autor informa dels treballs de restauració de documents antics d'entre el miler aproximat de manuscrits documentals dels segles XIII al XVIII; d'ésser ja a disposició pública el *Llibre d'actes del Consell 1592-1614*; del progrés en la microfilmació; i de les perspectives d'adquisició d'un manuscrit del segle XVII procedent del castlà Pere Fizes.— J. P. E. [13486]

TORTOSA

Josep PAVIA I SIMÓ, *Archivo de música de la catedral de Tortosa (Tarragona)*. E: TO, dins «Anuario Musical», 51 (1996), 270-299.

Resumides les informacions bàsiques entorn l'Arxiu de la Seu de Tortosa i en particular de la seva secció de música, els fons de la qual foren relligats durant els segles del Barroc, l'autor ens ofereix la llista dels quaranta-quatre volums de la secció de manuscrits medievals relacionats amb música, coneguts pel catàleg de Heinrich Denifle i Emile Chatelain (272-273), i dels cinquanta-sis aplecs de música del segle XVII ençà: són dels anys 1712-1722; els textos musicats per Josep Escorigüela (276, núm. 5) o un d'autor anònim del 1733 (296, núm. 54/9); alguna peça de Joaquim Moreno és datada de la darrera dècada del segle XVIII (292-293/47); Sebastià Larrañeta i Arina produí a darreries del segle XVIII i començaments del XIX (288-289/41 i 297/56). Hi ha diverses composicions específicament tortosines, dedicades a la Mare de Déu de la Cinta.— J. P. E. [13487]

Jesús MASSIP I FONOLLOSA, *La documentació sarda de l'Arxiu Històric de Tortosa*, dins «XIV Congreso Corona, III», 595-605.

L'AM de Tortosa [ara integrat dins l'AHC de les Terres de l'Ebre], conserva un calaix rerolat *Càller en Çerdenya*, on encara es conserven quatre documents dels divuit que hi havia hagut. Ací és reproduïda la descripció de deu en el *Catàleg del 1574* (596); se n'han d'afegir altres vuit de sèries diverses (597), tots del segle XIV; en són transcrits tres, dos de relatius a la franquesa de tributs dels tortosins a Sardenya i l'altra, de Joan I, demanant ajut per a la conservació de l'illa dins la corona (601-605).— J. P. E. [13488]

VALÈNCIA

Vicent GIMÉNEZ CHORNET, *Gobierno y control de los oficiales de la Cámara de Sicilia (1424-1458)*, dins «XIV Congreso Corona», III, 465-478.

María Luisa RIBES VALIENTE, *La renta de la reina María en la ciudad de Siracusa*, dins «XIV Congreso Corona», III, 667-684.

Siracusa amb les seves formes de tributació pertanyia a la 'Cambra' de la reina Maria, muller d'Alfons dit el Magnànim, i la documentació corresponent és a València, ARV, *Reial*. Són ací exposades les diferents instàncies que intervenien en l'administració i control dels referits drets, arribant a algun procés enantat el 1437 per sospita de mala administració (470). Són transcrits en nota fragments d'algunes provisions o lletres (477-478).

El segon títol es fixa en les rendes d'un exercici, que eren arrendades a col·lectors; les dades comptables consten en el mateix ARV, *Reial*, 10; ací són exposades les informacions relatives a cada un dels capítols de l'arrendament (duana, tarí, bescuit, vi, drap, farina i tint), cada un dels quals és reduït a quadre, on figuren els resultats de cada mes (675-677), i a gràfica (678-684).— J. P. E. [13489-13490]

Joan ALONSO LLORCA, *Conservación y restauración de sellos de placa sobre papel en el Arxiu del Regne de València*, dins «XI Congreso de Conservación y Restauración de Bienes Culturales. Castellón 3, 4, 5 y 6 de octubre de 1996», Volum I, Castelló, Diputació 1996, 267-274,

L'autor informa que ja fa anys l'ARV localitza els segells existents entre els seus fons, i a l'hora intenta de restaurar-los: aquestes pàgines són dedicades a exposar els aspectes materials dels segells i els detalls tècnics de llur restauració: són reproduïts cinc documents segellats, escrits en lletra gòtica, objecte de la dita restauració.— J. P. E. [13491]

María José CARBONELL BOIRA, Virginia María CUÑAT CISCAR, *Pergamene di Giacomo II d'Aragona nell'Archivio Municipale di Valenza*, dins «Medioevo. Saggi e rassegne», 20 (1995), 99-111.

Presentades les seixanta-vuit sèries de l'AMV (99-101), segueix el regest de cada un dels trenta-vuit pergamins, que contenen documentació de Jaume II, en general relatiu a afers de la ciutat o dels ciutadans de València, datats entre el 1292 i el 1326.— J. P. E. [13492]

María José CARBONELL BORJA, *El libro «Lletres d'Itàlia», del Archivo Municipal de València*, dins «XIV Congresso Corona, III», 229-236.

El dit llibre porta la signatura G.3/36; és ací descrit i analitzat, n'és transcrit el títol, que l'atribueix a Pere Dauder i el data: 25 octubre 1508 (230); ultra aquest, hi treballaren Baltasar Forés i Jeroni Torres (233); analitzada l'estructura de les anotacions (232), en són ofertes cinc mostres, una en català, tres en italià i una en llatí (234-235).— J. P. E. [13493]

Mª Luz MANDINGORRA LLAVATA, Francisco José SANCHIS MORENO, *Acta Romanorum Pontificum in Archivio Diputationis Valentiae asservata. (Ab anno MCDX usque ad annum MDCCCXXVI edicta)*, dins «Hispania Sacra», 48 (1996), 593-635.

L'actual Arxiu de la Diputació Provincial de València posseeix més de quatre mil pergamins ja inventariats, pertanyents a dos fons posseïdors de documentació pontificia: el del primitiu Hospital d'Innocents, després integrat en l'Hospital General, des de les primeres provisions amb les quals des de Barcelona Benet XIII atorgava una sèrie de prerrogatives al dit Hospital; i el de la Duquesa d'Almodòvar, Josepa Català de Valeriola; els documents papals anteriors al segle XIX són seixanta-tres, ací descrits (598-619); segueixen taules d'incipits (623), d'antropònims i topònims, l'unitari (623-628), i el d'abreviatures (628-630); i en apèndix, taula de característiques externes (630-631), i d'elements qualificatius del document (si és original o no, etc.); bibliografia (634) i gràfiques de les dades anteriors (635). Aquestes pàgines formen part del projecte *Index Actorum Romanorum Pontificum* de la *Commission Internationale de Diplomatique* (594).— J. P. E. [13494]

Blake BEATTIE, *A Book of the Schismatic Pope Benedict XIII (+ 1423)? Clues to the Ownership of a Collection of Coram papa Sermons*, dins «Medieval Studies», 57 (1995), 345-356.

L'actual volum manuscrit de València, Catedral 215 (olim 258), conté trenta-tres sermons de tretze autors (346, nota 4) predicats durant el segle XIV, onze dels quals ho foren en la capella papal d'Avinyó; l'autora esmenta nombre d'hipòtesis que explicarien la presència del volum a València (347-349) i assenyalava que la més convincent seria la que passa a través de Benet XIII, car tres volums de la Biblioteca Papal [cf. ATCA, VI (1987), 49-183] i dos de la Biblioteca Privada de Benet XIII [cf. ATCA, VI (1987), 185-226] podrien identificar-se amb l'ara valencià (351-352); ell, doncs, l'hauria posseït en començar el segle XV (354). [Atesa l'existència d'elements d'identificació en els inventaris de les dues biblioteques papals de Península, és de doldre que hom no se n'hagi servit per arribar a la certesa].— J. P. E. [13495]

LLOCS DIVEROS

Nous fons i documents ingressats als arxius (de Catalunya), dins «Arxius. Butlletí del servei d'arxius», núm. 5 (primavera 1995), 6-8; núm. 6 (estiu 1995), 8-9; núm. 7 (tardor 1995), 4-5; núm. 8 (hivern 1995), 5-6; núm. 9 (primavera 1996), 4-5; i núm. 11 (tardor 1996), 4-5.

En el núm. 5 som informats de l'entrada a l'AH de Girona d'un protocol notarial de Peralada, notari Ramon Ferrer, dels anys 1360-1361; a Olot, AHC, d'un quadern de *Visita de montes* de l'antiga parròquia del Torn i Ventajol (Sant Ferriol) del 1753; a la Bisbal d'Empordà, AHC, del fons patrimonial Anglada de Fonteta; a Igualada, AHC, de llibres de caixa de l'ajutament d'Igualada des del 1787; i a Montblanc, AHC, del nomenament a procurador general del ducat de Montblanc, del 1520.

Pel núm. 6 sabem l'ingrés a Santa Coloma de Farners, AHC, de dos textos de *La passió de N. S. Jesucrist* dels anys 1751 i 1779; a Solsona, AHC, de documentació de l'Ajuntament des del segle XIV; protocols notarials des del 1600; i documentació de la Comptadoria d'Hipoteques, des del 1779; a Sort, AHC, del fons de l'ajuntament d'Alins, des 1656 ençà; de l'ajuntament de Peramea, des del 1486; de protocols notarials des del 1706; del jutjat de pau d'Alins, des del 1795; de documentació de la Comptadoria d'Hipoteques de Sort i de la d'Esterrri d'Àneu, ambdues des del 1774; de documentació familiar de la família Castells, d'Estais, des del 1631; del fons personal d'Esteve Albert i Cop (lliurament repetit en números successius); a Tarragona, AH, d'una escriptura de censal, del 1743; i al Vendrell, AHC, del fons municipal del Vendrell, del 1693 ençà; i protocols notarials de la mateixa població, des del 1800.

El núm. 7 ens innova de l'accessió a la Bisbal d'Empordà, AHC, de la documentació de la farmàcia Figa, del segle XVII ençà; a Figueres, AHC, protocols notarials des del 1800; a Olot, AHC, del fons patrimonial Casabó, des del segle XVIII; a Palafrugell, AH, d'un gravat del segle XVIII; a Sant Feliu de Llobregat, AHC, de quatre llibres d'escriptures de les famílies barcelonines Feliu i Prats, des del 1779; i a Tàrrega, AHC, d'una llibreta de comptes de la parròquia de Claravalls, del segle XVIII.

Troblem en el núm. 8 l'adquisició de tres rotlles de microfilms de documentació privada Castellodosrius-Olmera, del segle XVI ençà.

Destaquem en els dos darrers núms. les notícies següents: ha ingressat a l'AH de la Bisbal d'Empordà la documentació patrimonial de la família Pella i Mauri referent als masos Canonge, de la Bisbal d'Empordà, i Massanet, de Cruïlles, amb data inicial el 1382. A l'AH de Figueres han ingressat els quaranta-vuit pergamins de l'Ajuntament de Cadaqués, el pri-

mer dels quals és datat el 1482. A l'AHC d'Osona a Vic, un pergami de creació d'un censal mort, del 1509. A l'AHC de Santa Coloma de Farners un rotlle de microfilm «amb documentació de l'anomenat Arxiu de la Corona d'Aragó relativa a la guerra remança de 1485 a Amer i Sant Julià de Tor». A l'AHC de Sort, successius lliuraments de documentació dels fons personal d'Estève Albert i Corp. A Valls, AHC, la col·lecció de la impremta Castells, datada entre el 1743 i el 1799. I a Sant Cugat del Vallès, AHC, el fons personal de Josep Rafel Carreras i Bulbena, que comença al segle XVIII. A l'AHC de Solsona, dos pergamins del segle XVI i un manuscrit intitulat *Formularium variarum petitionum*.— J. P. E.

[13496-13497-13498-13499-13500-13501

Els resums d'aquesta secció de Notícies bibliogràfiques són signades per Josep M. Font i Rius (J. M. F. i R.), per Josep Perarnau i Espelt (J. P. E.) i per Jaume de Puig i Oliver (J de P.).

Les abreviatures emprades, o són de fàcil comprensió (com per exemple: AM = Arxiu Municipal; AP = Arxiu Parroquial), o són les indicades dins ATCA, I (1982), 475.

ABREVIATURES EMPRADES EN LA SECCIÓ DE «NOTÍCIES BIBLIOGRÀFIQUES» D'AQUEST VOLUM

- «Actes Berkeley, 1993» = «Actes del Setè Col·loqui d'Estudis Catalans a Nord-Amèrica. Berkeley 1993», a cura d'August BOVER I FONT, Jaume MARTÍ-OLIVELLA i Mary Ann NEWMANN (Biblioteca Abat Oliba, 165), Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat 1996, 306 pp.
- «Actes Filosofia Edat Mitjana» = «Actes del Simposi Internacional de Filosofia de l'Edat Mitjana». Vic-Girona, 11-16 d'abril de 1993. Edició a cura de Paloma LLORENTE, Agustí BOADAS, Francesc F. FORTUNY, Andreu GRAU i Ignasi ROVIRÓ (Actes, 1), Vic, Patronat d'Estudis Osonencs 1996, 680 pp.
- «Actes Frankfurt, II» = «Actes del Desè Col·loqui Internacional de Llengua i Literatura Catalanes. Frankfurt am Main, 18-25 de setembre de 1994» a cura d'Axel SCHÖNBERGER i Tilbert Dídac STEGMANN. Volum II (Biblioteca Abat Oliba, 171), Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat 1996, 446 pp.
- Béns comunals* = *Béns comunals als Països Catalans i a l'Europa contemporània. Sistemes agraris, organització social i poder local als Països Catalans*. Edició a cura de Joan J. BUSQUETA i Enric VICEDO, Lleida, Institut d'Estudis Ilerdencs 1996, 584 pp.
- Comtat d'Urgell* = Prim BERTRAN, et alii, *El Comtat d'Urgell* (Col·lecció El Comtat d'Urgell, 1), Lleida, Universitat de Lleida, Institut d'Estudis Ilerdencs 1995, 184 pp.
- «XIV Congresso Corona III» = «XIV Congresso di Storia della Corona d'Aragona. Sassari - Alghero, 19-24 maggio 1990». Sul tema *La Corona d'Aragona in Italia (sec. XIII-XVIII): 2. Presenza ed espansione della Corona d'Aragona in Italia (sec. XIII-XV)*. Volume terzo. Comunicazioni, Sàsser, Carlo Delfini editore 1996, 766 pp.
- Expulsió dels moriscos* = *L'expulsió dels moriscos. Conseqüències en el món islàmic i el món cristià*. Sant Carles de la Ràpita, 5-9 de desembre de 1990 (Col·lecció Actes de Congressos, 4), Barcelona, Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya 1994, 420 pp.
- Formes teatrals* = *Formes teatrals de la tradició medieval*. Actes del VII Col·loqui de la Société pour l'Étude du Théâtre Médiéval. Girona, juliol 1992. Edició a cura de Francesc MASSIP, Barcelona, Institut del Teatre i Diputació de Barcelona 1995.

- «Misc. Arslan» = Ermanno A. Arslan *Studia Dicata*. Parte I: *Monetazione greca e greco-imperiale*. Parte II. *Monetazione romana repubblicana ed imperiale*. Parte III. *Monetazione tardo-antica, medioevale e moderna. Sezione archivistica ed archeometrica*, a cura di Rodolfo MARTINI, Novella VISMARA (Glaux. Collana di Studi e Ricerche di Numismatica, 7), Milà, Edizioni Eunerre S. L. 1991, XXVI i 878 pp. en tres volums.
- «Misc. Colón 6» = «Estudis de Llengua i Literatura Catalanes», XXXIII (1996 = «Miscel·lània Germà Colón», 6), 380 pp.
- «Misc. Fórneas» = *Estudios onomástico-biográficos de Al-Andalus (Homenaje a José M. Fórneas)*, VI, editados por Manuela MARÍN, Madrid, Consejo Superior de Investigaciones Científicas 1994, 508 pp.
- «Misc. Fuster, VIII» = «Miscel·lània Joan Fuster. Estudis de Llengua i Literatura» a cura d'Antoni FERRANDO i d'Albert G. HAUF, Volum VIII (Biblioteca Abat Oliba, 143), Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat 1994, 516 pp.
- «Misc. Gil-Mascarell» = «Homenatge a la Dra. Milagro Gil-Mascarell», «Saitabi. Volum Extraordinari», 1996, 340 pp.
- «Misc. Mut» = «Homenatge a Antoni Mut Calafell, arxiver», Ciutat de Mallorca, Conselleria de Cultura del Govern Balear 1993, 328 pp.
- «Misc. de Palol» = «*Spainia*. Estudis d'Antiguitat Tardana oferts en homenatge al professor Pere de Palol i Salellas» (Biblioteca Abat Oliba. Sèrie Il·lustrada, 12), Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat 1996, 296 pp.
- «Proceedings Bellet» = «Proceedings of the First Catalan Symposium (Volume in Memory of Paulí Bellet)». Josep M. SOLÀ-SOLÉ, Editor (Catalan Studies. Translations and Criticism, 6), Nova Iork, Peter Lang 1992, VI i 136 pp.
- «Studies Burns» = *Iberia and the Mediterranean World of the Middle Ages*. Studies in Honor of Robert Ignatius Burns S. J. Volume I. Proceedings from Kalamazoo (The Medieval Mediterranean Peoples, Economics and Cultures, 400-1453, 4), Leiden, E. J. Brill 1995, XXVIII i 347 pp.
- Tres culturas = *Proyección histórica de España en sus tres culturas: Castilla y León, América y el Mediterráneo*. I. *Historia e Historia de América*; II. *Lengua y literatura española e hispanoamericana*; III. *Árabe, hebreo e historia de la medicina*. Edición de Eufemio LORENZO SANZ, [Valladolid], Consejería de Cultura y Turismo 1993, 676, 602 i 400 pp.
- «III Trobades Ciència i Tècnica» = «III Trobades de la Ciència i de la Tècnica (Tarragona, 7-9 desembre 1994)». Coordinadors: Carles PUIG-PLA, Agustí CAMÓS, Jon ARRIZABALAGA, Pasqual BERNAT, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans 1995, 556 pp.